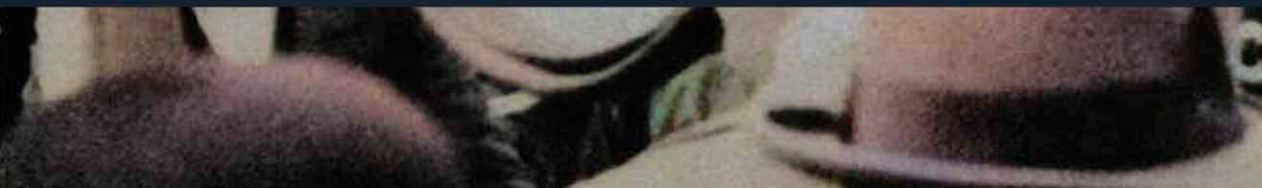

SIPOS JÓZSEF

A BETHLENI KÉTHARMAD

A Kisgazdapárt kormányzópárttá bővítése
és az 1922-es választások

Sipos József történész,
címzetes egyetemi tanár.
Ebben az évtizedes kutató-
munkájának eredményeként
megszületett kötetében
a Bethlen István nevével
fémjelzett korszakot
és az Egységes Párt
megszületésének mélyebb
mintázatait elemzi,
Nagyatádi Szabó István
politikai arcéle, valamint
az 1922-es nemzetgyűlési
választások és az ezidőben
az Országos Kiszgazda-
és Földműves Pártban folyó
diskurzusok tükrében.

KÉRDÉS

Kedves Borsszem Jankó!
Jól van azt tudom, hogy
Bethlen egységes pártot akarna.
De azt nem tudom, hogy
az egységes párt akarná-e Bethlent?
(Borsszem Jankó 1922. május 22.)

MIÉRT NEM VALÓ A MAGYARNAK A TITKOS A kormány érveiből

1. Mert a magyar szókimondó ember és a magyar szókimondó asszonyoság.
2. Mert a magyar szereti a sárgadinnyét és aki a sárgadinnyét szereti, rossz ember nem lehet.
3. Mert ki a Bethlen jogforrását issza, vágyik a nemzetgyűlésbe vissza.
(Borsszem Jankó 1922. március 12.)

A PARLAMENTI ISKOLÁBAN

Tanár – Jelölt úr, mondja meg nekem, mi a különbség a Bethlen-féle titkos és nyílt szavazás között?

Jelölt – A titkos szavazásnál a szavazók nyíltan szavaznak, a nyíltnál pedig: amennyire a társadalmi rend hatályosabb védelme megengedi.
(Borsszem Jankó 1922. május 5.)

A T. HÁZ FOLYOSÓJÁRÓL

– Tudod hogy Andrássy magántanuló?
– Hogy-hogy?
– Magán tanulja meg, hogy Bethlennel sem kezdeni, sem végezni nem lehet.
(Borsszem Jankó 1922. február 19.)

A BETHLENI KÉTHARMAD
A Kisgazdapárt kormányzópárttá bővítése
és az 1922-es választások

SIPOS JÓZSEF

A BETHLENI KÉTHARMAD
A Kisgazdapárt kormányzópárttá bővítése
és az 1922-es választások

BELVEDERE
MERIDIONALE
2020

*A könyv megjelenését támogatta:
a Nemzeti Kulturális Alap*

Lektorálta:

Romsics Ignác
Püski Levente
Hirata Takeshi

Szerkesztette:

Kovács Attila

Borítóterv:

Majzik Andrea

Műszaki szerkesztő:

Szabó Erik

A könyvben szereplő képek forrása: Érdekes Újság (7., 8., 9., 10., 11., 12., 16.), Tolnai Világlapja (1., 2., 3., 4., 5., 6., 12., 13., 13.). A képek digitalizálásában közreműködött Falusi Norbert.

Az első borítón szereplő kép: Nagyatádi Szabó István 1921 májusában a Faluszövetség országos gyűlésén beszél a Vérmezőn (részlet, Pesti Napló Képes Melléklet 1932.; retusálás/kolorizálás: Jancsák Máté).

A hátsó borítón szereplő idézetek forrása: Guzmicsné Miklós Márta (1991): A Bethleni-konzolidáció első lépései a politikai humor tükrében. In Somorjai József (szerk.): Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei (4). 85–121.

A szerzőről a hátsó borítón szereplő kép forrása: <http://dombradoroksege.blogspot.com>
A fejezetek összefoglalóit angolra fordította Cora Zoltán.

ISBN 978-615-6060-24-2 [print]

ISBN 978-615-6060-25-9 [online pdf]

Kiadta: Belvedere Meridionale, Szeged

www.belvedere.hu

TARTALOM

ELŐSZÓ (Preface).....	9
I. Fejezet:	13
AZ EGYSÉGES PÁRT MEGALKAKÍTÁSÁNAK TÖRTÉNETI PROBLÉMÁI (Chapter I.: Problems in the historiography of the foundation of the Unity Party).....	13
II. Fejezet:	23
A KISGAZDAPÁRT EGYSÉGES PÁRTTÁ BŐVÍTÉSE (Chapter II.: The extension of the Smallholders' Party into the Unity Party) ...	23
Előzmények	24
A belső ellenzéki Nagyatádi Szabó István.....	26
Nagyatádi és Bethlen közeledése.....	29
Bethlen: „Ez a párt az a szikla”	36
Viták és bizonytalanság	39
Kompromisszumok keresése	46
A választójogi törvénytervezet elfogadása és a Kisgazdapárt nevének kibővítése	56
Bethlen és a disszidensek belépése a Kisgazdapártba	64
Bethlen és Nagyatádi Szabó a titkos választójogról	69
Újabb viták az „Eskütt-panamáról”	73
A kompromisszumok jellegéről.....	76
Nagyatádi: „Mi nem vagyunk osztálpárt...”	80
Az Egységes Párt vezetőségének megválasztása.....	84
III. Fejezet:	91
AZ 1922-ES VÁLASZTÁSOK ELŐKÉSZÍTÉSE (Chapter III.: Situation and preparations)	91
Az EP vezetőség első értekezletei.....	92
Az ország helyzete és a EP szervezése	96
Nagyatádi és a liberális ellenzék.....	102
A somogyi modell.....	104
A párt Intéző Bizottsága és a jelölések	106
„A Nemzethez!” című kiáltvány	110
A Kisgazdapárt országos értekezlete	111

Bethlen és Nagyatádi első választási körútja.....	115
A kisgazdák ellenzéki mozgalma.....	120
Az IB újabb értekezlete.....	124
A parasztpolitikus útja – a liberálisok szemüvegén keresztül.....	127
A zalai modell.....	129
Bethlen és Nagyatádi második – Csongrád megyei – választási körútja....	131
Szegedi jelölések és Teleki antiszemitizmusa.....	135
Nagyatádi híveinek újabb követelései.....	139
Az Intéző Bizottság újabb értekezlete.....	143
További feszültségek.....	146
IV. Fejezet:	151
BELPOLITIKAI FESZÜLTSEGEK ÉS A VÁLASZTÁSOK ELŐZMÉNYEI	
(Chapter IV.: Internal policy tensions and the antecedents of the elections) ...	151
A kormány lépései	152
IV. Károly halála és a kampány	154
Az Erzsébetvárosi Demokrata Kör felrobbantása.....	155
A párton belüli újabb ellentétekről.....	158
Az Egységes Párt szervezése	164
A kormány választási előkészületei	165
V. Fejezet:	169
AZ EGYSÉGES PÁRT VÁLASZTÁSI PROGRAMJA	
(Chapter V.: The program of the unity party)	169
A programról.....	170
VI. Fejezet:	177
A VÁLASZTÁSI KAMPÁNY	
(Chapter VI.: The election campaign).....	177
Bethlen és Gömbös Egerben.....	177
Klebelsberg Sopronban.....	183
Az ellenzéki kampány – közigazgatási visszaélésekkel	184
Bethlen, Nagyatádi és Gömbös Hajdú- és Bihar megyékben.....	191
Az ellenzéki kampány hiányosságai	197
Bethlen Nyugat-dunántúli kampánykörútja.....	204
Szombathelyen.....	207
Sopronban	211
Az ellenzékét és sajtóját ért törvénytelenések	213
A miniszterelnök és az Új Nemzedék c. lap konfliktusa	218
A Magyar Ugar c. liberális hetilap betiltása	220
Az Újpesti Közlöny betiltása	221

A miniszterelnök és Gömbös kampánykörútja a Duna-Tisza közén	222
Kiskunhalason.....	222
Kiskunmajsán	224
Kiskunfélegyházán.....	224
Kecskeméten.....	224
Nagykőrösön.....	226
Cegléden	227
Albertirsán	228
Monoron	229
A fővárosi választási küzdelem.....	232
VII. Fejezet:	245
VÁLASZTÁSOK ÉS EREDMÉNYEK	
(Chapter VII.: The results of the elections).....	245
Az első forduló és eredményei	245
Az ajánlások manipulálása.....	246
Eredmények	248
Törvénytelenések.....	252
Nagyatádi kampánya és győzelme.....	255
Zsilinszky Endre képviselői jelölése: mítoszok nélkül.....	262
Bethlen, Nagyatádi és Gömbös Zsilinszky mellett.....	264
Bethlen, Nagyatádi és Gömbös kampánya Zsilinszky érdekében	267
Zsilinszky kampánya	271
Teleki kampánya és megválasztása Szegeden	278
Az antiszemita beszédek és következményei	286
Epilógus	289
A VÁLASZTÁSOK MÁSODIK FORDULÓJA	
(The second round of the elections).....	290
Bethlen és Klebelsberg megvesztegetési kísérlete.....	291
A Rassay-párt választási vereségei	292
Az ellenzék debreceni győzelmei	295
A Nyugat-dunántúli helyzet	296
A szombathelyi küzdelem	298
A celldömölki, a kőszegi és a vasvári eredmények	300
A főváros és környékének választási eredményei.....	302
AZ ELSŐ PÓTVÁLASZTÁS (The first by-election)	307
Az MSZDP vidéki vereségei	309
A kiskunhalasi választások	313
A mezőtúri eset	314
A nagylétai választókerületben történt.....	315
Értékelések.....	316

A MÁSODIK PÓTVÁLASZTÁS	
(The second by-election)	320
Fenyő Miksa visszaléptetése.....	322
A bethleni beavatkozás	326
Hogyan lett képviselő gróf Ráday Gedeon?	327
Hogyan lett képviselő Sokorópátkai Szabó István és Szijj Bálint?	328
A legitimisták elleni fellépés.....	329
A második pótválasztás eredményei	329
A választások országos eredményei.....	334
Vita a leendő kormány orientációjáról.....	338
A Nagyatádi-csoport elégedetlensége	342
A kormány megalakítása.....	345
Bethlen tárgyalásai.....	346
VIII. Fejezet:	357
A VÁLASZTÁSOK EREDMÉNYEINEK ÉRTÉKELÉSE	
(Chapter VIII.: The evaluation of the elections).....	357
A FEJEZETEK ÖSSZEFOGLALÓI ANGOLUL	
(The summaries of the chapters in English)	367

ELŐSZÓ

(PREFACE)

A könyv, amelyet az olvasó kezében tart, a Nagyatádi Szabó István által vezetett Országos Kisgazda- és Földműves Párt (továbbiakban: Kisgazdapárt) kibővítéséről és az 1922-es nemzetgyűlési választásokról szól. Célja, hogy az így létrehozott Egységes Párt (továbbiakban: EP) megalakításának idejét, formáját, tartalmát és politikai programját, eszméit tisztázza, a szakirodalom ellentmondásait feloldja. Ugyanis az EP a bethleni konszolidáció legfontosabb eszköze volt a húszas években. A Kisgazdapárt kormánypárttá bővítése szorosan összefüggött az 1922-es nemzetgyűlési választások előkészítésével: az ún. Bethlen-Klebensberg féle választójogi rendelettel. Az újra bevezette vidéken a nyílt szavazást, és jelentősen szűkítette az általános választójogot. Ezt IV. Károly 1921-es két puccskísérletével és az annak következtében elfogadott detronizációs törvénnyel és a legitimista – szabad királyválasztó ellentétek kiéleződésével indokolták. Valamint a gazdasági-, társadalmi- és politikai viszonyok demokratizálásáért folytatott küzdelmekkel. Mint például a földreform végrehajtásával, az ingó- és ingatlan vagyonok progresszív megadóztatásával és a közigazgatás demokratizálásával. Ennek mértéke és minősége pedig meghatározta a kialakuló új rendszer jellegét. E fontos kérdések lényegében az 1922-es választásokon dőltek el: az akkor kialakult politikai erőviszonyok döntően befolyásolták a konszolidáció jellegét. Ezért tartjuk fontosnak e kérdések részletes elemzését, és vállalkoztunk e téma monografikus feldolgozására: helyt adva az e témával összefüggő korábbi tanulmányainknak és az elmúlt évek kutatási eredményeinek. Az elmúlt száz évben a Kisgazdapárt EP-á bővítése nagyon ellentmondásosan jelent meg a honi történetírásban. Erre *Az Egységes Párt megalakításának történeti problémái* c. tanulmányunkban hívtuk fel a szakma figyelmét, mely a *Múltunk* 2002/4. számában jelent meg. E tanulmányban leírtakat egy alapkutatásokon nyugvó nagyobb tanulmánnyal is alátámasztottuk. Ez *Nagyatádi Szabó István és a Kisgazdapárt kormányzópárttá bővítése* c. jelent meg a *Századok* 2002/5. számában. A téma megítélése azonban – mint a historiográfiai fejezetben látható – a szintézisírók körében ezután sem sokat változott. Ez késztetett arra, hogy 2009-től kiszélesítsem a téma kutatását. Ugyanis látni fogják: a Kisgazdapárt kibővítése lényegében az 1922-es nemzetgyűlési választások folyamatában történt meg.

E könyv az eddigieknél részletesebben tárja fel a belpolitikai erőviszonyokat: a Kisgazdapárton és az EP-on belülieket, illetve azok változását. Ezek elemzése segít megérteni Nagyatádi csoportja, Bethlennel és a konzervatív politikai elittel

való küzdelmét és a megkötött kompromisszumaikat. Ezért az eddigieknél részletesebben foglalkozunk e választások kormányzati előkészítésével, az EP-en belüli jelöltállítási folyamattal, a párt belső küzdelmeivel. Ezek szorosan kapcsolódtak e párt választási programjának elkészítéséhez. Ez lényegében a Kisgazdapárt 1921 október közepén eloadott demokratikus programja volt. Kiemelten foglalkozunk Bethlen, Nagyatádi, Klebelsberg és Gömbös választási kampánykörútjaival, az elmondott beszédek tartalmával. Sokszor csak ezekből lehet következtetni a nyilvánosság előtt eltitkolt kompromisszumaikra. Ezek megmutatják: nemcsak Nagyatádi és csoportja, de Bethlen és hívei is engedményekre kényszerültek. A kampányban Bethlen is „demokratikusabb” arcát mutatta: „nemzeti demokráciát,” majd „keresztény. nemzeti demokráciát” ígért. 1921 karácsonyán még polgári demokratikus kormányzást követelő Nagyatádiék, a „agrár-demokrácia” sürgetésén át hogyan jutott el a Bethlen által használt „keresztény nemzeti demokrácia” elfogadásáig.

IV. Károly király április elején bekövetkezett halála és az Erzsébetvárosi Demokrata Körben történt – több emberéletet követelő – robbantásos merénylet miatt Klebelsberg 3 hetes kampányszünetet rendelt el. Ez is az ellenzéki pártokat súlytotta. Az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) ellen pedig vizsgálatot. Ezért az ÉME vezetősége plakátjain, Klebelsberget – útszéli hangon – zsidóbarátnak, a keresztény nemzeti eszme árulójának, politikai strébernek és hermafroditának nevezték.

Az EP és az ellenzék májusi kampányát párhuzamosan és hétről-hétre mutatjuk be. Elsősorban Bethlen-Nagyatádi, Klebelsberg és Gömbös beszédeit elemeztük. Ezt tettük az ellenzéki pártvezetők beszédeivel is, – bár nem olyan részletesen, – mint az EP esetében. Sok hatalmi törvényteleniséget és az ellenzéki pártokat, illetve vezetőit ért atrocitást tártunk fel. A közigazgatási, a rendőri és csendőri, illetve az ÉME és más szélsőséges szervezetek által gyakorolt erőszakra is számtalan példát mutatunk be.¹ Az ellenzéki sajtó korrumpálásától, annak megvásárlásán keresztül a megfélemlítéstől a betiltásukig terjedt a kormány és az EP repertoárja.

Külön fejezetben tárgyaljuk a választások eredményeit. Elemeztük az első és a második pótválasztásokon történeteket is. A pótválasztásokon a hatalom és a közigazgatás, de a csendőrség és a katonaság is még agresszívebben lépett fel az ellenzéki képviselőjelöltekkel szemben. Ezzel jelentősen befolyásolták a választási eredményeket. Elsősorban azon választókerületek választási küzdelmét és eredményeit mutatjuk be, amelyekben a miniszterelnök és az EP vezetői kampánykörutakat tettek. E nagy fejezet végén külön megvizsgáltuk Nagyatádi, Zsilinszky és Teleki választási kampányát és eredményeiket. E „mélyfúrásoknál” igen érdekes dolgok derültek ki. Például, hogy 1922. március végén, amikor Bethlen Szegeden kampányolt azt kérte az ottani zsidóság vezetőitől, hogy támogassák Teleki megválasztását. Ők erre nem voltak hajlandók, mert Telekit „faji elmélete alapján az

1 Itt csak a legkirívóbbakból két példa: 1922. március végén, Mindszenten a csendőrök az ellenzéki jelöltet éljenző nőket puskatussal véresre verték. Májusban, Bereg megyében egyik ellenzéki jelölt huszártiszt támogatójára az alispán kétszer 25 botütést veretett.

antiszemitizmus atyjának” tekintették. Velük szemben Bethlen így védte Telekit: „Ő (...) a faji elméletet csak tudományos alapon csinálja.”

Az 1922-es nemzetgyűlési választások tehát egyáltalán nem voltak demokratikusak, nem feleltek meg a polgári demokratikus elveknek. A kormány és az EP csak a nyílt szavazás újbóli bevezetésével, a törvénytelenésekkel, az atrocitásokkal és korrupcióval tudta azt megnyerni. Az így rekrutálódott 140-143 kormánypárti képviselő társadalmi összetétele a földbirtokosok és az ún. úri középrétek javára változott meg. Erre a régi-új politikai elitre támaszkodva hozta létre Bethlen a harmadik – szintén koalíciós – kormányát. Hiszen abba bevonta a KNEP vezetőit és a párton kívüli jobboldali-konzervatív képviselőket is, amely így már kétharmados támogatást jelentett. E hatalmas konzervatív politikai erő többsége nem akart polgári demokráciát, mert az veszélyeztette a sajátos osztály- és rétegérdekeit. Nagyatádi és csoportja agrár-demokráciáját sem fogadta el, mert ellenezte a szélesebb körű földreformot. Erre pedig nagy szükség lett volna, hiszen az segítette volna a szegény- és kisparasztság polgárosodását. Sőt! Ma már tudjuk, hogy a kampányban Bethlen által megígért keresztény nemzeti demokráciát sem tudta/akarta megvalósítani. Ezek az erők egy konzervatív, jobboldali autoriter rendszert hoztak létre. E történet megírása azonban még további alap kutatásokat igényel.

A téma kutatását nehezítette, hogy kevés a levéltári forrás: a Kisgazdapárt és az EP iratai nem maradtak meg, vagy még nem kerültek elő. A parlamenti erőviszonyokról és a kormány taktikai lépéseiről gazdag forrásanyag van a nemzetgyűlési napló 1921. decemberi és az 1922. január-februári jegyzőkönyveiben. Bethlen miniszterelnöki iratai között kevés a témánkkal foglalkozó forrás. Ez mondható el a Belügyminisztérium iratairól is. Ott a főispáni jelentésekből lehetett anyagot gyűjteni. A kormánynak a választások előkészítésére tett lépéseiről gazdag forrásanyagot találtunk az 1922-es minisztertanácsi jegyzőkönyvekben és a hivatalos közlönyben.

A szegényes levéltári forrásokat a sajtóból lehet kiegészíteni. Először a Kisgazdapárt agrár-demokrata csoportja, *A Kisgazda és a Magyar Falu* c. hetilapjaiból gyűjtöttük össze a témánkhoz szükséges újságcikkeket és adatokat. Ezt a párt új-konzervatív-agrárius szárnya Új Barázda c. napilapjának kutatásával egészítettük ki. A Kisgazdapárt kibővítésének folyamatáról, Bethlen, Nagyatádi, Klebelsberg, Teleki, Gömbös és Zsilinszky politikai tevékenységéről sok anyagot gyűjtöttük a fajvédő *Szózat* c. napilapból. E lap a kampányban a kormányt támogatta. Korábbi antiszemitizmusát, – valószínűleg Bethlen kérésére – mérsékelte. A kormánypárti sajtó cikkeit leggyakrabban a polgári radikális Világ c. napilap tudósításaival egészítettük ki. Ugyanis e lap közölte a Kisgazdapárton, majd az EP-en belüli ellentéteket, illetve a Nagyatádi vezette agrárdemokrata csoport belső ellenzéki törekvéseit. Ritkábban felhasználtuk a liberális Az Est és Az Újság c. napilapok anyagait is. Ezek összehasonlító és kritikai elemzéseivel rekonstruáltuk a politikusok kampány-beszédeit, a vitatott kérdések részleteit és az e lapok mögött

elhelyezkedő politikai csoportok és erők Kisgazdapárthoz, majd az EP-hez való viszonyát. E sajtóhírekből lehetett az eddigieknél részletesebben feltárni az EP belső erőviszonyait, a liberális és a legitimista ellenzék kampányát. Véleményüket a kormány és az EP választási visszaéléseiről. A közigazgatási apparátus és a jobboldali társadalmi szervezetek által elkövetett törvénytelenéseket. Ezek alaposabb megismerése érdekében, – ahol szükséges volt – megnéztük a szociáldemokrata Népszavát és a legitimista Magyarágót is.

A sajtó, – mint szekunder forrásanyag – ilyen nagymértékű felhasználása vitatható. Mi azonban – több évtizedes kutatási tapasztalataink alapján – bátran állíthatjuk, hogy a magyar politikatörténet, különösen a választási kampányok, primér forrásokban szegényes időszakainak eddigieknél mélyebb feltárása csak ezzel az összehasonlító módszerrel lehetséges. Így reálisban tudjuk elemezni a politikai erőviszonyokat és folyamatokat, azok hatását a politikusokra és a személyes döntéseik motivációit. E kutatási módszerrel lehetséges évtizedek történetírói sztereoszimpátiáit pontosítani, új összefüggéseket feltárni. Tettük ezt abban a reményben, hogy erről az olvasót és a szintéziseket író kolégákat is meggyőzi ez a könyv.

Mint már említettük e könyv bizonyos fejezetei már korábban megjelentek. Az általunk szorgalmazott szakmai vitákra azonban nem került sor. A szintéziseket író történészek sem reagáltak az alapkutatásainkra felépített kritikai észrevételeinkre. Szóban közölték: túl részletesnek tartják tanulmányainkat. Én ezt elismertem, de nem tudtam és akartam az eddigi megközelítésemen változtatni. Úgy gondolom, hogy ezzel a kutatási módszerrel összegyűjtött rendkívüli forrásanyagot így érdemes feldolgozni. Tehát új politikatörténeti megközelítésben vizsgálom a témát. Vallom, hogy ugyanilyen részletességgel fel kell tárni az EP és a Bethlen kormányok 1922-1931 közötti működését is. Erről az időszakról csak az új alapkutatások után lehet új szintézist készíteni. Csak ilyen alapos feltáró munkák után lehetséges a bethleni-konzolidáció és a Horthy-korszak jellegét is az eddigieknél differenciáltabban megrajzolni.

E téma kutatását, a kézirat megírását (2015-2016-ban) és a kötet megjelentetését (2019-ben) a Nemzeti Kulturális Alap támogatta, ezt ezúton is köszönjük. Köszönöm barátainknak: Hirata Takeshinak, Lengyel Andrásnak, Romsics Ignácnak, Püski Leventének, Varga Lászlónak és Vida Istvánnak a baráti biztatást. Köszönöm Falusi Norbert és Horváth Csaba doktorandusz tanítványaimnak, valamint Pálinkó Attilának, az e témákban folytatott beszélgetéseket és vitákat. Ezek hozzájárultak a kézirat javításához. Köszönöm Kovács Attila szerkesztői munkáját. És végül, – de nem utolsó sorban – köszönöm családom tagjainak a sok-sok türelmet, amelyet az elmúlt években a munkám iránt tanúsítottak.

Budapest – Szeged – Dombrád, 2019 karácsonyán

Sipos József

I. FEJEZET:

AZ EGYSÉGES PÁRT MEGALAKÍTÁSÁNAK TÖRTÉNETI PROBLÉMÁI

(CHAPTER I.: PROBLEMS IN THE HISTORIOGRAPHY OF THE FOUNDATION OF THE UNITY PARTY)

1922 februárjában gróf Bethlen István miniszterelnök és Nagyatád Szabói István, a Kisgazdapárt elnöke megalakították az Egységes Pártot, (továbbiakban – EP) ez lett az egyik lényeges eleme a politikai élet konszolidációjának. Sőt! Bátran állíthatjuk, Bethlen és Nagyatádi e párt létrehozásával – *a politikai hatalom ilyen formában való gyakorlásával – megeremtettek egy olyan kormányzópartot, amelyre támaszkodva a politikai elit, a változó kül- és belpolitikai erőviszonyokhoz alkalmazkodva, lényegében nagyobb belpolitikai válságok nélkül, 1944 őszéig képes volt irányítani az országot.* Ennek ellenére az EP megalakítási körülményeivel sem a két háború közötti, sem az államszocialista, sem a rendszerváltás utáni történetírás nem foglalkozott politikatörténeti súlyának megfelelően.

Az alap kutatások elmaradása miatt a szintéziseket író történészek véleménye sem az EP megalakításnak időpontjáról, sem Bethlen és a disszidens csoport Kisgazdapártba való belépéséről, sem annak formájáról nem azonos. Ennek részletes historiográfiai bemutatásra itt – terjedelmi korlátok miatt – nincs lehetőségünk. Ezért csak a témánk szempontjából fontos szerzőktől idézünk az EP létrehozását bemutató és sokszor egymásnak és önmaguknak is ellentmondó álláspontokat. Azért, hogy e könyvben a velük való vitákban fejtsük ki saját véleményünket.

Pethő Sándor *Világostól Trianonig* c. könyvében, amely 1925-ben jelent meg, azt írta, hogy 1922. „január 5.-én Bethlen és az őt támogató disszidensek beléptek Nagyatádi pártjába.” Ő erre az időpontra tette az EP megalakítását.² 1956-ban megjelent az *Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919-1945.*³ című dokumentumkötet. Ebben Nemes Dezső a kötet elé írt bevezető tanulmányában ugyanezt állítja. Tehát, hogy január 5-én megtörtént „Bethlen és csoportjának a Kisgazdapártba való belépése.” Másrészt azt is írja, hogy a „disszidensek (1922) február 2.-án Bethlen vezetésével bevonultak a Kisgazdapártba.” A dokumentumok között

2 Pethő Sándor: *Világostól Trianonig*. A mai Magyarország kialakulásának története. 1925. Enciklopédia Rt., Budapest, 335.

3 II. kiadás, Szikra kiadó.

pedig megtalálhatjuk az MTI 1922. február 3-i jelentését, a „*Kisgazdapárt és a disszidens csoport egyesüléséről.*”⁴

Ezek az ellentmondó megállapítások okozhatták, hogy a Magyarország története c. kétkötetes szintézisben – amelynek Molnár Erik volt a főszerkesztője és 1964-ben valamint 1967-ben is megjelent – az olvasható, hogy „*Bethlen és a köré tömörült politikusok 1922. január 5.-én megjelentek a kisgazdapárt vacsoráján és bejelentették belépésüket a pártba.*” E kiadvány időrendi áttekintésében pedig az áll, hogy 1922. január 5-én megalakult az EP.⁵

E historiográfiai ellentmondásokat A Kisgazdapárt kormánypárttá bővülése című 1971 tavaszán írt OTDK dolgozatunkban úgy oldottuk fel, hogy bebizonyítottuk: 1. 1922. január 5-én a Kisgazdapárt vacsoráján Bethlen még csak bejelentette, hogy „*ézzel a párttal személyesen és barátaimmal egyesülni kívánok.*” 2. Ennek formájáról és politikai tartalmáról Bethlen hetekig tartó tárgyalásokon egyeztetett a Kisgazdapárt és a disszidensek vezetőivel. 3. Ezek eredményeként a Kisgazdapárt már január 25-én felvette nevébe a „*polgári*” jelzőt. Felszólította a párt legfontosabb programpontjait elfogadó politikusokat, hogy egyénileg lépjenek be a pártba. 4. Bethlen és a disszidensek – további alkudozások után – február 2.-án léptek be a Kisgazdapártba. Tehát akkor alakult meg az EP. 5. E folyamatot és az utána következő belépéseket a pártba – röviden – a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítéseként írtuk le.⁶

1976-ban megjelent a „*tízkötetes*” Magyarország történet nyolcadik kötete. Ez sem írta meg egyértelműen, hogy mikor alakult meg az EP. Csupán azt állította: Bethlen „*1922. január 5.-től kezdve több alkalommal kifejtette elképzeléseit a Kisgazdapárt vezetőinek, míg végül 1922. február 23.-án megállapodás született az új kormánypárt szervezeti kereteiről.*” Az időrendi áttekintésben is csak annyi olvasható: 1922. január 5-én elhangzott „*Bethlen első nagy beszéde a Kisgazdapárt vacsoráján az Egységes Párt létrehozása érdekében.*”⁷ A két időpont között történekekről, illetve, hogy mit jelent az „*új kormánypárt szervezeti*” kerete, erről nem írt ez a szintézis sem.

Pölöskei Ferenc Horthy és hatalmi rendszere 1919-1922 című könyvében – amely 1977-ben jelent meg – már azt írta, hogy Bethlen „*1922. február 23.-án a Kisgazdapárt felszámolásával egyidejűleg megalakította pártját.*” Ezt azzal magyarázta, hogy ezen a napon megválasztották az EP vezetőségét. Tehát ő állította először, hogy a Kisgazdapártot felszámolták!⁸

Velük szemben a Gunst Péter által szerkesztett Magyar történeti kronológia. Az

4 Nemes Dezső: A fasiszta rendszer kiépítése és a nép nyomora Magyarországon 1921-1924. In: *Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919-1945. II. k.* Szikra, 1956. 63, 65, 265.

5 Magyarország története II. k. Főszerk: Molnár Erik, Szerk.: Pamlényi Ervin és Székely György. Gondolat Könyvkiadó, 1967. 380-381, 586.

6 Sipos József: A Kisgazdapárt kormánypárttá bővülése. In: *A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Diákköreinek Kiadványai.* Szerk.: Kóbor Jenő és Sipos József. Szeged, 1973. 45-61.

7 *Magyarország története 1918-1919., 1919-1945.* Főszerk.: Ránki György. Szerk.: Hajdu Tibor, Tilkovszky Loránt. Akadémiai Kiadó, 1976. 445, 1244.

8 Pölöskei Ferenc: Horthy és hatalmi rendszere 1919-1922. Kossuth Könyvkiadó, 1977. 189.

őstörténettől 1970-ig c. kézikönyvben, – amely 1979-ben jelent meg – azt olvashatjuk, hogy „1922. január 5.-én Bethlen István és párthívei (volt disszidensek) megjelentek a Kisgazdapárt vacsoráján, majd február 2.-án beléptek a Kisgazdapártba, amely Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt (Egységes Párt) néven egyedüli kormánypárttá vált.”⁹

Ezen állításokkal és időpontokkal szemben a Benda Kálmán főszerkesztésében, az Akadémiai Kiadónál 1982-ben megjelent Magyarország történeti kronológiája c. kézikönyv újakkal állt elő. Eszerint 1922. január 5.-én „Bethlen István gr. bejelenti a Kisgazdapárt klubjában, hogy a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja egyesülni kíván a Kisgazda Párttal.” 1922. február 22.-én „A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja egyesül a Kisgazdapárttal. Az új párt neve: Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt.” (E korszakkal foglalkozó részt Fejes Judit állította össze.) Nem derül ki: honnan veszi ezeket az új állításokat? Ezek – mint láttuk – a szakirodalomban nem szerepeltek? Igaz, a kézikönyvnek nem feladata a hivatkozás. Ennek ellenére látni fogjuk, hogy rangos történészek is átvették ezeket a pontatlan állítások. Nyilván azért, mert a kézikönyv az Akadémia gondozásában jelent meg...)¹⁰

A Balogh Sándor által szerkesztett és 1985-ben megjelent Magyarország a XX. században c. szintézis Romsics Ignác által írt fejezete szerint Bethlennek csak hosszas tárgyalások után sikerült elérnie, hogy „1922. február 2.-án mintegy 20 másik konzervatív-, és konzervatív liberális képviselőtársával együtt a kisgazdapárt felvegye tagjai közé, s vezérévé fogadja.”¹¹

Romsics 1991-ben megjelent nagy sikerű könyvében – ránk hivatkozva – még úgy látta, hogy 1921 végétől a miniszterelnök „új elképzelésének lényege a legitimitással való szakítás... és a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítése volt.” Ennek eredményeként a „disszidens csoport tagjai február 1.-én aláírták a belépési nyilatkozatukat és formálisan február 2.-án csatlakoztak” a Kisgazdapárthoz, amelyből így lett EP.¹²

Vele szemben a Gergely Jenő, Glatz Ferenc és Pölöskei Ferenc által szerkesztett Magyarországi pártprogramok 1919-1944. c. kézikönyv, – amely szintén 1991-ben jelent meg – azt állítja, hogy Bethlen „1922. január 5.-én kijelenti: pártja, a KNEP egyesülni kíván a kisgazdapárttal” és abba a volt munkapárti politikusok segítségével „beolvasztotta az önálló kisbirtokos törekvéseket hangoztató... kisgazdákat. A pártot hivatalosan 1922. február 22.-én Keresztény-Keresztény Kisgazda, Földműves- és Polgári Párt néven (ismertebb néven. Egységes Párt) alakították meg.”

9 Magyar történeti kronológia. Az őstörténettől 1970-ig. Szerk.: Gunst Péter. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 475.

10 Magyarország történeti kronológiája 1848-1944. III. k. Főszerk.: Benda Kálmán. Akadémiai Kiadó, 1982. 884.

11 Balogh Sándor-Gergely Jenő-Izsák Lajos-Jakab Sándor- Pritz Pál-Romsics Ignác: Magyarország a XX. században. Szerk.: Balogh Sándor. Kossuth Könyvkiadó, 1985., 133.

12 Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz. Magyarországi Kutató Intézet, 1991. 142, 145.

Tehát itt már a KNEP Bethlen pártjaként jelenik meg, amelybe ő beolvasztotta a kisgazdákat.¹³

E helytelen megállapításokat aztán szinte minden 1991 után megjelent szin-
tézis átvette.¹⁴ Még a korszakot kiválóan ismerő Ormos Mária Magyarország a
két világháború korában (1914-1945) c. 1998-ban megjelent könyvében is azt
olvashatjuk, hogy Bethlen „1922. január elején ellátogatott a párt klubjába, és
közhírré tette, hogy saját pártját, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját egyesí-
teni kívánja a kisgazdákkal. Ez praktikusán azt jelentette, hogy a miniszterelnök
1922. február 22.-én mintegy két tucat hívével egyetemben belépett a Kisgazda-
pártba, és az új szervezet felvette a Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári
Párt elnevezést”

Ezzel szemben a kronológiában azt állítja, hogy 1922. február 2-án „Bethlen
István és hívei belépnek a Kisgazdapártba, amely felveszi a Keresztény Kisgazda,
Földműves és Polgári Párt elnevezést” (általában Egységes pártként emlegetik).¹⁵

Ormos Mária és Romsics Ignác véleményével szemben Gergely Jenő és Pritz
Pál A trianoni Magyarország 1918-1945 c. ugyanabban az évben megjelent könyve
szerint: „A szakirodalomban máig jelen van az a felfogás, hogy Bethlen és közvet-
len elvbarátai úgy mond 'beléptek' a kisgazdapártba, majd erre alapozva szervez-
ték meg az Egységes Pártot, a jövőendő kormánypártot. Valójában közel sem erről
volt szó, hanem a kisgazdapárt szétveréséről, Nagyatádi és a csizmás képviselők
marginalizálásáról.”¹⁶

E szakmailag megalapozatlan állítások hatására Romsics is megváltoztatta
véleményét e kérdésről. A Magyarország története a XX. században c. nagysike-
rű szintézisében, – saját korábbi véleményét módosítva – állítja: „A választójog
megváltoztatásával egyidejűleg Bethlen az addigi pártstruktúrát is megváltoztatta.
1922 folyamán mindkét nagy pártot, az Egyesült Kisgazdapártot és a Keresztény
Nemzeti Egyesülés Pártját is sikerült felbomlasztania, s részben összeolvaszta-
nia.” Az időrendi áttekintésnél pedig már nála is ez áll: „1922. február 22. Beth-
len István vezetésével megalakult az Egységes Párt.”¹⁷ E véleménnyel a következő
problémák vannak: A pártstruktúrát nem Bethlen változtatta meg. A KNEP bom-
lását nem ő idézte elő. A Kisgazdapártnak ekkor nem ez volt a neve. Az Egységes
Párt nem február 22-én alakult meg.

Gergely Jenő és Izsák Lajos A huszadik század története c. – 2000-ben meg-

13 *Magyarországi pártprogramok 1919-1944.* Szerk.: Gergely Jenő, Glatz Ferenc, Pölöskei Ferenc. Kossuth Könyvkiadó, 1991. 64.

14 Bertényi Iván – Gyapai Dénes: Magyarország rövid története. Maecenetas, 1992., 552.; L. Nagy Zsuzsa: Magyarország története 1918-1945. Egyetemi jegyzet. 2. bővített kiadás. Debrecen, 1995. 100.; *Magyarország a XX. században. I. k.* Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás. Főszerk.: Kolléga Tarsoly István. Szekszárd, 1996. 55.

15 Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában (1914-1945) Csokonai Kiadó. Debrecen, 1998. 101-102, 290.

16 Gergely Jenő – Pritz Pál: A trianoni Magyarország 1918-1945. Vincze Kiadó. Budapest, 1998. 60.

17 Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó. Budapest, 1999. 224, 589.

jelent – könyvükben az EP létrehozását szintén a Kisgazdapárt és a KNEP felszámolásaként állították be, de nem írtak a párt megalakításának időpontjáról.¹⁸ Ezzel szemben Gergely Jenő Gömbös Gyuláról írt – 2001-ben megjelent – biográfiájában az olvasható, hogy „1922. február 2.-án Bethlen a disszidensek élén bevonult a kisgazdapártba, így létrejött a kisgazdapárt és a disszidensek egyesüléséből az Egységes Párt.”¹⁹

Hubai László Magyarország XX. századi választási atlasza 1920-2000 c. 2001-ben megjelent nagyívű művében, azt állítja, hogy Bethlen „a második királypuccs után a legitimista kereszténypártra egyre kevésbé számíthatott, míg a kisgazdapárt – Bethlen kiváló húzása nyomán könnyű prédává vált: 1922. február elején a disszidensek csoportjával és néhány KNEP képviselővel belépett a kisgazdapártba, és sikerült a pártvezéri posztot elfoglalnia.”²⁰ Ebből a szövegből nem tudhatjuk meg: Mi volt Bethlen kiváló húzása? Miért vált a Kisgazdapárt „könnyű prédává.” Mikor alakult meg az EP?

Püski Levente, – a korszak kiváló kutatója – *A Horthy-rendszer (1919-1945)* c. könyvében, amely 2006-ban jelent meg, egy korábbi tanulmányunkra hivatkozva így összegezte véleményét: „Bethlen 1922. február 2.-án 21 képviselőtársával együtt – gyakorlatilag a disszidensek csoportjával – belépett a Kisgazdapártba, melyet a régi pártvezetők szívesen fogadtak. (...) A későbbiekben Bethlen felhívása nyomán s az erők egyesítésének jelszavával számos kicsiny konzervatív, illetve részben liberális színezetű párt – Nemzeti Középpárt, Magyar Rendpárt, Nemzeti Polgári Párt – csatlakozott az új tömörüléshez. Az új vezetőségválasztásra február 23.-án került sor.”²¹ Ebből a már pontosabb összegzésből sem derül ki: mikor alakult meg az EP? Egyébként a Nemzeti Polgári Párt többsége nem csatlakozott az Egységes Párthoz. Az 1922-es választásokon is önállóan indult, mint mérsékelt liberális és nemzeti párt. A felsoroltakon túl viszont március 2-án az új párt-szövetséghez csatlakoztak a Függetlenségi- és 48-as Párt jobbszárnyához tartozó politikusok.

A Magyarországi politikai pártok lexikon 1846-2010 c. kézikönyv, – amelynek Vida István a főszerkesztője és 2011-ben jelent meg – pedig így összegezte témánk lényegét: „Bethlen István miniszterelnök és holdudvara – a 19 fős un. disszidens képviselőcsoport – 1922. február 2.-án testületileg belépett a kisgazdapártba, s február 22.-én pedig hivatalosan is megalakult az így kibővült kormánypárt.”²²

Püski Levente *A Horthy-korszak parlamentje* c. könyvében így ír e témáról:

-
- 18 Gerely Jenő – Izsák Lajos: A huszadik század története. Pannonica Kiadó. Budapest, 2000. 61-62.
19 Gergely Jenő: Gömbös Gyula. Politikai pályakép. Vince Kiadó. Budapest, 2001. 118-120.
20 Hubai László: Magyarország választási atlasza 1920-2000. I. köt. A választások története és politikai geográfiája. Napvilág Kiadó. 2001. 31.
21 Püski Levente: *A Horthy-rendszer (1919-1945)* Pannonica Kiadó. Budapest, 2006.
22 *Magyarországi politikai pártok lexikon 1846-2010.* Főszk.: Vida István. I. köt. Parlamenti választásokon jelöltet állító pártok. Gondolat Kiadó. Budapest, 2011. 194.

„Az átalakulás 1922 elején gyorsult fel, mindenekelőtt azzal, hogy a kormányfő 21 képviselőtársával belépett a kisgazdapártba, ami egyértelműen jelezte, hogy a miniszterelnök ezt a tömörülést tekinti politikája elődleges parlamenti bázisának. A változás külső jeleként a tömörülés felvette a Keresztény-Keresztyén Kisgazda-, Földműves- és Polgári Párt nevet, de a közéletben a rövidebb, és talán kifejezőbb Egységes Párt elnevezés terjedt el.”²³ E megfogalmazás is jelzi a szakmai bizonytalanságot: 1. Nem írja meg, hogy a Kisgazdapárt mikor vette fel a nevébe a keresztény-keresztyén és a polgári jelzőt? 2. Azt sem, hogy Bethlen és a disszidensek mikor léptek be a Kisgazdapártba? És azt sem, hogy mikor alakult meg az EP?

Tehát megállapíthatjuk, e témakörben, a történeti szakirodalomban napjainkig nem alakult ki egységes vélemény. A szintéziseket író kollégák, – akik e témában nem végeztek alapkutatásokat – nem fogadják el a mi alapkutatásokra támaszkodó véleményünket. MI pedig nem tartjuk elfogadhatónak a szintézisekben és lexikonokban található összegzéseket, mert azokban sok pontatlanság van és nem helytálló általánosítások. Így ezek a kérdések közel egy évszázada nincsenek megnyugtatóan megoldva. Ezért az eddig megírt résztanulmányaink után most a kérdés monografikus feldolgozására vállalkozunk. Arra, hogy tisztázzuk a téma körüli ellentmondásokat.

Ehhez a témakörhöz tartozik a Bethlen és Nagyatádi Szabó politikai teljesítményét minősítő vélemények bemutatása és elemzése is. Hiszen már az eddig idézetek is mutatják: a történészek egy része az egész folyamat zseniális irányítójának Bethlent látja. Ő az, aki megváltoztatja a pártstruktúrát, aki a Kisgazdapártba való belépésével elfoglalja azt és annak kormánypárttá alakításával megteremti a belpolitikai alapjait a konszolidációnak, stb,... Nagyatádi Szabó és a Kisgazdapárt agrár-demokratái pedig mindezt eltűrik, sőt, fel sem fogják Bethlen furfangos tervet, stb,... Ezért elárulták a parasztság érdekeit.

Mindezekon túl – már itt a historiográfiai fejezetben – rá kell mutatnunk a két politikai főszereplő: Bethlen és Nagyatádi tevékenységének igen ellentmondásos történeti megítélésére. Ezek egyik jellemzője, hogy a történészek többsége kiemeli Bethlen politikai zsenialitását. Láttuk, hogy Pölöskei 1977-ben megjelent könyvében már azt írta: Bethlen a „*Kisgazdapárt felszámolásával egyidejűleg megalakította pártját.*” E gondolat a Gergely-Glatz-Pölöskei által készített *Magyarországi pártprogramok 1919-1944.* c. kézikönyv már azt állítja, hogy Bethlen a volt munkapárti politikusok segítségével „*beolvasztotta az önálló kisbirtokosi törekvéseket hangoztató (...) kisgazdákat.*” A Gergely-Pritz szerzőpáros szerint a „*kisgazdapárt szétveréséről, Nagyatádi és a csizmás képviselők marginalizálásáról*” volt szó. Romsics szerint Bethlen „*az addigi pártstruktúrát is átalakította.*” A Kisgazdapártot és a KNEP-et is „*sikerült felbomlasztania, s részben összeolvasztania.*” A Gergely-Izsák szerzőpáros az EP megalakítását szintén a Kisgazdapárt és a KNEP felszámolásaként írták le. Hubai szerint „*a kisgazdapárt – Bethlen kiváló húzá-*

23 Püski Levente: A Horthy-korszak parlamentje. Országgyűlés Hivatala, Bp. 2015. 19-20.

sa nyomán könnyű prédává vált.” E megfogalmazások indokolatlanul növelik Bethlen nimbuszát, és kisebbitik Nagyatádi politikai képességeit.

Ezt bitonyítja az is, hogy halálakor az ellenzéki sajtó – többek között így írt: A Világ c. polgári radikális napilap temetésére írt nekrológja így kezdődik: „A magyar föld szerelmének és éhségének prófétái tüzes trónon vagy börtönben pusztultak el: Nagyatádi Szabó István már nem prófétája, hanem diplomatája volt osztálya gyakorlati törekvéseinek és ügyességével, józanságával, óvatosságával és szívósságával tartotta döntő szerepét hat esztendő politikájának tengelyében. (...) Oldott és kötött, mint a legrégebb nyelvemlék mondja, mindig szerződött, feltételeket szabott azok elé, akikhez osztálya nevében, népe érdekében odaállott (...) és csak azon örködött, hogy a szerződést betartsák. (...) A politika csinját-binját pompásan kitanulta, ennek a par excellence úri mesterségnek parkettjén tökéletes ügyességgel járt nehéz csizmájában...”

Az elismerő gondolatok mellett a nekrológ rámutatott a Nagyatádi életmű alapvető problémájára is: „Ha mai mérték szerint jelentékeny egyéni tulajdonságai sokszorosan állottak volna is a rendelkezésére – írták –, akkor sem tudta volna diadalra vinni törekvéseit, mert a földreform keményen demokratikus célkitűzését kénytelen volt összekötni, sőt összeegyeztetni a reakcióval.”²⁴

E fontos gondolatot a szociáldemokrata Népszava így folytatta „A halott Nagyatádi” c. nekrológiájában: „Nemcsak Nagyatádinak, hanem osztályának is tragikomikuma az a nagy tévedés, amely föltette, hogy lehet valamire jutni, ha a demokrácia vágya összeszövetkezik a paraszt kinullázásának atavisztikus ravaszságával és kíméletlenségével.”²⁵ Bodroglózi Zoltán: A magyar agrármozgalmak története c. 1929-ben megjelent könyvében állítja: Nagyatádi Szabó és hívei a földreform mellett egy „demokratikus berendezkedés” megvalósításáért is küzdöttek.²⁶

Erdei Ferenc: Parasztok c. 1938-ban megjelent könyvében azt írta, hogy a „Nagyatádi-féle kisgazdamozgalom békét kötött a feudális erővel és még a földreformot is kiengedte a kezéből.”²⁷ Néhány oldallal odébb viszont azt állította: „Kelet- és Közép-(Európa – S. J.) parasztsága nevezetes mozgalmakkal jelentkezett a háború utáni időkben s mindegyik politikai erővel tudta alátámasztani követeléseit. A horvát Radics, a bulgár Stanbulinszky (helyesen: Stanbolijszki – S. J.), a lengyel Witos és a magyar Nagyatádi Szabó jelentékeny tömegekkel léptek föl s követeléseik nem abban merültek ki, hogy a parasztsors enyhítését vagy a parasztok polgárisítását kívánták volna, hanem helyet követeltek a parasztság számára országaik igazgatásában és végsőleg egy parasztlvű ország fölépítése volt a szíviük igazi vágya.”²⁸

Az 1950 és 60-as évek történetírása kulákvezérnek minősítette Nagyatádi Sza-

24 Világ, 1924. nov. 4. 1.

25 Népszava, 1924. nov. 4. 1.

26 Bodroglózi Zoltán: A magyar agrármozgalmak története. Bp., 1929. Egyetemi Ny. 126, 128.

27 Erdei Ferenc: Parasztok. Hason. kiad. Bp., 1973. Akadémia K. 153.

28 Erdei Ferenc: Parasztok. Hason. kiad. Bp., 1973. Akadémia K. 206.

bót, akit a Bethlennel kötött kompromiszum miatt a parasztság érdekei elárulójának tekintettek. Pölöskei Ferenc: *Horthy hatalmi rendszere (1919-1922)* c. 1977-ben megjelent könyvében a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítésébe beleegyező parasztpolitikust így jellemezte: „*Nagyatádi Szabó fel sem fogta az események horderejét, mert sem koncepcióval, sem taktikai érzékével nem állhatta a versenyt az ellenforradalom politikai vezéralakjává felnőtt Bethlennel.*”²⁹ Nagyatádi politikai tevékenységének ellentmondásos megítélését mutatja az is, hogy még a Kávássy Sándor-Király István-Mészáros Károly-Nagy József-Sipos József által közösen szerkesztett és írt Nagyatádi Szabó István emlékkönyv 1863-1924 c. tanulmánykötet is több egymásnak ellentmondó megállapítást tartalmaz a parasztpolitikusról. Király az előszóban azt állítja: „*Ma már Nagyatádi Szabó Istvánra úgy tekintünk, mint a magyar demokrácia előharcosára.*” Nagy József kötetben lévő tanulmányában viszont azt állítja: „*Nagyatádi Szabó István történelmi tévedése volt, hogy 1922 elején hitt az arisztokrata Bethlen kézfogásának őszinteségében és elhitte, hogy a falusi szegénység földhöz juttatása a kormányfőnek is szívügye. Ezzel a kézfogással eladta az arisztokráciának azt a pártot, amely ugyan maga is konzervatív volt, mégis az adott körülmények között a paraszti demokratizmus letéteményese.*”³⁰

Így volt-e, vagy másképpen történtek ezek a dolgok? E kérdésekre is kerestük a válaszokat.

Pölöskei Ferenc és Nagy József parasztpolitikust leminősítése mellé azonban tegyük ide egy tudós-politikus pozitív véleményét Nagyatádi Szabóról. Gratz Gusztáv – aki az első Teleki kormány külügyminisztere volt, akinek az első királypuccsban játszott szerepe miatt a kormányból való kilépését éppen a Kisgazdapárt követelte – *Magyarország a két világháború között* c. könyvében, – amelyet a 40-es években írt, de az csak 2001-ben jelent meg, – így jellemezte a parasztpolitikust: „*Nagyatádi Szabó István egyik érdekes alakja volt az új Magyarország politikai életének. Mint a magyar parasztság elismert vezére, jelentékeny politikai befolyással rendelkezett és azt ügyesen használta fel a parasztság – az új terminológia szerint a kisgazda társadalom – követeléseinek érvényesítésére. Már a régi országgyűlésben a háború előtt feltűnt okos, sohasem izgató hangon tartott beszédekkel. A forradalom óta minden rendszert támogatott, sőt a proletárdiktatúra idején még a kommunista pártba is belépett, de neki mindent megbocsátottak. Igen nagy befolyása volt a parasztságra, és ezzel a befolyással okosan is élt. Nagy érdeme, hogy híveit nem vitte szélsőségekbe és nem hajtotta bele az osztálygyűlöletbe. Értelmes, okos parasztember volt. (...) Született politikai tehetség volt. Ügyes és hajlékony. Tudott erőt mutatni, néha olyankor is, amikor erő nem volt mögötte, tudta mikor kell duzzognia és mikor kell megbékülnie. A képzett emberekkel, az un. „nadrágosokkal” szemben bizalmatlan volt és idegenkedett tőlük. Legszívesebben*

29 Pölöskei Ferenc: *Horthy és hatalmi rendszere (1919-1922)* Bp., 1977. Kossuth K., 189.

30 Nagyatádi Szabó István emlékkönyv 1863-1924. Bp., 1995. Magyar Mezőgazd. K., 8; 259.

az un. „fél-nadrágosokkal,” a parasztságból kikerült, gyakran csak félművelt intelligenciához tartozó egyénnel vette körül magát, és velük beszélte meg a terveit és szándékait. A politikusok nem bíztak benne, de szükségük volt rá, és le is akarták kötni, úgyhogy miniszteri pozíciójában senki sem ült biztosabban, mint ő.”³¹

Még sorolhatnánk a Bethlen és Nagyatádi Szabó politikai küzdelmét minősítő véleményeket. Azonban úgy gondoljuk, hogy ennyi is bizonyítja a témával foglalkozók ellentétes véleményét. Ezért e könyv a két politikus küzdelmének részletes bemutatására is vállalkozik, hogy ebben a kérdésben is közelebb jussunk a valóság megismeréséhez.

31 Gratz Gusztáv: Magyarország a két háború között. Bp., 2001. Osiris K., 133-134.

II. FEJEZET:

A KISGAZDAPÁRT EGYSÉGES PÁRTTÁ BŐVÍTÉSE (CHAPTER II.: THE EXTENSION OF THE SMALLHOLDERS' PARTY INTO THE UNITY PARTY)

Az Egységes Párt megalakításának körülményeivel, a belpolitikai erőviszonyok alakulásának részletes vizsgálatával – mint láttuk – sem a polgári,³² sem az államszocialista,³³ sem a rendszerváltás utáni történetírás³⁴ nem foglalkozott az esemény politikatörténeti súlyának megfelelően. Alap kutatás szintjén csupán egyetlen tanulmány foglalkozott e párt létrejöttének körülményeivel.³⁵ Annak eredményeit azonban – valószínűleg nehéz hozzáférhetősége miatt – csak Romsics Ignác hasznosította. Az új kormányzópárt megalakításának körülményei azonban mindig is foglalkoztatták a történészeket. Alap kutatások nélkül is érezték, hogy ezek lényegesek, mert a magyar uralkodó osztályok politikai elitje az EP létrehozásával – a politikai hatalom ilyen formában való gyakorlásával – megteremtették azt az erős alapot, amelyről a változó politikai erőviszonyokhoz alkalmazkodva, lényegében 1944 tavaszáig képesek voltak irányítani az országot. Abban ugyanis mindig egyetértettek a történészek, hogy az EP megalakítása volt az egyik lényeges eleme a politikai élet irányításának. Az alap kutatások elmaradása miatt

- 32 Pethő Sándor: *Világostól Trianonig. A mai Magyarország kialakulásának története*. Budapest, 1925. Enciklopédia Rt. 335.; Balla Aladár (szerk.): *A magyar országgyűlés története, 1867-1927*. Budapest, 1927. (sin. loc.) 457-466.
- 33 Nemes Dezső: A fasiszta rendszer kiépítése Magyarországon a Bethlen kormányzat kezdeti időszakában, 1921-1924. *Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919-1945*. 2. köt. Budapest, 1956. Szikra. 63-65, 265; Balázs Béla: *A középrétegek szerepe társadalmunk fejlődésében*. Budapest, 1959. Kossuth Kiadó. 112-124; Pándi Ilona: *Osztályok és pártok a Bethlen-konzolidáció időszakában*. Budapest, 1966. Kossuth Kiadó 13-15, 157-161; Molnár Erik (et al.): *Magyarország története*. II. köt. Budapest, 1964. Gondolat Kiadó. 380-381, 586.
- 34 Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, 1991. Magyarországi Kutató Intézet. 142-145; Gergely Jenő–Glatz Ferenc–Pölöskei Ferenc (szerk.) *Magyarországi pártprogramok 1919-1944*. Budapest, 1991. Kossuth Könyvkiadó. 64; Bertényi Iván–Gyapai Gábor: *Magyarország rövid története*. Budapest, 1992. Maecenas. 552; Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában, 1914-1945*. Debrecen, 1998. Csokonai Kiadó, 101-102, 290; Gergely Jenő–Pritz Pál: *A trianoni Magyarország 1918-1945*. Budapest, 1998. Vince Kiadó. 60; Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 1999. Osiris Kiadó. 224, 588, valamint Nagy József: *A Nagyatádi-féle földreform*. Eger, 1993. (sin. loc.) op. cit.
- 35 Sipos József: A Kisgazdapárt kormánypárttá bővülése. *A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Diákköreinek Kiadványai*. Szerk.: Kóbor Jenő–Sipos József. Szeged, 1973. JATEPress. 45-61.

azonban a szintéziseket író történészek véleménye sem Bethlen és a disszidens csoport Kiszgazdapártba való belépéséről³⁶, sem az Egységes Párt megalakításának időpontjáról és formájáról nem azonos.³⁷ E historiográfiai ellentmondásokkal 'Az Egységes Párt megalakításának történeti aproblémái' című tanulmányunk foglalkozik, amely 2002-ben jelent meg.³⁸ Hogyan és mikor történt tehát az EP megalakítása? A Kiszgazdapárt szétverésével, a Kiszgazdapárt és a KNEP összeolvasztásával, vagy talán mégis a Kiszgazdapárt kormánypárttá bővítésével történt meg az EP létrehozása? Milyen szerepet játszott abban Nagyatádi Szabó, Bethlen és mások? E kérdésekre keressük a választ a második fejezetben és megkíséreljük a szakirodalom ellentmondásait feloldani.

Előzmények

Az első Bethlen-kormány 1921. április 14-én a Kiszgazdapárt (91 képviselő), a Keresztény Nemzeti Egység Pártja (59 képviselő) és a „disszidens csoport” (19 képviselő) addigi koalíciója alapján alakult meg. Bethlen a 19-én elmondott programbeszédében kifejtette, hogy a királykérdés kikapcsolásával e három pártnak és a politikai elit addig nemzetgyűlésen kívül rekedt csoportjainak egységes pártban kell összeformnia, mert ezt kívánja a politikai élet konszolidálása. E párt létrehozására 1921-ben több kísérletet tett. Ezek azonban elsősorban a Kiszgazdapárt Nagyatádi által vezetett liberális agrárdemokrata szárnyának (48 képviselő) ellenállásán megbuktak. Ők nem akartak új pártot, új vezéreket és főleg új programot, mert attól – joggal – saját politikai befolyásuk csökkenését féltették. Ezt elkerülendő, lényegében mindig a Kiszgazdapárt kormánypárttá bővítését javasolták. Úgy, hogy ragaszkodtak alapvető programpontjaik megvalósításához: a földbirtokreform végrehajtásához, a rekvirálás- és a beszolgáltatás eltörléséhez, a mezőgazdasági termények szabad forgalmához, az ingó- és ingatlan vagyonok megadóztatásához, az igazságosabb adózáshoz. Az alkotmányozás kérdésében a szabadkirályválasztás elvét vallották, ragaszkodtak az általános, titkos választójoghoz, a közigazgatás demokratizálásához és a főrendiház eltörléséhez. Vagyis a gazdasági, társadalmi, és politikai élet demokratizálásához. Ez persze nem felelt meg a konzervatív politikai elit érdekeinek. Ezért 1921 végéig nem is fogadták el a Kiszgazdapárt kormánypárttá bővítésének koncepcióját.³⁹

36 Pethő: i. m. 235., Balla: i. m. 459., Nemes: i. m. 63., Balázs: i. m. 117., Pándi: i. m. 14, 158.

37 Nemes i. m. 584; *Magyarország története*, 1964. 394; lásd. Gunst Péter (szerk.) *Magyar történeti kronológia. Az őstörténetől 1970-ig*. Budapest, 1979, Tankönyvkiadó. 475-476.; *Magyarország története*, 1978. (IV/B köt.) 1244.

38 Sipos József: Az Egységes Párt megalakításának történeti problémái. *Múltunk*, 2002/1. 243-256. op. cit.

39 Részletesen lásd; Sipos József: A Kiszgazdapárt és a Bethlen-kormány kezdeti tevékenysége. *Századok*, 1984/4. 659-708., Uő. A Kiszgazdapárt struktúrája és a bethleni konszolidáció. In Juhász Antal-Sipos József (szerk.): *Parasztkérdés 1890-1930*. Szeged, 1985. 200-233.

Ennek jó példája volt 1921 november végén Bethlen egységes pártalakítási kísérlete. A második királypuccs leverése és a detronizációs törvény elfogadása után, november 14-én Bethlen felajánlotta Horthy Miklós kormánynak lemondását. Célja kezdetektől a belpolitikai erőviszonyok megváltoztatása és az egységes kormányzópárt létrehozása volt, amelynek kezdeti lépéseként *fel akarta bomlasztani a meglévő kormánypártokat*. Saját programot hirdetett, az alapján kívánta az egyes képviselőket maga köré gyűjteni, és így új pártot alakítani. Ebben a törekvésében támogatta őt a disszidens csoport (19 fő), a politikai elit parlamenten kívüli csoportjai, a Kisgazdapárt Rubinek Gyula vezette újkonzervatív-agrárius szárnya (24 fő), benne a 6-7 fős Gömbös csoport és a KNEP Ernst–Huszár–Vass csoportjai.

E koncepcióval – most is, mint korábban – szemben álltak Nagyatádi és hívei, a Kisgazdapárt liberális és agrárdemokrata szárnya (48 fő). Ők elleneztek a Kisgazdapárt szervezeti kereteinek felbomlasztását, Bethlen koncepciójával szemben *pártjuk kormánypárttá bővítését ajánlották*. Ezért hajlandók voltak a párt nevének és programjának kibővítésére. De a pártba csak azok belépését engedélyezték volna, akik a párt és a miniszterelnök programját is elfogadják. Úgy vélték, hogy a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítésének koncepciója lehetővé fogja tenni a liberális agrárdemokraták együtt maradását és demokratikus követeléseik megvalósítását. Ők természetesen akkor sem voltak elégedettek Bethlen programjával, amelybe pedig ekkor már beépítette a Kisgazdapárt, a KNEP és a disszidensek legfontosabb programpontjait. Ehhez képest Nagyatádi és hívei továbbra is az általános és titkos választójog fenntartását, a közigazgatás demokratizálását, a progresszív vagyonváltság és a földreform gyorsabb végrehajtását követelték. Mindezek megvalósítása a rendszer mérsékelt demokratizálását, elsősorban a birtokos parasztság polgárosodását segítette volna. E koncepció jegyében a Kisgazdapárt november 29-i értekezletén kinyilvánították, hogy amennyiben a miniszterelnök és az őt támogatók ilyen feltételekkel belépnek a pártba, akkor ők hajlandók annak nevét *Keresztény Kisgazda- Földműves és Polgári Párt* névre változtatni.

A Kisgazdapárt kormánypárttá bővítése azonban nem felelt meg Bethlen és a disszidensek, de a konzervatív körök és a KNEP érdekeinek sem. Ők ugyanis az új egységes párt létrehozásával éppen Nagyatádi és hívei demokratikus törekvéseit szerették volna meggyengíteni. Így Bethlen és a disszidensek ekkor még nem fogadták el a párt kormánypárttá bővítését. Nagyatádi és hívei viszont az ő javaslatukat vetették el. Ezért, a december 3-án megalakult második Bethlen-kormány is a Kisgazdapárt, a KNEP és a disszidensek ingatag koalícióján jött létre. Ezért Bethlen az új kormányból kihagyta Nagyatádi Szabót. Földművelésügyi miniszter – a parasztpolitikus hozzájárulásával – Mayer János, államtitkára az újkonzervatív-agrárius Schandl Károly, belügyi államtitkár pedig dr. Kószó István jogász, szegedi képviselő lett, Tomcsányi Vilmos Pál, – aki az újkonzervatív-agráriusokhoz tartozott – pedig maradt igazságügy miniszter.⁴⁰

40 Sipos József: Nagyatádi Szabó István és a második Bethlen-kormány megalakulása. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv*, XV. 2001. 155-186.

A belső ellenzéki Nagyatádi Szabó István

Nagyatádi kormányból való kimaradásának okairól december 4-én Szigetváron beszélt, egyik híve, dr. Barla-Szabó József orvos választási gyűlésén. Itt fél méteres hóban, 10 fokos hidegben 3000 ember gyűlt össze, köztük 48 község küldöttsége. Beszéde nemcsak pártjának belső viszonyairól szólt, Bethlen kormányzati és politikai céljait is tárgyalta. *„Elkedvetlenedtem elsősorban azoktól a képviselőktől – hangsúlyozta Nagyatádi – akik a Kisgazdapárt programja alapján kerültek be a nemzetgyűlésbe és most legutóbb is megragadták az alkalmat, hogy a párt elsüllyesztése mellett ellenünk szavaztak. Elég ezekből annyi amennyi belülről megbénítja a pártot ezért hozott határozatot a párt az álkisgazdák beözönlése ellen.”*⁴¹ A parasztpolitikus beszédében érzékeltette egy lehetséges bethleni 'egységes párt' politikai céljait is, amellyel szemben a Kisgazdapárt korábbi programpontjaival válaszolt. A *„kaszinókban találták ki a maszlagot, és annak elhintésére megtalálták az alkalmas talajt a virilista vármegyei rendszerben.”* Ezért a párt kötelessége *„olyan közigazgatási reformot teremteni, mely eltörli a virilizmust”*. Amikor Bethlen tájékoztatta, hogy meg akarja „nyirbálni” az általános és titkos választójogot – utalt vissza Nagyatádi – *„közölte vele, hogy ebbe nem mehet bele, mert aki jó volt vérezni, katonaként szenvedni, annak jónak kell lenni választónak is”*.⁴² Az új választásokról kijelentette: *„nem szabad belemenni a nemzetgyűlés életének akár egyetlen perccel való megnyújtásába sem”*. A földreform végrehajtásáról beszélve mindenkit nyugalomra intett. Figyelmeztette a nagybirtokosokat, hogy ezután ne kíséreljék meg a reform elgáncsolását. A reform sikertelenségéért nem engem terhel a felelősség, hanem az állami bürokráciát – mondta. Kijelentette: *„mint eddig soha, ma sem ismer osztály- és felekezeti különbséget”*. A második királypuccs után azok a *„nagy keresztények, akik valaha azzal izgattak a kisgazdapárt ellen, hogy az zsidó párt, ma már lejáratották magukat, mert együtt dolgoznak a nagy zsidókkal a legitimista törekvések megvalósulásán.”* (Ezzel a Vázsonyi Vilmos vezette Nemzeti Polgári Párt és legitimisták együttműködésére célzott – S. J.) Megígérte: a párt új életre kel és harcol régi programjáért, *„a független nemzeti létért és a nép igaz érdekeiért, a teljes demokratikus átalakításért”*.⁴³

41 Nagyatádi beszédében azokra az újkonzervatív-agráriusokra utalt, akik a Kisgazdapárt tagjaként november 29-én a liberális agrárdemokraták ellen szavaztak, majd 24-én aláírtak egy olyan nyilatkozatot, amelyben támogatásukról biztosították Bethlent amennyiben megalakítja tervezett új egységes kormányzópártját. Erről Nagyatádi Szabó hetilapja *„A Kisgazda”* is megemlékezett. A Kisgazdapárt belső viszonyait szemlélítve a pártlap hangsúlyozta, hogy az újkonzervatívok szövetsége Bethlennel csak *előnyös lett volna, mert megszabadul belső ellenségeitől, melyek veszedelmesebbek, mint a nyílt ellenség.”* (id. *A Kisgazda*, 1921. december. 11, 2.).

42 id. lásd: Uo.

43 A szigetvári gyűlésről beszámoló tudósítás szerint Nagyatádi Szabó *„beszédén valami nagy felszabadulást éreztek a jelenvoltak”,* úgy látták, *„hogy a régi kemény, harcos nagyatádi Szabó áll”* előttük. (id. *A Kisgazda*, 1921. december 11, 3-4.).

Nagyatádi kritikája a miniszterelnök politikai terveiről nem volt alaptalan. December 7-én Bethlen István a parlamentben ismertette kormánya munkaprogramját. Megígérte, hogy a kormány amint lehet visszatér az 1918 előtti szabadságjogok biztosításához. Ezért felülvizsgálja a kivételes hatalom alapján tett intézkedéseket, rendezi a munkássággal és pártjával, az Magyarországi Szociáldemokrata Párttal⁴⁴ a kapcsolatokat. A sajtócenzúrát már a legközelebbi napokban – még a sajtótörvény elkészítését megelőzően – megszünteti, a felekezeti békét fenntartja. Kész együtt dolgozni a zsidóság azon részével, amely hajlandó a kormánnyal együttműködni. Tehát a kormányfő programja egy pragmatikus politikai együttműködést javasolt. Bethlen a koalíciós kormányzást nem tartotta megfelelőnek és továbbra is az egységes kormányzópárt megalakítását szorgalmazta. Kitarzott a főrendiház- a vármegye- és törvényhatóságok,- és a választójog olyan reformja mellett, amelyek alapján a „*politikai hatalmat a középosztály és a középrétegek állandóan a kezükben tarthatják, mert e cél elérésére a mostani választójog nem alkalmas*”. Kormányzati munkaprogramjában kitért még a földreform végrehajtásának gyorsítására, a házépítések állami segítségével, a kormányzati takarékoság szigorítására, a külkereskedelem fejlesztésének szükségességére, a közellátás javítására és a főiskolai ifjúság nyomorának csökkentésére.⁴⁵

Bethlen tehát nem akarta megvalósítani a Kispárt liberális agrárdemokrata szárnyának a rendszer demokratizálására vonatkozó követeléseit. Ezért Nagyatádi és hívei a kormány bemutatkozását követően hetilapjukban, „*Gróf Bethlen távozzék*” című vezércikkben opponáltak a miniszterelnök kormányzati programjára. E hetilap szerint a nemzet többsége és a pártok bizalmatlanok a miniszterelnök politikájával szemben. Ezért „*alkotmányos törvényeink szellemében távoznia kellene. Tiltakozunk minden olyan önkényeskedő hatalom ellen, bárki vagy bárkik legyenek is e hatalom forrásai, hogy a nemzet akarata ellenére akár gróf Bethlent, akár más valakit a nemzet nyakára vezényeljenek, és lehetetlenné tegyék, hogy tőle a nemzet alkotmányos úton megszabaduljon*”. Bethlen nemzetgyűlésben elmondott programjára adott válasz a kormányzónak, Horthy Miklósnak is szólt. Ő a Kispárt többségének akarata ellenére nevezte ki Bethlent miniszterelnöknek. Bethlen „*legfőbb törekvése, – folytatva a cikk – hogy a kispártot letörje, és a régi elbukott munkapártot feltámassza*”. A miniszterelnöknek „*pártja nincs, ennél fogva az ő kormányzása bizonyos önkényuralom jellegével bír*”. E kormány működése tehát nem „*gyökerezik alkotmányos törvényeinkben, de teljesen ellentétben is van eddigi alkotmányos miniszterelnökeink felfogásával és eljárásával*”. A miniszterelnök „*irtózik a nemzet akarata megnyilvánulásától,*” mert kerüli az egységes párt megalakításának „*egyedül helyes módját, a képviselőház felosztatását és új választások kiírását*”. Pedig csak így lehet egységes pártot alakítani, de csak annak, aki politikája iránt a nemzet bizalommal viseltetik. „*Vagy ezt cselekedje gróf Bethlen, vagy távozzék!*”⁴⁶

44 továbbiakban: MSZDP.

45 A Nemzetgyűlés 263. ülése 1921. évi december hó 7-én. *Nemzetgyűlési Napló*, 1920-1922. XIII. köt. 7.

46 *A Kispárt*, 1921. december 18. 1.

Nagyatádi hetilapjának Horthy elleni burkolt támadása összefüggésben lehetett Friedrich István december 9-én a nemzetgyűlésben tett azon bejelentésével, hogy 1919 őszén, Siófokon, merényletet terveztek Nagyatádi ellen. Friedrich szerint külön mozdonyon száguldott Siófokra és ő mentette meg a parasztpolitikus életét. Nagyatádi az MTI-nek így nyilatkozott: *„Életem ellen irányuló egyéni akcióról tudtam, de mivel nekem is voltak értesüléseim, ez nem sikerülhetett.”* Ha Friedrich *„megakadályozta őket, fogadja hálás köszönetemet. A részletekről ő és esetleg Pallavicini György őrgróf, aki annak idején, mint kormánybiztos Siófokon tartózkodott, tudna felvilágosítást adni.”*

Ezzel azonban Nagyatádi és hívei nem kívánták ezt az ügyet befejezni. Veje, Tankovics János a frakció értekezletén indítványozni akarta, hogy a Nagyatádi elleni merényletkísérletet egyhangúlag ítéljék el. Az indítvány nyomatékosítására *'A Kisgazda'* úgy fogalmazott, hogy a párt többsége ezt az indítványt el fogja fogadni, még akkor is, ha *„Gömbös Gyulának és mások”* azt ellenzik. Tehát nyilvánosságra fog kerülni az a merényletterv, amelyet annak idején Nagyatádi ellen el akartak követni.

1921. december közepén tehát Nagyatádi és hívei a koalíción belülről, az állami életet meghatározó hatályos alkotmányos törvényekre hivatkozva támadták Bethlent és Horthyt. E sajátos ellenzékiség a legitimista és a közjogi ellenzék támadásaival együtt már igen megnehezíthette Bethlen helyzetét. Azonban decemberben, a második Bethlen-kormány jelentős kül- és belpolitikai sikereket ért el. Gondoljunk csak Sopron és környékének népszavazással az országhoz való visszakерülésére. Vagy a kormány és az MSZDP közötti megállapodás, az ún. Bethlen-Peyer paktum megkötésére. Közismert, hogy ebben az MSZDP vezetői lemondtak a köztársasági államforma *„népszerűsítéséről”*, a liberális ellenzékkel és a *Polgárok és Munkások Szövetségével* való együttműködésről, valamint az agrárproletárok körében új szervezetek létrehozásáról. A kormány és az MSZDP megállapodásával a Kisgazdapárt régi követelése teljesült. Az említett megállapodás pontjai azonban lehetetlenné tették, hogy Nagyatádi és hívei a továbbiakban a Bethlennel és a disszidensekkel folytatott küzdelemben a liberális ellenzékkel és a szociáldemokratákkal taktikai együttműködést folytassanak. Sőt! E megállapodás szerint az új választásokon az MSZDP a rivális pártok számát növelte és a Kisgazdapárt esélyeit csökkentette.

A kormány sikerei megnövelték a Kisgazdapárt újkonzervatív-agrárius szárnyának politikai befolyását. Ők továbbra is a Bethlennel való megállapodást szorgalmazták. A karlistáknak a kormány és a szabad királyválasztók elleni támadásai tovább erősítették a Gömbösök párton belüli helyzetét. Ez együtt járt a liberális agrárdemokrata szárny párton belüli befolyásának csökkenésével. Ezt jól tükrözik az *Új Barázda* és a *Szózat* című napilapok decemberi cikkei. Államtitkári kinevezése miatt Schandl Károly december 22-én egyébként lemondott az *'Új Baráz-*

da' felelős szerkesztői tiszteréről, amelyet tőle dr. Héjj Imre vett át.⁴⁷ E folyamatok Nagyatádit és híveit is a Bethlennel való tárgyalásokra készítették.

A legitimisták elleni heves parlamenti támadások az Andrássy és elfogott társainak mentelmi jogáról indított vitában kulmináltak. Ennek eredményeként a bűntető törvényszék vádtanácsa december 21-én szabadlábra helyezte Andrássyt. Ez Bethlent is arra készítette, hogy velük szemben „*ellensúlyt és támaszt*” a Kiszgazdapártnál keressen. Tehát a „*kereszténypárt helyett az agrárdemokráciában kereste*” az új kormánypárt alapját.⁴⁸ Erre kényszerítette a miniszterelnököt 'A Kiszgazda' „*Gróf Bethlen István távozzék*” című vezércikke is, amely december 18-án jelent meg.

Nagyatádi és Bethlen közeledése

„Ellensúly és támasz” keresését Bethlen azzal kezdte, hogy 1921. december 21-én Klebelsberggel megjelent a Kiszgazdapárt vacsoráján. A miniszterelnök a választójogi reformról kijelentette: ismeri a Kiszgazdapárt kívánságait, amely csak nyerhet az új választójogi törvényjavaslattal. Szerinte a háború végén elfogadott Wekerle-féle választójogi törvény nem elégíti ki az igényeket, az 1919 őszi Friedrich-féle választójogi rendelet pedig túlságosan szélsőséges. Az új törvényjavaslat – mondta – középúton fog haladni. Megígérte: „*nem fog zsákban macskát árulni*”. Mielőtt a törvényjavaslatot beterjeszti a nemzetgyűlésnek, azt megismerteti a pártvezetőséggel és az egyes képviselőcsoportokkal is, hogy a felmerülő kívánságoknak eleget tehesen.⁴⁹ A választójog legvitálisabb pontjáról, a 'titkosság kérdéséről' azonban nem szólt.

A miniszterelnök a KNEP-ben is hasonló nyilatkozatot tett. Ez nem nyugtatta meg a keresztény-nemzeti párt keresztényszocialista csoportját, akik szintén az általános és titkos választójog hívei voltak. Joggal gondolták, hogy Bethlen választójogi törvénytervezete 'konzervatívabb' lesz, mint az érvényben lévő Friedrich-féle választójogi rendelet. Ezért a Kiszgazdapárt liberális agrárdemokratáit arra kapacitálták, hogy együtt lépjenek fel a kormány törvénytervezetével szemben. Haller István felkereste Nagyatádit és Mayert. E tárgyalások azonban eredménytelenül végződtek. Ennek oka valószínűleg a közelgő nemzetgyűlési választásokkal kapcsolatos taktikai megfontolások voltak. 1922 január közepén már a Kiszgazdapárt újkonzervatív-agrárius szárnya is úgy gondolta, hogy a párt érdekében áll az akkori általános választójog 'jelentékeny megszűkítése', különösen a „*női választójog és az analfabéták*” esetében. Az általános választójog fenntartása esetén – mondták a legitimisták a katolikus egyház támogatásával – megkaphatják a nők és az írástudatlan tömegek többségének szavazatait. Ez pedig jelentősen csökkent-

47 *Új Barázda*, 1921. december 28, 2.

48 Pethő i. m. 235.

49 *Új Barázda*, 1921. december 22, 1.

hette a Kisgazdapárt választási esélyeit. Ezért e tárgyalásokon csak azt határozták el, hogy ha nem sikerülne a kormánnyal a választójogban megegyezni és Bethlen a törvény hiányában elnapolná, esetleg feloszlátná a nemzetgyűlést, akkor a két párt képviselői még idejében törvényjavaslatot terjesztenek elő a „*demokratikus választójogról*”.⁵⁰

A választójoggal kapcsolatos ellenvélemények mellett azonban Nagyatádi és Bethlen közeledésének más jelei is mutatkoztak. Ezt érzékeltetik a parasztvezér előző év végi nyilatkozatai, amelyben egy új kormányzópárt megalakulásának és a kormányzás formájának véleményezése mellett a *'politikai kiegyenlítés'* gondolatát ismerteti. *Az Est* karácsonyi számában Nagyatádi először a vidék elégedetlenségéről beszélt: „*A szegényebb arról panaszkodik, hogy nincs végrehajtva a földbirtokreform, a vagyonosabb az adó ellen zúgolódik, az intelligencia nem tud megélni, a nagybirtokosokat a birtokelosztás réme aggasztja*”, [...] pedig „*ennek a törvénynek a végrehajtását többé senki sem hiúsíthatja meg, mert ha ez megtörténne, annak következményeiért nehéz volna a felelősséget vállalni*”. A politikai konszolidációt úgy látta megvalósíthatónak, ha „*pártjának keretei kibővülnek és magukba foglalják nemcsak a kisgazdákat, hanem a nagybirtoknak és a középosztálynak ama képviselőit is, akik számolnak a változott idők követelményeivel és megnyugszanak abban, hogy Magyarországon a kormányzásnak egyetlen lehető formája: a polgári demokrácia*”. Nem akar kisgazda uralmat – mondotta –, de tiltakozik más osztályok kizárólagos uralma ellen is. Az ilyen irányú kísérleteket és törekvéseket visszautasította.⁵¹

A nyilatkozat nagy feltűnést keltett. Karácsony után a Kisgazdapárton belül is úgy értékelték, hogy ez „*jele a miniszterelnök és Nagyatádi Szabó teljes kibékülésének*”.⁵² A párt Bethlenhez való közeledését jelezte *'A Kisgazda'* karácsonyi vezércikke is. Ez már elismerte: „*elsősorban az ország gazdasági érdekei, tekintélye kifelé és megbízhatósága a külföldi tőke részére, kívánják és követelik, hogy egy egységes, erős párt kormányozzon, mely garanciát bír nyújtani, hogy az országban meglepetésektől nem kell tartani*”. Ebbe az irányba kényszerítette Nagyatádit és bizalmasait a korona rohamos inflálódása, a külföldi tőke kivonása és a külföldi hitelek befagyása. A „*külföldi tőke segítségével nélkül nem bírunk talpra állni. Egy ideig a bankóprés és az adóprés felszínen tarthat bennünket, de ennek is van határa és nagyon meg is bosszulja magát*” – írta hetilapjuk. Ugyanakkor azt is hangoztatták, hogy egységes pártot és erős kormányt „*csak a kisgazdapárt programja alapján hozhatunk létre*”. Figyelmeztették Bethlent és társait, ne is foglalkozzanak a Kisgazdapárt letörésének gondolatával, mert abban „*megfér békében egymás mellett a nemzet minden rétege, osztálykülönbség és felekezeti különbség nélkül*”.⁵³

50 *A Kisgazda*, 1921. december 25, 4.

51 *Az Est*, 1921. december 25, 1-2.

52 *Az Est*, 1921. december 28, 1-2.

53 *A Kisgazda*, 1921. december 25, 1.

Tehát az EP-et csak a Kispárt *kibővítésével*, annak programja alapján, osztály- és felekezeti különbség nélkül lehet létrehozni. A kormányzás egyetlen lehetséges formája a „polgári demokrácia”. A gazdasági-társadalmi és politikai okokon túl joggal tehető fel a kérdés: mi lehetett még az oka Nagyatádi Bethlenhez való közeledésének? Igaz-e az az egyes történészek által már elfogadott vélemény, miszerint a politikai közeledésre Nagyatádit az Eskütt-féle panamában játszott szerepének nyilvánosságra hozatalával is kényszerítette Bethlen? A skandalum politikai jelentőségét még nem tudtuk felmérni, ehhez alap kutatások kel- lenek. Fontosnak tartjuk azonban egy karácsony utáni hírt megemlíten, amely szerint a kispárti politikusok „*megütközéssel tárgyalták az Eskütt-ügy újabb részletét, amely a védőügyvédek valamely főljegyzéséből támadt és a kispárti pártkasszáról szól*”. A pártban tisztázni akarták ezt az ügyet, és ezért pártterkezet- összehívását tervezték.⁵⁴ Érdekes, hogy ez a téma mégsem került a párt értekezlete elé. Mi történt? Van-e szoros összefüggés az Eskütt-ügy és a Nagyatádi-Bethlen közeledés között? Ha igen, akkor miért csak december végén tudták ezzel a kö- zeledésre kényszeríteni Nagyatádi Szabót? Miért nem tették ezt meg november végén, az egységes párt akkori megalakítási kísérleténél? E kérdésekre egyelőre nem tudjuk a válaszokat.

Bethlen közeledését Nagyatádihoz siettette a KNEP akkor megindult szétesése is. Ezt azonban nem a miniszterelnök idézte elő, mint arra Romsics Ignác már ko- rábban rámutatott.⁵⁵ Inkább az a politikai ellentét, amely a sikertelen királypuccs és a detronizációs törvény elfogadása után keletkezett a KNEP-on belül. Ezek az ellentétek Andrassy szabadon engedése után kiéleződtek. Ő karácsony után pártjá- ban bejelentette, hogy nem tudja és nem akarja a jelenlegi kormányt támogatni és a történetek miatt ki fog lépni a KNEP-ból. Ezzel szemben a KNEP Ernst-Huszár csoportja kitartott a Bethlen-kormány támogatása mellett. A kormány támogatá- sának kérdésben a Haller István köré tömörült keresztényszocialista képviselők bizonytalanok voltak. Biztosnak látszott: a Kispártra épülő egységes párthoz nem csatlakoznak.⁵⁶

A Kispárt újkonzervatív-agrárius szárnya – különösen Gömbös és fajvé- dő csoportja – a Bethlennel megkezdett tárgyalások folytatását sürgette. Ők az in- demnitási (költségvetési) törvény⁵⁷ letárgyalása után biztosítani akarták az új párt gyors megalakulását. Erről a balatonfüredi szívkórházban betegen fekvő vezérü- ket, Rubinek Gyulát is tájékoztatták. Velük szemben Nagyatádi azt nyilatkozta, hogy a nemzetgyűlés két esztendő működése „*pártunk áldozatkészségének, enge- dékenységének folytonos láncolata volt*.” Ezt az áldozatot szerinte az ország súlyos

54 *Az Est*, 1921. december 28., 2.

55 Romsics: *Magyarország története*, i. m. 224. vö. Kardos József: *Legitimizmus. Legitimista politikusok Magyarországon a két világháború között*. Budapest, 1998. Korona Kiadó. 84-94.

56 *Az Est*, 1921. december 28., 2.

57 Az országgyűlés adta felhatalmazás a kormánynak arra, hogy az új költségvetés elfogadásáig az állam pénzügeit az előző év költségvetésének keretén belül intézze.

kül- és belpolitikai helyzete követelte meg a párttól. Ez azonban nem jelenti azt, – mondta – hogy „*programunk bármely pontjának megvalósításáról lemondtunk volna*”. A nemzetgyűlés február 16-ig hátralévő ideje alatt a legfontosabb feladatnak tartotta a választójogi-, a közigazgatási- és az alkotmányjogi törvények megalkotását. Magabiztosan állította: a nép által megválasztott új országgyűlés feladata lesz „*programunk egyes pontjainak megvalósítása*”.⁵⁸

Nagyatádi Szabó a karácsonyi ünnepeket és a szilvesztert családja körében, Erdősokonyán töltötte. Ekkor Bethlen is vidéken tartózkodott. A politikai élet persze nem teljesen szünetelt. A Kisgazdapárt december 27-i értekezletén az újkonzervatív-agráriusok már olyan határozati javaslat elfogadását szorgalmazták, amely biztosítaná a „*különböző pártállású képviselők*” belépését a pártjukba, „*ha a Kisgazdapárt hajlandó volna címébe a 'polgári' jelzőt felvenni*”. A liberális agrárdemokraták azonban nem kívántak a párt agrár jellegéből engedni és elzárkóztak a közeledésnek még a lehetősége előtt is.⁵⁹ Az újkonzervatív-agráriusok azonban – kihasználva a szélső legitimisták által szervezett karácsonyi tüntetések miatt a pártban kialakult hangulatot – december 30-án elfogadtattak egy határozatot, amely szerint a párt „*újév után a kormánytól a karlista agitáció ellen erélyesebb lépéseket fog követelni*”.⁶⁰

1922. január 1-én este Bethlen Budapestre érkezett és rendkívüli politikai aktivitást fejtett ki az EP megalakítása érdekében. Másnap délelőtt átvette a kormány ügyeinek intézését. Majd „*hasznos tanácskozást*” folytatott Klebelsberg belügyminiszterrel⁶¹ és Meskó Zoltánnal a *Magyar Falu* című hetilap főszerkesztőjével, aki a párt december 30-i határozata alapján már az egységes párt megalakítására kérte Bethlent.⁶² Délután Lukács Lászlóval, a volt Munkapárt egykori vezetőjével is tárgyalt. Neki jelezte, hogy az EP megalakításánál számít a „*conservatív csoportok*” támogatására.⁶³

Bethlen elhatározását bizonyította a Jurista Klubban január 2-án este elmondott beszéde is. Ebben bejelentette „*minden körülmények között*” számít a rendszert támogatókra, „*akár benn vannak a parlamentben, akár kívül vannak a parlamenten, akár a múltban játszottak szerepet, akár a jelen pillanatban játszanak szerepet*”. Hangsúlyozta: „*magyar és magyar között társadalmi osztály és foglalkozás szerint nincs különbség*”. Ezért keresnünk kell az útját és módját, hogy azok az emberek, akik a társadalmi osztályokban, pártokban elosztva, foglalkozásuk szerint csoportosulva, a maguk részéről lelkük mélyén ennek a hazának új felemelkedését keresik és kívánják, *egy táborba jöhessenek*”.⁶⁴ Bethlen tehát széles szövetségi alapon

58 *A Kisgazda*, 1921. december 25, 4.

59 *Az Újság*, 1921. december 28, 1.

60 *Virradat*, 1922. január 1, 1.

61 *8 Órai Újság*, 1922. január 3, 1.

62 *Népszava*, 1922. január 4, 3.

63 *Világ*, 1922. január 3.

64 *Magyarország*, 1922. január 4, 2.

hirdette meg az egységes párt létrehozását. E koncepció helyességéről próbálta meggyőzni a Jurista Klubban megjelenteket. Az akkori politikai közvélemény ezt a beszédet tekintette az egységes párt megalakítása érdekében indított új akció kiindulópontjának.

Hogyan fogadták a politikai pártok és csoportok a miniszterelnök beszédét? A politikai elit konzervatív körei és volt munkapárti csoportjai, illetve azok sajtója támogatásukról biztosították. De az alkotmányosság helyreállítására és a politikai élet konszolidálására is biztatták Bethlent.⁶⁵ A Kisgazdapárt liberális agrárdemokratái azonban nem fűztek „*vérmes reményeket az új alakulás sorsához*”.⁶⁶ Nagyatádi veje, Tankovics János malomtulajdonos például január 3-án a parlamentben, az indemnitási vita során még kifogásolta, hogy Bethlen az Eskütféle panama kirobbantásakor Nagyatádinál detektívekkel vizsgálatot tartatott. Ezt és a miniszterelnök EP létrehozására vonatkozó eszméjét a konszolidáció elleni „*merényletnek*” nevezte.⁶⁷ A liberális agrárdemokraták tehát még ekkor is elvetették az EP megalakítását. Mert – mint mondták – annak 1920 júliusában létrehozott formájáról bebizonyosodott, hogy abban a földbirtokosok semlegesíteni tudták a szélesebb földreformot és demokratikus jogokat követelők törekvéseit. Ezért kijelentették: „*amennyiben az egységes párt iránt rajongó ún. mérsékelték ebbeli akciójukat nem szüntetnék meg, módot fognak nekik nyújtani arra, hogy ezt a mozgalmat a párton kívül folytassák*”.⁶⁸ Az ún. mérsékeltéket mi a párt újkonzervatív – agráriusainak nevezzük, akik lelkesen fogadták Bethlen beszédét. Nekik is érdekük volt az EP megalakítása. Azonban most már ők sem a KNEP-tal és a disszidensekkel való egyesüléssel képzelték el azt, hanem a Kisgazdapárt *kibővítésével*. Az így létrehozott kormányzópártban ugyanis jelentősebb hatalmi pozíciókat szerezhettek. Ezért január 3-án Rubinek István és csoportja egy „*bizalmas értekezlet*” után azt kérték Bethlentől, hogy „*jeljen meg a párt holnapi vacsoráján, intézzen újabb felszólítást a párthoz, esetleg lépjen be a Kisgazdapártba mely esetben ők a maguk részéről garantálják az egységes párt sikerét*”.⁶⁹ A 'Szózat' – amely akkor Gömbösök napilapja volt – a „*Színarany és salak*” című január 4-i vezércikkében kifejtette: Bethlennek legfontosabb feladata az EP megalakítása, amelyben támogatásukról biztosították a kormányfőt. Ez a dzsenti-katonatiszti-hivatalnoki rétegek szabad királyválasztó csoportjainak támogatását is jelentette.⁷⁰

A KNEP Andrassy-Rakovszky csoportja lehetetlennek tartotta az EP megalakítását, „*mert ha a gazdapártot annak idején nem sikerült egy táborba forrasztania a Keresztény Párttal, annál kevésbé kecsegtethet sikerrel az a koncepció, hogy a gazdapárt és a középpárt között közeledést hozhasson létre a miniszterel-*

65 8 Órai Újság, 1922. január 4, 1.

66 Népszava, 1922. január 3, 1.

67 A Nemzetgyűlés 263. ülése 1922. január 3-án. *Nemzetgyűlési Napló*, 1920-1922. XIV. köt. 317.

68 *Virradat*, 1922. január 6, 1.

69 *Világ*, 1922. január 4, 1.

70 *Szózat*, 1922. január 4, 1.

nők”.⁷¹ Az Ernst-Huszár csoport – mivel vezetői a kormány tagjai voltak – a közvetítő szerepét vállalták a KNEP és Bethlen között. Január 4-én Bethlen tárgyalta Bernolák Nándor és Vass József kereszténypárti miniszterekkel és Ernst Sándorral. Úgy véljük, ennek következménye, hogy a KNEP 4-i esti értekezletén Andrassy a párt elnöke, a kormányt és a mellékkormányt, vagyis Gömböséket tette felelősé a második királylátogatásért és a szabad királyválasztás veszedelméről beszélt. Végül bejelentette kilépését a pártból. Lemondását követően a keresztény-nemzeti politikai csoport mozgásba lendült, ami a párt eszmei és ideológiai átrendeződését jelentette. Először Ernst, majd Bernolák javasolta, hogy „mindazokat zárják ki a pártból vagy lépjenek ki, akik a királykérdésben a kormánnyal szemben ellentétes álláspontot foglaltak el”. A párt többsége azonban nem fogadta el ezt a javaslatot. Az értekezleten csak azt mondták ki, hogy a párt továbbra is támogatja a kormányt, és nem fogja tűrni, hogy a párt tagjai a jövőben ellenzéki törekvéseket érvényesítsenek.⁷² Bethlennek tehát nem sikerült elérnie, hogy a karlisták KNEP-ből való kizorításával újra megteremtse az egységet.

A miniszterelnök kezdeti lépései azonban nem maradtak visszhang nélkül. Bethlen Jurista Klubban elmondott beszéde és az újkonzervatív-agráriusok akciója következtében az a hír terjedt el, hogy a Kisgazdapárt most már – feledve a Nagyatádit a második Bethlen kormány alakításánál ért mellőztetését – lelkesen csatlakozna egy ilyen új alakuláshoz. Nagyatádi hívei, különösen a párt bal szélén elhelyezkedő liberális csoport tagjai január 3-án este még cáfolták, hogy az egységes pártról alkotott véleményük megváltozott volna. Az agrárdemokraták egységesen állították: a pártjukat senki, még Bethlen kedvéért „sem osztatják föl”. Ők tehát még Bethlen korábbi, novemberi koncepcióját utasították el. Január 3-án Nagyatádi megérkezett Budapestre. Másnap már olyan hírek terjedtek el a sajtóban, hogy még előző napon – tehát amikor még nem tartózkodott a fővárosban – Nagyatádi kibékült Bethlennel és olyan szoros fegyverbarátságot hajlandó kötni vele, amely alapján az EP megalakulása esetén a miniszterelnök számára a „nagyatádisták, a kis- és középparaszti szárny feltétlen támogatása biztosítva volna”. Nagyatádi hívei azonban 3-án este minderről még nem tudtak, „sőt, éppen ők kételkedtek az egységes párt létrejöttének lehetőségében”.⁷³

A liberális agrárdemokraták kormánnyal szembeni elégedetlenségét az is mutatja, hogy január 4-én Bodor Pál interpellációjában a különféle engedélyek kiadásának bürokratizmusát kifogásolta. Majd a birtokos parasztságnak is kötelező vagyonszármazás befizetési idejének meghosszabbítását követelte. Január 5-én pedig Czeglédy Endre a közmunkák széleskörű megindítását indítványozta a kormánynak.⁷⁴ Ezek hatására, a parlament folyosóján már olyan hírek terjedtek, hogy a

71 *Magyarország*, 1922. január 4. 2.

72 *8 Órai Újság*, 1922. január 5. Andrassy beszédét és a KNEP-ban történeteket részletesen elemzi Kardos i. m. 85-88.

73 *Népszava*, 1922. január 5, 1-2.

74 *Nemzetgyűlési Napló*, 1920-1922. XIV. köt.: 1922. I. 4, 346-347. és 1922. I. 5, 353-356.

liberális agrárdemokrata szárny „csizmás”, vagyis paraszti képviselői Sziij Bálint, Nagy Pál és Sziráki Pál vezetésével a pártból való kilépésüket fontolgatják. Ezt az indokolták, hogy a „*kormány kisgazdaellenes agrárpolitikát folytat, a földbirtokreform végrehajtásával nem törődik*”. Ez a magatartás olyan antidemokratikus törekvéseket árul el, – mondták – amelyek ellenkeznek demokratikus felfogással. Ezért az indemnitási törvényjavaslatot – melyben a kormány 6 hónapi költségvetését kívánta biztosítani – sem fogják megszavazni.⁷⁵ Attól lehetett tartani, hogy a paraszti képviselők hangulata a párt liberális agrárdemokrata szárnyának többségére is áterjedhet.⁷⁶ Az ellenzéki hangulatot erősítette: Rakovszkyék szabadlábba helyezése, a KNEP január 4-i értekezletén történtek, különösen Andrássy IV. Károly melletti kiállása, amelyet a párt szabad királyválasztó többsége karlista demonstrációnak tekintett. Ehhez járult még, hogy 5-én a nemzetgyűlésben a karlisták rendkívül harciasak voltak.

A Sziij-csoport kilépési szándéka a párt paraszti jellegét is veszélyeztette. Az elégedetlenkedő 12 képviselő ugyanis – írta a *'Népszava'* – éppen a valódi parasztlak sorából került ki és így az a „*veszedelem fenyegette a pártot, hogy végül egyetlen kisgazda tagja sem marad*”.⁷⁷ E csoport ellenzékbe vonulása a liberális agrárdemokrata szárny, de főleg Nagyatádi párton belüli pozíciójának további meggyengülését jelentette volna. A párton belül volt olyan vélemény is, hogy a paraszti csoport, pártból való kilépése feltétlenül maga után vonná Nagyatádi ellenzékbe vonulását is.⁷⁸

Ez az adott parlamenti erőviszonyok mellett már sem Bethlennek, sem az újkonzervatív-agrárius szárnynak nem volt érdeke. Ez lehetetlenné tette volna a költségvetés elfogadását és a kormányt támogató többségi párt létrehozását. Ezért január 5-én Meskó és társai igyekeztek lebeszélni őket kilépési szándékukról. Meggyőzésük érdekében már azt hangoztatták: „*az egységes párt megvalósítása a két kormánypárt koalíciója révén el sem képzelhető. És a történetek (a KNEP 4-i értekezlete és a paraszti csoport kilépési szándéka – S. J.) után nem lehet másról szó, csak a Kisgazdapárt kibővítéséről*”.⁷⁹ Ez lényegében Nagyatádi régi koncepciója volt. Ez a forma számukra nem csak az adott belpolitikai helyzetben, de a jövőt illetően is kedvezőbb volt, mert megtarthatták párton belüli pozíciójukat. Azonban Meskónak nem sikerült lebeszélni a Sziij-csoportot a pártból való kilépési szándékukról. De megállapodtak, hogy döntésüket estig függőben hagyják.

Ez a helyzet Nagyatádit és az újkonzervatív-agrárius szárny vezetőit, sőt Bethlent is a többoldalú tárgyalásokra készítette. A miniszterelnök és Nagyatádi között közvetlen tárgyalás 5-én sem volt, a megegyezést Berki Gyula – a parasztvezér bizalmasa – közvetítette.⁸⁰ Bethlen a Berkivel folytatott tárgyalás után még Meskó-

75 *Világ*, 1922. január 5, 1.

76 *Virradat*, 1922. január 8, 1.

77 *Népszava*, 1922. január 6, 3-4.

78 *Az Est*, 1922. január 8, 2.

79 *Népszava*, 1922. január 6, 3-4.

80 *Virradat*, 1922. január 8, 1.

val és Rubinek Istvánnal is beszélt. Megegyeztek, hogy Bethlen a paraszti csoport kilépésének megakadályozása érdekében az esti pártvacsorán nyílt harcot hirdet a karlisták ellen és bejelenti egyesülési szándékát a Kigazdapárttal. E tárgyalásokon – a rendelkezésükre álló idő rövidsége miatt – még nem tisztázták „*részletesen az egyesülés platformját. Nem esett szó a választójogról, a főrendi ház reformjáról*” és egyetlen más fontos kérdésről sem. Úgy határoztak, hogy az egységes párt megalakításának „*módját, technikai részleteit csak ezután tárgyalják meg*”.⁸¹ A pártvacsora előtt a kilépni szándékozók és Mayer földművelési miniszter közt ismét bizalmas tanácskozás folyt, ahol Szijj és társai beleegyeztek, hogy Bethlen beszéde előtt „*nem provokálnak döntést*”.⁸²

Bethlen: „Ez a párt az a szikla”

A pártvacsorán részt vettek: Bethlen miniszterelnök, Klebelsberg belügyminiszter, Tomcsányi Vilmos Pál igazságügy miniszter, Mayer földművelésügyi miniszter és Nagyatádi Szabó. Ő a párt nevében „*most még, mint vendéget*” üdvözölte a miniszterelnököt. Célzott arra, hogy beszédétől várja a párt fenyegetett egységének helyreállítását, a párt és a kormány kapcsolatának, a legitimistákkal való viszonyának tisztázását.

Bethlen bejelentette: Nagyatádival közösen „*meg fogjuk találni rövidesen azt az utat, amely a kibontakozáshoz vezet*”. Az októberi legitimista puccskísérlet bel- és külpolitikai következményeire és az utóbbi hetekben kibontakozott „*nagy és erőteljes*” legitimista propaganda veszélyeire figyelmeztetett. Elismerte, hogy a szélső legitimisták „*nem elégedtek meg azzal, hogy a parlamentben szervezkednek, szervezkednek társadalmi téren is, szervezkednek az egyetemi ifjúság köreibben, a társadalmi egyesületek köreibben, szervezkednek a hadsereg körében, szervezkednek minden téren a társadalomban és félrevezetik ezt a nemzetet, és behunytt szemmel megy ez a nemzet újra a falnak, mint annak idején 1918-ban.*” (Helyeslés)” Szerinte a karlisták „*csalóka reményeket ébresztenek ebben az országban*” amikor azt mondják, ha „*Károly király itt elfoglalhatta volna erőszakkal újra a trónt, ebben az országban helyreállt volna újra a rend és a békesség és ... az ország integritása.*” (Zajos ellentmondások.)” Ezt hazug reménykeltésnek nevezte. Hiszen a tavaszi puccskísérlet után megkötötték a kisantant katonai szerződéseit, amelyek ‚casus bellinek’ mondták ki a király visszatérését. Aztán lépett életbe a rapallói-egyezmény hatásaként – mondotta – titkos és nyílt katonai konvenciók kötöttek az ország ellen. Ugyanakkor elismerte: „*az integritás problémája nagy probléma*”, de „*a nemzet életét csak akkor szabad veszélyeztetni, hogyha a nemzet élete veszélyben van*”. Az integritás azonban „*ma nem oldható meg*”. Szerinte, ha a legitimisták politikája „*ebben az országban diadalmaskodnék, ez az ország fölosztására vezet-*

81 *Az Est*, 1922. január 8, 2.

82 *Virradat*, 1922. január 6, 1. és a *Világ*, 1922. január 6, 1-2.

ne [...] (Úgy van! Úgy van!) Ezért az ellenük való harc elől nem térünk ki, és nem térek ki én sem. (Hosszantartó taps) Ebben a harcban a kisgazdapárt férfiasan és keményen kitartott (Felkiáltások – Éljen Nagyatádi Szabó István!), kitartott, mint egy szikla. (Úgy van! Úgy van!) Erre a sziklára lehet építeni! (Zajos éljenzés és taps. A jelen voltak fölállottak és percekig tapsoltak)”⁸³

A miniszterelnök követelte a KNEP-től, hogy az előző napon hozott – a kormány támogatását ígérő – „határozatnak végső konzekvenciáit végre kell hajtani, mégpedig azonnal. Én nem vagyok hajlandó egy percig sem együtt menni olyan férfiakkal, akik a kormányt becsületében, politikai integritásában támadták meg és támadják napról-napra. Nekik választaniuk kell köztem és barátaik (Andrássyékra célt – S. J.) között, választaniuk kell azonnal.” Végül megismételte: „ez a párt az a szikla amelyre a jövő Magyarországot felépíteni lehet, (Percekig tartó taps.) én ezzel a párttal személyesen és barátaimmal együtt egyesülni kívánok. (Éljenzés. A párt tagjai újra felállnak és lelkesen ünneplik a miniszterelnököt.) Kérem, hogy ti is ezt tegyétek. (Szünni nem akaró lelkes éljenzés és taps.)”⁸⁴

Dömötör Mihály poharát a parasztságra és Nagyatádira emelte. Vele szemben Rubinek István, az újkonzervatív-agráriusok egyik vezetője Bethlen érdemeit méltatta. A „vezér megérkezett és ez a vezér nem más, mint Magyarország miniszterelnöke”. Kovács J. István, Csontos Imre és Négyessy László után Szijj Bálint is bejelentette, az elhangzott beszédek hatása alatt eláll kilépési szándékától és reméli, hogy ebben társai is követni fogják. Bethlen elismerte: Szijj Bálintban azt a férfit tiszteli, aki „kényszeríti a kormányt is és a kormány elnökét is, hogy nyilatkozzék arról, harcot vagy békét akar-e?” Majd Nagyatádi és Gaál Gaszton érdemeit méltatta.

E beszédre válaszolva Nagyatádi kijelentette: „amikor kibontja szárnyát a jövő alakulás, amikor mi őszintén cselekszünk, és határozott irányba megyünk, akkor mi is feltesszük, de el is hisszük a miniszterelnök úrról, hogy velünk szemben is ugyanezt a határozott irányt fogja mutatni. A napi kérdések elintézésére szükséges, hogy a miniszterelnök úr szoros összeköttetésben álljon a párttal”. Vagyis Nagyatádi nagyobb őszinteséget és a politikai ügyek intézésében szorosabb együttműködést, azaz a kormányzásba való nagyobb beleszólást kért Bethlentől. Felszólította: „gondoskodjék arról, hogy a fegyveres erő azok kezében legyen, akik a miniszterelnök politikáját követik”. Újabb puccsveszély esetén – mondotta – „mi fel tudunk hozni Budapestre akár egymillió népet is”.

A miniszterelnök párttal való egyesülési szándéka – mondotta – az ő törekvéseiket igazolta, mert ebben a pártban benne van „a magyar társadalom minden rétege, mely a magyar függetlenséget akarja és nem hajlandó idegen hatalmakhoz szaladni”. Hangsúlyozta, hogy a választásokon a „nép közé más programmal, mint az eredeti kisgazda programmal, senki sem mer kimenni. Mi nyugodtan nézünk a

83 Népszava, 1922. január 6, 3-4.

84 Szózat, 1922. január 6, 1-3.

fejlemények elé”. Végül magabiztosan kijelentette, „ha mindenki a feje tetejére áll Magyarországon a kisgazdapárt ellen, akkor is mi fogunk győzni. (Úgy van! Éljenzés.) Csinálhatnak a városok más politikát, mi jövünk a mezei hadakkal és legyőzünk mindenkit. Hiszem és remélem, hogy amikor a miniszterelnök úr ide csatlakozott, ez őszinte, becsületes és örökké való csatlakozás”. Ez a beszéd is mutatja a parasztpolitikus reményeit és kétségeit. Nagyatádi nem volt naiv! Ismerte Bethlent és a disszidenseket. Tudta: minden eszközzel védeni fogják az uralkodó elitek érdekeit. Érzekelte a veszélyt, de bízott is magában és a párt őt támogató liberális agrárdemokrata szárnyában. Abban hogy a Kisgazdapárt kibővítésével és programjának megtartásával politikai befolyásuk is megmaradhat.

E reményeit táplálандó, Klebelsberg azt hangoztatta: a választásokból a Kisgazdapárt „győzelmesen fog kikerülni és idővel hatalmas, nagy párttá alakul ki, s meglesz a maga erkölcsi ereje ahhoz, hogy mint kormánypárt működjék.” Meskó és Gömbös támogatásukról biztosították a miniszterelnököt. Gömbös – rá jellemzően – így foglalta össze az elmúlt hónapok kormánypolitikáját: „1921 októberében a Bethlen kormány határozott álláspontra helyezkedett, decemberben tétovázott, most azonban kiadta a parancsot és nekünk kötelességünk azt teljesíteni”. Jól mutatja a Kisgazdapártban kialakult hangulatot Hencz Károly beszéde is. Ő, aki eddig mindig elutasította Bethlen egységes pártot szorgalmazó törekvéseit, most a nemzet érdekében a kormányzó mögötti felsorakozást látta célravezetőnek. A karlistáknak pedig azt üzenté, ha kell, „erőszakkal is be fogjuk csukni a Pandora szelencéjét”.⁸⁵ A képviselők és az újságírók eltávoztása után a miniszterelnök még hosszú ideig együtt maradt a párt vezetőivel. Ismételten kifejtette helyzetértékelő álláspontját és a megoldandó feladatokat.⁸⁶ Másnap és még január 8-án is „Bethlen István gróf belépett a Kisgazdapártba” címmel jelentek meg az újságok. E lapok szerint Szijj és csoportja is azért állott el kilépési szándékától, mert beszédéből arra következtet, hogy a „miniszterelnök belépett a Kisgazdapártba”.⁸⁷

E nagybetűs címekből, a Bethlen beszédét pontatlanul értelmező cikkekből eredhet, hogy a polgári majd az 1970-es évek közepéig a marxista történeti szakirodalom is hibásan állította, – mint láttuk – hogy „január 5-én Bethlen és az őt támogató disszidensek beléptek Nagyatádi Szabó pártjába”.⁸⁸ Ezt először Pethő Sándor, *Világostól Trianonig* című, 1925-ben megjelent könyve állította. Lényegében ezt írta Nemes Dezső is, *A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon 1921-1924* című kötet bevezető tanulmányában, amely 1956-ban jelent meg.⁸⁹ Ugyanezt állította a Molnár Erik szerkesztette, 1964-ben, majd 1967-ben megjelent kétkötetes Magyarország története. Sőt! Annak időrendi áttekintésénél

85 *A Kisgazda*, 1922. január 5, 1-3.

86 *Világ*, 1922. január 8, 2.

87 Lásd az 1922. január 8-ikái lapok közül a *8 Órai Újság* (3.), a *Virradat* (2.), és a *Népszava* (1.) hasábjait.

88 Pethő i. m. 235.

89 Nemes i. m. 63.

azt találjuk, hogy „1922. január 5. Az Egységes Párt megalakulása”.⁹⁰ Pándi Ilo-
na *Osztályok és pártok a Bethlen-konzolidáció időszakában* című könyve pedig
szinte szóról-szóra megismételte Pethő téves állítását, nevezetesen, hogy „1922.
január 5-én Bethlen István híveivel együtt belépett a Kisgazdapártba”.⁹¹ Ezzel ma-
gyarázható, hogy az 1976-ban megjelent tíz részes *Magyarország története* Ránki
György főszerkesztő által jegyzett VIII. kötete nem foglalkozik ezzel a kérdéssel.
Csupán az időrendi áttekintésnél említi, hogy 1922. január 5-én elhangzott „Beth-
len első nagy beszéde a Kisgazdapárt vacsoráján az Egységes Párt létrehozása
érdekében”.⁹²

Az általunk felsorakoztatott tények bizonyítják, hogy 1922. január 5-én Beth-
len és a disszidensek még nem léptek be a Kisgazdapártba és nem is egyesültek
azzal. Bethlen csupán bejelentette: „én ezzel a párttal személyesen és barátaimmal
együtt egyesülni kívánok”. A „barátaim” kifejezés elsősorban a disszidensekre vo-
natkozott. Ezért nincs igaza a Gergely Jenő, Glatz Ferenc és Pölöskei Ferenc által
szerkesztett *Magyarországi pártprogramok 1919-1944* című dokumentumkötet
összefoglalójának, amikor azt állítja, hogy Bethlen „1922. január 5-én kijelentette:
pártja, a KNEP egyesülni kíván a kisgazdapárttal”. Valószínűleg e téves állítást
vehette át Ormos Mária, amikor azt írja, Bethlen 1922. január elején „közhírré
tette, hogy saját pártját, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját egyesíteni kíván-
ja a kisgazdákkal”. A KNEP ugyanis nem volt Bethlen pártja. De nem helytálló
Gergely Jenő és Pritz Pál *A trianoni Magyarország, 1918-1945* című könyvében
szereplő megállapítás sem, nevezetesen hogy „1922 januárjában Bethlenék bevo-
nultak a kisgazdapártba”. Ez ugyanis január 5-én nem történt meg, és mint látni
fogjuk, egész januárban sem fog megtörténni.⁹³

Viták és bizonytalanság

A Kisgazdapárt vacsoráján elmondott Bethlen beszéd nagy meglepetést és rend-
kívüli érdeklődést váltott ki a politikai életben. A liberális agrárdemokraták először
örömmel fogadták. Egyrészt, mert a szélső legitimisták ellen hadüzenetet intézett.
Másképp, mert Bethlen egyesülési szándékát úgy értelmezték, hogy teljesen elfogad-
ta a pártnak azt a régóta hangoztatott és „január 4- e óta végleg kialakult álláspont-
ját, hogy az egységes párt csakis a kisgazdapárt kibővítése révén jöhet létre”. Kije-
lentését a „pártba való előzetes belépési nyilatkozatnak tekintették”, amely lehetővé
teszi a KNEP nem karlista tagjai és a disszidensek Kisgazdapártba való belépését.⁹⁴

90 *Magyarország története*, 1964. 380-381, 586.

91 Pándi i. m. 1966. 14., 158.

92 *Magyarország története*, 1976. 445. és 1244.

93 'A Független, Kisgazda, Földműves és Polgári Párt választási felhívása' In *Magyarországi pártprogramok*, 62-75., témánkra különösen 64.; Lásd még; Ormos: i. m. 101-102.; Gergely-Pritz i. m. 60.

94 *Népszava*, 1922. január 2.

Andrássy „förmédvénynek” minősítette a miniszterelnök beszédét és mulatóságosnak, hogy a „*miniszterelnök, Nagyatádi Szabó barátjával együtt, aki Károlyi Mihály minisztere volt, bennünket tesz felelőssé a forradalomért.* Könnyen megtörténhetik, – nyilatkozta – hogy a miniszterelnök megtapasztalhatja, hogy a Kisgazdapárt „*nagyon is kemény szikla ahhoz, hogy széjjelrobbantsa és egy új Bethlen-pártot alakítson belőle. Be fogja látni, hogy vagy megbukott, vagy a kisgazdapárthoz kell csatlakoznia és akkor az igazi vezér megint Nagyatádi Szabó lesz!*”⁹⁵.

A napilapok is tele voltak találgatásokkal. Az 'Új Nemzedék' azt állította, hogy a január 5-i értekezleten nem kisebb dolgot proklamáltak, mint a magyar állam áttérését a *parasztdemokráciára*. Nagyatádit pedig beszéde miatt ismét azzal vádolták, hogy parasztdiktatúrát akar. A bonyolult helyzet még a disszidenseket is megzavarta. Január 6-án tartott tanácskozásukon ugyanis arról tárgyaltak, hogy kövessék-e Bethlent a Kisgazdapártba? Az értekezletük után bejelentették: „*azon az alapon, hogy mindenki a Kisgazdapártba lépjen be, az egységes párt aligha jöhet létre*”. Tehát még elleneztek a Kisgazdapártba való belépést.⁹⁶ A félreértések miatt január 7-én az MTI féléhivatalos közleményében tudósított a történekről. „*A miniszterelnök híven az új kormány megalakulásakor kifejtett programjához a zilált pártviszonyok rendezésére az időpontot elérkezettnek látta. Hajlandóságát nyilvánította ezért arra, hogy a kisgazdapárttal egyesüljön. Ez az egyesülés már régóta várt döntő lépés a miniszterelnök tervének keresztülvitelére, mely egy egységes szilárd kormányzópárt megalakítására irányul. A mozgalom célja mindazoknak egyesítése, akik a fennálló törvényes rend megerősítésében látják a nemzet fennmaradásának egyedüli biztosítékát*”⁹⁷. Ez már egyértelmű beszéd volt. Január 5-én este tehát a miniszterelnök még nem lépett be a Kisgazdapártba, de már kinyilvánította, hogy ő és politikai hívei, egyesülni akarnak azzal. Ezután a disszidensek 7-én folytatták előző napi tanácskozásukat. Ennek alapja azonban már Bethlen „*beszédének eredeti szövege és az a platform volt, amelyet a miniszterelnök kimondott*”.⁹⁸

7-én Bethlen Bernolák népjóléti miniszteren keresztül újabb felszólítást intézett a KNEP-hez, amelyben „*ismét a szélső legitimisták kizárását követelte*”. A disszidensek állásfoglalása, az MTI-közlemény és a KNEP-nak szóló felszólítás, mind azt bizonyítják, hogy ekkor még Bethlen is ragaszkodott ahhoz, hogy az új kormányzópártot a *pártok egyesítésével, fúziójával* kell létrehozni. Ez a változó helyzetnek megfelelően úgy módosult, hogy a karlistákat kívánta kiszorítani a KNEP-ből. Ami persze most sem történt meg, ugyanis a KNEP ún. „*mérsékelt elemei egyelőre tartózkodó álláspontot*” foglaltak el Bethlen követelésével szemben.⁹⁹

95 *Világ*, 1922. január. 8, 4.

96 *Új Nemzedék*, 1922. január 9, 3., *Új Nemzedék*, 1922. január. 8, 1.

97 *Pesti Napló*, 1922. január 8, 3.

98 *Az Est*, 1922. január 8, 3.

99 *Világ*, 1922. január 8, 3., *Világ*, 1922. január 10, 1.

Az 5-én elhangzottakért a liberális ellenzék is támadta Nagyatádit. Először Buza Barna írt nyílt levelet „Nagyatádi Szabó Istvánhoz” címmel, amely a 'Világ' január 8-i számában jelent meg. Ebben Nagyatádi és pártjának a polgári demokratikus forradalomban és földreformjában játszott pozitív szerepének vázolója után azt állította, hogy Nagyatádi Szabó 1919. november végén hagyta el a progressziót. Akkor, amikor kiegyezett a Rubinek Gyula által vezetett „mágnás kisgazdapárttal” és elfogadta annak földreformját, amit a kurzus földművelésügyi minisztereként nem hajtott végre. Miközben „Bulgáriában, Romániában, Szerbiában, Csehországban, Esztlandban, Livlandban, Kurlandban, mindenütt megcsinálták már a mi földreformunkat?”. E súlyos vádak ellenesúlyozandó, a cikk Nagyatádit személyesen is megszólította. „Bethlennel akarsz te Habsburg-ellenes politikát csinálni, aki tegnap még erős Habsburg-párti volt? Bethlennel akarsz komoly földreformot, aki legnagyobb ellensége volt a mi földreformunknak? Bethlennel akarsz általános választójogot, aki még Tiszánál is makacsabbul küzdött az általános választójog ellen, s ma is azt hirdeti, hogy az általános választójog követelése okozta az ország romlását?” Kérte Nagyatádit, gondolkozzon el ezeken. Elismerte, Nagyatádi és a Kisgazdapárt a trónfosztás miatt szembekerültek a mágnásokkal. De ebből nem az következik – írta – hogy Bethlennel kell összefogni, hanem „most már a népre kell támaszkodnotok, most már igazán a demokratikus politikára kell térnetek”. Állította: a „kisgazda képviselők hajlandók lettek volna a demokratikus útra. Te tetted, hogy a reakcióval mentek. A te segítségeddel tarthatta magát Magyarországon harmadfél éven át a reakció politikája”. Buza szerint ebből a helyzetből csak egy kiút van: „Visszatérni a néphez és a demokráciához. Ez jelenti a szabadságjogokat, az általános választójogot, a földreformot és a progreszív adórendszer”. Figyelmeztette Nagyatádit, „Vigyázz! Kegyetlenül súlyos felelősség van rajtad! Két esztendő elvesztett már Magyarország az egészséges fejlődésből, soha ki nem pótolható két esztendő. Te is felelész ezért a két esztendőért... Még egy reakciós esztendő megkockáztatása, a demokratikus fejlődés további visszaszorítása új katasztrófához vezethet, végzetes katasztrófához”.¹⁰⁰

Buza nyílt levelében túlsúlyban voltak a Nagyatádi kompromisszumos politikáját elítélő, egyoldalú és erősen szubjektív megállapítások. Ezek sértették Nagyatádi politikusi, emberi önértékét. Javaslatait pedig az adott belpolitikai erőviszonyok között megvalósíthatatlannak tarthatta. Hiszen az elmúlt két évben küzdött

100 Buza Barna és Nagyatádi Szabó az 1919. januárban megalakult Berinkegy-kormányban miniszterként voltak. A Népköztársaság bukását követően közel három évig azonban nem látták egymást, és nem beszéltek. Buza hangsúlyozta, hogy a korábbi minisztertársa leginkább azt bizonygatta, hogy a Kisgazdapárt „éppen olyan igazi forradalmi párt, mint akár a Károlyi-párt, vagy a szociáldemokrata párt”. Emlékeztette az 1919. február 23-i kápolnai földosztásra, ahol politikai értelemben egymás mellett álltak. És „én őszintén hittem, hogy teljesen egyek vagyunk lélekben, törekvésben és a földtelen magyar nép szeretetében.” Buza arról is tudósít, hogy Rubinek Gyula és környezete akkoriban szervezték meg az Országos Földművelésügyi pártot, hogy „megbuktassák az én földreformomat, - a mi földreformunkat.” Rámutatott, hogy akkor Bethlen is a „legélesebben harcolt a mi földreformunk ellen.” (Buzát id. Világ, 1922. január. 8, 6-7.)

ő eleget – sokszor a liberális ellenzékkel összefogva – a szabadságjogokért, az általános és titkos választójogért, a földreformért és a progreszív adózásért. Most pedig szinte élet-halál harcát vívta Bethlennek és a disszidensekkel ugyanezekért és pártja kormányzati pozíciójáért. Tehát Buza levele, és annak közzlése a 'Világban' – minden jó szándéka ellenére – első lépése volt a liberális ellenzék és Nagyatádi szembe fordulásának.

Amint kiderült, hogy Bethlen „*csak fuzionálni akar és nem belépni*” a Kispapártba, Nagyatádi és hívei tartózkodóbbak lettek. Január 8-án, Nagyatádi képviselői beszámolót tartott választókerületében. Itt elmondta, hogy jelenleg „*a politikai élet sivar képet mutat. Osztályok, és pártérdekek harca dúl.*” A választójogról elismerte: „*az szűkebb lesz, mint a Friedrich-féle rendelet, de a demokratikus elvek sérelme nélkül, úgy, hogy a nép széles tömegei küldik majd képviselőiket az országgyűlésbe.*”¹⁰¹ Ez is jelezte a Nagyatádi és Bethlen között ebben a kérdésben készülő kompromisumot.

Január 9-én délelőtt Bethlen magához kérte a disszidens képviselőket, akik – Tarányi Ferenc és Mikóvénny Jenő kivételével – fölesküdték az új egységes párt zászlajára. Határozatukban kimondták: „*mivel a kispapárt és a disszidensek programja között nincs olyan elvi különbség, amely a pártok egyesülésének akadály lehetne, a disszidensek képviselőinek Bethlen elnöksége alatt tartott értekezlete fölhatalmazta a miniszterelnököt, hogy az egyesülés iránt a tárgyalásokat a csoport nevében*” a Kispapárttal indítsa meg.¹⁰² Bethlen és a disszidensek tehát még mindig ragaszkodtak ahhoz, hogy az egységes pártot ne a Kispapártba való *belépéssel*, hanem azzal való *egyesüléssel* hozzák létre. Ez azonban nem felelt meg sem Nagyatádinak, sem a párt liberális agrárdemokrata szárnyának.

A nemzetgyűlés január 9-i értekezletén Ugron Gábor kritizálta élesen Bethlen és Nagyatádi 5-én elmondott beszédeit. Szerinte Bethlen „*nem egyesült a kispapárttal, hanem belépett*”. Emlékeztetett: a miniszterelnök azelőtt állandóan a Kispapárt kettérepesztésére törekedett. Ugron „*tartalékba helyezett*” vezérnek mondta Nagyatádit, akit Bethlen 1921. december elején félreállított. Rakovszky István is gúnyos megjegyzéseket tett Nagyatádira a királypuccs alatti magatartása miatt. Így fogalmazott: „*(M)onitorra szökött a hős! Derék, bátor ember! Francia monitorra!*” Ugron szerint, Nagyatádi „*osztályharcot, tehát diktatúrát akar, katonaruhába bujtatott magyar kispapárt diktatúrát, levitézlett, de vitéz vezérkari tiszt és latifundiumos grófok vezérlete alatt.*” (Rupert Rezső: És végeredményben a földművesek ellen!)¹⁰³

Mindezek hatására a Szijj-csoport egyik legfelkészültebb tagja, Czeglédy Endre, a sárbogárdi választókerület képviselője, aki a parasztpolitikus régi híve volt, most kilépett a pártból. A 'Világ' tudni vélte, hogy a pártvezér barátai, Nagy Pál és Sziráki Pál szintén ezt fontolgatják. Sőt! Megírta, e képviselők csatlakoz-

101 *Világ*, 1922. január 11, 1.

102 *Népszava*, 1922. január 10, 3.

103 *Világ*, 1922. január 10, 3.

ni fognak a Rassay Károly által vezetett *Függetlenségi Kisgazda Földműves és Polgári Párthoz*. (Ez a liberális és agrárdemokrata ideológiát képviselő ellenzéki párt január 9-én nyitotta meg körhelyiségeit – mai szóval pártirodáját – a Gresham-palotában.) Azt sem tartották kizártnak, hogy e képviselőket követni fogja a Szijj-csoport. Ennek a pártból való kilépése azonban nem volt Nagyatádi érdeke, mert ezáltal tovább gyengültek volna a párton belüli pozíciói. Ezért január 10-én már a Nagyatádi szűkebb köréhez tartozó egyik vezető is azt hangoztatta, hogy a miniszterelnök és a parasztpolitikus céljai között „*áthidalhatatlan szakadékok tátonganak*”. Egy „*Bethlen-Nagyatádi Szabó-frigy sohasem lehet tartós, és sohasem lehet őszinte egyik fél részéről sem*”. Nagyatádi Szabó nem felejtette el a második Bethlen kormányból való kihagyását sem. Szerinte taktikai szempontok sem teszik szükségessé, hogy a választásokra Bethlen zászlaja alatt vonuljon fel. Éppen ellenkezőleg, Bethlen *vezérsége* tehertételt jelentene a párt számára a választási kampányban. Elmondta, hogy a parasztpolitikus a választójog kérdésében sem értett teljesen egyet a miniszterelnökkel. Helyeselte ugyan a választójog bizonyos mértékű szűkítését, de nem támogatta Bethlent a „*korhatár túlságos fölemelésében*”. E taktikai játszmában azonban Nagyatádinak azt is figyelembe kellett vennie, hogy pártjának újkonzervatív-agrárius szárnya, és főleg a Gömbös-csoport ekkor már egyértelműen a „*Bethlennel való egyesülésben látta az ország üdvét*”.¹⁰⁴

Bethlen Kisgazdapárthoz való közeledését siettetette, hogy a KNEP-ban elvesztette szinte minden befolyását. A karlisták – Rakovszky István, gróf Sigray Antal, Beniczky Ödön, Huszár Elemér, Lingauer Albin, Szmrecsányi György, Taszler Béla, herceg Windischgraetz Lajos – a kormányfő őszi királylátogatásban játszott szerepének feltárásával megbuktatására törekedtek. Bethlen és Nagyatádi Szabó is úgy ítélte meg e helyzetet, hogy az ellenzék mindezzel obstruálni fogja az indemnítási és a választójogi vitát. Ezért január 10-én megállapodtak, hogy a kormány a Kisgazdapárt támogatásával le fogja törni a legitimisták mozgolódását, és a választásokon szembefordulnak a legitimista propagandával. Ekkor már Bethlennek is az volt a véleménye, hogy a nemzetgyűlés mai összetételében munkaképtelen, ezért az ország érdeke, hogy az új választásokon Nagyatádival közös vezetésben, egy abszolút többségű párt győzzön. Így Nagyatádi és hívei – megfelelő feltételek mellett – hajlandónak mutatkoztak arra, hogy rendelkezésére bocsássák a „*vidéki és központi szervezeteikben rejlő*” erőt.

Bethlen és Nagyatádi – a Klebelsberg belügyminiszter és szakértői által elkészített – választójogi törvénytervezetről is tárgyaltak. Elvi megállapodást kötöttek, hogy a kormány elejti a lajstromos szavazási rendszert és a nemzetgyűlést addig nem oszlatja fel, ameddig meg nem alkotja a választójogi törvényt, mert azt rendeleti úton nem lehet elintézni.¹⁰⁵ Elhatározták, hogy a megbeszéléseket január

104 *Világ*, 1922. január 6, 1.

105 *Az Ujság*, 1922. január 13, 2. és a *Világ*, 1922. január 13, 3.

14-én folytatják, amelyen elsősorban az Egységes Párt megalakításának módjáról, a választójogi törvénytervezetről, a Bethlen által erőltetett felsőházi reformról és a nemzetgyűlés legközelebbi munkatervéről lesz szó.¹⁰⁶

A házhely- és a földreform törvények végrehajtását sürgető liberális Szíjj-csoport megnyugtatására 10-én este Kállay Tibor pénzügyminiszter a Kisgazdapárt klubjában hosszas tanácskozást folytatott Nagyatádival és Mayer földművelésügyi miniszterrel. E tárgyaláson Nagyatádiék szorgalmazták: a vagyonsváltásból nyert állami bevételekből gyorsítsák fel a földreform végrehajtását és a házhelyek új tulajdonosainak juttassanak állami kölcsönt. A pénzügyminiszter elismerte a parasztpolitikusok érveit, de a pénzügyi feltételeket nem látta biztosítottak követeléseik teljesítéséhez. Nagyatádi és Mayer azonban remélték, hogy Bethlen a leendő egységes párt választási esélyeinek növelése érdekében majd meggyőzi a pénzügyminisztert.¹⁰⁷

Ezzel összefüggésben Czeglédy Endre – aki az előző napokban kilépett a pártból – január 11-én a parlamentben mindkét ügyben indítványt nyújtott be és azok sürgős letárgyalását kérte. Egyrészt követelte: a kormány a már kiosztott és a még kiosztandó házhelyeken felépítendő házakhoz nyújtson pénzügyi segítséget a rászorulóknak. Másrészt, hogy utasítsa a nemzetgyűlés a kormányt, hogy a földreform gyorsabb végrehajtása érdekében sürgősen adja ki az ingatlan vagyonsváltás törvény olyan végrehajtási utasítását, amely alapján az 1000 holdon felüli birtokok vagyonsváltásukat földben kötelesek leadni, és azok csak a földreform céljaira legyenek igénybe vehetők. Ezt az indítványt a nemzetgyűlés többsége megszavazta. De a helyzet abszurditását mutatja, hogy Mayer miniszter kérésére a kisgazdapárti képviselők ellene kényszerültek szavazni.

Január 11-én Bethlen Bécsbe utazott, ahol az osztrák–magyar gazdasági kapcsolatok kiszélesítéséről tárgyalt. A kormány aznapra összehívatta a parlament közjogi bizottságát, a felsőházzal szló, már decemberben benyújtott törvényjavaslat tárgyalására. Politikai körökben ebből arra következtettek, hogy a kormány eredeti tervétől eltérően még a választójog előtt le akarja tárgyalatni a felsőházzal szló javaslatot. Erre azonban Nagyatádi Szabó és hívei csak akkor mutatkoztak hajlandónak, ha majd meglesz a teljes megegyezés a miniszterelnökkel. A felsőházi törvényjavaslat parlamenti vitáját a Kisgazdapárt vezetői azzal tudták megakadályozni, hogy az indemnitási vitához a párt részéről még mintegy 30 képviselő volt feliratkozva, akik csak akkor töröltetik magukat ha a párt helyzete a miniszterelnökkel szemben tisztázódik. A párt elégedetlenkedő tagjainak megnyugtatására a Bethlennel való tárgyalás után Nagyatádi Szabó kijelentette: „A választójog kérdésében még nincs megegyezés,” mert annak tervezete még előkészítés alatt van. „A miniszterelnök régi tervéhez híven előbb a párt vezetőivel, azután a párt plénumával fogja megismertetni a tervezetet”.¹⁰⁸ Január 12-én pedig a választójogi

106 *Népszava*, 1922. január 14. 4.

107 *Népszava*, 1922. január 11. 2.

108 *Világ*, 1922. január 12. 2.

törvényjavaslatról így nyilatkozott: azt „még nem láttam. Én minden esetre ragaszkodom a községenkénti titkos választójoghoz. A lajstromos választójogról nem mondhatnám, hogy elfogadom”, de az a párt „szempontjából nem is volna kívánatos. Ha már a kisebbség képviselétéről beszélünk, akkor helyesebbnek tartanám, hogy a kerületenként beküldött képviselőkön felül a kisebbségben maradt szavazatokat az egyes társadalmi rétegek foglalkozása szerint és a szavazatok arányában egyenlően osztanak fel. Így a fennmaradó szavazatokkal valamennyi társadalmi réteg küldhetné képviselőket a Házba. Természetesen az így beküldendő képviselők száma nem lehetne több, mint a Ház tagjainak egyharmada. A kisebbség ilyen módon is megfelelő képviselőre jutna”. Követelte a választókerületek beosztásának megváltoztatását is, mert a „mostani állapot igazságtalan és aránytalan a szavazatok számának szempontjából”.¹⁰⁹

Nagyatádi tehát elismerte, hogy a lajstromos szavazás nem volt érdeke a Kisgazdapártnak. Nem mondta ki, hogy miért? Mert a legerősebb pártként a legtöbb vidéki választókerületben jó eséllyel indult az egyéni mandátumok megszerzéséért, így az ottani választókerületekben a párt ellenfelei maradtak volna alul, de a lajstromos – mai szóval pártlistás – szavazásnál azok is sok mandátumra való szavazatot szedtek volna össze. Ez országosan csökkentette volna a Kisgazdapárt mandátumainak számát. Ezért nem akarta a parasztpolitikus az országos lajstromos szavazást! Az általa tett javaslat viszont demokratikusabb, de egyúttal bonyolultabb is, mint a pártlistákra leadott szavazás. Az a Kisgazdapártnak kedvezett volna. Mert akkor a parasztság volt a legnagyobb társadalmi réteg, ezért a kisebbségi szavazatok elosztása a Kisgazdapártot erősítette volna. Elsősorban a Nagyatádi vezette liberális agrárdemokrata szárnyat.

Január közepéig tehát Nagyatádi és Bethlen bonyolult és sok szálon futó stratégiai és taktikai küzdelme nem dőlt el. A parasztpolitikus még tartotta magát legfontosabb elveihez, de egyre nagyobb politikai nyomás nehezedett rá. Egyrészt Bethlen és a disszidensek részéről, amely kiegészült pártja újkonzervatív-agrárius szárnyának azzal párhuzamosan jelentkező követelésével. Másrészt, ezekkel szemben állt a liberális agrárdemokrata szárny Sziij-csoportjának az egységes párt létrehozásától való jogos félelme. Ez részben egybeesett Nagyatádi félelmeivel. Ő sem akarta elveszíteni hűségese harcostársait. Ezért is állt ellen egyelőre Bethlen, a disszidensek és az újkonzervatív-agráriusok nyomásának.

Ez azonban már nem elégítette ki a Sziij-csoport legradikálisabb tagjait. Január 12-én annak újabb két tagja levélben jelentette be neki a pártból való kilépését. Ezt Nagy Pál és Borgulya Pál a párt eredeti programjától való eltávolodásával indokolták. Szinte visszhangozták Buza érveit – „így ment a párt lejtőről-lejtőre annyira, hogy a mezőgazdaságot és kereskedelmet teljesen tönkretéve, a mezőgazdasági termelés béklyóba verve sínylődik és a kivételes hatalommal alakított kormányoknak és az általuk alapított monopolizált intézményeknek szabad prédája

109 Szózat, 1922. január 13, 1. és Világ, 1922. január 13, 2.

lett”. A „*vidéki földművesnépnek nincs sajtója, nincs, ami naponta fülébe dörögné az államnak a sok igazságtalanságot, ahogyan a néppel elbánnak. A párt vezérei- nek, de országunk vezéreinek is feladata lett volna e bajokon segíteni, mi tehát nem támogathatunk egy olyan kormányt, amely nem akarja a panaszokat megérteni, és amelytől támogatásunkat már régebben meg akartuk vonni*”. Kifogásolták még az ország pénzügyi helyzetének lezüllesztését és a „*vagyonváltás törvény parasztságra nehezedő terheit*”. A királykérdés elmérgesedésnek is az az oka, hogy Bethlen paktált a legitimistákkal. Pécsi beszéde úgy hangzott mintha a királyt hívta volna haza. Inkább kilépünk a kormányt támogató pártból, hogy a kisgazda- és földművespárt „*programjához hívek maradjunk*”- írták levelük végén. A 'Világ' című napilap, amely e levelet teljes terjedelemben közölte, tudni vélte, hogy a két képviselő, akik korábban Nagyatádi Szabó leglelkesebb hívei közé tartoztak, ezután majd belépnek Rassay pártjába.¹¹⁰

Mindennek ellenére, vagy talán éppen ezért Bethlen párttal való egyesülési szándékát Nagyatádi hetilapjának január 15-i vezércikke „*A kisgazdapárt győzelme*” címen jelentette be olvasótáborának. Bethlen az uralkodó elit legitimista csoportjával és ezek „*uszályhordozóival akarja felvenni az élet-halál küzdelmet, akkor, amidőn a Kisgazdapártra támaszkodva óhajtja kormányozni és megmenteni az országot a végpusztulástól*”. A párt kibővítését úgy állította be, hogy a parasztság, így „*döntő szerepet tölthet be*” a nemzet és a saját sorsának intézésében. A párt programja „*sem felekezeti, sem pedig osztályharcot*” nem hirdet. Ezért alkalmas a „*nemzet minden rétegének egy közös táborba*” gyűjtésére, de „*csak a terhek igazságos és arányos viselése mellett*”. Tehát A Kisgazda, a progresszív adózást is a párt kibővítésének feltételül szabta. E cikk szerint a párt győzelme a nemzeti függetlenség és a népszuverenitás elvének érvényesülését jelentette.⁷⁹ Ez pedig a történelmi arisztokrácia legitimista csoportjának kormányzati hatalomból való kiszorítását eredményezhette. Ez persze az új kormánypárton belüli erőviszonyokon múlik majd, ami még a soktényezős politikai játszma kimenetelétől függött.¹¹¹

Kompromisszumok keresése

Bethlen január 13-án éjjel érkezett vissza Bécsből, ahol sikeres tárgyalásokat folytatott a magyar–osztrák gazdasági kapcsolatok kiszélesítése érdekében. Másnap, akkori bizalmasától, Gömböstől tájékozódott az elmúlt napok belpolitikai eseményeiről, főleg a Kisgazdapárt hangulatáról. Majd Klebelsberggel, a választójogi törvénytervezeten történt módosításokról beszélt.

A nemzetgyűlésben Andrassy „*köszöntötte*” a miniszterelnököt. Felszólalásában durván és személyeskedéstől sem mentesen visszautasította Bethlen 5-én rá és a legitimistákra tett állításait. Andrassy kiviteli engedélyek ügyét firtató kérdéseinel

110 *Világ*, 1922. január 15, 2.

111 *Világ*, 1922. január 14, 4. és *A Kisgazda*, 1922. január 15, 1.

Rassay Károly megjegyezte, hogy a miniszterelnök a „*kiviteli ügyekben a legkíméletlenebb eszközökkel üldözte*” Nagyatádit és környezetét. Berki hetilapjukra, a ’*Magyar Ugarra*’ tett kritikai megjegyzéseire válaszolva pedig kijelentette, „*Berki mindig a hatalom mögött szokott elhelyezkedni, mint a munkapárti rezsim alatt*”.¹¹² E személyeskedő viták és politikai ellentétek, ekkor már egyre jobban elválasztották Rassayékát a Kisgazdapárt liberális agrárdemokrata szárnyának vezetőitől. Ők pedig korábban mindig megtalálták az összhangot nemcsak a karlista mágnások ellen, de Bethlen és a disszidensek konzervatív törekvéseinek ellensúlyozására is. E taktikai együttműködés felbomlásának állomásait is érzékeltetik e személyeskedő viták. Ennek, de főleg Andrássy beszédének és a karlisták fokozódó agresszivitásának következménye is volt Bethlen és Nagyatádi további közeledése.

Bethlen délután 5 órára magához kérte a Kisgazdapárt vezetőit. Az értekezleten Nagyatádi és Gaál Gaszton jelentek meg, akiknek a miniszterelnök részletesen ismertette a választójogi törvénytervezetet. Nagyatádi Szabó elfogadta Bethlennek azt a javaslatát, hogy pár napon belül a párt szélesebb körű bizottsága előtt fogja ismertetni a törvénytervezetet, amely csak azután kerül a párt elé.¹¹³ Ugyanaznap délután Andrássy és 10 – lényegében karlista – társával együtt kiléptek a KNEP-ből és egyesültek a Friedrich által vezetett *Keresztény Nemzeti Párttal*. Az új párt neve *Keresztény Nemzeti Földműves- és Polgári Párt* lett. A ’*földműves*’ jelzöt Nagyatádi, a ’*polgárit*’ pedig Rassay pártjától kölcsönözték. Az egyikkel a parasztság, a másikkal a nemzeti kispolgárság felé nyitottak. Az új párt megalakulásakor 30 mandátummal rendelkezett a nemzetgyűlésben, elnöke Andrássy Gyula lett, de tényleges vezetője Friedrich István maradt.¹¹⁴

Hogy értékelte Nagyatádi e párt megalakulását? Január 11-én – tehát létrehozását megelőzően – még nem tartotta veszedelmesnek a Kisgazdapártra.¹¹⁵ Megalakulása után azonban ’*A Kisgazda*’ „*A KNEP szemfényvesztő politikája*” című vezércikke már úgy fogalmazott, hogy Friedrichék a közelgő képviselőválasztásokra úgy rendezkednek be, hogy „*egy része a falu népének szívéhez férközhessék, a másik része a városok kedvét kereshesse, a harmadik része pedig a munkáságra vethesse ki hálóját. Ezen kívül egyik része a kormányzópártnak akar tagja maradni, másik része pedig ellenzéki szerepet akar betölteni*”. A KNEP e három csoportja egy tábort képez, mert közös céljuk, hogy a Bethlen-kormányt megbuktassák. Nagyatádi pártját pedig szétrobbantsák és megsemmisítsék.¹¹⁶ A kisgazda hetilap eltúlozta a KNEP politikusainak közös céljait, de jól tükrözte Nagyatádi és hívei félelmeit. Andrássyék kiválásával ugyanis megkezdődött a KNEP bomlása és gyengülése. Megállapíthatjuk: a legitimista *Andrássy–Friedrich pártszövetség* létrehozása, szintén hozzájárult Bethlen és Nagyatádi közeledéséhez.

112 *Világ*, 1922. január 15, 4.

113 *Népszava*, 1922. január 15, 1-2.

114 *Magyarországi pártprogramok*, 59. és Kardos: i. m. 91.

115 *Új Nemzedék*, 1922. január 12, 1.

116 *A Kisgazda*, 1922. január 22, 1.

A január 5-i beszédét ért támadásokra Nagyatádi 15-én, Karcagon válaszolt. Ott Csontos Imre beszámolóján vázolta álláspontját a királykérdésről. Alapgondolata volt, hogy a magyar nép évszázados függetlenségi harcaival szemben vannak olyan pártok, amelyek az országban a Habsburg-uralmat akarják visszaállítani. Andrássyékkel szemben elérkezett annak az ideje, hogy a nép is a sarkára álljon. „Tudom, hogy a kisantant azon a napon megszállott volna bennünket, amikor a király elfoglalja a trónt.” Újra figyelmeztette a kormányt, hogy tartsa kezében a fegyveres erőt. A választások fogják eldönteni, hogy „szabad lesz-e a nemzet, vagy visszasüllyed abba az igába, amelyet négyszáz esztendőn át nyögött”. E Habsburg-ellenes politika Nagyatádi függetlenségi és 48-as eszmevilágából és Kossuth iránti tiszteletéből táplálkozott. De abból a tapasztalatából is, hogy elsősorban a legitimista arisztokraták és a katolikus klérus voltak a leghatalmasabb ellenfelei a földreformnak. A parasztpolitikust ez döntően befolyásolta, amikor a Habsburg restaurációt hirdető karlista politikai erőkkel szembefordult és közeledett Bethlenhez, akiben most már a restauráció ellenfelét látta. A parasztdiktatúra vádját nevetségesnek mondta, mert a nemzetgyűlésben lévő „kettőszázegynehány képviselő közül csak 28 tényleges kigazda van. Mi nem osztálypolitikát folytatunk, de tömöríteni akarunk minden osztályt az ország függetlenségének megszerzése érdekében”. A nagygyűlés utáni banketten Nagyatádi annak szükségességéről beszélt, hogy a „dolgozó intelligenciával kell egyesülnie a földműves népnek és a kispolgárságnak. Velünk össze kell fogni mindenkinek osztály, felekezet és foglalkozásra való tekintet nélkül, mert mi nem önző célokért, hanem a nemzet érdekéért küzdünk”.¹¹⁷

A dolgozó értelmiséggel és a kispolgársággal, osztály, felekezet és foglalkozásra való tekintet nélküli összefogás Nagyatádi régi ideálja volt. Tehát még most sem az uralkodó politikai elittel, a földbirtokosokkal és a dzsentri-hivatalnoki és katonatiszti rétegekkel, hanem lényegében a modern polgári rétegekkel való összefogást hirdette. Hogy gondolta ezt? Megegyezni Bethlennel és a disszidensekkel, beengedni őket a pártjába és vidéken úgy is a „dolgozó intelligencia” és a kispolgárság lesz a párthoz csatlakozó többség? Velük pedig majd kordában lehet tartani az uralkodó elitet és az úri középrétegeket? Eléggé törekeny és kétesélyes koncepció! De még mindig többet ígérő, mint pártja liberális agrárdemokrata szárnyával – körülbelül 40-45 képviselővel – ellenzékbe menni. Nagyatádi felmérte, hogy pártja újkonzervatív-agrárius szárnya már nélküle is egyesülne Bethlennel és a disszidensekkel, a KNEP ún. mérsékelt szárnyával és az uralkodó politikai

117 „Valamikor a régi függetlenségi éra alatt voltam itt” - kezdte beszédét. „Azóta az idő nagyot fordult. Akik akkor megmosolyogtak, most azt mondják, hogy ez az alap, amelyre a nemzet életét fel lehet építeni. (Ezzel Bethlen 5-én elmondott beszédére célzott – S. J.) Ez a nép volt az, amely századokon keresztül a legnagyobb erőt adta a függetlenségi harcoknak. Ezek a harcok ma ismét feléledtek, mert még mindig vannak pártok a csonka országban, amelyek a Habsburg-uralmat akarják visszaállítani.” (Bethlen id. *A Kigazda*, 1922. január. 22, 1., valamint rövidítve a *Világ*, 1922. január 17 2.)

elit nemzetgyűlésen kívüli csoportjaival. E konzervatív kormányzati erő és a végrehajtó apparátus, már félelmetes ellenfele lett volna az ő demokratikus parasztpártjának. Képviselőinek minden választókerületben meg kellett volna küzdenie a karlistákkal, a kormányzópárttal és a szociáldemokratákkal is. Nagyatádi Szabó és tanácsadói úgy gondolhatták, hogy ezt a kilátástalan küzdelmet nem vállalhatják. Ezért inkább további kompromiszumokat kötöttek Bethlennel.

Január 16-án Bethlen a KNEP vezetőivel, Huszárral, Ernsttel és Vassal ismertette a választójogi tervezetet. Ők kijelentették: a törvényt tartalmilag nem fogadják el és lényeges változtatásokat követeltek a kormánytól. Bethlen és Klebelsberg megígérték a törvénytervezet módosítását. A miniszterelnök e párt vezetőitől teljes titoktartást kért. E tárgyalások után mégis elterjedt a hír, hogy a „kormány nem fogja fenntartani a titkosságot és különösen a nők választójogát” jelentősen szűkíti. Ezt a hírt a Kisgazdapártban, a KNEP-ban és a liberális ellenzékben is felháborodással fogadták.¹¹⁸

A Kisgazdapártban Szijj Bálint kijelentette: „*ha a kormány nem a községenkénti és titkos szavazást hozza be, ebben az esetben kilépne a gazdapártból*”.¹¹⁹ A női választójog szűkítéséről a párt képviselőinek véleménye megoszlott. Többen úgy vélték, hogy az nem érinti jelentősebben a párt szavazóbázisát, mert az elsősorban Andrássyék támogatását fogja csökkenteni. Ez viszont a kisgazdapárti képviselők személyes érdeke is volt. Ezért a női választójog szűkítését csak a legdemokratikusabban gondolkodó képviselői ellenezték.

A kiszivárgott hírek hatására a karlistáktól a polgári liberálisokon át a kormánypártok képviselőiig sokan támadták a kormányt. Akciójukkal elsősorban a kormányzat és a parlament munkájának eredményességét igyekeztek gátolni. A nemzetgyűlés Közjogi Bizottsága például Rassay javaslatára és Nagyatádi híveinek támogatásával elhatározta, hogy mindaddig, amíg a kormány nem ismerteti meg a képviselőkkel az új választójog alapelveit, a felsőházi törvényjavaslat tárgyalását felfüggesztik. Ezért és a liberális ellenzéki pártok megnyugtatására a belügyminiszter értesítette Bárczy Istvánt, „*a liberális blokk*” elnökét, hogy január 21-én megismertetik velük a választójogi törvényjavaslatot.¹²⁰ A Bethlen-Klebelsberg-féle választójogi törvényjavaslattal szemben a Kisgazdapártban is kialakult ellenzéki hangulat veszélyeztette Bethlen és Nagyatádi további közeledését. Ezért az MTI 17-én, kormányzati forrásokra hivatkozva félhivatalos jelentésben cáfolta a választási törvényjavaslattal kapcsolatos híreket és „*merő kombinációknak*” nevezte azokat.¹²¹

Válaszul Nagyatádi bizalmasa, Berki a nemzetgyűlés január 18-ai ülésén elmondott beszédében pozitívan reagált. Visszautasította az indemnitási vita során az ellenzék azon állításait, hogy az országban nincs jogrend, sajtószabadság, hogy „*itt*

118 *Világ*, 1922. január 18, 1.

119 *Magyarország*, 1922. január 18, 3.

120 *Népszava*, 1922. január 21, 3.

121 *Világ*, 1922. január 18, 1.

az emberek ezreit internálják, hogy itt a zsidóság üldöztetésnek van kitéve, hogy itt minden bajnak, minden hibának, minden jogellenes cselekménynek a kormány” és a Kizsidapárt az oka. A hibákat azzal magyarázta, hogy „itt még nem alakulhatott ki a társadalmi, a gazdasági és a jogi életben olyan igazi konszolidáció, aminőt mi az első pillanattól szerettünk volna”. Ennek elmaradásáért egyrészt az 1919 őszén történeteket és a Friedrich-kormányok politikáját, másrészt a királypuccsokat és az azokat szervező karlistákat tette felelőssé. Berki célja az volt, hogy a politikai konszolidáció elmaradásáért az Andrassy-Friedrich pártra hárítsa a felelősséget. A Kizsidapárt azért támogatja a miniszterelnököt, mert a legkritikusabb pillanatban, amikor választania kellett „a nemzet és a király között, Bethlen inkább a nemzetet választotta”. A „*historiai események sodorták felénk Bethlent*” – mondta. Ne féltse őket senki a Bethlennel való együttműködéstől, mert ő úgy érzi, „*ha az a koncepció, amely kialakulóban van, nem nyugodnék olyan alapokon, amilyeneken nyugszik, és ha annak a koncepciónak nem lennének messzemenő nagy, nemzeti, politikai és gazdasági céljai, akkor nem haragudnának a túlsó oldalon, hanem nevetnének*”. Mi volt e koncepció? Ezt Berki így válaszolta: „*Magyarország integritásához egy okos, helyes, mérsékelt politika vezethet, amely gazdasági és szociális tekintetben olyan megnyilatkozásokban jelenik meg a tőlünk elszakított területek lakossága előtt, hogy ez érezze azt, hogy ehhez a megcsontított országhoz visszacsatlakozni érdemes. Kellenek itt mélyreható gazdasági reformok, végre kell hajtani a földreformot és olyan belső politika, amelyben van igazságosság, jogegyenlőség, (Igaz! Úgy van! A jobb- és a szélsőbaloldalon.) amely a társadalmi kibékülést hirdeti*”. Ezután beszélt a zsidókérdésről. Kijelentette, „*ez a nemzetgyűlés nem képviseli a mai nemzeti közgondolkodást*”, és az MSZDP jelenléte erre a nemzetgyűlésre nem gyakorolt volna semmiféle rossz hatást, sőt ellenkezőleg. Dicsérte Bethlent, mert „*igyekszik a munkássággal kibékíteni társadalmat. Meggyőződésünk, hogy tiszta szabad választás kell a választójog pedig nemzeti, demokratikus, szabadelvű és titkos lesz. Ők egy olyan középpolitikát képviselnek, amely sem jobbra, sem balra nem megy szélsőségbe*”, mert „*össze akarjuk fogni mindazokat, legyenek azok földművesek, iparosok, munkások vagy lateinerek, akik a nemzeti egységet meg akarják teremteni*”.¹²²

A Berki beszéd után a miniszterelnök tanácskozott Nagyatádival, aki tájékoztatta, hogy a pártjában kifogások vannak a „*községekben tervezett nyílt szavazás, valamint a négy elemi iskola ellen*”. Bethlen ragaszkodott a községekben való nyílt szavazáshoz, de ígérte, hogy a választójogosultság négy elemi iskola elvégzéséhez való kötéséből engedni fog. Megállapodtak, hogy a miniszterelnök január 19-én két csoportban fogadja a párt képviselőit és tájékoztatja őket a választójogi törvényjavaslat tartalmáról.

E nap estjén, a nemzetgyűlés szünetében a Kizsidapárt képviselői a választójogi törvénytervezetről és a *pártjuk nevének és programjának kibővítéséről* elő-

122 A Nemzetgyűlés 291. ülése 1922. évi január hó 18-án. *Nemzetgyűlési Napló*, XV. köt. 192-204.

zetes értekezletet tartottak. Az újkonzervatív-agráriusok hangoztatták, „Bethlen javaslata nem foglal magában jogfosztást, mindössze a Friedrich-féle választójog szükséges korrektívuma”.¹²³ Velük együtt Mayer földművelésügyi miniszter és Gaál Gaszton is elfogadhatónak tartották a vidéki nyílt szavazás bevezetését, mert „a magyar ember gondolkodásmódjának ez felel meg jobban”.¹²⁴ A liberális, agrárdemokrata szárny azonban ragaszkodott a titkos választójog megtartásához. A Szíjj-csoport tagjai kijelentették, ha a kormány ragaszkodik a nyílt szavazáshoz, kilépnek a pártból és ellenzékbe mennek. „A párt maga veti saját nyakába a hurkot, ha elfogadja a nyílt szavazást.” – mondták. Lehetetlennek tartották, hogy a „párt ebben a kérdésben is, mint már annyiszor, meghátráljon a kormány akarata előtt, mert ez esetben a maga halálos ítéletét írja alá”. Így a képviselők többsége a titkosság teljes egészében való fenntartása mellett állt ki és tiltakoztak a községekben tervezett nyílt szavazás bevezetése ellen. A párt vezetése megosztott a kérdésben. Mayer és Gaál kijelentették: alávetik magukat a többség döntésének. Nagyatádi nem nyilatkozott, amit a *'Világ'* újságírója később úgy értékelt, hogy úgy látszik „nem óhajt elébe vágni az eseményeknek”.¹²⁵

Tárgyaltak még a párt választásokra való felkészüléséről is. Egyetértettek: szükség van a vidéki szervezetek *kibővítésére* és megerősítésére. Hosszas vita bontakozott ki: felvegye-e a párt nevébe a *'polgári'* jelzőt? Többen kifejtették, a párt nevének *'polgári'* jelzővel való kibővítése feltétlenül célszerű, mert ez lehetővé fogja tenni, hogy a társadalom széles rétegeit bekapcsolhassák a párt munkájába. Végül elhatározták, hogy a másnap esti pártértekezletükön kimondják a párt nevének megváltoztatását.¹²⁶

Ez január 19-én még nem történt meg. Miért? Mert Nagyatádi és hívei ekkor még ragaszkodtak a titkos választójoghoz. Az újkonzervatív-agráriusok viszont a párt kormányzópárttá bővítése esetén a községekben való nyílt szavazást is elfogadhatónak tartották.¹²⁷

Ilyen helyzetben, január 19-én délelőtt Bethlen a miniszterelnöki szobájában, két csoportban fogadta a Kisgazdapárt képviselőit és ismertette velük a kormány választójogi törvénytervezetét. E tervezet szerint aktív választójoga volt minden férfinak, aki legalább 10 év óta magyar állampolgár, 2 év óta egy helyben lakik, már 24 éves és 4 elemi iskolát végzett. A nőknél általános követelmény volt a harmincéves életkor. Különös feltételként emelték, hogy három gyermekes családanya is választó lehetett abban az esetben, ha legkisebb gyermeke legalább 6 éves, maga neveli gyermekeit, 8 középiskola osztályt végzett, önálló keresettel

123 *Pesti Hírlap*, 1922. január 19, 2.

124 *Világ*, 1922. január 19, 1.

125 *Világ*, 1922. január 19, 1.

126 *Népszava*, 1922. január 19, 3.

127 Állításunkat bizonyítja Mayer János földművelésügyi miniszter pártértekezlet után adott nyilatkozata is: „A *'polgári'* jelző felvételének semmi akadálya nincs. Amint a választójog kérdésében a végleges megállapodás létrejön és a párt a végleges javaslat-tervezetet elfogadja, a *'polgári'* jelző felvételére sor fog kerülni.” (id. *Szózat*, 1922. január 19. 1.)

rendelkezik, vagy főiskolát végzett férfiválasztók feleségei. A tervezet tehát lényegében megfelelt azoknak a híreknek, amelyek a korábbi bizalmas értekezletekről kiszivárogtak.

Klebsberg belügyminiszter a választójogi törvénytervezet indoklásában kiemelte, az új jogi- normatív környezet a soron következő nemzetgyűlési választáson kb. 1,5 millió férfi és 600.000 női választásra jogosulttal számol. Az eljárás Budapesten és a törvényhatósági városokban a választás titkos, egyébként nyilvános formát ír elő. A kormány a minisztériumi indoklásra támaszkodva – fogalmazott Klebsberg – azért tartja szükségesnek nyílt szavazati eljáráshoz történő visszatérést, mert az felel jobban a „*falusi nép lelkivilágának és a falu szociális és gazdasági tagoltságának*”. Azt a legjobb harci eszköznek tekintette a demagógia ellen. A tervezet a fővárosban pedig „*lajstromos*” – azaz pártlistás – szavazást ír elő. A miniszter bejelentette továbbá: a kormány február 16-ig a választójogi törvénytervezet mellett a „*felsőház-*” és a „*közigazgatás reformjáról*” szóló törvénytervezeteket is el akarja fogadtatni a nemzetgyűléssel. Ezért – ha szükséges – 12 esetleg 16 órás üléseket fog tartani a nemzetgyűlés. Az új választójogi tervezet az országhatár mellett elhelyezkedő ún. „*csonka választókerületek*” megszüntetését írta elő. Erről azonban – Berki indítványára – a miniszterelnök hajlandó volt lemondani, azokat a nagyobb választókerületekből kiegészíteni. Ez volt az egyetlen engedmény, amit a kisgazda képviselők elértek. A választókerületek többségében ugyanis ők voltak érdekeltek.

Este a Kisgazdapárt Szijj Bálint elnökletével értekezletet tartott, ahol megvitták a kormány választójogi törvénytervezetét. Kálmán István a nyílt szavazás, Bodor György a titkosság mellett érveltek. Tankovics János – aki Nagyatádi veje volt és az ún. Eskütt-panamánál őt is letartóztatták – elfogadta, hogy a magyar ember jellemének a nyílt szavazás felelne meg jobban. Ugyanakkor hangsúlyozta: a nyilvános szavazáson a hatalom birtokosai arra kényszeríthetik a szavazókat, hogy meggyőződésük ellen nyilvánítsanak véleményt. Ezért az őszinte nemzeti akarat megnyilvánulására a titkos szavazást tartotta megfelelőnek. A női választójogot pedig csak két feltételhez kívánta kötni, a korhatárhoz és becsületes előélethez. Paczek Géza, Javos Antal és még Patacsi Dénes is a titkosság mellett érveltek. Az újkonzervatív-agrárius Sokorópátkai Szabó István a döntés elhalasztását javasolta mindaddig, amíg a belügyminisztériumtól megkapják a választói statisztikát. Tomcsányi igazságügy miniszter szerint azért van szükség a nyílt szavazásra, hogy abban „*mindenki nyíltan színt valljon*”. (Ezzel a legitimista és a földnélküli szavazókra célzott. – S. J.) Meskó Zoltán – aki 1921. december vége óta mindig az EP létrehozását szorgalmazta – szintén a titkos választójog mellett érvelt. A nyílt szavazás elfogadásával véleménye szerint a párt maga ellen ad agitációs fegyvert az ellenzék és a szociáldemokraták kezébe. „*Félt, hogy a szociáldemokraták tartózkodni fognak a szavazástól, ami kedvezőtlen színben tüntetné fel az országot a külföld szemében. Társadalmi szempontból pedig súlyos következményekkel járhat*

a titkosság eltörlése, mert az ellen szociáldemokraták esetleg a sztrájk fegyverével is harcolni fognak, újabb forradalom felé kergetheti a munkásságot. A női választójognak ő sem volt híve, de ha azt megadják, akkor adják meg minden nőnek”. Janka Károly szerint követni kell a művelt Nyugaton elterjedt demokratikus rendszert, ezért a titkos választójogot szorgalmazta.

Nagyatádi szintén régi álláspontja, a titkos választójog mellett szögezte le magát. De hozzátette, „*igyekezni fog olyan megoldást keresni, mely lehetővé teszi a választójog reformjánál a Bethlen miniszterelnökkel való együttműködést. Befejezett tény elé nem szabad állítani a kormányt. Előbb informálni kell a miniszterelnököt a párt hangulatáról, s csak azután lehet dönteni A párt elnöksége arra törekszik, hogy a választójog kérdésében Bethlennel egyetértésben találjon megoldást*”.¹²⁸

Ez jól mutatja azt a kettősséget, amely ekkor már őt és híveit jellemezte. Egyrészt még ragaszkodtak a titkos választójoghoz, a párton belül még többséget tudtak teremteni, de már meg akart egyezni Bethlennel. Ezért az értekezlet Nagyatádi javaslatára a kormány választójogi törvénytervezetéről nem hozott határozatot. A kompromisszumkészséget bizonyította az is, hogy Gaál Gaszton indítványára foglalkoztak Bethlen és politikai barátai pártba való belépésének kérdésével. Ennek előkészítésére öttagú bizottságot választottak: Nagyatádit, Mayert, Gaált, Meskót és Szijjt. A decemberben hozott elvi határozat alapján kimondták, hogy a párt nevébe a 'polgári' jelzőt fel fogja venni.¹²⁹ Ezzel is jelezték, hogy csak a választójogi törvénytervezetben való megállapodás után hajlandók a párt kibővítésére.

Január 20-án, a Kisgazdapárt a választójogi javaslat további megvitatására és a kormánnyal történő megbeszélésekre egy bizottságot nevezett ki. Ennek tagjaivá Nagyatádi Szabót, Dömötör Mihályt, Kovács J. Istvánt, Gaál Gasztont és Gömbös Gyulát választották. Az utóbbi kettő a nyílt szavazás híve volt. E bizottság a párt nevében a miniszterelnökkel és a belügyminiszterrel folytatott tárgyaláson elsősorban a titkos szavazás megtartását és a 4 elemi iskolai végzettségnek az írni-olvasni tudásra való változtatását követelte. Bethlen azonban ügyesen megkerülte a követelések teljesítését, másnap pedig Nagyatádit a kormányzóhoz rendeltette. Valószínűleg azért, hogy rábeszéljék a vidéki nyílt szavazás elfogadására. Ez azonban nem sikerült. A Kisgazdapárton belül – nyilván Nagyatádi támogatására – újra megerősödött a titkosságot követelők csoportja. A KNEP-ban elsősorban, a Hallercsoport tartott ki az általános és titkos választások mellett. Céljuk az volt, hogy a férfiak és a nők választójogát azonos feltételekhez kössék. Lényegében ezt követelte az Andrassy-Friedrich párt, a polgári liberális ellenzék pártjai és az MSZDP is. Ezért Nagyatádi és hívei remélték, hogy Bethlen és belügyminisztere engedni fognak és a tervezetbe felveszik a titkos szavazást.

A titkos választás körül kialakult, különböző politikai csoportokból összeállt egységet Bethlennek a január 23-án mondott nemzetgyűlési beszédében sikerült

128 *Népszava*, 1922. január 20, 3.

129 *Világ*, 1922. január 20, 1.

megbontania, és a Kisgazdapárt többségét maga mellé sikerült állítania. Először válaszolt az indemnitási vita során a kormányt ért ellenzéki támadásokra. E vita véleménye szerint nagyon sok kárt okozott az országnak, mert az ellenzéki képviselők az „*itteni állapotokat megint olyan színben tüntették fel, mintha itt a konszolidáció legegyszerűbb feltételei sem volnának meg*”. Visszautasította azokat az állításokat, amelyek a kormány puccskísérlet alatti állásfoglalásait kétértelműséggel és kétszínűséggel vádolták.

Az ellenzék azon érveire, hogy azért nem szavazzák meg az indemnitást, mert nem tudják, hogy milyen választójog alapján kívánja a kormány a választásokat megrendezni, kijelentette: „*sem a Friedrich-féle, sem az 1918-iki választójogi állapot nem tartom alkalmasnak arra, hogy az általános választások ezen az alapon megtartassanak*”. Olyan választójogi törvényjavaslatot fog a Ház elé hozni, amely a „*kettő között a középúton halad*”. Ez alapján a nemzetgyűlés eldöntheti, milyen választójog alapján kívánja az általános választások megtartását. Ezt a Kisgazdapárt képviselői helyeselték. Az indemnitási vita elhúzódásáért az ellenzékot hibáztatta. Azért is, ha a „*nemzetgyűlés kellő időben nem tudná megalkotni a választói jogot*”. Ezt az ellenzék felháborodással fogadta és cinizmussal vádolta a miniszterelnököt. Bethlen a királykérdéssel foglalkozó hozzászólásokra is részletesen, nagy meggyőző erővel reagált. Joggal érvelt, hogy az 1918. októberi események éppen azt bizonyítják, hogy a „*királykérdés folytonos bolygatása nem egyéb, mint belenyúlás egy nagy európai darázs-fészekbe*”. A puccsokra való készülődés jelentősen hozzájárult a kisantant létrejöttéhez, belpolitikailag pedig a koalíció állandó válságához, ami megnehezítette a „*nemzetnek konszolidációját*”. A második királypuccs előidézésében nem érezte magát bűnösnek. „*Ha hibás vagyok, csakis abban vagyok hibás, hogy talán túlságos elnéző voltam*” a puccsot előkészítőekkel szemben. Ezt az önkritikát a kisgazdapárti képviselők tapssal jutalmazták.

Az Andrássy által az indemnitási vitában elmondottakra így válaszolt! A puccs előtt három pontban volt köztük lényeges differencia. Ő szilárdan, az 1920: I. tc. alapján állott és az erőszakos restaurációt nem támogatta. IV. Károly visszatérését az országba lehetetlennek tartotta. Andrássyval szemben károsnak tartott egy Károly király érdekében kifejtendő propagandát. Bethlen bejelentette, hogy pécsi beszédével ő nem egy legitimista egységes pártot akart létrehozni. Hanem olyat – és ezt korábban Andrássyval is közölte – „*amely a királykérdést nem bojgatja és ettől maradjanak távol azok, akik puccsot akarnak, vagy azok, akik a nemzet részéről egyoldalú fajt accomplit, detronizációt akarnak*”. A legitimisták azon vádjaira pedig melyek szerint a királypuccs leverése megakadályozta az ország integritásának helyreállítását, azt válaszolta, hogy azt az akkori kül- és katonapolitikai helyzet egyébként is lehetlenné tette volna. Hangsúlyozta: egy sikeres trónfoglalás esetén „*nemcsak az integritásunkról nem lehetett szó, hanem ellenkezőleg, még ennek a csonka Magyarországnak is a pusztulása következett volna be*”. Bethlen okfejtését a jelenlévő Apponyi, Andrássy és Rakovszky sem

tudta megkérdőjelezni. A kisgazdapárti képviselők számára pedig meggyőzőek voltak.

Ugyanaznap, Kállay Tibor pénzügyminiszter az indemnitás vitájában elhangzottakra válaszolva bejelentette: a Kisgazdapárt újkonzervatív-agráriusai által irányított *Hangya Értékesítési és Fogyasztási Szövetkezet* működésére a kormány pénzt kíván adni és a *„vagyonváltság”* befizetési határidejét február 15-ig meghosszabbította. A hadifoglyok ugyanolyan kedvezményben részesülnek, mint a frontszolgálatosok, a vagyonváltság egy része pénztári elismervényekkel is fizethető lesz, az adókitételeknél esett sérelmeket is orvosolni fogja és a pénz kicserélése alkalmából adott kincstári utalványokat is be fogják váltani.¹³⁰ E gazdasági kedvezmények a kis- és szegényparasztság adóhelyzetén is könnyítettek. Célja a kisgazdapárti képviselők megnyerése volt a kormányzópárt és a választójogi törvénytervezet ügyének. Bethlen beszéde és az újabb gazdasági engedmények hatására ismét megerősödtek a miniszterelnök pozíciói a Kisgazdapártban. A *„Világ”* szerint a pártban Nagyatáditól Gömbösig és Rubinek Istvánig *„ma mindenki Bethlentől várja az ország megmentését”*.¹³¹ Az újkonzervatív-agráriusok vezetői pedig újra arról beszéltek, hogy a *„pártnak el kell ejteni kifogásaikat és Bethlent minden körülmények között támogatni kell”*. Szerintük Bethlen a *„választójogot hajlandó feláldozni az egységes pártért”*. Megalakítása esetén hajlandó lemondani a nyílt szavazásról. Így a pártban újból megélénkült az egységes párt megalakítására irányuló mozgalom. Az újkonzervatív-agráriusok követelték: *„hajtsák végre a fűziót a disszidensekkel, és a miniszterelnök tegyen határozott lépéseket”*, hogy a KNEP kormánytámogató tagjait is csatlakozásra bírja. Szerintük, ha a miniszterelnök ragaszkodnék is a nyílt szavazáshoz, a párt már akkor sem gördítene akadályokat Bethlen útjába. A legfontosabbnak azt tartják, hogy vezetésével végre alakuljon meg az egységes párt és így *„fokozott erővel vegyék fel a küzdelmet a legitimistákkal szemben”*. A választójogi törvényjavaslat miatt a kormány ellen intézett támadásokat Bethlen azzal is tompítani kívánta, hogy javasolta annak nemzetgyűlési tárgyalása előtt, pártközi bizottságban vitassák meg, amelyben az *„összes pártok számarányuk szerint helyet foglalnának”*.¹³²

Ebben a kedvező helyzetben kerül sor az első megbeszélésekre a „disszidensek” és a Kisgazdapárt vezetősége között. A január 23–24. között tartott tárgyalásokon több kérdés került megvitatásra. Ki legyen az EP vezére? Milyen formában történjen meg az EP megalakítása? A *disszidensek egyesülni*, fuzionálni akartak a Kisgazdapárttal. Nagyatádiék ragaszkodtak ahhoz, hogy a *disszidensek lépjenek be a pártba*. A disszidensek és az újkonzervatívok Bethlent, az agrárdemokraták Nagyatádit akarták az EP vezérének. A disszidensek biztosítani akarták maguknak

130 A Nemzetgyűlés 295. ülése 1922. évi január hó 23-án. *Nemzetgyűlési Napló*, 1920-1922. XV. köt. *Nemzetgyűlési Napló*, XV. köt. 423-446 p.; Kállay ígéreteit közli *A Kisgazda*, 1922. február 5-i száma (2. p.).

131 *Világ*, 1922. január 24. 1. p.

132 *Népszava*, 1922. január 24, 1. és *Világ*, 1922. január 24, 1.

a beleszólás jogát a vezetésbe. Nagyatádi és hívei viszont csak „*annyi hatáskört hajlandók átengedni a belépőknek, amennyi őket számarányuknál fogva megilletti*”.¹³³ E kérdésekben azonban ekkor még nem tudtak megegyezni.

A választójogi törvénytervezet elfogadása és a Kisgazdapárt nevének kibővítése

Január 24-én, a minisztertanács Klebelsberg előterjesztése alapján, paragrafusonként tárgyalta a választójogi törvénytervezetet. Bethlen és belügyminisztere arra törekedtek, hogy a számukra fontos kérdésekben ne kelljen nagyobb engedményeket tenniük. A választójog esetében az első ilyen probléma a nők választójoga volt. Láthattuk, a KNEP képviselői ellenezték a nők választójogának szűkítését, mert tudták, hogy az döntően saját szavazóbázisuk csökkentését eredményezné. Ebben a kérdésben a KNEP érdekeit a legmarkánsabban Bernolák népjóléti és munkaügyi miniszter képviselte. Ő javasolta, hogy a nők szavazati jogát ne korlátozzák sem a korhatár 30 évre való felemelésével sem a „*különös kellékekkel*”. A vitában Mayer földművelésügyi miniszter, a „*kisgazda társadalomra*” hivatkozva reagált Bernolák beszédére. Szerinte „*szükséges a hatályos Friedrich-féle választójog megszüktése*”, de „*szükségtelen a különös kellékeknek a javaslatba való felvétele, mert az osztályellentétekre vezet*”. Kállai pénzügyminiszter „*teljesen feleslegesnek*” tartotta a női választójogot. Nézetkülönbségeket Bethlen és Klebelsberg próbáltak „*egységre emelni*”, – sikertelenül. A vita után a minisztertanács a törvénytervezet 2.§-t a népjóléti és munkaügyi miniszter szövegezésével fogadta el. Ez általános és titkos szavazás megtartását jelentette a törvénytervezetben.¹³⁴ A minisztertanácsi vitát követően Klebelsberg továbbra is hangsúlyozta: „*a titkos szavazást a vidékre nem tartaná életbe léptethetőnek*”. Ugyanakkor hozzátette, „*ha a nemzetgyűlés többsége mégis a titkos szavazáshoz ragaszkodik, ennek deferál, de kötelességének tartja figyelmeztetni a minisztertanácsot annak nagy veszélyére*”. Taktikusabb véleményt fogalmazott meg Bethlen. Ő kiemelte, „*végleges álláspon- tot még nem foglalt el*” ebben a kérdésben. Jelezte, a választójogi törvénytervezet- re a kormányzó figyelmét is fel akarja hívni. Ezért kérte a minisztereket, hogy a kérdésben álláspontjukat tartsák függőben.

A kormánytagok markáns véleménykülönbsége azonban fennmaradt. Mayer a választás titkosságáról hangsúlyozta: a titkos választójog a Friedrich-féle rend- lettel már hatályban van. Ezért „*nehéz volna a titkosságot feladni és a nyílt sza- vazásra visszatérni*”. Hozzátette: a nyílt szavazás a „*kisgazdapártra valóságos veszedelmet jelentene és érvényesülésének hathatós eszközeitől fosztaná meg, nyílt fegyvert adván a kisgazdapárt ellenségeinek kezébe. Politikai célszerűségből tehát*

133 *Népszava*, 1922. január 25, 3.

134 MOL K 27. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 1922. január 24, 21.

feltétlenül szükségesnek tartja a titkosságnak a fenntartását.” Érdekes hogy Kállay pénzügyminiszter a miniszterelnök és a belügyminiszter álláspontjával szemben foglalt állást. „Nem lát semmiféle politikai veszedelmet abban, – mondta – ha a választók titkosan adják le szavazataikat az egész országban”.

Erre és Mayer aggodalmaira Bethlen statisztikai adatokra hivatkozva kifejtette: a földműveléssel foglalkozó népességből a „*birtokos bérlők és önálló gazdák száma alig haladja meg a mezőgazdasági munkások számát. Ezért minden jogkiterjesztés nem az első helyen említett kategóriákat, hanem a másodikba tartozó munkások számát fogja növelni. A férfiak között már most is többségben vannak azok, akik semmiféle anyagi javakkal nem rendelkeznek, miért is mindenféle jogkiterjesztés a falura veszedelmet jelent.*” Bethlen tehát figyelmeztette Mayert és rajta keresztül Nagyatádit és híveit, hogy a falvakban a nincstelenek vannak többségben. Tehát a titkos választójog megtartása a birtokos parasztságra is veszélyes.

Mayer viszontválaszában elmondta: „*egyénileg ő maga sem helyesli a titkosságot*”, de kénytelen pártja többségének állásfoglalását képviselni. Bethlen ezt megértéssel fogadta és hozzátette: „*a titkosság kérdésében előreláthatólag engedményeket kell tanúsítania*”. Ebben az esetben azonban más területeken szükséges garanciákat kérni a maga választójogi nézetének érvényesítésére. A vita során Bernolák miniszter kijelentette: „*a titkosságban nem látna veszélyt, hiszen az egész világban már titkosan szavaznak*”. Abban a politikai szabadság, illetve „*az ország demokratikus kiépítésének egyik feltételét*” látta. Vele szemben Bethlen állította, „*ahol a titkos választójog korlátlanul érvényesül, nyomában mindenféle zavarok keletkeznek*”. Ennek eklatáns példájaként Olaszország, Anglia és Amerika választásait említette.

Klebsberg újra a nyílt szavazás mellett érvelt felszólalásában. Mayer azonban kitarzott a Kisgazdapárt véleménye mellett. Újra kérte a minisztertanácsot, hogy a „*titkosság mellett foglaljon állást, mert a népet magasabb szempontok hangoztatásával nem lehet megnyerni*”. Célját azonban nem érte el. A vitát Klebsberg úgy összegezte: a törvényjavaslatot azzal fogja a kormányzó elé terjeszteni, hogy a „*szavazásnak a titkos vagy nyílt volta kérdését a miniszterelnök Ő Excellenciája még megfontolás tárgyává fogja tenni*”. Ezt a minisztertanács tudomásul vette.¹³⁵

Bethlen és belügyminisztere más területeken is készültek a választásokra. A második királypuccs után leváltották a vármegyék nekik nem megfelelő – valószínűleg legitimista – főispánjait. Ezt a Kisgazdapárt vezetői is támogatták. Így a január 24-ei minisztertanácson Maróthy Lászlót Vas-, Nagy Pált Fejér vármegye és Székesfehérvár, Kolbenschlang Bélát Zala és Borbély Matzky Emilt Borsod, valamint Gömör- és Kishont vármegyék főispánjává nevezték ki.¹³⁶

A Kisgazdapárt egy része azonban még ekkor sem támogatta a kormányt. Ez január 25-én ismét megnyilvánult, amikor az indemnitási vitában tett határozati

135 MOL K 27. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 1922. január 24, 27-42.

136 MOL K 27. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 1922. január 24, 28-32.

javaslatok fölött kellett döntenie a nemzetgyűlésnek. A nemzetgyűlésben a párt számos tagja a legtöbb napirendben a kormány ellen foglalt állást. Bethlen ingerültségét jól mutatja odaszólása Mayernek: „*Ha a párt a kormány ellen szavaz, akkor én elmegyek a fenébe.*” Ez a fenyegetés azonban csak arra volt elég, hogy a hátralévő ellenzéki határozati javaslatokat a párt képviselői sorra leszavazzák. A választójog titkosságából azonban ezután sem akartak engedni. A parlament folyosóján már többen, – elsősorban a Bethlent támogató újkonzervatív-agráriusok – kormányválságról beszéltek. A konfliktus tisztázására, – és nyilván egy újabb nyomásgyakorlásra – Bethlen 25-én délután Nagyatádi Szabót, Mayert, Gaált és Tomcsányi Vilmost ismét a kormányzóhoz hívatta kihallgatásra. A két óra hosszú tartó audencián elhangzottakról nincs közvetlen információnk.

Az eseményekről jól értesült *„Szózat”* szerint a kihallgatás az EP megalakításával és a választójogi reformmal volt összefüggésben.¹³⁷ A *„Népszava”* tudni vélte, hogy a kormányzó felszólította a résztvevőket, egyezzenek meg a választójog vitatott kérdéseiben. A kihallgatás után Nagyatádi így nyilatkozott: a kormány és a Kisgazdapárt *„között a választóreformra nézve teljes megegyezés jött létre és a titkosság elve az egész vonalon érvényesül”*.¹³⁸ A *„Világ”* is úgy értesült, hogy az audencia után Bethlen kijelentette: *„bár ma is a nyílt szavazás híve, meghajlik a pártok akarata előtt és belemegy abba, hogy az új választójogi törvény alapján titkos legyen a szavazás”*.

Este a Kisgazdapárt értekezletén ismét megjelent Bethlen, Klebelsberg, Mayer és Tomcsányi. Elsőnek a Ház elnöki tiszteinek másnapi betöltéséről tárgyaltak. Arról, hogy az elmúlt napokban Gaál Gaszton lemondott, mert az ellenzékkel vitába bonyolódott. Nagyatádi javaslatára a párt Gaált egyhangú bizalmáról biztosítja. Ezután a pártvezetés által korábban kiküldött bizottság javaslatára az értekezlet minden vita nélkül a következő fontos határozatot hozta: *„A párt, mint a keresztény agrár gondolat megtestesítője, programjának, különösen a földbirtokreform becsületes végrehajtásának tekintetében, hasonlóképpen az 1920. évi I. és XVII. tc. és az 1921. évi XLVII. tc.-ben lefektetett alkotmányos jogrendnek bármely irányból jövő megtámadással szemben vallott álláspontjának változatlan fenntartása mellett kijelenti, hogy elérkezettnek látja az időt arra, hogy egységes táborába szólítsa mindazokat, akik a párt elveit férfias őszinteséggel magukévá teszik. A párt egyetemes nemzeti célokat szolgáló programjának megfelelően, miként azt már 1921. december havában elhatározta, nevét Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Pártra bővíti, és testvéri szeretettel várja a termelőmunka és a szellemi élet azon munkásait, akik a magyar földműves nép millióival karöltve kívánnak dolgozni a független Magyarország feltámadásáért és megerősödéséért.”*¹³⁹

137 *Szózat*, 1922. január 26, 3.

138 *Népszava*, 1922. január 26, 3.

139 Ez az állásfoglalás a *Népszava*, 1922. január 26-i (3.), *A Kisgazda*, 1922. február 5-i (5.) és a *Világ*, 1922. január 26-i (2.) közléseinek összehasonlító elemzésével lett pontosítva. vö. MOL MTI *Magyar híradás*, 1922. február 18. Először közölte Nemes i. m. 269.

Mit jelentett ez? Azt, hogy a párt vezetése és frakciója ragaszkodott programjának, különösen a földbirtokreform „becsületes” végrehajtásához. Az alkotmányos jogrend helyreállításáról szóló 1920. évi I. és a kormányzói jogkör kiterjesztéséről szóló 1920. évi XVII, illetve a Habsburg-ház detronizációját kimondó 1921. évi XLVII. törvényekben lefektetett alkotmányos jogrend alapján vette fel nevébe a ’*polgári*’ jelzőt. És csak a párt programját és elveit elfogadókat hívta táborába. A kormányzói jogkör kiszélesítéséről és a detronizációs törvény kizárta a karlisták pártba való belépését. E fontos állásfoglalás azonban nem szólt a titkos választójogról, a felsőház reformjáról és a közigazgatás- a politikai rendszer- az államhatalom és a társadalom demokratizálásáról. Ezek eldöntését – mint látni fogjuk – a további politikai küzdelemre bízták. Ezért mi ezt az állásfoglalást a Bethlenék és a Kisgazdapárt között létrejött politikai kompromiszum alapjának tekintjük. Az EP létrehozásának formája a Kisgazdapárt kibővítése volt. Tehát nem a Kisgazdapárt szétverését és felbomlasztását, hanem a párt nevének és szervezeti kereteinek kibővítését jelentette.

Hogyan értékelték ezt az állásfoglalást a korabeli politikai erők? A Kisgazdapárt liberális agrárdemokrata szárnya, de még a parlamenti liberális ellenzék is – elsősorban Rassay Károly és Rupert Rezső – is úgy látták, hogy a miniszterelnök a választójog leglényegesebb kérdésében engedményt tett a Kisgazdapártnak. A kisgazdák pedig állásfoglalásukkal és nevük kibővítésével megnyitották pártjukat mindazok számára, akik elfogadták programjukat, és elveiket.

A Kisgazdapárt állásfoglalását Zsilinszky Endre *’Egy táborba’* című vezércikében úgy értékelte a Kisgazdapárt bővítését, hogy az a *„legnagyobb dolog, ami hónapok óta a magyar politikában történt. Megpecsételődött és diadalmas akarrattá vált az az érzés és gondolat, hogy ma nem az osztálypolitika idejét éljük, s hogy a magyar birtokos és földművelő tömegeknek nincs és nem is lehet más és általános érdekük, mint az egész magyar művelt középosztálynak”*. Az állásfoglalás a *„nemzeti integritás táborába szólítja”* a magyarokat.¹⁴⁰ Zsilinszky gondolata és szemlélete nagy hatást gyakorolt a dzsentri, katonatiszti és hivatalnoki középosztály politikai gondolkodására.

Január 26-án a nemzetgyűlés részleteiben is megszavazta az indemnitási törvényjavaslatot. Ez 6 hónapra biztosította a kormánynak a költségvetést. A nemzetgyűlésben Rubinek István – aki a kisgazdapárti újkonzervatív- agráriusok vezető személyisége volt – az *„indemnitási törvényjavaslat 31.§-a gyanánt leendő felvétele végett az 1920. évi XXXVI. tv. 50.§-ának utolsó bekezdését módosító indítványt terjesztett elő”*. Rubinek módosításának az volt a lényege, hogy ezután az Országos Földbirtokrendező Bizottság (továbbiakban: OFB) a házi kezelésben lévő korlátozott forgalmú birtokokat is kötelezhette kishaszonbérletek és legelő-haszonbérletek közvetlenül való kiadására. Mayer földművelésügyi miniszter indítványa pedig az OFB tagjait kívánta növelni, oly módon, hogy ezek a *„bírói állások ideiglenesen*

140 *Világ*, 1922. január 26. 1.

rendszeresíttessenek”, azaz a munka legyen a bírók fő állása, amelyért kapjanak fizetést. Javasolta még, hogy földreform előkészületi munkáit végző járási gazdasági felügyelők mellé adjanak segítségül nagyszámú földmérőt és azokat is az állami költségvetésből finanszírozzák. E módosításokat és indítványokat a nemzetgyűlés többsége elfogadta, mert azoktól a földreform gyorsabb végrehajtását remélte.¹⁴¹ A módosítások összességükben a liberális agrárdemokraták régi követeléseinek. Ekkori teljesítésük szintén része volt Nagyatádi és Bethlen megállapodásának. Mindezeket *'A Kisgazda'* a „*földreformtörvény gyors és megfelelő végrehajtása érdekében*” tett lépéseknek minősítette.¹⁴² Az elfogadott törvénymódosításokban Bethlen olyan fontos engedményeket tett Nagyatádi és hívei számára, amelyért feltehetően a választójogi törvénytervezet elfogadását várhatta.

Január 26-án este a Kisgazdapárt folytatta tanácskozását a választójogi törvénytervezetről. Ezen ismét részt vett Bethlen és Klebelsberg. A belügyminiszter részletesen, statisztikai adatokkal is alátámasztva ismertette a kormány választójogi törvénytervezetét. Közölte, a kormány a férfiak és a nők választójogánál egyaránt ragaszkodik a négy elemi iskolai végzettséghez mint feltételhez. Itt derült ki a tervezet egyik újítása, hogy az a képviselőjelöltek ajánlóinak számát a választók 10%-ában, maximum 1000 főre kívánta felemelni, s egyben az ajánlókat szavazóknak tekinti. A szavazás aktusát a tervezet kötelezővé és községenkénti osztásban tervezte. „*Ez a választójog a földműves nép és az értelmiség választójoga*” – mondta Bethlen, és reményét fejezte ki az iránt is, hogy ez alapján olyan képviselőház fog összeülni, amely a „*jelenlegi bizonytalan állapotokból*” a kivetető utat megtalálja.¹⁴³

Bethlen előző napi ígérete ellenére a javaslat tartalmazta a *vidéki nyílt szavazást*. Az értekezlet megnyugtatóására megjegyezte, „*arra való tekintettel, hogy a párt nagy része a titkosság mellett foglalt állást, a kormány nem tette a javaslatban foglalt szavazási rendszer elfogadását pártkérdéssé. Mindenki szavazzon a nemzetgyűlésben lelkiismerete s meggyőződése szerint, mert a nyílt vagy titkos szavazás kérdésében a nemzetgyűlés többsége fog dönteni*”. Ezzel elérte, hogy a titkosság kérdéséről ezután a képviselők már nem is vitatkoztak. A titkos szavazás hívei – köztük Nagyatádi is – azt gondolták, hogy a nemzetgyűlésben úgyszólván *'titkos szavazás'* fog győzedelmeskedni.

Sokorópátkai Szabó azt kívánta, hogy „*azon nők is kapjanak választójogot, akiknek férje régi jogon jut választójoghoz*”. A liberális Bottlik József, – aki a nemzetgyűlés egyik alelnöke volt –, most egyetértett a nők szavazati jogának szűkítésével. Kovács J. István javasolta, hogy „*a titkosságtól eltekintve, a párt szögezze le álláspontját a választójogi javaslattal szemben és álláspontjának elfogadását tegye pártkérdéssé*”. A liberális, – de radikális szabad királyválasztó – Hentz Károly

141 A Nemzetgyűlés 297. ülése 1922. évi január hó 26-án. *Nemzetgyűlési Napló*, 1922. január 26. és *Világ*, 1922. január. 26. 2.

142 *A Kisgazda*, 1922. február 12, 2.

143 *Világ*, 1922. január 27, 1-2.

üdvözölte a kormány tervezetét, amely szerinte az „európai államok választójoga között a legdemokratikusabb”. Indítványozta: a részletek megvitatására küldjenek ki egy bizottságot, a párt pedig fogadja el a javaslatot az általános tárgyalás alapjául. Végül Nagyatádi javaslatára az értekezlet általánosságban elfogadta a kormány tervezetét, de egy 8 tagú bizottságot küldött ki a törvényjavaslat részleteinek megvitatására.¹⁴⁴

Az értekezleten történekből a 'Világ' arra következtetett, hogy a január 25-i Bethlen és Nagyatádi közötti megállapodás „csak arra vonatkozott, hogy a párttagokat nem fogják kötelezni a nyílt szavazás elfogadtatására”.¹⁴⁵ Mint későbbiekben látni fogjuk, az újságíró nem tévedett. Január 27-én Klebelsberg belügyminiszter a nemzetgyűlés elé terjesztette a választójogi törvényjavaslatot. A házszabályok 126.§-a alapján javasolta, hogy annak tárgyalására a nemzetgyűlés egy bizottságot küldjön ki. A választójogi bizottság megalakulását a nemzetgyűlés elfogadta.¹⁴⁶

Január 27-én este a Kigazdapárt képviselő-csoportja részleteiben is megvitatta a választójogi törvénytervezetet. Az értekezleten a felszólalásokra Klebelsberg azonnal reagált és tisztázta a tervezet vitás pontjait. A szabad királyválasztó Dömötör Mihály helyeselte a kétéves domiciliumot, vagyis a „helyben lakást” kitételét. Elfogadta a női választójog szűkítését, de kifogásolta a fővárosi választókerületek számának gyarapítását. Ez, véleménye szerint a „vidék rovására történik”. Klebelsberg elismerte: Dömötör aggályai nem alaptalanok, de nem tartotta kívánatosnak a javaslat e részeinek megbolygatását, mert a fővárosi választókerületek az ország legnépesebb választókerületeivé alakulnak az új törvényben és ezért nem szabad sokallani azok számát. Nem zárkózott viszont el attól, hogy a vidéki nagy kerületek kettéosztásával szaporítsák a 'vidéki kerületek' számát, ezáltal ellensúlyozva az általuk képviselt mandátumok számbeli arányosságát.

Érdekes, hogy Dömötörrel szemben az újkonzervatív-agrárius Schandl Károly földművelésügyi államtitkár védelmébe vette a női választójogot. Szerinte ugyanis a nők közül „még a proletárok is szívesen szavaznak mérsékelt polgári jelöltekre, mert a nők szeretik a nyugalmat, a konszolidációt. A női választójog ellensúlyozza a felforgatók munkáját”.¹⁴⁷ Utalt Ausztria példájára, ahol a nők szavazati joga „csaknem az egyetlen garancia a felforgató törekvések ellen”. Az addigi csonka választókerületeket ő is fenntartandónak vélte. Vele szemben Mándy Samu elvből ellenezte a nők választójogát. Nagyatádi híve, Lipták Pál viszont pártkérdéssé kívánta tenni a női választójognak a javaslatban kontemplált keretek közötti elfogadását. Egy másik képviselő olyan visszaélésekről szólt, amelyek az ajánlások alkalmával követhetők el. A belügyminiszter mindezekre a felszólalásokra is reagált és igyekezett az aggályokat eloszlatni.

144 *Népszava*, 1922. január 27, 3.

145 *Világ*, 1922. január 27, 1.

146 A Nemzetgyűlés 299. ülése 1922. évi január hó 27-én. *Nemzetgyűlési Napló*, 1920-1922. XVI. köt. 1922. január 27, 32.

147 *Világ*, 1922. január 28, 2.

Nagyatádi javaslatára a frakció értekezlet részleteiben is elfogadta a kormány választójogi törvényjavaslatát,¹⁴⁸ de kimondta, hogy a „*nők választójoga kérdésében nem helyezkedik végleges álláspontra*”. Erre, illetve a javaslat egyéb részleteire, majd a további tanácskozás során fogja a párt magatartását eldönteni, észrevételeit és óhajait a kormány tudomására hozni. Indítványára elhatározták, hogy mindezekről a vitás kérdésekről a párt egy „*szűkebb bizottság fog a kormánnyal tárgyalni*”.¹⁴⁹

A Kisgazdapártban tehát a női választójog szűkítése kérdésében vita bontakozott ki. A megosztottságot tükrözte az értekezlet állásfoglalása, amely egyrészt megadta a felhatalmazást a törvényjavaslat nemzetgyűlési vitájához, Másrészt jelezte: mindenféle kérdésben fenntartja a beleszólás és a változtatás lehetőségét. Tehát a parasztpolitikus ekkor még a nemzetgyűlési és saját pártján belüli erőviszonyokra támaszkodva bízott a vidéki titkos és egy szélesebb körű női választójog kiharcolásában. Ezt bizonyítja A 'Kisgazda' január 29-i „*Mi lesz a választójoggal?*” című vezércikke. Ebben a párt állásfoglalásaként megfogalmazott kolumna már nem kifogásolta a nők választójogának szűkítését, de kérte, hogy az „*egyforma mértékkel mérjen a nőnem*” minden társadalmi rétegében. E vezércikk még követelte, hogy a párt „*egy hajszálnyira se térjen el a titkos szavazástól, mert így kívánja ezt a nép, a választások tisztasága és csak így nyilvánulhat meg szabadon a választók akarata. Vesse el a miniszterelnök úr azt a veszedelmes tervét, hogy a falvakban nyilvános szavazás legyen, mert ezzel csak elégedetlenséget és nem haladást, hanem gyűlöletes visszafejlődést okoz*”.¹⁵⁰

Nagyatádi és hívei azért is remélhették a javaslatban szereplő vidéki nyílt szavazás titkosra változtatását, mert a nemzetgyűlésben január 28-án megválasztott 20 tagú választójogi különbizottságában is többségben voltak a titkosság hívei. E bizottságba a Kisgazdapárt, a parlamenti erőviszonyoknak megfelelően 10 tagot delegálhatott.¹⁵¹ Az ellenzék és a KNEP 4-4 taggal, a disszidensek pedig 2 taggal vehettek részt a bizottságban. A KNEP *Haller Istvánt, Ernst Sándort, Gerencsér Istvánt* és *Szabó József* (budapesti) képviselőt delegálta. A parlamenti ellenzék *Beniczky Ödönt, Homonnay Tivadart, Rassay Károlyt* és *Vázsonyi Vilmost* delegálta. A disszidensek pedig *Fáy Gyulát* és *Karafiáth Jenőt*.¹⁵²

A pártközi bizottságban csak a disszidensek és az újkonzervatív-agráriusok támogatták a vidéki nyílt szavazást. Nagyatádi és hívei, a KNEP, az abból kilépett Andrássyék és a liberális ellenzék többsége is ellenezte. Tehát biztosítottnak látszott a titkos szavazást igénylők többsége. Ezt a hitet erősítette, hogy a KNEP vezetői – *Haller István, Ernst Sándor* és *Gerencsér István* – által készített állásfog-

148 *Világ*, 1922. január 28, 1.

149 *Pesti Napló*, 1922. január 28, 1.

150 *A Kisgazda*, 1922. január 29, 1.

151 A párt elnökén kívül, annak tagjai lettek *Dömötör Mihály, Simonyi-Semadam Sándor, Hencz Károly, Rubinek István, Szijj Bálint, Kovács J. István, Meskó Zoltán, Gömbös Gyula* és *Könyves Lajos*.

152 *Pesti Napló*, 1922. január 28, 2. vö. Nemes: i. m. 264.

lalásukban követelték a kormánytól a vidéki titkos szavazást, a férfiak választójogához rendelt az írni-olvasni tudást, mint értelmi cenzust, a női és a férfi választói jogcímek egyenlőségét, a választási eljárás bíróság általi felügyeletét, minden választókerületben a „*lajstromos szavazás és a kisebbségi képviselő*” védelmét. Abban az esetben pedig, ha a nemzetgyűlés az új választójogi törvényjavaslatot „*törvényerőre nem emelné, akkor a Friedrich-féle választójogi rendelet alapján történjenek majd a választások*”.¹⁵³ A követelmények egyik fele ugyan teljesen elmenthető volt Nagyatádi és hívei érdekeivel, de a vidéki nyílt szavazás elvetésében egyetértettek. A nagy és töbttényező politikai játszma tehát folytatódott.

Bethlen a minisztertanács január 27-i ülésén Mayer János földművelésügyi miniszter kérésére – Vass József vallás- és közoktatási, illetve Hegyeshalmy Lajos kereskedelmi miniszterek ellenében – Kállay pénzügyminiszter aktív támogatásával elérte, hogy az alacsony sertésárak emelése érdekében a minisztertanács ismét engedélyezte a hetenkénti 2000 darab élősertés „*vámkülföldre való kivitelét*”. Bethlen tehát a számára akkor fontos Kisgazdapárt vezetőit, illetve azok sertésstenyésztéssel és kereskedelemmel foglalkozó klientúráját, további gazdasági engedményekkel politikája mellé kívánta állítani. Ugyanakkor az ellenzékkel szemben egyre határozottabban lépett fel. Előterjesztésére a minisztertanács kimondta: az ellenzék „*részéről folytatott tervszerű propaganda hatástalanítása céljából minden minisztérium egy referenst*” nevezzen ki, aki a napisajtóban, a nemzetgyűlésben vagy máshol nyilvánosságra jutott valótlan állításokat kísérvé figyelemmel és azok cáfolatáról azonnal gondoskodik.¹⁵⁴

A heti 2000 sertés kivitelének engedélyezése azonnal érezte hatását a budapesti sertéspiacon. Az árak 74-78 koronáról 84-86 koronára emelkedtek élősúly kilogrammonként. Ezért január végén minden felhajtott sertést el tudtak adni a sertéskereskedők. Ezen felbuzdulva a *Magyar Sertésstenyésztők és Kishizlalók Szövetkezete* – amely Nagyatádi hetilapját 'A Kisgazdát' támogatta – újabb lépéseket szorgalmazott a kormánynál. Javasolták: az állam által támogatott felvásárlások ne ötletszerűen, hanem állandóan folyjanak. Szerintük így lehetne az ún. 'ellátatlanok' két hónapi zsírkészletét újabb 3-4 havi készlettel kiegészíteni. A szövetkezet részt kívánt magának a kivitel lebonyolításában, hogy így tagjainak a legmagasabb átvételi árat biztosítsa. Ezért követelték: az „*állam által a kivitelnél szedett díjak ne legyenek oly magasak, hogy az exportjövedelem legnagyobb része ne a kincstáré, hanem a gazdáké legyen*”.¹⁵⁵ E példa érzékelteti: a választójogi törvényjavaslat elfogadása és az EP létrehozása érdekében Bethlen gazdasági engedményeket adott a Kisgazdapártnak és annak klientúrája még mit követelt. A sertés kivitel újbóli engedélyezése persze nemcsak a földbirtokosok és a gazdagparasztok érdeke volt, hanem a kis- és középparasztok is. Hiszen ők is azok árából jutottak pénzhez. Mindez hatással volt Nagyatádira és híveire is.

153 *Pesti Napló*, 1922. január 28, 1.

154 MOL K 27. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 1922. január 27, 43-53, 62-64, 82-83.

155 *A Kisgazda*, 1922. február 5.

Bethlen és a disszidensek belépése a Kisgazdapártba

A Kisgazdapárt január 25-én hozott határozata után folytatódtak az egységes párt létrehozásáról a tárgyalások a disszidens csoporttal. A disszidensek kifogásolták, hogy a párt felhívása „belépésről és nem egyesülésről beszél, s általában olyan hangnemben szerkesztődött, mintha a disszidensek a nagy agrárpárthoz csupán alárendelt jelentőségű csoportot alkotnának”.¹⁵⁶ E problémát megoldandó, a párt határozata mellé január 28-án a vezetőség nevében Nagyatádi levelet intézett a disszidensekhez. „Miután azt hisszük, hogy a fenti határozatunkkal egyrészt a jelenlegi legaktuálisabb, és az ország jövője szempontjából felette fontos politikai kérdésekben világosan leszögeztük álláspontunkat, másrészt kormányzati programunknak megfelelően a párt kereteinek kibővítését is elhatároztuk, azt reméljük, hogy a gróf Bethlen Istvánt feltétlenül követő disszidens képviselőknek velünk való egyesülése lehetővé vált. Amikor erre felhívjuk önöket, maradunk hazafias üdvözlettel”. A párt január 25-i határozatát és Nagyatádi levelét Rubinek István adta át a disszidenseknek.¹⁵⁷

Tehát Nagyatádi is újabb – igaz – formai engedményt tett: Már nem belépésre, hanem egyesülésre kérte a disszidenseket, már nem a párt táborába, hanem csak „egységes táborba” invitált e levél. Ezek azonban nem a kisgazdák által képviselt politikai értékek tartalmi engedményei voltak, mert a Kisgazdapárt programjának változatlan fenntartásával, nevének és kereteinek kibővítésével tette lehetővé Bethlennek és a disszidenseknek a párttal való egyesülést. Ez tehát nem egy klasszikus ’pártfúzió’, nem egyenrangú felek egyesülése. Itt nem a két párt nevének és programjának összeolvasztásával alkották meg az új párt nevét, és új programját. A koncepció szimbolikusan és formálisan egyaránt a Kisgazdapárt kereteinek kibővítését tette csupán lehetővé, amit korábban Bethlen és a disszidensek elfogadhatatlannak tartottak.

Most mi készítette erre Bethlent és a disszidenseket? Elsősorban a pártpolitikai erőviszonyok alakulása. Mint láttuk, az Andrássy-Friedrich pártszövetség megalakítása után sem sikerült a KNEP-ot megnyerniük a választójogi törvénytervezetnek, amellyel szemben a január 28–30 között tartott értekezleteken is a keresztény- konzervatív képviselők egységesen szembefordultak. Sőt! A vita során a kormányzati tervezettel szembeni megfogalmazott korábbi öt követelését még öt ponttal bővítettek és kiálltak a vidéki titkos választás mellett. Klebelsbergnek minden igyekezete ellenére nem sikerült meggyőznie KNEP tagjait. Január 30-án pedig a parlament épületében Andrássy, Apponyi, Ugron, Rassay, Vázsonyi, Friedrich és Sztéryni megállapodtak, hogy az ellenzék a választójogi törvénytervezettel szemben egységesen fog fellépni. Ebben a kérdésben tehát a KNEP és a parlamenti ellenzék közel azonos számú képviselővel rendelkezett, mint a Kisgazdapárt és a disszidensek.¹⁵⁸

156 *Népszava*, 1922. január 29, 2.

157 *A Kisgazda*, 1922. február 5, 5., *Népszava*, 1922. január 29, 2. Lásd még MTI *Magyar híradás*, 1922. február 18.; Nemes: i. m. 269.

158 *Világ*, 1922. január 29, 2. és 31, 2. és a *Népszava*, 1922. január 29, 2. és 31, 1.

Ez a politikai helyzet alapjaiban veszélyeztette Bethlen terveit. Ez sürgethette Bethlen és a disszidensek belépését a Kispártba. Bethlen számára további váratlan eseményként január végén megkezdődött a „*polgári csoportok*” csatlakozása a Kispártba. Ez először a párt kibővítését szorgalmazó Berki választókerületében, Siklóson valósult meg. A csatlakozás rendszerint egy olyan „*pártgyűlés*” keretében történt, amelyen újjászervezték a pártot és új vezetőséget választottak. Elnökké Fejes Jánost, titkárrá pedig Szilágyi Lajost választották. Az új pártvezetőség táviratban „*őszinte, igaz ragaszkodással*” köszöntötte Nagyatádit, és „*tette kész alkotó politikájában*” a jövőben is támogatásáról biztosította.¹⁵⁹ A választókerületenként újjászerveződő, kispárti csoportokkal kibővített Kispárt azt jelez(het)te Bethlennek, hogy annak kibővítése a kormánytól függetlenül is megvalósulhat. Ezt a kormányfő nem akarta, hiszen egy tőle független keresztény-nemzeti- kispárt- földműves- és polgári politikai tömörülést eredményezhet(ett) az esedékes tavaszi nemzetgyűlési választásokra.

Ezért Bethlen és a disszidensek január 30-án döntöttek, hogy feloszlatták „*pártjukat*” és belépnek a Kispártba. Ez úgy történt, hogy disszidensek körében egy ívet köröztek, amelyen a Kispártba való csatlakozásukat mondták ki. Ezt elsőnek Bethlen miniszterelnök írta alá. A kormányfő rájött, hogy a KNEP-ből csupán néhány képviselő „*egyéni csatlakozik a kibővített Kispártba*”. Ezért a disszidensek február 1-jén lezárták „*csatlakozó ívükön az aláírások sorát*”. Ezt február 2-án délután Fáy Gyula, Gyömörey György és Karafiáth Jenő képviselők adták át a Kispárt vezetőségének. Este pedig Bethlen miniszterelnök és Klebelsberg belügyminiszter vezetésével megjelentek a párt Esterházy utcai klubjában. Ott a párt képviselői nagy ovációval fogadták őket. A disszidensek részéről *Ereký Károly, Fáy Gyula, Gyömörey György, Jármý József, Karafiáth Jenő, Klebelsberg Kunó gróf belügyminiszter, Korányi Frigyes báró, Tasnádi Kovács József, Magyar Kázmér, Mahunka Imre, Mikóvnyi Jenő, Nagy János (egri), Pálffy Dániel, Pröhle Vilmos, Putnoky Móric, Ráday Gedeon gróf, Rupprecht Olivér, Sallay János, Szádeczky-Kardoss Lajos és Széchényi Viktor gróf* jelentek meg. A betegesen fekvő *Kenéz Béla* levélben mentette ki távolmaradását.¹⁶⁰ Bethlennel együtt tehát 22 képviselő csatlakozott a Kispártba. Közülük Ereký Károly és Tasnádi Kovács József pártunkívüli, Szádeczky-Kardoss Lajos pedig a KNEP képviselője volt.

A vacsora közben Nagyatádi Szabó üdvözölte a megjelenteket. Visszaemlékezve az 1920 júliusában megalakított egységes párt, most azt állította, hogy azt az intrikusok bontották meg 1921 februárjában. Örömmel üdvözölte az „*egységes párt megszületését*, mert létrehozásában a Kispárt erősen tevékenykedett és meghozott minden áldozatot. A született kispártok sohasem törekedtek osztályuralomra, mert tudják azt, hogy az intelligenciával karöltve kell dolgoz-

159 *Szózat*, 1922. január 31., 3.

160 *Új Nemzedék*, 1922. február 1-i száma. (sokszorosított másolat, sin. loc.); MOL MTI Magyar híradás, 1922. február 3. Először közli Nemes: i. m. 265.

niuk és Magyarország vezetésének az intelligencia kezében kell maradnia”. Ez világos beszéd volt! Akkor az intelligencián elsősorban az uralkodó elitet értették. Tehát a parasztpolitikus és hívei elfogadták, hogy az ország vezetése az ő kezükben maradjon, csak velük szövetségben lehet kormányozni. Ez volt a nagy kompromiszum, amelyet neki és a liberális agrárdemokratának – a belpolitikai erőviszonyok megváltoása miatt - el kellett fogadnia.

Válaszában Bethlen rámutatott: már most sokan azzal gyanúsítják a párthoz csatlakozókat, hogy ezzel mandátumukat és „politikai hatalmukat” biztosítják. *„Nem ez a meggondolás hozta őket ide, hanem annak a szükségességnek a felismerése, amit nagyatádi Szabó István hangoztatott, hogy a magyar intelligenciának a magyar gazdasággal együtt kell az ország talpra állításán dolgozni”*. Ezért nem szabad megengedni, hogy éket verjenek közénk. Azoknak pedig, *„akik annyira ragaszkodnak a konzervatív eszmékhez, hogy a régi alkotmányból folyó kiváltságukra gondolnak”* azt üzenete: *„a demokratikus fejlődést nem lehet megakasztani. Minél szélesebb rétege vesz részt a magyarságnak a politika intézésében, annál hatalmasabb az az erő, amely az ország haladását elősegíti.”* Ez a beszéd is mutatja Bethlen pragmatizmusát és politikai rugalmasságát. Belátta: a világháborús vereség és a forradalmak után, a trianoni Magyarországon az adott belpolitikai erőviszonyok között ki kell szélesíteni a hatalom sáncait, csak így biztosíthatja továbbra is az uralkodó elitek hatalmi túlsúlyát.

Sziji Bálint, a Kisgazdapárt alelnöke kérte Bethlent, hogy *„azt a zászlót, amelyet kezébe ragadott, vigye győzelemre”*. Fáy Gyula, a disszidensek egyik vezetője hangsúlyozta, valóra kell váltani a *„keresztény gondolatot és a nemzeti eszmét”*. Az úton pedig, amelyen az *„országnak haladnia kell, ez az agrár eszme”*. Ehhez azonban hozzátette, az *„új párt nem akar osztálypárt lenni. Az agrár gondolatot kívánja megvalósítani, de csak úgy, hogy a másik, valódi értéket produkáló termelő ipar is megtalálja a maga számításait, és hogy fejlődjék a magyar kereskedelem is”*. Meggyőződése szerint *„mindannyian, akik itt ülnek, gróf Bethlen Istvánt ismerik el vezérüknek”*, akinek személye iránt bizalmat kér. Fáy tehát a keresztény-, nemzeti- és agrárprogram prioritása mellett az addigi agrár-merkantil ellentétek elsimítását is az új párt feladatai közé sorolta. Sürgette, szinte provokálta Bethlen pártvezéri elismerését. Klebelsberg – kisajátítva Nagyatádi decemberi gondolatát – állította: *„egységes pártot csak az általános választás hozhat létre”*. Szerinte a kisgazdák és az intelligencia összefogásából legyőzhetetlen tábor lehet létrehozni. Csontos Imre karcagi képviselő is üdvözölte, hogy *„ide jöttek az urak és egyesültek velünk.”* Figyelmeztetett is: *„Ha hamarabb mentek volna az urak a nép közé, nem lett volna forradalom”*. Gyömörey György hangoztatta: *„ez az alakulat évtizedekre szóló történelmi párt megalakulását jelenti, mert az urak és parasztek egyesültek, akik között sohasem volt ellentét”*.

E hazugságot ellensúlyozandó, Bethlen más dimenziókba helyezte szándékait. *„Feltétlenül szükséges, hogy az országos politika mellett meglássuk a nagy össze-*

függéseket is és hogy politikánkat az európai politika szemszögéből tudjuk vizsgálni. A mai napon megtörtént egyesülésre azért is szükség van, hogy egyrészt megtanuljunk látni a világpolitika szemüvegén keresztül, viszont mások megtanulják a világpolitikát magyar szemüvegen keresztül megfigyelni". Mit értett ezen? Történelmi tanulságnak mondotta: a mai kisgazda társadalom átvette a középnemesség szerepét. „Az ország hanyatlása mindig akkor következett be, amikor a főnemesség szemben állott a köznemességgel, de történelmi tény az is, hogy a nemzet mindig azokban az időkben volt nagy, amikor a főnemesség a köznemességgel egyetértett. [...] Ezt az időt kell visszaállítani, és ehhez a munkához nemcsak tanultságra, de becsületes hazafiságra van szükség. Mint erdélyi ember mindig együtt éreztem a néppel nem voltam az a főnemes, aki szeparálta magát. Együtt akarok dolgozni a kisgazdákkal, és mivel ennek a munkának minden feltételét látom, bízom az ország jövőjében”. Bethlen példabeszédének lényege: az uralkodó osztályoknak, hatalmuk megtartása érdekében szükséges szövetkezni a birtokos parasztsággal. Ezután Nagyatádi és társai 1909-től végzett munkáját dicsérte. „Tanúja voltam, hogy becsületesen kitartott elvei mellett, amit úgy az ellenzékben, mint a kormánypárton egyformán hirdetett”. Ezért a Kisgazdapárt valódi teremtőire, Nagyatádi Szabóra, Mayer Jánosra és Herczeg Sándorra üritette poharát. Karafiáth Jenő az „osztályérdektől mentes keresztény és nemzeti irányú párt szükségességét” hangoztatta.¹⁶¹

Hogyan értékelte a korabeli sajtó Bethlen és a disszidensek Kisgazdapárttal való egyesülését? A *‘Népszava’* már a január 31-i „A legdicstelenebb politikai pályafutás” című vezércikke elítélte Nagyatádit és a Kisgazdapártot. A kormány torz választójogi javaslata elleni küzdelemben gyászos szerepet vállal magára e párt – írta, – amelyben a „legtöbbet bízott mindenki, aki hitte, hogy a függetlenségét és önállóságát visszanyert Magyarország a régi rendi és osztálytársadalom után most már a nyugati demokrácia szellemében fog új életre kelni és a demokratikus nemzetek sorában elhelyezkedni”. Állította, a Kisgazdapárt már régen elárulta a demokráciát és a népet. „A hatalom birtoklásáért és a gazdátársadalom egyoldalú gazdasági előnyeiert lemondott a politikai önállóságról...” A vidéki nyílt szavazást tartalmazó választójogi törvényjavaslat elfogadásával pedig elsősorban a „földműves népet rekeszti ki az alkotmányos jogok gyakorlásából. [...] Nagyatádi Szabó István jó vezérnek bizonyult a magyar feudalizmus számára és megérdemli, hogy legalábbis bárói rangot nyerjen hűséges szolgálatai elismeréséül”. A disszidensekkel való egyesülést pedig úgy látta, hogy az lesz a „nagy reményekkel fellépett kisgazdapárt politikai pályafutásának méltó befejezése”.¹⁶²

A *‘Népszava’* február 4-i „Uruk és parasztok” című vezércikke pedig azt állította, hogy „(E)gyesültek a nép ellen, egyesült a kisgazda köntösbe bújt nagy agrárius érdekelttség, néhány kisgazda vezérrel a demokrácia elsikkasztására, a régi magyar osztályuralom fönntartására. A parasztoknak, a föld dolgozó robotosainak

161 *Szózat*, 1922. február 4, 5.

162 *Népszava*, 1922. január 31, 1.

ehhez az egyesüléshez semmi közük nincsen, őket meg sem kérdezték, nem akarják megkérdezni a jövőben sem”.

Ugyanaznap a 'Világ' „Zászlóbontó pártok” című vezércikkében azt állította, hogy Bethlen kedvenc gondolata, az egységes párt helyett, megszületett a 'polgári' jelzővel és a kurzus nélkülözhetetlen értékeivel kibővült Kiscgazdapárt. Ezen elsősorban az olyan antiszemita nézeteket valló és a pártba most belépő képviselőket értett, mint Ereky Károly és Tasnádi Kovács József, „aki újra felvette gazdag szótárába a zsidó szót”.¹⁶³ A 'Népszava' tehát – mint láttuk – sokkal radikálisabb kritikával összegezte a történeteket, mint a 'Világ'. A 'Népszava' a társadalmi- és osztályerőviszonyok alakulása szempontjából leegyszerűsítve értékelte a helyzetet. Ezzel megelőlegezte az államszocializmus történetíróinak későbbi értékelését.

Bethlen és a disszidensek Kiscgazdapártba való belépését a liberális agrárdemokratákhoz tartozó parasztképviselők egy része – például Herczeg Sándor, Könyves-Tóth Lajos – fenntartásokkal fogadták. Féltették a párt paraszti jellegét és demokratizmusát. Ugyanakkor azt is sérelmezték, hogy a disszidensek „leparasztolták” őket. A félelmüket és érzékenységüket fokozta az ellenzéki sajtó értékelése a február 2-án történekről. Elégedetlenségüket dokumentálja 'A Kiscgazda' február 12-i számában közzétett Nyílt levél is, amelyet Nagyatádihoz írt egyik híve. Ebben kifogásolta a pártvezér február 2-i beszédét, amelyben a pártba újonnan belépőknek „a politikai vezetésben is megfelelő szerepet” ígért. A cikkíró szerint a „magyar embert megbélyegző 'paraszt' jelző azokban a 'nadrágos' körökben csakúgy megvan, mint akkor, amikor jobbágyai voltak”. Azért is elszomorította őt a parasztpolitikus beszéde – írta – „mert tudjuk nagyon jól, hogy bár a csizma invitálja a nadrágot, mégis a nadrág az, aminek a csizmára szüksége van”. Figyelmeztette Nagyatádit, „majd meglássa, hogy sarokba vágják, ha bálba készülnek”. E levél azoknak az első generációs értelmiségieknek a félelmeit fejezte ki, akik őt és pártját azért támogatták, mert attól a parasztság felemelését és a társadalom demokratizálását várták. Most pedig az „urak” pártba való beözönlésétől mindezt jogosan féltették. E félelmekkel Nagyatádi Szabónak is szembe kellett néznie.

Mégis az elégedetlenség mozgalmát leszerelendő, Nagyatádi hetilapja 'A Kiscgazda' február 12-i számának vezércikke Bethlen és a disszidensek pártba való belépését, az „egységes kormányzópárt” megalakulásaként értékelte. Azokat a híreszteléseket pedig, amelyek szerint Bethlen be nem vallott célja, hogy a „csizmás képviselőktől megtisztítsa a képviselőházat”, csak „békebontásra irányuló ugratásnak” tartotta. „Az idő a Kiscgazdapárt programjának adott igazat, mert az egységes párt az alapján alakult meg és annak már 130 tagja van”. De elismerte, hogy az új képviselő választás lesz a párt igazi erőpróbája. Ezért kérte a választókat, hogy olyan képviselőket válasszanak majd, akik „szívvel-lélekkel kiscgazdapárti érzelműek”, azaz jól képviselik a parasztság érdekeit. A cikk kiemelte: Nagyatádi Szabó a választójogi törvény újraalkotásánál is „meg birta védeni földműves nép

163 Népszava, 1922. február 4, 1-2. és a Világ, 1922. február 4, 1-2.

érdekeit”. De már nem a titkos választójog megvédéséről írt, csak arról, hogy a választási küzdelmek alatt nem kell félni a pártnak és jelöltjeinek a sok retorziótól és üldözéstől, amiben eddig igen nagy részük volt.¹⁶⁴

Ezután felmerül a kérdés: *mikor alakult meg az egységes párt?* Mint láttuk, a Kigazdapárt és a disszidensek egyesülését bejelentő politikusok egyértelműen február 2-át tekintették e párt megalakulási időpontjának. Erről az eseményről az akkor legjobban tájékozott ’Szózat’ is „*Az egységes párt megalakulása*” címmel tájékoztatott. A ’Népszava’ „*Bethlen és a disszidensek egyesültek a kigazdapárttal*”, a ’Világ’ az „*Urak és parasztok pártja*” című rövidebb cikkeiben tájékoztattak az eseményről. A ’Népszava’ pedig elismerte, hogy február 2-án „*Az egységes kormányzópárt végre megalakult*”.¹⁶⁵ E kérdés megválaszolása sok problémát okozott a történészeknek.

Bethlen és Nagyatádi Szabó a titkos választójogról

Bethlen és Klebelsberg valódi szándékait jól mutatja a február 3-án megtartott minisztertanács. Itt a sajtó tájékoztatása szerint a Kigazdapárt, a KNEP és az ellenzék választójogi törvényjavaslattal szembeni elégedetlensége miatt a miniszterelnök és a belügyminiszter hajlandónak mutatkozott további engedményekre. Még a titkos szavazás vidéken való bevezetését is elfogadhatónak mondták. Érdekes, hogy a minisztertanácsról fennmaradt gépelt jegyzőkönyv szerint egyetlen szó sem esett a választójogi törvénytervezetről. A belügyminiszter viszont újabb főispánok cseréjét terjesztette elő, Hunkár Béla Veszprém- és Lippich István Jász-Nagykun-Szolnok vármegyék főispánjait pedig saját kérésükre felmentette állásukból. Helyükre Magyar Kázmér földbirtokost, illetve Almásy Sándor főszolgabíró, Nyugat-Magyarország volt kormánybiztosát terjesztette fel leendő főispánnak. Ehhez a minisztertanács hozzájárult.¹⁶⁶

Közben január 31-én megkezdte munkáját a parlament 20 tagú választójogi bizottsága. Ennek elnöke a kigazda Simonyi-Semadam Sándor, előadója pedig a disszidens Karafiáth Jenő lett. A bizottság naponta 18-22 óra között tárgyalta a kormány választójogi törvényjavaslatát. A bizottság tárgyalásairól az első napon nem adtak ki információkat. Azonban az ellenzék parlamenti követeléseire válaszul az MTI naponta részletes tudósításokat adott¹⁶⁷, amiket a napilapok szinte szó szerint közöltek. A bizottsági tárgyalásokon Nagyatádi hívei kiálltak egy demokratikusabb választójogért. Február 4-én Szijj Bálint a falusi nőknek követelt szélesebb választói jogokat, a titkosságot pedig a demagógia ellenszerének tekintette. Hencz Károly az ellenzékot meggyőzendő azt állította, hogy az írni-olvasni

164 *Népszava*, 1922. február 4, 1-2. és a *Világ*, 1922. február 4, 1-2.

165 *Szózat*, 1922. február 4, 5.; *Népszava*, 1922. február 4, 1-2. és a *Világ*, 1922. február 4, 1-2.

166 MOL. K.27. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 1922. február 3, 76-77.; *Világ*, 1922. február 5, 1.

167 A Nemzetgyűlés 303. ülése 1922. évi február hó 1-én. *Nemzetgyűlési Napló*, 1920-1922. XVI. köt. 189-202.

tudás és a négy elemi iskola elvégzése között, a szavazópolgárok számát tekintve alig van valami különbség. A törvényjavaslatban szereplő 2 éves helyben lakással szemben egy esztendeit is elegendőnek tartott. Kovács J. István pedig elképzelhetetlennek tartotta, hogy február 16-án, amikor a nemzetgyűlés mandátuma lejár, a választójogi törvényjavaslat tárgyalását egyszerűen abbahagyják. Ennek elkerülésére, javasolta a nemzetgyűlés élettartamát egy hónappal hosszabbítsák meg. A javaslatot Nagyatádi és hívei megoldási tervének tekintették. Erre Bethlen 5-én kijelentette: ebben a kérdésben a kormány még nem foglalt állást. Nagyatádi pedig azt nyilatkozta: szó van arról, hogy a nemzetgyűlést a választójogi törvény tárgyalásáig meghosszabbítsák, de a kormány ebben a kérdésben még nem foglalt állást.¹⁶⁸ Nagyatádi e javaslatának elfogadása azt jelentette volna, hogy érvényesülhet a nemzetgyűlés többségének akarata, tehát egy demokratikusabb és főleg; a vidéki nyílt szavazást elvető választójogi törvény születhet. Ezzel ellentétes volt Bethlen és a disszidensek érdeke. Ezért február 6-án este a választójogi bizottság ülésén a miniszterelnök nagy beszédben reagált az ott addig felvetett kérdésekre. A nemzetgyűlés üléseinek február 16-a utáni meghosszabbítása „egészen céltalan volna” – mondotta. Mert a választójogi törvényjavaslat megszavazására, egyrészt a meghosszabbított, a napi „nyolc órás ülésekkel bőven áll rendelkezésre idő, ha az ellenzék nem akar obstruálni az ellen, hogy ezt a javaslatot letárgyalhassuk. Másrészt, mert kicsúsznának a választási terminusokból”. Mint például a választási névjegyzékek összeírásánál, a fellebbezéseknél vagy a közigazgatási bíróságok határidejénél csak olyan rövid idő maradna, ami formálissá tenné az egészet. Az új nemzetgyűlésnek „legkésőbb június 20-án együtt kell ülnie”, hogy az indemnitás lejárta előtt az új költségvetés megszavazható legyen. Szerinte az „ország legnagyobb érdekei fűződnek ahhoz, hogy a javaslat törvényerőre emelkedjék”. Ezért remélte, hogy az ellenzék nem fog az obstrukció fegyveréhez nyúlni. „Mert hiszen nem csak a kormányt terheli a felelősség, hanem az ellenzékét is, mindenért, ami az országgyűlésben történik, azért is, ha a választójog labilis helyzetbe jutna és az országban nem volna biztos az az alap, amelyen a választások megejthetők”. Elmondta, erről a kérdéstről Apponyival beszélt és kérte, hogy az ellenzék tegye lehetővé a választójog keresztülvitelét. Kijelentette neki azt is, hogy a „legvitatottabb kérdésben, a titkos és nyílt szavazás kérdésében, a kormány nem kíván semmiféle pressziót gyakorolni, nem teszi a kérdést kormánykérdéssé, sem pártkérdéssé. Sajnos, a fölszólításra semmiféle választ nem kaptam”. Bethlen nem árulta el, hogy mit fog csinálni, ha a választójogi javaslatból nem lesz törvény. De bejelentette, hogy a kormány „törvényszegésbe semmi körülmények között nem fog sem maga belemenni, sem természetesen nem fogja a kormányzó urat ilyenbe belevinni”. A választójogi törvényjavaslat késedelmes benyújtásáért az ellenzék tette felelőssé, mert a mentelmi és az indemnitási vitákkal azt lehetetlenné tette. Az általános választójog jogtalan szűkítését kifogásolóknak a miniszterelnök azt válaszolta, hogy

168 Szózat, 1922. február 5, 3. és 6.

a Friedrich-féle rendelet csak egyszeri választásra szól és a mostani törvényjavaslat sokkal inkább általános, mint az 1918-iki választójogi törvény volt, ami igaz volt. *„Arról azonban, hogy mindenkinek választói joga legyen, nem lehet szó, [...] nem merünk még addig elmenni. Ezért a választói jogcímek megkonstruálásában keresünk bizonyos korrektívumokat, mert azt hisszük, hogy a társadalmi és kulturális fejlődés ebben az országban ezt teszi indokoltabbá”*.

Az ellenzék által szorgalmazott lajstromos szavazással és kisebbségi képviselőkkel szemben is állást foglalt. *„Nálunk egy kettős forradalom után a régi parlamenti pártok úgyszólván a süllyesztőben tűnnek el. Itt az új irányzatok még csak most vannak kialakulóban. Ilyen körülménynek között, amikor ezek a pártok is a parlamentben bizonyos fluktuációnak vannak alávetve, erre az állapotra alapítani a lajstromos szavazást: idő előtti lépés volna és a meglévő és talán még kialakuló nagyobb pártoknak frakciókra való bomlását, szétforgácsolódását és azt eredményezné, hogy minden vidéken vad listák százával állíttatnának fel, helyi és központi jelöltekből, aminek folytán olyan káosz állna be, amelyért a felelősséget politikai szempontból a kormány nem vállalhatja. Ez az oka, hogy mi a választójogban a korrektívumot csak részben keressük a lajstromos választójogban”*.

Vázsonyival és Rassayval vitázva a miniszterelnök a választójogi javaslatot általános választójognak tartotta. De *„nem vagyunk hajlandók választójogot adni azoknak, akik a háború alatt külföldről bevándoroltak”*. Itt elsősorban a Galíciából bevándorolt zsidókra célt. Továbbra is kiállt a négy elemi iskolai végzettség, mint műveltségi cenzus és a nőknél a 30 éves életkor fenntartása mellett. A titkoságról pedig – Sziij Bálint szavaira is reagálva – ismét megjegyezte, *„nem ellenszere a korrupciónak és az erőszaknak. Az 1920-as választások nagy ellentétek nem domborodtak ki. Ma a helyzet egészen más. Ma küzdelem lesz, mert pártok kristályosodtak ki, irányzatok erősödtek meg, a hangulat sem egységes a népben.”* Újra hangsúlyozta, a *„demokratikus fejlődés szempontjából a nyílt szavazásnak bizonyos értéke van. Mert nemcsak az kell, hogy a tömegek jogokat szerezzenek, hanem az is hogy ezeket a tömegeket a jogok gyakorlására lassankint szoktassák, belevigyék, bennük köztudatot neveljenek”*.

Vázsonyi a választások szabadságát, a sajtószabadságot és az internálások problémáját felvető kérdéseire Bethlen azt válaszolta, hogy a lapok cenzúrázása teljesen megszűnt. Igaz, az érvényben lévő 1914. évi sajtótörvény szerint a kormány a lapok kolportázsjogát bizonyos esetekben megszüntetheti. Az is igaz, hogy az 1912. évi kivételes törvény alapján bizonyos esetekben a kormány egyes lapokat teljesen beszüntethet. De ezzel a törvénnyel *„én nem éltem eddig sem, és ha a lapok erre igazán komoly okot nem adnak, ezzel a törvénnyel semmiféleképpen sem fogok élni”*. Forradalmi hangulatot szító sajtót viszont nem fog megtűrni a kormány. Megígérte, a *„kémkedést kivéve, a többi összes kérdésekre nézve megszüntetik a katonai bíraskodást minden civil személy felett”*. [...] *Az internálásról pedig azért nem mondhatnak le, mert Oroszországból bizonyos tömegek jönnek*

haza és köztük kitanított bolsevisták azért, hogy itt az állapotokat felforgassák”. Ezután Klebelsberg belügyminiszter ajánlott néhány kisebb engedményt a 2 évi domicilium és a női választójog területén. Bethlennek az ellenzék nevében Rassay válaszolt. Ő kétségbe vonta a kormány megegyezési szándékának komolyságát és több ellenzéki képviselőtársával együtt elhagyta a bizottsági ülést.¹⁶⁹

A február 3-i minisztertanács után a liberális agrárdemokraták egy része újra elégedetlenkedni kezdett a volt munkapárti főispánok reaktiválása miatt. E mozgalmat kiszélesítette Bethlen 6-i bejelentése, hogy a kormány nem hosszabbítja meg a nemzetgyűlést. A képviselők attól tartottak, ha úgy mennek bele egy közös választásba, hogy a vezetőségben csak Bethlen politikája érvényesül, akkor a „kisgazdák az új parlamentben nem jutnak súlyuknak megfelelő számú mandátumhoz”. A liberális agrárdemokraták elégedetlensége persze az új pártvezetőség leendő összetétele miatt is volt. A disszidensekkel folytatott vitáknál már láttuk, hogy Nagyatádi és hívei a „belépőknek” csak számarányuknak megfelelő helyet kívántak biztosítani az új pártvezetőségben. Ugyanakkor a Nagyatádi és Bethlen között létrejött megállapodás szerint a párt vezére Bethlen, elnöke pedig a parasztpolitikus lett volna és két alelnök, egy disszidens és egy kisgazdapárti alkották volna a párt felső vezetését. Az elégedetlenkedők elsősorban ezt kifogásolták. Ők, akik magukat a párt törzsének” tekintették és úgy gondolták, hogy a vezetőségben ugyanolyan súllyal kell képviselve lenniük, mint Bethlen csoportjának. Ezt a „párt egyéniségének”, azaz paraszti jellegének megóvása érdekében követelték. A liberális agrárdemokraták radikálisabbjai úgy vélték, hogy Nagyatádi „ma már nem képviseli, legalábbis Bethlennel szemben a Kisgazdapártnak olyan karakterét, amelyre, ha később talán nem is, de az egyesülés legelső idejében feltétlenül szükség van”. Szerintük Nagyatádi ma már „feltétlen és abszolút híve a miniszterelnök politikájának”. Ezért – nyilatkozták – ha a párt és Bethlen között elvi kérdésekben lényegesebb eltérések nincsenek is, Nagyatádi mégsem a legalkalmasabb politikus arra, hogy az esetleg felmerülő differenciák alkalmával erőteljesen és intranszigenz módon képviselje a párt programját és annak megfelelő érdekeit. Ezért e képviselők szívesen látták volna, ha Nagyatádi egy időre visszavonulna a párt vezetésétől és átadná az elnöki széket Szíjj Bálintnak.¹⁷⁰ A rendelkezésünkre álló források egyoldalúsága miatt nem tudjuk egyértelműen megállapítani, hogy e mozgalom valójában Nagyatádi Szabó elleni elégedetlenséget fejezte-e ki? Vagy vele összehangolt akcióról volt-e szó, hogy Bethlen és a disszidensek előretörését megakadályozzák? Feltételezésünk szerint inkább ez utóbbiról lehetett szó.

Nagyatádi és a liberális agrárdemokraták együttműködését bizonyítja az is, hogy a parasztpolitikus február 7-én este elérte, hogy a választójogi bizottság többsége a titkos szavazás mellé állt. Ő, a Rakovszkyval való nemzetgyűlési összetűzése után, azt javasolta a bizottságnak, hogy a szavazás mindenhol titkosan történjék.

169 Szózat, 1922. február 7, 3-5.

170 Világ, 1922. február 5, 2. és a Világ, 1922. február 8, 2.

„Mint politikus – mondotta – az egész politikai pályámon a titkos választójog követelője voltam és ettől most sem térhetek el, annál kevésbé, mert az egész világon titkos szavazás van. A titkosság kérdését egyúttal a legalkalmasabb eszköznek tekintem arra is, – és nagyon sajnálnám, ha e kérdésben csalódnám - hogy az ellenzéki képviselőket, akik e választójoggal szemben mindenféle kifogásokat találnak, a titkosság megadásával leszereljük, úgy hogy ebből a törvényjavaslatból törvény is lehessen”. Nagyatádi tehát ragaszkodott a választójog titkosságához és úgy látta, hogy annak a törvényjavaslatba való beemelésével azt az ellenzék is törvényerőre engedni emelni. A 20 tagú választási bizottság tagjainak álláspontja megosztott volt Nagyatádi beszéde után. A KNEP nevében Gerencsér István is követelte a vidéki titkos szavazást. A disszidens Fáy Gyula viszont ragaszkodott a vidéki nyílt szavazáshoz. Vele szemben Meskó Zoltán és Kovács J. István és a budapesti Szabó István is a titkos szavazást szorgalmazták. Fáy újabb erősködése után Klebelsberg arra kényszerült, hogy bejelentsen: „a kormány – miként azt a miniszterelnök is jelezte – a nyilvánosság és a titkosság kérdésében nem csinál kabinet-kérdést”. Ezután a bizottság a törvényjavaslat eredeti szövegét 6 szavazattal elutasította, majd 7 szavazattal Nagyatádi indítványára a szavazást valamennyi választókerületben titkossá tette.¹⁷¹

E siker után másnap, február 8-án 14 órakor Gaál Gaszton kezdeményezésére újra összeültek az ellenzék vezetői Bethlennel és Klebelsberggel. E megbeszélésről az ellenzék vezetői úgy távoztak, hogy a másnapi tárgyaláson sikerül majd a megegyezés a kormánnyal a vitás pontokban. Ezért a választójogi bizottság aznap ülésén ismét megjelentek az ellenzék delegáltjai. Meglepetésükre azonban éppen a vitás kérdésekben, – mint például, hogy a bíróság vagy a közigazgatás vezesse-e a választásokat, és a kisebbségi képviselő kérdésében – a kigazdapárti képviselők és Nagyatádi minden alkalommal leszavazták javaslataikat. Csak azt az ellenzéki javaslatot támogatták, hogy a jelöltállításkor adott aláírásokat ne tekintsék leszavazásnak. Ezért az ellenzék tagjai – Rassay kivételével – távoztak a választójogi bizottság értekezletéről.¹⁷²

Újabb viták az „Eskütt-panamáról”

Bethlen és a disszidensek Kigazdapártba történt belépésének ellenzéki sajtóértékelései, az elégedetlenkedő parasztképviselők mozgalma, az ellenzék állandó támadásai és főleg a Bethlennel való állandó harc Nagyatádit is megviselték. Ezt a feszült idegállapotát mutatják a nemzetgyűlésben február 7-én történtek. A karlista Rakovszky István egy kormányt bíráló beszédét így fejezte be „Ez csak olyan kormánynál lehetséges, ahol az egyik miniszter a többi miniszterétársait meggyanúsíthatja azzal, hogy kiviteli panamákban részes volt. (Nagy zaj a jobboldalon.)”

171 MTI 1922. február 6-9-i kiadásai. Az idézeteket lásd; *Népszava*, 1922. február 8, 5.

172 *Világ*, 1922. február 9, 1-2.

E célzás talált! Nagyatádi felugrott helyéről és így kiáltott Rakovszky felé: „*Nem igaz! Hazudik!* (Zajos felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: *De igaz!*)” Ekkor újra felpattant helyéről és magából kikelve ordította Rakovszky-felé: „*Nem igaz! Hazudik! Százszor is hazudik!*” Ezért az ellenzéki képviselők Nagyatádi rendreutasítását követelték. E vita hevében Rakovszky panamistának nevezte a parasztpolitikust, az viszont őt gazembernek. Ezért az elnök a Hárszabályok alapján mindkettőjüket rendre utasította. Rakovszky azt állította, hogy Nagyatádi azért reagált olyan hevesen az ő megjegyzésére, mert „*érintve érezte magát,*” az ősi kiviteli panamákból „*a miniszter úr vejének is nagy haszna volt*”. Ezt Nagyatádi szintén tagadta. Rakovszky a földművelésügyi minisztériumból szerzett információkra hivatkozva állította: a volt miniszter, az ősszel a miniszteri tanácsosán keresztül nyomást gyakorolt a kiviteli engedélyeket elbíráló tárcaközi bizottságra, hogy az általa fontosnak tartott kérelmezőknek adjanak ki engedélyeket. Itt Nagyatádi Szabó megnyugodott, mert a következő megjegyzést tette. „*Ez az a nagy bomba? Nem lesz nagyobb?*” Rakovszky így fejezte be támadását: „*Eskütt Lajos ül, Tömöri Angéla ül, és a miniszter úr, aki elrendelte ezeket a dolgokat, itten ül*”.

Nagyatádi személyes megtámadtatás címén válaszolt Rakovszkynak és az általa mondottakat „*szemenszedett valótlanágnak*” minősítette. Hangsúlyozta, hogy tárcaközi bizottság adta ki a kiviteli engedélyeket, amelyekről ő és a miniszterelnök hetente kimutatást kaptak. Válaszában kiemelte, „*a bíróság megállapította, hogy azokból az ügyekből kifolyólag, melyekkel Esküttet vádolják, az államot egy fillér kár nem érte és nem érhet. Panama az, ha valaki az államnak károsodást okoz*”. Miniszterségének „*ideje alatt kedvezményes kiviteli engedélyt nem kapott*” senki.

Rassay Károly és Drozdy Győző pártkasszát firtató közbevetéseire pedig azt válaszolta, „*ha valaki nekem ide tud állítani valakit bárholonnan, akitől én a pártkassza céljaira pénzt fogadtam volna el, tessék idejönni velem*”. Beniczky Ödön kérdésére, hogy akkor miért van Eskütt becsukva, Nagyatádi, ezt válaszolta: „*azért, mert megvádolták azzal, hogy aktákat hamisított és engedélyeket adott ki*”. Rassay közbeszólására, hogy ezzel „*ön ellen akartak tanúbizonyítást szerezni*” elismerte, „*Ez igaz*”, mert a földművelésügyi minisztériumban és máshol is lehetnek, „*akik ellenem akarták az Eskütt-ügyet kihasználni*. (Felkiáltások a bal és a szélsőbaloldalon: *A kormány!*)” Nagyatádi erre nem válaszolt. Ezzel lényegében elismerte, hogy Bethlen is ellene akarta felhasználni az Eskütt-ügyet.

Rassay és Rakovszky közbeszólásaira reagálva kifejtette, hogy ennek ellenére azért csinálták meg az egységes pártot, mert a „*mai helyzet felborítása is veszedelemmel járna az országra*. (Nagy zaj bal felől.) *Én ezt tartom, és nem az államhatalom mai kezelésének hirtelen megváltoztatásával, hanem becsületes, egyenes, kitarító munkával akarok arra törekedni, hogy minden magyar polgár elérje itt Magyarországon a szabadságát, és nem tartom helyesnek, hogy most olyan politikára térjünk át, mely a mai rendet, a mai államhatalmat, a mai államfőt máról holnapra le akarja buktatni a helyéről*. (Nagy zaj bal felől.)”

Tehát Nagyatádi az adott bel- és külpolitikai erőviszonyok között veszélyesnek látta a kormány és a kormányzó megbuktatását. Ugyanakkor látta a politikai és társadalmi problémákat, a jogrend hiányosságait, a demokratikus jogok szűkösségét, a végrehajtó hatalom túlsúlyos jellegét, amely az uralkodó elitek, elsősorban a földbirtokosok érdekeit képviselte. De ezen ő nem hirtelen változtatással, hanem kitartó munkával kívánt változtatni. Ezután még részletesen bemutatta a rendőrség és a titkosrendőrség Eskütt-ügyben ellene folytatott nyomozását, hajszeját és túlkapásait. Elismerte, hogy azt a kormány irányította. Megvédte Eskütt Lajost, volt titkárát. „*A vizsgálat bebizonyította [...] hogy Eskütt soha aktát nem hamisított*”. Csak azért tartják fogva, mert „*egyes emberek rávallottak, hogy üzletet csinált külvülről azokkal, akik az engedélyt már megkapták.* (Zaj bal felől.)”

Azért ragadtatta magát arra a kifejezésre, amiért első parlamenti rendreutasítását kapta, – mondta – mert Rakovszky „*az egész életem pályáját, egész életem becsületes törekvését igyekszik a sárba rántani.* (Zaj.) *Ami az egyéni becsületet és tisztességet illeti, én is tartom magamat olyan magasan állónak, mint a képviselő úr,* (Élénk helyeslés és taps jobb felől.) *Mikor pedig akkora aparátussal, detektívvel, 250 tanúval vontak fel ellenem hat héten át és mégsem tudtak engem sárba rántani,* (Felkiáltások bal felől: Minisztertársai csinálták!) *akkor, amikor az akták szerint be van bizonyítva, hogy nem engedtem az államot fillérrel sem megkárosítani- akkor ne méltóztassék panama vádjával illetni. Ha ezt visszavonja, úgy én is visszavonom azt, amit mondtam, de ha fenntartja a t. képviselő úr a vádját, akkor én is kénytelen vagyok fenntartani a magamét.* (Élénk helyeslés és taps jobb felől. Zaj a bal- és szélsőbaloldalon.)”¹⁷³

Nagyatádi felszólalása, és a szünet után Beniczky Ödön, a birtokában lévő 1921. szeptember 10-én, a fővárosi rendőr-főkapitányságon felvett jegyzőkönyvből felolvasta, hogy ott jelen voltak Bethlen miniszterelnök, Nagyatádi Szabó, Tomcsányi, Vass József miniszterek, Nádossy Imre országos főkapitány és dr. Marinovicz Jenő főkapitány-helyettes. Eskütt a rendőrségi meghallgatásán azt vallotta, hogy a „*földművelésügyi minisztérium által kiadott különféle engedélyek kiadásával kapcsolatban cirka 4-5 millió korona összeget szedett fel kisebb-nagyobb tételekben az engedélyesektől, de azokat nem a saját céljaira kívánta fordítani, hanem a kisgazdapárt politikai céljait akarta azokkal szolgálni*”. Nagyatádi idézetét követően Zeőke Antal, Henzer István képviselők – a parasztpolitikus bizalmasaiként – Schandl Károly képviselővel közbeszóltak. Közölték, hogy a párt nem kapott egy fillért sem és üres a pártkassza. Beniczky szerint arra a kérdésre, milyen motívumok készítették őt és azon politikusokat, akikkel ezt az ügyet megbeszélte, erre a lépesre. Eskütt azt válaszolta, hogy „*a pártkasszában alig volt már pénz, míg tudták, hogy a munkapártnak a választásokra 40 millió korona áll rendelkezésre*”. Itt Huszár Elemér KNEP politikus megjegyezte, valószínűleg ezért „*kellett a paktum!*”. Ezzel a disszidensek Kisgazdapártba való belépésére célzott. Beniczky

173 A Nemzetgyűlés 307. ülése 1922. február 7-én. *Nemzetgyűlési Napló*, 1919-1922. XVI. köt. 329-335.

tudomása szerint Ipolyi-Keller államtitkár is, az ismeretes cukor panama kapcsán, átadott 3 millió koronát a Kisgazdapárt pártkasszájába. Állította, hogy még korábban, Rubinek Gyula minisztersége idején is „*folytak be pénzek a pártkasszába a Rulf-féle svájci állatkivitelből, a szénkivitelből és a svájci bőrkivitelből*”. Eskütt vallomásából azt is idézte, hogy a „*miniszterelnök úr őexcellenciája liszt- és lókviteli kéréseket protezsált*”, fia pedig „*ló-, marha- és repcekviteli kéréseket*”. Ehhez még Eskütt leveléből is felolvasott, 1921. „*szeptember első hetében miniszteri rendelkezésre összehívták, kifőztek előre mindent, de mint aktív miniszterbe, nagyatádi Szabóba nem kapcsáskodtak, hanem a titkárába*”. Esküttet a rendőrségen farkasgúzsba tették és így vallatták, ahogy Eskütt levelében fogalmaz a kihallgatásáról. „*mond meg, amit Nagyatádira tudsz, és te mehetsz azonnal*”. A gyanúsított levelében azt is állította, hogy „*gróf Bethlen, Tomcsányi és Vass kegyelmes urak műve volt az egész*”. Ezután Beniczky kérte Nagyatádit, hogy amennyiben a „*panamavádak szerzőit keresi, azokat ne itt, hanem ott keresse*.” Beniczky leleplezéseire a nemzetgyűlésben már nem reagált senki. Ipolyi-Keller Gyula államtitkár azonban egy MTI-közleményben visszautasította a rá vonatkozó állításait.¹⁷⁴ Beniczky állításai tehát valószínűleg igazak voltak. Célja azonban elsősorban nem Nagyatádi lejáratása, hanem a Bethlennel való szembe fordítása lehetett.

A kompromiszumok jellegéről

A Kisgazdapárt egységes új párttá bővítése folytatódott, a párt képviselői saját választókerületükben is igyekeztek azt megszerezni. Február 5-én például Gömbös a törökszentmiklósi választókerületben tartott beszámolójában hangsúlyozta, hogy az egységes párt programja hosszú időre fogja biztosítani a politikai stabilitást.¹⁷⁵ A fővárosban és vidéken is egyre többen csatlakoztak a párthoz. Érdekesebb eset volt, amikor Bethlen február 9-én felszólította Vadász Lipót volt munkapárti államtitkárt, hogy lépjen be az új kormányzópártba, aki erre késznek is mutatkozott. Amikor azonban kiderült, hogy a miniszterelnök ezzel azt kívánja bizonyítani, hogy a vidéki zsidóság politikusai Vázsonyi Vilmost nem tekintik saját vezérüknek, akkor Vadász visszalépett.¹⁷⁶

A Kisgazdapárt további bővítése ellenértékeként Nagyatádi és hívei újabb gazdasági engedményeket vártak Bethlentől. A február 10-i minisztertanácson Mayer a sertéskivitel folytatása mellett kérte a kormányt, hogy a választások előtt radikális intézkedéseket tegyen a kisüstökben történő pálinkafőzés széleskörű engedélyezésére. (Emlékezzünk, január elején ezt már az elégedetlenkedő Szíjj-csoport követelte!) Jellemző, hogy ebben a kérdésben Klebelsberg belügyminiszter azon-

174 A Nemzetgyűlés 307. ülése 1922. évi február hó 7-én. *Nemzetgyűlési Napló*, 1920-1922. XVI. köt. 329-335 és 339-340.; *Szózat*, 1922. február. 8, 2.

175 *Szózat*, 1922. február. 7, 2.

176 *Pesti Napló*, 1922. február 10-i számának címlapja (sin. loc.). Lásd még; MOL. K 608. 5. d. 87. cs. Külügyminisztérium. Sajtóarchívum (jelöletlen).

nal támogatásáról biztosította a földművelésügyi minisztert. Kállay pénzügyminiszter szerint azonban „Elszaporodtak a kisüstök. Teljesen lehetetlenné teszik a kincstárnak a szeszadó bevételeit. Ma már 150-ról 1300-ra emelkedett a számuk.” Ezért e témában ekkor még nem született döntés.¹⁷⁷

A parasztságnak adott vagy ígért gazdasági engedményekért Bethlen és Klebelsberg az erőszakszervezetek és a közigazgatás feletti ellenőrzés, illetve irányítás szinte teljes átengedését kívánták Nagyatáditól és híveitől. Az erőszakszervezetek megerősítése összefüggésben volt a királypuccsal és a trianoni szerződés adta lehetőségekkel. Az utóbbi előírásai szerint csak 35000 fős toborzott hadserege lehetett az országnak. Ezzel, de a választásokra való felkészüléssel is kapcsolatban volt, hogy 1922. január 31-én a belügyminiszter betérjesztette a parlamentnek az államrendőrség és a csendőrség „létszáma kiegészítési módjának és felfegyverzésének megállapításáról szóló törvényjavaslatot.” Másnap pedig a pénzügyminiszter ugyanilyen tartalommal a vámőrség és a pénzügyőrség létszámának felemeléséről terjesztett törvényjavaslatot a nemzetgyűlés elé.¹⁷⁸

Bethlen és Klebelsberg a választások politikai és csendőri ellenőrzésének előkészítését is megkezdték. A február 10-i minisztertanácsra meghívták Lerxet, a csendőrség parancsnokát. Klebelsberg utalt a „*radikalizmus veszedelmére. A nagy csata a falvakban lesz*”. Ezért „*csendőrségi közeg legyen minden járásban, a meg nem engedett agitációnak már gyökerében való elfojtása céljából*”. Szerinte nem az 1920-as választásokon megutált tisztekre, hanem járásonként két csendőrtisztre lenne szükség, akik az ellenzéki pártok agitációjáról tájékozódjanak és a feljelentéseiket az ügyészségnél tegyék meg, mert „*az agitáció nagyon folyik*”. Ehhez Bethlen még hozzátette, a csendőrtisztek választások alatt a főszolgabíró alá tartozzanak, amivel a politikai ellenőrzésük lehetőségét húzta alá.

Lerx beszámolt a hadsereg állapotáról. A magyar honvéderőt a trianoni békediktátum végrehajtása miatt ugyanis éppen az elmúlt hónapokban kellett az önkéntességre átállítani. Lerx véleménye szerint ezért a hadsereg nem lehetett abban a helyzetben, hogy segíthesse a rend fenntartását a közelgő választásokon. A miskolci és a székesfehérvári hadtest felkészültsége jó, de a többi helyen „*ki nem képzett*” újoncok vannak. Ezek fizikai állóképessége is rossz. „*Most az utasítás az, hogy egy hónap múlva karhatalmi szolgálatra használhatók legyenek*”. Itt Bethlen megjegyezte, „*(M)entől előbb szükség van ezekre*”. Lerx szerint a „*csendőrségnél 550 csendőrtiszt és 450 csapat-csendőrtiszt*” teljesített szolgálatot. Március 1-től már csak 8000 csendőr marad, de még „*4000 csendőrt lehet toborozni mert az antant 12000 csendőrt engedélyezett*”. Elmondta, hogy az országban 1000 csendőrőrs van. Ezért javasolta, egyelőre elégedjen meg a kormány azzal, hogy „*minden járásnál tiszt*” legyen, aki a választási agitációt figyeli és jelenti a történeteket. A tartalékokat pedig a vármegyéknél helyeznék el.

177 MOL. K 27. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 1922. február 10, 8.

178 *Nemzetgyűlési Napló*, 1920-1922. XVI. köt. 149. és a 182.

Bethlen sem tartotta kívánatosnak, hogy a tisztek intézkedéseket tegyenek a közelgő választás alatt. Erre Klebelsberg úgy reagált, hogy a „*vármegyei és járási csendőrparancsnok jelent a főszolgabírónak, a kapcsolatot ő tartja a királyi ügyészség és a csendőrség között*” és együtt kell működniük a főispánnal. Bejelentette, „*(K)iváló főispáni karom lesz*”. Itt Mayer megjegyezte, „*(N)agy agitáció lesz a választásoknál. Szigorú instrukciókat (kell adni – S. J.) a csendőrtiszteknek, mert a T tisztekről igen rossz emlékek vannak*”. Bethlen azonban eloszlatta aggályait. Tomcsányi pedig már egyenesen azt javasolta, hogy a „*kiképzett tiszteket csendőrségi hatáskörben lehetne alkalmazni*”.

Klebelsberg kérte Mayert: a választási agitációban a földreform követeléseknek „*határvonalat*” kell húzni, hogy azon ne lehessen „*túlmenni*”. Ő ez elől megpróbált kibújni, a „*földreform törvényben szabályozva van – mondotta. Aki az igényeken túl akar menni és ingyen akar*” földet kapni, az már a törvénybe ütközik. Bethlen azonban ezzel nem elégedett meg. Ő is kérte Mayert, hogy a földreform-agitáció korlátozására „*10 mondatban egy precíz utasítást*” fogalmazzon meg az Országos Földbirtokrendező Bíróság elnökével egyetértésben. Klebelsberg céltudatosságát mutatja, hogy kérte a pénzügyminisztertől, egy adószakértővel „*szintén ilyen mondatokat*” írasson a földreform pénzügyi feltételeiről. A földreform-agitáció tervezett korlátozásával Bethlen és Klebelsberg nemcsak az ellenzéket kívánta megfosztani egyik leghatásosabb választási fegyverétől, de a liberális agrárdemokratákat is.

Bethlen tájékoztatta a kormány tagjait, hogy az MSZDP vezetői „*ma voltak nálam és panaszt (tettek, mert – S. J.) a 600 internált ügyéből csak 120 lett letárgyalva. Panaszkodtak a velük való paktum lassú végrehajtása miatt*”. Kérte ezen ügyek sürgős tisztázását. Bethlen szóvá tette még, hogy a katolikus „*egyház, a bencések részéről korteskedés, tüntető imádságok*” vannak IV. Károly érdekében. A minisztertanács úgy határozott, hogy Vass József vallás és közoktatási miniszter beszéljen a hercegprímással, akit felszólítanak, hogy e propaganda meggátlása érdekében adjon ki körlevelet. Bethlen azt is kifogásolta, hogy a Gyáriparosok Országos Szövetségének (továbbiakban: GYOSZ) vezértikára Fenyő Miksa a Függetlenségi Kiscgazda Földműves és Polgári Pártot meglehetősen nagy összegekkel támogatja. „*Ezt nem lehet tűrni. Költse a magáéból!*” – tette hozzá. Hegyeshalmy szerint Fenyő, Jászi Oszkár és Szende Pál barátja volt. Ebben az ügyben pedig Chorin Ferencsel a GYOSZ elnökével kell beszélni.¹⁷⁹

Bethlen és Klebelsberg tehát a választások kormányzati, közigazgatási és rendészeti kézben tartása érdekében már februárban határozott intézkedéseket tettek. És a földbirtokreform lassú végrehajtásának bírálatát is korlátok közé kívánták szorítani. Ez is mutatta a velük kötött kompromisszum jellegét. Ennek lényege az volt, hogy az általuk a parasztságnak adott gazdasági- és szociális helyzetjavító

179 MOL K 27. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*. 1922. február 10. (sztenogram), 2-4.; Először közölte Nemes i. m. 266-267.

intézkedésekért további politikai engedményeket követeltek Nagyatáditól és híveitől.

A választójogi bizottság jelentését Karafiáth Jenő február 10-én mutatta be a nemzetgyűlésben. Hangsúlyozta, helyes hogy a törvényjavaslat egyrészt kiterjeszti a választójogot, másrészt „*megtartja az eddigi választójogi törvényekben foglalt és az adott viszonyok között fokozottabb fontossággal bíró ama rendelkezéseket, melyek az államellenes elemeknek befolyását kizárják*”. A bizottság a törvényjavaslat alapvető elveivel egyetértett. Ezért a „*választójog és a választhatóság tekintetében a javaslaton számottevő módosítást nem tartott indokoltnak*”. A szavazás módjáról Nagyatádi kezdeményezésére a bizottság úgy döntött, hogy „*az egész országban titkos legyen a szavazás*”. Ez ellen „*különvéleményt*” nyújtott be Fáy Gyula, Gömbös Gyula és Rubinek István. Ők az eredeti javaslatban szereplő nyílt szavazást támogatták.¹⁸⁰ Tehát ezt a csatát Nagyatádi és hívei még megnyerték, e kérdésben még az ellenzékkel is újra össze tudtak fogni.

A bizottság által megvitatott és néhány apróbb módosítással megváltoztatott törvényjavaslat február 11-én került a nemzetgyűlés elé. Általános vitája pedig csak 13-án kezdődhetett meg. E vita megmutatta, hogy a kormánynak a nyílt szavazásra irányuló javaslatát a többség le fogja szavazni. Közben – Nagyatádi és Gaál Gaszton kezdeményezésére – tárgyalások kezdődtek a kormány és az ellenzék között a javaslat további módosításáról. Bethlen és Klebelsberg azonban csak jelentéktelen engedményeket tettek az ellenzéknek. Február 15-én még mindig folytak a kompromiszumot kereső tárgyalások, megegyezés azonban nem jött létre. Így Nagyatádi sem érte el célját, hogy a nemzetgyűlés szavazzon a választójogi törvényjavaslatról, mert annak többsége a vidéki nyílt szavazás ellen foglalt volna állást. Az ellenzéki politikusok azonban eltaktikázták ezt a lehetőséget. Ennél többet akartak elérni, amit viszont Bethlen és Klebelsberg nem adott meg. Az ellenzék úgy gondolta, ha a nemzetgyűlés nem szavaz e törvényjavaslatról, akkor alkotmányjogilag a Friedrich-féle választójogi rendelet alapján kell a kormánynak a választásokat megtartani.

1922. február 16-án délben, a Kisgazdapárt és a disszidensek a parlamenti könyvtár olvasótermében értekezletet tartottak. Itt a miniszterelnök közölte a képviselőkkel, hogy a választójogi törvénytervezet rendeleti úton való bevezetésének törvényességi megítélésére országbíró értekezletet akar összehívni. Biztosította a pártot, hogy a nemzetgyűlés előtt fekvő törvényjavaslat szellemében akarja megváltoztatni a Friedrich-féle választójogi rendeletet. A képviselők ezt tudomásul vették és a *Szózat* szerint ünnepelték Bethlent. Az értekezlet után Nagyatádi nyilatkozatot tett „*Én a magam részéről a kormánynak ezt a lépését helyesnek tartom, és azt hiszem, hogy amit ebben a kérdésben az ország legmagasabb állású bírái és közjogászai meg fognak állapítani, abban az ország közvéleménye a legtelje-*

180 *Az 1922. évi február hó 16-ra összehívott Nemzetgyűlés Irományai.* XIII. köt. Bp. 1922. 453. sz. iromány. 212-248.

sebben megnyugodhat”.¹⁸¹ Így nem tudjuk kideríteni, reménykedett-e még a titkos választójogban, vagy tudta, hogy azt már nem lehet megvalósítani. Ha ez utóbbi volt igaz, akkor a parasztpolitikus e nyilatkozattal a személyes politikai felelősség alól próbált kibújni.

Közismert, hogy Bethlen – mivel választójogi törvényjavaslatát a parlamenttel nem tudta elfogadtatni és annak két éves mandátuma is lejárt – február 16-án kormányzói leirattal feloszlattatta a nemzetgyűlést.

Nagyatádi: „Mi nem vagyunk osztálypárt...”

A nemzetgyűlés feloszlata után az Egységes Párt képviselői és nem-képviselő tagjai az Eszterházy utcai pártkörben búcsúlakomát rendeztek. A késő éjszakába nyúló banketten számos pohárköszöntő hangzott el. Bethlen szerint *„fordulópont előtt áll a magyar politika”,* mert *„még nem teljes a konszolidáció ebben az országban, mert hiányzott a parlament konszolidációja”.* Azért hiányzott, mert *„koalíciós kormányzatok Magyarországon mindig halálra voltak ítélve. Egységes párt kell, hogy hordozza Magyarországon a kormányzat terhét. E pártot eddig nem tudtuk „teljes mértékben” létrehozni, de azt meg kell alakítani a választások előtt. Mert a „választásokon fog eldőlni az, hogy Magyarországon a társadalmi békét, a konszolidációt és olyan irányzatot leszünk képesek kivívni, amely hordképes alapot ad a jövő kormányzatnak hosszú időre. Erre szüksége van ennek a nemzetnek – mondotta, - mert ez a csonka ország csak akkor állhat ellent annak a nagy nyomásnak, amely mindenfelől szorongatja, ha egységes vezetés alatt, ha egységes párt és egységes akarat irányítja az országot”.* A miniszterelnök bízott abban, hogy az egységes párt által képviselt elvek diadalra fognak jutni, mert ezek jelentik a *„társadalom összefogását, az alsóbb, felsőbb és középső rétegek összefogását”.* Az ország nehéz problémáit a *„nemzeti eszme jegyében”* és annak megfelelő intézményekkel kívánta megoldani. *„Mi a magyar nemzeti királyság alapján állunk és ki foguk azt vívni”* – mondotta. Beszédét a jelenlévők percekig tartó éljenzéssel és tapssal honorálták.

Bethlen, Nagyatádi és hívei felé is újabb gesztusokat tett. *„A társadalmi békét akarjuk megalapozni, mikor a kisgazda- és gazdatársadalom érdekeit helyezük elsősorban előtérbe, mert ebben az országban a hordképes erő, amely a maga részéről a hazafias eszmét tartotta mindig szem előtt, elsősorban ez a társadalmi osztály volt.”* Ezért *„én tehát csak azt mondhatom, hogy igenis a kisgazdatársadalommal kezdet kezde akarjuk megvívni ezt a harcot”.* Kinyilvánította: *„Mi nem vagyunk osztálypárt, mi egy magyar párt vagyunk. Mert az összes társadalmi osztályok ebben a pártban helyet találhatnak és kell hogy találjanak”.* Végül kérte a volt képviselőket: *„ezután kint a perifériákon”* keressék a teendőket, vagyis választókerületeikben készüljenek a választásokra. A nemzetgyűlés feloszlata után Beth-

181 Szózat, 1922. február 17, 3.

len tehát úgy látta, hogy az egységes pártot még nem tudták „teljes mértékben” megszervezni. Ez – mint látni fogjuk – azt jelentette, hogy a disszidensek után még újabb politikai csoportok belépését szorgalmazta. A „társadalmi osztályok” kifejezés alatt a társadalmi rétegeket értette.

Rubinek István, az újkonzervatív-agráriusok vezetője azzal nyugtatta Nagyatádit, hogy ő „mindnyájunk őszinte tiszteletét és szeretetét élvezí”. Könyves-Tóth Lajos viszont, aki Nagyatádi régi harcostársa volt, a Dózsa-féle parasztfelkelést felemlegetve kijelentette, „(M)a is, nagyon sok helyen szorult helyzetben van a nép és sok helyen az intelligencia (értsd: a földbirtokosok és támogatóik – S. J.) nem tud közeledni a néphez. Nem bír, vagy nem akar és nagyon sokszor inkább eltűri az éhséget, eltűri a rongyos ruhát, mintsem közeledne a néphez. Figyelmeztette az egybegyűlteket- értsék meg a népet, hogy ennek a jövőben ne az elnyomás legyen a része”.

Nagyatádi pohárköszöntőjében elismerte: „a mostani párt kialakulását is elvi harcok előzték meg, mert a miniszterelnököt és őt is kemény fából faragták, de azt hiszi, hogy az elvek tisztázása után a megtörtént egyesülés szilárd alapon áll”. Szerinte a jövő Magyarországának kialakulását azok veszélyeztetik, akik „puccsal akarták és akarják megoldani a királykérdést” és „akik felekezeti ellentéteket szítanak az országban”. A királypuccsok szervezőit hazaárulóknak nevezte. A királykérdés rendezése előtt az „alkotmányjogi kérdéseket kell rendeznünk. A királynak és a nemzetnek jogait törvényben kell lefektetni [...] a nemzet érdekeinek megfelelően”. Visszautasította Zadravec püspök állítását, hogy ők Magyarországon csizmás, vagy kálvinista királyt akarnak. A parasztdiktatúrát emlegető karlista propagandát pedig „rosszakaratú” kortesfogásnak minősítette. Ez a párt „nem felekezeti alapon álló párt, ez a párt a nemzeti királyság alapján áll”.¹⁸²

Bethlen és Nagyatádi tehát egyetértettek abban, hogy az új párt a nemzeti királyság alapján áll. Jellemző azonban, hogy míg Bethlen a nem vagyunk osztálypárt, addig Nagyatádi a nem vagyunk felekezeti párt kijelentéssel összegezte az új párt lényegét. E megállapítások mutatják az Egységes Párt leglényegesebb jellemzőit, de a két politikus közötti politikai-ideológiai különbségeket is. Burkoltan erről szólt Visegrády József, *Osztálypárt-e a kisgazdapárt?* című vezércikke, amelyet *A Kisgazda* február 19-i száma közölt. A Kisgazdapárt „nem általános politikai párt, hanem egy társadalmi osztálynak a kisgazdáknak a pártja. [...] E párt ebben a konstrukciójában nem maradhat meg, hanem olyan változtatásokat kell célkitűzéseiben végrehajtania, melyek azt attól az állítólagos 'osztályjellegtől' megfosztják”. Visegrády szerint a „legszélesebb körű választójog alapján összehívott nemzetgyűlés osztálypártokat a dolog természeténél fogva nem produkálhat”.

182 A vacsorán a kormány tagjai közül részt vett Bethlen, Klebelsberg, Tomcsányi, Mayer, később érkezett gr. Bánffy Miklós külügyminiszter és Kállay Tibor pénzügyminiszter. Jelen volt továbbá Eckhardt Tibor, a miniszterelnökségi sajtóosztály vezetője, Kozma Miklós, az MTI vezetője, Zsilinszky Endre, a Szózat főmunkatársa és még számosan a párt nem-képviselő tagjai közül. Lásd a *Szózat*, 1922. február 17-i (1-2.) és *A Kisgazda*, 1922. február 26-i (2.) számait.

Tehát ha a legközelebbi választáson a Kisgazdapárt kapja a többséget, ez azt jelenti, hogy az ország többsége e párt programját helyesli, és azt akarja megvalósítani. De a demokratikus választások miatt az nem lesz osztálypárt és osztályparlament. „A Kisgazdapártra azért is fogták rá, hogy osztálypárt – írta – mert annak öntudatos gazdasági programja van, ami a magyar politikai programok körében szokatlan”.¹⁸³

A Kisgazdapárt egységes párttá bővítéséért Bethlen további gazdasági engedményeket adott. A február 17-i minisztertanácson ugyanis Mayer földművelésügyi miniszter kérésére, egyrészt az irányítása alatti gazdasági szakoktatási intézmények dologi kiadásainak fedezésére 11.800.000 korona kiegészítést engedélyezett. Másrészt – és ez a jelentősebb gazdasági engedmény – a január 27-én engedélyezett, havi 8000 db hízott sertés exportját most Mayer javaslatára további 4000 db-bal megemelte. E jelentős üzlet jó lebonyolítása és a vidéki eladók érdekében a földművelésügyi miniszter még javasolta, hogy a nagytetényi sertésfelvásárló központ mellett létesítsenek ilyet Győrben is, illetve az állatexportot terjesszék ki a vágómarhákra és vágójuhokra is. Erről azonban a minisztertanács csak a következő ülésén kívánt határozni a földművelésügyi és a közlekedési miniszterek közös előterjesztése alapján.¹⁵⁰

A „gazdasági engedményekért politikaiakat” elv érvényességét bizonyítja, hogy 17-én már Bethlen folytatta az Egységes Párt további szervezését. Felhívást intézett a *Nemzeti Középpárthoz*, a *Magyar Rendpárthoz* és a *48-as és Függetlenségi Párthoz*. E pártok tagjait is csatlakozásra szólította fel. Formailag ez úgy nézett ki, hogy saját felkérő levelébe szó szerint beillesztette a Kisgazdapárt január 25-i határozatát, illetve a Nagyatádi által a disszidenseknek 28-án elküldött levelet és kérte e pártokat, hogy *csatlakozzanak a Keresztény Kisgazda-, Földműves és Polgári Párthoz*. Tehát e pártok csatlakozásának is feltétele volt a földbirtokreform becsületes végrehajtása, az 1920. évi I. és a XVII. valamint az 1921. évi XLVII. törvénycikkekben lefektetett alkotmányos jogrend elfogadása.

E levelet a *Nemzeti Középpárt* és a *Magyar Rendpárt* vezetőségei már másnap, február 18-án megvitatták. A *Nemzeti Középpárt*, a volt munkapárti politikusok egy részét tömörítő párt értekezlete, amelyen 43-an voltak jelen – köztük olyan ismert konzervatív politikusok, mint báró Ghillényi Imre, báró Perényi Zsigmond, Lukács László, Lukács György, gróf Keglevich Gyula, báró Kass Albert, báró Bornemissza Elemér és ifj. Mikszáth Kálmán is – kimondták a párt feloszlását és a Bethlen-kormány támogatását. Úgy, hogy a tagok *egyéniileg lépjenek* be az egységes pártba. Ezt a volt vezetőség levélben javasolta vidéki tagjainak is. Akiknek ez ellen kifogása volt, azt ajánlották, hogy *„csatlakozzanak a Heinrich Ferenc vezérése alatt megalakuló Nemzeti Polgári Párthoz”*, amely – az MTI közlése szerint – kívülről támogatni fogja Bethlen kormányát.¹⁸⁴

183 A *Kisgazda*, 1922. február 19, 1.

184 MOL. MTI. 1922. február 18. Először közölte: Nemes i. m. 268-270.

A Magyar Rendpárt válaszáat Grecsák Károly, a háborús Wekerle-kormány első igazságügyi minisztere, szintén február 18-án küldte el Bethlennek. E szerint a „Magyar Rendpárt örömmel vesz részt az Egységes Párt megalakításában”. Ennek a pártnak kisebbik része az Andrassy és Friedrich által vezetett legitimista *Keresztény Földműves- és Polgári Párthoz* csatlakozott.¹⁸⁵

Bethlen – az Egységes Párt február 16-án tett ígéretének megfelelően – Horthyval 21-ére ún. alkotmányjogi értekezletet hívatott össze. A kormányzó elnökle-tével tanácskozó, konzervatív jogászokból és közéleti személyiségekből álló tes-tületnek a miniszterelnök hangsúlyozta: „Ennek az értekezletnek összehívását nem azért kérelmezte a kormányzótól, hogy a felelősséget bárkivel is megossa: az érte-kezlet nem is hozhat határozatot, hanem csupán ankétnak tekintendő”. Az értekez-leten megjelent 14 résztvevő közül 12-en úgy nyilatkoztak, hogy „az Országgyű-lés összehívása ez idő szerint nehézségekbe ütközik, ennél fogva új Nemzetgyűlést kell összehívni. Az ennek alapjául szolgáló választójog szabályozása tekintetében a „kormánynak teljesen szabad keze van”, mert a Friedrich-féle rendelet érvénye a nemzetgyűlés felosztatásával megszűnt.¹⁸⁶ Mindez tehát teljesen szabad kezet biztosított a kormánynak.

Ebben a helyzetben újra kiéleződtek az új párton belüli ellentétek. A liberális agrárdemokrata szárny Szijj-csoportját nyugtalanította a volt munkapárti képviselők csatlakozása – akiknek Bethlen állítólag 30 mandátumot ígért cserébe –, vala-mint a volt munkapárti főispánok kinevezése. Félttek, hogy ezek miatt ők háttérbe szorulhatnak. De nyugtalanították őket a Rassay-párt vidéki erősödéséről szóló hírek, mert attól tartottak, hogy a földreform végrehajtásának stagnálása miatt elé-gedetlen földnélküli parasztság elfordul tőlük és az ellenzéki Kisgazdapárt jelöltje-ire fog szavazni.¹⁸⁷ E csoport azért is elégedetlenkedett, mert Bethlen továbbra is a vidéki nyílt választójog mellett érvelt. Ha ez megtörténik – fenyegetőztek – akkor ellenzékbe mennek.¹⁸⁸

Az elégedetlenkedők megnyugtatóására február 21-én került sor Mayer lakásán. A megbeszélés izgatottan kezdődött, számos éles felszólalás hangzott el az „új konglomeráció” ellen. Különösen a miniszterelnöknek azt az eljárását hibáztatták, hogy a volt munkapártiakkal való egyesülést nem kérdezte meg a párt plénumától és erről csak a pártvezetőséggel folytatott tanácskozást. A megbeszélés végén is csak azért higgadtak le a kedélyek, mert kiderült, hogy a régi *Függetlenségi és 48-as Párt* jobbszárnya mégis hajlik a párthoz való csatlakozásra. Az elégedetlenkedők ettől várták „a munkapárt és a rendpárt konzervatív befolyásának ellensű-lyezésát”.¹⁸⁹ Az elégedetlenkedők mozgalmát Nagyatádi felhasználta a Bethlennel az új pártvezetésről való egyezkedésnél. Így több liberális agrárdemokratát tudott

185 *Nemzeti Újság*, 1922. február 18. Idézi: Nemes i. m. 67.

186 MOL. MTI. 1922. február 21. Először közölte: Nemes i. m. 270-272.

187 *Világ*, 1922. február 19, 3.

188 *Világ*, 1922. február 21, 1-2. és uo. február 23, 1.

189 *Világ*, 1922. február 22, 2.

bejuttatni a jelöltek közé. E tárgyalásokról nincs forrásunk, azonban ismerve Nagyatádi Szabó politikai taktikáját ezt joggal feltételezhetjük.

Az Egységes Párt vezetőségének megválasztása

Az új pártvezetőség megválasztására február 23-án került sor. Itt Bethlen az elégedetlenkedő liberális agrárdemokraták megnyugtatására újra kijelentette, *„meggyőződésem és rendíthetetlen hitem, hogy csak ennek a pártnak elvei alapján”* és *„zászlójával mehetünk neki a küzdelemnek és csak az egységes párt garantálhatja a jövőben a nyugodt kormányzást, a parlamenti munkát, azt hogy ebben az országban a társadalmi összeforradás, a béke minden tekintetben helyreáll és megnyílnak az újtjai és a kapui a haladásnak”*.

E gondolataival a miniszterelnök sikert aratott. Ezt kihasználva rámutatott, a küzdelem sikerének egyik feltétele, hogy *„meg legyen bennünk a kölcsönös bizalom. [...] A mai napon garantálnám a sikert, ha tudnám, hogy a kölcsönös bizalom köztem és a párt között és a párt egyes tagjai között meg nem rendül az egész küzdelem alatt”*. Elismerte, *„azok az elvek, amelyeket vallunk, az a zászló, amelyet viszünk, népszerű és ki fogja vívni a diadalt”*. Ezt újabb zajos éljenzés fogadta. Kérte a volt képviselőket, *„ne engedjétek meg, hogy az ellenzéknek viszályt hintő törekvései köztünk”* ellentéteket keltsenek. A liberális agrárdemokrata szárny benne kételkedő tagjainak meggyőzésére kijelentette, *„(N)em azért jöttem ide, hogy megbontsam a párt sorait (Helyeslés) hanem, hogy megerősítsem azt, hogy ennek a pártnak az elveit, programját megváltoztassam, hanem, hogy azokat kiegészítsem és teljessé tegyem (Élénk éljenzés és taps.), hogy bármilyen társadalmi osztállyal szemben állást foglaljak, hanem azért, hogy a magyar társadalom összességét egy táborba tömörítsük”*. Bethlen az ellenzéki politikusok és sajtó által terjesztett állításokkal szemben is. Kijelentette: nem azért lépett a Kisgazdapártba, hogy *„ezt a pártot kiforgassa törekvéseiből, vagy más törekvéseket vigyek bele, hogy a párt demokratikus jellegét megszüntessem, hogy a párt demokratikus programját visszafejlesszem reakciós programmá. Ismétlem, és kettős nyomatékkal hangsúlyozom, hogy mindez távol áll tőlem”*. E bejelentését is élénk éljenzés és taps honorálta. A volt képviselőket azzal nyugtatta, hogy őket a választási küzdelemben támogatni kívánja, amit szintén élénk helyeslés fogadott. Ezután bizalmat kért a párt tagjaitól, amihez hozzátette, a *„magam részéről hasonló bizalmat hozok”*. Beszéde végén Bethlen javasolta, hogy pártértekezlet válassza meg az elnökséget és az intézőbizottságot és mindenekelőtt tüzze ki azt a napot, amikor az utóbbi testület *„megálapítja a párt választási programját”*.

E sikeres beszéd után Bethlen előterjesztette a javaslatokat az elnökség és az intézőbizottság tagjaira. A párt elnökének Nagyatádi Szabó Istvánt ajánlotta, amit hosszan tartó élénk éljenzés, helyeslés és taps fogadott. Társelnöknek Gaál Gasztont javasolta és kérte, hogy a másik társelnöki állást hagyják szabadon, amelyet

később fognak betölteni. Aelnököknek ajánlotta: Sokorópátkai Szabó Istvánt, Rubinek Istvánt, Meskó Zoltánt, Fáy Gyulát, Szijj Bálintot és Gömbös Gyulát. Az elnökségen túl az intézőbizottság tagjainak ajánlotta Simonyi-Semadam Sándort, Patacsi Dénest, Kovács J. Istvánt, Iklódy-Szabó Jánost, Putnoky Mórícot, Lovász Jánost, Karafiáth Jenőt, Könyves-Tóth Lajost, Hentz Károlyt, Vasady-Balogh Györgyöt, Berki Gyulát, Nagy Jánost, Pálffy Dánielt, Lipták Pált, Haypál Istvánt, Örfly Imrét, Barla-Szabó Józsefet, Dömötör Mihályt és Tankovics Jánost. Kérte, hogy az intézőbizottság 4-5 helyét tartsák szabadon, az ezután belépőknek. Javasolta, hogy a párt miniszterei és államtitkárai hivatalból legyenek tagjai az intézőbizottságnak. A párt háznagyának továbbra is Héjj Imrét ajánlotta. A liberális agrárdemokraták követelésére még közfelkiáltással az intézőbizottságba jelölték Bottlik Józsefet is. A párt értekezlete e jelölteket megszavazta.¹⁹⁰ A párt vezére - választás nélkül - Bethlen lett. Az általa előterjesztett személyek előzetesen egyeztetett, kölcsönös kompromisszum eredményei voltak. A *Világ* állította: az agrárdemokraták paraszti csoportjának aggodalmai valóra váltak, az új elnökségbe és intézőbizottságba csak „igen kis számmal foglalnak helyet.”¹⁹¹ Itt csak a Szijj-csoport ellenzékieskedő tagjaira gondolhatott, mert közülük tényleg csak vezetőjük, Szijj Bálint került be a 6 aelnök közé, Könyves-Tóth Lajos és Haypál István pedig az intéző bizottságba. Herczeg Sándor és Mohácsy Lajos viszont kimaradtak az új vezetőségből.

Ezért nézzük meg közelebbről a pártvezetőség összetételét. E koncepció szerint a párt elnökségének 10 tagja volt: a párt vezére és elnöke, 2 társelnök és 6 aelnök. Az intézőbizottság tagjai lettek: az elnökségi tagok, a 20 megválasztott intézőbizottsági tag, a párt 3 minisztere és 2 államtitkára. 4-5 helyet pedig még meghagytak a később csatlakozóknak. Az Egységes Párt vezetését tehát egy 10 fős elnökség és egy 40 fős intézőbizottság alkotta. E vezetőségben többségben voltak a volt kisgazdapártiak: a volt disszidenseket 6 fő képviselte (Bethlen István, Klebelsberg Kunó, Fáy Gyula aelnök, Karafiáth Jenő, Nagy János (egri) és Pálffy Dániel) az intézőbizottságban. Ez tehát nem jelentett előnyt a disszidenseknek.

A 6 aelnökből 5 volt kisgazdapárti, de csak Szijj Bálint tartozott az agrárdemokratához. Igaz, akkor még Meskó Zoltán is Nagyatádi támogatója volt. A többiek az újkonzervatív-agráriusok vezetői voltak. A megválasztott 20 intézőbizottsági tag közül 12-en (Kovács J. István, Lovász János, Könyves-Tóth Lajos, Hentz Károly, Berki Gyula, Lipták Pál, Haypál István, Barla-Szabó József, Dömötör Mihály, Simonyi-Semadam Sándor, Tankovics János és Bottlik József) tartoztak a Nagyatádi-féle agrárdemokratákhoz. A többiek újkonzervatív-agráriusok és disszidensek voltak. A 10 fős szűkebb elnökségben tehát döntő többségben voltak a volt kisgazdapártiak, de azon belül csak Nagyatádi és Szijj képviselte egyértelműen a liberális agrárdemokrata nézeteket. Ha hozzájuk számítjuk bizonyos kér-

190 *A Kisgazda*, 1922. március 5, 1-3.

191 *Világ*, 1922. február 25, 2.

désekben liberális felfogású Gaál Gasztont és Meskót, akkor is kisebbséget alkotnak. A 35 fős már megválasztott intézőbizottságban Nagyatádi és hívei 16 helyet tudtak megszerezni. Ebben már benne van Mayer János miniszter és dr. Kószó István belügyi államtitkár is. Ha hozzájuk számítjuk a két frakció között ingadozó Gaál Gasztont és Patacsi Dénest, akkor 18 vezetőségi taggal minimális többségük is lehetett. Tomcsányi igazságügy-miniszter és Schandl Károly földművelésügyi államtitkár az újkonzervatív-agráriusokkal Bethlent és a disszidenseket erősítették. Ezért tehát feltételezzük, Nagyatádi az új vezetőség összetételét elfogadható kompromiszumnak tartotta. Ezt tükrözte a vezetőség megválasztása után elhangzott beszéde. Megköszönte elnökké választását, az ellenzéknek pedig azt üzenté: *„Bármennyire vádolnak is és fognak is vádolni kívülről elyfeladással, gyöngeséggel és más mindennel, azzal a nyugodt lelkiismerettel fogadjuk ezeket a vádakot, hogy mi megtettünk és megteszünk mindent abban az irányban, hogy országunk jövő fejlődését biztosítottuk”*. Az elégedetlenkedőkhöz szólva pedig kijelentette: *„Mi nem ismerünk személyi érdekeket, nem ismerjük a személyi érvényesülés eszméjét, mi csak kötelességeket ismerünk. Ahogy a viszonyok, a körülmények embereket állítanak a pártnak, az országnak élére, mi nem azt nézzük, ki az illető, hanem, hogy hivatott-e arra a helyre, ahová állítatott, hogy bizhatunk-e abban, hogy hivatását teljesíti az ország érdekében”*. Úgy vélte, ha egyedüli kormányzó-párttá akarnak válni, akkor továbbra is arra kell törekedniük, hogy *„mindazokat, akik még nincsenek a párt keretében, de akik gondolkodásban, meggyőződésben és törekvésben egyek a párt eszméivel, azokat minél nagyobb számban tudja a párt magához vonzani”*. Nagyatádi tehát, – hívei egy részének figyelmeztetése ellenére – elfogadta a *Nemzeti Középpárt* és a *Magyar Rendpárt* volt tagjainak párthoz való csatlakozását.

Miért? Mert úgy látta, a jövő politikájának a legnagyobb kérdése az, hogy *„kik azok, akik puccsal és kik azok, akik puccs nélkül akarnak Magyarországra királyt hozni”*. A parasztpolitikus és hívei még mindig féltek a király visszatérésétől. Akkor ugyanis újra a legitimista arisztokrácia, és a klérus kezébe kerül a politikai és ideológiai hatalom meghatározó része. Azt is jól látta, hogy a *„közjogi viszonyok nem fogják szétválasztani az embereket”*. Mert a *„jövő politikájának alaptétele Magyarország gazdasági talpra állítása”* lesz. Elsősorban az állam pénzügyeit kell rendezni. Ennek érdekében viszont – mondotta – *„akárki és akárminő politikai irányt is követett a múltban, azokkal össze kell fogni, akik az ország gazdasági talpra állítását akarják”*. Ezután Nagyatádi visszatért az EP megalakítása miatt addig kapott vádakra. Ezért *„elsősorban engem fog érni a vád és a támadás, hogy én a régi eredeti Kisgazdapártot elhagytam, ettől eltántorodtam, hogy ezt átengedtem más vezetők kezébe, és elengedtem süllyeszteni a Kisgazdapártot. Én azonban nyugodt lélekkel állok e vádak elé, mert nem azért szerveztem a pártot, hogy egy kis osztálpárttal álljak ott a nemzetgyűlésen, mint felkiáltójel és mindig csak panaszkodat hallassak”*. E gondolatok mögött ott húzódtak Nagyatádi 1918 előtti év-

tizedes ellenzéki tapasztalatai, de az első nemzetgyűlés ellenzéki pártjainak kevés eredményt hozó törekvéseinek ismerete is.

A párton belüli vitákról így beszélt: *A mi pártunkon belül ezután is lesznek viták, de „nem a cél, hanem az eszköz tekintetében”*. A párt kibővítése mellett így érvelt: *„amikor elérkezett az idő, hogy összefogjunk a magyar nemzetnek minden rendű és rangú fiával”*, akkor nem helyezhette e fejlődés elé a *„pártönzést vagy az egyéni féltékenységet, ami nincs bennem”*. Kitért arra is, hogy bármi történt is a múltban, *„bármit beszéltek is rólam a miniszterelnök úrral kapcsolatban ő is azt kívánja, mint Bethlen, hogy legyünk egymással szemben őszinték[...] és ne legyünk gyanakvók”*.¹⁹²

Tehát Nagyatádi őszintén szembenézett a vádakkal és a Kisgazdapárt EP-tá bővítésének problémáival: azokért vállalta a felelősséget. Meggyőződése volt, hogy az ország pénzügyi-gazdasági stabilizációját és társadalmi konszolidációját csak az erők összefogásával lehet megvalósítani. Így február 24-én a báró Perényi által vezetett *Nemzeti Középpárt* és a Grecksák Károly vezette *Magyar Rendpárt* egy része belépett a Kisgazdapártba. Perényi a miniszterelnök gyermek- és ifjúkori barátja volt, aki mindig is támogatta az új kormányzópárt létrehozására irányuló törekvéseit. Ő már elsőnek Bethlent köszöntötte. *„Hittel és bizalommal sorakozunk az alá a zászló alá, amelyet te kibontottál és mely alatt most már egyesülhet minden osztály és minden réteg mindenki, aki az ország újjáépítésében részt akar venni és ezt a célt szolgálja”* – fogalmazott. Ezután köszöntötte Nagyatádit, Gaál Gasztont és a többi párttagot. Nagyatádi hívei körében a velük szembeni fenntartásokra utalva bejelentette, *ők munkára jöttek. „Feltételeket nem kötöttünk ki, mi tülekedni veletek nem akarunk hatalmi pozícióért, politikai babérokért, mandátumokért”*. De nem tagadta, hogy versenyre kelnek a komoly munkában, a nemzeti ügy szolgálatában. A vezérüknek nevezte Bethlent és kérte, *„ne engedd magadat eltéríteni utadról”*. Válaszában Bethlen hangsúlyozta, az *„elvek azok, amelyek összekötnek, a közös és egyforma meggyőződés”*. Ezek fogják összeforrasztani a pártot *„egy teljes egységgé”*. Meggyőződése volt, hogy a közösen kivívott győzelem után létre fog jönni a párton belüli egység. Megemlítette, a belépők és a régi tagok között a bizalmat már most megpróbálták megmérgezni, de az, ahogy most nem sikerült, úgy a jövőben sem fog sikerülni.

Őt követően Nagyatádi is köszöntötte az új csatlakozókat. Elmondta, *„azok között, akik idejöttek, igen sokan az én régi ismerőseim”*. Eddig nem is voltak egy politikai oldalon, egy pártban, de *„köztünk szenvedélyes, vagy gyűlölséges harc soha nem volt”*. A nagy munkára, amelyre vállalkozniuk kellett, – mondta – a nemzet *„minden fiára szükség van, aki csak dolgozni akar. (Helyeslés.) És mi nem azt nézzük, hogy az emberek megváltoztak, irányok megváltoztak. Az időkhöz és helyzethez, az ország sorsához kell alkalmazkodnia minden józanul gondolkodó*

192 A *Kisgazda*, 1922. március 5, 2.

embernek”. Vagyis a Kisgazdapárt EP-é bővítésénél az ország helyzetét és a politikai erőviszonyokat kényszerült figyelembe venni. Hangoztatta, hogy az „ország sorsának jobbrafordulását várom az idejövetelelektől”.¹⁹³

A volt középpárti és a rendpárti konzervatív politikusok EP-hez való csatlakozása után Rassay Károly már nagyon elítélő nyilatkozott tett a kisgazdákról és Nagyatádiról. Szerinte Kisgazdapárt „már nincsen, csak egységes párt van”. Nagyatádit és híveit egy megvert hadsereghez hasonlította, „ahol mindenki fejevesztetten menekül és eldobálja fegyvereit”. Elismerete ugyan, hogy sokan vannak még olyanok a pártban, akik majd az agrár jelszavak hangoztatásával mennek bele a választási küzdelembe. Ezek számát azonban már nem tartotta elegendőnek „egy önálló célú politikai irányzat kialakulásához. Nagyatádi a szó legszorosabb értelmében elárulta azt a zászlót, amely köré annak idején a falu csoportosult, maga Nagyatádi Szabó is megtagadta saját múltját, lesiklott arról az útról, amely eredeti programjának megvalósítása felé vezet”. Úgy látta, néhány „könyörületből odahullatott mandátumért” Nagyatádi és hívei „hajlandók kiszolgáltatni a falu népét a hatalom erőszakának és a nyílt szavazás terrorjának”.¹⁹⁴

Rassay túlzó véleményével szemben hogyan látták, illetve láttatták Nagyatádi és bizalmasai az EP megalakulását? *A Kisgazda* 1922. február 26-i számának „Egységes párt” című vezércikke elismerte, a „Kisgazdapártból megalakult az egységes kormányzópárt”, mert abba nagyon sokan beléptek a többi pártból. Állítja, a „Kisgazdapárt programja képezi alapját az egységes kormányzópárt alakulásának, tehát a más pártokból ide sorakozók fenntartás nélkül elfogadják pártunk programját”. Ezzel Nagyatádi elérte azt a célt, – írta – ami minden pártvezérnek legfőbb célja, hogy pártját és programját „kormányzó hatalomhoz juttatta”. Ezt a cikk „történelmi nevezetességű” győzelemnek nevezi. Elismerték: az EP megalakítása miatt az ellenzékétől sok kritikát kap a párt, mert abba nagy csapatokban lépnek be a régi politikai ellenfelek. Megírták a saját pártunk régi táborában is akadnak többen, akik gyanús szemmel nézik az egységes pártba történő belépéseket. Hivatkoztak is a magyar közmondásra: – „Adj a tótnak szállást, kiver a házadból”. Őket azzal nyugtatta, hogy egyrészt a választók kezében van a hatalom: „tehát küldjön olyan képviselőket parlamentbe, akikben megbízik. Másrészt azt állítja, ha Nagyatádi és hívei azt „látnák, hogy az egységes párt kisebb-nagyobb része el akarná alkudni a párt programját, vagy a párt programja ellen dolgozik”, akkor ők „tudni fogják kötelességüket és sem a Kisgazdapártot, sem a párt programját meghamisítani, kijátszani, eltüntetni nem engedik”.¹⁹⁵

193 *A Kisgazda*, 1922. március 5, 2.; *A Világ* szerint feltűnő volt, hogy e fogadáson a parasztpolitikus legszűkebb környezetéből már csak Berki Gyula és Lipták Pál voltak ott. Lipták a *Világ* tudósítójánál tiltakozott amiatt, hogy e lap azt írta róla: a volt munkapártiak pártba való bevonulása őt elkedvetlenítette. A csizmás képviselők közül pedig csak Kardos Noé és Patacsi Dénes voltak jelen. Hiányoztak viszont: Hentz Károly, Dömötör Mihály és Simonyi-Semadam Sándor (lásd; *Világ*, 1922. február 25, 2.).

194 *A Kisgazda*, 1922. március 5, 2.

195 *A Kisgazda*, 1922. február 26, 1.

Nagyatádi és hívei tehát győzelemnek állították be a Kiszgazdapárt bővítését. Pedig tudták és elismerték, hogy a belépők között ott vannak régi politikai ellenfeleik is. És nyugtatták az aggodalmaskodókat, ők továbbra is a párt programját vallják, és nem fogják engedni annak megváltoztatását.

III. FEJEZET:

AZ 1922-ES VÁLASZTÁSOK ELŐKÉSZÍTÉSE (CHAPTER III.: SITUATION AND PREPARATIONS)

Az 1922-es nemzetgyűlési választások előkészítése idáig elkerülte a honi történettudomány figyelmét. Eddig elsősorban a Bethlen-Klebsberg-féle választójogi rendelet körüli viták, a pártok programjainak feltárása, a választások eredményeinek statisztikai és választásföldrajzi ismertetése felé fordult.¹⁹⁶ Korábban, mi is csupán, a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítésének első szakaszát tártuk fel. Igaz, annak gazdasági és társadalmi összefüggéseire is felhívtuk a figyelmet.¹⁹⁷

Miben áll egy választás előkészítésének jelentősége? Miért tartjuk szükségesnek az „előkészítés” politikai eseménysorainak ismertetését? Elsősorban azért, mert a politikatörténet témánkról számos általánosítást tartalmaz. Vegyünk csupán néhány eklatáns példát.

Szabó Ágnes az 1922-es választásokat elemző tanulmányában – rám hivatkozva – így általánosít: „*a kormányzópárt 1922. februárjában véglegesítette profilját, amelyet a választásokon kívánt elfogadtatni a választókkal. A harc a hatalomért lényegében az elődpárt, az Országos Kisgazda- és Földművespárt soraiban ment végbe*”.¹⁹⁸ Én ezt nem állítottam! Valóban így történt, vagy a hatalmi harc és az EP programjának kialakítása még a következő hónapokban is folytatódott?

Vagy Romsics Ignácnak van igaza, aki Bethlenről szóló nagysikerű biográfiájában így összegezte a problémát: a „*nemzetgyűlés feloszlata előtt a Kisgazdapárt diktált és Bethlen alkalmazkodott. Február 16-a után a viszony megfordult. Bethlen diktált és a Kisgazdapárt engedelmeskedett*”.¹⁹⁹ Esetleg Gergely Jenő Gömbös Gyuláról írt életrajzában írtakat fogadjuk el? Ő állított: a választások előtt már „*mindenki tudta, elsősorban Gömbösön múlik, hogy kiből*

196 Szabó Ágnes: A konszolidáció kezdete – 1922. In Földes György–Hubai László (szerk.): *Parlamenti választások Magyarországon 1920-1990*. Napvilág K. Budapest, 1999, 85-104.; Paksy Zoltán: Választások Bethlen módra – 1922. In Földes György–Hubai László (szerk.): *Parlamenti választások Magyarországon 1920-2010*. Budapest, 2010⁴. Napvilág Kiadó. 83-109.;

197 Sipos J.: *Nagyatádi Szabó István és a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítése. Századok, 2002/5.* 899-1059

198 Szabó: i. m. 91-92.

199 Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, 1991. Magyarságtudományi Intézet. 147.

lesz képviselő. (...) Az Egységes Párt jelöltjeinek listáját ő állította össze, és az ő aláírásával vált publikussá április elején”.²⁰⁰ Ilyen egyszerű lett volna? Mitől volt Gömbösnek ekkora hatalma? Kinek van igaza? Vagy másképpen történtek az események?

E kérdésekre keressük a válaszokat. Feltárjuk az EP országos megszervezését, a kormány választásokra való felkészülését, a párton belüli politikai küzdelmeket, a jelöltállítás belső folyamatait, a párton belüli ellenzéki kiszáradás mozgalmait, Nagyatádi és Bethlen küzdelmét, illetve Gömbös és Klebelsberg szerepét is.

Az EP vezetőség első értekezletei

A február 25-én megtartott minisztertanács megtárgyalta és elfogadta a Klebelsberg és szakértői által elkészített választójogi tervezetet.²⁰¹ A Nemzetgyűlés feloszlata miatt ez azt jelentette, hogy a választójogot a kormány, rendeleti úton kívánta megváltoztatni. A választójogi változást ismertető sajtóban hármat hangsúlyoztak: a kormány elvetette a vidéki titkos szavazást, azt csak Budapesten és a törvényhatósági jogú városokban fogja fenntartani, de elvetette az e városokban ígért lajstromos, azaz pártlistás választásokat is.²⁰²

A választójog ilyen szabályozásáról értesülve, Könyves- Tóth Lajos és Plósz Sándor vezetésével, több kiszáradt politikus kereste fel Nagyatádit. Kérték, hogy forduljanak szembe a kormánnyal és „menjenek ellenzékbe”. A pártelnök ígérte, hogy e kérdésekről tárgyal Bethlennel és a párt IB ülésén is fel fog szólalni a vidéki nyílt szavazás ellen.²⁰³ Nagyatádi február 27-én a miniszterelnökségen fel is szólalt a kormányrendelettel szemben. Bethlen, Klebelsberg és Nagyatádi Szabó tárgyalásokat tartottak a választójogi rendeletről és a választások előkészítéséről. Az ellenzéki lapok azt írták, hogy e tárgyalásokon a parasztpolitikus ismételtén kifejtette: nincs megalégedve a minisztertanács döntésével, amely a vidéki nyílt szavazás visszaállítását határozta el és ez ellen az EP 28-i IB értekezletén is felszólal. A kijelentésre a 'Szózat' így reagált: Nagyatádi elvileg a titkos választások mellett van, de „mint mindig, ebben az esetben sem téveszti szem elől az ország érdekét”. Ezzel is nyomást kívánt gyakorolni a parasztpolitikusra.²⁰⁴

Február 28-án, az EP első IB értekezletén Bethlen bejelentette: Gömböst kérte fel az ügyvezető alelnöknek. A „javaslatot” – ami valószínűleg Nagyatádi és Bethlen előzetes egyeztetésén alapult – az IB tagjai tudomásul vették. Az addig be nem töltött társelnöki tisztségbe báró Perényi Zsigmondot, Bethlen barátját választ-

200 Gergely Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép.* Budapest, 2001. Vince. 124.

201 Részletes kifejtését lásd: Sipos, i. m. 1021-1048.

202 *Szózat*, 1922. február 28, 6.

203 *Világ*, 1922. február 28, 4.

204 *Szózat*, 1922. február 28, 6.

tották.²⁰⁵ Az IB tagja lett Molnár Dezső altábornagy. Ők mindketten a volt Magyar Rendpárt tagjait képviselték. Az IB új tagjai lettek: báró Lers Vilmos, gróf Károlyi Imre és gróf Almásy László. Ők a volt Nemzeti Középpárt tagjait képviselték. Az új vezetőségi tagok Bethlenhez hű politikusok voltak. A 40 főre bővült pártvezetőségben még mindig többségben voltak a volt kiscsapatárok, de azon belül a Nagyatádi-csoport már nem alkotott többséget.

Gömbös a miniszterelnök felkérését elfogadta. Ismertette és szavazásra bocsátotta a párt új szervezeti szabályzatát, és a választásokra való előkészületek tervezetét. A javaslatokat az IB lényegtelen módosításokkal elfogadta. Majd megválasztották a tagfelvételi bizottságot. Annak tagjai lettek: Bethlen, Nagyatádi, Mayer János, Gömbös Gyula és Fáy János. A bizottság munkájáról referáló „előadó” tisztségét Ráth Sándor dr. a párt igazgatója viselhette. (A párt szervezeti szabályzata eddig nem került elő.)²⁰⁶

Az IB ülésén Bethlen ismertette a minisztertanácson elfogadott választójogi rendeletervezetet. Most is határozottan kiállt a vidéki nyílt szavazás mellett. Hangoztatta: rendeletről van szó, ezért a „*kormány viseli a felelősséget*” és a pártot felelősség nem terheli. A párt nem kényszeríti tagjait, hogy a választások alatt melyik álláspont mellett foglaljanak állást, mindenki szabadon kinyilváníthatja véleményét a választójogról. A választójogi rendelet az új nemzetgyűlés összehívásáról szól, amely hivatva lesz olyan választójogi törvényt alkotni, amely az ország érdekeinek megfelel.

Az IB értekezletén Bethlen ismertetett egy kiáltványtervezetet, amelyet a párt a nemzethez fog intézni. Erről vita bontakozott ki. Ezért végleges megszövegezésére egy szűkebb bizottságot neveztek ki. Ennek tagjai lettek: Schandl Károly, Nagy János, Dömötör Mihály és Meskó Zoltán. A bizottság összetétele is megfelelt a párton belüli erőviszonyoknak. Az értekezlet végén az IB megállapította, hogy az ellenzéki sajtóban megjelent hírek, melyek szerint a párt vezetésében és a pártban nincs meg az egyetértés nem egyebek, mint „*hamis, céltudatos, a párt tekintélyét és egységét megbontó*” közlemények.²⁰⁷

1922. március 1-én Bethlen sajtótájékoztaton ismertette a választójogi rendelet legfontosabb részleteit. Az országos írott médium a kormányfő tájékoztató-sából egyöntetűen a rendelet „*választói korlátozását*” pontjait hangsúlyozták az eddig hatályban lévő Friedrich-féle választójogi redelethez képest. Először is, a választás területi- közigazgatási nézőpontjából a Budapest és környékének és a törvényhatósági jogú városok kivételével – amely 50 választókerület volt a 245-ből – visszaállította a nyílt szavazást. A rendelet ezen felül, a „*választó és választhatóság*” normatív feltételeinek megváltoztatása szempontból is szűkítette a választók körét. Friedrich rendelete szerint az írni-olvasni tudó 24 éven felüli nők rendelkeztek szavazati joggal, 1922-ben az elemi népiskola 6. osztályát el-

205 *Az Ujság*, 1922. március 1, 1.

206 *Világ*, 1922. március 1, 1.

207 Uo.

végzett 30 éven felüliek nők kerültek a „választóság” (szavazati joggal rendelkezők) körébe. Ezzel elsősorban a legitimisták táborára mért csapást a rendelet, amivel Nagyatádiék is egyetértettek. Friedrich-féle választójogi rendelet szerint a fél éve „egy helyben lakás” (domicilium elve) és 6 éves állampolgársággal rendelkező 24 éven felüli férfiaknak volt választójoga. A Bethlen-Klebsberg féle rendelet szerint a 2 éve egy helyben lakó, 10 éves magyar állampolgársággal rendelkező és az elemi népiskola első négy osztályát elvégzett 24 éven felüliek férfiak rendelkezhetek választói joggal. A jogszűkítések kb. ¾ millióval csökkentették a választásra jogosultak számát, amely ennek következtében a 3 millióról 2 ¼ millióra csökkent. A korabeli sajtó közül 'Az Ujság' számításai szerint „1920-ban a 24 éven felüli lakosság 74,6 és az összlakosság 40%-nak volt választójoga. 1922-ben a 24 éven felüli lakosság 58,4, s az összlakosság 28,4 % -ának”.²⁰⁸

Március 2-án az EP IB-a újabb értekezletet tartott. Azon az IB tagjai mellett a kormányzat számos képviselője is részt vett: Bethlen, Klebsberg és Mayer miniszterek, illetve Kószó és Schandl államtitkárok. Bethlen bejelentette, hogy a kormány Budapesten a lajstromos, azaz a pártlistás szavazás mellett döntött. Ezzel a miniszterelnök egyrészt teljesítette a Nagyatádi-csoport, másrészt az előző napon nála járt szociáldemokrata vezetők legfontosabb kérését. A pártlistás szavazás kormányrendeletbe iktatását már nem közjogi, hanem aktuálpolitikai megfontolások alakították. A fővárosi pártlistás szavazás ugyanakkor a kormánypártnak is fontos volt, mert csak így volt esélye összegyűjteni a konzervatív választók szavazatait. Ezért e bejelentését az IB tagjai helyeslőleg tudomásul vették.

Schandl Károly az IB legutóbbi ülésének megbízása alapján felolvasta a nemzethez intézendő proklamáció szövegét. Ezt az IB kisebb módosításokkal elfogadta. Aztán az IB megkezdte a párt jelöltjeinek összeállítását, amit azonban nem hoztak nyilvánosságra. 'Az Ujság' szerint az IB tagok közül 20 jelölést tárgyaltak le.²⁰⁹

Az IB elhatározta: mivel az egyes sajtóorgánumokat rosszhiszemű tendencia vezérli, ezért tagjai információt a jövőben nem adhatnak. A sajtót a jövőben csak a pártvezetőség tájékoztathatja. Ez a pártéletről szóló tájékoztatók centralizálását és szűkülését eredményezte.

Az IB ülés után a Tagfelvételi Bizottság értekezletet tartott. A következő elvi döntést hozták: a tagfelvételnél a jövőben a szükséges két ajánló aláírásán kívül, a tagfelvételi bizottság valamelyik tagjának ellenjegyzése is szükséges a belépéshez. Döntés született az egységesebb klubszabályzat készítéséről, hogy a pártklubban a „fegyelmezettebb klubélet biztosítva legyen”. A bizottság ülése közben megjelent Zlinszky István és Kovács Dénes az Egyesült Függetlenségi és 48-as Párt nevében, és bejelentették a miniszterelnöknek a csatlakozási szándékukat, amelyről levelet

208 Romsics i.m. (2005) 212. Bővebben lásd: *Az Ujság*, 1922. március 3, 3.

209 *Az Ujság*, 1922. március 3, 6.

nyújtottak át. Erre a csatlakozásra formálisan március 4-én került sor.²¹⁰ Az EP vezetősége nevében – Nagyatádi Somogy megyében volt – Bethlen üdvözölte a megjelenteket. Végre megszűnt a „régi 67-es” és „48-as” közjogi ellentét – mondta – és ma Kossuth Lajos és Széchenyi István eszméi alapján álló két tábor baráti kezet fogott és az EP-ben egyesülve, az ország érdekében közös munkába kezdenek.²¹¹ E közjogi ellentét megszüntetéséről sem szól érdemben az eddigi szakirodalom.

Az EP választásokra való technikai felkészülését bizonyítják azok a levelek, amelyek miniszterelnök levelezéséből fennmaradtak. Ráth Sándor, a párt igazgatója már február közepén levélben kérte Bethlen közbenjárását Hegyeshalmy kereskedelmi miniszternél, hogy a párt telefon-állomásainak „*szoron kívüli kapcsolását sürgősen*” rendelje el. A miniszterelnök ezt február 22-én írt levelében kérte is a minisztertől. Ő azonban csak március 9-én válaszolt Bethlennek: „*az egyszerű beszélgetéseknek a sürgős beszélgetések elé sorolását az üzletszabályzat értelmében*” nem rendelheti el – írta. De intézkedett, hogy az EP telefonbeszélgetéseit „*szoron kívül kezeljék*” abban az értelemben, hogy a párt „*sürgősként – hármassal jelölt – beszélgetései megelőzzék a többi sürgős*”, de egyszerű, illetve a többi sürgős magánbeszélgetéseket.²¹²

Március elején Ráth azt is kérte Hegyeshalmytól, hogy egy „*közvetlen vonalat*” engedélyezzen a pártiroda és Gömbös miniszterelnökségen lévő irodája között, illetve hogy a pártirodának adjon 2 telefonfülkét. A miniszter az első kérését nem engedélyezte, a másodikat igen.²¹³ Tehát az EP sem kaphatott meg mindent, amit igényelt. A törvényes keretek betartására, vagy annak látszatára azért ügyeltek.

Március közepén a pártigazgató négy autót vásároltatott, hogy azokkal a politikusok a kampányrendezvényekre járjanak.²¹⁴ Ettől az időtől kezdve már korteseket is kerestek. A párt mintegy 200 választókerületben kívánt jelöltek állítani, ezért minden ilyen választókerületbe legalább egy, de ahol szükség volt több kortest is felvettek. A kortesek általában egyetemisták vagy főiskolások voltak, olyanok, akik lehetőleg már ismerték a választókerületet. A velük kötött írásos szerződés értelmében feladatuk volt a párt községekben való szervezése és a jelölt melletti agitáció. Ezért napi 250-300 koronát kaphattak. Attól függően, hogy a központ és a képviselőjelölt eredményesnek vagy kevésbé eredményesnek értékelte a munkájuk-

210 Ekkor Hoitsy Pál vezetésével, mintegy 35 volt függetlenségi politikus csatlakozott az Egységes Párthoz. Ők 1918-1919-ben nem követték Károlyi Mihály politikáját, és nem fogadták el gróf Bathányi Tivadar által vezetett mérsékelt liberális Függetlenségi-48-as Kossuth Pártját sem. Hoitsy beszédében elmondta, ők az előző napokban kimondták a pártjuk elosztatását és azért lépnek be egyénileg az Egységes Pártba, mert támogatni akarják a kormányt. Az általános és titkos választójogról lemondtak, mert a „*forradalmak után, a bolszevizmus után korlátokat akarunk ennek a választójognak*”. Az elérendő közös célnak a nemzet belső békéjének helyreállítását tartották. (Szózat, 1922. március 5, 3.)

211 *Új Barázda*, 1922. március 5, 1.

212 MOL K 468-1922-B/1 172.

213 *Az Ujság*, 1922. március 21, 1.

214 *Az Ujság*, 1922. március 23, 3.

kat. Ezen felül másodosztályú vonatjegyet, illetve a hatóságilag igazolt fuvardíjat fizettek ki nekik. Hollétükről és munkájukról naponta kötelesek voltak jelentést tenni. Fényképes gépelt igazolványuk volt, amelyben az azt aláíró pártigazgató felkérte az „*összes katonai és polgári hatóságot*”, hogy a kortest munkájában támogassák. ’Az Ujság’ szerint a 200 kortes naponta 1.000.000 koronájába kerülhetett a pártnak.²¹⁵ Honnan volt erre pénze a pártnak? Erre a kérdésre később válaszolunk.

Az ország helyzete és a EP szervezése

Az ország és a kormány pénzügyi helyzetéről sokat elárul a pénzügyminisztérium március 10-i tájékoztató jelentése, amely az antanthatalmak magyarországi Jótételi Bizottsága számára készült. A tájékoztató szerint az „*1921/22. költségvetési év kezdetétől a korona árfolyama rohamosan esett, a drágaság rendkívüli módon nőtt, úgyhogy a költségvetés számadatai többé*” a kiadásokról nem a valóságos helyzetnek megfelelő képet adják. A kormány minden takarékosági és megszorító intézkedése ellenére – amelyek elsősorban a közszolgálati alkalmazottakat sújtották – az államháztartási deficit 1922. márciusára elérték a 16 milliárd koronát. Ez nem új kiadási tételek felvétele folytán állt elő, hanem annak következtében, hogy 1921 nyara óta a magyar korona az akkori 5-3 „*centim helyett 0,60-0,80 centimre esett*”.

Az emelkedő állami kiadások fedezésére a kormány felemelte a közgazdasági beadványok bélyegilletékét, a dohánytermékek árát és a szesz utáni kincstári részesedés összegét. Továbbá 100 százalékkal felemelték a vasúti tarifákat, így 4 milliárddal növelték a bevételeket és a világon a legmagasabb forgalmi adót vezették be. Ezzel 1,3 milliárd koronával emelték a kormány bevételeit. Megállapították, hogy a korona árfolyamának további romlása eddig csak azért nem következett be, mert az „*állami deficit fedezésére rendelkezésre állott az egyszeri vagyonváltás hozama, amelyből ennek a folyó évnek deficitjéből egy rész fedezhető volt. A vagyonváltás hozamából ugyanis mintegy 5,5 milliárd korona folyt be és volt igénybe vehető a jelzett célra. Az 1921/22. év eddigi deficitjének fedezésére még szükséges összeg pedig kereken 2 milliárd jegykibocsátás útján fedeztetett*”. Mindezek miatt a jelentés elismerte, hogy 1922 márciusától kezdve a kormány teljesen a bankóprésre lesz utalva. „*Ez pedig azt jelenti, hogy az 1921/22. költségvetési év még hátralévő négy hónapjában mintegy 8 milliárd K(orona) bankjegy kibocsátására lesz szükség a deficit fedezésére*”. Az intézkedést a pénzügyminisztérium szerint az indokolta, hogy a „*tisztviselők helyzetének javítása érdekében tett intézkedések – a legutóbbi ily tárgyú törvény végrehajtása folytán – most veszik kezdetüket*”.

E jelentés szerint a továbbiakban is a korona árfolyamának jelentékeny romlására kell felkészülni. Ezért szükséges lesz a tisztviselők új illetményemelésére,

215 *Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919-1945. II.*, Szikra. Bp.355-358.

a már maximális adók felemelésére. Vagyis egészen „új kalkulációkra, és ezen az alapon a gazdasági és pénzügyi berendezkedés munkájának újra való megkezdésére”. Abban az esetben pedig, ha a „külföldi fizetések teljesítésének méltányos lehetőségei és megfelelő, több évre terjedő halasztása nem biztosítható, úgy a korona nem tarthatja meg eddigi árfolyamát sem, és belső vásárló erejének megállapodása sem képzelhető” el.

A jelentés jól látta, hogy ebben a helyzetben az államháztartási deficit megszüntetése „csak hosszú évek céltudatos munkája után következhetik be, és ehhez elsősorban az ország gazdasági megerősödésére, a szomszéd államokkal való forgalom megindulására, főleg azonban tőkebefektetésre van szükség. Ez a szükséges tőke azonban idehaza rendelkezésre nem áll, s így gazdasági és pénzügyi regenerációkhoz a külföldi támogatásra van elkerülhetetlenül szükségünk.”²¹⁶ A pénzügyminisztérium Jóvátételi Bizottságnak írt jelentése jól tükrözi az ország és a kormány nehéz pénzügyi és gazdasági helyzetét. Ez – mint láttuk és tapasztalni fogjuk – döntő hatással volt Bethlenék és Nagyatádiék kompromiszum sorozatára, a kormány és az EP választási előkészületeire és kampányára.

A kormány 1922. március 3-i minisztertanácsa már a választásokra való felkészülés jegyében zajlott. Klebelsberg belügyminiszter előterjesztése alapján megszavazták, hogy a belügyminisztérium a Budapesti m. kir. Államrendőrség őrszemélyzete részére ruházati cikkek beszerzésére „a költségvetésileg megállapított 14 millió rendes hitelen felül 15 millió korona erejéig utalványozást teljesíthessen”. Ez az intézkedés a fővárosi rendőrség hangulatjavítását célozta. A belügyminiszter további felterjesztéseként számos főispán felmentése került a minisztertanács elé. Jármay Bélát, Szabolcs vármegye főispánját – saját kérésére – felmentették. Helyére Kállay Miklós földbirtokos kinevezését javasolta. Salacz Gyulát, Csanád vármegye főispánját is – saját kérésére – felmentették. Helyére Purgly Emil földbirtokost – a kormányzó felesége rokonának – kinevezését javasolta. A belügyminiszter kérésére a minisztertanács felmentette tisztségéből Filberger Gyulát is, aki Borsod, Gömör és Kis-Hont vármegyék helyettes törvényhatósági kormánybiztosa volt.²¹⁷ E felmentésekről a Budapesti Közlöny március 7-i számában olvashatunk. Ott további főispánok felmentéséről értesülhetünk. A belügyminiszter előterjesztésére Horthy Miklós kormányzó – saját kérésére – felmentette dr. Kováts-Nagy Sándor Bihar és Szomjas Gusztáv Hajdú vármegyék főispánjait. Az ő helyükre Balázsházy Iván fősolgabíró Bihart, Miskolczy Lajos debreceni főispánt pedig Hajdú vármegyék főispánjává nevezték ki. Brandt Vilmos fősolgabíró Békés vármegye, Kolbeschlag Béla Zala vármegyei alispánt pedig e megye főispánjává nevezték ki.²¹⁸ Március 11-én pedig a belügyminiszter felmentette állásából dr. Kovacsics Dezsőt, Bács-Bodrog vármegye valamint Baja és Szabadka városok főispánját. Helyette Baja főispánjának kinevezték Krúdy Ferenc vármegyei má-

216 MOL K-27. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 1922. március 3.

217 *Budapesti Közlöny*, 1922. március 7, 1.

218 *Budapesti Közlöny*, 1922. március 11, 1.

sodjegyzőt. Bács-Bodrog vármegye és Szabadka főispánjának pedig Balku Gyula magyar királyi gazdasági felügyelőt. Hunkár Bélát, Veszprém vármegye főispánját is felmentették állásából, és helyette Magyar Károly földbirtokost nevezték ki.²¹⁹ Ez utóbbi változtatásokhoz a belügyminiszter csak a március 17-i minisztertanács hozzájárulását kérte. Bejelentette: Kazinczy Imre Abaúj-Torna vármegye főispánja „*politikai szempontból ettől az állástól való felmentését kérte,*” amit ő „*teljesíthetőnek vélvén*”, helyére dr. Bizáki Puky Endre nyugalmazott alispánt javasolta. Ugyanerre hivatkozva Huszár Aladár, Nógrád és Hont vármegyék főispánja állásából való felmentését kérte, aki helyére Stranyovszky Sándor földbirtokos kinevezését javasolta. Az előterjesztéseket a minisztertanács elfogadta.²²⁰

Tehát Bethlen és Klebelsberg megkezdték a nekik nem megfelelő főispánok lecserélését. Rövid idő alatt 11 főispánt mentettek fel. Közülük hárman, - Jármly Béla, Szomjas Gusztáv és dr. Kováts-Nagy Sándor - kiszgazdapártiak voltak. Leváltásuk feszültséget szült a Nagyatádi liberális- agrárdemokrata csoportjában. Felmentésük ellen mégsem tiltakozott Mayer földművelésügyi, sem Tomcsányi igazságügyi miniszter a minisztertanácsban.

Ennek oka lehetett, hogy ezt a kérdést nem tisztázták, amit Bethlen és Klebelsberg ki tudott használni. Ők fontos szerepet szántak a főispánoknak és a vármegyei közigazgatásnak a választások előkészítésében. Ezt bizonyítja, hogy Bethlen március 6-7-én magához kérte a főispánokat és turnusonként tárgyalt velük. Ezt a liberális sajtó is „*stratégiai tanácskozásnak*” minősítette. Bethlen egyrészt arról érdeklődött, hogy van-e talajuk a helyi jelölteknek, másrészt, hogy van-e támogatottsága a kormánypárti jelölteknek. A főispánok nagy statisztikai felkészültséggel álltak a miniszterelnök rendelkezésére: pontos számokat közöltek az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) és a Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE) választókerületenkénti becsült taglétszámáról, a zsidók, a legitimisták és a szabad királyválasztók becsült számáról.²²¹ A főispánoktól kapott információkat Bethlen és Klebelsberg felhasználták az EP jelöltállítási folyamatában.

A március 3-i minisztertanácson – Bethlen kérésére – tárgyalták az 1921. évi vagyonsváltás törvényhez kapcsolódó pénzügyminiszteri rendelet tervezetét. Ez a törvény azon részét volt hivatott pontosítani, amely előírta, hogy az 1000 kat. holdat meghaladó földbirtokok vagyonsváltását már nem búzában, hanem földben kötelesek az államnak leróni. Ezt az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) és a Magyar Gazdaszövetség, a földbirtokosok érdekképviseleti szervei kifogásolták. E rendeletet a pénzügyminiszternek a földművelésügyi miniszterrel egyetértésben kellett kiadnia. E kérdéshez először Tomcsányi igazságügyi miniszter interpellált. Ő egyrészt igazságtalannak tartotta volna, ha a 950 holdas bírtok még búzában, az 1003 holdas pedig már földben róna le a vagyonsváltást. Másrészt az 1000 kat. holdat egy-kétszáz holddal meghaladó földbirtokosok védelmé-

219 MOL K-27. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 1922. március 17.

220 *Az Ujság*, 1922. március 17, 1.

221 *Világ*, 1922. március 8, 2. *Az Ujság*, 1922. március 8, 2.

ben azt tanácsolta, hogy „*ha az 1000 holdat meghaladó birtok egész kataszteri tisztta jövedelme 10.000 koronánál nem nagyobb, akkor ne legyen kötelezve e birtok természetben leróni a földváltáságot*”.

Bethlen hangsúlyozta: a „*földtulajdonos ne adózzon többet az államnak, mint amire őt a törvény kötelezi*”. Helyeselné, ha „*1000-1200 holdig egy bizonyos átmeneti skálát állapítana meg a pénzügyminiszteri rendelet*”. Javasolta, „*a vagyonsváltás címén leadandó terület értékesítéséből befolyt vételárnak az a része, amely meghaladja a búzában fizetendő vagyonsváltás összegét, a tulajdonosnak visszaadassék*”. Többek között aggályosnak tartotta a rendelettervezetnek azt a részét is, hogy „*amennyiben a föld tulajdonosa a pénzügyminiszter úr által megkívánt bért a váltásfölddek után fizetni nem hajlandó, a pénzügyi hatóság által kihatandó ingatlanrész a kincstár másnak adja bérbe*”.²²²

A miniszterelnök és az igazságügyi miniszter 1000 kat. hold fölötti földbirtokosok érdekeit védő megjegyzéseit még sorolhatnánk. Közben Kállay pénzügyminiszter így védekezett: „*igen nehéz problémának tartja a földbirtokreform megoldását (...) annak „megvalósítására (...) újabb összegeket nem tud beállítani” a költségvetésbe. Az elhangzott aggályokat megfontolás tárgyává teszi, – mondta – azokat az „érdekeltségekkel, s így elsősorban az OMGE vezetőségével” újratárgyalja, és a rendeletet módosítja. Bethlen bejelentette: az előterjesztett rendelettervezetről március 9-én az ő elnöklése alatt egy értekezletet tartanak. Azon a földreform vonatkozó részét kívánta megbeszélni. Arra meghívta az igazság- és földművelésügyi minisztereket, valamint az Országos Földbirtokrendező Bíróság (OFB) elnökét és alelnökét.*²²³ Az ott történeteket nem ismerjük. Tudjuk viszont, hogy utána átdolgozták e rendelettervezetet. Így március 25-én jelent meg a pénzügyminiszter 1000/1922. sz. rendelete a „*vagyonsváltásról szóló 1921: XLV. tc.-nek az 1.000 holdnál nagyobb földbirtokokra vonatkozólag leendő végrehajtása tárgyában*”. A rendelet 9 oldalon keresztül részletezve sorolta mindazokat a jelentős könnyítéseket, amelyek a minisztertanács ülésén elhangzott javaslatokra támaszkodnak.²²⁴

Tehát Bethlen a földreform és a vagyonsváltás kérdésében, az állam rossz pénzügyi helyzete ellenére továbbra is elsősorban a földbirtokosok érdekeit védte. Mindezt akkor, a mikor az 1921 ősze után felgyorsuló infláció következtében az ország gazdasági és pénzügyi helyzete tovább romlott. Erről beszélt a március 3-i minisztertanácscon a pénzügyminiszter is. Elismerte, hogy az elmúlt hónapok kiadásait, „*az igen leromlott valutánk következtében beállott drágulásokat, a folyó többletkiadásokat nem fedezhetik*” a vagyonsváltásból addig befolyt nagy adókkal sem. Bejelentette, a vagyonsváltás törvényekből egyelőre további jelentékeny állami „*bevételekre nem lehet számítani*”. Kérte a minisztertanácsot: a március elsejétől felmerülő kiadások fedezésére az állami jegybank által „*államjegyekben*

222 MOL K-27. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 1922. március 3, 18-23.

223 MOL K-27. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 1922. március 3, 60.

224 *Budapesti Közlöny*, 1922. március 25, 1-9.

folyósítandó újabb 4000 millió korona” hitel engedélyezését kérje az Országos Pénzügyi Tanácstól. Ezt a minisztertanács megadta.²²⁵ Ez a korona további gyorsuló inflálódásával járt. Ami pedig elsősorban a bérből-fizetésből élőket, a munkásokat, a közalkalmazottakat és a szegényparasztságot, illetve a nincsteleneket sújtotta. Ez pedig növelte a társadalmi feszültségeket és a kormánnyal szembeni elégedetlenséget.

Talán ezért is, e minisztertanácson elfogadták a népjóléti és munkaügyi miniszter előterjesztését, amely a hadirokkantak, hadiözvegyek és a hadiárvaik ellátásának javításáról szólt. Ugyanakkor a pénzügyminiszter az olyan köztisztviselők természetbeni ellátásának a leépítését javasolta, akiknek egy katasztrális holdnál nagyobb földje volt. A közéletmezési miniszter szerint ezt legalább két holdban kellene megállapítani, de, – a választásokra való tekintettel – csak július 1-től javasolta bevezetni az új rendszert. Erre a pénzügyminiszter megjegyezte, hogy azok, akiktől a természetbeni ellátást elveszik „*havonként és személyenként 380 korona pénzbeli támogatást kapnak*” majd. Ő azt is javasolta, hogy azok a nyugdíjas közalkalmazottak, akiknek a nyugdíjukon kívül még 48.000 korona évi jövedelmük van, szintén ne kapjanak tovább természetbeni ellátást.²²⁶ Tehát a kormány a hadirokkantak, hadiözvegyek és a hadiárvaik ellátásának javításáról döntött. Július 1-től viszont a két kat. hold fölött bíró köztisztviselők természetbeni ellátásának a megszüntetését tervezte. Mindkét elhatározás összefüggött a választásokkal. A kormány javítani akarta e csoportok szociális helyzetét.

A március 17-i minisztertanácsot Bethlen tájékoztatta az antant Jóvátételi Bizottság újabb állat-jóvátételi követeléseiről. A Bizottság ezen a címen már korábban 82.000 db állat „*gyors előlegként*” való kiadását kérte, amit a kormány nem fogadott el. Ezt most 22.500 db-ra „*redukálták*”. Március 20-án már tárgyalást is kértek. Hozzátette, újabban már „*Görögország részére is követelnek állat jóvátételt*”. Gróf Bánffy Miklós külügyminiszter szerint a „*tagadó válasz adása nem volna célirányos*”. Kállay pénzügyminiszter tiltakozó jegyzék küldését javasolta, amelytől halasztó hatást várt. Szerinte a március 20-ára kitűzött tárgyalást meg kell tartani. E megjegyzésekre a miniszterelnök kifejtette: „*Ebben a kérdésben hajlandó elmenni az ultimátumig*”. Ellenezte a 20-ára kitűzött értekezlet megtartását. Szerinte a Bizottság követelése igazságtalan és „*ellentétben áll a békeszerződéssel*”. Vass József vallás- és közoktatási és Mayer földművelésügyi miniszter is a tárgyalások elhalasztása mellett érveltek. A minisztertanács végül a miniszterelnökre bízta, hogy az érdekelt miniszterekkel egyetértésben tegye meg a szükséges lépéseket.²²⁷ E kérdést – mint látni fogjuk – Bethlen szintén jól kamatoztatja majd a kormány és az EP választási előkészületeiben.

A március 17-i minisztertanácsot Kállay pénzügyminiszter tájékoztatta az ország pénzügyi helyzetéről. Elmondta, a „*korona nagymértékű romlása és a szük-*

225 MOL K-27. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 1922. március 3, 56-58; 59-60.

226 MOL K-27. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 1922. március 17, 60-62.

227 MOL K-27. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 1922. február 10.

ségelemek emelkedése folytán ismételtelen kellett és a jövőben is” a bankópréshez kell nyúlnia a kormánynak. Ezért felajánlotta lemondását, amit Bethlen nem fogadott el. Ezen az értekezleten Klebelsberg belügyminiszter bemutatta a nemzetgyűlési választásokról szóló 2200/1922 M.E. sz. rendeletét és kérte a kormány hozzájárulását. A rendeletet február végén a kormány már részletesen megtárgyalta és elfogadta. Azt február 28-án az Egységes Párt IB is elfogadta. Március 1-én pedig Bethlen már bemutatta a sajtónak, így annak kormány általi elfogadása csupán formáság volt. Ez történt a miniszterelnöki rendelethez tartozó és a Tomcsányi igazságügyi miniszter által bemutatott rendelkezésekkel is, amelyek a választási biztos, illetve a helyettese tennivalóit szabta meg.

Ennél fontosabb volt az a rendelet, amelyet az igazságügyi- és a belügyminiszterek dolgoztak ki a „*földbirtokreform nyugodt végrehajtásának biztosítása céljából a földbirtokreformmal kapcsolatban üzött népámitás eltiltása tárgyában*”. Ennek előzménye volt, hogy Bethlen már a február 10-i minisztertanácson szükségesnek tartotta a földreform agitáció korlátozására irányuló rendelet megfogalmazását. Akkor Mayer egyetértett vele. Konkrétan a Buza Barna által vezetett Szabadság Párt, illetve a Rassay Károly által vezetett Függetlenségi-, Kisgazda-, Földműves- és Polgári Párt földreform-agitációját említette.²²⁸

Március 3-án Bethlen egy „igen bizalmas” levélben kérte Tomcsányitól, hogy számára „3 nap alatt” egy olyan rendelettervezetet készítsen, amely alkalmas a választásokon „*túlzásba csapó*” földreform-agitáció megfékezésére.²²⁹ Tehát az ilyen előzmények után elkészült rendelettervezetet nyújtotta be az igazságügyi miniszter a március 17-i minisztertanácsnak, amely azt nem is tárgyalta, hanem csak tudomásul vette.²³⁰ Érdekes, hogy a belügyminisztérium csak április 27-én adta ki, „*a földbirtokreformmal kapcsolatban üzött népámitás eltiltásáról*” szóló rendeletét, amely május 7-én lépett életbe.

A rendelet 1.§-a kimondta: „*tilos akár nyilvánosan, akár házról házra járva, vagy több, bár nem együtt jelenlevő egyén előtt olyan törekvésekre, magatartásra vagy eljárásra való buzdítás, amely ellentétes az 1920: XXXVI. tc. rendelkezéseivel. Különösen tilos volt: 1. Az olyan ámitás, mintha a földosztás „ingyen, vagy csak alig számottevő ellenérték fejében történék. 2. Az arra való biztatás, hogy a földigénylő az „igénybe vett föld árának vagy haszonbérének fizetését tagadja meg, vagy, hogy az igénylő az igényelt földet (...) önhatalmúan vegye birtokába. 3. Az olyan cselekvésekre és törekvésekre való buzdítás, amelyek (...) az egyéni tulajdon biztonságát bármely módon is veszélyeztetik*”. A 2.§ értelmében magánszemélyeknek a földreformra hivatkozva tilos „*bárminő összeírást végezni, aláírásokat vagy előfizetéseket gyűjteni*”. A rendelet 3.§-a a büntető rendelkezéseket ismerteti.

228 MOL K-27. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 1922. február 10.

229 Bethlen István gróf levele Tomcsányi Vilmos Pál igazságügy miniszterhez a választási földreform-agitáció legyűrését célzó rendelet sürgős elkészítése ügyében. A dokumentumot közli; Szinai Miklós–Szűcs László (szerk.): *Bethlen István titkos iratai*. Budapest, 1972. Kossuth, 86-87.

230 MOL K-27. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 1922. március 17.

Eszerint, aki az 1. és a 2.§-ban megszabott tilalmak valamelyikét megszegi (...) „kihágást követ el, és 15 napig terjedhető elzárással és 2.000 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő”.²³¹

Összegezve az eddig leírtakat, 1922 tavaszán tehát az ország és a magyar társadalom igen nehéz gazdasági, pénzügyi és szociális helyzetben volt. A nemzetközi pénzpiacon a korona árfolyama napról-napra leértékelődött. Ennek következtében az árak rohamosan emelkedtek. Ez elsősorban a hadiözvegyeket, hadiárvékat, a hadirokkantakat és bérből-fizetésből élőket, különösen a munkásokat, a közalkalmazottakat és a köztisztviselőket sújtotta. E rétegek közül a kormány elsősorban a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvék, illetve a köztisztviselők és a rendőrség helyzetét tudta és akarta javítani. E csoportok megnyugtatása fontos érdeke volt a választások előtt. Az infláció hatására jelentősen növekedtek a mezőgazdasági termények – különösen az élelmiszerek és azon belül is a gabona és a hús – árai. Ez jó volt az ártermelő parasztságnak, különösen a közép- és gazdagparasztságnak.

A kormány az ország igen rossz pénzügyi helyzete ellenére, Bethlen kezdeményezésére a pénzügyminiszter felterjesztésére a minisztertanács elfogadta 1.000/1922. sz. rendeletet, amely a vagyonváltság törvényéhez képest nem szorgalmazta, hogy az 1.000-1.200 kat. holdas birtokosok földben adják le az adójukat. Mint látni fogjuk ez komoly elégedetlenséget vált majd ki az EP agrár-demokrata csoportjában. Bethlen kérésére a kormány már márciusban előkészítette azt a rendeletét, amely az ellenzéki pártoknak és az EP agrár-demokrata csoportjának is akadályozta a földreform végrehajtásának radikális követelését.

A választások hatalmi előkészítését jelezte a régi főispánok felmentése és a kormány embereinek kinevezése. Ez már komolyan érintette a volt Kisgazdapárt főispánjainak egy részét is. Ugyanakkor a lecserélt főispánok többsége valószínűleg legitimista volt. Ezek leváltásával a szabad királyválasztó nézeteket valló kisgazdák vezetői is egyetértettek.

Nagyatádi és a liberális ellenzék

A Kisgazdapárt kormánypárttá bővítésének folyamatát elsősorban Rassay Károly és pártja a Függetlenségi Kisgazda- Földműves és Polgári Párt kritizálta. Különösen veszélyesnek tartották a vidéken bevezetendő nyílt szavazást. Hangsúlyozták: annak elfogadásával Nagyatádi és hívei saját maguk politikai sírját is megásták. Szerintük a parasztpolitikus a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítésével és a vidéki nyílt szavazás elfogadásával elárulta a parasztság érdekeit.

1922 február közepétől Rassayék a Nagyatádi elleni kritikájukat már nem csak a budapesti liberális lapokban fejtették ki. A falvakba is eljutó 'Magyar Ugar' című hetilapjukban is támadták a parasztpolitikust. (A hetilap 1922-es példányai sajnos nincsenek meg sem az OSZK-ban, sem a Parlamenti Könyvtárban, ezért

231 *Iratok az ellenforradalom történetéhez II.* 1921-1924. 280.

nem idézhetünk belőle.) Ez már érzékenyen érintette a parasztpolitikust, mert a földnélküliek és a szegényparasztok vele és pártjával szembeni elégedetlensége növekedett. Ezért március elején Nagyatádi hetilapja, 'A Kisgazda' „*A törtető*” című vezércikkben foglalkozott a 'Magyar Ugar' parasztpolitikus ellen irányuló támadásaival. A vezércikk törtetőknak nevezte Rassayt és pártját, illetve annak másik ismert vezetőjét, a Kisgazdapártból 1921 nyarán kilépett Drozdy Győzöt is. Az ő támadásait a Nagyatádi-féle Kisgazdapárt „*letörésére, megsemmisítésre*” és parasztpolitikus „*lehetetlenné tételére irányuló kísérletnek*” tartják „*a politikai hitükből kiforgatott kisgazdák segítségével*”. Állították, hogy Rassayék a „*kisgazdák politikai érvényesülésének legnagyobb ellenségeivel*”, az Andrássy-Rakovszky, a Haller-Szmrecsányi és a Vázsonyi-féle pártokkal szövetkeztek. (Ez persze nem volt igaz! Rassayék később is csak a Vázsonyi pártjával kötöttek választási szövetséget.) Kérték olvasóikat, hogy „*eszköznek, játékszernek*” ne adják oda magukat Rassayéknak. E cikk hangoztatta: az EP a volt Kisgazdapárt programja alapján áll. Tehát Nagyatádinak és híveinek a „*kormányzó pártban van a helyük mindaddig, amíg*” az „*el nem tér programunktól. Itt egyetlen szavukkal többet használhatnak a népnek, mint az ellenzéki Kisgazdapárt az örökös szópocsékolásával és fogcsikorgatásával*”.²³²

Ez Nagyatádiéknak egyik fontos argumentációja volt a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítése mellett. E gondolatot az eddigi szakirodalom figyelemre sem méltatta. Az adott belpolitikai erőviszonyok mellett pedig ez fontos és vizsgálendő kérdés! E témához kapcsolódik a liberális ellenzék 'Világ' című napilapjában akkor megjelent írás a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítéséről. Mezei Ernő: „*Szegény kisgazdák*” cikke történeti összefüggésekbe ágyazta Nagyatádi és pártja politikai múltját és jelenét. Mezei nem is a „*disszidensek*”, hanem a volt „*munkapárti*” politikusok pártba való beengedését kifogásolta. Ezt így értékelte: „*közéletünk legifjabb, legüdebb politikai szervezete közös választási hadjáratra egyesült a hajdani szabadelvű párt legkorhadtabb roncsaival*”. Szerinte Bethlennek éppen a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítésének „*csábképevel*” sikerült azt a „*nagybirtokosság és a nagytőke pártjává átvarázsolni, az új demokrácia hódító hadseregét éppen győzelme káprázatával az ósdi hatalmak és az elavult hagyományok szolgálatába szédíteni*”. Ugyanakkor a kisgazdavezéreket „*nem lehet (...) elvtagadó árulással vádolni, – írta – sokkal inkább mélységes naivitással, amely nem tudott eligazodni egy katasztrófális nemzeti válság folyton megújuló és százsoros veszedelmekbe szerteágazó bonyodalmaiban*”. Nagyatádi politikai szerepét az ellenforradalom hatalomra jutásáig nagyra értékelte. Pártjának 1919. november végén Rubinek Gyula Földműves pártjával történt egyesítésétől azonban folyamatos megalkuvásként mutatta be politikáját. „*Új Dózsa Györgynek nevezték még kevéssel ezelőtt a megriadt ósdiak, de ő, a békés reformer, tanácsosabbnak találta, hogy tüzes vas-trón helyett, nagy urak társaságában, a piros bársonyszékbe üljön, és íme saját-*

232 A Kisgazda, 1922. március 5, 1.

ságos sors – ott is megpörkölődött”. Elismerete, a parasztpolitikusnak a Nagyatádi jelző kijár. Ez az ő „történelmi predikátuma – írta –, amelyet nem nemesi kutyabőr szerzett meg neki, ellenkezőleg, a 'self made man' demokratikus értéke volt benne kifejezve”. E cikk állította, az EP létrehozásával a Kisgazdapárt megszűnt.²³³

Ez persze – mint tudjuk – nem volt igaz. Hiszen az EP teljes neve a Keresztény Kisgazda- Földműves- és Polgári Párt volt. Tehát az, nevében és a programjában parasztpárt is maradt. Ezt bizonyítja a Somogy megyei Kisgazdapárt március 7-én Kaposvárott, a Turul-szálló nagytermében tartott beszámoló- és kampánynyitó nagygyűlése. Itt láthatjuk, hogyan történt a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítése azokban a megyékben és választókerületekben, ahol jól szervezettek voltak. Ezért ezt somogyi modellnek nevezzük.

A somogyi modell

Nagyatádi 1922. március 7-én mondott beszámolójában elismerte: a két évvel azelőtt beléjük helyezett bizalomnak, sajnos „nem tudtunk teljes egészében megfelelni”. Azért, mert győzelmük nem volt akkora, hogy az ország vezetését egyedül is kezükbe tudták volna venni. Programjuk megvalósítását a trianoni békediktátum is nehezítette, mert annak következtében súlyos gazdasági és szociális helyzet alakult ki.

A királykérdésről elmondta, a Habsburgokkal kötött szerződés megszűntével a magyar nemzetre visszaszállt a szabad királyválasztás joga. A trónra csak a király jogainak megszabása után lehet valakit ültetni. A második királypuccsot törvénytelennek, a szervezőit lázadóknak mondta, akik nem akarják elismerni a detronizációs törvényt. Nem ismerte el IV. Károly jogát a magyar trónra. Azt egyébként is csak az „alkotmányjogi kérdések megoldása után” lehet betölteni.

A földreformról kijelentette, amennyiben pártjuk jut többségbe, úgy a megkezdett munkát be fogják fejezni, a földreformot megvalósítják. „A kínai fal már most is át van törve” – fogalmazott, amivel a legitimista nagybirtokosok ellenállásának meggyengülésére célzott. Az elmúlt két év eredményeiből kiemelte: elérték a mezőgazdasági termények rekvirálásának és ármaximálásának eltörlését és szabadforgalmának újbóli bevezetését. Az állatok és a búza külföldi kiviteli engedélyezésével pedig az árutermelő parasztság, de az ország gazdasági helyzetén is javítottak. Az adókérdésben kiemelt magas új adónemek és járulékok bevezetésével véleménye szerint „(N)em az a baj, hogy van, hanem hogy a kivetés igazságtalan. Ezt meg kell szüntetni”. Megállapítását dörgő helyeslés fogadta. Tehát a parasztpolitikus továbbra is a nagybirtokosoknak kedvező adózás megváltoztatását hirdette.

A választójogról elmondta: programjukban továbbra is az egyenlő, általánosa, községenkénti és titkos választójog van. A vezetők között azonban voltak, akik azt mondták, „még vannak karlista és kommunista üzelmek, legyen még egyszer nyílt

233 Világ, 1922. március 4, 1-2.

szavazás”. Ezzel szemben ő elment a legfelső fórumhoz, mert „meggyőződéses volt, hogy a nemzetgyűlés többsége a titkosság mellett van”. Ismertette, hogy 1922 február elején a választójogi törvénytervezetet tárgyaló bizottság, az ő javaslatára „nagy többséggel a titkosságot fogadta el”. A kormány tárgyalta az ellenzékkel, de az megakadályozta, hogy a javaslatból törvény lehessen, így a kormány azt csinált, amit akart. Ekkor újra szót emelt – mondta –, de a „kormány a titkosság kérdését nem tette pártkérdéssé, mert az csak rendelet és nem törvény. Ezen változtatni már nem lehet”.

Híveinek megnyugtatására bejelentette, intézkedni fog, hogy a párt emberei ott üljenek majd a választásokon és figyeljenek arra, hogy „semmilyen pressziót a szavazókra ne gyakorolhassanak”. Kérte hallgatóságát, ne hagyják magukat elveiktől eltántorítani, és jól fontolják majd meg, kire szavaznak, mert ez a választás már öt évre szól és korrigálására addig nem lesz lehetőségük.

Elmondta a Kisgazdapárt kibővítésének folyamatát, Bethlen és híveinek pártba való belépésének menetét. „Ha a munkapártiak be is jöttek, még nem képviselők, a nép arra szavaz, akire akar, s nem választja meg” őket. Később állította: „szívesen együtt dolgozunk mindenkivel, akár gróf, akár nagyúr, akár kereskedő, akár iparos, akár tisztviselő, akár zsidó”. Ellentmondásos megjegyzéseit is helyesléssel fogadták a gyűlés résztvevői.

Nagy bajnak nevezte, hogy már Somogy megyében is újra „jelentkezik a munkánélküli földmunkások tömege (...) Elbocsátják a cselédséget, s az nem kap lakást, nem tud hová menni”. E helyzeten szerinte csak a lakások szabadforgalmának helyreállításával lehet segíteni. A legnagyobb bajnak a háborús jóvátételt fizetését mondta. Azt, hogy az antant évente 90.000 állatot követel ingyen. Végül arra bízta a hallgatóságát, hogy a képviselőjelöltekkel írassanak alá nyilatkozatot, mely szerint, ha kilép a pártból, köteles lemondani a mandátumáról. Ezt azzal indokolta, hogy az ország nehéz helyzete miatt szükség van az összetartásra.

Nagyatádi beszédét éljenzéssel és tapssal fogadták a megyei küldöttek. A nagyatádi választókerület megbízottjai felkérték a parasztvezért, hogy régi kerületében fogadja el ismét a jelöltséget. Ő az akadályok és az aggodalmai miatt, – mert „még a pártot is félti az élet viharaitól, és ha a bizalom személye és politikája iránt” megvan – vállalta a felkérést. Ezután Javos Antal az igali, Madarász Zsigmond a marcali, majd Pákozdi András a tabi, utána Tankovics János a kaposmérői választókerületek volt képviselői számoltak be a munkájukról. Gaál Gaszton, az 1920-22 közötti nemzetgyűlés utolsó házelnöke, aki a balatonboglári választókerület képviselőjeként választói küldöttség tagja volt, betegsége miatt nem vett részt a jelölőértekezleten. Az ő munkájáról Nagyatádi elismeréssel beszélt és ajánlotta újból képviselőjelöltnek. A megyei küldöttértekezlet a jelölteket elfogadta és minden volt képviselőt a saját választókerületének küldöttsége felkérte, hogy újból legyen a választókerület képviselőjelöltje.

A megyei küldöttértekezleten Nagyatádi a legerélyesebben visszautasította azokat a rágalmakat, amelyeket ellenségei terjesztenek. „A pártnagygyűlés részt-

vevőivel üzeni, aki róla azt állítja, hogy bárhol földet vásárolt volna, az alávaló, rágalmozó gazember”.²³⁴ Itt az Eskütt-féle panamában felbukkanó vádakra válaszolt. Nevezetesen, hogy az állatkiviteli engedélyek kiadásáért kapott pénzből ő is részesült és abból földet vásárolt. A vád azonban nem volt igaz. Nagyatádi sem ekkor, sem később nem vett nagyobb területű földet! Az viszont valószínűnek látszik, hogy az Eskütt-féle panamában érintett kiscgazda képviselők februári felmentése része volt annak a bonyolult alkufolyamatnak, amely Bethlen és Nagyatádi között létrejött a Kiscgazdapárt kormányzópárttá kibővítése érdekében. Ezzel függhetett össze az is, hogy 1922. március 19-én szabadlábba helyezték Eskütt Lajost is, akit már 1921. szeptember elején letartóztattak.²³⁵

Mit mutat a kaposvári jelölógyűlés? Egyrészt, hogy a Kiscgazdapárt Somogy vármegyében jól szervezett volt. Minden választókerületben, és a falvak többségében is voltak helyi szervezetek. Annak voltak elnökei, akik nem voltak azonosak a képviselőkkel. Ezeket döntően református lelkészek, tanítók, kis-, közép- és gazdagarasztok vezették. Semmi jelét nem látjuk annak, hogy az országos párt kibővülése után a somogyi szervezetet ellepték volna a földbirtokosok vagy akár a dzsentri-hivatalnoki rétegek képviselői. Egyedül a kaposvári választókerület jelöltjéről nem döntött a megyei értekezlet. Annak Ereky Károly volt a korábbi képviselője, aki szintén tagja lett az EP-nek. Az ő addig végzett munkájával azonban – mint látni fogjuk – Nagyatádi és hívei elégedetlenek voltak.

E szervezeti struktúra alapján állíthatjuk, hogy a „Somogy megyei Kiscgazdapárt” – így írták a nevüket is – akkor még a parasztság demokratikus tömegpártja volt. A megyei párt napilapja a ’Dél-magyarország’ pedig még liberális-agrárdemokrata eszmei irányzatú volt. Somogy megye persze a Kiscgazdapárt bölcsője és erős fellegvára volt. Ezért is maradhatott meg Nagyatádi és hívei politikai befolyása alatt. Ezt Bethlen is tiszteletben tartotta. Ez is benne lehetett a kettőjük között létrejött kompromiszumban. Ezért beszélhetünk somogyi modellről. Persze – mint látni fogjuk – nem volt ez minden megyében így.

A párt Intéző Bizottsága és a jelölések

Nagyatádi hívei azonban – valószínűleg az ő tudtával és beleegyezésével – március elején elégedetlenkedni kezdtek. Ennek két fő oka volt. Egyrészt, hogy Bethlen és Klebelsberg elmozdították a kiscgazdapárti főispánok egy részét, és helyükbe – a ’Világ’ állításai szerint – mindenütt volt „munkapárti” politikusokat, illetve saját megbízható embereiket ültették. Másrészt, azt tapasztalták a választókerületükben, hogy sok helyen már a Gömbös támogatására hivatkozó, egységes

234 *Dél-magyarország*, 1922. március 8, 3. Részletesebben lásd: SIPOS JÓZSEF: Nagyatádi Szabó István és az 1922-es választások Somogyban. *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv* 33. Kaposvár, 2002, 181-222.;

235 Lásd *Iratok az ellenforradalom történetéhez*, II. köt. 1921-1924. Budapest, 1956. Szikra. 210-212.; *Világ*, 1922. március 24, 3.

párti ellenjelölt készíti elő a maga számára a talajt. Ezért kifogásolták, hogy Gömbös önkényesen intézi a 'választási agitációt', amelynek éle sokszor a Nagyatádi-csoport jelöltjei ellen irányul. Tapasztalatukat csak megerősítette az a hír, hogy a 1922 március 6-án a miniszterelnökhöz felrendelt főispánok állítólag azzal az utasítással utaztak haza, hogy az EP hivatalos jelöltjét egyáltalán nem biztos, hogy meg fogja illetni a közigazgatási apparátus segítsége. Sőt! Minden egyes esetben közölni fogják velük, hogy a több egységes párti jelölt közül ki az, akit Bethlen, valóban hivatalosnak tekint.

Az agrár-demokraták között voltak olyanok is, aki úgy látták, hogy „Bethlen, Gömbös segítségével ki akarja irtani Nagyatádi táborát”. Egy volt kisgazdapárti államtitkár azt jósolta: ha ez így megy tovább „Nagyatádi egészen rövid idő alatt egy táborba lesz Rassayval”. Ezzel az ellenzékbe való vonulásukra célzott! Az elégedetlen képviselők táviratott küldtek a szülőfalujába, Erdősokonyán tartózkodó parasztpolitikusnak, aki március 8-án visszaérkezett Budapestre.²³⁶ 'Az Ujság' jól látta, hogy a „nagyatádi csoport” szervezkedéséről volt szó, akik fellázadtak az őket háttérbe szorítani akarók ellen. A párton belüli ellentétek az EP március 8-i IB értekezletén is megnyilvánultak. Először Meskó Zoltán, az új főispáni kinevezéseket tette szóvá. Érveit a kormánytagok elfogadták és a „*sérelmek orvoslását*” ígérték. Ez azt jelentette, hogy egyrészt Bethlen nem váltott le több volt kisgazdapárti főispánt. Másrészt a leváltottakat elfogadják majd a párt hivatalos képviselőjelöltjének. A jelöléseknél éles vitákra került sor. Volt olyan jelölt, akiről pro- és kontra tízen is véleményt formáltak. Az agrár-demokraták elsősorban a volt középpártiak túlzott előtérbe nyomulását és Gömbös diktatórikus módszereit kifogásolták.

Az ellentétek elsősorban az agrár-demokraták és a volt munkapárti tagok között éleződtek ki. Az elnöklő Nagyatádi nem tudta, vagy nem akarta helyreállítani a nyugalmat.²³⁷ A választókerületekre nézve nagy nehezen mégis megállapodtak, a 3 hátralévő jelölés betöltésénél azonban nyílt összeütközésre került sor. A volt munkapártiak megelégedtek az ellenük intézett támadásokat, és tüntetőleg eltávoztak a teremből. Egyik vezetőjük gróf Károlyi Imre pedig lemondott az IB tagságáról. Ezt az IB tudomásul vette és helyébe Daróczy Aladárt választották. Ekkor már Mayer földművelésügyi miniszter – Nagyatádi bizalmasa – kérte az elégedetlenkedőket, hogy offenzívájukat hagyják abba. Ők ezt elfogadták, ha minden jelölésről külön jegyzőkönyvet vesznek fel. Az IB többsége ezt megsza-vazta. Ezzel is csökkenteni próbálták Bethlen és Gömbös manipulálását.

Ennek ellenére újabb éles vita keletkezett Ereky Károly kaposvári jelölésénél. Őt Nagyatádi veje, Tankovics János, a Somogy megyei Kisgazdapárt elnöke ellen-ezte. Szerinte Ereky elhanyagolta a kerületét, a választóival nem törődött. Kapos-várrott a „*legteljesebb felekezeti béke uralkodik, amelyet Ereky kaposvári tartózkó-*

236 *Világ*, 1922. március 8, 2.

237 *Világ*, 1922. március 9, 1-2.

dásai alkalmával” mindig megzavart. Ezért Erekyre csúfos bukás vár Kaposvárott. Tankovics kijelentette, ha Ereky mégis fellép a városban, akkor ő Sümegi Vilmost, a Rassay-párt ottani jelöltjét fogja támogatni. Gömbös kiállt az antiszemita Ereky mellett. Végül abban állapodtak meg, hogy egyelőre függőben hagyják ezt a kérdést.

A jelöltállítás körüli vitákat érzékelteti az is, hogy Klebelsberg belügyminiszter 3 jelöltjét hosszas vita után visszautasították. A liberális sajtó szerint 30-31 jelöltben állapodtak meg, de a nevüket még nem hozták nyilvánosságra, mert még nem minden döntést tekintettek véglegesnek. A jelölések végén az agrár-demokraták követelésére elvileg megegyeztek, hogy „*respektálják az anyapártiak szerzett jogait*” és a volt képviselők részére 70 választókerületet biztosítanak, a régebbi 90 helyett. Ezt Nagyatádi is elismerte. Kijelentette, a jelöltállítás során elsősorban a volt képviselőket jelölik, és csak utánuk jöhetnek az új párttagok.

Abban is megállapodtak, hogy csak az lehet a párt hivatalos jelöltje, aki a párt IB határozata után Bethlen és Nagyatádi aláírásával ellátott igazolással jelenik meg a választókerületben. Ez is a Gömbös által addigi elkövetett machinációk csökkentését jelentette.²³⁸

Ezen az IB-n, a volt Egyesült Függetlenségi és 48-as Párt vezetői közül Hoitsy Pált társelnökké, Zlinszky Istvánt alelnökké és Kállay Ubult intézőbizottsági taggá választották. A párt gazdájának pedig Takách Gézát, a párt főtitkárát választották. Az IB este 9-kor ért véget, utána még a tagfelvevő bizottság ülésezett, ahol az újabban érkezett tagfelvételi kérelmekről döntöttek. Az IB örömmel vette tudomásul, hogy a Jegyzők Országos Szövetsége, a Polgári Iskolai Tanárok Országos Szövetsége és a Hadirokkantak Országos Szövetsége is csatlakozott a párthoz. Ezen a napon jelentette be Nagykatá, Dunavecse és Abony községek küldöttsége is a párthoz való csatlakozását. Március 13-án az Országos Műszaki Egyesület és az Országos Ipari és Kereskedelmi Gazdasági Párt vezetősége jelentette be az EP-vel való együttműködését. Egy héttel később pedig a Közszolgálati Alkalmazottak Szövetsége altiszti csoportjának küldöttsége csatlakozott a párthoz és kérték, hogy nekik is juttasson helyet a nemzetgyűlésben.²³⁹ A pártba való tömeges belépésekkel megkezdődött társadalmi bázisának és jellegének változása. A parasztság és a kisiparosok mellett az állami tisztviselők, hivatalnokok és közalkalmazottak számának növekedése.

A képviselőjelölésekről kibontakozott vitát a párt vezetése a nyilvánosság előtt tagadta. A jelöltállítások ügyében a „*legteljesebb egység van közöttük*”, és nem igazak az ellenzéki újságok híresztelése – hangoztatták. Ugyanakkor nem közölték a hivatalos jelöltek névsorát, mert a „*jelölések kérdésében végleges megállapodás még nincsen*”. A 'Magyar Falu' című kiscgazda hetilap viszont az értekezlet után „*beavatott helyről nyert értesülésük szerint*” közölt egy 50 fős listát. Ebből

238 *Világ*, 1922. március 9, 1-2.

239 *Új Barázda*, 1922. március 9, 1. és március 14. 1., illetve március 19, 3.

28 jelölt volt kispazda- és földművespárti képviselő. Közülük 13-an a liberális-agrárdemokratához, 11-en az újkonzervatív-agráriusokhoz, 4-en pedig a fajvédőkhez tartoztak. A disszidensekhez 8-an, a volt Munkapárthoz 10-en tartoztak. És volt 4 pártönkízüli jelölt is.²⁴⁰

Tehát megállapíthatjuk: az 50 nem véglegesített képviselőjelölt hovatarozásának elemzése mutatja, hogy Nagyatádnak és híveinek ekkor még sikerült a Kispazdapárt kormánypárttá bővítését megelőző erőviszonyoknak megfelelően alakítani a képviselőjelöltek arányát. Összességében azonban a jelöltállítások Bethlennek kedveztek, mert ő nem csak a disszidensekre és a volt munkapártiakra, illetve személyes híveire számíthatott, hanem az újkonzervatív-agráriusokra és Gömbösökre is. Ez továbbra is nyugtalanította Nagyatádit és az agrár-demokratákat.

Az EP vezetőségének működési- és a jelöltállítási mechanizmusa megmutatja, hogy ekkor még valódi érdekütköztetésről és érdekegyeztetésről beszélhetünk. A jelöltállításban a régi képviselők és az új tagok közötti rivalizálás volt látható. A Somogy megyei Kispazdapárt március 7-i küldöttértekezlete azt bizonyítja, hogy a jól szervezett megyékben és választókerületekben a volt kispazdapárti képviselőket jelölték. Ezt nevezzük somogyi modellnek. A március 8-i vezetőségi értekezleten Nagyatádi hívei megállították a konzervatív erők, illetve a volt munkapártiak előretörését. Ezért Károlyi Imre lemondott az alelnökségről. Bethlen és Klebelsberg megígérték, hogy nem mentenek fel több kispazdapárti főispánt, a felmenteteket képviselő-jelöltséggel kompenzálják, a jelöltállításnál a volt kispazdapárti képviselők elsőbbséget élveznek. Ugyanakkor a 90 volt kispazdapárti képviselő helyére csak 70-en jelöltet állíthattak. A manipulációk lehetőségét csökkentették azzal, hogy az IB jelöltállításairól jegyzőkönyvek készüljenek, és csak azok lehettek a párt hivatalos jelöltjei, akiknek a megbízólevelét Bethlen és Nagyatádi is aláírta. Ennek ellenére az EP vezetőségén belüli politikai csoportok között a küzdelem folytatódott. És – mint a következőkben látni fogjuk – ez nem szűkölt le csak a jelöltállításra, hanem fontos gazdasági, társadalmi, szociális kérdésekre is kiterjedt.

240 A 'Magyar Falu' 1922. március 19-i száma névszerint közli. Agrár-demokraták: Nagyatádi Szabó István, Mayer János, Dömötör Mihály, Gaál Endre, Haypál István, Pásztor József, Lovász János, Simonyi-Semadam, Hencz Károly, Szabó Sándor, Gaál Gaszton, Könyves-Tóth Lajos és Meskó Zoltán. Újkonzervatív-agráriusok: Tomcsányi-Vilmos Igazságügyi Miniszter, Schandl államtitkár, Örfly Imre, Vasadi-Balogh György, Széchenyi Viktor gróf, Rubinek István, Sokorópátkai Szabó István, Patacsi Dénes, és Perlaky György. Fajvédők: Gömbös Gyula, Hír György, Muszti István, és Sréter István. Disszidensek: gr. Klebelsberg Kunó, gr. Ráday Gedeon, Karafiáth Jenő, Rupprecht Olivér, Iklódi-Szabó János, Fáy Gyula és Putnok Móric. Munkapárti volt: báró Perényi Zsigmond, gróf Almássy László, Putnok Sándor főszolgabíró, Fekete Lajos szolgabíró, ifj. Mikszáth Kálmán. Pártönkízüli volt, de Bethlen megbízható embere: Kállay Tibor pénzügyminiszter és Pető Pál miniszterelnökségi titkár (Bövebben lásd; *Magyar Falu*, 1922. március 19, 1.).

„A Nemzethez!” című kiáltvány

Az EP korábbi IB értekezletén véglegesítették annak első nyilvánosság elé szánt plakátját. Ez „A Nemzethez!” címet kapta és az Egységes Párt minden elnökségi és az IB tag aláírásával március 5-én kelt.²⁴¹

A kiáltvány felsorolta a volt nemzetgyűlés legjelentősebb törvényalkotásait: visszaadta a parasztság és az iparos társadalom szabadságát, megszüntette a mezőgazdasági termények rekvirálását és azok ár-maximálását, áttért a mezőgazdasági termények szabad forgalmára, törvénybe iktatta a földreformot, amelynek végrehajtása folyamatban van. Megalkotta a kisiparosoknak kedvező új ipartörvényt, visszaállította a „polgári rendet és békét” és megindította a termelőmunkát. E kiáltvány, a választások előtt az „egységes táborba, a Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgárpárt zászlaja alá” szólított minden magyart, aki az „összeomlott Hazánkban a keresztény erkölcs és nemzeti gondolat alapján való újjáépítésében önzetlen részt akar venni.” A drágaságért, a nélkülözésekért és a trianoni békéért a forradalmakat tette felelőssé. A gazdasági és szociális helyzet javítása érdekében „nyugalmat és békét” szorgalmazott az országban és külfölddel is. Ragaszkodott a „jelenlegi alkotmányos rendhez” és a magyar nemzeti királysághoz. De ígért is a kiáltvány. „A kenyér politikáját folytatjuk, hogy munkája és megélhetése legyen minden magyar embernek. A mezőgazdasági és ipari termelőmunka fellendítése nyújt erőt, hogy Kossuth Lajos és Széchényi István Magyarországot (...) valóra válthassuk.” – fogalmazott.²⁴²

A kiáltvány tehát békét, nyugalmat, munkát és megélhetést ígért a népnek, ha nemzeti egységbe tömörül. A kiáltvány plakátokon, március 8-án jelent meg először a fővárosban. A 'Világ' szerint ezután „százezer számra fogják elárasztani az országot ezzel a proklamációval”. A kormányhoz közel álló napilapok március 11-én, első oldalukon, teljes terjedelemben közölték.²⁴³ A liberális lapok a 2-3. oldalukon, de csak beszerkesztve. 'Az Ujság' viszont teljes terjedelemben közölte és a legfontosabb aláírókat is. Ugyanakkor „Plakátpolitika” című vezércikkében szóval tette, hogy az „nem dicsekszik a közszabadságok helyreállításával. (...) Nincs szó benne a „kurzussal való szakításról, a felekezeti és faji üldözések kiküszöböléséről” és a zsidókkal, szociáldemokratákkal való kibékülésről.²⁴⁴ Nagyatádi hetilapja, 'A Kisgazda' „Bethlen István szózata a nemzethez” címmel, a 2. oldalán közölte. Ez azt is jelenti, hogy a parasztpolitikus és a Kisgazdapárt vezetése azt nem tekintette a saját politikai nyilatkozatának.²⁴⁵

241 Erről adott előzetes, de pontatlan hírt a Világ 1922. március 7-i száma. Az elnökség tagjai: Nagyatádi Szabó István elnök, Bethlen István gróf, pártvezér, Gaál Gaszton, Hoitsy Pál és Perényi Zsigmond báró, társelnökök, Gömbös Gyula ügyvezető alelnök, Fáy Gyula, Meskó Zoltán, Molnár Dezső, Rubinek István, Sokorópátkai Szabó István, Szijj Bálint, Zlinszky István alelnökök, 30 IB tag, Ráth Sándor dr., pártigazgató és Héjji Imre dr., háznagy (Lásd: *Új Barázda*, 1922. március 11, 1.).

242 *Új Barázda*, 1922. március 11, 1.

243 *Új Barázda*, 1922. március 11, 1. és a *Szózat*, 1922. március 11, 1.

244 *Az Ujság*, 1922. március 11, 1.

245 *A Kisgazda*, 1922. március 19, 2.

A Kisgazdapárt országos értekezlete

Az agrár-demokraták elégedetlenségét azonban már nem lehetett lecsillapítani. Az elégedetlenkedők élére Nagyatádi négy régi híve, Mohácsi Lajos evangélikus lelkész, Herczeg Sándor, Könyves-Tóth Lajos és Pásztor József álltak. Az első a Kisgazdapárt dunántúli, a második a Dunán inneni szervezetek elnökei voltak. Könyves Békés-, Pásztor Zemplén megyei. A 'Világ' ezt Nagyatádi tartózkodásával magyarázta. Továbbá azzal, hogy az ellenzékiek mozgalmát ezek a vezetők „*most már teljesen függetlenül Nagyatáditól*” igyekeznek sikerre vinni. Ezt nem szabad szó szerint érteni. Valószínűbb, hogy ő maga is egyetértett az elégedetlenkedőkkel. Azok vezetői március 10-re táviratilag a volt Kisgazdapárt képviselőit és vidéki szervezetek elnökeit országos értekezletre hívták, ahova „*minden körülmények között jöjj fel*”. Ezt a Kisgazdapárt Dohány-utcai helyiségében tartották, ahol a vidéki kisgazdák 231 megbízottja volt jelen, ők 111 választókerületet képviseltek. 54 volt képviselő, 3 volt főispán és 27 megyei pártelnök vett részt a tanácskozáson.

Először Herczeg ismertette az értekezlet összehívásának okait. Rámutatott, hogy a volt „*munkapártiak*” bevonulása következtében a régi kisgazdapárti politikusok egyre jobban háttérbe szorulnak. Szerinte ennek következményei a pártra nézve végzetesek lehetnek. Kifogásolta, hogy az új párt programjában nincs eléggé kifejtve a régi párt programja. A kormányban pedig a Nagyatádi-párt csak egy taggal van képviselve. (Itt csak Mayerra gondolhatott – S. J.) Herczeg lehetetlennek tartotta, hogy koalíciós kormánnyal mennek bele a választásokba, amikor a Kisgazdapárt „*óriási áldozatokkal módot nyújtott az egységes párt megalakítására*”. Kijelentette: „*a nép a vidéken ellenzéki hangulatú. Mindenütt követelik, hogy forduljanak szembe a kormánnyal*”, Az elégedetlenség oka – mondta –, hogy a „*nép bizalmatlan azokkal a csoportokkal szemben, amelyekkel a miniszterelnök az egységes pártot felhívította*”. Kifogásolta, hogy az eddig megtartott jelöltállításoknál a régi kisgazdapárt tagjainak nincsen semmi befolyása. „*Gyors változtatásokra van szükség, mondta, különben menthetetlenül elpusztul az egész kisgazdapárt és vele együtt az a program, amelyet évtizedek óta hirdet!*” Ezért követelni kell a miniszterelnöktől, hogy „*szüntesse meg a koalíciós kormányzatot, és a miniszteri tárcák kétharmadát biztosítsa a Kisgazdapárt számára.*” A miniszterelnökségi és a belügyi államtitkárságot is a régi Kisgazdapárt embereivel töltsék be. Erre a választásokra való tekintettel feltétlenül szükség van. „*Revízió alá kell venni a legutóbb történt és a régebbi főispáni kinevezéseket. Tizenkilenc főispánságot a régi Kisgazdapárt számára kell fenntartani*”.²⁴⁶

E helyzetelemzés kritikusan – néhol túlzásokba is esve – feltárta azt a helyzetet, amibe a régi kisgazdák az EP megalakítása után kerültek. E követelések pedig az abból való kitörési terveiket mutatták meg.

246 A volt képviselők közül felszólalt Gaál Gaszton a nemzetgyűlés volt elnöke, Barla-Szabó József, Meskó Zoltán, Berki Gyula, Csontos Imre, Könyves Lajos, Szijj Bálint, Haypál István, Pásztor József képviselőjelöltek. A volt főispánok közül jelen voltak Kovács-Nagy Sándor, Jánmy Béla és Szomjas Gusztáv. *Világ*, 1922. március 11, 2.

A nap folyamán mintegy 60 felszólalás történt. Fontosabb hozzászólók voltak: Berki Gyula, Bodor György, Borgulya Pál, Csontos Imre, Nagy Pál, Könyves Lajos volt képviselők, Csizmadia András, Békés megyei elnök, Domján Gyula, Márton János, Karlovics Sándor, Zala megyei elnök, Kiss Albert, és Péntek Pál, Komárom megyei elnök. Valamennyien helyeselték a határozati javaslatban foglaltakat.

A felszólalók hangsúlyozták: vidéken érthetetlen a helyi szervezetek számára, hogy „*miért kellett engedményeket tenni a pártnak a régi programjából és főként a titkosság elvének elejtése okoz nagy*” riadalmat. Ugyanakkor általános vélemény volt, hogy a vidéki nyílt szavazás bevezetése miatt már nem akartak „*robbantani*”, és kilépni a pártból.

Az értekezlet célja elsősorban a parasztpolitikus és agrár-demokrata híveinek a párton belüli súlyának megerősítése volt. Ezek követelték, hogy a lemondott főispánjaikat újra nevezzék ki főispánoknak. Berki, Udvardi Miklós, Herczeg főispáni kinevezését is kívánták. Sőt! A párt újkonzervatív, agráriusainak megnyerése érdekében Egan Imre, volt Békés megyei főispán, Farkas Béla, Héjj Imre és Vassady-Balogh György főispáni kinevezést is követelték. Tárgyalták a jelöléseket is. Igényelték, hogy azokban a választókerületekben, amelyeket a Kisgazdapárt tagjai képviseltek, most is csak ők léphessenek fel. Ahol pedig 1920-ban a KNEP, vagy az ellenzék jelöltje győzött, a jelölések kétharmada szintén őket illesse meg, és csak egyharmada a párt új tagjait. Az új 25 választókerületben, –amelyet a miniszterelnök magának tartott fenn, – ugyanezt az arányt kívánták érvényesíteni A jelöléseknél pedig figyelmen kívül hagyták az EP IB addigi jelöltjeit és „*minden kerületet újból letárgyaltak*”. Többen kifogásolták Gömbös „*diktatori szereplését*” és megállapították, hogy ha a helyzet e tekintetben nem változik, akkor a volt kisgazdapárti jelöltek a „*legsötétebb jövőnek*” nézhetnek elébe. Ezért kérték Bethlentől, hogy Gömbös mellé két másik ügyvezető alelnököt, név szerint Meskó Zoltánt és Könyves Lajost nevezze ki, s e triumvirátust Meskó vezesse. A budapesti választások intézésére pedig az elnökségbe javasoltál Lipták Pált és Wágner Károlyt.²⁴⁷

Az értekezletre délután meghívták Nagyatádit is, aki Mayerrel érkezett meg. Ő beismerte: A párt a nemzetgyűlés végén kényszerhelyzetbe került. Főként az ellenzék makacs vitái következtében a parlamentben nem tudta a titkosságra vonatkozó tervét érvényre juttatni. Ezután a kormány azt csinált, amit akart. Az EP megalakulását így magyarázta Bethlen: „*a gazdasági erők egyesítését kívánta az ország érdekében létrehozni és így a kisgazdapártnak honorálni kellett a miniszterelnök előterjesztését.*” Hozzátette: „*az egység kedvéért nem akarja elhanyagolni a kisgazdák érdekeit.*”

Ezután Udvardi ismertette a véglegesített és a miniszterelnöknek szóló memorandumot. „*A tizenkettedik órában fordulunk pártunk vezéréhez, akit a legnehezebb időkben – szinte magunkra hagyatva – támogattunk, és akinek a mai alkotmányos rend alapján álló és nemzeti erők egyesítését célzó politikájához fenntartás*

247 *Az Ujság*, 1922. március 11, 1-2.

nélkül és bizalommal adtuk oda a mi lobogónkat és bizalmunkat” – így kezdődik e memorandum. Az elmúlt két évben mindig mi voltunk azok, – írták – akik támogatták a „mai alkotmányos rendszer minden kormányát”. Ezért vállalták a parasztság bizalmának a pártban való megrendülését is. „Toleráltunk nekünk nem tetsző dolgokat és vállaltuk olyan jelenségek és tények ódiúmát is, amelyekben részünk nem volt, és amelyek ellen a mi érzésünk háborgott a legszenvedélyesebben. Célunk volt, hogy a forradalmak után jöjjön a normális rend ide, a társadalmi béke és a gazdasági konszolidáció.” Ezért, írták: „Egyedül mi vagyunk gouvernementális párt. Csak mi hoztunk áldozatot. Csak mi kockáztattuk azt, hogy politikailag megsemmisüljünk. (...) Végig tudtuk nézni vezérünk vesszőfuttatását. Tudtunk túrni, de (...) megállj!-t kiálltunk akkor, amikor célunkat az elsöprés veszedelme fenyegeti.” Ebben a helyzetben – írták – „szembe merünk szállni minden látható és láthatatlan hatalommal, (...) a leghatalmasabb hatalom minden lehető és lehetetlen fegyverével szemben.”

Kijelentették, pártjuk: „programja a nemzeti agrárdemokrácia. Pártunk jellegét a kigazda és földműves jelző adja meg. Most ezt a programot és jelleget fenyegeti veszedelem. Már pedig ez az, amit még csak megkockáztatni sem engedhetünk.” Mégis – írták – támogatják azt a politikát, hogy „minden nemzeti erő egyesüljön. Helyeseljük az egy akol és egy pásztor elvét”. Kifogásolták, hogy a bárányok közé farkasok keverednek. „Mi egy életen át harcoltunk a munkapárttal. Pártunkat ez a politikai harc szülte. Új idők jöttek, felejtjük el a múltat. De felejtsek el ők is.”

A memorandum agasztó jelenségeket is felsorolt. „Főispánjainkat egymás után emelik ki állásukból és állítanak helyükbe olyanokat, akiket mi nem ismerünk, s akik eddig közénk nem tartoztak. A vidéken kerületről-kerületre szorítják ki hiveinket az újak. A helyi csoportok kipróbált hiveink ellen előszedik a régi ellenfelek eddig háttérbe szorult legharcosabbjait. A közigazgatási hatóságok sok helyütt nyíltan hirdetik visszaszorításunkat, és leplezetlenül harcolnak minden eszközzel ellenünk. A választások vezetése rejtelmes, előttünk eltitkolt és a jelekből láthatóan gyakran ellenünk irányuló. A jelenségek azt mutatják, hogy céltudatos következetességgel ki akarnak szorítani a házunkból. Ha ez így halad, a mi zászlónk alatt idegenek, idegen célokkal és idegen programmal fogják magukat annak a pártnak nevezni, amelyben csak mutatóban fog maradni néhány hívünk. Ez pedig bukása az agrárdemokráciának. Bukása Nagyatádi nimbuszának.”

Ezek miatt a vidéki szervezeteikben nagy az elkeseredés – írták. „Embereink háborognak, népünk elfordul tőlünk. A nép azt látja, hogy minden nap más vezetője kezéből hullik ki a zászló. Népünk ama régi idők felújulásának kísérletét látja, amely ellen harcolt, amelyet gyűlölt, és amelynek nem lehet többé feltámadása.”

Kérték Bethlent, fogadja el előterjesztéseiket. Kérték, hogy „ne méltóztassék a formákra hivatkozni, a lényegre tessék megmenteni”. Ha előterjesztésük rövid határidőn belül nem jár sikerrel, akkor vállalják a harcot. Ha rákényszerülnek – írták

– „állunk ellenzékiésre áhítózó népünk élére, vezetjük azt arra a harcra, amelyre türelmetlenül vágyik. És ezért áthárítjuk a felelősséget nagyméltóságodra”.

Követeléseiket négy pontban foglalták össze.

„1. A párt annak a megállapításával, hogy a vidéki szervezetek összessége törhetetlenül ragaszkodik nagyatádi Szabó István és a párt eddigi egész programjának – az 1921. október 16.-án elfogadott programpontokkal megerősített – változatlan fenntartásához, a jövő nemzetgyűlés tartama alatt.

2. Követeljük a mostani koalíciós kormány rekonstruálásával egységes pártkormány megalakítását a régi kisgazdapárt megfelelő érvényesülése mellett.

3. Követeljük, hogy ez az elv érvényesüljön a főispánokra vonatkozóan.

4. Követeljük végül, hogy a jelölések a kisgazdapárt jogos igényei és a választókerületek közönségének megnyilvánuló kívánságai szerint történjenek.”²⁴⁸

E pontok tehát lényegében azt követelték, hogy az EP programja a volt Kisgazdapárt demokratikus programja legyen. A koalíciós kormány helyett már a választások előtt az EP-ből alakuljon pártkormány, amelyben a volt Kisgazdapárt az eddigieknél nagyobb arányban részesedjen. Ez legyen érvényes a főispánokra is. A jelöltállításnál a Kisgazdapárt jogos igényei elsőbbséget élvezzenek.

A memorandumot – a Somogyból akkor visszaérkezett Nagyatádi jóváhagyta, az értekezlet pedig elfogadta. Elhatározták, azt még az este átadják a miniszterelnöknek. A küldöttséget Herczegh és Mohácsi vezették. A miniszterelnökségen azonban – mivel Bethlen már az éjszakai miskolci utazáshoz készülődött – a memorandumot a titkárság vezetője vette át.

Az értekezlet után Nagyatádit többen kérték: éjszaka ne utazzon Bethlennel Miskolcra, ahol másnapra volt kitűzve az EP első országos kampánynyitó nagygyűlése. Ő azonban ezt lehetetlennek tartotta, mert szavát adta, hogy elmegy Miskolcra. Egyébként is megígérte régi hívének, Pásztor Józsefnek, hogy részt vesz vasárnapi programbeszédén. Hívei hangsúlyozták: e napokban eldől a Kisgazdapárt és az ő sorsa is. Ezért feltétlenül szükség volna arra, hogy e döntő órákban ő is ott legyen az értekezlet másnapra tervezett folytatásán. Ő azonban nem maradt Budapesten, az éjszakai különvonattal ő is elutazott Miskolcra. Így a másnapra tervezett értekezlet elmaradt. Ezért a liberális újságok úgy vélték, hogy Nagyatádinak sikerült leszerelni a mozgalmat.²⁴⁹

Hogyan értékelte a történeteket a korabeli sajtó? 'Az Ujság' „Ultimátumot intéztek a miniszterelnökhöz a volt kisgazdapártiak” című cikkében úgy látta, a mozgalom éle a párt „jövevényei ellen” irányult. Célja, hogy az „egész vonalon realizálják az agráruralmat és hegemoniát”. E mozgalom vezetői „minden körülmények szerint irányító hatást akarnak gyakorolni a magyar kormányzati politikára”. E megállapítást túlzásnak tartjuk. Jól látták viszont, hogy hatalmi pozíciókért folyik a harc: „Nagyatádi szembehelyezkedett a diktatórikus irányzattal és keményen

248 *Az Ujság*, 1922. március 11, 1-2.

249 *Világ*, 1922. március 11, 1-3. és *Az Ujság*, 1922. március 11, 2.

tartja pozícióját". Egyrészt állja a miniszterelnökkel kötött megállapodást, másrészt elítéli az „egyeduralmi törekvéseket”. Harmadrészt elfogadja, hogy a „tényleges erőviszonyokat mérlegelő, a differenciált társadalom vágyait kielégítő politika jusson diadalra országszerte”. Ezért e lap megnyugtatónak nevezte a parasztpolitikus „morális” fellépését.²⁵⁰

A 'Világ' „*A kiszgazdák ultimátuma Bethlenhez*” című kolumnája is részletesen ismertette a történeteket. Hangsúlyozta: a kiszgazdák vidéki vezetői arról is tudomást szereztek, hogy a választási kampányban a főispánok és a szolgabírók „titkos utasítások alapján dolgoznak”, és ezek – megvalósításuk esetén – alkalmasak arra, hogy „az egész kiszgazdapártot megsemmisítsék”. Ezek az utasítások ugyanis arról szólnak, hogy a közigazgatás szervei nem a hivatalos jelöltet kötelesek támogatni, hanem azt, aki erre nézve Gömbös vagy Bethlen „*sajátkezű levelét fogja felmutatni*”.²⁵¹

Korábban ismertettük, hogy a március 8-i IB-én olyan határozat született, amely azt tekintette hivatalos jelöltnek, akinek Bethlen és Nagyatádi Szabó aláírásával volt megbízólevele. A liberális lapokkal ellentétben a kormánypárti napilapok – mint a 'Szózat' és az 'Új Barázda' meg sem említették a Nagyatádi-szárny országos értekezletét. Ezt nyilván a miniszterelnöki sajtóosztály utasítására tették, mert ott elhallgatni kívánták azt, hogy ne derüljenek ki Bethlen e követelésekre tett engedményei. 'A Kiszgazda' viszont a Kiszgazdapárt nevezetes napjának minősítette március 10-ét és jól összegezte a memorandum követeléseit. Sőt! Megírta, hogy az emlékirat Horthy kormányzóhoz és Bethlen miniszterelnökhöz volt intézve.²⁵²

Bethlen és Nagyatádi első választási körútja

Bethlent nem érthette meglepetésként az EP agrár-demokrata csoportjának ellenzéki mozgalma és memoranduma. Erről legkésőbb 1922. március 10-én Gömböstől tudomást szerezhetek. Nem véletlen, hogy a kormányfő a 'memorandumot' követően hívta Nagyatádit. Valószínű, hogy még akkor találkozott a parasztpolitikussal. Legkésőbb éjszaka a vonaton megbeszélhették Nagyatádival a történeteket és kompromiszumot köthettek. Ugyanis másnap Miskolcon nyilvános konfliktus nélkül zajlott le a párt első kampánynyitó nagygyűlése. Ezért is szükséges az ott elmondott beszédeiket elemezni és azok alapján feltárni a megegyezésük tartalmát. Ezt indokolja az is, hogy e beszédekkel még nem foglalkozott a szakirodalom.²⁵³

250 *Az Ujság*, 1922. március 11, 1.

251 *Világ*, 1922. március 11, 1.

252 *A Kiszgazda*, 1922. március 19, 1-2.

253 Bethlen és kísérete március 1-én este, miniszterelnöki különvonattal indult el a Miskolcra. Apártvezért Tomcsányi Vilmos Pál igazságügyi miniszter, Gömbös Gyula, Rubinek István az Egységes Párt alelnökei, Héj Imre, Lukovich Aladár, Ereki Károly, Berki Gyula volt nemzetgyűlési képviselők, és Kállay Ubul, Kováts Dénes, Hajós Kálmán volt munkapárti országgyűlési képviselők, valamint Eckhard Tibor sajtófőnök kísérték. (Lásd: *Új Barázda*, 1922. március 12, 2.).

Bethlen már a miskolci állomáson elmondott köszöntőjében hangoztatta: a pártosodás szellemét szeretné kiküszöbölni és a nemzeti egységet megteremteni. A megyeházán, díszközgyűlésen került sor Borbély-Maczkay Emil főispán – akit mint láttuk Bethlen nevezett ki – hivatalos eskütételére. Az új főispán székfoglaló beszédében kinyilvánította: *„(P)rogramomul vezéremnek és miniszterelnökömnek programját teljes egészében magaménak vallom. Bethlen István miniszterelnök és Nagyatádi Szabó István programját magamévá teszem. Magaménak tudom az egység megteremtését, a belső viszály, a pártosodás és a széthúzás teljes kiküszöbölését, a törvény és a tekintély uralmának tiszteletben tartását. Szükségesnek tartom a gazdasági, felekezeti és társadalmi béke megteremtését. Állami létünk alapja a föld, ezért az állam legfontosabb kötelességének tartotta, hogy figyelmét a legfőbb termelési ágra fordítsa. Híve vagyok a földbirtokreform gyors és jó keresztülvitelének”*. E beszéd is jól mutatja Bethlen és Nagyatádi politikai protokollban elfoglalt új helyét, de kettejük szövetségének gazdaságpolitikai tartalmát is, vagyis a földreform végrehajtásának vállalását, a mezőgazdaság és a feldolgozóipar fejlesztésének elsődlegességét.

Az EP első kampányrendezvénye a Korona Szálló udvarán volt. A kormánypárti sajtó szerint több ezren, a 'Világ' szerint csak ezren, zömmel a falvakból bejött parasztok vettek részt e nagygyűlésen. A rendezvényt Bottlik József, a nemzetgyűlés volt alelnöke, a Borsod megyei Kisgazdapárt elnöke nyitotta meg. Ő a legitimisták és az októbristák támadásának veszélyeiről beszélt. *„Aki nincs velünk, az ellenünk van”* – zárta gondolatait.

Bethlen a párt és kormányzati élet céljaival kezdte beszédét. *„Mi nem azért jöttünk ide, hogy önöknek ezen a napon egy új kormányzati vagy új pártprogramot adjunk. Hiszen ennek a pártnak megvan a maga régi programja. (...) Egy pártprogram rendszerint egy váltó, – mondta – amelyet a párt állít ki a nemzettel szemben és amelyet, ha tud bevált, akkor, ha fizetőképés az a párt.”* Ez egyrészt az ellenzéki kisgazdák legfontosabb követelésének elfogadását jelentette. Másrészt figyelmeztetésüket is, hogy egy pártprogram megvalósításához politikai erőre van szükség.

Elismerte, *„vannak, akik féltik a sokféle egyesüléstől a párt egységét, a kisgazdapárt demokratikus irányát”* és ezt az egységet rövid életűnek tartják. Nekik azt üzenté, tévednek. Éppen a *„különféle párttöredékeket egyesítve, közös úton akarunk haladni hazánk javáért”* – mondta. Így lehet a nemzeti egységet megteremteni. Erre nemzeti létünk, államunk fennmaradása és a megélhetési nehézségek miatt van szükség.

A miniszterelnök a közelmúlt legnagyobb tragédiájának, az *„osztályellentéteket”* tartotta. A háború, a forradalmak, és a trianoni békediktátum után *„ki kell iktatnunk az osztályellentéteket. Nekünk hivatásunk az, hogy félretéve minden osztálykülönbséget, meghívjuk ebbe a pártba azokat, akik szegények és gazdagok, meghívjuk a mezőgazdát, az iparost és kereskedőt, a falu lakóját és a város lakóját*

egyformán”. Hozzátette, „nem osztálypolitikát csinálunk. A kisgazdapárt sohasem volt osztálypárt. (...) és nem is akar osztálypárt lenni. Mi a magunk részéről mindenkit szívesen látunk, aki egyforma világnézeti alapon áll velünk. Mi egy erkölcsi világrend ideáljai által irányított nemzeti demokráciát akarunk teremteni”. Azért, mert a „nemzetköziből nem kérünk és államunkat, országunkat, kultúránkat, gazdaságunkat nemzeti alapon akarjuk kiépíteni”. E gondolatait is tetszéssel fogadták. „Polgári és politikai szabadságjogot” ígért, mert szerinte ez „teremti meg az egészséges versenyt és a verseny az anyja a haladásnak. Azonban ezt a versenyt, ezt a szabadságot az erkölcsi világrend ellenőrzése alá kell helyezni: (...) mert, a szabadság nem fajulhat szabadossággá”. Kijelentette, „egészséges nemzeti demokráciát” akarnak. Úgy, hogy részt kívánnak adni a „nemzet aprajának, nagyjának a közügyek intézésében”, de a „vezetésben elsősorban a magyar intelligenciának”. „Mi demokráciát akarunk – folytatta –, de nem a nyers tömegek uralmát, mert a nyers tömegek uralma a szenvedélyeknek, a nyers tömegek önzésének, a nyers tömegek rövidlátásának az uralma”.

Bethlen tehát olyan nemzeti demokráciát akart, amelyben nem a tömegek szava a döntő, a vezetés pedig az intelligencia, azaz a történelmi arisztokrácia és az úri középosztály kezében marad. A kapitalista versenyt és szabadságot pedig az „erkölcsi világrend” ellenőrzése alá helyezi.

Bethlen beszédében kitért a politikai ellenzékre. Figyelmeztette a jelenlévőket, hogy vannak, akik „függetlenségi jelszóval akarnak pártokat alakítani: többnyire olyan emberek, akik a függetlenségi jelszót elárulták”. (Itt a Rassay által vezetett Függetlenségi Kisgazda-, Földműves- és Polgári Pártra és a gróf Battyány Tivadar által vezetett Függetlenségi és 48-as Kossuth Pártra célzott. Ezek ekkor liberális ellenzéki pártok voltak.) Bethlen új függetlenségi harcot hirdetett a „szomszédaink ölelő karjaival szemben”. Vagyis a kisantant létrehozásával is magyarázta a régi 48-asok és 67-esek EP-be való belépését. Az új függetlenségi harcot azonban szerinte új politikai eszközökkel kell megvívni. „A külpolitikának, a gazdasági politikának fegyvertárával, új jelszavakkal és új irányokkal.” Az ország kiszolgáltatott külpolitikai helyzetére való hivatkozás nyomós érv volt az EP létrehozása mellett!

A királykérdésről elmondta, az EP a nemzeti királyság álláspontján van. „Magyarország önállóságát, függetlenségét tőlünk soha senki többé el nem veheti.” – mondta. Végül visszatért a nemzeti demokrácia kérdéséhez. „Nem olyan demokráciát akarunk, amely azt mondja: le a magántulajdonnal, le a vagyonos osztályokkal, le a vallással és le a nemzeti hagyományokkal, amely mindent fel akarna dönteni, hanem olyan nemzeti demokráciát akarunk, amely egyenlőséget teremt a köznek önzetlen szolgálatában, a megalázkodásban és a kölcsönös megbecsülésben.”

Tehát Bethlen beszéde elsősorban az EP jellegével és fontosabb céljaival foglalkozott. Elfogadta az ellenzéki kisgazdák legfontosabb követelését, hogy az új párt programja a régi Kisgazdapárt programja és demokratikus iránya legyen. Nem

használta az agrárdemokrácia kifejezést! Helyette a magyar intelligencia által vezetett nemzeti demokrácia megteremtését, a polgári és politikai szabadságjogok kiszélesítését, a független Magyarország, a nemzeti királyság megvédését jelölte meg az új párt legfontosabb céljai között. Tagadta a volt Kisgazdapárt és az annak kibővítésével létrehozott új párt osztályjellegét. Ez a párt nem akar osztálypolitikát, – mondta – ezért mindazokat várják, akik velük azonos világnézeti alapon állnak. Az ellenzéki kisgazdák konkrét követeléseire azonban nem válaszolt.

Bethlen után Nagyatádi is hangsúlyozta, *„a Kisgazdapárt sohasem akart osztálypárt lenni”*. Ők mindig is szorgalmazták, hogy *„az ország minden társadalmi rétege képviselve legyen a parlamentben”*. Vallotta, a kisiparosság érdekei azonosak a kisgazdákéval, különösen a magántulajdon védelmében. Ezért kérte, azok is csatlakozzanak hozzájuk. Ezzel a kis- és középparasztság helyi szövetségeit akarta szélesíteni. Tagadta azt a vádat, hogy ők a *„tanult osztályokat”* kizárták volna a Kisgazdapártból. Az 1920-as nemzetgyűlési választásokon a Kisgazdapárt 80-85 képviselőjéből – mondta – csak *„28 volt valóságos, hogy úgy mondjam csizmás kisgazda”*. Emlékeztette hallgatóságát, hogy az elmúlt két évben, amikor baj volt a kormányzással, a konzervatív körök mindig azt híresztelték, hogy ez azért van, mert a *„parasztok (...) nem értenek hozzá”*. Ezzel szemben bátran kimondta: a megoldatlan társadalmi problémák okai a hatalmi *„viszonyokban”* rejlenek.

Az EP létrehozását ő is a nemzeti egység megteremtése felé tett lépésnek tekintette. Erre azért is szükség van – mondta –, hogy *„visszaszerezzük azt is, amit dobra ütöttek”*. Tehát a trianoni békediktátum revíziójára való felkészüléssel is indokolta az új párt létrehozását. Elismerete, hogy ország pénzügyi helyzetének rendbetétele miatt, tovább kell emelni az adókat.

Nagyatádi saját szerepének a kisgazdák helyzetének megértésére is törekedett *„Én ma is vallom, amit két év előtt. Én tehát nem adtam fel semmit – kezdte gondolatát. A kisgazdapárt eredeti programja áll teljes egészében. A nemzeti demokrácia nincs veszélyben azzal, hogy a kisgazdapárt megnövekedett. A kisgazdapárt kibővítette nevét a polgári jelzővel azért, hogy mindenki, aki velünk együtt akar dolgozni, megtalálhassa helyét ebben a pártban. Mi tehát a régiek vagyunk, csupán csak az idők változtak meg”*. Ezzel a belpolitikai erőviszonyok megváltozására utalt. Amiben igaza volt. Ezt nem fejthette ki ennél részletesebben.

A Kisgazdapárt EP-á bővítéséről szólva Nagyatádinak volt még egy gondolat-sora, amelyet elsősorban a Világ idézett: *„Jöjjön minden osztály, minden felekezet, szegény és gazdag, osztály- és valláskülönbség nélkül”*. Hangsúlyozta: *„felekezeti különbség nélkül”*. Ő mindig ellenezte az *„Üsd a zsidót!”* és *„mindenféle felekezeti harcot”*. Most is kérte, *„fogjon össze mindenki, zsidó és keresztény a haza érdekében”*. Programjukról megállapította: azt biztosan jobban megvalósíthatja, ha *„támogatom a kormányt, mint hogyha duzzogva félrehúzódnék.”*

Beszédét egy többértelmű gondolattal zárta, és kérte, hogy: *„ne akarjon senki nagyobb lenni a másiknál. Teljesítse mindenki kötelességét ott, ahová végzete*

állította”. E mondata a kormánypárti, de a liberális lapokban is alcím lett. Az újságírók is megéreztek a gondolat többértelműségét. Hiszen ezt érthetjük az elégedetlenkedő kisgazdáknak, vagy Gömbösnek küldött üzenetként, de érvényes volt magára a parasztpolitikusra is.

Nagyatádi kérte a megye választóközönségét: tartson ki azok mellett a képviselők mellett, akik már a múlt nemzetgyűlésen is képviselték a borsodiakat. Ezek között pedig többségben voltak a parasztpolitikus agrár-demokrata hívei. Mint például Bottlik József, Hermann Miksa, Lovász János, Szalánczy József, Forgács Miklós és Pásztor József. Tehát az ő hivatalossá váló jelöltségük is része volt a miskolci kompromiszumnak.

A gyűlés végén Bottlik megyei pártelnök javaslatára a nagygyűlés a párt társelnökévé választotta Borbély-Maczkó Emil főispánt, aki – mint láttuk – Bethlen embere volt. Bejelentette: újból megszervezik a választókerületi pártszervezeteket. Tehát ezek Borsod megyében nem működtek. Nem úgy, mint Somogyban. E két dolog lehetőséget biztosított a Borsod megyei volt Kisgazdapárt kormánypártba olvasztására. Vagyis a közigazgatás általi befolyásolására. Hiszen a főispán kezében összpontosult a vármegyei információ és hatalom. Ez – mint látni fogjuk – a választásoknál nagy befolyást enged majd Bethlennek, a főispánnak és embereinek. Így a közigazgatás és a helyi úri középosztály támogatását sokszor nem a párt hivatalos jelöltjei kapták, hanem a nem hivatalosak. (E folyamatot csak helytörténeti kutatásokkal lehet jól feltárni!) Bethlen ezt a szervezeti struktúrát és vezetési gyakorlatot akarta megvalósítani az EP megyei szintjein is.

A nagygyűlés utáni ünnepi ebéden Bethlen már harciasabb volt: az új kormányzó-párt győzelme esetén kettős feladat vár rájuk. Egyrészt: a kormányzatban „*lehetetlené tegyük a jelszavas politikát. Másrészt, hogy az ellenzéken megszüntessük a destruktív kritikát, és ha kell, azt erővel is letörjük, mert (...) a kisebbség kritikája odáig nem mehet, hogy ezt az országot újból a feje tetejére állítsák*”. Tehát Bethlen a választási kampányban, a parlamenti ellenzékkel szemben az erőszak alkalmazását is lehetségesnek tartotta! Az ilyen beszédeit a közigazgatás és az ’úri középosztály’ biztatásnak is vette. Nagyatádi pohárköszöntőjében megjegyezte, a Kisgazdapárt nem akart városellenes politikát csinálni. Ezzel a város-vidék törésvonalat kívánta meghaladni.

E kampányúton a miniszterelnök vonata megállt még Mezőkeresztes, Mezőábrány, Mezőkövesd, Füzesabony, Kál-Kápolna, Vámosgyörk és Hatvan állomásokon. Bethlen minden városban a kormánypárti jelöltet ajánlotta a választók figyelmébe, köztük Bottlik Józsefet és Mayer Jánost. A katolikusok által lakott Mezőkövesden kérte a megjelentektől, ne engedjék félrevezetni magukat azok által, akik azt hirdetik, hogy a „*kormány protestáns uralmat akar*”. Gömbös pedig Hatvanban hangoztatta, „*nekünk apostoli király kell, és szívesen látom, hogy a szent koronát katolikus főre illesszék*”.²⁵⁴

254 Az 1922. március 11-i Miskolc és környékén tett kampányútról tudósít; *Új Barázda*, 1922. március 14, 2. és a *Világ*, 1922. március 12, 6.

Másnap, március 12-én Miskolcra Nagyatádi és kísérete vonattal Hidasnémetibe, onnan lovas-bandérium kíséretében lovas-kocsikkal Göncre utaztak. Ott részt vettek Pásztor József volt kisgazda képviselő beszámoló- és kampánynyitó nagygyűlésén. Ezen Abauj-Torna- és Zemplén vármegyék kisgazdapárti szervezeteinek vezetői és küldöttségei is megjelentek. Ott voltak Lovász János, Szalánczi József, Forgács Miklós és Molnár János volt kisgazda képviselők, valamint Tiffik Árpád, az Abauj-megyei Kisgazdapárt titkára.

A népgyűlést a községháza előtt tartották, ahol több ezer parasztember várakozott. A gyűlést Farkas Elek református lelkész, pártelnök nyitotta meg, utána pedig Pásztor tartotta meg beszámolóját. Nagyatádi kérte a választókat, hogy tartsanak ki továbbra is Pásztor, az ő hűséges munkatársa mellett, mert a „*csizmás képviselők ellen (...) erős munka folyik, de az a választókat ne tántorítsa el*”. Tehát a parasztpolitikus itt már nyíltabban beszélt, mint Miskolcon. Talán ezért is, szavait kitörő lelkesedéssel fogadták.²⁵⁵

‘Az Ujság’ szerint Miskolcon Bethlen burkoltan, Nagyatádi egészen nyíltan azt hirdették, hogy minden osztály és felekezet megtalálhatja helyét az EP-ben. A parasztpolitikus a kampányrendezvényeken többször is kérte, „*fogjon össze mindenki, zsidó és keresztény egyaránt!*” E liberális hangok feltűnést keltettek a politikai körökben és egyúttal tovább komplikálták a helyzetet. Számos gondolat mellett megfogalmazódott a kérdés, hogy akkor mit kezdjenek az EP nevében szereplő „*keresztény*” jelzővel. Erre a kormánykörökhöz közel állók elmondták: az egyáltalán nem akadálya a zsidók csatlakozásának, mert a párt felekezeti jellege fokozatosan el fog halványulni és az EP a jövő szabadelvű pártjának előfutáraként tölti be hivatását. E pártra vár az a feladat, hogy a felekezeti válaszfalakat ledöntse és megnyissa az utat az igazi egység felé. Ebből a szempontból a Nemzeti Polgári Pártot tekintették a példának, és ezen alapon tartották elképzelhetőnek a „*két párt kooperációját*”.²⁵⁶

A kisgazdák ellenzéki mozgalma

Nagyatádi Szabó miskolci elutazása miatt a kisgazdák másnapra tervezett értekezlete elmaradt. A vidékiek többsége hazautazott. Vezetőik azonban a fővárosban várták a miniszterelnök választás memorandumukra. Mint láttuk Bethlen és Nagyatádi miskolci beszédeiben megtaláljuk a kettejük kompromiszumának lényegét.

Március 11-én este, a miskolci zászlóbontás követően Bethlen nyilatkozatot adott a ‘Világ’ munkatársának: „*A Kisgazdapárt egyik szárnyának (...) állítólag tartott értekezletéről szárnyra kelt hírek túlnyomórészt nem felelnek meg a valóságnak. Semmiféle memorandumot hoztam, sem a párt, sem annak egyes tagjai nem kül-*

255 A *Kisgazda*, 1922. április 2, 3.

256 Az *Ujság*, 1922. március 12, 1-2.

döttek. Itt nyilvánvaló ugratásról van szó, amely az egységes párt miskolci zászlóbontásával kapcsolatban a közvélemény megtévesztésére törekedett”.²⁵⁷ Az agrár-demokratáknak tett engedményeiről, a Nagyatádival kötött kompromiszumáról nem beszélt.

Másnap Herczeg, 'Az Ujság'-ban válaszolt Bethlennek. Közölte: az agrárdemokraták a memorandumot átadták a miniszterelnökségen. Kifejtette: az EP megalakításából fakadó „sérelemek haladéktalan orvoslást várnak. (...) Mi nem szereltünk le. Követeléseinket „teljes egészében” fenntartjuk. Mert „érezzük magunk mögött az erőt és hisszük, hogy ez fegyvere lesz Nagyatádinak”.²⁵⁸

Az agrár-demokraták kevésnek tartották a Bethlen-Nagyatádi miskolci kompromiszumát. Ellenállásukat erősítette, hogy követeléseik ellenére Gömbös nem az általuk javasolt személyeket vette maga mellé a választások előkészítéséért felelős irodába, hanem Dánér Béla fajvédő politikus barátját. Az agrárdemokraták ez ellen is tiltakoztak és követelték, hogy az általuk ajánlott két politikust nevezzék ki Gömbös mellé.

Ennek ellenére Bethlen bejelentette: a választások idejére fenntartja a koalíciós kormányzást a KNEP kormánytámogató részével, és minisztereit nem cseréli le. Ez a koalícióképesség és a kormányzás biztosítása szempontjából okos döntés volt. A miniszterelnök nem volt hajlandó a miniszterelnökségi államtitkárságot sem átadni az agrár-demokratáknak. Hiszen ezek bizalmi kormányzati pozíciók voltak a választások irányítása szempontjából. A belügyi államtitkár egyébként is Kószó István kisgazdapárti képviselő volt, aki persze az újkonzervatív-agrárius csoporthoz tartozott. A háttérben zajló tárgyalásokon pedig megpróbálták megfélemlíteni a mozgalom vezetőit, elsősorban Herczeget. Ő a reá nehezedő politikai nyomás miatt 13-án már védekezni kényszerült. Későbbi nyilatkozatában már úgy fogalmazott, hogy a március 10-i értekezletnek „*semmiféle robbantó szándéka nem volt és tiltakozom az ellen, hogy engemet vagy az értekezlet résztvevőit az agresszivitás gyanújával illessék*”.

Ugyanakkor 14-ére több jelentés érkezett, hogy a „*kisgazdaszervezetek eltávolodtak az egységes párttól, és külön szervezkednek a választásokra*”. Egyik vezetőjük szerint „*a kisgazdák felveszik az élet-halál harcot*”. Tisztán látják, amit Nagyatádi nem akar észrevenni, hogy „*a kormány a Kisgazdapárt teljes kirtására törekszik*”. Nem támogatja őszintén, és teljes erővel a kisgazda jelöltet.²⁵⁹ Tehát a képviselőjelölésekért folyó küzdelmekben már a parasztpolitikus

257 *Világ*, 1922. március 12, 1-2. A kormánypárti sajtóra jellemzően az ügyet a 'Szózat' kezelte. Március 11-én még azt írta, hogy a memorandumot a miniszterelnök Herczegtől „*átvette*”, majd ezt követően Bethlen nyilatkozatban közölte, hogy „*a miniszterelnöknek semmiféle memorandumot nem adtak át*”. Március 14-én ugyancsak a 'Szózat' értesít, hogy e mozgalomnak az Egységes Pártban „*semmiféle fontosságot nem tulajdonítottak*”, és azt Rassayék különútjuknak minősítette. A volt kisgazdapárti képviselők értekezletéről az újkonzervatív-agráriusok napilapja, az *Új Barázda* egyetlen sort sem közölt (Lásd; *Szózat*, 1922. március 11, 2. és március 14, 2.).

258 *Az Ujság*, 1922. március 14, 2.

259 *Világ*, 1922. március 15, 1.

és régi hívei között is nézeteltérések keletkeztek. Ezeket nemcsak a Nagyatádi és Bethlen között létrejött kompromisum gerjesztette, de annak titkolódzó formája is.

A március 15-i reggeli liberális lapok már azt közölték, hogy a vidéki kisgazdák folytatják a megindított akciót. Annak éle a jövőben Nagyatádit sem fogja kímélni – vélték a liberális újságok. Ebben a helyzetben a miniszterelnök kezdeményezésére március 15-én tárgyalások indultak a memorandum-frakció és az EP vezetői között. Megvitatták a memorandum követeléseit és a vidéki kisgazdaszervezetek kívánságait. E megbeszélések eredményeként az elégedetlenkedők vezetői a 4 pontból kettőt elengedtek. Állítólag már csak ahhoz ragaszkodtak, hogy Gömbös működését a két bizalmi emberük ellenőrizhesse és az eddigi jelöléseket, pedig revideálják. Vagyis az elégedetlenek elfogadták Bethlen bejelentését, hogy a volt Kisgazdapárt programja lesz az EP-é. Másrészt, hogy a választásokig marad a koalíciós kormányzás és ezért az agrár-demokraták nem kaphatnak több kormányzati és főispáni pozíciót.

Ezt a 'Világ' egyrészt teljes kapitulációnak minősítette, másrészt, hogy az elégedetlenkedők vezetői csak a várakozás álláspontjára helyezkedtek.²⁶⁰ Mint látni fogjuk az utóbbi történet. Tárgyalások után Nagyatádi a következőket nyilatkozta: „A régi kisgazdapárti vidéki szervezetek további elégedetlenkedéséről szóló hírek nem felelnek meg a valóságnak, mert a mozgalom véget ért akkor, amikor a vidéki vezetők” tudomást szereztek arról, hogy a „kormány a régi kisgazda alapokat tiszteletben kívánja tartani, s ennek következtében bizalmukat is nyilvánították a párt vezetői iránt. Amennyiben még valaki a mozgalom folytatására gondolna, az csak a párton kívül álló lehet, vagy esetleg azok közül a képviselők közül való, akik a pártból kiléptek”.²⁶¹

A demokratikus kisgazdapárti program elfogadásán túl, mire célzott Nagyatádi azzal, hogy a kormány a régi kisgazda alapokat tiszteletben kívánja tartani? Csak arra célozhatott, hogy a Bethlen és Nagyatádi kompromisum újabb eredményeként az EP minden képviselőjelöltjétől „reverzalist” követeltek. Vagyis egy nyilatkozat aláírását, amelynek szövege a következő volt:

„Alulírott, mint a párt tagja, kijelentem, hogy a párt programját ismerem, azt híven megtartom és másokkal is megtartatom. Különösképpen hangsúlyozom, hogy hű leszek a jelenlegi alkotmányos rendhez, továbbá a keresztény agrárgondolathoz, valamint a pártnak a királykérdésben elfoglalt és az 1920: I., 1920: XVII. és a 1921: XLVII. tc.-ben lefektetett álláspontjához.”²⁶²

Nagyatádi és hívei e nyilatkozat aláírásával is biztosítani próbálták, hogy az EP leendő képviselő jelöltjei programjuk legfontosabb pontjait felvállalják. Ez azonban a földreform végrehajtását már nem hangsúlyozza úgy, mint a január 25-i nyilatkozatuk.

260 *Világ*, 1922. március 16, 1.

261 *Magyar Hírlap*, 1922. március 16, 1.

262 *Az Újság*, 1922. március 15, 3.

Bethlen engedményei ellenére a vidéki szervezetek elégedetlen vezetői tájékoztatták a sajtót. Március 10-i értekezletükön „*bizalmukat fejezték ki ugyan*” Nagyatádi iránt és elismerték, hogy a Kisgazdapárt bővítésénél „*kényszerhelyzetben cselekedett, de a kormánynak nem szavaztak bizalmat*”. Üzenetük egyértelmű volt: e memorandumra választ nem kaptak, ezért az elégedetlen kisgazda szervezetek vidéken folytatják mozgalmukat, „*memorandumukat kinyomtatják, és az ország minden részében elterjesztik*”.²⁶³

Március 16-án 8 megyei kisgazdaszervezet vezetői értesítették a tárgyalódelegációjukat: ők úgy tekintik, mintha a „*miniszterelnök elvetné követeléseiket és szándékában sem volna azokat teljesíteni.*” Ennek konzekvenciáit magukra nézve levonják és „*szakítva az egységes párttal, újra visszaalakulnak kisgazda-és földművespárttá*”. Az elégedetlen szervezetek között voltak Somogy, Zala, Veszprém, Jász-Nagykun-Szolnok, Csanád, Csongrád, Békés és Szabolcs vármegye „*helyi szervezetei*”. A Tisza menti megyei kisgazda szervezetek úgy határoztak, hogy március 25-én Hódmezővásárhelyen, vagy Orosházán nagygyűlésre jönnek össze. Ott ki fogják jelenteni, hogy mivel a kormány jogos követeléseiket nem honorálta, azzal megszakítják az összeköttetést, megvonják tőle a támogatásukat. Az EP-ből kiválnak és „*proklamálni fogják saját jelöltjeiket az egész vonalon*”. E szervezetek vezetői eddigi tárgyalásaikon 31 jelölt személyében már meg is állapodtak. Azokat – ha kell – az EP jelöltjeivel szemben kívánták felléptetni. Hasonló céllal kívántak értekezletet tartani a Zala megyei kisgazdaszervezetek.

A 'Világ' szerint Nagyatádi fellépése ugyan gátat vetett a megdagadt elégedetlenség kicsapásának, de a „*mesterségesen visszaszorított ár most már őt is vagy előnti, vagy magával ragadja*”. Tudni vélte, hogy a parasztpolitikus, „*inkább enged a nyomásnak, mintsem végkép elmerüljön*”. Vagyis amennyiben Bethlen a régi választókerületeket nem biztosítja a Nagyatádi-csoportnak, akkor ő inkább az elégedetlenkedőkkel tart. A kolumna azt is állította, hogy Nagyatádi „*magatartása többé nem lesz döntő jelentőségű erre a mozgalomra*”. Ebben ekkor még tévedett. Nagyatádi és bizalmasai egyelőre befolyásolni tudták az elégedetlenkedők mozgalmát. Ugyanis elfogadták annak célkitűzését, hogy az összes volt kisgazdapárti választókerületben újból kisgazda képviselőt jelöljenek. Ezért a háttértárgyalásokon küzdöttek is Bethlennel, Klebelsberggel és Gömbössel. A megegyezések nehézsége abban állt, hogy mindkét fél a biztosnak látszó választókerületekért küzdött. Azt pedig még a 'Világ' is belátta, hogy a kormány aligha tehet eleget a volt Kisgazdapárt erre vonatkozó összes követeléseinek.

E problémák megoldását nehezítette, hogy a Kisgazdapártba belépett volt munka- és függetlenségi párti politikusok március 16-án már szintén kifogásolták: ők még mindig nem tudják, hogy közülük kik és hol indulhatnak el a választásokon.²⁶⁴

263 *Új Nemzedék*, 1922. március 16, 2.

264 *Világ*, 1922. március 17, 1.

Az IB újabb értekezlete

Az EP IB március 17-én tartotta újabb jelöltállító értekezletét. Azon részt vettek a kormány egységes párti tagjai: Bethlen, Klebelsberg, Tomcsányi és Mayer. Nagyatádi elnökölt. Az agrár-demokraták követelésére már nem Gömbös, hanem Meskó Zoltán terjesztette elő a jelölőbizottság javaslatát. Talán éppen ezért Gömbös már az ülés elején szóvá tette a volt Kisgazdapárt március 10-i értekezletét. Kifogásolta, hogy azon az IB több tagja is részt vett. Közülük Dömötört, Meskót, Könyvest, Pásztort és Tankovicsot említette. *„Nagyon kellemetlen ez az ügy, mert a sajtó is sokat foglalkozott azzal. (...) Mindenesetre le kell stoppolni az akciót.”* Ezzel elárulta, hogy azt még nem sikerült leszerelni. Az általa említett IB tagok közül többen jelen voltak, de nem reagáltak e támadására.

Az értekezletről nem adtak ki hivatalos értesítőt. Valószínűleg azért nem, mert olyan jelölések történtek, amelyek nyilvánosságra hozatala az agrárdemokraták között elkeseredést váltott volna ki. E megbeszélésen 47 jelölés ügyében döntöttek, ezek közül csak 17-en tartoztak a régi Kisgazdapárthoz. 30 jelölt nem volt tagja a nemzetgyűlésnek és közülük sokan még nem voltak képviselők. Többségük a Tisza István vezette volt a Munkapárt által kinevezett szolgabírók és főszolgabírók voltak.

Az értekezleten 6 volt kisgazdapárti képviselőt nem fogadtak el hivatalos jelöltnek. Közöttük Lukovich Aladárt, – aki 1920-ban a párt választási küzdelmét vezette – az IB többsége nem támogatta és helyette gróf Teleki Tibort jelölte. Nem támogatták báró Korányi Frigyes sem, mert részt vett a koronázás emlékezetére rendezett misén a Mátyás templomban. Schandl Károly földművelésügyi államtitkár – aki ekkor az ujkonzervatív- agrárius csoport vezetője volt – érvei ellenére az IB többsége leszavazta Négyessy László egyetemi tanár jelöltségét, aki Szentés képviselője volt. Helyette Bugyi Antal, szentesi vállalkozót jelölték, aki korábban a Munkapárt képviselője volt. Az agrár-demokraták küzdelmének másik eredménye lett az is, hogy Ereky Károly elállt a kaposvári jelöltségtől.

Az ellenzéki agrár-demokratákat vezető Herczeg Sándort és Nagy Pált sem támogatta az IB többsége, mert a megbízhatóságukat aggályosnak tartották. Mellettük Dömötör és Meskó érveltek, de eredmény nélkül.

Velük szemben Gömbös szívósan védte a jelölőbizottság álláspontját, ezért többször izgalmas vitára került sor. Az agrár-demokraták között nagy visszatetszést keltett, ahogyan Gömbös a hivatalos jelöltek érdekében hadakozott. Ha valaki azokkal szemben mást támogatott, Gömbös *„részletes adatokat sorolt fel az illető magánéletére vonatkozóan”* és arra hivatkozva igyekezett diszkreditálni a nem hivatalos jelölteket. A jelöltállítás kérdéseiben kibontakozó vitához Nagyatádi általában nem szólt hozzá. Csak egyetlen alkalommal szólt Gömbös ellen, amikor a sárbogárdi kerület jelöltjét tárgyalták. E kerületre a parasztpolitikus, Lukács Istvánt ajánlotta. Gömbös azonban ragaszkodott a jelölőbizottság által javasolt

Huszár Dezső volt munkapárti főszolgabíró jelöléséhez, amit a többség megszavazott. Az IB volt munka- és függetlenségi párti tagjai nem vettek részt e vitákban. Előttük egy listán fel voltak tüntetve azon választókerületek, amelyeket a miniszterelnök nekik ígért. Csak ezekre ügyeltek.

A volt kiskgazda képviselők közül tehát négyen maradtak ki a hivatalos jelöltségből. Ezt az érintettek elfogadhatatlannak tartották. Ők úgy látják, – írta a Világ – hogy a Nagyatádi által folytatott „ingadozó és megalkuvó politika csak a Kiskgazdapárt teljes megsemmisülésére vezethet.” E lap szerint a kiskgazda ellenzéki mozgalom már Hajdú- és Abaúj megyékben is megerősödött.²⁶⁵ (Ezekről nincs bővebb ismeretünk.)

Az Ujság szerint a főispáni jelentések Bihar-, Békés- és Csanád megyékből még nem érkeztek meg, ezért az IB nem is tárgyalta az ottani jelöltállítást.²⁶⁶

Az IB-én történtek értékelését, a kevés információ mellett – az is nehezíti teszi, hogy állítólag olyan kerületekben is állítottak hivatalos jelölteket, ahová az elmúlt értekezleten már jelöltek. Tehát a főispánok jelentései és az erőviszonyok változása alapján a korábban jelöltek egy részétől visszavonták a hivatalos jelöltséget, és azzal mást bíztak meg. Mivel nem tudjuk pontosan a március 8-án jelöltek nevét és azokét sem, akiket közülük kicseréltek, ezért nem lehet pontosan értékelni az ellenzéki mozgalom eredményeit sem. Azt viszont meg lehet állapítani, hogy az agrár-demokraták mozgalmának két vezetőjét megbízhatatlanságukra hivatkozva nem jelölték.

Problémát okozott, hogy a kormány még a március 17-i minisztertanácson sem döntött a nagy választókerületek szétválasztásáról. Ezekből, – mint már említettük – 25 új választókerületet akartak kialakítani. Ezekbe Bethlen maga akarta a saját jelöltjeit állítani. Ezt, – mint láttuk – az agrár-demokraták nem fogadták el, e választókerületek legalább felére igényt tartottak. Az agrár-demokraták azt is kifogásolták, hogy a Bethlen-Nagyatádi kompromiszum alapján az IB csak a volt kiskgazdapárti választókerületekben állított kiskgazda jelölteket, a többiben pedig a „főispáni jelentésekhez tartja magát.” A Bethlen és Klebelsberg által kicserélt főispánok jelentéseit az agrár-demokraták magukra nézve nem tartották realisnak.

Ezért március 20-án e vidéki szervezetek vezetői ismét felkeresték Nagyatádit a lakásán és ott e kérdésekről megbeszélést tartottak. A választási mozgalom mérlegelése után, úgy találták, hogy a „mozgalomnak nem egy olyan momentuma van,” amelybe a parasztvezér is bekapcsolódhat. A kiszivárgott hírek szerint „maga Nagyatádi sem nézi idegenkedéssel az akciót.” Elhatározták, hogy március 25-ig, – a Zalaegerszegre és Hódmezővásárhelyre tervezett regionális kiskgazdagyűlésekig – a mozgalom célja: a „vidék teljes és tökéletes megszervezése.” Bizakodtak, mert sok régi kiskgazdaszervezet jelentette be csatlakozását e mozgalomhoz. El-

265 Világ, 1922. március 18, 1-2.

266 Az Ujság, 1922. március 18, 1.

ismerték: e két nagygyűlés fogja megmutatni, hogy az akció valójában „*milyen arányú és hogy milyen a vidék hangulata.*”

A párton belüli feszültségeket mutatta az is, hogy az agrár-demokraták továbbra is kifogásolták Gömbös ügyvezető-alelnöki működését. Például, hogy 20-án a törökkanizsai kisgazda küldöttséget, – akik a helyi jelöltállításnál nem vették figyelembe az IB javaslatát, – kiutasította a szobájából. Ezt így indokolta: „*olyanokra, akik ennyire fölébe helyezik az egyéni szempontokat a párt egyetemes érdekeinek: a pártnak nincsen szüksége.*”

A Világ újságírójának arra a kérdésére pedig, hogy mit szól az elmúlt hetek ellenzéki választási gyűléseinek ébredő magyarok és más szélsőjobboldaliak általi megzavarásához, cinikusan azt nyilatkozta: „*nekem ehhez semmi közöm. (...) az egységes párt olyan jól áll, hogy ilyesmire nincs szüksége.*” Miért nem akadályozzák meg az ilyen incidenseket? – kérdésre pedig azt válaszolta: ő a párt ügyvezető alelnöke, a „*karhatalom a belügyminiszter hatáskörébe tartozik.*”²⁶⁷ Mondta ezt akkor, amikor a tájékozottabbak tudták, hogy Gömbös és fajvédő csoportja szoros politikai szövetséget tartott fenn az Ébredő Magyarok Egyesületének vezetőivel.

Visszatérve az EP jelöltállítás gyakorlatához egy később nyilvánosságra került lista alapján a következőket lehet megállapítani: Az eddig tárgyalt IB értekezleteken kb. 100 jelöltet állítottak. Közülük 50 új jelölt volt. Ebből 14 főszolgabíró vagy szolgabíró volt, akik a Tisza Munkapártjának tagjai voltak. A 36 további jelölből 5 gróf (Almásy László, Hoyos Miksa, Ráday Gedeon, Szapáry István és Teleki Tibor), 3 báró (Feilitzsch Berchtold, Perényi Zsigmond és Kass Albert). Tehát az új jelöltek közül is 8-an az arisztokráciához tartoztak. A jelöltek között volt 3 bank, illetve érdekképviselő vezetője (Erney Károly, az Első Hazai Takarékpénztár igazgatója, Jeszenszky Pál, a Mezőgazdák Szövetkezetének vezérigazgatója és Horánszky Dezső az Országos Központi Hitelszövetkezet – továbbiakban: OKH – tisztviselője) 3 miniszteri tanácsos (Petri Pál, Neppel Gyula, Görgey István,) és 3 egyetemi tanár volt. A többiek között volt törvényszéki elnök, követségi titkár, gazdasági felügyelő, vármegyei főjegyző és ügyvéd is. A volt Kisgazdapárt vidéki szervezetei el is határozták, hogy e jelöltek többségével szemben ellenjelöltet állítanak.²⁶⁸

Az 50 új jelölből tehát a legtöbben az úri középosztályhoz tartoztak. Közöttük csak 8-10-en lehettek olyan első generációs értelmiségiek, akik a földnélküli parasztság földhöz juttatását és a társadalmi viszonyok demokratizálását komolyan gondolták. Tehát megállapíthatjuk, hogy az agrár-demokraták felháborodása és küzdelme jogos volt, de csak részleges eredményeket hozott.

267 *Az Újság*, 1922. március 29., 2.

268 *Világ*, 1922. március 19., 1-2.

A parasztpolitikus útja – a liberálisok szemüvegén keresztül

Hogyan látták, illetve láttatták a liberális újságok Nagyatádit és politikáját? Ezt érdemes vizsgálni, mert alig volt nap, amikor ne foglalkoztak volna a kisgazdák – azaz a Nagyatádi-csoport – ellenzéki mozgalmával és a parasztpolitikussal. E kapcsolatot általában úgy írták le, mintha a parasztpolitikus e mozgalom leszerelését szorgalmazta volna.

Ezt képviselte az „*Egy választás Magyarországon*” c. és március 19-én megjelent cikk is, amely a választási előkészületek első összegzési kísérlete volt. Nagyatádira és az ellenzéki kisgazdák mozgalmára a következő fontosabb megállapításokat tette: A vidéki kisgazdaszervezetek „*máris riadtan szemlélik a becsempészett trójai falóból előbújó munkapárti vitézeket – írta – és bálványozott vezérük előttük megmagyarázhatatlan aléltságot és a Bethlen által rákényszerített hipnotikus álmát.*”

Figyelmeztette Nagyatádit, hogy a konzervatív elit az ő régi híveit is az elenségének tartja, és őket is „*mindenekelőtt Gömbös jól szerkesztett feketekönyve alapján rostálják meg.*” Ha ezen a „*rostán*” át is jutnak és a kormánypárt hivatalos jelöltjévé válnak, akkor is – mivel, nem tudták demokratizálni a közigazgatást – a választásokon majd szembe találják magukat a konzervatív közigazgatással. Így „*a közigazgatási tisztviselők mögött ma is ugyanaz a virilistákból álló törvényhatósági bizottság alkotja a hátvédet, amely még a munkapárti rezsimben gyökerezik.*” Ilyen belpolitikai erőviszonyok mellett, – kérdezték – hogyan képzei Nagyatádi, hogy ez a közigazgatás a „*csizmás hivatalos jelölteket fogja támogatni a munkapárti nem hivatalos jelöltek kárára?*”

Elismerték: az EP-be tömörült politikai pártok és pártcsoportok közül „*egyedül és kizárólag a kisgazdák mögött állottak tömegek. (...) A vezéri taktikázás, alkudozás és a rutinos mandátumvadászatok trükkjei azonban – írták – szétmálasztották már Nagyatádi tömegeit is, a többi pedig a főispánok, a főszolgabírók dolga lesz.*”²⁶⁹

Mindezt persze Nagyatádi és társai is tudták. Éppen ezért kényszerültek maradni az EP-ben, és küzdeni a hivatalos jelöltségért, mert így nagyobb esélyük volt bejutni a nemzetgyűlésbe és megőrizni programjukat. Meggyőződésünk: csak ennek a problémának a reális mérlegelése alapján jutunk közelebb Nagyatádi e hónapokban alkalmazott taktikájának megértéséhez.

A politikai erőviszonyok reális számbavételét azonban a Világ ismert publicistája, Dr. Boros László: *Nagyatádi útja* című nagy cikkében sem végezte el. Ebben azt mutatja be, hogyan lett a néhány évvel azelőtt a kaposvári piactéren önmagát még Dózsa György unokájának valló Nagyatádiból az EP elnöke? Azt állítja, hogy Nagyatádi 1919 őszétől csak kompromiszumokat kötött, a tőle jobbra álló politikusokkal és csoportokkal. Pedig erre nem volt szüksége, mert mögötte „*megin-*

269 *Világ*, 1922. március 19, 1-2.

gathatatlan és hatalmas front tömörült. Az ő szavának engedelmesskedett az egész Kisgazdapárt, a nemzetgyűlés többsége és az ellentáborban is voltak követői. (...) Soha a magyar parlamentben politikusnak ilyen kedvező pozíciója nem volt:” – írta.

E megállapításokból az igaz, hogy 1919 őszétől Nagyatádi és hívei nagy kompromiszumokra kényszerültek. Nem azért, mert olyan erősek lettek volna! Ellenkezőleg: mert sem az 1919. november 29-én létrejött Országos Kisgazda- és Földművespárton belül, sem a nemzetgyűlésben, sem a kormányban, sem pedig a vármegyei és a járási közigazgatásban nem volt elég politikai erejük, hogy agrár-demokrata programjukat megvalósíthassák. Ezért is kényszerültek újabb- és újabb kompromiszumokra.

E cikk azt is állította, hogy az EP jobbszárnya „bálvánnyá” élettelenítette Nagyatádit. Kápolnát építettek köré, – írta – ahonnan már „*nincs tovább, de vissza sincs.*” Láttuk, ez sem volt igaz! A parasztpolitikus sokféleképpen küzdött ez ellen. Boros Nagyatádi legnagyobb hibájának ismét azt róta fel, hogy a vidéken újra engedte bevezetni a nyílt szavazást, ami – szerinte – „*egyvet jelent erejének, presztizsének teljes elpusztulásával és pártjának maradéktalan kiirtásával.*” Mint a részletes elemzésekből látjuk, nem ez történt. Boros kifogásolta Nagyatádi Miskolcon elmondott beszédének azt a részét is, amelyben azt állította, azért nem megy ellenzékbe, mert úgy látja: „*jobban megvalósíthatja programját akkor, ha támogatja a kormányt. Ez már a teljes összeroppanás kapkodó és nevetséges öngigazolása, – írta – egy megtört és bilincsekbe vert forradalmár meghunyászkodása, Dózsa György unokájának kimosakodott és kesztyűs kezű hiperlojalitása. Talán már a csizmát is levetette.*”²⁷⁰

Az ellenzéki politikai szakértő szellemes megállapításait, nagy kritikával kell olvasnunk. Elsősorban azért, mert Nagyatádi EP-ben kötött kompromiszumait felna-gyította, eredményeit pedig elhallgatta, vagy maga sem tudta azokat megállapítani.

A parasztpolitikust nem csak ezért támadták. Elmarasztalták a kormány olyan intézkedései miatt is, amelyek az ellenzék eredményes választási szervezkedésének nehezítését szolgálták. Ilyen volt például Klebelsberg belügyminiszter 604/922. sz. rendelete. Ebben minden „*nemzeti szempontból veszélyes működésű politikust*” rendőri ellenőrzés alá helyezett. Ez nagy felháborodást váltott ki az ellenzéki politikusok körében. Ezért Rassay és Balla Aladár március 22-én felkeresték a belügyminisztert. Ő tagadta, hogy az a rendelet az egyes ellenzéki politikusok megfigyeléséről szólna. Viszont elismerte, hogy a „*választási mozgalmak köteles megfigyelésére adott ki rendeletet.*”

Ebben az ügyben Balla Aladár nyílt levelet intézett Nagyatádihoz. Megírta, hogy számára egyénileg ugyan közömbös ez, mert „*eddig is rendőri felügyelet alatt voltunk. Kihallgatták a telefonunkat, felbontották a leveleinket és vidéki körutjainkon állandóan, kirendelt detektívek követték minden lépésünket.*”

270 *Világ* 1922. március 23, 3.

Megkérdezte a parasztpolitikust: „azonosítod – e magad azzal a belügyminiszteri rendelettel, amely Kossuth örökkévaló programját nemzeti szempontból veszedelmesnek bélyegzi?” Majd így fejezte be levelét: „úgy látszik, hogy Te kifürkészhetetlen rejtelmek folytán letértél arról az útról, amelyre múltad, sorsod, lelked vezérelt, mégis fogadd el egy rendőri ellenőrzés alatt álló volt elvbarátod tanácsát. Embereld meg magad István, állj a talpadra, tépjed el az abroszt, mert különben az egyesült Bethlen grófi diktatúra pártjának abrosza a Te elveidnek, a Te igazadnak, a Te kisgazdatársadalmadnak szemfedője lesz.”²⁷¹

A Világ liberális politikai elemzői és Balla Aladár is eltúlozták Nagyatádi és hívei EP-ben kötött kompromiszumsorozatát, Bethlen és a kormány iránti lojalitásukat. A részletes elemzések azt bizonyítják, hogy a parasztpolitikus és hívei nem voltak lojálisak sem Bethlen, sem a kormány iránt. Nem is lehettek, hiszen egy új párt programjáért és leendő képviselői helyeiért folyt a párton belüli küzdelem. Mint láttuk, Nagyatádi az általa is lényegesnek tartott elérendő cél érdekében fontosnak tartotta, hogy az elégedetlenkedők csoportjára támaszkodva, illetve hivatkozva újabb és újabb engedményeket érjen el Bethlennél. Ez nemcsak a politikai hatalomból való részesedés kérdése volt, hanem a parasztság politikai érdekérvényesítésének stratégiai célja. Ez egybeesett a parasztpolitikus és csoportja legszemélyesebb érdekeivel is. E követelések lényege a volt Kisgazdapárt demokratikus programjának az EP programjaként való megtartása és a megszerzhető mandátumok maximalizálása volt. E kérdésekben azonban nem lehetett jó kompromiszumokat kötni. Ugyanis nyilvánvaló volt, hogy ahol az agrár-demokraták lettek a párt hivatalos jelöltjei, ott majd Bethlen, vagy Gömbös emberei indulnak el nem hivatalos jelöltként. Ahol pedig az ő jelöltjeikből lettek a párt hivatalos jelöltjei, ott pedig az agrár-demokraták fognak jelöltet elindítani. Tehát az Egységes Párton belüli jelöltállítási küzdelem folytatódott.

Nagyatádit az Egységes Párton belüli küzdelem, a kompromiszumsorozat, a híveivel való ütközések és viták, illetve mindezeknek a liberális sajtóban való egyoldalú interpretálása nagyon megviselte: márciusban gyakran betegeskedett. A hónap végén már súlyos beteg volt, ezért komolyan foglalkozott azzal, hogy szanatóriumba vonul, hogy egészségét helyreállítsa.²⁷² Ezt azonban nem tehette meg, csak egy-két napot pihenhetett, mert az EP-en belüli politikai küzdelemben nem volt megállás.

A zalai modell

Mint a korábbi fejezetekben láttuk a Zala megyei volt Kisgazdapárt március elején még azért menesztett delegációt Nagyatádihoz és Rassayhoz, hogy a két párt vezetőjét kibékítsék, pártjaikat egyesítsék, és ellenzéki programmal vágjanak neki a választásoknak. Ez azonban nem sikerült. Ezért a Zala megyei Kisgazda-

271 *Az Ujság*, 1922. március 29., 2.

272 *Világ*, 1922. március 30., 2. Teljes szövegét közli: *A Kisgazda*, 1922. április 16., 3.

pártból kiváltak a Rassayékat támogató szervezetek és személyek. Különösen sok helyi szervezet vált ki a pacσαι választókerületből. Ennek egyik oka volt, hogy e választókerület képviselője Drozdi Győző volt, aki már 1921 nyarán kivált a Kiszgazdapártból és februárban csatlakozott Rassay-pártjához. Nagyatádi és hívei kérésére azonban a Zala megyei kiszgazdák többsége az EP-en belül maradt és harcolt annak agrár-demokrata programjáért. Lényegében erre biztatta őket Nagyatádi március 13-án feladott távirata is. A parasztpolitikus arra utasította a helyi szervezeteket, hogy mielőbb tartsák meg a választókerületi jelöléseket és erről „*hosszám a központhoz értesítést küldjeteK. Kívánságaitokat teljes mértékben honorálni kívánjuk.*” Tehát Nagyatádi megígérte a zalai megyei kiszgazda szervezeteknek, hogy kívánságaikat „*a jelölések tekintetében*” támogatni fogják.²⁷³ Nem tudjuk, hogy erről egyeztetett-e Bethlennel? Valószínűleg nem, hanem a somogyi modellt szette volna megismételni, vagyis, hogy a megye választókerületeinek többségében a volt kiszgazdapárti képviselők legyenek újra a jelöltek.

Mindennek eredménye lett a Zala megyei kiszgazdák március 25-én megtartott megyei jelöltállító értekezlete. (Ennek részleteit még nem ismerjük. Kiderítéséhez megyetörténeti kutatásokat kell folytatni.) Az ott hozott határozatuk kimondta: a Keresztény Kiszgazda, Földműves és Polgári Párt-ban csakis olyan jelölteket támogatnak,

- akik „*elsősorban a földműves nép és a kiszgazdák,*” – azaz általában a parasztság és azon belül a kis-és középparasztság – „*érdekeit szolgálják, és ezen alapon igyekeznek az ország rendjét és jólétét a többi társadalmi osztály jogos igényeinek figyelembevételével mellett felépíteni és helyreállítani.*”
- „*akik a Kiszgazdapárt programját követik,*” mely párthoz Bethlen „*fenntartás nélkül csatlakozott.*”
- „*akik a földreform törvényt a legsürgősebben teljes egészében végrehajtani akarják.*”

Ezen az alapon kérték az EP vezetőségét, hogy e szempontokat a Zala megyei képviselőjelöléseknél és az ő kerületekre vonatkozó javaslataikat vegyék figyelembe. Hangsúlyozták: a képviselőjelöltek között „*született kiszgazdák is legyenek.*”

Konkrét javaslatokat is tettek: a letenyei választókerületbe Karlovics Józsefet, a megyei párt elnökét, a nagykanizsai kerületbe Kállay Tibor pénzügyminisztert, az alsólendvaiba (Lenti) Beznicza Péter pákai körjegyzőt, a zalabaksaiba dr. Buchberger Józsefet a járási gazdakörök elnökét, a kiskomáromi új kerületbe Mayerffy György földművelésügyi minisztere gazdasági felügyelőt, a pacsaiba pedig Marton János kiskomáromi kiszgazdát, a megyei kiszgazdapárt társelnökét jelölték. Ezek Kállay Tibor kivételével mind agrár-demokraták és Nagyatádi emberei voltak! Az értekezet felhívta a keszthelyi, a zalaegerszegi, a tapolcai és a zalaszentgróti kerületek szervezeteit, hogy a jelöléseket – a fenti értelemben –egy hét múlva tegyék meg. Azokat a megyei elnökhöz és az Egységes Párt vezetéséhez juttassák el.²⁷⁴

273 *Világ*, 1922. március 14, 2.

274 *A Kiszgazda*, 1922. április 16, 3.

A Zala megyei kisgazdaszervezetek küldöttsége március 29-én járt a fővárosban és állásfoglalásukat, illetve jelöltjeik névsorát átadták Nagyatádinak és Mayernek. Ők hosszan tárgyaltak a delegáció tagjaival. Az Ujság szerint „a zalai rebelisek mereven ragaszkodnak ahhoz, hogy külön listájukat teljes egészében fogadja el” az EP vezetősége. Az nem derül ki a hírekből, hogy e listán már szerepeltek-e a zalaegerszegi, keszthelyi, a tapolcai és a zalaszentgróti kerületek jelöltjei.²⁷⁵

Mi lett a Zala megyei kisgazdaszervezetek demokratikus jelöltállításának eredménye? E jelöltek közül az EP március 30-i IB értekezlete a következőket fogadta el hivatalos jelölteknek: Kállay Tibort, Mayerffy Györgyöt és Karlovits Józsefet. A hat megyei jelöltből tehát hármat: közülök csak Karlovits volt parasztember. Ő és Mayerffy Nagyatádi hívei voltak. Kállay pedig Bethlen embere volt. Az IB ekkor még az alsólendvai, a keszthelyi és a zalaszentgróti kerületekbe egyelőre nem állított hivatalos jelölteket.²⁷⁶ Viszont tudjuk, hogy a tapolcai választókerületben március 20-án Sipeki Balázs Béla volt főispán kibontotta az Egységes Párt zászlaját. Vele szemben Forster Elek földbirtokos indult el pártonkívüli programmal, aki népszerű volt a kerületben.²⁷⁷

Az alsólendvai és a zalabaksai választókerületről pedig valószínűleg azért nem döntött az IB, mert az elsőben Hajós Jenő követségi titkár, a másodikban pedig Hajós Kálmán is indultak az EP színeiben.²⁷⁸

Mindez azt is jelentette, hogy a zalai modell – Nagyatádi és híveinek minden támogatása ellenére – nem volt olyan sikeres, mint a somogyi. Itt ugyanis az agrár-demokrata megyei többség akarátát megtorpedózták az úri középosztály jelöltjei. Tehát a zalai kisgazdák csak részeredményeket értek el. E probléma pontosabb feltárása további helytörténeti kutatásokat igényel.

Az EP-én belüli agrár-demokrata mozgalom március 25-re Hódmezővásárhelyre tervezett regionális értekezlete elmaradt. Ennek az lehetett az oka, hogy Bethlen eredetileg 19-ére oda tervezett második kortes körútját 26-ára tették át. Ezzel megakadályozták a Tisza menti kisgazda szervezetek oda tervezett találkozóját, illetve – mint látni fogjuk – hivatalossá szelídítették. Valószínű, hogy ezért Bethlen is újabb engedményeket tett a Dél-alföldi kisgazda szervezetek jelöltállítási követeléseinek.

Bethlen és Nagyatádi második – Csongrád megyei – választási körútja

Március 26-án a miniszterelnök kísérete vonattal érkezett Hódmezővásárhelyre. E kampánykörutat azért itt kezdte, mert 1920 nyarán itt választották képviselővé.

275 *Az Ujság*, 1922. március 31, 2.

276 *Világ*, 1922. március 31, 2.

277 *Szózat*, 1922. március 22, 3.

278 *Az Ujság*, 1922. március 29, 2.

Eredetileg 19-ére tervezte a beszámolóját és az újbóli jelölését, azonban ezt elhagyta. Valószínűleg azért, hogy az ellenzéki kiscgazdák 25-én ide vagy Orosháza-ra tervezett gyűlését ezzel is lehetetlenné tegye. Az EP népgyűlését a Kossuth téren tartották, mintegy ötezer ember jelenlétében. E gyűlésen ott voltak még a makói és az orosházi pártszervezet delegáltjai. Az előbbieket Purgly Elemér Csanád megyei főispán és Petrovics György makói polgármester, az utóbbiak Csizmadia András parasztpolitikus vezetésével. Így a miniszterelnöki kampány az EP Békés-Csongrád- és Csanád megyei vezetőinek is találkozási lehetőséget biztosított.

Azokra az ellenzéki kritikákra, amelyek szerint „*a kormány és a (...) nemzetgyűlés nem teljesítette feladatát,*” Bethlen programbeszédében a következőt válaszolta: elsősorban a királypuccsok nem engedték meg, hogy „*a gazdasági konszolidáció és előrehaladás munkáját oly mértékben szolgáljuk, mint ahogyan szerettük volna.*”

A királypuccsok elhárításával – mondta – „*mi megmentettük az országot attól, hogy az ellenséges tömegek ránk rohanjanak, és Csonka-Magyarországot darabokra tépjék.*”

Részletesen beszélt az ország súlyos pénzügyi helyzetéről: „*bevételeinkből kiadásainkat fedezni képesek nem vagyunk és még hosszú idő fog eltelni, amíg megfeszített és zavartalan munkával e célt elérhetjük. Mi a magunk részéről el kell, hogy menjünk a takarékoság legmesszibb határáig.*” Ebben a helyzetben a feleslegessé vált „*tisztviselőket el kell majd bocsátani,* – mondta – *és a társadalomnak is minden területen takarékoskodnia kell.*” A kormány a többlettermelés megvalósítását tűzte ki célul. Egyrészt, hogy az: „*országban megtermelt nyersterményeket mi magunk dolgozzuk fel.*” Másrészt, hogy: „*feltárjuk az országban meglévő kincseket abból a célból, hogy közgazdasági életünk fejlesztésére rendelkezésünkre álljanak. (Úgy van! Úgy van!)*”

Szerinte a többtermelésnek a földből kell kiindulnia. A földreform végrehajtásával „*arra kell törekednünk, hogy helyes kormányzati politikával a kiscgazda társadalomnál a többtermelés fejlesztését lehetővé is tegyünk.*” Ennek feltétele a szak tudás. Ezért a kormány gondoskodni fog arról, hogy a „*népoktatás a szakoktatással kiegészüljön, ezt az egész vonalon biztosítanunk kell.*” A többlettermelés érdekében „*nekünk a kis mintagazdaságok sorozatával kell az országot behálózunk.*” A mezőgazdasági érdekképviseletet fejlesztését és demokratizálását ígerte, úgy, hogy „*abba bele kell vinni a kiscgazda-társadalom demokratikus szellemét.*”

Bethlen az állattenyésztés – elsősorban a szarvasmarha tenyésztés – parancsoló szükségességéről is beszélt, mert általa a gazdatársadalom és az ország „*kivite-li érdekeit és valutánk emelését is lehetővé tesszük.*” A növénytermelés mellett fontosnak tartotta a kertgazdaságok, a zöldség- és gyümölcsstermelés fejlesztését, itthoni feldolgozását, az Alföld fásítását, a belvizek lecsapolását, a szikes talajok megjavítását. Ezek törvényi szabályozását is ígerte. Tehát eleget tett az agrár-demokraták legfontosabb követelésének: a Kiscgazdapárt demokratikus és konkrét

agrárprogrampontjainak megvalósítását ígérte. Ez segítette volna a parasztság polgárosodását, de a földnélküli és a szegényparasztok helyzetének javítását is.

Beszédében az iparfejlesztés koncepcióját is vázolta. Rámutatott: 1921-ben „29 milliárd importunk és csak 13 milliárd exportunk volt, tehát 16 milliárd értékű áruval többet hoztunk be az országba, mint amennyit kivittünk. Ilyen külkereskedelmi mérleg mellett valutánkat stabilizálni nem lehet.” A behozatali mérlegünk passzivitása – mondta – elsősorban a ruházati ipar gyengesége miatt van. „A pamut, gyapjú, len, kender, a selyem és egyéb szövetek terén 12-13 milliárd értékű árut importáltunk.” Ugyanakkor nyersgyapjút vittünk ki és a textiliparhoz szükséges nyers terményeink a rendelkezésünkre állnak. A kormány „olyan iparpártolási, iparfejlesztési és olyan új ipar-ágakat meghonosító programot” fog elkészíteni, – mondta – amely a saját nyerstermékeink feldolgozását biztosítja. Ez a következő évek ún. importpótló iparosítási koncepció megfogalmazása volt.

Kijelentette: „addig, amíg a mi fejünk felett a reparáció, mint Damokles-kardja lebeg, addig ebben az országban a pénzügyi konszolidáció reménye nagyon sekély.” Így sem jó költségvetési tervet, sem rendes adópolitikát nem lehet csinálni, – mondta. Jogosan említette, hogy az antant bizottsága a háborús jóvátétel fejében újabb 28.000 állat átadását követelte az országtól, ami 700 millióba kerülne. A pécsi szénbányákból is további ingyen szenet követelnek, amit kénytelenek vagyunk szállítani. Ez 600 milliójába kerül az országnak. A békeszerződés által reánk kényszerített toborzott hadsereg is drágább, mint az újoncozott. Ez újabb 1 milliárd többletkiadást jelent az államnak. Az antant itteni misszióinak ellátása szintén közel 1 milliárdjába kerül az országnak. Tehát – összegezte – az 1921-es évben a „trianoni szerződésnek felesleges kiadásai körülbelül 3-5 milliárd költséget” okoztak az országnak. „Én tehát a magam részéről kötelességemnek tartom erről a helyről is figyelmeztetni a győző államokat, hogy ez az ország reparációt tovább nem bír el, mi reparációt nem teljesíthetünk, mi leadtuk ezen ország területének kétharmad részét, mi többet fizettünk, mint bármely legyőzött ország. (Úgy van, úgy van.)”

A külfölddel való szabad forgalom helyreállításának elmaradását három okkal magyarázta: Egyrészt, amíg a szomszédos államok velünk szemben elzárkóznak, addig „lehetetlenség, hogy mi más rendszerre térjünk át.” Másrészt, amíg a „fogyasztó közönségünk, középosztályunk a világpáritás piaci árait el nem bírja,” addig a külfölddel való szabad kereskedelmet nem lehet helyreállítani. Harmadrészt, a gyorsuló inflációt ellensúlyozandó a kormány állandóan javította a köztisztviselők fizetését.

A miniszterelnök elmondta: „Nagy lépést tettünk a szabadságjogok helyreállítása terén. Tovább mentünk, azon az úton, mely a társadalmi osztályok között való kibékülés politikáját jelenti. A szabadságjogok terén elhárítottuk a gyülekezési és egyesülési szabadság útjaiból azokat a korlátokat, amelyek a munkásosztály gyülekezési jogát korlátozták. A szakszervezeti szabadságjogokat helyreállítottuk, a

sajtószabadság ügyét azzal szolgáltuk, hogy megszüntettük a sajtócenzúrát. Széleskörű amnesztia kiadásával lehetővé tettük, hogy polgártársaink nagy része viszszanyerje szabadságát, az internálási és jelentkezési kényszert jelentékenyen enyhítettük, s részben megszüntettük a gyorsított bírói eljárást s a katonai bíraskodást a civilek fölött.”

E politikai intézkedésekkel az eddigi szakirodalom nem foglalkozott érdemben. Pedig ezek is hozzátartoztak a bethleni konszolidációhoz és az 1922-es választások előkészítéséhez.

A trianoni békeszerződés 1921. július 26-i ratifikálása mellett, Bethlen rámutatott a kormány külpolitikai eredményeire is. A velencei egyezmény alapján népszavazással visszakertült Sopront és környékét említette. A második királypucsról hatáson így nyilatkozott: „*mi egy percig sem habozhattunk, midőn a nemzetet és az országot választottuk.*”

A leendő kormányprogram abból indult ki, – mondta – hogy „*bevételeinkből kiadásainkat fedezni képesek nem vagyunk és még hosszú idő fog eltelni, amíg (...) e célt elérhetjük. Ebben az irányban magunk is sokat tehetünk, de minden cselekvésünk hiábavaló, ha ebben a munkában a külföld és a győző országok nem segítenek.*” Kijelentette: „*Magyarország nem nélkülözheti ezen a téren a külföldi tőkét.*” Ezzel a Népszövetségbe való belépés szükségességére és az onnan kapható tőkére célzott. Joggal állította: Budapesten olyan kereskedelmi intézményeket lehet létesíteni, amelyekkel a főváros és az ország is a „*tranzító-kereskedelem empóriumává*” változhat.²⁷⁹

Bethlen e jelentős programbeszédét még nem ismeri a szakirodalom.²⁸⁰ Pedig – mint látjuk – fontos gazdasági és politikai kérdésekkel foglalkozott. Kiemelendő, hogy e beszédében már egyértelműen és konkrét pontjaiban is elfogadta a volt Kisgazdapárt agrárprogramját. Így azt az Egységes Párt és a kormány programjának minősítette. Ezzel akarta elérni az elégedetlenkedő agrár-demokrata csoport megnyugtatótását. Tágabb értelemben pedig azt állíthatjuk, hogy Bethlen már ekkor elmondta a következő évek pénzügyi és a gazdasági stabilizációs lépéseinek legfontosabb elemeit.

Nagyatádi Szabó – válaszolt az őt ért támadásokra. „*Én azért fogtam össze Bethlen István gróffal, mert önzetlenül és mellékcélok nélkül törekszünk az ország megmentésére.*” Egyébként „*azokkal kellett összefognom, akik a nemzet függetlenségét a királykérdésben megőrzik.*”

A parasztság pedig legyen meggyőződve arról, – mondta – hogy „*semmit sem adtam fel abból, amiért évtizedeken át küzdöttünk.*” Ő is elismerte, az ország nehéz pénzügyi helyzete miatt „*súlyos adók következnek.*” A parasztság érdekében azonban itt is kiállt az igazságos adózás mellett. Kérte a hódmezővásárhelyi parasztságot, hogy támogassák Bethlent. Egyben figyelmeztette őket, hogy ne dőljenek be

279 Új Barázda, 1922. március 28, 1-2.

280 Lásd, Romsics Ignác: i.m. 150-156.

az ellenzéki pártok mostani kisgazda-programjainak. Mayer János földművelésügyi miniszter kijelentette: „*a magyar nép tömegeit be kell hozni a kormányzásba, mert csak ezen alapulhat a nemzet jövője.*” Szerinte ma már ezt vallja Bethlen is, akit az ország „*legkimagaslóbb*” politikusának nevezett.²⁸¹ Mayer utalása és elismerése szintén mutatja a Bethlen engedményeit. Ezek a Csanád-Csongrád- és Békés megyei elégedetlenkedő kisgazdaszervezetek megnyugtatását is szolgálták.

Szegedi jelölések és Teleki antiszemitizmusa

Bethlen este 8 órakor már Szegeden a Kass-szállóban fogadta a szegedi zsidó hitközség küldöttségét: Biedl Samu dr. hitközségi elnököt, Bokor Adolfot és Wimmer Fülöpöt. E találkozón Bethlen szerette volna elérni a szegedi zsidóság vezetőinél, hogy a kampányban ne állítsanak Teleki Pálnak liberális ellenjelöltet. Teleki az előző ciklusban már Szeged I. választókerületének képviselője volt. A szegedi konzervatív körök kérésére a jelöltséget pártonkívüli programmal most is vállalta. (Erről részletesebben lásd a Teleki kampánya c. fejezetet.)

A kihallgatáson Biedl üdvözölte a miniszterelnököt, majd kifejtette: „*a szegedi zsidóság érzi és tudja, hogy békében is, háborúban is teljesítette az ország iránti kötelességét, sem a forradalomban, sem a diktatúra ideje alatt semmi bűnt nem követett el, sőt éppen ő szenvedett a legtöbbet. Éppen ezért tiszta és nyugodt lelkiismerettel, őszintén megmondja, hogy kilépnek a küzdőtérre az ország javára és minden szélsőségtől mentes polgári kormányzatot kívánnak. Önérzetüket és becsületüket azonban nem áldozhatják fel, és nem hajlandók együttműködni azokkal, akik az ő romlásuk árán keresik az ország boldogulását.*” Bethlen válaszában hangsúlyozta: „*sohasem nézte, ki milyen vallásfelekezethez tartozik, és hogy melyik párt keretei között teljesíti hazafias kötelezettségét. Teljes társadalmi és felekezeti kibékülés a programja, de ezt csak lépésről-lépésre lehet megvalósítani és az ellentétes gondolkodású elemeket összehozni.*”

A kihallgatás utáni beszélgetésen a küldöttség tagjai elmondták: „*Teleki Pál gróffal szemben, akit faji elmélete alapján az antiszemitizmus atyjának tartanak, élesen síkra fognak szállni.*” Bethlen védte Telekit: „*ő távol áll minden szélsőséges akciótól és a faji elméletet csak tudományos alapon csinálja.*” Külpolitikai szempontból fontosnak tartaná Teleki részvételét a parlamentben – mondta – és ehhez kérte a szegedi zsidóság támogatását. A küldöttség azonban álláspontjától nem tért el és eltávozott.²⁸² Tehát Bethlen közbenjárása a szegedi zsidóság vezetőinél Teleki támogatása érdekében, nem sikerült.

Másnap 10 órakor a Tisza Szálló dísztermében került sor az EP kampánygyűlésére. Ott Bethlen a legitimistákkal szemben kijelentette: „*a királykérdés eldőlt, mert mi nemzeti királyságot akarunk. (...) Nem kérünk mi sem az Osztrák-Magyar*

281 *Új Barázda*, 1922. március 28., 2.

282 *Az Ujság*, 1922. március 28., 2.

Monarchiából, sem a Duna-konföderációból.” Sőt! A közös vámterület létesítéséből sem, mert az „gazdasági érdekeinkkel nem egyeztethető össze.” A szomszédos államokkal kereskedelmi szerződéseket kell kötni. „Mindent el kell követnünk, hogy a nemzetközi kereskedelem forgalmának szabadságát helyreállítsuk az egész vonalon.” Tehát Bethlen ekkor még bízott a szabad kereskedelem helyreállíthatóságában és annak előnyeiben. Ez – mint tudjuk – már nem fog bekövetkezni.

Itt is vallotta: nem közjogi kérdésekkel kell foglalkozni, hanem „*reálpolitikát kell követnünk,*” mert a nemzetnek erre van szüksége. Az EP megalakításával a célunk, – mondta – hogy „*ebben az országban keresztény nemzeti demokrácia létesüljön.*” Szükség van arra, hogy minden társadalmi osztály, (...) részt vegyen a közügyek intézésében. *Elmúlt az az idő, amikor hatalmi szóval többséget lehet teremteni. Keresztény demokráciát akarunk, mert elég volt a materialista tanokból.*” E gondolatait tetszéssel fogadta a nagygyűlés közönsége.

Bethlen a kormányt jobboldalról ért kritikával is foglalkozott. A kormány MSZDP-vel való megegyezéséről mondta: „*Nem volt ez balra csuszás, mert hiszen én sohasem hirdettem sem a munkáselnyomást, sem a felekezeti elnyomást semmiféle téren. Én a magam részéről a jogegyenlőséget hirdettem mindig, a jogegyenlőség elvének alapján állok és fogok állni minden körülmények között (Tetszés.)*” Ehhez hozzátette: „*Ne legyenek itt társadalmi osztályok politikai téren vezetők, mert minden társadalmi osztály egyformán jogosult arra, hogy a politikai életben részt vegyen, és vezető szerepet játsszék.*”

Ismételten hangsúlyozta, hogy ők a társadalmi osztályok közötti békét és megegyezést keresik. A vidéki nyílt választójog kérdésében sincs – szerinte – jogfosztásról szó, hiszen „*ez lesz a legelső választás, melyen az ipari munkásosztály és a szociáldemokrata párt is részt vehet.*” Ez a csúsztatás is jellemző volt Bethlenre! Végül Kószó István belügyi államtitkárt, Pálffy Dánielt és Telekit ajánlotta képviselőnek, akik eddig is a város képviselői voltak. Az utóbbit, mint ama férfiak egyikét, akik a „*nemzetnek hasznot hoztak, akik a nemzetet méltóan képviselték.*”

Bethlen Szegeden elmondott programbeszéde is a kül- és belpolitikai problémákkal foglalkozott. Azok megoldására ígért racionális és kompromiszumos válaszokat. Ez utóbbit fejezte ki, egyrészt amikor ismét a keresztény nemzeti demokrácia létrehozásáról beszélt. Másrészt, amikor elismerte, hogy hatalmi szóval nem lehet többséget teremteni.

A miniszterelnök után Gömbös a független külpolitika jelentőségéről beszélt, majd a *fajvédelemről*. Kijelentette: „*mi a keresztény gondolatban nem vallásfelekezeti, hanem fajvédelmi gondolatot látunk. Minden független állam öntudatos faji életet akar élni. Legkevesbé a zsidóság veheti ezt tőlünk rossz néven, mert a zsidóság fajvédelmi szempontból tökéletes életet él.*” A fajvédelmi gondolat – Gömbös szerint – „*nem jelenti az elnyomást, csak az erőviszonyok igazságos elhelyezését.*”²⁸³ Így reagált a miniszterelnök és a szegedi zsidóság

283 Szózat, 1922. március 28., 2.

vezetői között lezajlott sikertelen tárgyalásokra. Ezzel ő is Teleki jelöltségét támogatta.

A miniszterelnök és kísérete a különvonaton ebédeltek és így két órákor már a Mindszenti állomásra értek. Ott Szakács József dr. szegedi ügyvéd, – aki az EP Mindszenti jelöltje volt – fogadta őket, az őt támogatókkal együtt. E választókerület 1920-ban kisgazdapárti képviselőt választott, aki azonban 1921 tavaszán lemondott. Akkor a Mindszentiek a Csizmadia Sándor vezette Munkáspárt ellenzéki jelöltjét, Andaházy-Kasnya Béla festőművészt választották meg képviselőjüknek. Ő azonban ekkor már a Rassay-féle Függetlenségi Kisgazda- Földműves és Polgári Párt jelöltje volt.

Itt az agrár-demokrata Berki Gyula dicstelen szerepre vállalkozott: „*felvilágosította*” a Mindszentieket, hogy Andaházy – mielőtt itt képviselővé választották, – soha életében még nem látott parasztot. A parlamentben nem volt gyűlöltebb ember mit ő. Amíg választói reggeltől estig dolgoztak, addig ő a „*Balatonban fürdött zsidó menyecskéekkel.*” Az uszító beszéd hatására: „*Randaházy Kasnya Béla! Orgerit!*” – ilyen és hasonló kiabálások történtek. Tehát Berki az antiszemita kártyát játszotta ki a liberális ellenzéki jelölt ellen! Ennek ellenére a tömegben voltak, akik Andaházyt éltették. A miniszterelnöki vonat távozása után ezek közül négy fiatal nőt a csendőrök puskatussal bántalmaztak, akik közül a következő napokban ketten a szentesi kórházba kerültek.²⁸⁴ E kampánykezdet meghatározta e választókerületben később folytatott kormánypárti erőszakoskodásokat. Szakács József és emberei, illetve a közigazgatási hatóságok minden hivatali eszközt felhasználnak majd a kormánypárti jelölt győzelme érdekében.

A miniszterelnök és kísérete 3 órákor már a szentesi állomáson volt, ahol „*ez-rekre menő tömeg*” várta. Az üdvözlések után négyfogatú hintón, diadalkapun keresztül vonultak a református templom előtti térre. Bethlen itt bejelentette, hogy az EP három dolgot akar: „*önálló, független Magyarországot, szociális békét és politikai egységet, mert önállóság, nemzeti szabadság nélkül nincs igazi nemzeti kultúra, nincs igazi nemzeti erő.*”

Itt is hangzott: „*helyre kell állítanunk a társadalmi békét, magunkhoz kell ölelni minden társadalmi osztályt. Az állam el van szánva arra, – mondta – hogy egyfelől becsületesen végrehajtja a földreformot (Éljenzés.), másfelől a munkanélküliek részére közmunkákat fog szervezni, hogy az aratásig a munkásnép dolgozhasson.*” Kérte a választópolgárokat, ha eddig a Kisgazdapárt mellett tartottak, ezután tartsanak ki az EP mellett is.

A szociális békéről és a közmunkák beindításáról Bethlen nem véletlenül beszélt: a város vezetői tájékoztatták, hogy nagy a munkanélküliség. A szentesi kubikusok többsége ősz óta nem kapott munkát. A szentesi földmunkások szövetsége egy memorandumba foglalta, hogy 1500 kubikusnak nincs munkája, és már mindenüket eladták, – írták – hogy a legszükségesebb élelmiszereket megvegyék,

284 *Világ*, 1922. március 28., 2.

mégis „*családostól együtt éhezünk.*” Kérték a miniszterelnököt, hogy intézkedjen: a Körös-Tisza-Maros Árvízmentesítő Társulatok a belvizek elvezetésével munkát teremtsenek. Ennek a súlyos szociális problémának a kormányzati megoldásával Bethlen érdemben foglalkozott a következő hetekben.²⁸⁵

Nagyatádi beszédében azt bizonygatta, hogy a rekvirálások befejezése és mezőgazdasági termékek szabad forgalmának 1921-ben történt bevezetése a fogyasztóközönség érdeke. A termelés szabadsága nélkül – mondta – Oroszország sorsára jutunk. Ezzel az ottani éhínségre utalt. „*Azt akarjuk, hogy akinek földje van, annak legyen kedve minél többet termelni és jusson ebből annak is, akinek nincs földje.*” Tehát az árutermelő parasztság érdekeit védte. Mayer földművelésügyi miniszter viszont szintén a munkanélküliség enyhítését ígérte, a jogos panaszokat „*feltétlenül orvosolni kell.*” A kormány a „*vízszabályozási munkálatokat és az útjavításokat*” fogja elrendelni, hogy munkát teremtsen – mondta.

(A szentesi kampánygyűlés érdekessége volt, hogy bár a miniszterelnök kíséretében ott volt Négyessy László egyetemi tanár is, aki az előző ciklusban a város képviselője volt, de őt nem ajánlották képviselőjelöltnek. Azért, mert – mint láttuk – az EP legutóbbi IB többsége őt sem szavazta meg hivatalos jelöltnek.)

E kampánykörutat Csongrád állomáson fejezték be. Itt Bethlen ismét hangsúlyozta: „*mi újjá akarjuk építeni ezt az országot, állami intézményeit, (...) és helyre kell állítani a szociális békét,*” mert csakis ez biztosíthatja a gazdasági felemelkedést. Ő és Mayer is a város előző képviselőjét, Schandl Károly földművelési államtitkárt ajánlották képviselőjelöltnek. Bethlen szerint ő nem tartozott a kritizáló és az elégedetlenkedő képviselők közé, hanem „*alkotni tudott és alkotni akart.*” Ezzel Bethlen a hozzá mindig lojális újkonzervatív- agrárius Schandl érdemeit ismerte el.²⁸⁶

A miniszterelnök Hódmezővásárhelyen elmondott programbeszédével minden országos napilap foglalkozott. A Népszava vezércikke a szabadforgalom egy évvel korábbi helyreállításáról megjegyezte: azzal „*jó tiszteres drágulást*” értek el. Ez persze az óriási inflációval is összefüggésben volt. Kifogásolták, hogy a közoktatási kérdésekről szólva Bethlen hallgatott a numerus claususról, a felvételi vizsgákról és a tantestületekben végrehajtott nagyszámú eltávolításokról. Rámutattak, hogy a gyülekezési és egyesülési szabadság útjában még mindig nagy akadályok vannak. Egy „*sereg foglalkozási ágnak még ma is tilos a szervezkedés, szakszervezeti, gazdasági és politikai összejöveteleken még ma is ott vannak a hatóság emberei.*” A miniszterelnök által az amnesztiarendeletről és az internáltak számára csökkentéséről elmondott engedményekhez joggal tették hozzá: „*a börtönök és a zalaegerszegi tábor még mindig tömve vannak.*” A rendőrségi jelentkezési kényszerről azt írták: a Mosonyi utcában még mindig ezrével kell jelentkezni teljesen büntetlen embereknek. Elismerték, hogy a kormány részben megszüntette

285 MOL K 28-1922-B/1 Bethlen István miniszterelnök iratai, 1922.

286 *Új Barázda*, 1922. március 28., 2.

a gyorsított bírói eljárást, azonban joggal hozzátették: de egészében fenntartotta a háborús kivételes állapotot, amely pedig négy és fél éve véget ért. Úgy vélték, hogy „*a kibontakozásnak, az új élet megkezdésének, a gazdasági fellendülésnek, az eredményes külpolitikai orientációnak alfája és omegája a közszabadságok helyreállítása, az európai állapotok teremtése.*”²⁸⁷

A Népszava kritikai észrevételei ellenzéki oldalról igazak voltak. A kormánypárti kampányban a miniszterelnökök persze általában nem a megoldatlan kérdésekről beszélnek.

Bethlen tehát a Csongrád megyei kampánykörúton is minden alkalommal lényegében a reális kül- és belpolitikai erőviszonyokból indult ki. Programbeszédei nélkülözték a demagógiát. Kormányzati és kormánypárti szempontból foglalkozott a gazdasági és társadalmi konszolidáció kérdéseivel. Hangsúlyozta a földreform végrehajtásának, a szociális, a társadalmi és felekezeti béke létrehozásának szükségességét. Hódmezővásárhelyi programbeszédében elfogadta a volt Kisgazdapárt agrárprogramját. Beszélt a mezőgazdasági többtermelés szükségességéről, az állattenyésztés, a kertgazdaság, a zöldség és gyümölcsstermelés fejlesztéséről, e termények hazai feldolgozásáról, a parasztság szakoktatásáról és a mezőgazdasági érdekképviselők fejlesztéséről, azok demokratizálásáról, vagyis a parasztság érdekeinek képviseléséről. Ezek programjába történő beemelésével az elégedetlenkedő dél-alföldi kisgazdaszervezeteket kívánta leszerelni.

Szegeden már a keresztény nemzeti demokrácia megvalósítását ígérte. Jogegyenlőséget hirdetett, utalt az ún. Bethlen-Peyer paktumra és a társadalmi osztályok közötti békét és megegyezést szorgalmazta. Szentesen társadalmi és szociális békét, ennek érdekében földreform „becsületos” végrehajtását, a munkanélkülieknek pedig közmunkák szervezését. Mindezek alapján Nagyatádi és hívei úgy gondolhatták, hogy az ő agrárdemokrácia követelésük része lehet a keresztény nemzeti demokráciának. Sőt! E kampánykörútnak az is következménye lett, hogy a Békés-, Csanád-, Csongrád-megyei volt kisgazdapárti képviselők és szervezetek többsége is beszűntette a párton belüli ellenzékiességét. Többségükből ugyanis az EP hivatalos képviselőjelöltje lett. Ezzel volt összefüggésben az is, hogy az általuk korábban Békéscsabára hirdetett regionális békéscsabai értekezlet elmaradt.

Nagyatádi híveinek újabb követelései

Bethlen engedményeit nem tartották elégségesnek az elégedetlenkedő kisgazdák. Ennek egyik jele volt az is, hogy Legeza Pál március 28-án levélben jelentette be Nagyatádinak az EP-ből való kilépését, mert abban a volt munkapárti urak „*teljesen háttérbe szorították a gazdapártiakat.*”²⁸⁸

287 *Népszava*, 1922. március 28., 2.

288 *Népszava*, 1922. március 28., 2.

Ezt a tendenciát Nagyatádi és legközelebbi munkatársai is érzékelték és – mint láttuk – fel is vették ellenük a küzdelmet. Sőt! Ők ennél fontosabb ügyekkel is elégedetlenek voltak és ezt kifejezésre is juttatták. A Kisgazda című hetilap, – amelynek továbbra is a parasztpolitikus volt a lapvezére és az Országos Kisgazda- és Földművespárt hivatalos lapjaként jelent meg, – március 26-i száma két olyan cikket is közölt, amelyből ez egyértelműen kiderült. Nagyatádi régi híve, Hegedűs Nándor Andor nagy, cikkben hívta fel a parasztság figyelmét a gazdasági és pénzügyi válságból következő társadalmi problémákra. A Magyar Vámpolitikai Központ március 14-én megtartott tanácsülésén nyilvánosságra került adatok ismertetésével kezdte. (Ezek az adatok megegyeztek Bethlen hódmezővásárhelyi beszédében elmondottakkal!) A cikk szerint a pénz értéke kizárólag a külkereskedelmi mérlegtől függ, ezért „*termelésünket egészen új alapokra kell fektetni. A mezőgazdasági termelésnél a nagyobb értékűt kell termelni...*” Vagyis az extenzív, döntően szemtermelést folytató nagybirtokok helyett a földreform végrehajtásával sok százezer árutermelésre is képes parasztbirtokot kell létrehozni. Az ugyanis képes a termőföld intenzív megművelésére és a munkaigényes termények előállításra.

A szerző szerint – át kell alakulnia a nagyiparnak és bankérdekeltségeknek is, mert azok az Osztrák-Magyar Monarchiához vannak méretezve. Progreszív adópolitikát és olyan vámpolitikát sürgetett, amely az „*életképes termelési ágakat*” támogatja. Mindezt azért lesz nehéz megcsinálni – írta, – mert „*mindazok, akik ma a legnagyobb politikai hatalmat képviselik*” és mindazok az országos érdekképviselők, akiket meg szoktak kérdezni, valamennyien az elmúlt világ emberei. A legnagyobb baj, hogy ezeknek a hatalom mellett, a „tudás és a szakértelem is” rendelkezésükre áll. Így, „*hatalmas, régi szervezett erők állnak szemben a teljesen szervezetlenekkel.*” Ezért féltő, hogy elképzeléseiket ez utóbbiak nem tudják majd megvalósítani.

A cél: a több és nagyobb értékű termelés. Ezt nyugaton is csak úgy érték el, hogy minél több embert tettek érdekelté a termelésben. „*Ez a polgári program lényege*” – emelte ki Hegedűs. Ennek megvalósítása érdekében is „*olyan földreformot kell csinálni, amelyik inkább ma, mint holnap elvezet a közép- és kisbirtok rendszerre. (...) De ezer aggodalom gyötri a lelkünket, – írta – hogy ezt a majdnem legyőzhetetlenül erős szervezetek fogják, esetleg késhegyig menő harcban, az új nemzetgyűlésben megakadályozni.*” Ilyen erőknek tekintette: „*a szervezett nagybirtok (OMGE), a szervezett nagyipar (GYOSZ), a szervezett nagybankok (TÉBE) és a szervezett fogyasztók egyesült*” erejét. Ezzel kapcsolatos aggodalmait és féltelmeit azzal fejezte be „*talán búcsúzó is a kisgazda közönségtől. Átengedem a helyem a törtetőknél és élek magamnak.*”²⁸⁹

E bátor és a gazdasági-társadalmi problémák lényegét megfogalmazó cikk szerzője, aki Nagyatádi közvetlen munkatársa volt, tehát kifejezésre juttatta féltel-

289 A Kisgazda, 1922. március 26, 1-2.

meit és azt is, hogy ezért talán el kell hagynia a lapot. Ez jellemző volt az akkori politikai helyzetre.

Nagyatádi azonban nem elküldeni, hanem megtartani igyekezett az ilyen híveit. E szókimondó cikk folytatása volt, amely azt hangsúlyozta, hogy a mostani választásokon dől el a magyar nép sorsa. Ebben az új nemzetgyűlés feladatait 7 pontban foglalták össze: a legfontosabb feladatnak tartották az alkotmányjogi kérdések és a királykérdés tisztázását, az állam pénzügyi helyzetének rendezését a progreszív adózás alapján, az új vámtarifa megalkotását és azok alapján kereskedelmi szerződések kötését, a földreform végrehajtását, a polgári elem tudatos megerősítését, a nincstelenség és a tisztviselők számának csökkentését és a „bankokrácia és a gyárpar” átalakítását az adott helyzethez.

E program tehát részben egybeesett a Bethlen által mondottakkal, de annál radikálisabb és demokratikusabb volt. Ez elsősorban az érvek felsorakoztatásánál látható. Az ország pénzügyi helyzetének szanálását azért is képzelték el egy progreszív adórendszer alapján, mert ha az nem úgy fog történni, hanem annak terhei a „tömegekre hárítatnak, akkor változatlanul fennmarad a régi veszélyes állapot, a túltengő nagytőke és nagybirtok a keveseknél, az elviselhetetlen nyomor, a fejlődés lehetetlensége az óriási tömegeknél. A középosztály pedig továbbra is súlytalan” marad.²⁹⁰

E cikkek tartalmazták Nagyatádi híveinek radikális és demokratikus törekvéseit. A parasztpolitikus taktikája az volt, hogy híveinek radikális követeléseire hivatkozva tárgyalt és próbált meg újabb engedményeket elérni Bethlennél. E tárgyalások eredménye persze általában kompromiszum volt, amelyben ő is kényszerült engedményeket tenni. Bethlentől és híveitől azonban csak így lehetett újabb engedményeket kiverekedni. E cikkek persze az ellenzékieskedő kiscgazdák és a párt paraszttömegeinek a megnyugtatását is célozták.

E kettősség jellemzi A Kisgazda április 2-i számát. A földreform c. vezércikke a kormány elmúlt évben kiadott rendeletére hivatkozva sürgette, hogy a „földkérelmezők minél gyorsabban hozzájussanak a kenyeret és munkát nyújtó földhöz.” E rendelet az 1000 kat. holdon felüli nagybirtok vagyonszállásának földben való lerovását írta elő. Így – a számítások szerint – 3-400 000 kat. hold föld állami tulajdonba kerülését remélték,

E rendelettel – írta a cikk – az Országos Birtokrendező Bíróság jogköre is kitérült: gyorsabban bonyolíthatja azokat a kérdéseket, amelyeket eddig a földbirtokosok a vagyonszállásra való hivatkozással akadályoztak. E cikk megkérdezte a kormányt: gondoskodott-e minden községben „a földkérelmezők összeírásáról” és azoknak az OFB-hoz való felterjesztéséről? Sok helyen még nem is tudnak a földreform törvény létezéséről, – írták – vagy „elriasztják a népet a föld kérelmezésétől.”

E cikk megkérdezte: a kormány gondoskodott-e arról, hogy a „földszükségben szenvedő, de pénztelen nép tudatában legyen a földreformtörvény azon intézke-

290 A Kisgazda, 1922. március 26, 1-2.

désének, hogy joga van járadékbirtokot kérelmezni?” E nélkül ugyanis a nincstelenek és törpebirtokosok, akiken a törvény elsősorban segíteni akar, „sohasem jutnak földhöz, mert nem bírják annak magas árát kifizetni.”

Ezért követelték a kormánytól, hogy e két kérdést oldja meg. Úgy, hogy „tegye lehetővé nemcsak az állami birtokok és a vagyonváltság fejében nyerendő földeknek járadékbirtokként való kiosztását, és pedig elviselhető évi járadék megszabása mellett, de ezen kívül, hogy a megváltható nagybirtokok is járadékbirtokképpen kerülhessenek a földkérelmezők kezébe.” Ahol a földbirtokos nem ad járadékbirtokot – irták – ott az „állam váltsa meg a földet, és az állam adja oda azt járadékbirtokképpen a földigénylőknek.”

A földreformtörvény „teljes végrehajtását” követelték. Ez szerintük az állam és a nemzet elsőrendű érdeke, mert ez szolgálja a munkaerő fokozottabb kihasználását, az intenzív gazdálkodást. „Ez kapcsolja a nincstelenből lett törpebirtokost igazán a hazához,” – írta – ez teszi ellenállóvá a kommunista eszmékkel szemben. A miniszterelnök által Hódmezővásárhelyen meghirdetett állattenyésztés, zöldséggyümölcs- szőlő- és bortermelés, illetve méhészet fejlesztése – írta – elsősorban „nem a nagybirtok fennállását, hanem a minél több kisbirtok létesítését kívánja előfeltételképpen.”²⁹¹

Nagyatádi és híveinek e követelése tehát a földreform törvény olyan végrehajtását sürgette, amely – járadékbirtok formájában – a földnélkülieket is gyorsan és kedvezményesen földhöz juttatja. De mi volt a valóság? Ennek éppen az ellenkezője. Ugyanis március 23-án jelent meg a pénzügyminiszter 1000. sz. (jubileumi) rendelete. Ez megállapította, hogy a vagyonváltság lerovása földben csak az OFB útján történhet. E rendelet azonban meg is kötötte a bíróság kezét: mert kimondta, hogy csak adókimetetés alapján nem lehet követelni a vagyonváltság földben való lerovását. Azt csak közérdekű birtokpolitikai célra lehet igénybe venni. Ez azt jelentette, hogy továbbra is be kell tartani a jelentkező jogos igények meghatározott sorrendjét, ami pedig a felek – tehát a földigénylők és a földbirtokosok – szabad egyezkedésére volt utalva. A törvény szerint a jól kezelt gazdaságok kérhették a mentesítésüket. Az igénybevételnél pedig be kellett tartani a földreformtörvényben előírt sorrendet. Ez annyit jelentett, hogy addig, amíg volt olyan középirtok, amely a háború alatt cserélt gazdát, addig egyetlen 20-30000 kat. holdas hitbizományra sem kerülhetett sor.

E rendelet – mint emlékszünk – Bethlen követelésére – azt is lehetővé tette, hogy a törvény szerinti progreszív vagyonváltság helyett adókedvezményhez jusson a nagybirtok. „Pedig milyen küzdelmet vívtunk a progressióért!” – fakadt ki A Kisgazda cikkírója. Rámutatott, úgy képzelték, hogy egy 1200 kat. holdas földbirtok 15%-os vagyonváltság alapján 180 kat. holdat fog leadni. E rendelet – a törvény végrehajtási utasítása – pedig úgy rendelkezett, hogy a kataszteri tiszta jövedelem 15 %-nak megfelelő jövedelmű földeket hasítsanak ki, ha az OFB még-

291 A Kisgazda, 1922. április 2, 1.

is elrendelné a vagyonszállás földben való kifizetését. Nagyatádi hetilapja rámutatott, hogy e rendelet így lehetővé teszi, hogy az átlagosan 7 korona kataszteri tiszta jövedelmet feltüntető nagybirtok akár 20-22 koronás kataszteri tiszta jövedelmű földekkel fizessen. Ez pedig lehetővé teszi, hogy 3 helyett 1 kat. hold földvagyonszállást fizessen.

Szóvá tették azt is, hogy a Kisgazdapárt megalapítása óta küzdött az igazságtalan kataszteri kiigazításért és állandóan tiltakozott azért, hogy addig is az szolgáljon adóalapul. Mégis azt látjuk, – írták – hogy a „*vagyonszállás után most már az 1920-21. évi vagyonszállás alapjául is ezen kataszter lett véve.*” Ez a parasztságot sújtja és a nagybirtoknak pedig olyan adókedvezményeket biztosít, – írták – melyek a „*20. század demokratikus gondolat és érzelmvilágával össze nem egyeztethető.*”

Ha pedig a kataszter alapjául megállapított vagyonszálláshoz fog igazodni a jövedelemadó és egyéb új adó is, – írták – akkor a parasztság olyan adóterhekkel lesz sújtva, amely „*fejlesztését, művelődését a jövőben teljesen meg fogja akadályozni.*” Ezért Nagyatádi lapja a pénzügyminiszter 1000. sz. rendeletét a Kisgazdapártra mért halálos csapásnak tartotta, amit „*talán tudatosan*” követtek el. E cikk is elismerte, hogy a párt EP-á bővítése és a titkos választójog elejtése „*olyan sebet ütött a Kisgazdapárt népszerűségén, amelyet alig tudnak az egyes jelöltek*” a kerületekben ellensúlyozni. E cikket is Hegedűs Nándor Andor írta. Tehát Nagyatáditól nem megtorlást, hanem biztatást kapott.²⁹²

E cikkek tehát egyrészt kifejezték a parasztpolitikus és az agrár-demokrata csoport véleményét is. Másrészt ő és hívei e követeléseket a kormánytól való újabb engedelmények kikényszerítésére igyekeztek felhasználni. Ezt bizonyítja a Népszava március 29.-i híre is: az elégedetlenkedő kisgazdákat úgy sikerült leszerelni egy időre, – írta – hogy közülük néhányat bevettek a hivatalos jelöltek közé, néhány „*agrár-demokrata főispánt*” pedig, akiket Bethlen és Klebelsberg felmenteni próbáltak, a helyükön hagytak.²⁹³

Mindezzel persze az ellenzékiességek kisgazda szervezeteket, köztük volt agrár-demokrata híveinek egy részét, illetve az elégedetlen szegény- és kisparasztság tömegeinek pártból való kilépését is mérsékelni kívánta. Nagyatádinak és bizalmasainak meggyőződésük volt, hogy az agrár-demokrata csoport többségét – minden nehézség ellenére – így tudják átmenteni a következő nemzetgyűlésbe. Ahol majd – a megváltozott belpolitikai erőviszonyok ellenére is – folytathatják küzdelmüket a földreform végrehajtásáért és parasztság demokratikus jogaiért.

Az Intéző Bizottság újabb értekezlete

Az EP-én belüli erőviszonyok azonban csak részben kedveztek az ilyen törekvéseknek. Ezt mutatja a vezetőség március 30-i értekezlete. Azt a tervezett 10 óra

292 A *Kisgazda*, 1922. április 2, 1.

293 *Népszava*, 1922. március 29, 3.

helyett csak 12 után kezdhették el, mert előtte Bethlen hosszan tanácskozott Klebelsberggel, Nagyatáival és Gömbössel a miniszterelnökségen. Ők egyeztettek véleményüket a napirendre kerülő személyi kérdésekről. Az IB ülésén részt vett a bizottság összes tagja, kivéve Csontos Imrét és Tankovics Jánost. Az értekezleten megvitatták az összes jelölést, kivéve 40 választókerületét, ahonnan még nem érkeztek be a helyi szervezetek jelentései. Ezekről későbbre halasztották a döntéseket. Konkréten 66 választókerület jelöltjének ügyét vitatták meg.

Az IB 6 volt kiskgazdapárti képviselő jelöltségét nem fogadta el. Közülük öten – Orbók Attila, Sziráki Pál, Kardos Noé, Letenyi Pál és Vértes Vilmos István – az agrár-demokraták közé tartoztak. Orbók Attila, – a Világ szerint – azért vesztette el a kormány kegyét, mert túlságosan liberális elveket vallott. Szirákit pedig azért nem jelölték újra, mert már egyszer kilépett a kormánypártból. Vértes Vilmos István, volt mezőtúri csizmás képviselő ellen pedig az volt a kifogás, hogy a két év alatt csak egyszer szólalt fel a nemzetgyűlésben.

Az IB értekezletén eldöntötték, hogy Négyessy László egyetemi tanár, Szentos volt kiskgazdapárti képviselője sem lesz a párt hivatalos jelöltje. Ő – állítólag – azért nem lett újra jelölt, mert a nemzetgyűlés utolsó ülésén „*legitimista színezetű beszédet mondott.*” Kiss Menyhért ellen pedig – aki 1921 őszén Baranyában jutott kiskgazdapárti mandátumhoz, de parlamenti felszólalásaiban az Ébredő Magyarok Egyesülete (továbbiakban: ÉME) programját népszerűsítette, – maga Bethlen foglalt állást. Vele szemben Kisstomcsányi igazságügy miniszter, Gömbös Gyula és Dömötör sem tudták megvédeni. Helyette Bethlen báró Papp Gézát, volt munkapárti képviselőt ajánlotta és ezt az IB többsége támogatta. Nagy és hosszú vita volt Viczián István belügyminiszteri államtitkár jelölése körül is, mert vele szemben az IB egy része, – valószínűleg az agrár-demokraták – Juhász Mihályt kívánták a nagykatai kerületben felléptetni. Már úgy látszott, hogy ezt a jelölést is függőben tartják. Végül azonban a többség mégis Viczián mellett döntött.²⁹⁴

A Világ nem tudta, miért nem lettek hivatalos jelöltek: Kolozsvári Kiss István, Lukovits Aladár, a nemzetgyűlés volt háznagya. Az *Ujság* viszont megjegyezte: nagy nehézségekbe ütközött Prakatur Tamás és Szalánczy József hivatalos jelölése is, akik közül az utóbbi szintén a parasztvezér híve volt. Mindkét liberális lap úgy tudta, feltűnést keltett, hogy Nagyatádi az egész értekezlet alatt nem vett részt a vitában, csak hozzájárult azokhoz az előterjesztésekhez, amelyeket Bethlen és Gömbös tettek.²⁹⁵ Ez nyilván a „*négvesfogat*” előzetes egyeztetésével volt összefüggésben. Nem tudjuk, hogy a parasztpolitikus miért nem tudta vagy akarta megvédeni az agrár-demokrata híveit?

Az IB értekezletén Kovács J. István az elégedetlenkedő képviselőtársai nevében előterjesztette, hogy a jövő hétre a volt kiskgazdapárti képviselőket értekezletre hívják össze. Ezt a kívánságukat három okkal indokolta meg:

294 *Világ*, 1922. március 31., 2.

295 *Az Ujság*, 1922. április 1., 2.

1. „Az ország különböző részein nagy nyugtalanságot okoz” a nagy munkanélküliség és a „gabonaneműek beszerzési nehézségei miatt a szegényebb néposztály válságos helyzetbe került.”
2. „A pénzügyminiszter által az ezer holdon felüli vagyonválság lerovására kiadott rendelkezés nem felel meg a törvény intencióinak.” A rendelettel elégedetlen kisgazda képviselők szerint e rendelkezés kb. 160.000 hold területet megment a nagybirtokosok számára. Ez pedig a törvény értelmében a földosztás céljaira igénybe vehető lenne.
3. Újra kifogásolták, hogy országszerte a „vidéki kerületekben a hivatalos jelöltek háta mögött más jelöltek érdekében hivatalos agitáció folyik.”

Az elégedetlenkedőket Bethlen igyekezett megnyugtatni: a kormány közmunkákkal a munkanélkülieknek munkaalkalmat fog biztosítani. A liszt- és élelmiszerhiányos vidékeken a kormány megteszi a szükséges intézkedéseket. A munkanélküliek részére biztosított téli ellátást kiterjesztik április és május hónapokra is. Azokat a munkanélkülieket pedig, akik az elmúlt évi aratáskor nem kaptak munkát, e hónapokra szintén felveszik az ellátatlanok névsorába.

Az 1.000 holdon felüli nagybirtokok vagyonválságánál nincs akadály a egyes intézkedések módosításának – mondta. Javasolta, hogy a pénzügyminiszter rendeletének felülvizsgálatára küldjék ki Schandl Károly államtitkárt és Rubinek Istvánt, akik annak korekcióját a jövő heti IB értekezlete elé terjesztik. Sőt! A rendelet kormány általi revízióját is megígérte. Tehát Bethlen e fontos kérdésben is engedett! Korábban, – mint láttuk – éppen ő szorgalmazta annak földbirtokosok érdekeinek megfelelő módosítását.

A harmadik pontra azonban nem válaszolt érdemben, illetve azt ajánlotta a képviselőjelölteknek, hogy személyesen menjenek le a választókerületeikbe. Bethlen nagy elfoglaltságára hivatkozva kérte az IB-t, tekintsen el a volt képviselők értekezletének összehívásától. Az IB többsége tudomásul vette a miniszterelnök választát.

Dömötör Mihály kifogásolta Bethlen KNEP-el, – a Huszár-Ernst-csoporttal – kötött választási paktumát. Szerinte az sok helyen megnehezítette a párt helyzetét. Különösen Sopron megyében, saját pátriájában, ahol a párt hátrányokat szenved e paktum miatt. Ott a párt kilátásait az is rontja, hogy a közigazgatás élén kereszténypárti főispán áll. A miniszterelnök válaszában kifejtette: a KNEP-el kötött paktum előnyös a kormánynak. Ugyanis sok kerületben biztosítja a kormány számára a kereszténypárti szavazók egy részének támogatását. Azokban a kerületekben, ahol a kormányt nem támogatják, jobb, ha egy kormánytámogató párt nyer mandátumot. A paktum különben sem vonatkozik az egész KNEP-re, – mondta – csak egyes személyekre. Az EP csak a KNEP minisztertagjait, Huszár Károlyt és volt katolikus pap- képviselők jelöltségét támogatja.²⁹⁶ Ebben a kérdésben, kormányzati szempontból, – mint már írtuk – a miniszterelnöknek volt igaza. Válaszát az IB többsége el is fogadta.

296 *Világ*, 1922. március 31, 3.

Hogyan értékeljük a március 30-i IB-n történeteket? Egyrészt a jelöltállításban – mint láttuk – Nagyatádi és hívei bonyolult kompromiszumokat kötöttek. Sőt! Jelentős engedményeket kényszerültek tenni Bethlennek. Több esetben a saját embereiket sem tudták elfogadtatni hivatalos jelöltnek. Másrészt a munkanélküliek szociális ellátását és számukra a közmunkák beindítását is kicsikarták a kormánytól. Harmadrészt a vagyonszármazékok végrehajtási utasítása elleni fellépésükkel ők kényszerítették megábrándításra Bethlent és a kormányt. Ezzel, – mint látni fogjuk – a földreform végrehajtásához biztosították a földbirtokosok földjeinek legalább egy részét. Tehát az agrár-demokraták itt is a földbirtokosok ellen és a szegényparaszt földigénylők érdekeiért küzdöttek.

E jelentős eredményeket csak úgy tudták elérni, hogy a pártvezetőségben lévő agrár-demokraták összefogtak az elégedetlen vidéki szervezetekkel! A szegényparasztságnak, a földnélkülieknek és a munkanélkülieknek kiharcolt gazdasági és szociális engedmények megnyugtatták e nagy társadalmi rétegeket. A választások előtt ez a kormánynak is érdekében állott. A gazdasági és a szociális feszültségek csökkenése viszont, – mint a későbbiekben látni fogjuk – mérséklően hatott az agrár-demokrata vidéki szervezetekre is.

További feszültségek

Az IB értekezlete után a pártban Gömbös és az újkonzervatív-agráriusok azt a hírt terjesztették, hogy a miniszterelnök nyilatkozata megnyugtatta az elégedetlen agrár-demokratákat. Ez azonban nem volt így! Az elégedetlen képviselők még aznap este az Erzsébet szállóban külön megbeszélésre gyűltek össze. Az értekezleten Kovács J. István és Herczeg Sándor is részt vettek. Kovács kijelentette: folytatja akcióját, és mindent megtesz, hogy a volt kisgazdapárti képviselőket egybegyűjtse. Ezt Herczeg támogatta és bejelentette: további „*erélyes lépéseket tesz a vidéki kisgazda-társadalom megszervezésére.*” Elhatározták, hogy az elégedetlen volt kisgazdapárti képviselők értekezletét és a régi Kisgazdapárt zászlóbontását Békéscsabán fogják megtartani.

Az értekezlet után Kovács J. így nyilatkozott Az Ujságnak: hetek óta súlyos aggodalommal látjuk, hogy „*a szegény néprétegeket a drágaság mondhatatlan emelkedése*” és az egyes élelmiszerek eltűnése milyen veszedelmesen érinti. „*Az alsóbb néprétegek elkeseredése a vagyonosabb rétegek ellen folyton élesedik.*” Helyenként attól lehetett tartani, hogy az ilyesmi „*heves kirobbanásokra vezethet*” – mondta. „*Ebben a helyzetben, félő volt, hogy amint az 1.000 holdon felüli földbirtok vagyonszármazéknak a most megjelent rendelete kijut a nép közé, s azt látják, hogy abból jelentősen kevesebb jut majd a földreform céljaira, mint amit a törvény előír, és mint amennyit a nép megnyugtatójára és a földreform késedelmének ellensúlyozására mi ígértünk, ez az elkeseredés csak fokozódni fog.*”

Elmondta: Bethlen mit ígért e problémák megoldására. A mozgalmat pedig addig folytatják, amíg e kérdésekben „*megnyugtató megoldást nem*” találnak.²⁹⁷

A Világ szerint Kovács J. arról is beszélt, hogy Bethlen korábban azt ígérte: a kormányt a Kisgazdapártra kívánja felépíteni. Ennek ellentmond, hogy sok volt kisgazda képviselő nem szerepel a hivatalos listán és az is, hogy a főispánjaikat egymásután felmentette. Kovács J. most is különösen a földbirtok vagyonváltságról kiadott pénzügyminiszteri rendeletet kifogásolta. Újra hangsúlyozta: a parasztság körében nagy a nyugtalanság, mert „*egyres vidékeken nincs munkaalkalom, viszont az élelmiszerek, különösen a gabonaneműek a drágaság miatt nehezen szerezhetők be. Ezek a körülmények főleg a szegényeket sújtják.*” A Kisgazdapártnak – nyilatkozta – nem lehet „*némán néznie a folyton fokozódó drágaságot, hacsak nem akarja a saját sírját megásni.*” Ha ezt hagyják, akkor a „*nép bizalma megrendülne a pártban és a szegények a Csizmadiák és Mezőfik karjaiba hullnának.*”²⁹⁸ Itt Kovács J. a Csizmadia Sándor által vezetett Nemzeti Munkáspártra és a Mezőfi Vilmos által vezetett 48-as Szociáldemokrata Pártra utalt. Ezek iránti érdeklődés a falusi szegénység körében megnőtt. Ő és az ellenzéki kisgazdák jól látták ezeket a társadalmi és politikai feszültségeket.

Az IB értekezlete után az addig mellőzött 14 volt kisgazdapárti képviselőből 10-re számítottak az elégedetlenkedők. Ők délutánonként még mindig a Dohányutcai régi kisgazdapárti irodában találkoztak, de már külön klubhelyiség keresésébe kezdtek. Az elégedetlenkedők mozgalmát az IB egyik befolyásos tagja, – aki közel állt Nagyatádihoz – ekkor már így minősítette: az „*leginkább személyi ambíciókra vezethető vissza.*” A pártból való kiválások – szerinte – „*nem lesznek döntő jelentőségűek.*” Ezzel szemben az ellenzéki mozgalom vezetői annak alapját a tárgyi okokban jelölték meg. Erről március 31-én Herczeg így nyilatkozott: „*A mozgalom megindítását kötelességünké tették az országszerte megnyilvánuló nyugtalanság és elégedetlenség hírei, a pártonkívüliek félelmetes beözönlése, a titkosság elejtése, a régi kisgazdaszervezetek negligálása és a régi pártprogram elejtése feletti aggodalom. Ennek a megmentésére való törekvés vezet – és semmi más. Ma sem akarunk mást, mint a régi kisgazdaprogram megmentését.*” Eredménynek nevezte, hogy az IB értekezletén Kovács J. is az ő követeléseikért szólalt fel. Ezért őt a pártból kilépni szándékozók vezérének is tekintették.²⁹⁹

Az elégedetlenkedők mozgalmáról Nagyatádi az Új Barázda c. újkonzervatív-agrárius napilapnak, – mely már a bethleni irányvonalat követte – még ekkor is megértően nyilatkozott. A mozgalom megindítóit, – mondta – „*a régi, komoly kisgazdák*” a kormánypártban „*alá akarják támasztani a párt alaptételeit.*” A mozgalomnak az a része pedig, amely a párt programjának megvédésén kívül a különböző vidékeken előállott „*bajokat, élelmezési nehézségeket, munkaalkalmak hiányát teszi szóvá, mind olyan kérdéssel foglalkozik, amelyek orvoslására a kormányban és a pártban is megvan a legteljesebb hajlandóság.*”

297 *Az Ujság*, 1922. március 31., 2.

298 *Világ*, 1922. március 31., 2.

299 *Világ*, 1922. március 31., 2.

Az egyes jelöltek érdekében kifejtett mozgalmáról pedig kijelentette: a párt eddig is meghallgatta a vidéki szervezetek kívánságait, és nem akar senkit egy kerületre oktrojálni, hanem e problémákat újratárgyalja az IB. Az elégedetlenkedőket azzal nyugtatta, hogy még nem fejeződtek be a hivatalos jelölések. Így azok a hírek, amelyek szerint az egyes volt kisgazdapárti képviselőket nem jelölik újból, nem megbízhatóak.³⁰⁰

Tehát a parasztpolitikus az elégedetlenek mozgalmát még megvédte. Egyrészt továbbra is újabb szociális engedmények kicsikarására kívánta felhasználni, másrészt a jelöltállításnál minél több agrár-demokrata híve megtartására törekedett.

Az IB értekezlete után a párton belüli elégedetlenségeket jelezte az is, hogy a volt függetlenségi párti képviselők kifogásolták: a testület sok olyan választókerületbe, amely évtizedeken át a függetlenségi politika bástyája volt, most volt munkapárti képviselőt állított. A párt demokratikus felfogású tagjai pedig szóvá tették, hogy a jelöltek között igen sok mágnás szerepel, amely szerintük a nép között igen rossz vért szülhet.

A párton belüli feszültségeket növelte, hogy Bethlen – mint láttuk – egyrészt a KNEP-el, vagyis az Ernst-Huszár csoporttal, másrészt a Heinrich Ferenc nagytőkes által megalakított Nemzeti Polgári Párttal választási paktumot kötött. Ennek értelmében az EP 18, elsősorban katolikus többségű választókerületben nem indított ellenjelöltet a KNEP jelöltjeivel szemben. Másrészt a főváros és környékén a választási harcot a Nemzeti Polgári Pártra bízta, és annak jelöltjeit támogatja. E megállapodások csökkentették az EP jelöltállítási lehetőségeit, de – okosan – nyitva hagyták a további koalíciós kormányzás lehetőségét.³⁰¹

Mindez azt is mutatja, hogy az EP vezetőségének minden tagjára, de különösen Bethlenre, Nagyatádira és Gömbösre igen nagy és sokfelől érkező politikai nyomás nehezedett. Ezt jó illusztrálja az is, hogy az IB-hez állítólag összesen 3025 jelölési kérés érkezett és e jelöltekből kellett kiválasztani az EP 170 hivatalos jelöltjét.³⁰²

Ebben a helyzetben április 3-án jelent meg az EP hivatalos jelöltjeinek első csoportjáról szóló tudósítás, amelyet Gömbös ügyvezető alelnök írt alá.³⁰³ Ez az elégedetlenkedők körében további nyugtalanságot keltett. Ők úgy tudták, hogy az IB már több mint 170 jelöléssel végzett, mégis csak 82 jelölt nevét merték nyilvánosságra hozni. Elismerték, hogy ezek között a jelöltek között még jelentős számban vannak volt kisgazdapárti képviselők. Kíváncsian várták azonban az újabb listát. Szerintük ugyanis az elsőből még nem lehet megállapítani, hogy a párt „*gerincének nevezett*” kisgazdák tényleg megtartják-e számbeli fölényüket a hivatalos jelöléseknél. Úgy látták: megfelelnek a tényeknek azok a közlések, amelyek a volt és aktív fősztalabírók, a munkapártiak és az új emberek hivatalos jelöltek közötti túlsúlyáról szólnak.

300 *Új Barázda*, 1922. március 31, 1.

301 *Az Ujság*, 1922. április 1, 2.

302 *Új Barázda*, 1922. április 3, 2.

303 *Szózat*, 1922. április 3, 2.

A párt vezetőségének az ellenzéki kispaszták mozgalma mellett nagy gondot okozott az is, hogy 20 vidéki választókerületekben kedvezőtlenül fogadták a hivatalos jelölteket. Különösen a volt munkapárti, a disszidens és a kereszténypárti jelölteket. Az IB egyelőre ragaszkodott a hivatalos jelöltekhez, de látszott, hogy néhány választókerületben kénytelen lesz engedni. E vidéki kerületek elégedetlensége erősítette Herczegék mozgalmát, akik megkísérelték a két mozgalom összekapcsolását. Herczeg és Mohácsi ekkor már a fővárosból irányították az elégedetlen kispaszták mozgalmát. Az is bizonyosnak látszott, hogy az elégedetlenek a KNEP-nek juttatott 18 választókerületben is fel fogják venni a harcot a KNEP jelöltjeivel. Ezért Huszár és társai garanciákat követeltek Bethlentől, hogy az elégedetlenkedőket leszerelik. Az elégedetlenek azt is tervezték, hogy Budapesten is önálló szabad királyválasztó listát állítanak és remélték, hogy azzal legalább három mandátumot fognak nyerni.³⁰⁴

Az EP-el elégedetlen parasztság vidéki mozgalmának egyik jele volt, hogy a kiskőrösi Kispasztapárt többsége is kilépett a pártból és csatlakozott a Rassay vezette Függetlenségi Kispaszta, Földmíves- és Polgári Párthoz. A párton belül elégedetlenkedők pedig április elején bejelentették: a közeljövőben külön párttá alakulnak Herczeg és Mohácsi vezetésével. Ekkor a disszidens kispasztákat Nagyatádi még egyszer megpróbálta leszerelni. Hosszabb tárgyaláson győzködte régi küzdőtársát, Mohácsit, a dunántúli kispasztaszervezetek elnökét, de e megbeszélés „teljes szakításra vezetett a két politikus között.” E találkózónak csupán annyi eredménye lett, hogy az EP-ből kiváló kispaszták országos értekezletét, és saját ellenzéki pártjuk megalakítását egy héttel elhalasztották.³⁰⁵

304 *Az Ujság*, 1922. április 5, 6.

305 *Az Ujság*, 1922. április 5, 3.

IV. FEJEZET:

BELPOLITIKAI FESZÜLTSEGEK ÉS A VÁLASZTÁSOK ELŐZMÉNYEI

*(CHAPTER IV.: INTERNAL POLICY TENSIONS AND THE
ANTECEDENTS OF THE ELECTIONS)*

E témával még nem foglalkozott érdemben a szakirodalom.³⁰⁶ Mi a bethleni konszolidáció jellegének alaposabb megértése miatt kulcsfontosságúnak tartjuk az 1922-es nemzetgyűlési választások eddigieknél alaposabb kutatását és elemzését. E fejezetben elsősorban azt mutatjuk be, hogy 1922 áprilisában a Bethlen kormány és az EP vezetése hogyan készítette elő a választásokat? Milyen hatással volt a kampányra IV. Károly halála és az Erzsébetvárosi Demokrata Körben történt robbantásos merénylet? Milyen kampányfőnök volt Gömbös Gyula? Milyen eszközökkel és módszerekkel irányította a választások előkészítését?

Közismert, hogy a trianoni békediktátum miatt az ország gazdasági- és pénzügyi helyzete még 1922-ben is válságban volt. A korona rohamosan inflálódott. Ez igen nehéz megélhetési körülményeket teremtett. Különösen rossz helyzetben voltak a bérből és fizetésből élők: a munkanélküliek, a munkások, a nincstelen- és szegényparasztkok, a kisfizetésű hivatalnokok, a menekültek tömegei. A szociális nehézségek miatt e társadalmi csoportok között nőtt az elégedetlenség. Körükben kormányellenes hangulat uralkodott. Ezért úgy látszott, hogy a kormánypártokkal szemben nő az ellenzék befolyása. Ezt látszott igazolni az 1922 februárjában Rubinek Gyula halála miatt, Kecskemét egyik választókerületében megrendezett időközi választás is. Ott a kormánypárt jelöltjével szemben az ellenzéki 48-as Függetlenségi Párt liberális politikusa jutott be a nemzetgyűlésbe.

A társadalmat és a politikai közvéleményt élesen megosztotta az 1921-ben lezajlott két királypuccs is: az annak következtében 1921. november 6-án elfogadott detronizációs törvény, IV. Károly és családjának Madeira szigetére való deportálása, a legitimisták és a szabad királyválasztók állandó ellentétei. E kérdések miatt 1922. január elejére nagy ellentétek keletkeztek a kormánnyt támogató KNEP-en belül is. E viták oda vezettek, hogy január első napjaiban gróf Andrássy Gyula, aki

306 Romsics 1991. 147., Szabó 1994, 85-104., Paksy 2010, 83-109.

a KNEP elnöke volt és az őt követő karlista képviselők kiléptek a KNEP-ből. Ők január közepén egyesültek a Friedrich István által vezetett párttal. Március elején még az így megmaradt KNEP is kettészakadt: annak Haller István vezette keresztényszocialista csoportja nem fogadta el a Bethlen-Klebelsberg-féle új választójogi rendeletet. Különösen, hogy az a vidéken és a falvakban újra bevezette a nyílt szavazást. Ezért ők is kiléptek a kormányt támogató KNEP-ből és önálló ellenzéki pártként indultak a választásokon.

Az MSZDP és a liberális ellenzéki pártok sem fogadták el a vidéki nyílt szavazás bevezetését. E pártok sajtójukon keresztül nagy hatással voltak a demokratikus közvéleményre, amely kormányellenes volt.

A kormány lépései

Ebben a helyzetben a kormány a kül- és belpolitikában is erőt igyekezett mutatni. Az antant Jóvátételi Bizottsága korábbi jegyzékében – a háborús jóvátételre hivatkozva, a kormánytól – 93.000 élőállat átadását igényelte a szomszédos országoknak. A kormány március 30-i válaszjegyzékében utaltak arra, hogy a bizottság határozatáról a legnagyobb meglepetéssel értesültek. Ugyanis a „*trianoni békeszerződés VIII. rész IV. függelék 6 §-ba foglalt rendelkezése értelmében a szövetséges és társult hatalmak országaiból a hadműveletek következtében elhajtott, vagy kipusztított állatállomány pótlására élőállatoknak előleg címén való kiszolgáltatását csupán közvetlenül a békeszerződés életbeléptetése után lehet Magyarországtól igényelni és az igény végrehajtására a békeszerződés életbeléptetésétől számított három hónapon belül kerülhet sor.*” A békeszerződésben kitűzött, e határidő régen eltelt, – írták – amivel a békeszerződésre vonatkozó rendelkezései is tárgytalanok lettek.

Indoklásként e jegyzék felsorolta az ország katasztrófális pénzügyi helyzetét. Ezekre való hivatkozással pedig kijelentette, hogy a Jóvátételi Bizottság jegyzékében „*igényelt állatállomány kiszolgáltatása katasztrófális következményekkel járna az egész magyar közgazdasági életre ugyanakkor, amikor a szövetséges és társult hatalmak a genovai konferencia rendezésében kifejezésre jutó törekvésekkel már maguk is az európai pénzügyi helyzet rendezését szorgalmazzák. (...) Mindazonáltal a kormány vállalná a jóvátételi bizottság követeléseinek teljesítését abban az esetben, ha a szövetséges és társult hatalmak segítségére jönnének Magyarországnak abban, hogy a jelzett végzetes következmények elháríthatók legyenek és az országnak megfelelő kölcsönt bocsátatának rendelkezésére.*”³⁰⁷

E jegyzék tehát egyrészt már ügyesen az antant által április közepére Genovába tervezett nemzetközi konferencia meghirdetett céljával állította szembe a Jóvátételi Bizottság követeléseit. Másrészt pedig a későbbi népszövetségi kölcsön igénybevételenek egyik első megfogalmazásáról van szó. Tehát a bethleni kormányzati

307 *Az Ujság*, 1922. IV. 4. 6.

adminisztráció már ekkor úgy látta, hogy az ország gazdasági- és pénzügyi szaná-lását csak külföldi kölcsönből tudják majd megoldani.

Az EP-en belüli vitákkal és az ellenzéki pártok választási felkészülésének aka-dályozásával volt összefüggésben, hogy a kormány csak március 31-én fogadta el Klebelsberg belügyminiszter „*választókerületek beosztására*” vonatkozó rendeletét.³⁰⁸ Ez a hivatalos lap április 2-ai számában jelent meg. Ennek lényege, hogy a választókerületek számát 245-re emelték. Úgy, hogy a 25 legnagyobb létszámú választókerületet kettéválasztották. Így újabb 25 választókerületet létesítettek. A határ menti 9 ún. csonka választókerületet kiegészítették, illetve a két legkiseb-bet megszüntették. Legtöbbször úgy, hogy e változtatások a kormánypárti jelöltek-nek kedvezzenek, és ne az ellenzékieknek. Egyébként e rendelet Budapesten 25, a főváros környékén pedig 5 képviselő megválasztását tette lehetővé. E választó-kerületekben azonban nem egyéni, hanem listás, azaz pártlistás szavazást írt elő. Ez lehetővé tette, hogy a liberális pártok és az MSZDP által biztosan megnyert mandátumok mellett, a kormányt támogató jobboldali szavazatok se vesszenek el, hanem azokat Wolff Károly Keresztény Közösségi Pártja össze tudja gyűjteni.³⁰⁹

A március 31-i kormányülésen a belügyminiszter előterjesztése alapján több olyan kérdésről is döntöttek, amelyek a választásokra való felkészülést szolgálták. 8 vármegye kérése alapján az „üresedésben lévő költségvetésileg rendszeresített” több mint két tucat állás betöltéséhez hozzájárultak. Klebelsberg azt is előterjesz-tette, hogy az 1921/1922. évi költségvetési előirányzatban a nemzetgyűlési képvise-lőválasztásokra félretett 10. 000.000 koronából az 1921 őszén az ún. Baranyai-háromszögben megtartott és az időközi választásokra fordított pénzek miatt már csak kb. 1,5 millió korona maradt. Ezért azt kérte a minisztertanácstól, hogy „*a mostani nemzetgyűlési választásokra 30 millió póthitelt*” engedélyezzen a belügy-minisztériumnak, mert annak összes kiadása az államkincstárt terheli. Azt is kérte, hogy minisztériuma „*ügyfélforgalmának nagyarányú növekedése miatt*” – a tár-caközi bizottság hozzájárulása alapján – 12 napidíjast felvehessen. Ahhoz is kérte a kormány tagjainak hozzájárulását, hogy az „*államrendőrség őrszemélyzetének alsó fehérművel való ellátása céljából,*” mintegy 16 millió koronát, a budapesti rendőrtartalék és a folyamőrség ruházati és lábbeli szükségletére pedig a még arra szánt 17,5 millió koronát is utalványozhasson.

Klebelsberg és Bethlen e lépésekkel elsősorban az állami- és az erőszak-appa-rátusban dolgozók helyzetén akartak javítani. Ezzel is a választások előkészítésé-ben való aktívabb bekapcsolódásukat kívánták elérni.

A felgyorsult infláció miatt fogyatkozó állami bevételek növelése érdekében viszont újból felemelték az ún. kiviteli illetéket, amelyeket minden exportálandó árura kivetettek. Nagyatádi és hívei követelésére kinevezték az Országos Föld-birtokrendező Bíróság (továbbiakban OFB) még hiányzó tagjait is. Ennek kö-

308 *Világ*, 1922. IV. 6, 5. és *Az Ujság*, 1922. IV. 6, 4.

309 *Világ*, 1922. IV. 4, 6.

vetkeztében az intenzívebben kezdte tárgyalni az addig igencsak lassan haladó ügyeket.³¹⁰

IV. Károly halála és a kampány

E választási előkészületeket IV. Károly április 1-én, Funchalban bekövetkezett váratlan halála megzavarta. A király haláláért ugyanis a legitimista ellenzék a kormányt tette felelőssé. Állították: ha 1921. november elején a detronizációt nem mondták volna ki, és ha a kormány több pénzt biztosított volna a királyi család megélhetésére, akkor IV. Károly nem fázott és nem halt volna meg. De ennél veszélyesebb volt a legitimista ellenzék király halálhíre után kiadott proklamációja. Ebben a legitimisták Ottó főherceget, IV. Károly legidősebb fiát máris „*jog szerinti királyuknak tekintik, ha vis major akadályozza is megkoronázását.*” Az erről szóló plakátokat a budapesti rendőrség begyűjtötte, a főügyészség pedig az erre vonatkozó törvények és rendeletek alapján vádat emelt az azt aláíró legitimista politikusok ellen. A szabad királyválasztók ugyanis joggal ragaszkodtak az 1921. évi XLVII. t-c. értelmében a Habsburg-ház detronizációjához. A kormány kijelentette: az 1921. évi XLVII. t-c. alapján áll, és a legitimista ellenzék proklamációjának terjesztését büntetendő cselekménynek minősítette. Így félő volt, hogy a király halálával beállott közjogi helyzet értelmezése, a választási harcban a legelkeseredettebb küzdelemmé fog fajulni.

A kormány és a legitimisták közötti ellentétek kiéleződésének tompítására, Csernoch János bíboros hercegprímás és Haller István is közvetíteni próbált. E megegyezési kísérlet azonban az Andrássy-Friedrich-párt teljesíthetetlen feltételei miatt nem jött létre. Egy Bethlen – Andrássy közeledést Nagyatádi és hívei sem néztek jó szemmel. Hangoztatták is, hogy „*a jövőre nézve aggasztó jeleket látnak a Bethlen-Andrássy-féle közeledésben.*” Rassay Károly az ellenzéki kisgazdapárt vezetője pedig kijelentette: „*amennyiben Andrássynak sikerül megállapodnia a kormánnyal, úgy az új szövetség éle elsősorban a demokratikus politika ellen fog irányulni.*” Az EP-én belüli elégedetlen kisgazdák is úgy látták, hogy Bethlen és Andrássy sokkal közelebb áll a „feudális osztálypolitikához,” mint az eredeti Kisgazdapárt programjában lefektetett demokratikus elvekhez. Egy ilyen egymásra találástól – ha bizonyos kérdésekben békét és megegyezést is hoz – kardinális elveik: így a közigazgatási- és a főrendiházi reformok elodázását féltették. Attól tartottak, hogy azok a választójogi rendelet mintájára nagyon messze kerülnek majd azoktól a demokratikus elvektől, amelyeket a Kisgazdapárt indulásakor zászlajára írt.³¹¹

E belpolitikai feszültségek miatt is a belügyminiszter április 3-án elrendelte a nemzeti gyászt. Valamennyi vármegye alispánjához és rendőrfőkapitányához a következő rendeletet intézte: IV. Károly halálára és a nemzeti gyászra való tekintettel

310 MOL K. 27. Minisztertanácsi jkv. 1922. III. 31.

311 *Az Ujság*, 1922. IV. 7, 6.

„a mai naptól 1922. április 18.-áig mindennemű mulatság és minden – akár politikai, akár egyéb célú – nyilvános népgyűlés tartásának tilalmát rendelem el.” Ezzel lefékeztek a választási agitációt és így csökkentették a belpolitikai feszültségeket. Ez elsősorban az ellenzéki pártok szervezkedését nehezítette és a kormánypárt felkészülését könnyítette meg. Ugyanis a közigazgatási apparátus a nyilvános népgyűlés tilalmát először úgy értelmezte, hogy az a pártok szervezését is tiltja. Közben az EP-ét gőzerővel szervezkedett. Természetesen nem a nyilvános gyűléseken. A politikai gyűlések tilalma tehát elsősorban az ellenzéki pártokat, azok közül is elsősorban az Andrássy – Friedrich – féle legitimista párt szervezkedését nehezítette.

Az Erzsébetvárosi Demokrata Kör felrobbantása

Az április 3-án kiadott, de csak a 4-i napilapokban megjelent belügyminiszteri utasítás szoros kapcsolatban volt a 3-án este 9 órakor az Erzsébetvárosi Demokrata Kör vacsoráján végrehajtott gyilkos bombarobbanással is. Ezt a robbantást elsősorban Bárczy István, Rassay Károly és Rupert Rezső ismert liberális ellenzéki politikusoknak szánták, akik azonban – szerencséjükre – néhány perccel később érkeztek. E robbantás következtében hárman azonnal meghaltak, 32-en pedig súlyosan megsebesültek, akik közül a következő napokban még hárman belehaltak sérüléseikbe. A halottak mindegyike és a sebesültek többsége erzsébetvárosi gazdag polgár volt. Rassay és az ellenzéki politikusok azonnal bekapcsolódtak a mentés munkálataiba: csak nehezen tudtak a mentőkkel és a rendőrséggel telefonon kapcsolatot létesíteni. Este 10-kor még sem a belügyminiszter, sem a főváros főkapitánya, sem annak helyettese nem voltak ott. Ezért 10 óra 10 perckor Rassay maga értesítette telefonon Klebelsberg belügyminisztert a történetről. Ő közölte: őt még senki sem tájékoztatta.³¹²

Ezért ő csak éjfél után ért a robbantás színhelyére, vele együtt több más kormánypárti politikus. Ők, a kör vezetősége előtt a halottak és a sebesültek iránt érzett sajnálkozásuknak adtak kifejezést. Klebelsberg bejelentette: a nyomozást már elrendelte és 50.000 korona jutalmat tűzött ki annak, aki a tetteseket kézre keríti, illetve a hatóságokat nyomra vezet.³¹³ Másnap a belügyminiszter Nádossy Imre országos főkapitánnyal megjelent a miniszterelnöknél és jelentették a történeteket. Bethlen később Horthy kormányzót tájékoztatta az eseményről, majd újra találkozott Klebelsberggel. A belügyminiszter a sajtónak kijelentette: a politikai gyűlések és összejövetelük betiltása helyes volt. A megtörtént véres gáztette a „legkeményebb, a legsúlyosabb retorziót” ígérte. „*Semmiféle eltussolást nem tűrök*” – mondta.³¹⁴ A következő napokban azonban a rendőrségi nyomozás nem hozott eredményt.

312 *Világ*, 1922. IV. 8. 1.

313 *Szózat*, 1922. IV. 9. 5.

314 *Világ*, 1922. IV. 7. 1.

Ezért és a liberális lapok által közölt híreknek, az ellenzéki politikusok nyilatkozatainak és a külföldi lapok tudósításainak is engedve a belügyminiszter április 7-én vizsgálatot rendelt el az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) ellen. Erre az ÉME vezetősége éles tiltakozó nyilatkozatot adott ki. Ebben azt állították, hogy Klebelsberg „*destruktív szíve érzelmeinek engedve, az ÉME tiltakozása ellenére elrendelte a vizsgálat lefolytatását (...) A zsidóbarát belügyminiszter fejére hárítjuk az erkölcsi felelősséget a keresztény nemzeti eszme alaptalan újabb meghurcoltatásáért. Azonban nem fogjuk tűrni a rosszakaratú molesztálását.*” (...) az Ébredő Magyarok Egyesületét és ezzel összefüggő nemzeti szuverenitásunkat – írták nem kevés nagyképűséggel – *egy, az uborkafára felkapaszkodott hétfelé kacsintó politikai stréberen keresztül mi vérig sérteni nem engedjük.*” Az ország kereszténysége nevében azt üzenték a belügyminiszternek, ha nem sikerülne a nyomozás, akkor ők a „*bársonyszékből való gyors*” távozást várják el tőle.

E durva hangú nyilatkozatot másnap reggel az ÉME plakátja követte, amelyet a főváros sok helyén kiragasztották. Ebben már azt is állították, hogy „*a keresztény magyarság szégyene az a rendelet, amellyel Klebelsberg Kuno gróf, Magyarország belügyminisztere, az erzsébetvárosi bombamerénylettel kapcsolatban az Ébredő Magyarok Egyesülete ellen vizsgálatot indított. A zsidó sajtó 'burkolt' gyanúsítására, a liberálisok ilyen kígyósziszegésére az ÉME ellen szóló egyetlen halvány adat, vagy nyom nélkül adta ki a belügyminiszter rendeletét, amellyel vérig sérti keresztény önérzetünket és ellenségeink céltáblájává tűzi ki a meg nem alkuvó nemzeti gondolat harcosait. Ezért – írták – az ÉME büszkén utasítja vissza a zászlajához nyúló hermafrodita politikus kezét.*” Tettét, a rendelet kiadását árulásnak minősítették. „*Koncert, bársonyszékért lehet megtagadni elveket, – írták – azonban a keresztény magyarság jogait letörni nem lehet.*”³¹⁵

Az április 8.-án, szombaton reggel kiragasztott plakátok körül mindenütt nagy csoportosulás támadt. Az emberek különféleképpen kommentálták ezt az útszéli hangot, amellyel az ébredők a belügyminisztert illették. Az ugyanis, – mint láttuk – Klebelsberget zsidóbarátnak és ezért a keresztény nemzeti eszme árulójának, politikai strébernek és hermafroditának nevezte. Mindezekért a bársonyszékből való gyors távozásra szólították fel. Tehát az emberi és személyiségi jogait is a sárba tiporták. Ő mégsem perelte be az ÉME vezetőit!

Az ÉME uszító plakátjainak Budapest utcáin való megjelenése után – április 7-én délelőtt – belügyminiszteri rendelet jelent meg. E szerint a „*plakátok és röpiratok nyilvános elhelyezése, illetőleg terjesztése szintén az utcai terjesztés fogalmi körébe esik, és így előzetes engedélyt igényel.*” Ennek értelmében a fővárosi rendőrség utasítást kapott, hogy az ébredők plakátját kobozzák el. Kerékpáros rendőrök járták be a főváros azon részeit, ahol az ébredők plakátját kiragasztották, és mindenütt lekapták a falragaszokat.

315 MOL K. 27. Minisztertanácsi jkv. 1922. IV. 7.

A belügyminiszter rendelete közvetlenül ugyan az ÉME plakátjának rendőrségi eltávolítására szolgált. A választási kampányban azonban – mint látni fogjuk – az ellenzék plakátjainak kiragasztását is nehezítette. Ugyanis az állami hatóságok arra hivatkozva – sokszor formai vagy tartalmi okokat találva – nem mindig adták meg az engedélyt az ellenzéki plakátok és rölapok terjesztésére.

Közben az ÉME egyik vezetője kifogásolta a Sörház utcai székházukban elrendelt házkutatást és magát a vizsgálatot. *A történetek után* – mondta – *felbontottnak lehet tekinteni azt a megállapodást, amelyben egyes szervezeteik a kormány egyes képviselőjelöltjeinek támogatását vállalták.* Vagyis támogatásuk megvonásával fenyegette meg a kormányt! Erre a kormány visszakozott: a nyomozás nem az ÉME ellen irányul. Az csupán az igazság kiderítésére szolgál, – írták. Vagy ha alaptalanul gyanúsítanak az egyesületet, akkor elégtétel adassék nekik. Ezzel az engedékeny hangú nyilatkozattal a kormány, – a Népszava szerint – hátraarcot rendelt el, mert nem akarta elveszíteni az ÉME támogatását.

9-én délben a belügyminiszter tanácskozott Nádossy Imre országos főkapitány-nal. Ezen a kereskedelemügyi miniszter is részt vett. Majd a belügyminiszter a kormányzóhoz ment kihallgatásra, ahol egy órát töltött. Tehát a kormány IV. Károly halálát és a bombamerényletet is arra használta fel, hogy az ellenzéki pártok szervezését és kampányát megnehezítse.

A tetteseket azonban, – annak ellenére, hogy az ügyet az ellenzéki politikusok, és a sajtó az egész választási kampányban napirenden tartották, – csak 1923-ban tudták elfogni. Ekkor derült ki, hogy a tettesek tényleg az ÉME egyik szervezetének tagjai voltak, mint ahogy azt a liberális sajtó már akkor feltételezte. A merénylők csendőrséggel, rendőrséggel, nemzeti hadsereggel, illetve a kormánykörökkel való kapcsolatára azonban soha sem derült fény.

Az viszont – mint láttuk – az ÉME egyik vezetőjének a nyilatkozatából ki-derült, hogy köztük és az EP vezetése között már korábban létrejött egy titkos megállapodás, hogy az ÉME helyi szervezetei támogatják a nekik tetsző kormány-párti jelölteket. Ezt a demokratikus és a legitimista ellenzék is joggal kifogásolta. Gömbös határozottan cáfolta a titkos megegyezésről szóló híreket. Azt azonban beismerte, hogy az ébredők az Egységes Párttal szimpatizálnak, mert abban látják a lehetőséget a „faji gondolat” megerősödésére. Arról pedig a párt nem tehet, – mondta – hogy az ébredők a választási kampányban érte lelkesednek. Erről írta *Az Ujság*, hogy *„van paktum s még sincs paktum, mert hivatalosan tagadták, de titokban megcsinálták.”* Ennek bizonyítékát látták abban, hogy az Egységes Párt hivatalos jelöltje lett Pálóczi-Horváth István, az ÉME alelnöke, aki Dunavecscén indult a választásokon. Ez ellen április 18.-án a kormánnyal szövetséges Nemzeti Polgári Párt vezetői is tiltakoztak. Másnap pedig báró Harkányi János, a Tisza-kormány volt kereskedelemügyi minisztere felkereste Klebelsberget és a bombamerénylet tetteseinek és felbujtóinak a kinyomozását sürgette.³¹⁶

316 *Az Ujság*, 1922. IV. 12, 1.

A párton belüli újabb ellentétekről

Az EP-ből kilépésüket fontolgató volt kisgazdapárti képviselők sérelmeit április 6-án, az IB következő értekezletén Kovács J. István kívánta összefoglalni. El akarta mondani, hogy a vidéken a kisgazdajelöltek ellen hivatalos agitáció folyik, amely nem csak a nem hivatalos kisgazda jelöltek, hanem a hivatalosak ellen is irányul. Erre példának a Szabolcs megyei kemecsei választókerületet hozták fel, amelynek hivatalos képviselőjelöltje azt tapasztalta, hogy az ÉME ottani szervezetei „máris a legélesebb harcot indították ellene.”³¹⁷

Kovács J. a szabad királyválasztók egyik vezére volt, így fellépésétől az elégedetlenkedő kisgazdák vezetői azt várták, hogy az tovább fogja erősíteni mozgalmukat. E vezetők már napok óta állandóan tanácskoztak, és eldöntötték: ki fognak lépni az EP-ből és újjáalakítják a régi Kisgazdapártot. A mozgalom egyik vezetője a Világ tudósítójának a következő ellentmondásos nyilatkozatot adta: „zászlót bontunk Nagyatádi Szabó István programjának a megvalósítására,” mert a vidéki kisgazda szervezetek türelmetlenül várják a régi Kisgazdapárt újjáalakítását. Ugyanakkor azt is mondta, hogy „Nagyatádi Szabó István teljesen elvesztette a talajt a vidéken, még a saját kerületében is.” Állítólag az ottani kisgazdák egy delegációja is arra kérte őket, hogy a Nagyatádi kerületében is állítsanak jelöltet, mert a hangulat ott a legelkeseredettebb a parasztpolitikussal szemben, „aki elárulta régi programját és ígéretei közül egyet sem váltott be.”

Visszaütötte azokat a vádakot, – amelyeket elsősorban a Szózat és az Új Barázda terjesztett, – hogy őket az egyéni ambíció és érvényesülési vágy vezetné. Állította: a mozgalom spontánul robbant ki a „cserbenhagyott tömegek elkeseredéséből.” Ők csak az élére álltak a vidéki ellenzéki megmozdulásoknak, amely már „torkig van a kormány politikájával. Ha mi nem bontjuk ki Nagyatádi Szabó István cserbenhagyott zászlóját, - mondta – akkor mások jönnek, esetleg olyanok, akik nem ebben a mérsékelt irányban fogják levezetni az elégedetlenséget, mint mi, hanem esetleg b a l f e l é sodorják a tömegeket.”

Itt elsősorban a Csizmadia Sándor által vezetett Nemzeti Munkáspártra és a Mezőfi vezette 48-as Szocialista Pártra gondoltak, amelyek elsősorban agrárszocialista hagyományokra támaszkodtak. Ez is mutatja az ellenzékieskedő agrár-demokraták politikai ideológiájának ellentmondásosságát. Azt, hogy nem voltak nyitottak sem az e pártok által képviselt agrárszocializmus, sem pedig az MSZDP felé. Ez talán érthető is az 1919-es keserű tapasztalataik alapján. E vezetők úgy vélték: kötelességet teljesítenek a parasztsággal, de az országgal szemben is, amikor visszaállítják a régi Kisgazdapártot, és felelősségre vonják Nagyatádit mindazért, amit „saját népével szemben elkövetett.”³¹⁸

317 Világ, 1922. IV. 6. 5.

318 Világ, 1922. IV. 4. 6.

E névtelen nyilatkozat azért érdekes, mert már Nagyatádi felelősségét is felveti. Tehát *ekkor már a parasztpolitikus és hívei között is nőtték a feszültségek*. Ez a történekeért viselendő felelősség kérdését vetette fel. Nagyatádi és hívei – köztük a most disszidálni szándékozók is – az első nemzetgyűlésben rengeteget küzdöttek programjuk megvalósításáért. Sokszor kényszerültek kompromiszumokra és hibákat is elkövettek. De nem árulták el a programjukat, hanem a politikai erőviszonyok nem tették lehetővé azok teljes keresztülvitelét. Ezért azonban nem hibázatható csak a parasztvezér, hiszen a most vele szembefordult hívei is ott voltak a korábbi döntések meghozatalánál.

Nagyatádi megítélésének egy másik aspektusát mutatja Giesswein Sándor prelátus, keresztényszocialista politikus magyaróvári kerület választópolgáraihoz intézett levele. Ennek megírására azért kényszerült, mert a kormány rendelete alapján 2 hétig népgyűlés nem volt tartható. Ebben foglalkozott a kormány nyílt szavazást visszaállító rendeletével, amely szerinte a „*nem törvényhatósági városok választóit másodrendű polgárokká fokozza le.*” A miniszterelnök keresztény demokráciát hirdető programbeszédeivel vitába szállva kijelentette: *ez az intézkedés „arcuicsapása a keresztény igazságosságnak és a demokratikus szellemnek és a népjogok elkobzásában bűnrészesek mindazok, akik a kormányt akár belülről, akár kívülről támogatják.”*

E nyílt levélben foglalkozott a parasztpolitikussal is: Nem tudja elhinni, – írta – *hogyan Nagyatádi továbbra is folytassa azt a „megalkuvó politikát, mellyel a kisközgazda- és munkásosztályt a nagytőke érdekköreinek kiszolgáltatná.”*

Ezért felszólította: *„ne legyen á r u l ó j a annak a demokratikus politikának, mely egyedül emelheti föl a magyar nemzet szenvedő millióit és szerezhethet tekintélyt a magyar nemzet képviselőinek itt a hazában és a haza határain kívül.”*³¹⁹

Giesswein nyílt levelének e részletei megjelentek a Világban és Az Ujságban is. Tehát a parasztvezér olvashatta, mégsem válaszolt erre a felszólításra sem. Ennek nem is lett volna sok értelme. A választási harc közben ugyanis a politikai ellenfelek mindig felnagyítják egymás hibáit. Kétségtelen, hogy Nagyatádi megalkuvó politikát folytatott Bethlennel és a magyar uralkodó elittel szemben. Ezt szebben kompromiszumos politikának nevezzük. A kérdés az, hogy az adott belpolitikai erőviszonyok között volt-e a parasztpolitikus előtt más, kevésbé megalkuvó politika? Erre csak azt a választ adhatjuk, hogy igen, volt. Még áprilisban is kiléphetett volna az EP-ből, követhette volna elégedetlenkedő híveit. Ez azonban – a belpolitikai erőviszonyokat ismerve – nem biztosított volna még annyi mandátumot sem az agrárdemokratáknak, mint amit az EP-be húzódva valószínűsíthetően lehetett. Bethlen újabb engedményekre való kényszerítésére – mint láttuk – ott volt az EP-en belüli Nagyatádi-csoport. Sőt! Egyelőre azok is, akik a régi Kisközgazdapárt visszaállítására készülődtek.

A régi Kisközgazdapárt visszaállítása azt is jelentette, hogy annak vezetői egyelőre nem kívántak csatlakozni Rassay pártjához, hanem önálló pártként akartak

319 *Világ*, 1922. IV. 6, 5. és *Az Ujság*, 1922. IV. 6, 4.

indulni a választásokon. Ugyanakkor kijelentették: „*természetes, hogy karöltve fogunk dolgozni a Rassay-párttal, amely programjában nagyjában ugyanazokat az elveket vallja, mint mi.*” Az ellenzéki kisgazdákhoz csatlakozott azon képviselők többsége is, akiket a legutóbbi IB nem jelölt hivatalosan. Ők úgy látták, hogy sok hívük van az EP hivatalos jelöltjei között is. És ezt elsősorban Nagyatádi híveire, az agrár-demokratákra értették.

Mint láttuk, az volt a terv, hogy Kovács J. az EP április 6-ai IB értekezletén újból előterjeszti azt az indítványukat, hogy hívják össze a „*régi kisgazda szervezetek képviselőinek országos kongresszusát.*” Tudták, hogy e javaslatukat le fogják szavazni, de abban reménykedtek, hogy Kovács J. ezt az alkalmat fogja felhasználni az EP-ből való kilépésére.³²⁰

A Bethlen- Andrássy megállapodás azonban, – mint láttuk – a legitimisták túlzó követelései miatt elmaradt. A kormány kinyilvánította, hogy tartja magát az 1921. évi XLVII. t-c. rendelkezéseihöz, és nem engedi meg a legitimista propagandát sem. Az IB 6-ai értekezletén Nagyatádi elnökölt, amelyen Bethlen nem vett részt, mert készülődött a genovai konferenciára való elutazáshoz.

Az ülés elején a korábbi IB határozatának megfelelően Schandl Károly földművelésügyi államtitkár előterjesztette jelentését az 1.000 holdnál nagyobb földvagyonváltságról szóló március 3.-án kiadott pénzügyi rendelet megváltoztatásáról. Elmondta, hogy annak 48. szakasza foglalta magába a Nagyatádi-csoportja és az ellenzékieskedők által leginkább kifogásolt nagybirtokosoknak kedvező intézkedéseket. Ezt a kormány a legutóbbi – tehát a március 31-i ülésén – úgy módosította, hogy az mindenkinek teljes megnyugvással szolgálhat. A módosítások után az ugyanis lehetővé teszi egy *nagy földbirtok-politikai alap létesítését*. Ebből majd a hadirokkantak-, özvegyek- és árvák a földbirtokreform vételáránál kedvezményben részesülnek. A rendelet kormány általi módosítása szerint a földreform céljaira történt önkéntes felajánlások, és hatósági igénybevételek közül csak azokat a területeket számíthatja be az OFB a vagyonváltságba, amelyeket a rendelet megjelenése – tehát március 3-a – előtt ajánlottak fel, illetve vettek igénybe. E terület csupán 18.000 kat. hold.

Az IB azt is megnyugvással vette tudomásul, hogy ott is, ahol az OFB az ezer holdnál csak valamivel nagyobb területek váltságának fizetését búzában engedi meg, nincs szó nagyobb területről, mint öt-hatezernyi holdról. Ezzel szemben közel 400.000 hold fog állami váltságföldként az OFB rendelkezésére állni. Az OFB ugyanis – a kormány módosításai alapján csak olyan birtokoknál adhatja meg a búzában való fizetési kedvezményt, ahol háromnál több gyerek van, nem háborús birtokról van szó és ahol a gazdasági üzem sikeresen folytatható lesz az érintett földterületek leadásával is. Az államtitkár előterjesztésében a rendelet eredeti szövegével szemben csupán az 1.200 holdig terjedő birtokokra javasolt kedvezményt, még akkor is, ha ezek részletei több község határában fekszenek. Mayer János földművelésügyi- Tomcsányi

320 *Világ*, 1922. IV. 4, 6.

igazságügyi-miniszterek, Dömötör, Kovács J. és Simonyi-Semadam hozzászólásai után a kormánynak a 48. szakasz módosítására tett jelentését az IB tudomásul vette, de a „*további kifogásokat a kormányfigyelmébe ajánlotta.*”³²¹

Tehát látjuk az EP-én belüli gazdasági- társadalmi és politikai küzdelmekben ekkor még Bethlen is veszíthetett, illetve kényszerült kompromiszumokra. Hiszen az 1.000-1.200 hold közötti földbirtokok vagyonváltásának könnyítését éppen ő próbálta meg a március 3-i minisztertanácson elérni. Ennek egyik jele volt e pénzügyminiszteri rendelet gyors kiadása is. A Nagyatádi-csoport követelésére azonban annak módosítására kényszerült. Ez nagy győzelme volt a földreform végrehajtását szorgalmazóknak! És – mint láttuk – ezzel az 1000 holdon felüli nagybirtokosok igazságosabb adóztatását kívánták elérni. Ezzel főleg a hadirokkantak-, özvegyek- és árvák, tehát a legnehezebb sorsúak kedvezményes földhözjuttatását akarták biztosítani. Mindezzel a párt és a kormány politikájával elégedetlen és a pártból való kilépésre készülő volt kisgazda képviselőket és vidéki szervezeteket is megnyugtatni kívánták.

Ez utóbbi célt szolgálta az is, hogy az IB elfogadta Meskó Zoltán indítványát: Budapesten is felveszik a választási küzdelmet, ezért külön listát állítanak és még a KNEP-el sem kooperálnak. Ez eredetileg a disszidens kisgazdák ötlete volt, amelyet most kisajátítottak. A jelöltállítás sajátos kompromiszumait mutatta a következő eset: Gömbös a dombóvári kerületbe báró Petricsevich-Hováth Emil államtitkárt ajánlotta. Vele szemben Meskó rámutatott, hogy az előzetes megbeszélések alapján az EP zászlaját a dombóvári kerületben már Balogh Gyula, az Országos Földműves Szövetség főtitkára bontotta ki és ott már nagy népszerűségnek örvend. Ha a párt nem őt jelöli, akkor örgróf Pallavicini György megválasztását lehetlenség lesz megakadályozni. Ebben az értelemben szólta hozzá Kovács J. István és Hencz Károly is. Gömbös azonban kijelentette, „*kénytelen ragaszkodni a miniszterelnök*” utasításához, bár őt is úgy informálták, hogy Balogh kitűnően áll a dombóvári kerületben. Kompromiszumnak azt ajánlotta, hogy Baloghot jelöljék az új-szabadkai kerületben, amit az IB többsége, akkor kénytelen-kelletlen elfogadott. Később azonban mégis Balogh maradt a dombóvári választókerület hivatalos jelöltje.

Az IB-ban sok választókerület hivatalos jelöltjében nem tudtak megállapodni. Elhatározták viszont, hogy 25 kerületben nem állítanak jelöltet: ezek közül ötben szabad kezlet adnak a Heinrich Ferenc nagytőkés által vezetett Nemzeti Polgári Párt, húszban pedig a KNEP jelöltjeinek.³²²

321 *Szózat*, 1922. IV. 7. 4. (A kormány tagjai közül ott voltak: Klebelsberg, Tomcsányi, Mayer miniszterek, Koszó és Schandl államtitkárok. Továbbá Gömbös, báró Perényi Zsigmond, Hoitsy Pál, Daróczi Aladár, Sokorópátkai Szabó István, Rubinek István, Meskó Zoltán, Fáy Gyula, Molnár Rezső, Zlinszky István, Simonyi-Semadam Sándor, Patacsi Dénes, Kovács J. István, Iklódy-Szabó János, Putnoky Mór, Karafiáth Jenő, Hencz Károly, Pálffy Dániel, Örfly Imre, Barla-Szabó József, báró Lers Vilmos, Almássy László, Héj Imre és Dömötör Mihály.)

322 *Az Ujság*, 1922. IV. 7. 6.

A kormány és a legitimisták közötti megállapodás elmaradása, az április 6-i IB-n történtek, a további jelölések, de különösen a földreformhoz kapcsolódó vagyonszármazékos pénzügyi rendeletének jelentős módosítása megnyugtatta a parasztvezért és híveit. Ezzel lehetett összefüggésben az is, hogy az IB értekezletén, – eredeti tervétől eltérően – Kovács J. nem mondta el azt a beszédét, amelyben elsősorban a választások vezetése miatt élesen kritizálni akarta a kormányt. Ő azt is tervezte, hogy amennyiben nem kap kielégítő választ, bejelenti kilépést a kormánypártból. Mindez azonban elmaradt. Ehhez hozzájárulhatott az is, hogy az IB eredeti tervétől eltérően nem Derecskén, hanem Kovács J. kivánságának megfelelően régi kerületében, Enyingen jelölte. Ő ugyan még mondogatta, hogy továbbra is kitart az elégedetlenkedő kisgazdák mellett, ezt azonban azok vezetői már nem hitték el neki. Őket viszont nem elégítették ki ezek a kompromiszumos eredmények. Ezért folytatták szervezkedésüket és elhatározták, hogy a következő hétre összehívják az elégedetlen kisgazda képviselőket és a vidéki szervezetek vezetőit, hogy újjászervezzék a régi Kisgazdapártot.³²³

Ennek eredménye lett, hogy április 11-én a fővárosban összegyűlt 14 vármegye 60 választókerületi képviselőjének 50 küldött, akik megalakították a 48-as Kisgazda- Földműves és Polgári Pártot. Ők elfogadták a volt Kisgazdapárt 1921 októberében demokratizált programját. Ebben demokratikus földreformot, progresszív adózást, alsóbb néposztályok gazdasági, társadalmi, szociális, egészségügyi, oktatási és kulturális helyzetének javítását, általános és titkos választásokat, sajtó- és gyülekezési szabadságot, jogrendet és a demokratikus közigazgatást követelték. Tehát harcot hirdettek „Bethlen reakciós politikája” ellen. E párthoz 6 volt agrár-demokrata képviselő csatlakozott, akiket nem jelöltek az EP hivatalos jelöltjének. De ez már egy másik történet, amelyet egy korábbi tanulmányban már megírtunk.³²⁴

Az EP IB-nak április 6-ai értekezletén született döntés arról is, hogy a IV. Károly halála következtében előállt közjogi helyzetben és a legitimisták állásfoglalásával szemben pontosítani kell a párt álláspontját. Erre abból a levélből következtetünk, amelyet Gömbös, mint a párt ügyvezető alelnöke április 7-én intézett a párt több közjogi kérdésben járatos tagjához. Kérte őket, hogy „a pártprogramhoz pontok szerint konkretizálva a közjogi és alkotmányjogi részt április tizenkeddikéig megírni és hozzám, a miniszterelnökségre juttatni” szíveskedjenek. E nyilvánosságra került levélből az ellenzéki lapok arra következtettek, hogy Gömbös saját elhatározása alapján most foglalkozik az EP programjának összeállításával.³²⁵

Ezt másnap a kormánypárti lapok azzal cáfolták, hogy a kormánypárt kibővített programjának szövegezésére már a február 23-án tartott értekezleten bizottságot küldtek ki. Ezért Gömbös levele nem jelent mást, mint az akkori pártértekezlet határozatának végrehajtását. „A pártprogram revíziója pedig szükségszerű következménye annak, – írta a Szózat – hogy a program némely része túlhaladottá vált,

323 Világ, 1922. IV. 7. 3.

324 Sipos 2010.135-146.

325 Világ, 1922. IV. 8. 1.

másrészt pedig új követelések merültek fel.” Ezért is az IB a választások előtt már e „korrekciókkal akar a nyilvánosság elé lépni. Nincs tehát új programról szó, csak időszerű módosításokról.” E módosítási tervezeteik előterjesztésére a párt közjogász tagjain kívül még felhívást kaptak: dr. Négyessy László a kulturális-, Iklódy-Szabó János a közigazgatási-, Schandl Károly a mezőgazdasági és Tankovics János a párt kisipari programjának kiegészítésére.³²⁶

E hírek politikai körökben feltűnést keltettek. A kormány és a legitimisták közötti megállapodás meghiúsulása után, Andrássyék fellépésével szemben szükséges volt, hogy az EP is pontosítsa a közjogi kérdésekben vallott álláspontját. Ezt követelték a szabad királyválasztó nézeteket valló Nagyatádi-csoport, de a diszszidens kisgazdák is. Ezzel tehát az ő megnyugtatásukat is szolgálni kívánták. A többi programpont korrekciójának elismerése viszont újabb nyugtalanságot keltett az utóbbiak körében.

Az IB április 6-án hozott döntésének következtében Gömbös egy szigorúan bizalmas utasítást intézett az EP összes szervezetének a titkárához. Utasította őket, hogy a gyász ellenére a párt szervezését „csendben, erélyesen” folytassák. Ott is ahol „paktumot kötöttünk az Ernszt-párttal.” A királykérdésben pedig azt javasolta, hogy a napilapokban 3-án és 4-én olvasható nyilatkozatai alapján járjanak el. Mindenütt az „egység szükségességét hirdetni – írta – és kifogásolni azt, hogy Ottó királyságát vetik fel a mételyhintők a magyar egység megbontására.” Állította: IV. Károly halála „megkönnyíti a velünk való egyesülést, azok részéről is, akik eddig esküjükre való hivatkozással tartózkodtak” a párthoz való csatlakozástól. E levél nyilvánosságra kerülése felháborodást váltott ki az ellenzék körében: Ők addig úgy értelmezték a belügyminiszteri rendeletet, hogy az teljes szervezkedési tilalmat jelent. Most azonban az EP vezetői is arra kényszerültek, hogy elismerjék, annak hatálya alá nem tartozik a pártok szervezkedési szabadsága.³²⁷

Április 7-én Bethlen Bánffy Miklós külügyminiszterrel és kíséretével elutazott Genovába. Előterjesztésére – külföldi tartózkodása idejére – a kormányzó a miniszterelnöki teendők ideiglenes ellátására Klebelsberg belügyminisztert bízta meg. Ez is mutatja a Bethlen és Klebelsberg közötti bizalmas politikai kapcsolatot.

Április 7-én este a minisztertanács Klebelsberg elnöklésével megtárgyalta és elfogadta a lajstromos szavazásra vonatkozó választójogi rendelkezéseket. Tehát a kormány folytatta az államigazgatás választásokra való felkészítését. A pénzügyminiszterrel egyetértésben ismételten kérte a kormány tagjainak újabb hozzájárulását, hogy a „rendőrségi őrszemélyzet” ruha és lábbeli szükségletének biztosítása érdekében az elmúlt évi költségvetésből még rendelkezésre álló mintegy 5,7 millió koronát kifizethesse az országos Ruházati Intézetnek. Újabb 11 vármegye kérésére mintegy 50 újabb köztisztviselői állás betöltését is kérte a kormánytól. Szerinte a felsorolt állások betöltése – köztük tiszti főügyési, több főjegyzői, 5

326 *Szózat*, 1922. IV. 9, 5.

327 *Világ*, 1922. IV. 7, 1. *Az Ujság*, 1922. IV. 12, 1.

főszolgabírói, 5 szolgabírói, alispáni, stb... – az „ügymenet zavartalan ellátása szempontjából elkerülhetetlenül szükséges.” A minisztériumokba is több helyettes államtitkárt neveztek ki. Tehát a kormányzati intézkedésekkel megerősítették a minisztériumi, a vármegyei, és a járási közigazgatás apparátusát. Újabb pénzügyi támogatással biztosították a köztisztviselők zsrírszükségletét. Az inflációra és a drágaságra hivatkozva felemelték az államvasúti segédtisztek és altisztek drágasági és rendkívüli segélyeit. Ugyanakkor a kormány megkezdte a munkabérek felemeléséért indítandó bányászsztrájk letörésére való felkészülést.³²⁸

Az Egységes Párt szervezése

E párt helyi szervezeteit nem csak a volt Országos Kisgazda- és Földművespárt, illetve az abba belépett kis pártok szervezetei alkották. Vezetősége arra törekedett, hogy minden olyan választókerületben, illetve községben létrehozzák a saját szervezetüket, ahol a pártnak jelöltjei voltak. E nagy munkát nem csak a képviselőjelöltek és a helyi pártszervezetek tagjai végezték. Március végétől mintegy 200 választókerületben fizetett kortesek is járták a községeket. E kortesek – mint láttuk – általában a központi pártirodával (VIII. kerület, Eszterházy utca 30.) kötöttek szerződést, napi 300-350 koronát kaptak, plusz az útiköltséget. Ez naponta legalább 1 millió koronába került az EP-nek.

Honnan volt ennyi pénze a pártnak? Elsősorban az akkori korrupciós ügyekből, ahogyan akkor mondták, a panamákból. Ezt állította Eskütt Lajos. Ő 1921 szeptemberéig a Kisgazdapárt egyik titkára és egyúttal Nagyatádi akkori földművelésügyi miniszter személyi titkára is volt. Őt 1921 szeptemberében – néhány agrár-demokrata képviselővel – letartóztatták, mert érintettnek találták az ún. kiviteli botrányban. A képviselőket 1922 februárjában, Esküttet és Nagyatádi titkárnőjét pedig márciusában engedték szabadon. Hogy ez része volt-e a Bethlen-Nagyatádi kézfogásnak, – máig sem tudjuk.

1924. február 17-én, Eskütt az Itélőtáblához benyújtott fellebbezésében – témánkhoz kapcsolódva – többek között ezt írta: „*például a Szesztermelési Rt., amely nekünk a legtöbb panamapénzt fizette, a 700 vagon kölcsönbúza, a 150 vagon Petrányi-féle liszt és a vetőmagbúza stb. panamákért, hogy ezek a panamák el-tussoltassanak és hogy a 700 vagon buzaiügyből kifolyólag az állammal keletkezett akkori 88 milliós perében a kormány az egyezséghez hozzájáruljon, a mai értékben cca. 2 milliárdot fizetett a Bethlen-féle Egységes Párt kasszájába is.*”

Tehát a kormánypárt országos szervezése elsősorban korrupciós pénzekből történt. E szervezőmunkát Gömbös, a választásokért felelős ügyvezető alelnök irányította. A korteseket is ő látta el instrukciókkal. Mindebből azt látjuk, hogy az 1922-es tavaszi választási kampányban az EP vezetősége – ahol lehetett ott a volt Kisgazdapárt alapjain – egy modern választási tömegpárt létrehozására törekedett.

328 MOL K. 27. Minisztertanácsi jkv. 1922. IV. 7.

Az országos vezetőség mellett – a korábbi kisgazdapárti alapokon – létrehozták a vármegyei, a választókerületi és a helyi szervezeteit is. E szervezőmunkáról még keveset tudunk. Különösen keveset tudunk a főispánok szerepéről. Ők a kormány emberei voltak, ezért Bethlen és Klebelsberg utasításait hajtották végre. Mint az előző fejezetben láttuk, van arra példa, hogy az általuk kinevezett új Borsod megyei főispánt, március 11-én felkérték, hogy egyúttal legyen a megyei EP alelnöke. Ez választókerületi és városi szinteken is megtörtént: a földbirtokosok mellett alispánok, a főszolgabírók és egyéb vezető állami tisztségviselők lettek a párt helyi vezetői. Tehát az úri középosztályhoz tartozó társadalmi csoportok megkezdték a kormánypárt részleges elfoglalását. Mivel többségükben állami alkalmazottak voltak ezért felmerül az Egységes Párt államosításának a kérdése. Állampártnak tekinthető-e az 1922-ben létrehozott EP? E kérdés megválaszolása az EP szervezeti felépítésének és működési mechanizmusának további részletes kutatását és vizsgálatát igényli.

A kormány választási előkészületei

Április 23-án Bethlen István miniszterelnök – otthagya a genovai nemzetközi konferenciát – visszatért Budapestre. Az ellenzéki sajtó szerint erre azért kényyszerült, mert a választások irányítását kézbe kellett vennie. A 25-én összeülő minisztertanács döntött a választások kiírásáról. Elhatározták, hogy a „*jogrend és a választások tisztaságának megőrzése érdekében*” az indulatokat minden rendelkezésre álló eszközzel tompítani kell. Ezért erélyesen el kell nyomni minden olyan törekvést, amely a szenvedélyeket fokozza, és azok kirobbanásához vezethet. A belügyminiszter által kiadott rendelet „*a rend fenntartására kirendelt közegeknek*” szükség esetén a fegyverhasználatot is engedélyezte. Ez a kormány és a közigazgatás, illetve a csendőrség eddigieknél határozottabb fellépését tette lehetővé. Ez – jellegénél fogva – elsősorban az ellenzéki agitáció megfékezésére irányult.

A választásokkal kapcsolatos teendőket a hivatalos lap 28-i számában közölték. A három rendelkezés közül az elsőben Horthy Miklós kormányzó június 16-ra összehívta az új nemzetgyűlést.

A második rendelet a képviselőválasztások kiírásáról szólt. E szerint a „*május 28-tól számítandó tíz napi időközön belül tartandó meg.*” A választás napjait a belügyminiszter tűzte ki. A harmadik rendeletben a belügyminiszter a választásokat az alábbiak szerint írta ki.

Május 28-án választanak a következő vármegyékben és törvényhatósági jogú választókerületekben: Abauj-Torna, Arad, Baranya, Békés, Bereg, Bihar, Csanád, Csongrád, Fejér, Gömör- és Kishont, Hajdú, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest-Pilis-Solt-Kiskun (kivéve e vármegyékben a Budapest-környéki választókerületet), Somogy, Szabolcs, Szatmár, Tolna, Torontál, Ung és Zemplén vármegyék, valamint Hódmezővásárhely, Sopron és Szeged városok választókerületeiben.

Június 3-án tartják meg a választásokat az alábbi vármegyék és városi törvényhatóságok választókerületeiben: Bács-Bodrog, Borsod, Esztergom, Győr, Hont, Komárom, Moson, Nógrád, Pozsony, Sopron, Vas, Veszprém és Zala vármegyék, valamint Baja, Debrecen, Győr, Kecskemét, Komárom, Miskolc, Pécs és Székesfehérvár városokban és Budapesten, illetve a környéki választókerületeiben.

Mindezzel több céljuk volt. Egyrészt így lerövidítették a hivatalos ajánlási ívek beadására rendelkezésre álló időt. Másrészt a május 28-án választó választókerületek többségében nyílt szavazással megnyerhetőnek tartották a választásokat. Ezzel befolyásolni akarták a június 3-ra kiírt választások eredményeit. Hiszen – mint láttuk – ott volt a legitimisták fő támogatói és a titkosan választó kerületek többsége. Tehát a kormány a kétszakaszos választással szintén az ellenzéki pártok támogatottságát akarta csökkenteni. Bethlennek azért is kellett hazajönnie, mert április elején az Egységes Párt IB-je még nem fejezte be a képviselőjelöltek állítását. Akkor mintegy 180 jelölről állapodtak meg. A liberális sajtó tudni vélte, hogy közülük mintegy 20-25 ellen kifogásokat emeltek a választókerületükben. A kormánypárt összesen mintegy 204-205 választókerületben akart jelölteket indítani. Ez azt jelentette, hogy a párt vezetőségének kb. 40-45 jelölt kérdésében kellett még megállapodnia.

E kérdések tisztázására Bethlen április 26-27-ére Klebelsberggel és Gömbössel összehívatta az érintett megyék főispánjait és a párt megyei elnökeit. Meghallgatták a jelentéseiket és további utasításokkal látták el őket. E fontos megbeszélések részleteit – források hiányában, sajnos – nem ismerjük. A korabeli sajtó nem közölte, hogy ezekre a tárgyalásokra Bethlen meghívta-e Nagyatádi Szabót, aki a párt elnöke volt, pedig 27-én a parasztpolitikus Budapesten tartózkodott. A Világ szerint Bethlen akkor még nem döntött a vitatott képviselőjelöltek ügyében. Május 3-án újra felrendelte a fővárosba az érintett megyék főispánjait és a párt vezetőit, akikkel részletesen megtárgyalta a kényesebb eseteket. Közölte velük: legfőbb szempontnak azt tekinti, hogy a választókerületet meg lehessen tartani. Amennyiben kétséges, hogy az eddigi jelölt meg tudja szerezni a mandátumot a kormánypárt számára, akkor el fogja ejteni. A konkrét esetek azt mutatják, hogy itt elsősorban a Nagyatádit támogató agrár-demokrata csoporthoz tartozók kiszorításáról volt szó. Bethlen tudta, hogy az ilyen esetek az IB-ban ellenállást fognak kiváltani. Ezért sem hívta össze azt. A liberális sajtó a pártvezetőség válságáról írt. Ezt Gömbös – mint annak ügyvezető alelnöke és kampányfőnöke – természetesen tagadta. Vele szemben a kormánypárton belüli feszültségeket mutatta az is, hogy az eredeti elképzelésektől eltérően Nagyatádi és Mayer nem kísérte el Bethlent az április 30-ai egri kampányútjára.

Ebben a feszült helyzetben hívták össze május 4-re a párt Intéző Bizottságát. Az előjelek alapján az látszott, hogy ott Nagyatádi és hívei szót emelnek az agrár-demokrata képviselőjelöltek mellett. Érdekes módon nem ez történt. Ott a vita Klebelsberg belügyminiszter és Gömbös között robbant ki.

Annak lényege az volt, hogy Klebelsberg beszámolójában jónak minősítette a főispánok kampányban kifejtett munkáját, Gömbös pedig nem. A belügyminiszter úgy látta, hogy Gömbös külön jelöltekkel dolgozik és a közigazgatási apparátust a félhivatalos jelöltek érdekében befolyásolja. Gömbös viszont azt hangoztatta, hogy a belügyminiszter eltávolodott a szabad-királyválasztó állásponttól. Vítájuk oda vezetett, hogy Klebelsberg felállt és otthagya a vezetőségi értekezletet.

Gömbös javasolta: a választási harcok további részének intenzív munkájára való tekintettel az IB függessze fel működését, és hatáskörét ruházza át egy négytagú bizottságra. Ennek tagjai legyenek: Bethlen miniszterelnök és pártvezér, Nagyatádi Szabó pártelnök, Klebelsberg belügyminiszter és Gömbös, mint ügyvezető alelnök. A történetek meglepték az IB tagjait, mégis elfogadták Gömbös előterjesztését. Ezzel megtörtént a pártvezetés teljes centralizálása! Ezután már a négytagú bizottságban dőltek el a vitatott jelölések, és azok közigazgatási és pénzügyi támogatásának fontos kérdései. Ezért is ezekről a választási titkokról – egyelőre – keveset tudunk.³²⁹

Az IB értekezlete után már a négyfős szűkebb vezetés döntötte el az addigi vitás jelöléseket is. E személyi döntések elemzése alapján állíthatjuk, hogy a centralizált vezetésben Nagyatádi már nem tudta kellően képviselni az agrár-demokrata, illetve saját csoportjának érdekeit. Ugyanis Bethlen és Klebelsberg valószínűleg mindig egyeztettek jelöltjeiket, ők instruálták a főispánokat, stb... Gömbös köztük és Nagyatádi között lavírozott és arra törekedett, hogy minél több fajvédő jelöltet fogadtasson el velük.

329 Sipos: Az Egységes Párt szervezése és az 1922-es kampánya. MFMÉ 2014. 329-344.

V. FEJEZET:

AZ EGYSÉGES PÁRT VÁLASZTÁSI PROGRAMJA

(CHAPTER V.: THE PROGRAM OF THE UNITY PARTY)

Az Egységes Párt választási programja elkészítésének körülményeit a szakirodalom még nem tisztázta. Az 1991-ben megjelent Magyarországi pártprogramok 1919-1944 c. kötet csupán azt említi, hogy e párt programját „1922 tavaszán kiáltvány formájában tették közé.” Arra a kérdésre, hogy hol és mikor jelent meg e program nem kapunk pontos választ.³³⁰

E kérdésekre nem kereste a választ Szabó Ágnes: A konszolidáció kezdete – 1922 c., 1999-ben megjelent tanulmánya sem.³³¹ Ugyanez állapítható meg Paksy Zoltán: Választások Bethlen-módra – 1922 c., 2010-ben megjelent tanulmányáról is. E tanulmányok – mint látni fogjuk – nem vállalkoztak a program részletes elemzésére és több problémára leegyszerűsítő válaszokat tartalmaznak.³³²

Mint láttuk az EP a Kisgazdapárt bővítésével jött létre. 1922. január 25-én a Kisgazdapárt parlamenti képviselőcsoportja, a következő fontos határozatot hozta: „A párt, mint a keresztény agrár-gondolat megtestesítője, programjának, különösen a földbirtokreform becsületes végrehajtásának tekintetében, hasonlóképen az 1920. évi I. és XVII. Tc. és az 1921. évi XLVII. Tc.-ben lefektetett alkotmányos jogrendnek bármely irányból jövő megtámadásával szemben vallott álláspontjának változatlan fenntartása mellett kijelenti, hogy elérkezettnek látja az időt arra, hogy egységes táborába szólítsa mindazokat, akik a párt elveit férfias őszinteséggel magukévá teszik.

A párt egyetemes nemzeti érdekeket szolgáló programjának megfelelően, miként azt 1921. december havában elhatározta, nevét Keresztény Kisgazda, Földműves

330 Magyarországi pártprogramok 1919-1944. Szerk.: Gergely Jenő, Glatz Ferenc, Pölöskei Ferenc. Kossuth K. 1991. 64.; Ez érvényes a Magyarországi pártprogramok 1919-1944. c. kötet 2003-as kiadásában írtakra is. Magyarországi pártprogramok 1919-1944. Szerk.: Gergely Jenő, Glatz Ferenc, Pölöskei Ferenc. ELTE-Eötvös, Bp., 2003. 64-67. Azt megemlíti, hogy az Egységes Párt programja a Parlamenti Almanach az 1922-1927. évi Nemzetgyűlésre c. kiadvány 141-144. oldalán található.

331 Parlamenti választások Magyarországon 1920-1990. Szerk.: Földes György, Hubai László Napvilág K. Bp., 1991.

332 Parlamenti választások Magyarországon 1920-2010. Szerk.: Földes György, Hubai László Harmadik, bővített, átdolgozott kiadás. Napvilág K. Bp., 2010. 83-109. Témánkhoz 96-97.

és Polgári Pártra bővíti, és testvéri szeretettel várja a termelőmunka és a szellemi élet azon munkásait, akik a magyar földműves nép millióival karöltve kívánnak dolgozni a független Magyarország feltámaszásáért és megerősödéséért.”³³³

Ez azt jelentette, hogy csak azok a politikusok léphettek be a Kisgazdapártba, akik elfogadták e törvényeket: vagyis a földreformtörvény „becsületes” végrehajtását, Horthy Miklós kormányzói jogkörét és a Habsburg-ház detronizációját. Tehát ezeket Bethlen miniszterelnöknek és a 19 disszidens politikusnak is el kellett fogadniuk. Február 2-án így léphettek be a Kisgazdapártba. Ezt kellett tenniük a február 23-án a pártba belépett Nemzeti Középpárt és a Magyar Rendpárt, illetve a március 2-án csatlakozott Függetlenségi és 48-as Párt konzervatív politikusainak is. Ez azt is jelentette, hogy a belépőknek lényegében a volt Kisgazdapárt programját is el kellett fogadniuk, köztük a „független Magyarország” feltámasztását. Az új párt vezére Bethlen lett, elnöke pedig Nagyatádi Szabó.³³⁴

A programról

Szabó Ágnes 1991-es tanulmányában röviden és egyoldalúan tárgyalta a párt programját. A 31 pontos programból csupán hetet említ meg, de azokat sem elemzi.³³⁵ Paksy már valamivel hosszabb bekezdésben és néhány programpontra kiegészíti elemzését.³³⁶ Talán ez az oka, hogy az EP programját egyik szintézis sem ismerteti.³³⁷ Azzal csak az elmúlt években megjelent új pártlexikon foglalkozik – jellegének megfelelően – röviden.³³⁸ Ezért is indokolt azt részletesebben bemutatni és elemezni.

E program – mint már említettük – 31 pontból állt. Első pontja követelte a „magyar alkotmány, a gazdasági és társadalmi élet újjáépítését, keresztény-keresztény nemzeti alapon.” Szabó Ágnes szerint ez a pont már eleve meghatározta az egész program „célküldetését és szellemiségét.”³³⁹ Ezen csak azt érthette, hogy e program teljes egészében keresztény nemzeti alapra helyezkedett. Ezt mi nem látjuk bizonyítottnak, ezért később visszatérünk erre a kérdésre. A program elfogadta a „ránk kényszerített” trianoni békét, de a „régii hazánk egy talpalatnyi földjéről sem” kívánt soha lemondani. A legitimistákkal szemben ragaszkodott a „magyar nemzeti királyság megteremtéséhez.” Követelte, hogy az ország államformáját „népszavazás döntse el.” Tehát e kérdés megoldásának demokratikus útját szorgalmazta. Igaz, erre a népszavazásra nem került sor!

333 Sipos József: Nagyatádi Szabó István és a Kisgazdapárt kormányzóparttá bővítése. *Századok*, 2002. 5. sz. 989-1059. Témánkhoz: 1022.

334 Sipos József: Nagyatádi Szabó István és a Kisgazdapárt kormányzóparttá bővítése. *Századok*, 2002. 5. sz. 989-1059. Témánkhoz: 1022.

335 Szabó, im.: 92.

336 Paksy, im.: 96-97.

337 Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris K. 1999. 224.

338 Magyarországi politikai pártok lexikona 1846-2010. Gondolat K. 2011. Szerk.: Vida István. 193-196.

339 Szabó, im.: 92.

E program is követelte az „*általános, községenkénti titkos*” választójog törvénybe iktatását, a választások tisztaságának „*intézményes biztosítását*,” a választókerületek „*igazságos és arányos beosztását*.” E demokratikus programponthoz – mint láttuk – a párt Nagyatádi által vezetett agrár-demokrata szárnya ragaszkodott. E pontok Bethlen általi elfogadásában szerepet játszott az ellenzéki 48-as Kisgazdapárt április 11-én történt létrehozása is. Az ő ellenzéki követeléseiket is ellensúlyozta a programnak ez a része. A választókerületek igazságos és arányos beosztásának követeléséből Bethlen és Klebelsberg, – mint láttuk – annyit teljesítettek, hogy a legnagyobb választókerületeket kettéosztották, illetve ahol lehetett a legkisebbekkel összevonták. Így 25 új választókerület alakítottak ki. Mindezt úgy hozták létre, hogy ezek az új választókerületek az EP jelöltjeinek kedvezzenek.

Az 5. pont követelte a „*felsőház korszerű reformját*.” Ez nem a főrendiház visszaállítását jelentette volna. Az mégis engedmény volt Bethlen és a konzervatív uralkodó köröknek. Ennek ellenére a miniszterelnök felsőházra vonatkozó terveinek megvalósítását Nagyatádi és hívei még 1922 nyarán is meg tudták akadályozni.³⁴⁰ Így annak létrehozását elodázták 1926-ig. Ez is része volt a Bethlen-Nagyatádi kézfogásnak! A program ragaszkodott a magyar állameszméhez, a nemzeti zászlóhoz és jelvényekhez, annak gyalázását hazaárulásnak tekintette. A nemzetiségeknek a magyarokéval egyenlő szabadságjogokat kívánt: „*anyanyelvüket iskoláikban, a törvénykezésnél, az egyházi, társadalmi és gazdasági életben szabadon használhassák*.” Tehát széleskörű nemzetiségi jogok megadását sürgette.

E program a 8-13. pontjai foglalkoztak a földreformmal. Ezekről Szabó Ágnes csak azt jegyezte meg, hogy az „*szólt a földreform 'nemzetmegerősítő' jellegéről*.”³⁴¹ Paksy pedig úgy látta, hogy e kérdésben a program „*általánosságban fogalmazott*.”³⁴²

Velük szemben nézzük a pontokat: A nyolcadik pont követelte az „*állam részére a kisajátítási jog törvénybe iktatását az összes kötött és a nagybirtokra oly mértékben, amint a nép földszükséglete azt igényli*.” Ez a követelés erősebb volt, mint ami a földbirtok helyesebb megosztását szabályozó 1920. évi XXXVI. tc.-ben biztosította az állam elővásárlási és megváltási jogát. Hiszen ez az állam kisajátítási jogát kiszélesítette volna a földigénylők szükségletei szerint.³⁴³

Követelték, hogy a külföldieket és a bankokat a „*földvételestől és a földbérlettől*” tiltsák el. A földreform céljaira elsősorban a hadseregnek szállítók és a hadimilliomosok háború alatt vásárolt földjeit kell kisajátítani.

A középosztályt „*kisgazdaelemekkel*” kívánták felfrissíteni. Ezzel a gazdag- és középparasztság társadalmi mobilitásának kiszélesítését sürgették. Az utódállá-

340 Lásd: *Nemzetgyűlési Napló*, 1922. július-augusztusi vitáit.

341 Szabó, im.: 92.

342 Paksy, im.: 96.

343 Itt nem értünk egyet a Magyarországi pártprogramok 1919-1944 c. Bp.2003. kötet 59. oldalán lévő 3. sz. lábjegyzettel.

mokból kitiltott és állami alkalmazásban el nem helyezhető középosztálybeliekről és értelmiségiekről – írták – a „*birtokreform keretében*” kell gondoskodni.

A 9. pont követelte, hogy az állam erkölcsi támogatásával létesítsenek földbérleti szövetkezeteket. A nagybirtokok el- vagy bérletbe adásánál a földműves „*nép szövetkezetei vagy egyesületei részére az elsőbbségi*” jogot biztosítsák. A 10. pontban a községek részére az állattenyésztés fejlesztése érdekében elegendő legelő biztosítását sürgették. A 11. pont a parasztság, a munkások és a kisiparosok „*szövetkezeteinek szabad fejlődését*” követelt. A parasztságot „*kiszípolyozó*” árdrágítókat fegyházzal büntessék. „*A bőrzét és az uzsoráskodó kartelleket meg kell rendszabályozni.*” A nincstelen szegényparasztoknak nemcsak földet, de „*családi házat és baleset, betegség, a rokkantság esetén segélyt s öregségükre nyugdíjat*” követeltek. Az ipari és a mezőgazdasági munkások „*megfelelő díjazását*” is szorgalmazták. A gazdák és a mezőgazdasági munkások érdekeinek védelmére „*földművelési kamarák*” létrehozását kívánták, „*hatósági jogkörrel és egyenlő választójoggal. A munkások és a munkaadók közt felmerülő vitás kérdésekben a független választott bíróság döntsön.*” E programpontok jogos szociális és demokratikus követelések voltak. Ezek szintén szoros összefüggésben voltak az ellenzéki 48-as Kisgazdapárt szociális követeléseivel. Nem elsősorban a gazdag- és középparasztság érdekeit képviselték, hanem a kis és szegényparasztokét, illetve a nincstelenekét is. Megvalósításuk jelentősen hozzájárult volna a nagy társadalmi feszültségek csökkentéséhez, a parasztság helyzetének javításához, a mezőgazdaság fejlődéséhez, a parasztság polgárosodásához.

A 12. pont követelte, hogy a külföldre, „*különösen Amerikába*” kivándoroltakat telepítsék haza. Ennek érdekében a parlament az 1922-es választások után – itt most nem részletezhető – jelentős erőfeszítéseket tett. A 13. pont kiemelte: a birtokreform keretében „*elsősorban a háborúban tényleg részt vett földműves és földmunkás katonák és a háborúban elesett katonák árvái és özvegyei jussanak földhöz.*”

Ha ezt a 6 pontot együtt vizsgáljuk, mint a földreformtörvény végrehajtásával kapcsolatos követeléseket, akkor nem fogadhatjuk el Paksy állítását, hogy ezek „*általánosságban*” vannak megfogalmazva.³⁴⁴ E követelések – megvalósításuk esetén – a földreformtörvény demokratikusabb és gyorsabb végrehajtását segítették volna, ahogy Nagyatádi és a párt agrár-demokrata szárnya ezt később is követelte.

Az árutermelő parasztság helyzetének javítása érdekében követelték még a kis-üstök részére a szeszfőzési-, illetve a magánhasználatra való dohánytermesztési jog engedélyezését.

A 16. pont követelte az igazságos és progresszív adózást, és hogy a külföldön élő magyarok „*kétszeres adót fizessenek.*” Tiltakoztak a földérték-adó bevezetése ellen. Itt is követelték a „*háborús vagyonok erős megadóztatását, (...) a létmi-*

344 Paksy, im.: 96.

nimum adómentességét és a többgyermekes családok részére adókedvezmények biztosítását.” Mint látjuk ez a követelés is rimel a 48-as Kisgazdapárt megfelelő követeléseire, ha valamivel mérsékeltebb is azoknál.

A 17-19. pontok a „keresztény kereskedelem és pénzpiac,” illetve a „keresztény ipar megerősítését, (...) az iparosok hitelügyeinek rendezését, (...) a kisiparos-szövetkezetek állami támogatással való szaporítását, (...) a börze megrendszabályozását, a papírgabona eltörlését, – úgy, hogy csak kész áruk képezhessék a börzén adásvétel tárgyát” – követelte. Paksy azt állítja: e követelések a „kereszténység és a fajvédelem jegyében” születtek.³⁴⁵ Szerintünk e követelések elsősorban a pénztőke megrendszabályozását sürgették. Mivel nem erőszakos eszközökkel kívántak beavatkozni a gazdasági élet e területeire – még nem a „fajvédelem jegyében” íródtak. E gondolatok már korábban az újkonzervatív-agrárius Magyar Gazdaszövetség programjaiban és az Országos Földművespárt 1918-as, decemberi programjában is megfogalmazódtak. E programpontok megvalósítását a „fogyasztási, értékesíthető és hitelszövetkezetek,” illetve a „kisiparos-szövetkezeteknek” állami támogatásával kívánták segíteni. Tehát itt a dán típusú szövetkezeti modell megteremtéséről is szó volt, amely a parasztság és a kisiparosok kizsákmányolási lehetőségeinek a csökkentését eredményezte volna.

A 20. pont követelte a „mezőgazdasági és ipari munkásság védelmét erőteljes népjóléti intézmények megteremtésével, továbbá aggkor- és balesetbiztosítást.” Tehát e program az ipari munkásság szociális helyzetének javításáért is kiállt. A baleset-biztosítás mellett az öregkori nyugdíj megadását is sürgette. Ide tartozik, hogy a 22. pont követelte a „rokkant katonák és családtagjaik, valamint a hadiözvegyek és hadiárvaik állami támogatásának” törvénnyel való sürgős megoldását. Ezek a pontok is összefüggésben voltak a 48-as Kisgazdapárt követeléseivel is, hiszen sok százezer család szociális helyzetének javítását ígérték.

A 21. pont a nemzeti hadsereg „rövid tartamú tényleges” szolgálaton alapuló felépítését sürgette. Annak „hazafias szellemének biztosítását, (...) minden politikálástól való eltiltását és a feljebbvalók részéről emberséges” bánásmód betartását követelte. Ez tehát a hadsereg politikától való eltiltását és humanizálását sürgette.

Paksy azt írja, hogy a program követelte a „valláserkölcsös nevelés” védelmét és reformját.³⁴⁶ Ez így nem pontos: a 23. pont a valláserkölcsös védelmét, illetve az önkormányzatot és a létfenntartás biztosítását kívánta az összes egyházak részére. Tehát az összes egyházak, – azaz nemcsak a keresztény egyházaknak – sürgették az autonómiáját. Igaz ezt a követelést a 25. pont így ismételte meg: „Követeljük az 1848: XX. tc. végrehajtását és a keresztény felekezetek önkormányzatát és egyenlő támogatását az állam által.”

A 24. pont követelte az „iskolákban a valláserkölcsös nevelést és a nép-és középfokú oktatásnak korszerű reformját.” Úgy gondoljuk, hogy ez utóbbin van a

345 Paksy, im.: 96.

346 Paksy, im.: 96.

hangsúly: az oktatás korszerű reformján. Ez a programpont lesz a kiindulópontja a klebelsbergi oktatási reformoknak!³⁴⁷

A 26. pont követelte a köztisztviselők státusának rendezését és „*szolgálati pragmatikájuk megalkotását.*” Ezt a választások után megalakult harmadik Bethlen-kormány meg is alkotta.

A 27-28. pontokban követelték az államigazgatás egyszerűsítését. Kevesebb hivatal és hivatalnok intézze a nép panaszait: emberségesen, gyorsan és igazságosan. Egyszerűbb adótörvényeket akartak. Követelték a „*jogvédelem olcsóbbá és igazságosabbá tételét.*” Ezek a követelések az államigazgatás, a jogvédelem és a közigazgatás demokratizálását szorgalmazták! A kevesebb hivatalnokot követelést, – mit tudjuk – a választások után a kormány a B listázásokkal oldotta meg.

A 30. pont követelte: „*az ország erkölcsi és gazdasági életére kártékony bevándoroltak azonnali kiutasítását, az uzsora, a csalás, sikkasztás, hamis bukás, hamis eskü, rágalmazás és leánykereskedelem kiirtása s az erkölcsrontó sajtó megfélemezése céljából a büntetőtörvénykönyv szigorítását.*” Ezt a pontot Paksy is szó szerint idézi. Annak bizonyítására, hogy ez a pont különösen, de a „*keresztény gazdasági és társadalmi befolyás erősítésének folytonos hangoztatása a párt zsidókérdésre adott válaszát jelentette, de ezen kívül is több pontban félreérthetetlenül fogalmazott.*” Ezekkel ellentétben e gondolatsor elején megjegyezte: „*a program kerülte az antiszemita kitételeket, nem is használta a 'zsidó' kifejezést.*”³⁴⁸

Tehát először is Paksy e gondolatsora önellentmondásos. Másodszor a keresztény jelző többszöri használata és a 30. pont megfogalmazása nem a „*párt zsidókérdésre adott válaszát*” jelentette. E pont ugyanis csak a „*kártékony bevándoroltak*” kiutasításáról szól, úgy hogy konkrétan megfogalmazza az elkövethető bűnöket. Nem a zsidó és nem is a liberális, hanem csak az erkölcsrontó sajtó megbüntetéséről írt. Harmadszor Paksy nem bizonyította azt a megállapítását, hogy e program a zsidókérdésről „*több pontban félreérthetetlenül fogalmaz.*” E kérdés tisztázását fontosnak tartjuk. Az EP vezetőinek és képviselőinek többsége ellenezte a felekezeti gyűlölködést és az antiszemitizmust. Kivéve a Gömbös által vezetett kis fajvédő csoportot. Ők azonban törpe kisebbséget alkottak a pártban.

A 31. pont kimondja: a párt megválasztott képviselői „*kötelesek kerületükben gyakran megfordulni s a legszegényebb polgárok kívánságait és kérelmeit is meghallgatni és orvosolni.*” Itt kijelentették: „*Azt a képviselőt, aki (...) programunkat megszegi, törvényhozási úton kívánjuk kényszeríteni arra, hogy képviselői mandátumát választóinak visszaadja.*” Ezzel Nagyatádi és a párt agrár-demokrata szárnya a párt kibővítés időszakában belépetteket akarta e program végrehajtására szorítani.

Paksy elismeri, hogy e program a „*korábbi Nagyatádi-féle Kisgazdapárt programján alapult. Több ponton azonban általánosabban fogalmazták meg, hogy a*

347 Erre már a Magyarországi pártprogramok 1919-1944 c. kötet 8. lábjegyzete is rámutatott! Lásd: 67.

348 Paksy, im.: 96-97.

párton belüli ellentétes érdekeket kiegyensúlyozzák.”³⁴⁹ Ez – láttuk – csak részben fedi a valóságot.

E program alaposabb elemzése megköveteli, hogy megvizsgáljuk, hogyan tükröződik az a képviselőjelöltek választási szórólapjain? Erre jó példa Tankovics János „*Mit akar a Keresztény Kisgazda-, Földműves-és Polgári Párt?*” c. választási röplapja. Ő Nagyatádi veje volt és malomtulajdonos, aki Somogy megyében, a kaposmérői választókerületben indult képviselőjelöltként. E röplap Budapesten készült a Pátria nyomdában. Ez azt bizonyítja, hogy az EP hivatalos képviselőjelöltjeinek valószínűleg a fővárosban és egységesen készítették el a választási röplapjait.

E röplapon lévő programpontok lényegében megegyeztek az EP fenti követeléseivel. Néhány fontos különbség azonban van a kettő között. Az egyik, hogy a keresztény jelzöt a röplapon csak egyszer találjuk meg, azt is csak az EP nevében. Még fontosabb különbség, hogy e röplapon egyszer sem írták le a keresztény, nemzeti jelzöt. Ez liberális, agrár-demokrata jellegét bizonyítja. Ugyanakkor már nem követeli a községenkénti titkos választójogot, de a felsőház reformját sem. A miért kérdésére – egyelőre – nem tudjuk a választ. Talán ezek helyett írták: a párt azt akarja, hogy a „*krisztusi erkölcsök alapján épüljön újra egész társadalmi, gazdasági és állami életünk!*” Ez nem azonos a keresztény nemzeti jelzővel. Ez – ebben az összefüggésben – elsősorban a társadalmi és a szociális igazságosságot jelenti. Ahogy ezt az e követelés utáni mondat egyértelművé teszi. Ez így hangzik: „*A drágaságot letörni s az uszorát és a kisemberek kiszípolozását minden lehető eszközzel meg akarja akadályozni!*” E követelés antikapitalista jellegű.

E röplap a földbirtokreform törvény „*minél gyorsabban*” való végrehajtását követelte. Sürgették a „*házhelyeken építkező kisemberek az építőanyag beszerzésénél támogatást kapjanak.*” Tiltakozott „*minden rekvirálás ellen, amit más pártok akarnak. Meg akarta akadályozni, hogy a gabonatermést rekvirálják és maximálják.*” Ellenben gondoskodni kívánt az „*olcsó lisztről a szegényebb osztály részére.*” A gabonatermés újbóli rekvirálását elsősorban az MSZDP követelte, mert a felpörgő infláció miatt rohamosan emelkedtek a liszt és az élelmiszerek árai, ami a bérből élő munkások táplálkozását rontotta. A rekvirálások újbóli bevezetése elleni tiltakozás az árutermelő parasztság érdekeit szolgálta, mert a szabad forgalomban magasabb árakon keltek el a mezőgazdasági termékek és így növekedtek a bevételei.

A röplap a pártprogramnál konkrétan követelte a „*forgalmi adó mielőbbi eltörlését s igazságos, arányos és egyenes adórendszert (...)* A háborúban szerzett többmillió új vagyontól külön vagyoadó alá” vonását sürgette. Tehát nem elégedett meg az 1921 augusztusában meghozott ún. ingó-, és ingatlan vagyoadóval, hanem a hadimilliomosoktól újabb vagyoadót követelt. E programpont is antikapitalista jellegű.

349 Paksy, im.: 96.

A mezőgazdaság fejlesztése érdekében a „gazdasági oktatást, a nemesített vetőmagvak, és műtrágyák népszerűsítését” akarta. Az ipar és a kereskedelem fejlesztése, a közigazgatás korszerű reformja mellett a közmunkák nagyarányú megindítását sürgette, hogy a „munkanélküliség megszűnjön.” A korona további elértéktelenedését és a pénzügyi stabilizációt az állami takarékoskodás mellett az „ipar, kereskedelem és termelés erőteljes fellendítésével” kívánta elérni. Jól látta, hogy a gyapjútermelésünk itthoni feldolgozásához korszerű textilipart kell teremteni és a magyar bornak pedig külföldi piacokat kell szerezni. Egységet akart teremteni a parasztság és a munkásság, az iparosok és az értelmiségiek között. Azért, hogy „*lelketlen agitátorok osztályharcot ne szíthassanak.*” Tankovics János választási röplapja a végén még azt is állította, hogy egyedül a „*Kisgazda-, Földműves- és Polgári Párt tudja megmenteni az országot az új, mindent elpusztító felfordulástól és a bolsevizmustól.*”³⁵⁰ Ez utóbbi két idézet, – mint láttuk – nem szerepelt az országos programban.

350 Somogy Megyei Levéltár. IV. 405. Somogy Vármegye Alispánjának iratai, b./ Közigazgatási iratok, 9378/1922. Először publikálva Sipos József: Nagyatádi Szabó István és az 1922-es választások Somogyban. Levéltári Évkönyv 33. Somogy megye múltjából. Szerk.: Szántó László Kaposvár, 2002. 198.

VI. FEJEZET:

A VÁLASZTÁSI KAMPÁNY

(CHAPTER VI.: THE ELECTION CAMPAIGN)

Láttuk, hogy a kormány tagjai és az EP vezetői IV. Károly halálára hivatkozva április hónapban megtiltották a választási kampánygyűléseket. Ezekre – a belügy-miniszteri rendelet szerint – csak április 30-ától kerülhetett sor. Ebben a fejezetben ezzel a kérdéssel foglalkozunk. Elsősorban az EP vezető politikusainak és az ellenzéki pártok kampányát mutatjuk be. Úgy, hogy a velük szemben elkövetett törvénytelenések feltárására koncentrálunk.

Bethlen és Gömbös Egerben

Április 30-án Bethlen és Gömbös Egerbe utaztak, ahol a Heves megyei EP alakuló választási nagygyűlésén vettek részt. Az állomáson Prekk Géza polgármester és dr. Kolozsváry István, az EP egrid elnöke üdvözölte. A miniszterelnök válaszában hangsúlyozta, örül, hogy a városban a pártoskodás „szennyes hullámai” eddig még nem csaptak fel. A miniszterelnök kíséretével együtt az érseki palotába hajtott, ahol villásreggelin vettek részt.

A nagygyűlés 10 órakor kezdődött a városháza előtti téren. A gyűlést Babochay Sándor volt munkapárti országgyűlési képviselő, a párt megyei elnöke nyitotta meg. Bethlen a városháza erkélyéről mondta el beszédét, amelyben az EP programját fejtette ki. (Láásd a fényképet)

A párt célja az ország ügyeinek előbbre vitele, – mondta – hogy félretolja azokat az akadályokat, amelyek a „nemzet és az ország fejlődésének útjában állnak.” Létrehozására azért volt szükség, mert abban „részt vehet minden társadalmi osztály, felekezeti és foglalkozásbeli különbségek nélkül, aki magáévá teszi azokat a célokat, amelyeket a párt zászlajára írt és helyesli azokat az eszközöket, amelyeknek segítségével a párt programját meg akarja valósítani.”

A nemzeti összefogásra azért van szükség, – fejtette hosszán – mert az 1918-1919-es forradalmak osztálypolitikája döntötte romba az országot. Az 1920-as nemzetgyűlési választásokon viszont „kimaradt a parlamentből a munkásosztály.” Ezért „elérkezett az ideje egyfelől annak, hogy méltó képviselőt adjunk a parla-

mentben a magyar munkásosztálynak, de elérkezett az ideje másfelől annak, hogy társadalmi és osztálykülönbség nélkül egyesüljenek a magyarok egymással, (...) hogy egymással kezét fogva igyekezzenek a haza sorsát megmenteni. Nem osztálypártokra van szükség, hanem világnézeti alapon álló pártokra. Nem osztálypártokra van szükség, mert az osztálypártok beleviszik a politikai küzdelembe még az osztályellentéteket is és ezzel újabb osztályharcot segítenek elő. Ezért tartottuk és tartjuk most is szükségesnek, hogy egy erős egységes párt alakuljon, amely megvetve lábát a kisközös társadalom széles rétegein, együttérzéssel elfogadva a magyar intelligencia vezetését, erős kézzel vegye kezébe az ország kormányzatát és igyekezzék kivezetni a nemzetet a süllyedésből...” Gondolatait a közönség egyetértéssel fogadta.

E koncepció szerint tehát Bethlen lényegében az Egységes Pártot nem osztálypártnak, hanem keresztény világnézeti alapon álló gyűjtőpártnak tekintette. Abba társadalmi és osztálykülönbség nélkül bárki beléphetett. Annak tömegbázisát a kisközös társadalom, vagyis az árutermelő parasztság alkotta. A vezetést azonban az intelligencia, vagyis az elit és az úri középosztály gyakorolja. Úgy, hogy „megvetve lábát” a parasztság „széles rétegein.” A miniszterelnöknek ez a mondata is árulkodott gondolkodásának mélyrétegeiről.

A pártprogram céljai között első helyen említette, hogy „más nemzetekkel szemben külpolitikai téren biztosítani kell magunknak nemzeti függetlenségünket.” Azt állította, hogy 1918 novemberében nemzeti függetlenségünket véletlenül nyertük el, de azt „föladózni többé semmi körülmények között nem vagyunk hajlandók.” Kijelentette: újabban az európai politikában olyan jelek mutatkoznak, mintha egy „Duna-konföderációt akarnának létesíteni. Mi ebben a konföderációban nem vehetünk részt, ilyenbe belépni nem szándékozunk.” Mi, – mondta – „erős, egységes, nagy Magyarországot” akarunk. „Nem akarunk föderatív, régi monarchiát sem,” mert az olyan „közjogi kapcsolatokat létesítene, amelyek nemzeti függetlenségünk rovására lennének.” Ehhez hozzátette: azért sem kell nekünk ilyen föderáció, mert „egy újabb föderációban a szláv népek vezetnének.” E gondolatai összefüggésben lehetnek az áprilisi genovai útja során szerzett tapasztalatokkal.

A párt másik külpolitikai célját így fogalmazta meg: békés eszközökkel elérni, hogy a „magyar nemzet újból egyenlőséggel bírjon a többi nemzetekkel szemben.” A wilsoni elvekről elmondta: 1918-ban az „igazságot, egyenlőséget és jogot hirdetett a népek között.” Azóta megtapasztaltuk: „nincs igazság, nincs egyenlőség és nincs igazi jog az európai népek között, csak győzők vannak s legyőzöttek. (Úgy van! Úgy van!) Csak a győzők oldalán van minden jog.”

Ennek következtében, „beavatkoznak belső ügyeinkbe.” Ezt a „nemzetet leszerelték, fegyverétől megfosztották: szomszédaink ellenben minden korlát nélküli fegyverkeznek és fenyegetnek bennünket,” – mondta. Ezért mi tehát „külpolitikánkban arra törekszünk, hogy egyenlőségünket újból kivívjuk, (...) hogy (...) szomszédainkat is fegyverezzék le, (Éljenzés!) mert amíg ez meg nem történik, ad-

dig folyamatosan beavatkoznak Közép-Európa népeinek politikájába azok, akik föl vannak fegyverezve.” Itt elsősorban a kisantra gondolt: a Szerb-Horvát-Szlavón Királyságra, Romániára és Csehszlovákiára.

A kereskedelempolitika területén sincs egyenlőség, – mondta. *„Beavatkoznak pénzügyeinkbe, és amit a magyar nép verejtékkel szerzett reparáció címén akarnak elvenni tőlünk. A békeszerződést kénytelenek voltunk aláírni, ez azonban nem jelentheti azt, hogy a magyar nemzet késő generációi örökös szolgaságban sínylődjenek.*(Tetszés.)”³⁵¹

Bethlen a nemzeti önérzet alapján álló külpolitikai fejtegetéseit, – amelyek a genovai tárgyalásokon történtekkel és halottakkal lehettek összefüggésben – hallgatósága helyesléssel fogadta. E gondolatai azért is fontosak, mert ezeket a szakirodalom még nem ismerte.³⁵²

A belpolitikai kérdésekről a miniszterelnök kijelentette: *„Az állami élet berendezése terén követeljük a keresztény erkölcsök ideálja által kontrollált nemzeti demokráciát, követeljük a teljes egyenjogúságot, a polgári rendet, társadalmi téren követeljük a szociális és felekezeti békét, politikai téren a pártoskodás háttérbe szorítását, erős parlamenti alappal bíró kormányzatnak megteremtését.”*

Hangsúlyozta: *„Nemzeti létet követelünk.”* A nemzeti létet az *„egyéni, családi, társadalmi lét felett”* állónak tekintette. *„Ezért az egyénnek és családnak, a társadalomnak áldozatot kell hoznia. De szemben állunk e felfogásunkkal minden nemzetköziséggel. (...) arra van szükségünk, hogy a nemzeti érzést, nemzeti felfogást vigyük bele a nép széles rétegeibe, (...) mert amikor Európa szerte (...) a nemzeti egoizmus alapján rendezik be a viszonyokat, akkor mi nemzetközi frázisokkal semiféle célt el nem érhetünk. Abban a világban élünk, amikor egyik nemzet a másikkal szemben könyörtelenül kihasználja az előnyöket. (...) Lehetséges volna-e, hogy ilyen világban mi nemzetközi frázisok után indulva, odadobjuk nemzeti felfogásunkat és érzésünket, mely egyedüli biztosítéka a magyar nemzet haladásának.”*

Bethlen bejelentette: az EP is demokráciát követel, *„egyenlő részesedést mindenki számára a politikai hatalomból, egyenlő részesedést az ország irányításából.”* Ehhez azonban hozzátette: *„Ez nem jelent osztályuralmat, nem jelenti azt, hogy a legalsóbb népréteg uralkodjék, ez mindenkinek a részesedését jelenti a saját értéke, súlya, tudása és tapasztalata szerint. Ez a demokrácia nem jelent tömeguralmat, mert a tömeguralom a zsarnokság legrútább fajtája. Zsarnokságnak mondom azért, mert nem egy ember gyakorolja, akit felelősségre lehetne vonni, hanem milliók gyakorolják, és arra használják föl, hogy a hatalmukkal elnyomják az értelmes igazságnak szavát. Nekünk nem kell tömeguralom, nekünk demokrácia kell.*(Éljenzés) *A demokrácia biztosítja mindenkinek egyformán a maga helyét a*

351 *Szózat*, 1922. V. 2, 2. Kíséretükben voltak még Eckhardt Tibor a miniszterelnöki iroda sajtófőnöke, Kozma Miklós az MTI vezetője és a kormánypárt Heves megyei képviselőjelöltje. Az Egységes Párton belüli feszültségek miatt nem volt ott Nagyatádi Szabó István és Mayer János

352 Romsics, im.: 147. és Gulyás László: A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919-1924. Attraktor kiadó, Máriabesnyő, 2012. 124.

közéletben. Azt akarjuk, – mondta – hogy a demokráciát a keresztény irányzat vezesse”. Bethlen szerint „csak az a demokrácia bír értékkel, amely a nemzetre nézve haladást, de nemcsak haladást, hanem anyagi és erkölcsi gyarapodást jelent.”

Ezért „ellenségei vagyunk tehát minden olyan politikának, amely vallásellenes törekvéseket támogat, és a nép lelkében az erkölcsi felfogást megmértelyezi. Ellenségei vagyunk minden olyan politikának, amely nem veszi föl nyíltan és férfiasan a harcot a destruktív törekvésekkel szemben. (Éljenzés, taps.) Nincs nagyobb ellensége a demokráciának annál, aki a demokrácia kinövéseit lenyesni nem meri, mert ez által magát a demokráciát veszélyezteti. Minél demokratikusabbak intézményeink, – mondta – annál nagyobb szükség van arra, hogy a keresztény nemzeti ideálok a nép lelkében elevenen éljenek, mert csak ez képesíti a nemzetet arra, hogy a jogok, melyeket az egész nemzetre kiterjesztettek, a köznek és a nemzetnek javára váljanak.”³⁵³

Úgy véljük ezek a mondatok kulcsfontosságúak, ha meg akarjuk érteni Bethlen politikai konszolidációval összefüggő nézeteit és gyakorlati lépéseit. E beszédben ugyanis nem csak az EP programjának fontosabb elveit találjuk meg, hanem Bethlen személyes meggyőződését is. Ezért is fontos részletesebb bemutatása és elemzése.

A miniszterelnök beszélt még a felekezeti béke fontosságáról: „A felekezeti béke az utolsó érték, amelyet a nemzet a maga részére meg tudott tartani. Könynyelműség és vétek lenne, ha az egyes politikai pártok napi előnyök kedvéért azt a felekezeti békét veszélyeztetnék, vagy a felekezeti béke ellen törnének.” Nem a felekezeteket, hanem a vallástalanságot kell üldözni. Ehhez hozzátette: „Nekünk nem a zsidókat kell üldöznünk, hanem azokat a zsidókat, akik istentelenségeket követtek el, (Úgy van! Úgy van.) de ezeket éppen úgy kell üldöznünk, mintha ugyanazeket a tetteket keresztények követték volna el.”³⁵⁴ E formulával csökkenteni igyekezett az antiszemitizmust, mert csak a bűnt elkövető zsidók üldözését fogadta el. Azt is csak a keresztényekkel azonos mértékben tartotta szükségesnek. Ez jelentős különbség volt a szélsőjobbaldaliak és a fajvédők által vallott és terjesztett antiszemitizmushoz képest.

Tiltakozott a legitimisták által terjesztett vád ellen, hogy a kormányban protestáns többség lenne, vagy nem egyforma mértékkel mérne az egyházakkal szemben, vagy protestáns királyt akarnának. „A nemzetet kötelességünk volt megmenteni, – mondta – amikor választanunk kellett a nemzet és a király között. Erre a puccsisták kényszerítettek bennünket. A mi törekvésünk, hogy ebből az országból királyság legyen.” Ezt a kérdést azonban csak akkor oldjuk meg, amikor „önszántunkból dönthetünk.”³⁵⁵

A miniszterelnök beszéde után Nagy János kanonok, a kerület volt nemzetgyűlési képviselője mondta el programbeszédét. Nem tagadta, hogy ő korábban

353 Szózat, 1922. V. 3, 2.

354 Szózat, 1922. V. 3, 2.

355 Világ, 1922. V. 3.

a KNEP-ben politizált. Azt azonban a személyeskedések, és pártharcok miatt elhagyta és februárban belépett az EP-be. Hitet tett Bethlen mellett. Kijelentette: azonosul a demokráciáról és a királykérdésről vallott miniszterelnöki állásfoglalással.

Gömbös Gyula kifejtette, hogy nincs turáni átok, hanem az utóbbi négyszáz évben, de különösen az utóbbi években mesterségesen szították az ellentéteket az egyes társadalmi osztályok között, „azzal a céllal, hogy a nemzet a benne lakó őserőt ne tudja kifejteni.” A nemzeti megújulás szempontjából a legnagyobb politikai eseménynek tartotta a Bethlen-Nagyatádi-Mayer kézfogást. Szerinte az EP politikájának alapeszméje a „független Magyarország, a fajvédelem és a magyar testvériség.” Tehát Gömbös nem tagadta meg önmagát: Bethlen beszéde után is fontosnak tartotta hirdetni a fajvédelmet. Utána Plósz István volt kisgazdapárti nemzetgyűlési képviselő mentette ki Nagyatádit és Mayert és adta át üdvözlőlevelüket a hallgatóságának.

Tehát 1922. április 30-án Bethlen Egerben fejtette ki az EP legfontosabb kül- és belpolitikai törekvéseit. Az államélet területén „a „keresztény erkölcsök ideálja által kontrollált nemzeti demokráciát,” a teljes jogegyenlőséget, a polgári rendet, a szociális és felekezeti békét sürgette. Ezek polgári követelések voltak! Bethlen felfogása szerint azonban ez nem jelenthet sem osztály-, sem tömeguralmat. Ennek elkerülésére követelte, hogy a „nemzeti demokráciát a keresztény irányzat vezesse.” Azért, hogy a demokrácia vadhajtásait visszavágja és a „keresztény nemzeti ideálokat a nép lelkében elevenen” tartsa. Így lehet – szerinte – a kiterjesztett jogokat egyensúlyban tartani a köteleességekkel és ez szolgálja a nemzet és az ország fejlődését.

Az Egységes Párt itt elmondott programpontjai és Bethlen általi értelmezései azt mutatják, hogy ő egy konzervatív-liberális értékrend alapján álló konzervatív, keresztény, nemzeti demokráciát szorgalmazott.

A felekezeti béke megőrzése benne volt a Kisgazdapárt korábbi programjában is. Most azonban elsősorban a legitimistáknak szólt, mert a detronizációt és IV. Károly halálát kihasználva a választási kampányban ők szították a reformátusok és a katolikusok közötti felekezeti ellentéteket. E kérdésről szólva Bethlen csökkeneni igyekezett az antiszemitizmust. A népgyűlés után a miniszterelnök fogadta az egri felekezetek küldöttségeit. A katolikusok és a reformátusok után az izraelitákat is. Az egyházak vezetőit megnyugtatta. A reformátusok előtt kijelentette: olyan országban született, ahol a felekezeti türelmesség évszázadokon át jellemző volt. (Itt természetesen Erdélyre gondolt.) Ezért „ő maga is mindent meg fog tenni a felekezeti béke zavartalan fenntartásáért.”

Az egri neológ izraelita hitközség küldöttségének a következőket válaszolta. „Legyenek meggyőződve, hogy bennem semmiféle ellenszenv önökkel szemben soha nem volt, nem is lesz és nincs. Én a politika terén arra törekedtem és törekszem most is, hogy az országnak a nyugalmat ezen a téren is visszaadjuk. (...) a

kormány nemcsak bírni akar, de bírni is fog azokkal a szenvedélyekkel, amelyek önökkel szemben megnyilvánultak.”

Az ortodox izraelita hitközség küldöttsége előtt pedig elismerte: tudja, hogy a „magyar társadalomban a zsidóság irányában bizonyos ellentétek mutatkoztak.” Biztosította őket, hogy ő ellene van a más vallásúak üldözésének, nem őket, hanem a vallástalanságot kell üldözni. Meggyőződése, – mondta – hogy „önök épp úgy teljesítik kötelességüket a haza iránt, mint mindenki más. Legyenek meggyőződve arról, hogy ebben az esetben az összhang a magyar társadalomban helyre fog állni.”³⁵⁶ E felekezetek vezetőivel való találkozókkal Bethlen demonstrálta, hogy ő a felekezetek közötti béke híve, konszolidációs programjában annak megvalósítását szorgalmazza.

A népgyűlés után rendezett banketten Bethlen visszautasította az ellenzék azon vádjait, hogy a magyar kormányküldöttség a genovai konferencián sikertelenül szerepelt. Ugyanakkor elismerte, hogy ott az „úgyszólván meztelen lovag volt kénytelen felvenni a harcot a páncélos lovaggal szemben és a magyar nemzetért helytállni.” Kiemelte: ők szóvá tették az utódállamokban élő magyar kisebbség súlyos helyzetét és azok javítását sürgették. Az út tanulsága volt – mondta – hogy az országnak nemcsak a szomszédos országokból irányított tendenciózus propaganda árt, amelybe beleértette a magyar emigrációt is, hanem „súlyosan ártanak továbbá azok a bűncselekmények, amelyeket ebben az országban elkövettek. Én ezeket elítélem és ellenük a törvény szigorával járok el.” Ebben a kérdésben Bethlen szavahihetőségét csökkentette, hogy az egy hónappal korábban a fővárosban elkövetett bombamerénylet tetteseit még mindig nem sikerült kézre keríteni.

Pohárköszöntője végén a genovai tárgyalások tapasztalatai alapján állította: be kell kapcsolódnunk a nemzetközi életbe. „Genovában igenis egy új Európa kialakítása folyik. Még hosszú és nagy munkára lesz szükség, hogy ez az új Európa kialakuljon, de nekünk, magyaroknak arra van szükségünk, hogy (...) részt vegyünk Európa újjászervezésében, vagy hajónk felett a hullámok fognak összecsapni.” Befejezésül a miniszterelnök elmondta: kül- és belpolitikai céljaink eléréséhez „nem erőszakra van szükségünk, hanem kultúrára. A kultúra nemcsak a tudománynak a kifejezője, hanem a lélek pallérozottságának. A kultúra jelenti az önfegyelmet, a magán- és a közéletben. A közéleti önfegyelmet, sajnos, nélkülözük országunkban, pedig ez akadályozza meg a hiúság, az önzés és hasonló bűnök előtérbe nyomulását.”

Az egri és a Heves megyei EP-én belüli feszültségeket jelezte: Bethlen pohárköszöntője után Széky Péter földbirtokos tiltakozott az ellen az állítás ellen, hogy e pártnak a megyében nincs kellő támogatottsága. Ennek ellenkezőjét bizonyítja, – mondta – hogy a nagygyűlésen a társadalom legkülönbözőbb rétegei voltak jelen. E feszültségeket oldandó Bethlen odament a volt kispárti asztalához:

356 *Világ*, 1922. V. 3, 6. Az egri zsidóság egyik vezetőjének a velük való találkozóról szóló nyilatkozatát lásd: *Az Ujság*, 1922. V. 3, 1.

köszöntötte őket és elismerte érdemeiket. Erre Csöprögi András kisgazda a miniszterelnökre, Nagy János pedig a kisgazdákra ürítette poharát.

Az ebéd után a miniszterelnök és kísérete megtekintette a várost, majd részt vett a MOVE sportünnepélyén és aztán Szmracsányi érseknél tett újabb rövid látogatást. Ezután a delegációval együtt visszautazott a fővárosba.³⁵⁷

Klebelsberg Sopronban

Klebelsberg belügyminiszter szintén április 30-án, vasárnap mondta el programbeszédét Sopronban, ahol újra indult a képviselőségért. Ott Schwarcz Károly a városi EP elnöke üdvözölte. Klebelsberg beszéde első felében tiltakozott az ellen, hogy a „királykérdést belevigyük ebbe a választási mozgalomba, mert a királykérdés nemzeti kérdés és nem pártkérdés, amelyet kortescélokra kihasználni nem szabad.” A királykérdés nem belügy, – mondta – hanem európai kérdés. Ezért hiába ragaszkodnánk a szuverén döntésünkhöz, az antanthatalmak közbelépnének, és „nem lenne elég erőnk ezen álláspontunk sikeres érvényre juttatásához.” A királykérdés felvetését belpolitikailag is veszedelmesnek tartotta, mert az a „polgári meghasonlásnak mindenütt a legveszedelmesebb kovása volt, ami polgárháborúra vezetett.”

Személyes szerepéről elmondta: az első nemzetgyűlés elején ő küzdött IV. Károly echkertasaui levélének becikkelyezése ellen. Az ellen is, hogy az 1920. évi I. törvénycikkben kimondják a trónfosztást. 1921 tavaszán, mint titkos tanácsos, viszont azt tanácsolta a királynak, hogy az akkori külpolitikai helyzetben a „pucscsot a világért se kísérelje meg.” A második királypuccsnál pedig ő volt az, aki a királynak azt tanácsolta, hogy Sopronból azonnal térjen vissza lakhelyére. Ezt a vallomást azért tette, – mondta – hogy mások is őszintén elmondják, ők miket tanácsoltak IV. Károlynak a visszatérési kísérletek alkalmával. E megjegyzése elsősorban Andrássy Gyulának, a legitimisták vezérének szólt, aki az 1922-es választásokon szintén Sopronban indult. Ez persze nem csak a soproni katolikus szavazóknak szólt, hanem az országos nyilvánosságnak is, de főleg a legitimista politikusoknak.

E beszédében Klebelsberg is – Bethlenhez hasonlóan – elítélte a felekezeti elmentétek szítását. Mint az 1919. decemberi programbeszédében, most is kijelentette: „nem vagyok kapható általános és agresszív antiszemitizmusra.” E kérdés specialistái nem állnak meg a zsidókérdésnél, – mondta – hanem azon vannak, hogy a „katolikusok és a protestánsok között is konkolyt hintsenek.” Ő is válaszolt a legitimisták azon vádjaira, hogy a kormány voltaképpen kálvinista és a katolicizmust háttérbe szorítja. Elmondta: a kabinetben három reformátussal szemben hét katolikus miniszter van. Az egymást követő három kultuszminiszter pedig kifejezetten katolikus érzelmű és politikai múltú ember volt. Felszólította a legitimistá-

357 Szózat, 1922. V. 3, 3.

kat: álljanak elő, ha az utóbbi időkben a katolikus egyházat és érdekeket valamilyen sérelem érte volna. A katolikusok és a protestánsok közötti felekezeti harc kiélezése, – szerinte – „szükségképpen a keresztény irányzat meggyengüléséhez fog vezetni.” Ezért beszédének e részét így fejezte be: „ne feszegessük a királykérdést, ne feszegessük a felekezeti kérdést, és ne a város és a falu ellentétét.” Tehát ő és Bethlen az akkori politikai törésvonalak betemetését szorgalmazták.

Beszéde végén a választójogi és a közigazgatási reformokról körvonalazta álláspontját. A jövő közigazgatásának – mondta, – „elsősorban nem büntető és megtorló, hanem segítő kéznek kell lennie, mely odanyúl a gazdaságilag gyengének, a szociális védelemre szoruló kis embernek a karja alá és segítségére van a létért való küzdelmében.” Ezt az ideát még a Kisgazdapárt programjából emelték át az EP programjába. Mint tudjuk, ebből a közigazgatási reformból persze semmi sem lett. E beszéd érdekessége, hogy Klebelsberg ekkor még nem foglalkozott az oktatási rendszer reformjával.

Tehát Bethlen és Klebelsberg összehangolták programbeszédeik mondanivalóját. Lényegében a királykérdés kikapcsolását, a felekezeti béke helyreállítását, a város és falu közötti ellentétek csökkentését szorgalmazták. Klebelsberg programbeszédének gyengéje volt, hogy sem a soproni polgárságnak, sem a hivatalnokoknak nem ígért semmit. Ígéretekről legfeljebb másnap nyilatkozhatott, amikor dél előtt a Győr-Sopron-Ebenfurt közötti vasút és a Déli-Vasút küldöttségét fogadta, aztán a Városházán a soproni gazdapolgárok kívánságait hallgatta meg.³⁵⁸

Az ellenzéki kampány – közigazgatási visszaélésekkel

Mint láttuk a királykérdés kikapcsolását a választási küzdelemből nem fogadta el a keresztény ellenzék, illetve annak legnagyobb pártja, az Andrassy és Friedrich által vezetett Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt. Ezt a pártot 1922. január 16-án hozták létre, akkor 30 képviselője volt a parlamentben. A párt ismert személyiségei közé tartoztak olyan kormányellenes legitimisták, mint örgróf Pallavicini György, gróf Sigray Antal, Szmrecsányi György és herceg Windischgatz Lajos. A február 3-án véglegesített programjuk az általános, egyenlő és titkos választójogra és a Habsburgok uralkodói jogainak elismertetésére épült.³⁵⁹

E párt országos választási kampányát április 30-án, Szombathelyen és Kőszegen kezdte meg. E városokban, illetve a Nyugat-Dunántúlon volt legnagyobb a legitimisták társadalmi támogatottsága. A legitimista jelöltek támogatására odautazott Andrassy és Apponyi Albert. Ő nem volt a párt tagja, de támogatta a legitimista jelölteket.

358 *Szózat*, 1922. V. 3, 4. és a *Világ*, 1922. V. 3, 2. E fejezet első, rövidebb változata már megjelent: Sipos József: Az Egységes Párt szervezése és 1922-es kampánya. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. Új folyam I. szám. Szeged, 2014. 333-339.

359 Magyarországi politikai pártok lexikona 1846-2010. Gondolat K. Bp. 2011. 186.

Szombathelyen gróf Cziráky József programbeszéde után Apponyi így kezdte: „*Mi királyhívek vagyunk és tudjuk, hogy melyik király hívei.*” Itt arra célzott, hogy IV. Károly halála után a karlisták Habsburg Ottót tekintették magyar királynak. A választójogi rendeletről szólva élesen bírálta a kormány működését: „*Gyenge az a nemzet, amelynek nem a nép valamennyi tagja egyenrangú hozzátartozója, amelynek a hivatalos körein kívül milliók szoronganak, akik csak a teherviselésben egyenlők, de a jogok gyakorlásában nem.*” Követelte: az állampolgárok közötti teljes jogegyenlőséget, az építőmunka megindulását és a tökéletes jogbiztonságot. Sürgette, hogy a kormány szüntesse meg a letagadott, de „*súlyukat mindig éreztető titkos*” szervezeteket. Elítélte az április eleji bombamerényletet, a felelősök megbüntetését követelte.

A szombathelyi gyűlésen Andrassy ismertette a keresztény ellenzék programját. Sajnos ennek részleteit nem ismerjük. A kormány a királykérdésben „*forradalmi alapon áll és a forradalmi jog alapján csinál teljesen reakciós politikát.*” Támadta a kormányt a külpolitikai és gazdasági téren tanúsított tehetetlenségéért. A választójogi rendeletet pedig a történelemben példátlanak minősítette.³⁶⁰

Apponyi a kőszegi gyűlésen elmondta: azért lett ellenzéki, mert a kormány politikája ellentétben áll a „*szent korona és a nép jogával.*” A magyar király azt a hatalmat jelentené, amely mindenkit biztosítana „*osztály és felekezeti különbség nélkül, hogy minden jogsérelem kellő megtorlásban részesül.* (...) Bizonyos irányból jövő büntények két év óta büntetlenül maradnak” – mondta. Ezek vezettek a pokolgépes merénylethez. Az „*ilyen állapotokat keresztényi jelzővel illetni, blaszfémia, mely ellen keresztényi lelkiismeretem egész hevével tiltakozom.*”³⁶¹ Tehát Apponyi nem tekintette kereszténynek a bethleni politikát sem!

Andrassy és Apponyi beszédei azt mutatják, hogy a keresztény ellenzék vezérei elsősorban a királykérdéssel és a jogrenddel foglalkoztak, és nem tartották fontosnak a szociális kérdések felvetését és a földreform végrehajtását. Ennek is következménye lesz a gyenge választási eredményük.³⁶²

Az MTI szombathelyi fiókjának vezetője a két városban tartott kampánygyűlésekről a következőket jelentette Kozma Miklósnak, az MTI vezetőjének: „*Andrassy és Apponyi szombathelyi és kőszegi beszédeit gyorsírónkkal lejegyeztettem.*” Azokat csatolva küldte: „*esetleges felhasználás, illetve illetékes helyre való továbbítás céljából.*” Megírta, hogy a vidéki lapjaiknak csak rövid tudósítást adott és a beszédeket nem adta ki a legitimista Vasvármegye c. lapnak sem. Akik ezért – a jelentés írója szerint – kénytelenek voltak a saját „*gyatra*” feljegyzéseikből „*összeszétakolni*” a lapjukat.

Tehát a kormány felügyelete alatt működő MTI egyik munkatársa megtehetette, hogy a két legjelentősebb legitimista politikus beszédeit cenzúrázza. Ez lehetlenné tette azok terjesztését és hatásuk kibontakozását. A jelentés szerint az „*asz-*

360 *Világ*, 1922. V. 3, 2.

361 *Világ*, 1922. V. 3, 2.

362 *Új Nemzedék*, 1922. V. 3, 1-2.

szonyokat és a keresztényszocialistákat teljes mértékben sikerült Cziráky érdekében mozgósítani. Nagy itatások és élénk kapacitálások folytak. Az érett polgárság azonban feltűnően távol maradt.” Elsősorban Apponyi iránt volt nagyobb érdeklődés. A jelentés írója szerint kb. 3000 ember vett részt a szombathelyi gyűlésen. Végül azt is megállapította, hogy „Apponyiék kőszegi fogadtatása melegebb volt, mint a szombathelyi.”³⁶³

Április 30-án a liberális ellenzék zászlóbotontására Nagykanizsán került sor. Ott indult Rassay, aki a Függetlenségi Kisgazda-, Földműves- és Polgári Párt elnöke volt. Ellenfele Kállay Tibor pénzügyminiszter, aki az EP elnökségi tagja is volt. Rassayt már a pályaudvaron nagy tömeg várta és éltette, mert őt tekintették a liberális ellenzék vezérének.

Beszédében kijelentette: „miden erőmből tovább fogok küzdeni a dolgozó nép érdekeiért.” Szólt az alkotmányos rend helyreállításáért folytatott küzdelméről. Ezen elsősorban azt értette, hogy „szűnjön meg az önkény és adják vissza a népnek az alkotmányos jogát.” Itt főleg a vidéki nyílt szavazás újbóli bevezetéséről beszélt. A politikai és a gazdasági szabadság nélkül az állami életben „klikkek jöhetnek létre” – mondta – így nem derülhet világosság a „visszaélésekre és eltusolt büntényekre.”

Rassayt a keszthelyi mezőgazdasági főiskola odautaztatott ÉME csoportja, – mintegy 30 diák – botokkal felszerelve megpróbálta megzavarni. A kirendelt rendőrség nem lépett fel és már úgy látszott, hogy tervük sikerül. A Rassayt hallgató tömegből azonban sokan, – elsősorban szociáldemokrata munkások – szembefordultak velük és megfutamították őket. Erről Rassay másnap így nyilatkozott: „Nagykanizsa választópolgársága (...) maga vette kezébe a rend fenntartását és vállalkozása példátlan sikerre vezetett. (...) megmutatták, hogy erélyes és egységes fellépéssel meg lehet akadályozni az ellenzéki szervezkedés ellen irányuló szisztematikus terrort.”

Rassay felhívta a pénzügyminiszter figyelmét, – aki Nagykanizsán az ellenfele volt – hogy a választókerületben „a pénzügyi hatóságok állítólag hetvenöt italmérési engedélyt vontak be.” Megkérdezte: „fogja-e tűrni, hogy ilyen módon is pressziót gyakoroljanak a választókra, és lehetetlenné tegyék a nép akaratának megnyilvánulását?”³⁶⁴

A Rassay párt elleni közigazgatási fellépést mutatják a Fényes Lászlóval történtek. (Ő 1918 novemberétől a Károlyi kormány kormánybiztosaként tevékenykedett.) 1919. február 23-án ott volt a kápolnai földosztáson. Márciusban ott indult az akkor kiírt választásokon. Már akkor jó kapcsolatokat épített ki a pétervásári választókerület parasztságával. Ezért 1922 tavaszán is ott kívánt indulni a Rassay-párt képviselőjelöltjeként. Április 23-án, amikor Verpeléten az első gyűlése lett volna, a közönség nagy éljenzéssel fogadta. Programbeszédét azonban nem

363 Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919-1945 II. Szikra Bp. 1956. 280-281.

364 *Világ*, 1922. V. 3, 2-3.

mondhatta el, mert az ottani főszolgabíró nem vette tudomásul a jelölőgyűlést. Mátrabolláról kitiltották. Pétervásáron átvehette ugyan a jelölési íveket, de a fogyasztási szövetkezet vendéglőjéből – felső parancsra hivatkozva – a csendőrök kitiltották. Mivel nem akart távozni, ezért a csendőrök a főszolgabíróhoz kísérték, aki a következő írásos indokkal tagadta meg a jelölőgyűlés tudomásulvételét: Fényes – Károlyi kormányban vállalt szerepe miatt – „nyilvános szereplése járásom területén nemcsak nem kívánatos, hanem a közhangulat nyugalmának megóvása érdekében föltétlenül mellőzendő.”

Erről az eljárásról Fényes azt a nyílt kérdést tette fel Nagyatádinak és Máyer Jánosnak, hogy mint a polgári demokratikus forradalomban az ő küzdőtársai, mit szólnak ehhez az indokláshoz? Fényes szerint ez azt jelenti: a *közigazgatási hatóság a „választójogi rendeleten túl megválogatja, hogy kinek engedi meg a képviselőjelöltséget és kinek nem.”* A kérdezettekől Fényes választ nem kapott. 30-án pedig Verpeléten még egy kocsmában sem ebédelhetett. Az utcán is csak köszönhetett az embereknek, mivel két csendőr kísérte végig a falun. Ugyanakkor két községben két óra alatt 900-an írták alá Fényes ajánlási ívét.

A katonai, rendőri és közigazgatási törvénytelenégeket bizonyítja az is, ami Bereg megyében történt. Ott a vásárosnaményi és a mezőkaszonyi választókerületben a Rassay-párt jelöltje Nagy Ernő volt. Ő a forradalmi időszakban a megye alispánja volt és akkori emberséges magatartásáért sokan megszerették. Az ő ellenfelei voltak: a vásárosnaményi választókerületben Tomcsányi igazságügyi miniszter, a mezőkaszonyiban pedig báró Perényi, Bethlen barátja és az EP egyik alelnöke. A Nagy Ernő elleni első lépés az volt, hogy április 30-án Brehmann Ferenc hadnagy, – aki a Bereg megyei vámőrségen szolgált – Barabás községből fegyveres erő igénybevételével eltávolította. Annak ellenére, hogy Nagynak katonai igazolványa is volt. Aztán Nagyot Bereg megyéből öt község kivételével a közigazgatási hatóságok kitiltották. Ezért május 2-án a Függetlenségi Kisgazda-, Földműves- és Polgári Párt IB-je elhatározta, hogy minden hasonló esetben bűnvádi feljelentést tesz a közigazgatási hatóságok ellen.³⁶⁵

Ezek az esetek mutatják, hogy a közigazgatási hatóságok már a jelöltállításnál is törvénytelen eszközökkel akadályozták a nekik nem tetsző ellenzékiet, különösen az októbristákat.

A választási jogtalanságok természetesen nem csak a liberális és októbrista, hanem az MSZDP képviselőjelöltjeit is érintették. Április 30-án, vasárnap a vidéki választókerületben az MSZDP jelöltjei már harminc helyen tartottak népgyűlést. A dorogi választókerületben Peyer Károly három községben mondott programbeszédet. Békéscsabán Szeder Ferenc beszélt az MSZDP programjáról és éles hangon bírálta a kurzus politikáját, amely – szerinte – közel három év óta gátja a demokratikus haladásnak. Pomázon és Szentendrén Gonda Béla, Edelényben Csóka Vendel mondta el programbeszédét. Székesfehérvárott állítólag közel 6.000 ember előtt,

365 *Világ*, 1922. V. 3, 2-3.

– akik között sok liberális polgár és kispap is volt – Csillag Ferenc ismertette programját.³⁶⁶

Április 30-án az októbrista-liberális ellenzéki *Függetlenségi 48-as Kossuth Párt* elnöke, gróf Batthyányi Tivadar – aki 1918 őszén a Károlyi-kormány belügyminisztere volt, – Szentesen mondta el programbeszédét. Követelte az ország függetlenségét (ami már megvolt), a gazdasági, társadalmi és politikai, a faji és a felekezeti egyenlőség biztosítását, a jogrend helyreállítását, az általános, egyenlő és titkos választójogot, az államfő demokratikus megválasztását, a kétkamarás parlamentet, a vármegyei autonómiát és – többek között a földreform végrehajtását.³⁶⁷

A *Világ* szerint Batthyány állítólag 5.000 ember előtt beszélt, akik lelkesen ünnepezték a szónokot. Öntudatosan szembefordult az EP és Bethlen októbristákat elítélő propagandájával. Elmondta: az országos Nemzeti Tanács tagja volt például Nagyatádi Szabó. Bethlen pedig a Székely Nemzeti Tanácsnak, és szoros kapcsolatokat ápolt a Károlyi kormánnyal. Attól propagandacélokra nagy mennyiségű pénzt kért és fogadott el. 1919 tavaszán pedig a bécsi emigrációban ő diktált le Bethlennek egy memorandumot, amelyben a 1918. november 16-án, a népköztársaság kikiáltásakor elfogadott néphatározatok alapjára helyezkedtek. Bethlen pedig ezt a memorandumot adta át az antanthatalmak bécsi képviselőinek. Erre az alapra helyezkedett 1919. júliusában, a P. Ábrahám Dezső miniszterelnök által vezetett második szegedi kormány is. A hangos legitimistáknak is azt üzenté: nyilvánosságra hozza, hogy 1918 őszén hányan fogadták el a november 16-i néphatározatokat.

Követelte: a katolikus autonómia megvalósítását. Úgy, hogy a nagy egyházi birtokok jövedelmének csak egy részét tartsák meg az egyházi méltóságok. A többségét bocsássák az egyházmegyék vallásos és kulturális céljaira, elsősorban az alsópapság és az iskolák segélyezésére. Külpolitikailag ellenezte a németekkel való szövetséget, a nyugat-európai államokhoz való felzárkózást szorgalmazta. Javasolta a szomszédokkal való jó viszony ápolását, ha azok megnyugtatják a magyar nemzetet a „*határkiigazítás tekintetében*” és tiszteletben tartják a magyar kisebbség jogait.³⁶⁸

E programbeszédben Batthyány nem foglalkozott gazdasági problémákkal, a földreformmal és a szociális kérdésekkel. A katolikus autonómiáról pedig nem volt szerencsés szólni a református többségű Szentesen. Valószínűleg a nyugat-európai államokhoz való felzárkózásról mondottakkal sem sokat tudtak kezdeni a szentesi kubikusok és parasztok. Látni fogjuk, ennek is következményei lesznek.

Giesswein Sándor ismert keresztényszocialista pappolitikus szintén április 30-án mondta el Magyaróvárott programbeszédét. Azért nem csatlakozott a kormány-

366 *Népszava*, 1922. V. 3, 1-3. Serfőző Lajos: MSZDP a parlamentben 1922-1926. Akadémiai K. Bp. 1967. 54-60.

367 Magyarországi politikai pártok lexikona 1846-2010. Gondolat K. Bp. 2011. Főszerk.: Vida István. 172.

368 *Világ*, 1922. V. 3, 2.

párthoz, – mondta – mert a kormány a vidéki nyílt szavazás bevezetésével „*Magyarország népét megbélyegezte.*” Ő is a láthatatlan mellékkormányról beszélt, amely „*minden szabadságot megfojt és a jogrend helyreállítását megakadályozza.*” Ezeket – szerinte – Bethlen nem tudta felszámolni. A legszomorúbbnak azt nevezte, hogy a „*jogrend- és szabadságellenes irányzatot keresztény kurzusnak hívják.*” Ezzel szemben ő az „*igazi kereszténységnek, nemes liberalizmusnak és testvériesítő szocializmusnak aranyvalutáját*” akarja forgalomba hozni. A keresztény politika eszményképe számára – mondta – nem a Wolff Károly által képviselt „*pózólo kereszténység,*” hanem „*Apponyi gyakorlati kereszténysége.*”³⁶⁹

A gazdasági- és szociális kérdésekről és problémákról azonban ő sem szólt. Pedig abban a nehéz helyzetben, amiben akkor éltek az emberek, elsősorban ez érdekelte volna őket.

Az április 30-i első kampányhétvégén történt közigazgatási visszaélésekről Rassay a következőket nyilatkozta: Ez a megnyilatkozás teljesen beleillik abba a választási rendszerbe, amely a különböző „*legitim és illegitim szervezetek támogatásában és a közigazgatási apparátus működésében kialakult.*” Szerinte a parlamenti többséget majd csak a választók szavazata biztosíthatja. Ezért ha erre a kormánynak biztosítékai vannak, akkor ez „*abban a minden szemérmert félretevő erőszakban és törvénytelen eljárásmodban rejlik, amely minden legkisebb ellenzéki megmozdulásra felüti a fejét. A közigazgatási hatóságok, kevés kivétellel mind, a legféltelenebb terrort érvényesítik az egész vonalon: csírában fojtják el a választási szabadságot, jelöltjeinket letartóztatják, röpirataink terjesztését megakadályozzák, népgyűléseink engedélyezését indokolatlanul elutasítják és még az ellenzéki jelöltekkel érintkező választókat is molesztálják, detektívekkel és csendőrökkel figyeltetik és vallatják.*” Ezek a választási módszerek azok, amelyekre a kormánypárti urak a győzelmi reményeiket alapozzák – mondta Rassay. Ez, – mint láttuk – nem volt eltúlzott kritika!

Felhívta a kormány figyelmét: ha az ellenzéki pártok programjai között lényeges eltérések is mutatkoznak, abban valamennyien megegyeznek, hogy a „*parlamentben a legkíméletlenebb harcot fogják megindítani ezzel a mostani kormánnyal szemben, amely a választási küzdelemben felrúgta a törvény s a politikai tisztesség legegységesebb szabályait is.*”

Szerinte az ellenzéki pártoknak a parlamentben majd kötelességük lesz a „*kormány vád alá helyezését követelni és egyben megtorolni azoknak a közfunkcionáriusoknak visszaéléseit, akik a törvénytelen ségek elkövetésében a kormány szolgálatkész eszközei voltak.*”³⁷⁰

Rassay jól foglalta össze a kormány és az EP választási módszereinek lényegét. Mint láttuk erre már áprilisban is számtalan példa volt. Bethlen Genovából való visszatérése, illetve a főispánokkal való találkozója óta azonban közigazgatási ha-

369 Sipos: Bajcsy-Zsilinszky Endre képviselővé választása 1922-ben. Századok, 150. évf. 117-132.

370 Világ, 1922. V. 5, 2.

tóságok és az EP jelöltjeinek törvényellenes fellépései megsokszorozódtak. Ezek közül most csak néhányat említhetünk:

Andaházi-Kasnya Béla, a Mindszenti választókerület ellenzéki jelöltje május 1-én beadvánnyal fordult a szegedi központi választmányhoz. E szerint nála, mint a Függetlenségi Kisgazda-, Földmíves- és Polgári Párt jelöltjénél megjelentek algyői, Mindszenti, Sándorfalvai, Szegvári és Tápéi választóinak megbízottjai, hogy a választókerületben uralkodó terrorról jelentést tegyenek és ez ellen nekik védelmet szerezzen. Öt pontban foglalta össze a választási sérelmeket: Ellenjelöltje, az egyetemes párti dr. Szakáts József kortesei, visszaélve a választók jóhiszeműségével, a jelölőív címlapját behajtva, mint az ő kiküldöttjei íratják alá az ajánlási íveket az őt támogatókkal. Ha a felnőtteket nem találják otthon, a gyerekeket kényszerítik, hogy a szülők nevét Szakáts ajánlási ívére írják. A választási rendelet ugyan megtiltja, hogy az állami alkalmazottak részt vegyenek a korteskedésben, ennek ellenére a kerületében az állami tanítók, – néhány kivételtől eltekintve – az EP jelöltje mellett korteskednek és aláírási ívekkel házról-házra járnak. Sőt! Volt, amikor ezt egy csendőr is megcsinálta. A hadirokkantakat- és özvegyeket azzal fenyegetik, ha nem írják alá Szakáts ajánlási ívét, és nem szavaznak rá, akkor rokkantilletményüket és özvegyi nyugdíjukat, illetve a kishaszonbérletüket is elveszíthetik. Az italmérési és a dohányárusítási engedéllyel bírókat pedig a főszolgabírói hivatalba rendelték és megmondták nekik, ha nem a hivatalos jelöltet támogatják, engedélyüket bevonják. Szakáts kortesei ugyanezt a terrort alkalmazzák az iparendé-lyek tulajdonosaival és a tiszai halászatot bérlő halászokkal szemben.

Ennél is visszatetszőbb eset dr. Veér Imrée, aki korábban a Nagy György által vezetett *Köztársasági Párt* egyik helyettese volt, de annak betiltása miatt, a 48-as Kossuth-párt programjával kívánt indulni Szentesen. Programbeszédét megtiltották, választási röpiratait elkobozták. Ennek ellenére az ajánlási ívek átvétele után hívei tömegesen írták azt alá. Május 2-án azonban az íveket gyűjtő Tóth Lajosnál megjelent egy budapesti detektívkülönítmény és a házkutatás során megtalált már aláírt 12 ajánlási ívet, elkobozták és az aláírók közül többeket letartóztattak, illetve sokakat előállítottak és megfenyegettek. Ezt a választási erőszakot Veér bejelentette a belügyminiszteri államtitkárnak és az ellenzéki jogvédő irodának. Az államtitkár felhívta Nádossy országos főkapitányt, aki kijelentette: „*felelőtlen elemek jártak el*” és hogy az ajánlási ívek jogtalan elkobzása miatt a kormány haladéktalanul megindítja a legszigorúbb vizsgálatot. Ez azonban nem nyugtatta meg Veér Imrét, akinek szentesi híveit letartóztatták, ezért később vissza is lépett a jelöltségtől.³⁷¹

Jellemző, ahogy Gömbös, mint az EP ügyvezető alelnöke, reagált Rassay köz-igazgatási terrort kritizáló nyilatkozatára és a liberális *Világ* által felvetett más törvénytelenségekre. Cinikusan kijelentette: a választások elején Bethlennel és Nagyatádival elhatározták, hogy a „*lehető legtisztább választásokat biztosítjuk.*”

371 *Világ*, 1922. V. 5, 2.

Ők persze nem felejtették el, – mondta – hogy a liberális sajtó volt az okozója az októberi forradalom és a proletárdiktatúra bekövetkezésének. Fényessel történeteket pedig természetesnek tartotta: a „*törvényes rend ellen izgató és a közelmúltban is erősen kompromittált embereket a magyar hatóságok nem engedik szóhoz jutni.*” Ezt ő természetesnek találta. Rassaynak azt ajánlotta, lássa be, hogy az általa képviselt politikai irányzat „*tartalomnélküli és éppen azért a magyar nép széles rétegei vele szemben averziókkal viseltetnek.*”³⁷²

Bethlen, Nagyatádi és Gömbös Hajdú- és Bihar megyékben

1922. május 7-én, vasárnap minden párt folytatta a választási agitációját az országban. Az előzetes terveknek megfelelően a miniszterelnöki különvonat már előtte való este 11 órakor elindult a fővárosból a Tiszántúltra. Bethlennel tartott Nagyatádi Szabó és Gömbös is. A hálókocsikban eltöltött éjszaka után másnap reggel első választási programjuk Kismarján, az állomáson zajlott. Itt a miniszterelnök, az éles szél és a szitáló eső ellenére, fedetlen fővel hallgatta meg az üdvözlőbeszédet. Ő is szólt az egybegyűlt, – zömében paraszti – hallgatóságához: „*azért fogtunk össze a föld népének vezérével, Nagyatádival, hogy a hazáért együtt dolgozzunk. Ezt az egységet nem bontja meg senki többé.*” A választókerület egységes párti jelöltjét, Erődi-Harrach Béla megválasztását javasolta. A búcsúzkodáskor pedig sok parasztemberrel is kezét fogott.

Ezután Derecskére utaztak. Itt, – mint már megírtuk, – 1920-1922 között Kovács J. István református pap, a Kisgazdapárt befolyásos politikusa volt a képviselő, aki most más helyen indult. Helyette a helybeliek Guthy Tódor szabadelvű politikust ajánlották a párt vezetőségének. Május 4-én azonban – mint láttuk – nem őt, hanem Zsilinszky Endrét, a Szózat főmunkatársát, Gömbös barátját tették meg a párt hivatalos jelöltjének. Bethlen és környezete az ő támogatására utazott Derecskére. A szónokok a falu főterén felállított emelvényről beszéltek a néphez. Bethlen itt elsősorban a földreformról és a királykérdésről beszélt. A meghozott törvényt a kormány végre akarja hajtani – ígérte. Az 1921 augusztusában elfogadott ingó és ingatlan vagyonszármazékos törvény alapján a nagybirtokosok által leadandó mintegy 500.000 kat. holdat az igényjogosultak fogják megkapni. Végül Zsilinszky Endrét ajánlotta képviselőjének.

Nagyatádi beszédét gyakrabban zavarták meg: „*Hol a titkosság? Hová tették a szavazati jogunkat?*” – ilyen bekiabálásokra próbált a parasztpolitikus válaszolni. A tömeg egyik oldalán Guthy Tódort, a kormánypárt nem hivatalos jelöltjét, a másikon pedig Mezőfi Vilmos ellenzéki agrárszocialista jelöltet éltették a szimpatizánsaik. A zajban alig lehetett Nagyatádi hangját hallani. Aki keserűen védekezve többek között kijelentette: „*Azt mondják rám, hogy eladtam a kisgazdapártot. Ez nem igaz, pártunk ugyanaz, ami volt, csak – kibővítve.*”

372 Szózat, 1922. V. 7, 3.

Ekkor már a nép között mások is szónokolni kezdtek és Zsilinszky ellenjelöltjei mellett mondtak beszédek. Közben ilyen bekiabálások is hallatszottak: „*Nem kell nekünk a csizmások ellensége, minek hoztátok ide?*” Ebben a hangzavarban Nagyatádi percekig nem tudott szóhoz jutni. Ő, mérgében földhöz vágta a kalapját, de a két ellenjelölt szimpatizánsai csak akkor csendesedtek el, amikor a parasztpolitikus elhagyta a szószéket. A derecskeiek – a Világ szerint – Gömböst sem akarták meghallgatni, aki ezért a gazdakörben próbálta Zsilinszky mellé állítani a vele elégedetlenkedőket. Azok követelték tőle, hogy jelöltesse más kerületben. Ő viszont azt kérte a Zsilinszkyvel elégedetlenkedőktől, hogy ha „*megoszlik is a tábor, haragból, bosszúból senki se csatlakozzék Mezőfőhöz.*”

A miniszterelnök kampánykörútjának következő állomása Debrecen volt. Itt a Bika-Szálló nagytermében, délben tartották meg a megyei EP gyűlését. E beszédében Bethlen elsősorban külpolitikai kérdésekkel foglalkozott. „*Minden külpolitikának az a célja, – mondta – hogy a nemzet ellenfeleivel barátságos szerződések kötésével és más eszközökkel biztosítsa a nemzet életét.*” Ennek azonban feltételei vannak: a nemzetnek megfelelő szuverenitása és egyenjogúsága legyen a többi nemzethez hasonlóan, hogy rendezett társadalmi és állami élete legyen, tekintélye pedig megfelelő gazdasági és kulturális erőkon alapuljon. Ezért semmi olyan ne történjen az országban, ami külpolitikánknak árt. „*Eredményes külpolitikát addig nem lehet folytatni, – mondta – amíg a mai pártpolitikai viszonyok fennállnak.*” Tehát arra célzott, hogy a kormány csak akkor tud eredményes külpolitikát folytatni, ha egy nagy és egységes párt támogatja. Joggal állította: a második királypuccs külpolitikánk esélyeit rontotta le és alkalmat adott a beavatkozási politikára. Rámutatott: „*ez az ellentét ma is fennáll, ék ez a nemzet testében, és amíg ez benne lesz, alig leszünk képesek a beavatkozási politikát elkerülni.*” Ez a jogos kritika a legitimistáknak szólt, elsősorban az Andrássy-Friedrich-párt választási kampányban is kifejtett politikájának.

Ezután szólt az „*októbristák és szövetségeseik*” – akiken a liberális és a demokrata ellenzékert értette – azon vádjáról, hogy a kormány „*a rendet nem meri, vagy nem akarja fönntartani. Pedig ennek épp az ellenkezője áll.*” A háború és a forradalmak után még Európában sem lehetett a rendet rövid idő alatt helyreállítani. „*Nálunk is vannak sajnálatos események, amelyek el kell, hogy múljanak és el fognak múlni, mert azon vagyunk, hogy megszűnjenek. (Éljenzés.) Ez azonban nem ad senkinek jogot, hogy rágalmazza és támadja a magyar kormányt, hogy a külföldön Magyarország hírnevét megrontsa, és külpolitikánk esélyeit megsemmisítse. (Úgy van! Taps.) Ilyen körülmények között nehéz külpolitikai téren valami eredményt elérni.*”

Ezután vázolta kormánya külpolitikai programját: „*Külpolitikánk célja ma egyéb nem lehet, mint az, hogy helyreállítsuk a magyar nemzet szuverenitását, a magyar nemzet egyenjogúságát más nemzetekkel és lerázzuk magunkról a beavatkozási politikáját. (Úgy van! Úgy van! Zajos helyeslés.) De ezt csak úgy érhetjük el,*

ha harmóniában maradunk azokkal a törekvésekkel, amelyek Európában a békét akarják megteremteni, harmóniában kell maradnunk az európai irányzatokkal.

Nem vagyunk szigeten élő nemzet, hanem egy nagy népcsalád tagja, amelynek egységes a civilizációja, mely egységes kulturális, állami és társadalmi be rendezkedésen alapul. Ilyen körülmények között nem izolálhatjuk magunkat. Hogy megint hasonlaltam éljek, mikor nemzetközi társaságban vagyunk, nem járhatunk fehér kamásliban, vagy vörös frakkban, de nem járhatunk vitézkötésben sem, hanem úgy kell viselkedni, ahogy a többi nemzet és együtt kell velük tartanunk azokban a törekvésekben, amelyek az emberiség haladását jelentik. (Úgy van! Úgy van!) Minden népnek megvan a joga az érvényesülésre, de az érvényesülés joga és lehetősége csak addig áll fenn, amíg harmóniában van az emberiség haladásával. (...) Harmóniában kell eljárni a többi néppel, mert ez az egyedüli jövőnk” – fejezte be e fontos gondolatmenetét.

A békeszerződések megkötése után kialakult európai helyzettel is foglalkozott: úgy látta, azóta vannak győző és legyőzött, uzsorázó és kiuzsorázott nemzetek. Ennek ellenére nyugtatta hallgatóságát: a győztesek velünk is tárgyalni fognak – mondta –, mert „Európának ezen a pontján a békének nélkülünk nincs értéke.” (...) Mert ez a „megcsonkított Magyarország gravitációs középpontja egy sokkal nagyobb területnek és ennek a gravitációnak erejét semmiféle eszközzel nem lehet meghamisítani”

A miniszterelnök hangsúlyozta: „*ha én türelemre intek, ez nem jelenti azt, hogy én a meghunyászkodás politikáját hirdetem.*” De. „*Amikor új Európa van kialakulóban, és új békefeltételekről tárgyalnak, ne járjunk kézigránatokkal, mert lerontjuk saját politikánk minden sanszát.*” Kifejtette: a magyar külpolitikának négy olyan közvetlen célja van, amelyek beilleszkednek a genovai tárgyalásokon körvonalazódó új békepolitikába: „*Az első a gazdasági egyenjogúság helyreállítása az egész vonalon és a gazdasági érintkezés felvétele a szomszédos államokkal. A második a reparációs kérdés elodázása. Magyarország reparációt fizetni nem képes. (Élénk helyeslés.) A harmadik a magyar kisebbségek megvédése azokon a területeken, amelyeket elszakítottak tőlünk. A negyedik a beavatkozási politika megszüntetése azáltal, hogy csatlakozunk ahhoz a politikai irányhoz, amely Európa lefegyverzését írta zászlajára.*” E közvetlen célokról külön-külön is beszélt. A háborús jóvátételek fizetésének felfüggesztésénél például már azt is kimondta, hogy „*külföldi hitel és kölcsön nélkül ez a nemzet sem pénzügyi, sem gazdasági életét rekonstruálni nem lesz képes.*” A kisebbségbe került magyarságról pedig kijelentette: „*nekünk kötelességünk, jogunk ezt a kérdést nemzetközi fórum elé vinni, mert hiszen a békeszerződés 47. és 54. szakaszában kötelezték magukat az illető államok a kisebbségi szerződés betartására.*”

Bethlen, beszédének végén ismét rámutatott: be kell illeszkednünk az európai politika nagy irányelveibe. „*Ha helyesen tűzzük ki céljainkat, akkor igenis, Európa térképének újólagos rendezésével Magyarország is meg fogja találni a maga*

helyét. (Éljenzés.) *Ennek előfeltétele azonban, hogy a belpolitikánk ne keresztesse a külpolitikánkat, hogy legyen vége mindenkorra azoknak az ellentéteknek, amelyek magyart a magyartól elválasztják.*” Kérte a megjelenteket: támogassák az EP-ot és annak debreceni jelöltjeit: Vásári Istvánt, Tolnay Kornélt és Lengyel Zoltánt.

Tehát a miniszterelnök debreceni beszédében rámutatott: az ellenzéki pártoknak nincs külpolitikai programja. Ő viszont reális külpolitikai programot adott: ebből kiderült, hogy Bethlen genovai konferencián folytatott tárgyalásokból és a szerzett tapasztalatokból jól vonta le a kormány és az ország számára hasznosítható következtetéseket. E reális külpolitikai helyzetelemzések és célkitűzések már azt is jelezték, hogy Bethlen a külpolitikában is a konszolidációt szorgalmazza. Ezt azonban az ellenzéki sajtó, – mint például a Világ és a Népszava is – elhallgatta, illetve debreceni beszédéből csak kiragadott, – ezért félreérthető – részleteket közöltek. Velük szemben a Szózat a miniszterelnök egész beszédét pontosan közölte és az azt felvezető elemzésében feltárta annak újdonságát és a legfontosabb mondanivalóját.

Nagyatádi a proletárdiktatúrát a kisebbség uralmának nevezte. Ezért *„meg kell találni a középutat, ahol a társadalom minden rétege a saját érdekeit alá tudja rendelni az ország érdekeinek.*” Hangoztatta: *„Én az osztálypolitikát alá tudom, alá akarom és alárendelem az ország, a nemzet politikájának.*”

Tehát a parasztság érdekeit alárendeli az ország érdekeinek, Mert a külföldi hatalmak, csak olyan kormánnyal kötnek szerződéseket, amelyről tudják, hogy azokat be is tudja tartani. Az országnak viszont szüksége van e szerződésekre. *„Ezért még ha volna is köztem és gróf Bethlen István között politikai ellentét, (...) azt is alárendelném az ország érdekének, hogy biztosítsuk az ország fönnmaradását.*” Elmondta: 1921 őszén Bethlen a királykérdésben megegyezésre jutott Andrássyékkel, de ők a király behozatalával azt megszegték. Ezért is *„azzal a férfival kellett összefogni, – mondta – aki elhárította az újabb megszállás veszedelmét az országról.*”

Az EP létrehozását azzal is indokolta: *„külföldi kölcsönre föltétlenül szükségünk van, hogy talpra állhassunk, ezt pedig csak erős kormány kaphat. (Úgy van! Úgy van!)”* Ártottak és ártanak az országnak azok, – mondta – akik felekezeti ellentéteket szítanak. *„Ma nincs ideje annak, hogy ilyen eszközökkel dolgozzék magyar a magyar ellen. Az ország érdekének rendeljük alá pillanatnyi sérelmeinket is.”*³⁷³

Nagyatádi beszédét itt is többször megzavarták. Így valóságos párbeszéd alakult ki a szónok és a hallgatóság között. Amikor arról beszélt, hogy pártjával miért csatlakozott Behlenhez, – a Világ szerint – ezt kiabálták feléje: *„A búzáról beszéljen, nem lehet megfizetni a kenyeret.*” Azt is megkérdezték tőle: *„Mi van Eskütt Lajossal?”* Amikor a munkásságról beszélt, akkor azt kiabálták feléje: *„Maga nem érti a munkáskérdést!”* Közben a rendőrség kezdte eltávolítani a zajongókat. Amikor a királykérdésről beszélt, a legitimisták a királyt éltették.

373 Szózat, 1922. V. 9, 1-3.

A nagygyűlés után Debrecen Egységes Pártjának vezetői a Bika Szállóban ebéden látták vendégül a miniszterelnököt és kíséretét. Pohárköszöntőjében Bethlen már durván kritizálta a liberális-demokrata és a szociáldemokrata ellenzéket. Olyan kutyáknak nevezte őket, akik *„az emberiséget boldogító eszméktől telítve azokat megemészteni nem tudták és tudják. Ezek egy ideig betegek voltak, de most kezdenek meggyógyulni és előbújnak rejtekhelyeikről. Megint megzavarják a magyar belpolitikának életét.”*

Velük szemben kijelentette: *„Mi is a haladást akarjuk és ennek az országnak az előmenetelét. Mi sem vagyunk retrográdak, de ezt az országot a kísérleti nyúl szerepében látni nem akarjuk. A haladást igenis abban látjuk, hogy erkölcsileg és anyagilag haladjunk, mert ez az igazi haladás...”* Kérte a debrecenieket: figyelmeztessék a városban erős liberális-demokrata ellenzéket, hogy az *„ő idejük lejárt egyszer s mindenkorra,”* mert *„ebben az országban rendet akarunk, haladást akarunk,”* amit azonban *„becsületes szabadsággal együtt képzelünk el.”* Bethlen még egyszer hangsúlyozta: *„ez az ország nem bír el újabb kísérletezést. Össze kell fognunk mindnyájunknak és igenis a haladás, a szabadság útján kell mennünk, de a becsületes és megfontolt szabadság és haladás útján.”* Bethlen tehát az októberi forradalomban szerepet játszó debreceni ellenzéki politikusokkal szemben, akik most is széleskörű polgári demokráciát követeltek, ismét a fontolva haladást állította szembe.

Nagyatádi pohárköszöntőjében kritizálta Andrássyék második királypuccsot eredményező és a királykérdést a választási kampány központjába helyező politikáját. Azt a nemzet ellen való bűnnek minősítette. Az ő politikájukkal magyarázta a Bethlennel való összefogását, *„akinek nem derogált született gróf létére az, hogy kezet fogjon velem, egyszerű kiskazda, vagy mondjuk paraszt létemre, együttműködjön.”* Úgy vélte a miniszterelnök zászlaja alatt a *„magyar gazdatársadalomnak, a magyar középosztálynak, az intelligenciának ősereje tömörült, és ez erősebb a királyi hatalomnál.”*³⁷⁴

A miniszterelnök és kísérete 3 óra 30 perckor már Hajdúszoboszlóra érkezett. Ott Dánér Béla fajvédő politikus mellett tartottak beszédeket. Az üdvözlő beszédekre válaszolva Bethlen itt is az összefogás fontosságát emelte ki: *„Csonka-Magyarországot a bajokból és veszedelmekből csak összefogással lehet kivezetni. (...) Ezért fogtam én össze nagyatádi Szabó Istvánnal, és ezért alapítottuk meg az egységes pártot, mert éreztük, hogy egységben van az erő és a nélkül a nemzetet megmenteni nem fogjuk sohasem. Egységre van szükségünk, ha győzni akarunk! Tegyük félre minden személyes ellentétet és sorakozzunk egy zászló alá, mert így teljesítjük kötelességünket a haza iránt.”* Nagyatádi a földreformról beszélt. Elismerte: az *„még nincs úgy végrehajtva, mint ahogy azt szeretnők, azért ne türelmetlenkedjünk.”* Ígérte: azt végre fogják hajtani, ha *„megint többségben fogunk a nemzetgyűlésbe kerülni.”*

374 Szózat, 1922. V. 9, 2.

Ezután még Püspökladányban dr. Petri Pált, miniszteri tanácsost, a miniszterelnök hűségese munkatársát, a kormánypárt jelöltjét biztosították támogatásukról. Bethlen a nemzeti egység fontosságáról, Nagyatádi a földreform végrehajtásáról és a pártpolitikai ellentétek mérsékléséről beszélt. Berettyóújfaluban Görgey József századost támogatták, aki korábban a kormányzó egyik szárnysegédje volt és Gömbös barátja. Ott Bethlen hangsúlyozta: *„munkaképes parlamentre van szükség, mert hiszen a legközelebbi esztendőben a nemzet legnagyobb kérdései kerülnek eldöntésre.”* Ezért is tartja szükségesnek: *„magyar a magyarral kezét fogva, egyesült erővel dolgozzék a nemzet érdekében. Az egységes pártban megtalálja helyét a kisgazda, a földműves, az iparos és a magyar intelligencia. Véget kell vetni ebben az országban az osztályharcnak.* (Helyeslés.) *Azért fogtunk kezét nagyatádi Szabó Istvánnal, mert a kisgazda társadalom ennek a nemzetnek gerincét képezi, mert kitart a becsületes magyar tradíció, a nemzeti függetlenség és önállóság mellett, mert nehéz és súlyos időkben megmutatta, hogy a hazáért áldozni is tud.”*

Nagyatádi és Gömbös is a kerület ellenzéki jelöltje, Szilágyi Lajos ellen mondtak beszédet. A parasztpolitikus elmondta: 1919 őszén minden erejét latba vetette, hogy Szilágyi főispán lehessen, az 1920-as nemzetgyűlési választásokon pedig képviselő. Szilágyi azonban elhagyta a Kisgazdapártot és az utóbbi évben már jó kapcsolatot ápolt a legitimistákkal. Ezért *„teljes elvi ellentét van közöttünk”*. Így Görgeyt ajánlotta a választópolgárok figyelmébe.³⁷⁵ Szilágyit azonban, – aki ott volt a gyűlésen – a nagy számban jelenlévő szimpatizánsai tüntetően megélték.³⁷⁶

Gömbös Bethlent és Nagyatádit, mint az EP vezéreit dicsérte és az ő követésükre szólította fel a gyűlésen megjelenteket. Az EP a szegények sorsával is törődik. *„Nem azért hirdetjük, hogy a szegények sorsán segíteni kell, mert választások előtt állunk, hanem mert a szegényekben magyar testvéreinket látjuk, akiket a múltban elhanyagoltak. Hirdetjük annak szükségességét, hogy az egész magyar nemzet testvéri egyetértésben haladjon (...) A vérközösség, a történelem köt össze minket. A múltnak egyik bűne, hogy elmérgesíteni engedte az osztályellentéteket. Az egységes párt itt is a kiegyenlítésre törekszik. A városnak megmondjuk azt, hogy vigyázzon a falura, mert az erős vára a nemzetnek, a falut viszont felvilágosítjuk, hogy az intelligenciára szüksége van.”*³⁷⁷ A fajvédő Gömbös, tehát a szegények helyzetének javítását is ígérte, hogy az osztályellentétek csökkenjenek. Ekkor még ez a fajvédő politika is része volt az EP politikai ideológiájának. Az adott belpolitikai erőviszonyok mellett ez ellen sem Bethlen, sem Nagyatádi Szabó nem emelte fel a szavát. A fajvédőkben ekkor még mindketten a lehetséges szövetségeseiket látták. Bethlen a fajvédők ideológiai és politikai befolyása alá került dzsentrí-hivatalnoki és katonatiszti rétegeket akarta ellenőrzése alá vonni. A parasztpolitikus pedig földreformot szorgalmazó csoportot látott bennük.

375 *Szózat*, 1922. V. 9, 3.

376 *Világ*, 1922. V. 9, 2.

377 *Szózat*, 1922. V. 9, 3.

A miniszterelnök és az EP vezetőinek tiszántúli útja sikeres volt. Egy nap alatt hét kormánypárti jelölt mellett tudtak kampányolni. Bethlen – elsősorban debreceni beszédében – a legfontosabb külpolitikai kérdésekről fejtette ki véleményét. Egyúttal válaszolt a jelentősebb ellenzéki vezérek addigi kritikáira is, amellyel reálpolitikus imázsát erősítette a hazai közvéleményben.³⁷⁸

Az ellenzéki kampány hiányosságai

Május 7-én a keresztény ellenzék legismertebb politikusai két periférikus városban, Bonyhádon és Sátoraljaújhelyen voltak. Apponyi Albert és Gratz Gusztáv, gróf Apponyi Antal támogatására utaztak Bonyhádra. Ott Apponyi Albert egyórás magyar és német beszédet mondott. Annak alap gondolata a legitimizmushoz és a magyar alkotmányhoz való visszatérés volt. A trónfosztó javaslat – mondta Apponyi – forradalmi jelenség és ezt a forradalmi alapot jelölte meg Bethlen jövődi politikájának alapjául. A régi alkotmány sziklaszilárd alapokon épült vár, amely levegőt, szabadságot, személy és vagyonszükségletet jelent. Ez az új alap pedig homokra épült lovagvár, amely előbb-utóbb összeomlik. Gratz is ezen a véleményen volt, de ő elsősorban a kormány gazdasági programját hiányolta.

Andrássy Gyula Sátoraljaújhelyre utazott Kutkafalvy Miklós támogatására. Szerinte a kormány rossz gazdaságpolitikája mellett rossz belső- és külső politikát folytat. A szabad királyválasztás szörnyű gondolat, mert azzal végleg darabokra lehet szakítani Csonka-Magyarországot is.

Friedrich István Tatán és Téten mondott beszédeket. Ő azt hangoztatta, hogy *„bombákkal, furkóbotokkal és fűtykösökkel nem lehet a zsidókérdést megoldani. Ő 1919 őszén csak a kommunistákat üldözte, de nem a zsidókat”* – mondta.

Május 7-én a liberális és demokrata ellenzék sikeres kampányt folytatott. Rassay jánosalmi jelöltjük, Fenyő Miksa a mélykúti és a jánosalmi gyűlésére utazott. Fenyő Jánosalmán született. Ekkor a GYOSZ ügyvezető elnöke volt és pénzzel is támogatta a párt működését. Mélykúton programbeszédében kifejtette a gazdasági rekonstrukció feltétlen szükségességét. Rámutatott azokra az eszközökre és módszerekre, amelyek segítségével megteremthetik a munka feltételeit és a dolgozók megélhetését.

Utána Rassay mondott beszédet. Elsősorban Nagyatádit és híveit támadta, akik – úgymond – elárulták a régi Kiszgazdapárt eredeti programját, és a párt kibővítésével létrehozták az EP-et. Ezzel a kiszgazdák a *„reakció szolgálatába”* szegődtek – mondta. Ezt úgy indokolta: *„Az egységes pártba ott látjuk mindazokat, akik évtizedeken keresztül a legélesebb küzdelmet folytatták minden demokratikus megmozdulás ellen, és harcoltak a falu érdekei és legegységesebb szükségleteinek, igényeinek kielégítése ellen.”* Annak bizonyítására, hogy Nagyatádi és hívei cserbenhagyták

378 E fejezet egy változata már megjelent: Sipos József: Bethlen, Nagyatádi és Gömbös tiszántúli választási körútja és annak eredményei. *NyJAMÉ* LVI: 2014. 303-315.

a parasztságot, a földbirtokreform helyzetét hozta fel. Utalt a pénzügyminiszter márciusi rendeletére, amely megengedte, hogy az 1000-1200 kat. hold feletti földbirtokosok egy része a vagyonszállást ne földben, hanem pénzben fizesse ki. Ez a rendelkezés is bizonyítja – mondta – hogy a „*demokratikus követelményeknek itt sem tettek eleget.*” Ebben igaza volt, mert mint már korábban rámutattunk, ez a rendelet tényleg a földbirtokosok felé tett engedmény volt. Ez ellen azonban, – mint láttuk – Nagyatádi és hívei is felvették a küzdelmet. Április elején kikényszerítették e rendelet módosítását és jelentősen szűkítették a kedvezményezett földbirtokosok körét. Erről azonban Rassay hallgatott.

Állította: a kisgazdapárt kibővítése után az ő pártjuk az egyetlen, amely „*valóban a demokratikus eszmék megvalósításáért, a falu népének gazdasági felemelkedéséért, megerősödéséért küzd. (...) Programunk politikai és gazdasági tartalmának lényege a demokrácia, minden célkitűzésünket ez a szempont irányítja. A demokratikus Magyarország a mi célunk és véleményem szerint az igazi nemzeti egység megteremtésére csak ez a program alkalmas.*”

E program a tántoríthatatlan harcosaként ajánlotta képviselőnek Fenyőt. Beszédét nagy éljenzéssel fogadták. Utána még Drozdy Győző mondott beszédet. Ő 1921 nyarán lépett ki a Kisgazdapártból és februárban csatlakozott Rassay pártjához. Ekkor már a párt *Magyar Ugar* c. harcos hetilapjának a szerkesztője volt. Ebéd után 48 lovas kocsival mentek át Jánoshalmára, ahol megismételték beszédeiket. Késő este Rassay és Drozdy még Kiskunhalasra mentek, ahol több százan várták és éltették őket.³⁷⁹

Fenyő és Rassay ekkor elmondott programbeszédeit még a liberális sajtó is csak röviden közölte. Ezért itt szükséges e párt programjának részletesebb bemutatása. Ezt azért is itt kell megtennünk, mert egyelőre éppen azt a pártprogramot ismerjük, amely Fenyő választókerületében és az ő nevével került elő. A *Mit akarunk?* c. brosúra követelte az emberi szabadságjogokat, a sajtó teljes felszabadítását, a zalaegerszegi internálótábor bezárását, a mindenkire érvényes élet és vagyonszabadságot, a politikai üldözések megszüntetését, a termelőmunka állami vállalkozásokkal való beindítását. A „*több millió holdat kitevő nagybirtokból (...) az egész dolgozó magyarságnak, szegényeknek és kisgazdáknak a földdel való ellátását sürgette.*” Hirdette, hogy „*Szabadságot, rendet, békét, munkát, kenyeret és földet akarunk!*”

E program elmagyarázta, hogy miért igazságtalan az adórendszer. Azt a progresszív adórendszer bevezetésével kívánta megváltoztatni. Ezt érvényesíteni akarták az örökösödési adónál is. Megírták a fogyasztási adóról, hogy az a „*legnagyobb igazságtalanság, mert ebben mindig az fizeti jövedelméhez képest a legnagyobb adót, akinek a legkisebb a jövedelme.*” Rámutattak a forgalmi és az öröklési adó kistermelőket érintő igazságtalanságaira. A fogyasztási adók csökkentését, a forgalmi adók eltörlését és a progresszív jövedelemadó bevezetését is követelték. Részletesen foglalkozott a 120.000 rokkant és a 60.000 hadiözvegy és árva sanya-

379 *Világ*, 1922. V. 9, 3.

rú sorsával és érdekeinek védelmével. Követelte a közigazgatás demokratizálást: az alispánok és a szolgabírók nép általi megválasztását. Az 1920 szeptemberében és a decemberében elfogadott házhely- és földreform törvények végrehajtását sürgették. A házhelyekre építkező szegények megsegítését szorgalmazta, az egységes típusú építőanyagok állami gyártásával. Részletesen foglalkozott a földreformtörvény végrehajtásának felgyorsítása érdekében teendő lépésekkel. Ebben a közel 430.000, öt hold alatti törpebirtokosnak is a földjük 10-15 holdra való kiegészítését is ígérték. Követelte, hogy a háború és a királykérdésében csak *népszavazással* lehessen dönten. Rámutatott: a Bethlen-Klebelsberg féle választójogi rendelet több százezer embert megfosztott a választójogától és a vidéki lakosságot pedig az általános, egyenlő és titkos választójogtól. Szégyennek nevezték azt, hogy Nagyatádi és pártja *„egy gyékényen árul azokkal, akik a néptől ezt a legszentebb jogát elvették.”*³⁸⁰

Tehát egy demokratikus és szociálisan is radikális programot adtak. Ezzel – titkos szavazás esetén – meg lehetett volna nyerni a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítésétől idegenkedő parasztságot. Nagyatádit azért is támadták, mert Fenyő egységes párti ellenfelétől el kellett csábítani a volt kisgazdapárti szavazókat.

Május 7-én a Rassay-párt egyik legismertebb októbriista politikusát, Buza Barnát, – aki 1918-19-ben földművelésügyi miniszter volt, – Hatvanban, ahol el akart indulni képviselőjelöltként, elővezették. Bizalmi emberei ugyan szabályosan bejelentették, hogy ekkor délelőtt Vámosgyörkön, délután pedig Hatvanban szeretnének gyűlést tartani. Az előbbi azonban a gyöngyösi főszolgabíró betiltotta. Ott már erre az időre engedélyt adott népgyűlésre egy gyöngyösi lakosnak, szolt az indoklás. Azt azonban nem tartották meg, sőt a helyiek nem is tudtak róla. Hatvanban először szóban engedélyezték a gyűlés megtartását. Másnap azonban írásban betiltotta egy rendőrfogalmazó, arra hivatkozva: a Rassay-párt elvei és törekvései annyira ellenszenvesek, – írta – hogy a gyűlésen rendzavarástól kell tartani. Ennek ellenére Buza vasárnap délelőtt megjelent Hatvanban. Hívei nagy szeretettel fogadták, és délután meghívták a Katolikus Körbe, ahol 3-400-an gyűltek össze. Buza velük beszélgetett a drágaságról és az adókról, de tíz perc múlva megjelent a rendőrség és távozásra szólította fel a kör tagjait. Mivel ennek azok nem tettek eleget, ezért Buzát és három társát a rendőrségre vezették. Ott tiltott népgyűlés tartása miatt kihallgatták őket és erről jegyzőkönyvet vettek fel. Aztán elengedték őket.

Erről az esetről másnap Buza Barna újabb levelet írt Nagyatádihoz, akivel 1919 tavaszán együtt intézték az akkori demokratikus földreform végrehajtását. *„Te elnöke vagy a kormánypártnak, s a kisujjadat sem mozdítod meg a mi törvénytelen üldöztetésünk ellen. Azonosítod magad mindazzal, ami történik, mert hiszen másképpen otthagynád a kormánypártot. (...) Mondd, te nem érzed semmi erkölcsi kötelességet annak, hogy megvédelmezd méltatlan és törvénytelen üldözések ellen a volt minisztertársaidat? (...) Azért üldöznek engem, mert a nép igazságért küz-*

380 Magyarországi pártprogramok 1919-1944. 67-80.

dők és ugyanazt a földreformot és ugyanazt a progresszív adórendszert hirdetem, mint veled és Mayer Jánossal együtt csináltam 1919 tavaszán.” (...) Pista! Ha te tudnád, értenéd azt, amit csinálsz, ha látnád, hová vezetted ezt a szerencsétlen országot, – írta – megborzadnál önmagadtól!” Levelét így zárta: „Te magasra emelkedtél, nagyon magasra. Sokan irigyelnek téged ezért. Én nem irigyellek. Én szánlak!”³⁸¹

A parasztpolitikus azonban erre a levelére sem válaszolt, de az valószínűleg növelte lelkiismeret furdalását. E hónapokban Nagyatádi többször betegeskedett. A derecskei és a debreceni inzultusok után már nem kísérté el Bethlent a kampánykörútjaira. Mint látni fogjuk elsősorban Somogy megyében kampányolt és ott segítette az agrár-demokrata hívei választási küzdelmét.

A Rassay-pártot ért választási atrocitásokhoz tartozott az is, hogy a pétervásárai választókerületben Fényes László jelöltjük egyik aláírásokkal már ellátott választási ívét Nagy József verpeléti kovácsmestertől a parádi csendőrség elvette. Ezt a párt vezetése táviratban közölte Klebelsberg belügyminiszterrel és intézkedését kérte az elvett ajánlási ív visszaadása érdekében.

A liberális ellenzék választási mozgalmának nagy jelentőségű aktusa játszódott le május 7-én Szegeden is. Ott Bárczy István, – aki a háború előtt 10 évig volt a főváros sikeres polgármestere – tartotta meg programbeszédét. Ő Ugron Gábor és Sztérényi Gábor kíséretében érkezett a városba. Ott a Belvárosi Mozgó nagytermében mintegy 2000 ember hallgatta meg. A szélsőjobboldali fiatalok megpróbáltak zavart kelteni, de a rendőrség eltávolította őket. Bárczy hosszabb beszédben foglalkozott a politikai helyzettel és többek között Bethlen egyik programbeszédéből idézte a következő fontos részt: „A társadalmi és osztálykülönbség nélkül meg kell teremteni az egységet a magyar nemzetben, a társadalmi megértés szellemét kell ápolni. Nemzeti demokráciát követel az egységes párt, teljes egyenjogúságot és polgári rendet. Ellenségei vagyunk azoknak, akik, a felekezeti békét megromtják. Súlyosan ártanak a nemzetnek azok a bűncselekmények, amelyeket ebben az országban elkövetnek. Én ezeket elítélem és ellenük a törvény szigorával járok el.”

E kijelentésekkel szemben mit látunk? – tette fel a kérdést Bárczy. „Látjuk a miniszterelnök háta mögött mindazokat, akik a társadalmi harcot, a felekezeti türelmetlenséget, a gyűlölködő antiszemitizmust, az egyoldalú osztályuralmat nyíltan hirdetik és eddig következetesen gyakorolták. Hallunk nemzeti demokráciáról és teljes egyenjogúságról, s ezzel szemben látjuk a választójog terén a tömeges jogfosztást, az Európa szerte kiküszöbölt nyílt szavazást, a közszabadságok elnyomását, a hatósági önkényt, az ellenzéki gyűlések gyakori betiltását, az erőszak és a megfélemlítés legváltózatossabb alkalmazását, az internálási rendszer virágzását, s a jogrend bizonytalanságát.”³⁸² Mint láttuk Bárczynak mindebben igaza volt. Ám beszédének alig volt olyan része, amelyben az ellenzéki polgárság és munkásság

381 *Világ*, 1922. V. 9, 8.

382 *Világ*, 1922. V. 3-4.

gazdasági és szociális érdekeit is képviselte volna. Ez az egyoldalúság, mármint csak a demokratikus jogrendszer képviselete, – mint látni fogjuk – nem volt elég az ellenzék jó eredményének elérésére.

A Vázsonyi Vilmos által vezetett Nemzeti Demokrata Párt május 7-én Újpes-ten, a Kolosszeum nagytermében tartotta meg nagygyűlését, ahol dr. Fábíán Béla, a pestkörnyéki demokrata listavezető tartotta meg programbeszédét. Vázsonyi nagy beszédben kérte a megjelenteket, hogy majd a pestkörnyéki listájukra szavazzanak. Ő is sokat foglalkozott az EP politikájával. Annak nevééről – nagy derűtséget kiváltva – azt mondta: „Magyarországon mindig arról neveznek el valamit, ami nincs benne. Ez a párt Janus-arcú. Kifelé, ott, ahol célszerű, továbbra is hirdeti a kurzust, másfelé pedig titkos ígéreteket tesz, hogy most, a választások idején, még együtt vagyunk a kurzus-emberekkel, de ha majd vége lesz a választásoknak, akkor aztán kezdődik egy másik irány, akkor eltöröljük a numerus clausus-t, akkor életbe lép a teljes jogegyenlőség és akkor liberális irányba haladunk.”

Jól látta, hogy az EP-be sokféle nézet és érdek képviselői tömörültek. Ahogy ő mondta abban megtalálhatók a „detronizáló legitimisták, a szabad-királyválasztó republikánusok, a gyűlöletet hirdető kereszténypártiak, a nagyurak és a latifundiumok tulajdonosait szolgáló kiscgazdák, szóval minden gyönyörű tulajdonság megtalálható bennük.” Erőteljesen kritizálta a Nemzeti Polgári Pártot, amelyet szerinte a kormány talált ki, és amelynek első programpontja, hogy a „szabadelvű ellenzékkel nem hajlandó semmiféle közösséget vállalni.”

El kell jönni a kijózanodás korszakának – mondta – amikor a „dolgozók milliói, keresztények és zsidók egyformán összefognak.” Ezért sürgette a „keresztény és a zsidó kispolgárok” összefogását a szervezett munkássággal, mert akkor „meghódíthatjuk ezt a szegény, megcsontított Magyarországot” ennek a népnek. Így látta megteremthetőnek a „nagy, szabad, boldog, nemzeti és demokrata Magyarországot.”³⁸³

A május 7-én történeteket liberális és demokrata ellenzék legfontosabb sajtóór-gánuma a Világ úgy értékelte, hogy az számukra sikeres, a kormánypártra pedig sikertelen volt. Bárczy szegedi sikeres szerepléséből pedig arra következtettek, hogy az ország második városa követni fogja a főváros példáját. Mivel az EP a 25 fővárosi kerületben nem állított listát, ezért feltételezték: ott a titkos szavazás miatt mindenütt az ellenzék fog győzni. Sőt! Számításaik szerint a 44 titkos választókerületből aligha fog megkapni tízet, de azt is lehetségesnek tartották, hogy csak négyet. A liberális ellenzék vezetői nagyot tévednek akkor, - írták - amikor a nyíltan szavazó választási kerületekben „kedvezőtlennek látják pártjuk esélyeit.”

Elismerték: „ma a választóknak ötven százaléka direkt vagy indirekt módon függ a kormánytól”. Vitatták, hogy e függőségi viszony miatt 10 eset közül nyolcban az EP jelöltjei mögé állíthatók a szavazók. Szerintük a nyílt választási kerületekből befutó jelentések azt bizonyítják, hogy a „függőségi viszony ellenére” ezek

383 Világ, 1922. V. 9, 2.

a választók is felsorakoznak az ellenzék mellé. Mert sokan vannak azok, akik úgy érzik, hogy az „ország jövőjével szemben erősebb és parancsolóbb a függőségi viszonyuk, mint a kormány szerveivel szemben.” Elismerték: a „nyílt választás által akaratlanul is képviselt erős nyomás, a hatalmas választási apparátus és az anyagi eszközök kiapadhatatlansága” a kormánypárt három nagy előnye.³⁸⁴ Mint a következő fejezetekben látni fogjuk ez utóbbi megállapításuk volt realisabb.

A liberális-demokrata és a szociáldemokrata ellenzék önbizalmát csak növelték azok a vidékről érkező jelentések, amelyek az EP választási esélyeit is igen kedvezőtleneknek állították be, még a nyílt szavazásos kerületekben is. A Világ ezzel magyarázta azt is, hogy 8-án és 9-én a kormány tagjai és a kormánypárt vezetői többször is tárgyaltak a kialakult helyzetről és az esélyeik javításának lehetőségeiről. 9-én pedig Bethlen és Klebelsberg egész nap külön-külön kihallgatáson fogadták a főispánokat és velük részletesen megtárgyalták a választási kérdések „egész komplexumát.”

A Világ „Egyre rosszabbodnak a kormánypárt kilátásai” c. cikkében tudni vélte: e tárgyalásokon kiderült, hogy „Klebelsberg optimizmusa valóban túlzottnak” bizonyult, mert a főispánok „nálánál sokkal sötétebben látják a helyzetet.” A főispáni jelentések között – állítólag – több arról szólt, hogy a kormánypárt hivatalos jelöltjeinek egy részének „vissza kell lépni, mert semmi kilátásuk nincs a győzelemre.” Ennek tulajdonították azt is, hogy Bartos János, a szentgothárdi kerület hivatalos jelöltje visszalépett.³⁸⁵

A miniszterelnök és a belügyminiszter főispánokkal történt tanácskozásán történetekről azonban – egyelőre – nincs eredeti forrásunk. Ezért valószínű, hogy ott inkább a főispánok és az általuk irányított megyei közigazgatás további választási teendőit beszélték meg. Ez szorosan összefüggött a kormánypárt választási teendőivel.

A liberális és demokrata ellenzék önbizalmát az is növelte, hogy Apponyi a szegeci népgyűlés öt üdvözlő táviratára így válaszolt: „A jogfolytonosság helyreállításáért, a törvényes királyságért, a jogrend sérthetlenségéért és a demokratikus haladásért való küzdelemben lankadni nem fogok.”

A Függetlenségi Kiszgazda-, Földműves- és Polgári Párt önbizalmát pedig az növelte, hogy május 9-én a Hadirokkantak Gazdasági Pártjának tiztagú küldöttsége közölte Rassayékkal: a választásokon a „liberális szövetség listáját fogják támogatni.” E párt működése lényegében a fővárosra terjedt ki. Elnöke, Gladányi József, Rassayt üdvözölve kijelentette: „mi rokkantak csak a liberalizmus diadalától várjuk sorsunk jobbra fordulását.”

Május 9-én este Rassay pártja vacsoráján szólt arról a röpiratról, melyet elle- ne és más ellenzéki politikusok ellen terjesztenek. Azon nincs feltüntetve annak kiadója és a nyomda sem. Ez a nemtelen fegyverekkel vívott harc azt bizonyítja,

384 Világ, 1922. V. 9, 2.

385 Világ, 1922. V. 10, 2-3.

– mondta – „a kormány és az egységes párt már érzi, hogy inog a talaj alatta az országban.”

Elítélte a kormányt azért is, mert az előző napon olyan félhivatalos kommünikét adott ki, amelyben burkoltan ugyan, de arra célzott, hogy „*kényszeríteni fogja a nemzetet, hogy neki adjon többséget. Az abszolutizmusnak ennél cinikusabb (...) beismerése példátlan a magyar történelemben*” – mondta. Kritizálta a kormánykörökből származó azon híreket is, hogy ha nem jön létre egy homogén kormánypárt, akkor újabb választások fognak következni. A homogén kormánypárt kialakulatlanságának okát ő Bethlen kétszínű választási politikájában látta: „*Természetes, hogy nem lehet homogén az a többség, amely egyik oldalon antiszemita, a másik oldalon a liberális zászlóra esküszik fel*” – mondta. Ezzel egyrészt az EP-én belüli Gömbös-csoportra gondolt, akik fajvédők és antiszemiták voltak. Másrészt a volt munkapártiakra és az agrárdemokratákra. Okosan vette észre: Bethlen ugyan gyakran a független nemzeti királyság gondolatát hangoztatja, de óvakodott attól, hogy az ezzel kapcsolatos problémákat tisztázza: így például még egyszer sem hallották tőle azt, hogy nyíltan az 1921. évi XLVII. t.-c. alapjára helyezkedik, – mondta – azt sem, hogy azt nemcsak a külső kényszernek engedve hoztuk meg. Tehát „*a miniszterelnök úr nagyon kétszínű játékot űz. A külföld felé Habsburg-ellenesnek mutatja magát, de minden esetre fenntartja magát egy Habsburg-restauráció esetére is.*” Ebben volt igazság. Ugyanakkor láttuk: Bethlen és az EP elkötelezte magát az Habsburg-ház detronizációja mellett. Végül magabiztosan kijelentette: a kormánynak nem fog sikerülnie megfélemlíteni az ellenzéket és terrorizálni az ellenzéki sajtót és erőszakkal sem fogja tudni megakadályozni, hogy az „*ellenzéki pártok olyan súllyal jussanak be a parlamentbe, amilyentől a kormány fél.*”

Joggal kifogásolta Bethlen debreceni választási beszédének azt a részét, hogy meg kell menteni az országot az októberi forradalom következményeitől. Én nem vagyok októberi politikus – mondta – de azokat az elveket, amelyeket az októberi forradalom hirdetett, a „*gyülekezési szabadságot, a sajtószabadságot, a becsületes földreformot, az emberi jogok szabadságát én is magamévá teszem éppen Bethlen Istvánnal és politikai társaival szemben.*” Ez kiállítás volt az októberi forradalom legfontosabb programpontjai mellett, amelyek nélkül elképzelhetetlen volt a demokratikus Magyarország felépítése.³⁸⁶

A Világ május 11-i száma már azt is érzékeltette, hogy a „*kormánypárt az előkészítő pergőtűz után már készülődik a frontáttrésre.*” Ennek első jelének tartották azt a fenyegetést, hogy amennyiben a kormány nem szerez megfelelő többséget, úgy újabb választásokat fog elrendelni. A kormánypárt radikálisabb fellépését mutatta az is, hogy Debrecenben az ellenzéki hangulat letörésére már nem csak vasárnapokra, de az egész hétre kibérelték a Bika-szállót, hogy az ellenzéki jelöltek ne tarthassanak választási gyűléseket. A kormánypárt megvásárolta a városi ellenzéki lapokat, hogy az ellenzéket teljesen megfosszák

386 Világ, 1922. V. 10, 2-3.

a nyilvánosság lehetőségétől. Így például Orbók Attila, – aki az előző nemzetgyűlésben a Kisgazdapárt liberális csoportjához tartozott és most pártonkívüli programmal indult Debrecenben – csak apróhirdetésekből közölte a választóival, hogy a jelöltségét fenntartja. Derecskén, – ahol, mint láttuk a miniszterelnök is Zsilinszky Endre mellett kampányolt, de ahol nagy tömegek támogatták Mezőfi Vilmos agrárszocialista jelöltet is – a miniszterelnök látogatása után a szolgabíró házkutatást tartott Mezőfi pártjának vezető embereinél és elkobozták a párt összes nyomtatványait. Továbbá a választók névjegyzékét, az aláírásokkal ellátott ajánlási íveket, sőt Mezőfi magánleveleit is. Ugyanezt tették Hajdúbogason is!

Persze arra is akadt példa, hogy akár ismert kormánypárti jelölteknek is nehezen gyűltek össze az ajánlási aláírások. Például Meskó Zoltánnak, aki az EP egyik alelnöke volt, és a kiskőrösi választókerületében még mindig nem volt meg a megfelelő számú ajánlója. Kecelen pedig kifütyülték. A Világ abban reménykedett, hogy vele szemben Luca Pál Rassay-párti jelöltet fogják megválasztani.³⁸⁷

Bethlen Nyugat-dunántúli kampánykörútja

Május 13-án, szombaton este indult el Bethlen a háló- és étkezőkocsival is ellátott különvonaton a dunántúli kampánykörútjára. Útjára elkísérte Vass József kultuszminiszter és Hegyeshalmy Lajos kereskedelmi miniszter, akik a kormánypárti KNEP és az EP közös jelöltjei voltak a vasvári és a szombathelyi választókerületekben.

A vonat 14-én reggel fél nyolckor érkezett meg a celldömölki állomásra. Ott Maróthy László főispán, Gyömörey György a választókerület egységes párti jelöltje, Herbst Géza alispán és dr. Radó Gyula pártelnök köszöntötték a vendégeket. A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (továbbiakban: MANSZ) helyi szervezete és a protestáns nőszervezet vezetői virágcsokrokkal köszöntötték a miniszterelnököt.

A gyűlés nyolc órakor kezdődött a városháza előtti téren. Gyömöreynek gróf Cziráky György legitimista politikus volt az egyik ellenfele. A másik pedig Mohácsi Lajos Marcalgergely református lelkésze. Ő – mint láttuk – április 11-én elbarátaival együtt kivált az EP-ből és megalakították a 48-as-Kisgazda-Földműves és Polgári Pártot. Május elején pedig a Rassay által vezetett Függetlenségi Kisgazda-, Földműves- és Polgári Párttal kötöttek választási szövetséget. Cziráky még egyetlen programbeszédet sem tartott a választókerületben. Mégis veszélyes ellenfél volt, mert gróf Mikes szombathelyi püspök korábban kibocsátott egyházi körlevele, a legitimista jelöltek támogatására szólította fel a Nyugat-Dunántúl katolikus többségét.

A Szózat szerint Mohácsi ellenzéki fellépése paptársai körében sem találkozott teljes egyetértéssel és az egyházmegyei lelkészi értekezlet tiltakozott is szereplé-

387 *Világ*, 1922. V. 11, 2-3.

se miatt. Különösen a földreform tisztességes végrehajtásáért kampányolt, amit a Szózat szintén kifogásolt, mert azt túl radikálisnak tartotta.³⁸⁸

Bethlen a városháza erkélyéről a mit akar az EP kérdésre a következőket mondta: *„Független Magyarországot, erős Magyarországot nemzeti királysággal. Szociális és felekezeti békét akar, keresztény nemzeti demokráciával. Szociális és felekezeti békét azért akarunk, – mondta – mert a nemzetet „a romlásba a szociális torzsalkodás és az osztályok egymás elleni harca döntötte. Ennek a harcnak véget kell vetni.”*

A legitimisták azon vádjaira, hogy az országban protestáns kormány van, amely protestáns királyt akar, ezt válaszolta: *„Nincs protestáns kormány, csak magyar. Nincs felekezeti állam, csak nemzeti, amely nem akar semmiféle protestáns királyt a nemzet katolikus többségének. Keresztény nemzeti demokráciát akarunk”* – ismételte meg. Mert e nélkül *„nincs erős nemzet. E nélkül nincs nemzeti kormány, amely a nép széles vállain nyugszik.”*

E nagy célok érdekében – mondta – *„demokratikus alapokra akarjuk az alkotmányt fektetni.”* Ezért *„meg kell reformálnunk alkotmányos intézményeinket, meg kell alkotni a főrendiház reformját, meg kell szűnni annak az időnek, amikor születési előjogok alapján hoztak törvényt. Gondoskodni kell arról, hogy a főrendiházban a magyar kultúrának vezető szerepet vivő tagjai is részt vehessenek a törvényhozásban. Az önkormányzatokhoz hozzá nem nyúlunk, de itt is gondoskodni fogunk arról, hogy minden társadalmi osztály megfelelő érdekképviselést nyerjen a törvényhozó városi és községi bizottságokban.”* Ezzel a kompromiszumos formulával egyrészt az önkormányzatokban ülő virilistákat, vagyis a vagyonosokat nyugtattatását, Másrészt a Kisgazdapárt agrár-demokrata csoportja követései egy részének a megvalósítását is ígérte.

Vállalta a földreform *„becsületos”* végrehajtását. A rá oly jellemző módon hoztátette: azt nem azért csináljuk meg, hogy a *„földbirtokos osztályt szegényebbé tegyük, hanem, hogy a földnélkülieket földhöz juttassuk.”* Ígérte azt is, hogy a kormány megfelelő beruházási programokkal új munkahelyeket fog teremteni.

A miniszterelnök tehát lényeges kérdésekkel foglalkozott és már itt válaszolt a legitimisták által felvetett és a katolikus többséget foglalkoztató kérdésekre. Ezeknél azonban fontosabbak voltak az alkotmány demokratikus alapokra való helyezéséről mondott ígéretei. A főrendiház megszüntetését, illetve reformját a Kisgazdapárt agrár-demokrata csoportja is követelte. Bethlen itt a lehetséges kompromiszumot, vagyis a főrendiház reformját ígérte: a születési előjogok megszüntetésével és a kulturális élet vezetőinek bevonásával. Ez a legitimista arisztokrácia megfélemlítését is szolgálta. Az önkormányzatok reformjáról azonban csak azt a homályos ígéretet tette, hogy azokban minden társadalmi

388 *Szózat*, 1922. V. 16, 1-2. Ott voltak még: Eckhardt Tibor sajtófőnök és dr. Kassay Béla, a miniszterelnök titkára. A kormánypárt vezetőségét Simonyi-Semadam Sándor volt miniszterelnök képviselte. Az Egységes Párt vezetőségéből most hiányzott Gömbös Gyula ügyvezető alelnök, aki ezen a napon saját abádszalóki választókerületében mondta el programbeszédét.

osztály megfelelő képviselőt kap. Tehát mindkét kérdésben az általánosság szintjén beszélt.

Vass József foglalkozott a királykérdéssel és a legitimisták által folytatott felekezeti vitákat elítélte. A gyűlés végén Hegyeshalmy Lajos is a választók figyelmébe ajánlotta Gyömöreyt. Ezután a miniszterelnök kíséretével Kőszegre utazott. Ott a város nevében Jambrics Lajos polgármester és Veres István nagybirtokos, az EP helyi elnöke köszöntötték. Bethlen válaszában hangoztatta: *„mi az egységet, békét, az egyetértést és a megbocsátást hirdetjük.”* A népgyűlésen pedig, – ahol Rakovszky Iván volt nemzetgyűlési képviselő mondta el programbeszédét – ismét a konszolidáció feladatairól beszélt: *„Az a meggyőződés vezet minket, hogy csakis a polgárság becsületes munkája és az egész társadalom egyetértése lesz képes ezt az országot talpra állítani. Negyven éve küzdöttünk az önálló hadseregért, önálló vámterületért, nemzeti jegybankkért és önálló külpolitikáért. Mindez egy nap alatt az ölünkbe hullott. Van nemzeti hadseregünk, de le van szerelve. Van önálló pénzügyünk, de nincs hozzá pénzünk. Van önálló vámterületünk, de nincs hozzá területünk. (...) Hogy ezeket a vívmányokat értékessé tehessük, ehhez a képességet nem várhatjuk a szerencsétől, hanem csak saját magunktól, az egész polgárság becsületes munkájától.”*

Itt is hangoztatta: az EP *„társadalmi békét akar.”* A nemzetet csak akkor lehet kivezetni a bajból, ha a *„társadalmi és az osztálybéke helyreáll”* – mondta. Végül azzal biztatta a hallgatóságát, hogy a *„trianoni béke nem az utolsó szó, amelyet Európa kimondott és közeledik az idő, amikor majd szebb napokat élhetünk.”* A felelősséget azonban elhárította magától, mert így fejezte be a beszédét: *„Ez azonban inkább önköztől függ és nem a kormánytól, mert a nemzetnek sorsa a nemzet kezében van.”* Ennek ellenére beszédét nagy tetszéssel fogadták a kőszegiek.

A népgyűlés után a városházán tartott ebéden Bethlen még a következőket mondta: *„ez a választás sokkal fontosabb, mint hinnénk, mert nem normális időket élünk. (...) Azt hiszem, csak erős kormány és egységes kormányzópárt lesz képes ezt az országot megmenteni azoktól a bajoktól, amelyek még mindig fenyegetik.”* A miniszterelnök szavait és támogatását Rakovszky Iván köszönte meg és felhívta a város társadalmát, hogy *„szervezkedjék és tömörüljön az Egységes Párt zászlaja alá.”*

A miniszterelnök tehát a Kőszegen elmondott beszédében is reálisan vázolta a belpolitikai helyzetet és foglalta össze a kormány előtt álló konszolidációs feladatokat. Ezután Bethlen Szombathelyre utazott. A kőszegi ebéd után még Simonyi-Semadam Sándor szólt a külpolitikai helyzet és a királykérdés összefüggéseiről. Erről beszélt Eckhardt Tibor is: kifejtette a legitimista és a szabad királyválasztók közötti ellentétek nemzeti egységet bomlasztó hatását, amelyet – szerinte – elvi szinten a magyar alkotmányos keretek között kell és lehet majd megoldani. A sajtófőnök szólt a Szombathelyen Lingauer Albin szerkesztésében megjelenő legitimista Vasvármegye c. újság társadalombomlasztó tevékenységéről is. Patacsi Dénes, Baranya megyei kispapja pedig a város és a falu együttműködésének szük-

ségességét emelte ki. A Kőszegen maradt miniszterelnöki kíséret tagjai autón mentek Szombathelyre.

Szombathelyen

Bethlent a szombathelyi állomáson is nagyszámú és lelkes közönség várta. A vármegye nevében dr. Maróthy László főispán, a keresztény pártokból egyesült Hegyeshalmypárt nevében pedig dr. Németh Gyula pártelnök üdvözölte. Tehát Szombathelyen a KNEP Hegyeshalmypárt támogató csoportja – a választási kampány idejére – szövetséget kötött az EP városi szervezetével és ilyen szervezeti keretekben támogatták a miniszter kampányát.

A pályaudvaron elhangzott köszöntésekre a miniszterelnök így válaszolt: *„innen Szombathelyről és Vasvármegye területéről indul ki a propagandaharc a kormány ellen. Azért jöttünk ide, hogy ennek a propagandának a szemébe nézzünk. (Éljenzés!)”* Magabiztosan kijelentette: a legitimista *„propagandának nincs talaja az országban,”* azt le is fogjuk győzni.

Az állomásról a miniszterelnök és kísérete a közönség sorfala között a város házára hajtatott. Ott Herbst Géza alispán és Joódy Endre kerületi rendőrtanácsos(!), valamint a vármegye tisztségviselőinek tisztelgését fogadta. Onnan a megye előkelőségeivel a Kultúrpalotába hajtatott. Ott először Hegyeshalmypárt beszélt, aki nem adott részletes programot, mert arról korábban már kétszer beszélt. Most azt emelte ki, hogy a kormány eldöntötte, még a választások előtt javítani fog a közalkalmazottak súlyos helyzetén. Tiltakozott a legitimisták azon vádjai ellen, hogy a kormány az 1921-es őszi detronizációval forradalmi alapra helyezkedett volna. Hangoztatta, megvalósította a szombathelyi kereskedők kívánságát: a városban áru- és terménytőzsdét hoztak létre. Ígérte, – ha megválasztják – az értéktőzsdét is létrehozzák. E példák is mutatják, hogy a választásokon – már akkor is – kemény gazdasági és pénzügyi érdekérvényesítésért is folyt a küzdelem.

Utána – éljenzés és taps kíséretében – Bethlen emelkedett szólásra és egy lendületes beszédben rámutatott az ellenzék és különösen a legitimisták – szerinte – kétszínű játékára. Kijelentette: ő a választási kampányban már többször kifejtette a kormány programját. Az ellenzék részéről azonban ő programot eddig még nem hallott, csak vádaskodásokat. Ezekkel az ellenzék az országban a *„szerencsétlen háború és a forradalmak okozta nyomorúság következtében beállott elégedetlenséget”* akarja fokozni. *„Az elégedetlenséget könnyű fokozni és szervezni, de ez nem komoly program.”*

Volt igazság az állításában. Abban is, hogy a *„kormány nagyon súlyos örökséget vett át (...) a háború, a forradalmak és az idegen megszállás folytán, és ennek következményeit az ország még hosszú éveken át sanyalni fogja, pillanatnyilag segíteni rajtuk nem lehet és csak a nemzet vállvetett munkája lesz képes az országot ebből a helyzetből kiemelni. (Úgy van! Úgy van!)”*

Ezután sorban válaszolt azokra a vádpontokra, amelyeket Andrassy és legitimista társai az utóbbi időben a kormányról állítottak. Helyeselte az ellenzék „*Tessék takarékoskodni!*” követelését. Akkor nem kell követelni a legdrágább reformokat, – mondta. A beszédéből nem derült ki, hogy mely reformokra gondolt. Foglalkozott a folytatódó drágasággal is. Visszautasította az ellenzék vádját, hogy az 1921 tavaszán visszaállított mezőgazdasági szabadforgalom okozta volna az „*általános óriási drágulást.*” Jogosan mondta: „*a mai viszonyok között sem ez a kormány, sem az ő kormányuk nem tudna vállalkozni arra, hogy újból rekviráljon és maximáljon.*” Ezzel összefüggésben beszélt arról is, hogy miért nem lehet még szabaddá tenni a külkereskedelmi fogalmat.

A miniszterelnök elismerte, hogy a gyorsuló infláció miatt a tisztviselők helyzete nagyon rossz. Bejelentette: a napokban megjelenik egy kormányrendelet, amely a „*tisztviselők fizetését felemeli majdnem arra a fokra, mint ahogy azt a KANSZ követelte.* (Éljenzés!)” A többségében városi és megyei tisztviselőkből és hozzátartozóikból álló közönség tehát ezt a bejelentést is éljenzéssel fogadta. Bethlen visszautasította azokat az ellenzéki állításokat, hogy az országban nincs jogrend. Azokért a sajnálatos bűncselekményekért, amelyek a közrendet megzavarják – mondta – nem a kormány a felelős és „*nem oka ezeknek.*” Becsületszavára állította: a „*kormány minden bűncselekménnyel szemben férfias eréllyel jár el és fog eljárni.*” Ehhez persze hozzátette: „*azok az urak, akik a kormánynak ezt a szemrehányást teszik – jobb és baloldali radikálisok – részben osztályvizgatást, részben felekezeti izgatást végeznek. Aki izgatást végez, számoljon azokkal a következményekkel, amelyek ebből folynak.*” Sőt! Már azt állította: „*az izgatás az oka annak, hogy a közhangulat még nem nyugodott meg és hogy bűncselekmények fordulnak elő.*” Tehát Bethlen a szélsőjobboldal által elkövetett terrorcselekményekért az ellenzéki politikusokat tette felelőssé és még meg is fenyegette őket.

A legitimista ellenzék vezérének Andrassynak a kampányban a kormány és ellene felhozott vádjaira reagált. Először a hálátlanság vádját utasította vissza: Andrassy ugyanis azt emlegette, hogy ő volt az egyike azoknak, akik 1921. április elején a Teleki-kormány távozását sürgették. Bethlen elismerte: akkor Andrassy őt „*rábeszélte,*” hogy vállalja a kormányalakítást. „*Azonban megegyeztünk abban az alapon, hogy a királykérdést nem bolygatjuk és, hogy puccsokat a kormány nem fog túrni. Viszont a detronizációhoz sem fog hozzájárulni. Én ezt az alapot becsületesen betartottam 1921. október 20.-ig. Betartottam még a pécsi beszédemben is.*” Ez tényleg így történt! Ezért a miniszterelnök joggal állította, hogy a kettejük közti „*megegyezést nem én szegtem meg.*”

Bethlen visszautasította a legitimisták első és második királypuccsal kapcsolatos vádjait is. Emlékeztette Andrassyt: 1921 áprilisában neki is az volt a véleménye, hogy „*veszélyes a nemzetre nézve, ha a király itt marad. Már pedig ez a veszély csekélyebb volt, mint októberben. Mégpedig azért, mert áprilisban még*

*nem volt készen a gyűrű körülöttünk. A kisantant gyűrűjébe még nem tartozott bele Románia sem és áprilisban még hadseregünk sem volt leszerelve, amennyiben az ellenőrző bizottság csak október elején jött Magyarországra és szerelte le a magyar hadsereget arra a létszámra, amelyet a trianoni szerződés előírt.*³⁸⁹

Andrássy állítására, hogy a kisantant esetleges támadását a nagyhatalmak leintették volna. Bethlen szerint éppen ellenkezőleg: az antanthatalmak már 1920 februárjában kimondták: a Habsburg-ház restaurációját nem fogják tűrni. És amikor 1920 októberében ez a kérdés újra napirendre került, akkor is kijelentették: „*abban az esetben, ha a kormány azt elősegíti, szabadkezet ad a kisantantnak.*” Ebben is igaza volt a miniszterelnöknek!

Nevetségesnek tartotta a legitimisták azon vádját is, hogy a detronizációs törvény, az 1921. évi XLVII. tc. „*forradalmi alapon áll.*” Elmondta, ha ez a vád igaz lenne, akkor Andrássy is forradalmi alapon állna. Ugyanis 1921. október végén Tihanyban az ország egy „*magas dignitáriusa előtt*” ő is úgy nyilatkozott, hogy a detronizációt az ország érdekében elkerülhetetlennek tartja. Sőt! Azt az üzenetet küldte, hogy azt Bethlennek kell végrehajtania, mert különben „*sokkal rosszabb állapotok fognak előállni.*” Ezért Andrássy ne álljon elő ilyen kijelentésekkel, – fejezte be Bethlen ezt a találó választát is.

Azokkal a legitimista vádakkal szemben pedig, amelyek azt állították, hogy a kormány nem teljesítette a kötelességét a királyi családdal szemben a miniszterelnök kijelentette: „*Nem felelnek meg a valóságnak és csak propagandacélt szolgálnak, hogy ezzel agitálva politikai pártot toborozzanak össze.*” Elmondta: a királyi család megélhetési költségeinek növelésére 1922. február 20-ig, amíg a nemzetgyűlés együtt volt Apponyi Albert és társai sem tettek javaslatot. „*Ha tehát hibás valaki, ők velünk együtt hibásak.*” Azt is elmondta, hogy 1921-ben a királyi család magyarországi javainak összes jövedelme 12 milliót tett ki. Ebből azonban a király meghatalmazottja „*csak 5 milliót vett föl. Mirajtunk nem múlt, hogy nem vett fel többet.*” Sőt! Azt is állította, hogy ez az 5 millió sem jutott el a királyi családhoz, mert egy részét a legitimisták propagandacélokra fordították. Az elmúlt hetekben erről a kérdéstről kibontakozott sajtóvitában Andrássy már elismerte, hogy 30.000 koronát fordítottak erre a célra. Ezzel szemben Bethlen azt állította, hogy „*ez az összeg egymillió koronánál is nagyobb.*”

A miniszterelnök azt is bejelentette: a király halála után a kormány „*saját felelősségére* – amihez még felmentvényt kell kérnie a nemzetgyűléstől – *hárommilliót juttatott a királyi család fenntartására.*” Ezért e téren is minden vádat visszautasított. És ezt, – mint láttuk – érveivel jól megalapozta. Szerinte azok léptek forradalmi alapra, akik nem ismerik el érvényesnek a meghozott törvényeket, és így lehetetlenné teszik az ország külpolitikáját is.

A miniszterelnöki beszéd végén ismételtén kijelentette: „*Ennek az országnak békére, nyugalomra van szüksége, hogy polgári rend mellett polgári munkával las-*

389 Szózat, 1922. V. 16, 1-2.

sanként újból fölemelkedjünk.” Ehhez kérte az EP-vel együttműködő Hegyeshalmy Lajos támogatását.³⁹⁰

A miniszterelnök beszéde után Patacsi Dénes Baranya megyei kisgazda, az EP egyik vezetőségi tagja szólalt fel. Ő azt állította, hogy aki a város és a falu népe közötti ellentéteket szítja, az a saját és a nemzet sírját ássa meg. Kritizálta a liberális demokrata ellenzéket, akik – szerinte – a parasztságnak a kampányban azt ígérik, hogy ha ők kerülnének kormányra, akkor a vagyonsváltást elengednék. Ezt demagógiának és izgatásnak nevezte, mert így nem lehetne az államháztartást rendezni. Ezért az ilyen politikusok a népnek és a nemzetnek kárára vannak. „*Ilyen Rassay, – mondta – aki keresztény párti volt és annak idején azzal vádolt minket (a kisgazdákat – S. J.), hogy zsidópártiak vagyunk, most pedig megfőr Drozdyval és zsidótársaival, Vázsonyival, Sándor Pállal és a többiekkel.*” Patacsi e kijelentései is mutatják, hogy az 1922-es választásokon az EP vezetőinek egy része az akkori liberális ellenzék zsidósággal való együttműködését is felhasználta lejáratásukra. Ezek az antiszemita megjegyzések Nyugat-Dunántúlon sem maradhettek eredménytelenek. Bár a Szózat elismerte, hogy voltak olyanok, akik közbeszólásokkal igyekeztek megzavarni Patacsit.

A gyűlés utolsó szónoka Simonyi-Semadam Sándor volt. Ő – az EP egyik vezetőségi tagjaként – a legitimizmus és az alkotmányosság elméleti kérdéseit fejtegette. Bethlen érveit erősítendő azzal zárta a beszédét, hogy az 1920. évi I. tc. és az 1921. évi XLVII. tc. alapján kell állni addig, amíg meg nem változnak a külpolitikai erőviszonyok, és szabadon határozhatunk a nemzet sorsa felett.

A gyűlésen ott voltak Cziráky emberei, de közbekiabálásaikkal csak néha tudták megzavarni a szónokokat. Bethlen és kíséretének távozásakor azonban az utcán már többen Czirákyt éltették.

Ezután a miniszterelnök és kísérete Rum községbe ment, ahol Vass József kultuszminiszter kampányát segítette. A miniszter a paraszti tömegnek elsősorban a földreformtörvény végrehajtását ígérte. Elismerte, hogy az országban „igen sok a nagybirtok, de még több a földönfutó, becsületes, dolgos, keménykezű és keresztény lelkületű ember, akik azonban az élet mostohasága következtében nem tudott hozzájutni ahhoz, hogy családja részére egy darab földet szerezzen.”

Ennek ellenére határozottan állította: „*Ingyenes földosztást azonban sohasem szabad hirdetni, mert aki a másét törvény ellenében elveszi, vétkezik az Isten és az ember törvénye ellen.*” Ne menjenek fejjel a falnak – mondta –, mert akkor az egész nemzetet végromlásba sodorják. A türelmetlenek megnyugtatóra kijelentette: a kormány elhatározta, hogy a törvényt végrehajtatja, és akik ezt sürgetik, azok meg is fogják kapni azt, amire jogosultak.

Jellemző módon Bethlen nem erősítette meg ebben. A trianoni békeszerződés következményeiről beszélt és arról, hogy az anyagi javaknál többet ér az erkölcsi tőkénk. Ha a nép „*becsületesen, szorgalmasan összetart, akkor van jövője ennek a*

390 Szózat, 1922. V. 16, 1-2

népnek, és mindent visszaszerezhetünk és vissza is fogjuk szerezni, amit elvesztettünk.” Tehát nem a földreform végrehajtását ígérte a parasztoknak, hanem Nagy-Magyarország visszaszerzését.

A miniszterelnök és kísérete az esti órákban visszatért Szombathelyre. Ott este 9 órakor a Sabária étteremben 300 terítékes bankettet adtak tiszteletükre. Borsics Béla bankigazgató miniszterelnökre mondott pohárköszöntőjére ő így válaszolt: A belpolitikában „*két ellenséggel kell megküzdenünk.*” Az egyik oldalon az októbristákkal, akik elérkezettnek látják az időt, hogy „*ismét a fórumra léphetnek. Látom, – mondta – hogy Buza Barna és Fényes László mandátum után vadásznak.*”

A másik oldalon a legitimistákat említette, akik „*időszerűtlen közjogi kérdések forszírozásával*” akadályozzák a kül- és belpolitikai konszolidációt. Ezért mindkét politikai irányzat ellen harcot hirdetett! Velük szembeállította a kormány reálpolitikáját, mert szerinte „*nem közjogi kérdések körül fordulnak meg az erőviszonyok. (...) A valóság az – mondta – hogy közgazdaságot és kultúrpolitikát kell csinálnunk. Kultúrpolitikát, amely alkalmas arra, hogy ennek a nemzetnek erejét újból kifejlessze, naggyá és hatalmassá tegye.*”³⁹¹ Ezek a célkitűzések közelebb voltak a realitásokhoz, mint a legitimista ellenzéké.

Május 15-én, hétfőn a miniszterelnök és kísérete folytatta nyugat-dunántúli kampánykörútját. Először Körmenten, aztán Répcelakon, majd Csornán mondott rövid beszédeket. E helyeken – jó érzékkel – elsősorban arról beszélt, hogy a kormány feladatának tekinti a vidéki Magyarország fejlesztését.

Sopronban

Ezért a különvonata csak 18:15-kor érkezett meg a soproni állomásra. Az ott elhangzott üdvözlőbeszéd után először a Városházára, majd a Kaszinóba hajtott. Ott először Klebelsberg fejtette ki programját, aki már 1920-tól is e kerület nemzetgyűlési képviselője volt. Azzal kezdte, hogy a személyét ért támadásokra nem reagál, mert azokat – mondta – undorral elutasítja magától. A királykérdést viszont hosszan részletezte. Arról is elsősorban azt hangoztatta, hogy Andrássyék a kampányban ki akarják sajátítani Bethlen 1921 októberében folytatott politikáját. Ezt azonban nem tudják megtenni, mert nem juthatnak abba a „*diplomáciai helyzetbe, hogy a restaurációt külpolitikailag előkészítsék.*”

Az ellenzékéről kijelentette: „*nem homogén csoportosulás.*” Az ilyen heterogén csoportokat ellenzéki agitációra, a kormány elleni harcra szerinte csak ideiglenesen lehet összefogni, de „*ha sikerülne az ellenzéknek a kormányt és pártját megdönteni, akkor egyszerre nyilvánvalóvá lennének a köztük fönnálló kiegyenlíthetetlen ellentétek és az egész alakulat elemeire bomlanék föl. A kormány meggyengülése tehát távolról sem hozna megoldást, ellenkezőleg politikai káoszba döntené az új nemzetgyűlést is.*” Ezért Klebelsberg szerint is nem közjogi vitákra van szükség,

391 Szózat, 1922. V. 16, 3.

hanem olyan „közgazdasági és szociálpolitikai” tanácskozásokra, amelyek a trianoni békeszerződésből fakadó tömegnyomort a lehetőség szerint enyhítsék.³⁹² Sok igazság van ebben az érvelésben.

Érdekes, hogy Klebelsberg programbeszédében nem foglalkozott az oktatás és a kultúra kérdéseivel. Vele szemben, – mint látni fogjuk – Bethlen azokról is beszélt.

A miniszterelnök beszédének nagy része szintén a királykérdéssel és a legitímistákkal folytatott vitákkal foglalkozott. Ezekről szólva megismételte, amit erről Szombathelyen mondott. Hazugságnak nevezte a legitímisták azon vádját, hogy a kormány 1921 októberében lövetett a királyra. Megismételte, hogy Tihanyban Andrassy elismerte a detronizáció szükségességét. Tagadta a legitímisták által terjesztett vádakot, hogy a királyi család a kormány miatt nyomorgott. Politikájukat kalandorpolitikának nevezte.

A trianoni Magyarország fontos problémájának mondta a történelmi középosztály pusztulását. Ennek következménye a „nemzeti kultúra” lesüllyedése lehet. Ez összefüggésben lehetett azzal, hogy a Kaszinóba megjelentek között többségben lehettek a városi és a vármegyei tisztviselők. Az ő életszínvonaluk a felgyorsult infláció miatt romlott. Ezért Bethlen itt is bejelentette: a kormány a saját hatáskörében felemelte a tisztviselők fizetését és azzal nem várta meg az új nemzetgyűlés összehívását. Ugyanakkor kijelentette: ezt a kérdést csak fizetésemeléssel megoldani nem lehet! „*Ennek kultúrpolitikai és közgazdasági oldala is van*” – mondta. Ennek érdekében a középosztály, illetve az értelmiség nagy részét „*hasznos, gazdasági foglalkozások felé kell irányítani.*” De gondoskodni kell arról is, hogy a „*jövő generáció ne hivatalos pályákon keressen magának elhelyezkedést, hanem gazdasági téren.*” Ezért „*nekünk már az elemi oktatást összeköttetésbe kell hoznunk a gazdasági élettel, az ipari és a kereskedelmi élettel. A gimnáziumok számát apasztva, a polgári iskola folytatásaként középfokú szakiskolákat kell fejleszteni, az egyetemi fokon pedig gondoskodnunk kell arról, hogy megfelelő internátusok létesítése révén az a nyomor, amelyben a főiskolai ifjúság van, megszűnjék.*” Ígérte Sopron állami eszközökkel való olyan határvárossá való fejlesztését, amelynek feladata elsősorban az Ausztriával lebonyolítandó külkereskedelem lesz.

Bethlen tehát Sopronban is a reálpolitikájának folytatását ígérte és ellenezte a jelszavas és közjogi politikát. Utána Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter a keresztény demokráciáról beszélt.

A gyűlés után Bethlen és kísérete a Pannónia Szállóban társasvacsorán vettek részt és csak 16-án reggel 8 óra után értek vissza a fővárosba. (A vonatuk Biatorbágnál elgázolt három vasúti pályamunkást. Közül az egyik meghalt, a másik súlyosan megsebesült és csak a harmadik szenvedett kisebb sérüléseket.)

Május 15-én Gömbös, – mint a kormánypárt ügyvezető alelnöke – az ellenzéki újságok és politikusok EP-ről tett megállapításait tendenciózusnak minősítette.

392 Szózat, 1922. V. 16, 7.

Ezek célja az, hogy az „egységes pártba vetett bizalmat aláássák” – nyilatkozta a Szózatnak: A tizennegyedikéig befutott jelentések alapján a 211 vidéki választókerületből „142 kerületben ma már biztosítva van az abszolút többség” – mondta. 35 kerületben pedig az eséllyel bíró jelöltek az EP jelöltjei. Ha nem is hivatalos jelöltek, de legkésőbb a pótválasztásokon az EP fog győzedelmeskedni. Ezek szerint – érvelt Gömbös – a 211 vidéki kerületből az egységes pártnak 177 választókerület biztosnak látszik. Az Ernst által vezetett KNEP-nek vidéken 12 kerület megnyerését, a Heinrich Ferenc által vezetett Nemzeti Polgári Pártnak pedig 2 mandátumát látta biztosítottak. Ehhez számolta még a Budapesten és környékén induló Keresztény Egység Táborának a szerinte 8 esedékes mandátumát. Ezért a kormánypárt és a kormányt támogató pártoknak összesen 199 mandátumot jósolt a 245-ből.³⁹³

Az ellenzéket és sajtóját ért törvénytelenések

Mint láttuk a miniszterelnök a május közepén tett nyugat-dunántúli kampánykörútján erőteljesen támadta az ellenzéket, azon belül is elsősorban a legitimistákat és az októbristákat. Személy szerint is elsősorban Andrassy Gyulát, Buza Barnát és Fényes Lászlót. Ez nyílt hadüzenet volt az ellenzék két pártja, az Andrassy-vezette legitimisták és a Rassay-vezette liberális demokraták ellen. Bethlen beszédeinek – de a főispánoknak és az EP megyei vezetőinek személyesen és telefonon elmondott titkos utasítások – következtében megsokasodtak a közigazgatási törvénytelenések e két ellenzéki párt vezetői és jelöltjei ellen.

Erre persze – mint láttuk – az ellenzék is lehetőséget adott, hiszen ők is sokszor demagóg módon és személyeskedve kritizálták a kormány politikáját. Ennek egyik esete volt, amikor május 15-én a keresztény ellenzék egy népes fővárosi népgyűlésén a legitimista Rakovszky István élesen és személyeskedve támadta Bethlent és a kormányt a választási küzdelemben alkalmazott erőszakos eszközök miatt. „Honnan veszik a jogot ezek az urak, akik ránehezednek az országra, megkaparintva minden állást, kiszipolyozzák a szegény magyar népet: akik Oláhországból idehozott mentalitással, oláh kormányzati eszmékkal, oláh politikai modorral e szegény 13 vármegyén akarják az ő magasabb politikai tehetségüket csillogtatni. Menjenek vissza Erdélybe! Úgyis ők az okai annak, hogy, az ő erőszakos politikájuk okozta azt nagy részben, hogy szétdarabolták az országot.” Kijelentette: Bethlen is hűséggel tartozott a magyar királynak és tudnia kellett volna, hogy a „királyra lövetni nem szabad.” A miniszterelnök állításaival szemben megvédte Andrassyt, aki – szerinte – nem helyeselte a trónfosztást.³⁹⁴ Rakovszky durva személyeskedése csak olaj volt a tűzre!

393 E fejezet bővebb változata már megjelent: Sipos József: Bethlen dunántúli kampánykörútja és eredményei 1922-ben. *Acta Historica* Tomus CXXXVI. Szeged, 2014. 121-138.

394 *Világ*, 1922. V. 16, 2.

A kormányzati és az EP által kezdett ellentámadásnak egyik első jele volt, hogy a május 17-én tartott budapesti választói gyűlésen az oda kirendelt rendőrkapitány nem engedte meg befejezni Andrássy beszédét. Ebben Andrássy válaszolni próbált Bethlen vele kapcsolatos állításaira. Visszautasította azt, hogy a miniszterelnök forradalmárnak mondta őt, aki „életét kockáztatta királyáért és uralkodójáért...” E kijelentését nagy taps fogadta. Erre a jelenlévő rendőrkapitány figyelmeztette, hogy az „ilyen irányú” fejtegetésektől tartózkodjék. Ezt a legitimista érzelmű tömegeből „Hallatlan! Gyalázat!” bekiabálásokkal fogadták. Ez megisméltődött amikor, Andrássy vitatta Bethlen állítását, hogy tulajdonképpen ő az értelmi szerzője a detronizációnak. Amikor pedig azt is kimondta, hogy a kormány lövetett a királyt szállító vonatra, akkor a kapitány újra közbeszólt. Erre Andrássy az asztalt verve kiáltozott. A hallgatóság tombolt és lábaival dübörgött. Az elnök folyton csengetve próbálta helyreállítani a rendet, de ez már csak Andrássynak sikerült. Ő ezt a helyzetet kihasználva így folytatta: „ez egy teljesen lehetetlen állapot, lehetetlen alkotmányosságról még beszélni is, ha egy választási küzdelemben meg van engedve, hogy e témákról a miniszterelnök úr így beszéljen, nekünk ellenzékieknek” pedig ezekről beszélni nem szabad. Itt a tömegeből kiáltások hangoztak el: „Cári önkény! Szibéria!” És újabb óriási zaj tört ki. Ugyanakkor Andrássy elismerte, hogy Tihanyban a kormány képviselőivel 1921. október végén folytatott tárgyalásokon, – mivel IV. Károly nem mondott le – lényegében beleegyeztek a detronizáció elfogadásába. Viszont tiltakozott az ellen a bethleni vád ellen, hogy a propagandára fordított összegek miatt ők a felelősek IV. Károly haláláért. Kijelentette: Ez a módszer jellemzi a „mai kormányt, jellemzi a mai rendszert és ez is oka annak, hogy ezt a rendszert, ezt a kormányt meg kell buktatni.” Ezt zajos helyesléssel fogadták hallgatói. Bethlennel szemben újra azt állította, hogy igenis „lövettek (...) őfelségére.” Ekkor a rendőrkapitány újra mérsékletre intette, aki azonban – sértetten – nem fejezte be beszédét és hívei kérlelése ellenére eltávozott a gyűlésről.³⁹⁵

A történetek ellenzéki lapok általi, ilyen interpretációjával szemben az „illetékes helyről” félhivatalosan a következőket nyilatkozták az MTI-nek: a rendőrkapitánynak azért is kellett szólnia Andrássynak, mert amikor már másodszor beszélt arról, hogy a kormány lövetett a királyra, akkor a „közönség ismét becsmérelte a miniszterelnököt.” Ezért tehát a rendőrkapitány a budaörsi csata „további fejtegetését” nem engedhette meg.³⁹⁶

A kormány és a közigazgatási hatóságok ellenzék elleni fellépését jól mutatja, hogy e pártok központjába, de elsősorban a Rassay-párthoz napról-napra érkeztek jelentések arról, hogy a párt képviselőjelöltjei nem járhatják be kerületüket, nem agitálhatnak saját érdekükben, nem érintkezhetnek választóikkal, mert abban a hatóságok megakadályozzák őket.

395 *Világ*, 1922. V. 18, 1.

396 *Világ*, 1922. V. 19, 2.

A május 7-én Buza Barnával Hatvanban történtek helyi folytatása az volt, hogy a Katolikus Kör összes tagjait kihallgatták a hatvani rendőrségen. Sőt! Üsztöke István kortestől két csendőr elvette a már aláírt ajánlási íveket és leírta róluk az ajánlók neveit. Őket aztán szintén beidéztek a rendőrségre, ami egyértelműen a Buza-szimpatizánsok megfélemlítését jelentette. A helyi hatalom május 14-ére sem engedélyezte Buza választási népgyűlésének megtartását. Ezt azzal indokolták, hogy a gyűlés bejelentői nem nyújtanak elegendő garanciát a rend fenntartására, és hogy a gyűlés résztvevői által hirdetett elvek annyira ellenszenvesek a város lakossága előtt, hogy ez szintén veszélyezteti a rend fenntartását. Ezért Buza fegyelmi feljelentést tett a belügyminiszternél.³⁹⁷ Klebelsberg azonban nem vizsgálta ki az ügyét.

Mint korábban rámutatunk, Andaházy-Kasnya Bélát, a Mindszenti kerület volt képviselőjét és mostani liberális ellenzéki jelöltjét, illetve a mellette korteskedőket már március végén atrocitások érték. Mint láttuk, ez áprilisban is folytatódott. Ezekről Andaházy-Kasnya május elsején egy hosszabb beadványban fordult a szegedi központi választmányhoz. Ennek ellenére, lényegében nem történt semmi változás.³⁹⁸

Május elején a szegvári csendőrőrs parancsnoka egy ottani egységspárti kortes megverése után Andaházy-Kasnyát, Deitz Emil titkárával és Gonda András algyői pártelnökét kihallgatta és azt tanácsolta, hogy a további kellemetlenségek elkerülése végett hagyják el a kerületet. A május 7-én, Mindszenten megtartott programbeszéde alkalmából neki átnyújtott virágcsokor készítőjét, egy ottani temetkezési vállalkozót és a csokor megrendelőit elővezették és kihallgatták, köztük több nőt és egy félszemét vesztett hadirokkantat is. Ezekről a választási atrocitásokról Andaházy-Kasnya táviratilag értesítette Klebelsberg belügyminisztert és Belitska hadügyminisztert is.³⁹⁹

Jellemző volt az is, ami Gömbös volt választókerületében, Törökszentmiklóson történt május 7-én és 14-én. A Rassay-párt ottani jelöltje, Kutas Bálint református pap május 7-ére azért nem kapta meg az engedélyt választási gyűlés megtartására, mert Gömbös akkor köszönt el volt választóitól. 14-ére pedig azért, mert akkor pedig Horánszky Dezső az EP hivatalos jelöltje tartotta meg második programbeszédét a városban. Ez azt jelentette, hogy a helyi közigazgatási hatóságok teljesen elzárták a Rassay-párt jelöltjét a választópolgárokkal való találkozástól. Ezért röpiratot csináltattak, amelyben terjeszteni akarták Kutas programját. A főszolgabíró azonban a röpirat terjesztését nem engedélyezte, mert annak végén a párt vezetősége felhívta „*a szenvedő és dolgozó népet, hogy Kutas Bálintot kövesse.*” A szolgabíró indoklása szerint ugyanis ez a mondat alkalmas az „*osztályellenes gyűlölet felkeltésére.*”⁴⁰⁰

397 *Világ*, 1922. V. 12, 2.

398 *Világ*, 1922. V. 5, 3.

399 *Világ*, 1922. V. 14, 3.

400 *Világ*, 1922. V. 16, 3.

A barcsi választókerületben pedig, – amelyben Nagyatádi Szabó is indult – Csikei Jánosnak a Rassay párt jelöltjének gyűléseit nem engedélyezték. Sőt! A nála lévő pártprogramot tartalmazó röpiratokat tőle elkobozták, a már kiosztott röpiratokat összeszedték, őt magát – írta – e program terjesztéséért megbüntették.

Kincses Ferencet pedig, aki a párt battonyai jelöltje volt és Mezőkovácsházára utazott, hogy ott programbeszédét megtarthassa, a pályaudvaron egy csendőr tiszthelyettes két csendőrrel feltessékelte a legközelebbi visszafelé menő vonatra.

A Rassay-párt tiszafüredi jelöltje Kollmann Dezső táviratilag jelentette a párt központjának, hogy korteseit kitoloncolással fenyegetik, aláírót letartóztatják, gyűléseit nem engedélyezik. Május 14-én a nagykátai kerületben Biró Imre Boldizsárt, – aki április közepéig Nagyatádi A Kisgazda liberális agrár-demokrata c. hetilapjának az újságírója volt, de azután a Rassay által vezetett Kisgazdapárt jelöltje lett, – Nagykátán és Bicskén tartott programbeszédét is fiatalemberek, sípokkal és trombitákkal felszerelt gyerekek addig zavarták, amíg a jelen lévő rendőrtiszt fel nem oszlatta a népgyűlést. Babiczky Mihályt, a Rassay-párt aszódi jelöltjét a csendőrség kerületében letartóztatta.⁴⁰¹

Ezeknél súlyosabb és bonyolultabb eset is történt. Nagy Ernőt, aki szintén a Rassay-párt színeiben és két beregi választókerületben is indult, május 17-én Vásárosnaményban a csendőrök letartóztatták, és Tarpára vitték. Az ügy érdekessége, hogy Nagy Ernő a vásárosnaményi választókerületben Tomcsányi igazságügyi miniszter, illetve a tarpai választókerületben pedig báró Perényi Zsigmond, – aki Bethlen barátja volt – ellenjelöltje volt.⁴⁰²

Ennek az ügynek az előzménye volt, hogy a Szózat már április 30-án „*Rassay Károly legújabb elvtársa*” címmel egy másfél hasábos cikkben sorolta Nagy Ernő, Bereg megye alsóvereckei járása volt szolgabírójának, 1918 őszétől pedig alispánjának az akkori szociáldemokrata politikát támogató és a Tanácsköztársaságot kiszolgáló „*bűneit*.”⁴⁰³ E vádakát átvette az EP tarpai szervezete, és azokat röplapjukban terjesztette. És, hogy ez a kör bezáruljon, a röplapban felsorolt „*bűnöket*” a Szózat a május 10-i számában „*Egy Rassay-párti jelölt bűnlajstroma*” címmel újból közölte. Ezeket a „*bűnöket*” a Nép és a 8 Órai Újság is közölte. E támadásokra Nagy május 11-én válaszolt. Elmondta: e támadások célja, hogy Tomcsányi igazságügy-miniszter és báró Perényi ellenfeleivel szemben őt akarják lehetetlenné tenni, hogy a „*néppel semmiféleképpen ne érintkezhessen.*” Ezért – őt községet kivéve kitiltották Bereg megyéből. Az egész hajsza mozgatórugója – írta – Gulácsy István Bereg megyei alispán.⁴⁰⁴

Május 10-én a tarpai főszolgabíró beidézte a hivatalába Szabó András tartalékos főhadnagyot, Nagy Ernő egyik unokafivérét, azért, mert Nagy nyilvánosan azt állította Tomcsányiról, hogy végigszolgált a kommunizmust, Gulácsy alispánról

401 *Világ*, 1922. V. 16, 3.

402 *Világ*, 1922. V. 19, 2.

403 *Szózat*, 1922. IV. 30, 2.

404 *Világ*, 1922. V. 12, 2.

pedig, hogy alispánsága alatt 50 hold szőlőt szerzett. Kihallgatása után két csendőr 25 botbüntetést mért Szabóra. Másnap Szabót újból a főszolgabíró elé vitték, és újabb huszonötöt vertek rá. Szabó sérüléseiről a nyíregyházi tiszti főorvossal írásos látéletet vetetett fel, amely egyértelműen bizonyította a rajta elkövetett szörnyű verést. Nagy Ernő és híveinek megpróbáltatásai azonban még nem fejeződtek be. Gulácsy alispán, Nagyot internáltatta, hogy ne tudjon részt venni a jelöltséghez szükséges aláírások gyűjtésében. Számtalan hívének köszönhetően azonban május 19-re mindkét választókerületben összeszedték neki a szükséges ajánlásokat. A Világ szerint a vásárosnaményi kerületben „állítólag 2500-an ajánlották.”⁴⁰⁵

A hatóságok nem tettek kivételt Apponyi Alberttal sem, legfeljebb vele szemben elnézőbbek voltak. Ő szokásos kerületében Jászberényben független jelöltként indult. Vele szemben az EP sem indított ellenjelöltet. Ő azonban ettől függetlenül az Andrassy -párt kampányát segítette. Május 18-án autón a rétsági és a szécsényi kerületekbe utazott, ahol Huszár Elemér és Rakovszky István kampányát támogatta. A rétsági helyettes főszolgabíró azonban nem engedélyezte a gyűlések megtartását, csak a kerület székhelyén, Rétságon. Apponyi azonban mindenütt megjelent és elbeszélgetett az emberekkel. Rétságon tartott beszédében kijelentette: a kormánypárt legitimistái felett, mint „rossz szellem ott lebeg a miniszterelnök. Nem tud szomorúbb szerepet elképzelni, mint a kisgazdavezérek szerepét. Az a reakciós politika, amelyet a kormánypárt folytat, ellentétben van a régi kisgazdapárt törekvésével.”⁴⁰⁶

Mint láttuk május elejére a választási küzdelem már teljes erejével megjelent a politikai életben. Így a választási atrocitások is elszaporodtak. Az EP és az ellenzéki pártok közötti feszültségek is nőttek: a kormány a közigazgatási apparátuson keresztül elsősorban a legitimista és a Rassay-féle liberális és demokrata ellenzék ellen lépett fel. Az ellenük kibontakozó kormányzati támadásnak kiemelt célpontja volt az e pártokat segítő sajtó megvesztegetése, korrumpálása vagy megrendszabályozása, végső soron a betiltása. Ennek egyik esete volt, hogy a miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője, Eckhardt Tibor május 8-án egy leiratban kérte Ferták Jenő soproni főispánt az ottani legitimista városi lapok megrendszabályozására. Ebben a főispánnak elküldte a belügyminisztérium Sopronvármegye c. sajtótermék betiltása tárgyában hozzá véleményezésre felterjesztett iratát. Ezzel ő nem értett egyet. Mert a sajtóosztály nyomására és valószínűleg az anyagi támogatására, – mint írta – Soproni Hírlap néhány nap előtt bekövetkezett „teljes politikai irányváltására a Sopronvármegye betiltását időszerűtlennek tartanám.” Ezért arra kérte a főispánt, hogy a Sopronvármegye szerkesztőjének figyelmét hívja fel az ellene folyamatba tett rendszabályozásra, így talán lehetségessé válna a „lapot a kormány politikájához közelebb hozni.”⁴⁰⁷

405 Világ, 1922. V. 19, 2.

406 Világ, 1922. V. 19, 2.

407 MOL. Miniszterelnöki iratok 1922-V-3875. Először közölte: A fasiszta rendszer kiépítése és a népnem Magyarországon 1921-1924. Szerk. és a bev. Tanulmányt írta: Nemes Dezső. Bp. 1956. 281-282.

Ehhez hasonló korrupciós ügyről volt szó Székesfehérvárott is. 1922. április 24-én Eckhardt Tibor utasította a Fejér megyei főispánt, hogy a Székesfehérvári Friss Újság támogatási ügyében tárgyaljon Prohászka Ottokár püspökkel. Az ügy folytatásaként május 17-én pedig már a következő utasítását küldte a főispánnak: *A „Székesfehérvári Friss Újság támogatása csak az esetben áll módomban, ha a nevezett lap írásbelileg kötelezi magát arra, hogy Károlyi Józsefet nem támogatja.*”⁴⁰⁸

A miniszterelnök és az Új Nemzedék c. lap konfliktusa

A megyei és városi lapokat, illetve azok szerkesztőit megszaroló vagy megvesztegető politika mellett a miniszterelnökség sajtóosztálya más eszközöket és módszereket is felhasznált céljai elérésére. Ennek bemutatására jellemzőnek tartjuk a miniszterelnök és az akkor már legitimista Új Nemzedék közötti konfliktust is. Ez a napilap május 11-i számában a „*Káplán és a püspök*” c. cikkében megírta, hogy május 9-én Érsekvadkerten a kormánypart egyik kortese arcul ütött egy káplánt, mert királypártinak mondta magát. Ugyanakkor Mikes János gróf, Szombathely püspöke május 10-én reggel újra kijelentette, hogy minden addigi hivatalos cáfolat ellenére is állítja, és ezt aktákkal tudja bizonyítani, hogy igenis kémeke figyelik, kimutatásokat készítenek arról, hogy kik látogatják, mit csinál, és mindenről jelentéseket írnak, amelyeknek nagy része valótlan. Ezért az Új Nemzedék megkérdezte a kormánytól, amely „*kereszténynek nevezi magát,*” hogy „*mi ez, hol vagyunk, melyik országban élünk. Balkán vagyunk-e, ahol minden politikai eszköz lehetséges, megengedett és jogos (...)*”

Felhívták a miniszterelnök figyelmét arra, hogy „*Mikes János gróf püspök is egyházfejedelem, püspöke annak a vallásnak, amely többsége az ország lakosságának...*”

A cikk végén a szerkesztőség kijelentette: „*mindaddig, amíg Bethlen István grófban az erdélyi, a magyar, az egész magyar katolikus egyházat tisztelő, a felekezeti békét akaró, felelős, kormányelnöki szó meg nem szólal, minden illetések hely nyilatkozatát illetéktelennek tartjuk.*”⁴⁰⁹

Május 12-én Eckhardt Tibor, a miniszterelnöki sajtóiroda főnöke közölte az Új Nemzedék felelős szerkesztőjével, hogy a miniszterelnök a lap hozzá intézett kérdésére nem kíván a nyilvánosság előtt válaszolni. Az Új Nemzedék „*elvégre mégiscsak keresztény lap*” – szövege az indoklás. Ugyanakkor Eckhardt közölte: az Új Nemzedék az „*utóbbi időben olyan hangot használ, amely mellett, ha továbbra is kitart, ő a sajtófőnök kénytelen lesz az Új Nemzedék betiltását javasolni.*” Szerinte ugyanis a lap személyeskedik, tekintélyt rombol, destruál és megbolygatja a felekezeti békét.

408 MOL. Me. 1922-V-4359. Először közölte: Nemes D. uo.: 282.

409 Új Nemzedék, 1922. V. 11, 1.

Ezt a megbeszélést a másnapi Új Nemzedék „*Betiltással fenyegette meg az Új Nemzedék-et a sajtófőnök*” címmel nyilvánosságára hozta és visszautasította. Ebben rámutattak arra, hogy különösen azóta támadja őket a kormány, amióta az események során a „*törvényes és megkoronázott király mellé, az apostoli királyság szent és ezer év hagyományiban gyökerező eszméje mellé álltunk...*” A cikk visszautasította Eckhardt vádjait. A személyeskedés vádjára azt válaszolta, hogy a kormány személyeskedik, mert ellenzéki lapot megvettek, (Itt valószínűleg a Soproni Hírlapra célzott.) hogy gyalázzák a legitimistákat. Mert a „*Politikai aprószenetek*” c. brosrúrában alpári módon gyalázzák a király híveit, mert a második királypuccs után kiadott Fehér könyv a „*prototípusa a legvadabb személyeskedésnek.*” A tekintélyrombolás és a destrukció vádjával szemben azt állították, hogy nem ők, hanem a detronizációt kimondók azok, hiszen „*örök időkre illuzórikussá tették, vagy legalább is megingatták Magyarországon a legfőbb tekintélyt, a királyi méltóságot.*”

A felekezeti béke megbontásának vádjával szemben azt kérdezték: „*Minket arcu ütnek, és mi bontjuk a felekezeti békét: a mi püspökeinket figyelik, és mi hallgassunk?*” A történekeért Andrassy és a legitimista vezetők a miniszterelnököt tették felelőssé.⁴¹⁰

Az esetet polgári liberális sajtó is megfélemlítésnek és a sajtószabadság elleni támadásnak minősítette. Még a *Világ* is egy első oldalas cikkben részletezte az esetet. Az „*Új destruktorok jöttek...*” című cikkben arra is rámutattak, hogy 1921-ben őket persze nem figyelmeztette az akkori Bethlen kormány. Először lefoglalták a rikkancspéldányokat, aztán az MTI közölte a nyilvánossággal az újság kolportázs-jogának a megvonását és a kormány csak legvégül értesítette a szerkesztőséget. Megírták azt is, hogy akkor ugyan az Új Nemzedék tapsolt az ellenük alkalmazott „*kíméletlenebb és gyilkosabb rendszabálynak, mi mégsem hagyhatjuk szó nélkül a sajtószabadság elvének ezt a sérelmét.*” Az Új Nemzedék sérelmét persze nem tudják egészen komolyan venni, – írták – mert a lap mögött „*hatalmas politikai csoportok, hatalmas politikai vezérek állnak és ezek majd megvédik*” azt.⁴¹¹

Lényegében így is lett. Ugyanis Eckhardt a kormánypárti lapokban megkísérelt válaszolni az Új Nemzedék által felvetett érvekre és továbbra is a felekezeti béke megbontásával vádolta e sajtóterméket, mert tudatosan valótlanságot állítva konkolyt hint a közéletbe. Erre az Új Nemzedék szerkesztősége „*Ki a konkolyhintő, mi vagy a sajtófőnök?*” című újabb vezércikkben utasította vissza Eckhardt állításait. És bátran azzal zárta e cikket: ha a sajtófőnök ezek után is úgy véli, hogy ők bontották meg a felekezeti békét, akkor csak javasolja a lap betiltását, „*legalább egyszer már tisztán lát az ország, a keresztény társadalom.*”⁴¹² Ennek ellenére a kormány nem tiltotta be az Új Nemzedéket.

410 *Új Nemzedék*, 1922. V. 13, 1.

411 *Világ*, 1922. V. 13, 1.

412 *Új Nemzedék*, 1922. V. 14, 1.

A Magyar Ugar c. liberális hetilap betiltása

Sokkal kíméletlenebbül lépett fel a kormány a Függetlenségi Kisgazda-, Földmíves- és Polgári Párt hetilapja a Magyar Ugar ellen. Május 13-án az MTI jelentette: a belügyminiszter a 73.585/1922. VII. a. számú rendeletével a Budapesten Drozdy Győző felelős szerkesztésében és a Magyar Ugar kiadóvállalat Rt. kiadásában megjelenő Magyar Ugar című időszakos lap további megjelenését és terjesztését az ország belső rendjét és a közbiztonságot, valamint az ország külső politikájának érdekét veszélyeztető tartalma miatt a 6357/1920. M. E. számú rendelet alapján további rendelkezésig betiltotta.

A rendelethez fűzött indoklás így szól: az említett sajtótermék a kis- és nagyjövedelmek közötti ellentétek állandó rosszindulatú feszegetésével, és a földreformnak a törvény szellemével és céljával nem egyező, rosszakaratú tárgyalásával az ország belső rendjét, a folyó évi február 22-iki számában megjelent *Gyere haza* című cikkével pedig, melyben a közállapotaink hamis beállításával az amerikai magyar kivándorlókat törekszik visszariasztani, az ország külső politikájának érdekeit veszélyezteti.

E lap betiltásánál a Világ még egyértelműbben rámutatott, – mint az Új Nemzedéknél tette, – hogy a „*sajtószabadság és általában a sajtójog integráns része a bírói eljárás, amely a vád és a védelem meghallgatása után, a bizonyítékok alapján és a törvény rendelkezései szerint dönt.*”

A Világ szerint ezt a bírói eljárást könnyű lett volna megindítani, mert a belügyminiszteri rendelet vádpontjai kimerítik az izgatás, a kvalifikált izgatás és az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló törvényeket. Ezek pedig alkalmasak arra, hogy bírói döntés alá kerüljenek. 1922. február 22-étől bőven le lehetett volna e vádakat a bíróság előtt is tárgyalni, már csak azért is, mert Drozdyt azóta már nem védte a mentelmi jog sem. Végül, rámutattak arra, hogy a Magyar Ugar betiltásával, tehát a „*legsúlyosabb és legrendkívülőbb politikális rendszabály alkalmazása megtörtént anélkül, hogy a magyar bíróságnak alkalma lett volna döntenie a belügyminiszteri rendelet által büncselekmények gyanánt inkriminált cikkek ügyében...*” Megírták, a Magyar Ugar a Rassay-párt egyetlen hetilapja volt és annak betiltása két héttel a választások előtt történt.⁴¹³ Ezzel is rámutattak, hogy a kormányzat minden eszközt felhasznál liberális ellenzék legerősebb pártja választási kampányának megakadályozására.

Ezzel szemben a Szózat így kommentálta e hetilap betiltását: azt „*cionista vagy egyéb, hasonlóan kétes anyagi erőforrásokból*” adták ki. Drozdy „*alattomosan bujtogató szennylapjával szemben a kormány túlságosan is elnéző volt*”. Ugyanis a Magyar Ugarnak „*minden sora gyűlöletet, izgatást, a legnemtelenebb szenvedélyekre épített féktelen lázítást és forradalmat hirdetett.*” E gondolatokkal a falu

413 Világ, 1922. V. 14, 2.

népének „becsületes és tiszta lelkét meg akarta mételeyezni.”⁴¹⁴ Ime a fajvédő napilap propagandája.

Az Újpesti Közlöny betiltása

A kormány ellenzéki sajtó megfélemlítésére újabb lapot is betiltott. Május 17-én az MTI jelentette, hogy a belügyminiszter 73.584. számú rendeletével az Újpes-ten, az Újpest és Környéke lapkiadó vállalat kiadásában és Mórócz János felelős szerkesztő szerkesztésében megjelenő Újpesti Közlöny című hetilap további megjelenését és terjesztését az ország belső rendjének és közbiztonságának, valamint külső politikájának érdekeit veszélyeztető közleményei miatt a 6357/1920.M.E. számú rendelet alapján a további rendelkezésig megtiltotta. Az indoklás így szólt: Az Újpesti Közlöny az események valótlan és tendenciózus beállításával a január 26-iki és a február 2-iki számának „*Internálásom napjaiból*” című cikkében a közhatóságok, március 2-iki számában „*A kurzus szelleme*” c. cikkben a katolikus egyház kipellengérezésével, március 23-iki számában a „*Konszolidáció? Kibékülés?*” c. cikkében az osztályellentétek szításával, április 20-iki „*A törvény*” c. cikkében a bíróságokat és a független bírói eljárást rosszindulatulag gyanúsító bírálatával a közrendet és a közbiztonságot veszélyezteti és az április 13-iki számában a „*Pokolgépek*” c. és ugyancsak az április 20-iki „*A törvény*” c. cikkével az ország külpolitikai érdekeit sérti. Ezt a betiltást a Világ már nem is kommentálta.⁴¹⁵ Nyilván azért, mert itt ugyanazt a módszert alkalmazta a belügyminiszteri apparátus, mint a *Magyar Ugarnál*.⁴¹⁶ Vagyis ennél a lapnál is régebbi cikkekkkel indokolták a lap betiltását, holott valószínű, hogy a választások előtti kampányból akarták kikapcsolni az Újpesti Közlönyt is.

E néhány példával azt kívántuk bemutatni, hogy a kormány mit és hogyan tett az ellenzéki sajtó megfélemlítésére. Mint láttuk a lapok megvásárlásától, a szerkesztők politikai és anyagi korrumpálásán keresztül az ellenzéki lapok betiltásáig terjedtek a módszerei és az eszközei. A betiltások persze döntően a liberális lapokat érintették. E példák is bizonyítják, hogy a kormány és apparátusa a sajtószabadságot is sokszor megsértette az 1922-es nemzetgyűlési választásokon. Ezekért pedig – mint láttuk – a közvetlen politikai felelősség Bethlent és Klebelsberget terhelte. E probléma felvázolásával nincs a téma kimerítve. A sajtótörténészeknek érdemes lenne részletesebben megvizsgálni ezt a kérdéskört.

Egyébként az ellenzéki pártokat és képviselőjelölteket ért atrocitások, illetve az ellenzéki sajtó betiltását vagy megfélemlítését ért támadásokat szóvá tevő bejelentéseket a kormány és a kormánypárt politikusai – az esetek többségében – cinikusan visszautasították. Jellemző volt Gömbös május 18-án adott következő

414 *Szózat*, 1922. V. 14, 4.

415 *Világ*, 1922. V. 18, 2.

416 *Világ*, 1922. V. 18, 2.

nyilatkozata: megállapította, hogy a polgárság politikai jogainak gyakorlásában, különösen agilitás tekintetében, messze mögötte marad a szociáldemokrata munkásságnak. Elismerte, hogy a polgárságnak az „*intransigens keresztény táborhoz*” tartozó része agilis, de egy része mintha téli álmát aludná. Gömbös kijelentette: A polgárságnak ki kell vennie a maga részét az ország igazgatásában. Ezért nyomatékosan felhívta a figyelmüket: „*hazafiúi kötelességét mulasztja el az, aki a jelenlegi választásnál politikai jogait, amelyek egyben polgári kötelességei is, a törvényes keretek közt az agilitásban a legnagyobb mértékben ki nem használja.*”

A liberális sajtó figyelmeztette Gömböst: amikor nap-nap után választási viszályokról érkeznek a hírek, gyűlések betiltásáról, ajánlási ívek elkobzásáról, ellenzéki jelöltek választókerületükből való kitiltásáról, akkor érhető a polgárság egy részének a politikai passzivitása.⁴¹⁷

A miniszterelnök és Gömbös kampánykörútja a Duna-Tisza közén

Erre az útra május 20-21-én az utolsó engedélyezett kampányhétvégén került sor. Bethlen különvonata a Keleti pályaudvarról 20-án reggel 7:50-kor indult, és 8:40-kor érkezett Szabadszállásra. Ott a főjegyző után Szabó Balázs volt kiscgazdapárti nemzetgyűlési képviselő, az EP hivatalos jelöltje üdvözölte. A miniszterelnök a nemzeti egység fontosságra hívta fel a választópolgárok figyelmét. Más politikai kérdésekről nem is beszélt. Erre azért sem volt szükség, mert Szabó Balásznak csak egyetlen ellenfele volt, de ő is az EP hívének vallotta magát. Fülöpszálláson Bethlen már keményen bírálta az ellenzéket: akik „*megbontják sorainkat jelszavakkal és felidéznek a visszavonást. Azt látjuk, hogy nem cselekvéssel és munkával, hanem bírálattal és kritikával akarják ezt a nemzetet megmenteni.*” Rámutatott: a dualista korszak kormányai az 1867-es kiegyezés megvédése érdekében politikájukat „*nem az alföldi magyarságra, hanem a perifériákra bázírozták.*” Kormányának feladata, hogy „*pótolja azt, amit évszázadokon keresztül elhanyagoltunk.*” Itt tehát már ígért is. Programon kívül a csengődi állomáson is megálltak, mert az ottaniak is köszönteni akarták a miniszterelnököt. Külön is, mint a falut telepítő Bethlen Gábor leszármazottját.

Kiskunhalason

A vonat 10:30-kor érkezett Kiskunhalasra. Az állomáson elhangzott köszöntésekre Bethlen válaszából a következőket emeljük ki: „*Ennek a nemzetnek önbizalomra, öntudatra van szüksége. A forradalmak megrontották a lelkeket, és nekünk arra van szükségünk, hogy ezeket meggyógyítsuk és újra megerősítsük, (...) Arra*

417 *Világ*, 1922. V. 18, 2.

van szükségünk, hogy a társadalmi osztályok egymással kezét fogva, azokat a férfiakat kövessék, akik a múltak tradíciói, tudásuk és becsületes hazafiságuknál fogva arra hivatottak, hogy ezt a nemzetet vezessék.” A miniszterelnököt a városháza előtt nagy tömeg várta. A beszédek a városháza erkélyéről hangoztak el. A gyűlést dr. Babó Imre ügyvéd, a helyi EP ügyvezető elnöke nyitotta meg. Utána Kállay pénzügyminiszter beszélt: arról, hogy az EP rendet és egységet akar az országban. Majd báró Prónay György, a párt hivatalos jelöltje mondta el programbeszédét. Bethlen is a nemzeti és a politikai egység szükségességét bizonygatta. A forradalmak, és a román megszállás szomorú tanulságaira hivatkozva állította: „mikor ostromlott várban él a nemzet, csak a védők egysége képes a védelmet biztosítani.” Elmondta: „Az egységes párt két pilléren alapul. Az egyik a régi függetlenségi eszme, a másik a kigazdatársadalom.” (...) Ugyanis a „függetlenségi eszme és a kigazdatársadalom össze volt nőve, és mint ennek a nemzetnek a legerősebb társadalmi rétege hivatva van független és demokratikus országban vezető szerepet játszani. De jelenti azt is, hogy kérünk bárkit, bármely felekezethez, osztályhoz tartozzék is, legyen akár iparos, akár kereskedő, akár szellemi, akár kézi munkás, hogy ebben a pártban tömörülve segédkezzék az egység megteremtésében, mert erre az egységes nemzetnek feltétlenül szüksége van.”

A birtokos parasztság és a függetlenségi eszme szoros kapcsolata új gondolat volt a miniszterelnöktől. Erről azért volt szükséges Kiskunhalason és a Duna-Tisza közén beszélnie, mert e térségben, a parasztságban még a tiszántúliaknál is erőteljesebb volt ez a hagyomány. Ezért is hirdetett a trianoni béke miatt új függetlenségi harcot: „annak megakadályozására, hogy külhatalmak, saját belügyeinkbe minduntalan beavatkozzanak.” Ehhez persze gyorsan hozzátette: „Az új függetlenségi harc azonban nem jelent háborút. Békés eszközökkel, becsületes munkával kell boldogulásunkat és függetlenségünket kiküzdeni. (...) Célja ennek a függetlenségi harcnak csak az lehet, hogy ezt az országot újból naggyá és erőssé tegyünk. (Úgy van! Úgy van!) Eszköze ennek a harcnak a nemzet egységének megteremtése minden téren.”⁴¹⁸ Ebben az összefüggésben igaza volt a miniszterelnöknek! Ezt kihasználva kijelentette: ma „nem ellenzéki politikára van szükség és kritikára, hanem arra, hogy mindenki a kormányt támogassa (...)” A legitimisták politikáját – joggal – kalandorpolitikának minősítette. Annak további erőltetése az ország további feldarabolását is jelentheti. Az ellenzék támadására azért volt szükség, mert a halasi választókerületben Prónaynak két ellenjelöltje is volt. Az egyik a legitimista Dinich Viktor, a másik pedig Fodor László, aki a Rassay-párt programjával lépett fel. Ő – ahogy a Szózat megírta –, a „megtéveszthető legalsóbb néposztályra támaszkodik.” Bethlen a gyűlés utáni díszebéden mondott pohárköszöntőjében már ezt a pártot is támadta, amikor Károlyi Mihály és elvbarátai 1918-as őszi pacifista politikáját kritizálta. Az sem véletlen, hogy a Szózat ezt így kommentálta: ebből a leleplezésből „az októbristákkal társult Rassay-párt” hívei is okulhatnak.

418 Szózat, 1922. V. 21, 3.

Kiskunmajsán

Kiskunhalas után a miniszterelnök és kísérete Kiskunmajsára utazott. Az ottani köszöntők arra hivatkoztak, hogy náluk alakult meg először az EP. A Szózat a kunok tettekézségét azzal is bizonyította, hogy megírta: a „nyugat-magyarországi harcok idején Kiskunmajsa egyedül egy zászlóaljnyi felkelőt küldött a határ védelmére és maga szerelte fel őket. Vezetőjük. Dr. Endre Zsigmond, aki huszonöt éven át volt a járás főszolgabírója. (E témát a helytörténészeknek érdemes lenne kutatni!) Ezért ő lett az EP jelöltje. A Szózat megjegyezte: ebben a helyzetben, ellenfelei aligha képesek összeszedni az ajánlásokat. Itt Bethlen a nemzeti királlyságról beszélt. Aztán a hallgatóság Gömböst kívánta hallani, aki egy lendületes, de rövid beszédet tartott. (Idézni!)

Kiskunfélegyházán

Kiskunmajsa után Kiskunfélegyházát látogatta meg a miniszterelnök. Ott, – és ezt még a Szózat is elismerte, – erős választási küzdelem folyt. Ugyanis Porst József, gimnáziumi igazgatónak, egységes párti jelöltnek két ellenjelöltje is volt: az egyik Pallavicini György őrgróf, az Andrássy vezette legitimista párt jelöltje, a másik Horváth Zoltán volt Függetlenségi és 48-as párti képviselője a városnak. Ő pártonkívüli programmal lépett fel, de sokan a Rassay- párthoz számították. Pallaviciniék felekezeti jelszavakkal izgattak, amivel sikerült is megbontani a békét a városban. Horváth kampányát sok városi vezető támogatta. Neki nagy volt a tömegek között is a népszerűsége. Ezért a helyi EP vezetői azt mondták a miniszterelnöknek, hogy a választókat összeíró bizottság, akik – szerintük – Horváth embereiből álltak, az EP választóinak egy részét kihagyták a névjegyzékből. Bethlen a városi erőviszonyokhoz alkalmazkodó beszédet mondott. Először a felekezeti izgatást tette szóvá, majd Pallaviciniékkal szemben kijelentette: A legitimizmus nem program, mert nemzeti királlyságot akarunk. Elítélte a függetlenségi pártot, mert 1918 őszén elárulta a függetlenséget. Rassay pártjáról pedig azt állította, hogy az nem függetlenségi, hanem „*radikális, romboló párt.*” Mindezzel természetesen a kormányzópárt jelöltjét kívánta segíteni. A kampánygyűlés után a szabadban vacsora következett, amelyen több százan vettek részt.

Kecskeméten

A miniszterelnök és kísérete másnap, május 21-én 8:30-kor érkezett meg Kecskemétre, ahol bandérium és sokaság várta. A pályaudvaron a város nevében Zimay Károly polgármester, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSZ) nevében pedig özv. Pécsy Györgyné üdvözölte Bethlent. Innen a Főtérre hajtottak,

ahol a szónoki emelvény Kossuth szobrával szemben volt felállítva. A több ezres hallgatóság előtt először Zsitvay Tibor, az EP jelöltje mondta el programbeszédét. A miniszterelnök így kezdte: 1921 őszén Kecskemét küldöttsége őt az EP megteremtésére szólította fel. Csonka-Magyarországon még most is pártoskodás van. *„Nem az a baj ebben az országban, hogy nincs politikai szabadság, – mondta demagóg módon Bethlen – hanem, hogy több szabadságot azért követelnek, hogy jobban visszaélhessenek vele. (Úgy van! Élénk helyeslés!)”*

Ezután fontos eszme-futtatást tett a keresztény és a szabadelvű jelszavakról: *„Ez az ország egy évezreden keresztül keresztény volt és kereszténynek kell maradnia. (Úgy van!) Ez nem jelent üldözést senkivel szemben. Ez annyit jelent, hogy a politikai életben is a keresztény ideálokat akarjuk megvalósítani. Bele akarjuk vinni a kereszténység erkölcsi ideáljait a társadalmi és a politikai életbe. Ez annyit jelent, hogy fel akarjuk venni a harcot azokkal az irányzatokkal szemben, amelyek a vallás ellen törnek, és fel akarjuk venni a harcot azzal a materializmussal, amely az egész magán, – társadalmi – és politikai életben egyebet sem lát, mint alantas anyagi érdekek küzdelmét. Az élet nemcsak anyagi érdekekből áll. Az életnek vannak nemes indulatai és nemes céljai.”*

Bethlen vitába szállt azzal a szélsőjobboldali irányzattal, amely a szabadelvű politikát úgy magyarázta, hogy *„azzal zsidóuralmat akarnak teremteni.”* Velük szemben kijelentette: a szabadelvűség *„ötvenéves hatalmas tan,”* amely mindig arra törekedett, hogy *„haladást biztosítson egyenlő feltételek mellett.”* Ez az eszmerendszer jogegyenlőséget, politikai és polgári szabadságjogokat hirdetett. És itt azt a meglepő kijelentést tette, hogy a *„szabadelvűség a keresztény magyar társadalom vezető szerepét akarja elősegíteni gazdasági és minden téren az állam és a társadalom összes eszközeivel.”* Éppen ezért – mondta – *„keresztény szabadelvűségre van ennek a nemzetnek szüksége.”* Ezek a nem ismert gondolatok jól mutatják Bethlen konzervatív-liberalizmusát, amit a kampányban sem tagadott meg.

Kecskeméten is kétfrontos harcot hirdetett: egyrészt a radikális pártok, másrészt a legitimisták ellen. Radikális pártoknak mondta a Rassay- a Batthyány- és a Vázsonyi-féle demokrata pártot. Ezeket az októbriista irányzat maradványainak tekintette, amely *„1918-ban tönkretette ezt a nemzetet. (Úgy van! Úgy van!)”*

A legitimistákat *„úri politikusnak”* mondta, akik *„sportnak tekintik a politikát, akik kalandokkal akarják ezt a nemzetet megmenteni.”* E pártokat a nemzet ellenségeinek minősítette és velük szemben reálpolitikát ígért. Többek között a trianoni szerződések által reánk kényszerített jóvátétel fizetésének elengedéséért való küzdelmet. A nemzeti királyságról szólva Kiskunmajsa után ismét kijelentette: a *„magyar nép királyának a nép szívében és lelkében kell élnie. Ennek a királynak a népért kell dolgoznia és a nemzet első katonájának kell lennie.”* Ez egyértelmű célzás volt Horthy Miklósrá. Ezzel Bethlen valószínűleg egyrészt a Duna-Tisza közén ekkorára a jobboldaliak körében már megerősödött Horthy-kultuszt kívánta a választási kampányba beemelni, másrészt a Horthyval való együttműködését segíteni.

Gömbös már a városon belül zajló politikai küzdelemhez szólt hozzá. Csofalkozását fejezte ki, hogy a városban vannak „*pártfrakciók, amelyek el akarják tőlünk vitatni, hogy az igazi magyar függetlenséget, a keresztény egység tábort képviseljük.*” Itt már egyértelműen a Zsitvay Tibor Függetlenségi- és 48-as párti helyi ellenfelére célt, akinek komoly bázisa volt a városban. Ezért is kijelentette: azoknak „*nem a magyar függetlenség a céljuk, mert ők csak tehetetlen eszközei a destruktív radikálisoknak, (Úgy van! Úgy van!), tehetetlen eszközei azoknak, akik októberben egyszer már a sir szélére taszították a nemzetet.*”

Velük szemben az EP-be tömörült erők a „*helyzethez alkalmazkodó eszközökkel kívánják újból felépíteni a magyar hazát. Van egy egységes tábor, amely igazi keresztény és fajvédelmi szellemet akar bevinni a magyar népbe (Éljenzés!), amely Csonka- Magyarországot erőssé, belsőleg integerré akarja tenni. Az Egységes Párt a magyar gazdaságra kívánja felépíteni az egész magyar politikai és társadalmi életet: le akarja rombolni a társadalmi osztályok közötti választásokat. (Éljenzés!) A magyar népben lakozó őserőt akarjuk kifejleszteni.*” Végül már azt az elfogadhatatlan általánosítást is megengedte magának, hogy a liberális ellenzéki pártok „*végeredményben az országot internacionális vonatkozású hatalmaknak kezére*” akarják játszani. A legitimisták pedig „*lakájszellemtől áthatva, megint Bécsbe akarják bekapcsolni a magyar közéletet.* (felkiáltások: Andrássyék! Le velük!)” Helyettük az EP-ét ajánlotta a választópolgároknak.

Az ellenzéki pártok meg- és elítélésében tehát nem volt különbség Bethlen és Gömbös között. Az utóbbi viszont már őserőről és fajvédelemről is beszélt, amely fogalmakat Bethlen nem használta. Ő egyébként még a MANSZ helyiségében tett látogatást, majd kíséretével Nagykőrösre utazott.

Nagykőrösön

Ott a pályaudvaron Faragó József polgármester és Beretvás János üdvözölte a miniszterelnököt és gróf Ráday Gedeont, aki az EP hivatalos jelöltje volt. A népgyűlés 10-kor kezdődött a Piactéren, ahol több ezren voltak. Először Ráday mondta el programbeszédét, aztán Bethlen szólalt fel. Átadta Nagyatádi üdvözlését, majd a nagykőrösi parasztság szorgalmát dicsérte, amely az ottani sivár homokon „*nemcsak kenyeret tudott termelni, hanem meghonosította rajta a zöldség-, a gyümölcs és a bortermelést. Olyan speciális termelést csinál ezen a vidéken, amelyet Magyarországon sehol se látni.*”

A kormány levonja a magyar élelmességnék a konzekvenciáit – mondta: „*Új közgazdasági politikát kell csinálnunk. (...) Nem a fővárost kell többé dédelgetni és ápolgatni, hanem a Duna-Tisza közét és vidékét. (...) a magyar Alföld népére kell fektetni a fősúlyt. Reálpolitikát kell űzni és nem fantazmagóriák után futni.*” Ehhez még hozzátette: „*Komoly munkával a felekezeti és az osztálybéke megteremtésére kell törekedni és ennek fenntartása mellett ezt a nemzetet fejleszteni.*”

A miniszterelnök tehát jól ismerte a helyi viszonyokat és abból jól általánosított. Konceptiózus, de reális programot adott, amelyben már benne volt a Kert-Magyarország gondolata is. A 350 terítékes banketten Bethlen azonban már ismét a harcos konzervatív politikusként szólalt meg: *„A radikalizmus minden tekintélyt leránt a sárba, mert tudja, hogy ha ebben az országban tekintélyes emberek vezetik az ország sorsát, az nem az ő malmunkra hajtja a vizet. Megtámadják a történelmi tradíciókat, mindazt, ami nemzeti és mindazt, ami konzervatív erőt jelent.”*

Cegléden

A miniszterelnöki vonatot a ceglédi állomáson Sárkány Gyula polgármester köszöntötte. *„Mi azért jöttünk,-mondta Bethlen - hogy az egység gondolatát hirdessük, hogy szembe szegüljünk a demagógia minden fajtájával, a jobb- és baloldallal egyaránt, mert ezt az országot a demagógia tette tönkre és ennek megszűnése után fog csak ez az ország talpra állni.”* A nagygyűlést az Árpád-téren rendezték. A beszédek a Városháza erkélyéről hangzottak el. A miniszterelnököt a magyar ruhás asszonyok és leányok virágcsokorral fogadták és nevükben dr. Hitter Miklósné és Várossy Mariska külön virágcsokrot adott át neki. A népgyűlést Antal Antal, a helyi EP elnöke nyitotta meg. Utána Gombos Lajos a párt hivatalos jelöltje mondta el programbeszédét. Bethlen rámutatott: a régi függetlenségi érzelmű városban, amely mindig kitarzott Kossuth neve mellett *„nem új függetlenségi pártra van szükség ebben az országban, mert a függetlenségi párt a mi pártunk. (...) Most új függetlenségi harcra indultunk és arra kell törekednünk, hogy saját sorainkban a rendet, az összetartást és az együttérzést ápoljuk és helyreállítsuk.”* Itt is a realpolitika szükségességét hangoztatta.

A helyi társadalmi és politikai erőviszonyoknak megfelelően kijelentette: Mi nem követünk egyoldalú kiszgazda-politikát. Mi *„az iparos,- a kereskedő- és a többi társadalmi osztályt is a saját körünkben akarjuk látni... Az iparosság érdekeit is föl kívánjuk karolni.”* Elmondta: az ország egyik gazdasági baja, hogy *„külföldről kénytelen magát ruházni, sok mindent onnan kell beszerezni és ennek következménye, hogy kereskedelmi mérlegünk passzív sok-sok milliárddal. Ennek is következménye, hogy pénzünk értéke leromlott, hogy nagy az adóteher, melyet a polgárságra róni kénytelenek vagyunk.”* Ezért is *„az iparos osztályt erőssé kell tenni abból a célból, hogy az ország saját szükségleteit saját termelésével legyen képes fedezni.”* E gondolatok már előrevetítették a választások után kibontakozott importpótló iparosítást. Ez majd jelentősen csökkenteni fogja a külkereskedelmi mérlegünk passzivitását.

Cegléden ekkor már jelentős volt az iparban foglalkoztatottak száma. Közülük valószínűleg a népgyűlésen is sokan ott voltak. Talán ezért is, Bethlen kijelentette: *„Nem vagyunk ellenségei a munkásosztálynak sem. (...) Mi ott akarjuk látni a munkásosztály képviselőit a parlamentben, hogy szembenézhessünk velük, és ha*

tudunk, együtt is működünk velük.” Majd így fejezte be a beszédét: *„A mi politikánk az összes társadalmi osztályok egyforma felkarolása, egyesítése és erőssé tétele. (Éljenzés.) A mi pártunk az egység jelszavát írta ki zászlajára...”* Kérte a népgyűlésen megjelenteket: saját soraikban is teremtsék meg az egységet, mert akkor elkövetkezik az az idő, amikor *„Nagy Magyarországunk lesz.”* Beszédét zúgó éljenzés fogadta.

Utána Gömbös tolmácsolta az EP vezetőségének, illetve Nagyatádi Szabónak az üdvözlését. Ő a függetlenségi gondolat alapján a ceglédiek kötelességének mondta, hogy a *„nemzet és a magyar faj örökkévalóságáért küzdjön és harcoljon.”* Ezután – nevek említése nélkül – az ekkor ellenzéki keresztényszocialista Haller Istvánt és pártját támadta, aki többek között Cegléden is indult a mandátumért.

A népgyűlés után a miniszterelnök a polgármester szobájában fogadta az egyházak, a tanintézetek, a városi közigazgatás, a járásbíró és az állami alkalmazottak küldöttségét, amivel szintén a párt jelöltjének akart segíteni.

Albertirsán

Bethlen vonata 5:45-kor érkezett Albertirsára, ahol a község főterén állítólag háromezren fogadták. A miniszterelnök itt azzal kezdte: azért jött, hogy *„mint a kormány feje a néppel érintkezzen, hogy tájékoztassa őket a kormány terveiről és tájékozódjon a nép kívánságairól és hangulatáról.”* Mert *„ez minden demokráta komoly kötelessége.”* Itt is megindokolta: miért fogott össze a kisgazda-társadalommal. Az eddigi érvek mellé újat is mondott: *„kellő kulturális fejlődés segítségével idővel képesek lesznek pótolni a középosztályt, amely sajnos, különösen faluhelyen veszendőben van.”* Ehhez most is hozzátette: *„Ez nem azt jelenti azonban, hogy osztálypolitikát folytatunk. Mi kezdet fogunk a társadalom minden rétegével, az iparos,- a kereskedő,- és a munkásosztállyal is, akik egyaránt fiai ennek a hazának, és akik kell, hogy megélhetést és boldogulást találjanak ebben a hazában.”* Itt is ígérte az iparosok támogatását, mert *„fogyasztásunkat magunknak kell biztosítani.”*

„Szociális reformokat kell alkotni, ez elől egy demokratikus kormányzat” el nem zárkozhat. Elmondta: meg kell alkotni a baleset- és betegbiztosító pénztár új törvényét, fel kell állítani a kötelező egyeztető bíróságokat, amelyek lehetővé teszik, azt, hogy a *„munkásosztály bérharcai nem térnek át a politikai térre.”* Állította: *„Erre nincs is szüksége a munkásosztálynak. A becsületes megélhetést el kell érni tisztességes törekvéssel, de nem szabad ebből hatalmi kérdést csinálni a mai súlyos időkben, (...) amikor a nemzet minden fiára egyforma szükség van...”* Bethlen beszédét nagy ovációval fogadták! Utána báró Prónay és Gömbös beszéltek.

Monoron

A miniszterelnöki különvonat este 7-re érkezett Monorra. A népgyűlést a Kosuth téren tartották, ahol – állítólag – mintegy ötezren várták. Monoron az 1922 januárjában szívbetegségben meghalt Rubinek Gyula öccse Rubinek István agrárius nézeteket valló politikus volt az EP hivatalos jelöltje. Bethlen őt ajánlotta a választópolgárok figyelmébe. Az 1920. évi XXXVI. tv.-ről, a földreformról kijelentette: *„ezt mi végre fogjuk hajtani becsülettel, úgy ahogy a tervezői megalkották.”* Ez persze kétértelmű ígéret volt, mert a tájékozottabbak már ekkor is tudták, hogy annak a törvénynek a végrehajtását éppen maga a törvény nagybirtokosokat védő paragrafusai nehezítik. Itt is azt hangoztatta: a kormány és a párt *„minden társadalmi osztály érdekeiért egyformán”* kíván küzdeni. Az 1922 januárjában megalkotott új ipartörvénnyel az iparosokat kívánják segíteni.

Az 1921 karácsonya előtt megkötött ún. Bethlen-Peyer paktumra célozva elmondta: kormánya baráti jobbot nyújtott a munkásosztály felé. *„A munkásosztálynak érdeke az, hogy ne illúziók után induljon el, ne délibábokat képzeljen el maga előtt, mert akkor Oroszországhoz hasonló helyzetbe fogunk jutni. Érdeke az, – mondta – hogy becsületes munkával, mint a többi társadalmi osztály, a nemzet alkotórésze maradjon, és ne induljon a nemzetköziség után.”* Kijelentette: kormánya alkalmat adott arra, hogy a munkásosztály képviselői a parlamentbe is bekerüljenek. *„Nem osztályuralomra van szükség, hanem becsületes magyar nemzeti demokráciára, amelyben minden társadalmi osztály megtalálja a maga helyét. (Élénk éljenzés), részt vesz a politikai hatalom gyakorlásában, de teljesíti is a nemzettel szemben való kötelességeit is.”* (zúgó éljenzés.)

Gömbös is a munkáskérdéssel foglalkozott. Ő azonban a fajvédelmi gondolat alapján részben máshová tette a hangsúlyokat. Elismerte, hogy a múltban keveset törődtek a munkásokkal, mert *„nem magyarok vezették őket.”* (Itt arra célzott, hogy az MSZDP politikusai között sok zsidó származású volt.) Most azonban – mondta – *„a nemzet érdeke teszi kötelességünké, hogy intenzíven foglalkozzunk a munkáskérdéssel. Munkások alatt nem azt értjük, aki a szociáldemokrata párthoz tartozik, hanem minden becsületes magyar embert, aki a munkájával keresi meg a kenyerét. Nem teszünk különbséget munkás- és munkás között, akár testi, akár szellemi munkával keresi kenyerét, különösen nem politikai szempontból, mert ez társadalmi probléma, amelyet a nemzet egyetemének érdekében kell megoldani.”*

E gondolatok jól mutatják, hogy Gömbös és az egységes párton belül már ekkor formálódó fajvédő csoportja a bérből és fizetésből élők összességét, a fizikai és a szellemi munkásokat is a munkásság soraiba sorolták. Többek között ezt is eltanulták az MSZDP és a kommunista párt 1918-1919-es forradalmak alatti politikájából. A munkáskérdést nem csak politikai, hanem elsősorban társadalmi problémának, a munkásság helyzetének javítását pedig nemzeti kérdésnek tekintették. Ezzel persze megpróbálták kivenni e kérdést az MSZDP politikai befolyása alól

és különösen a szakszervezetekbe nem tömörült, vallásos fizikai és szellemi munkásokat a maguk ideológiai és politikai befolyásának, illetve az 1922-es nemzetgyűlési választásokon az EP-nek megnyerni. Ezért is beszélt Bethlen és Gömbös is így, egymást kiegészítve a munkáskérdésről. Erre a korabeli albertirsai és monori választókerületekben nagy szükségük is volt, mert, mint a főváros peremvidékéhez tartozó községekben igen sok munkás élt ott.

Ezért sem véletlen, hogy Gömbös így fejezte be beszédét: „*A mi programunk a testvériség, az egység nevében indul...*” De! „*Lesz annyi erőnk, hogy úgy a jobb-, mint a baloldali destrukcióval mindenkor le tudjunk számolni. A romhalmazból felépülő Magyarország munkájára hívom fel önöket. (...) Egy vezért követve, haladjunk azon az úton, amely a nagy keresztény Magyarország feltámadásához vezet.*” A miniszterelnöki különvonat este 10 óra 30 perckor érkezett meg a fővárosba.⁴¹⁹

Hogyan értékeljük a miniszterelnök utolsó választási körútját? Ehhez először az egyik fő politikai ellenfél, az MSZDP akkori értékelését kell felvázolnunk. A Népszava már a május 21-i számban Bethlen kiskunhalasi beszédéből azt a részletet emelte ki, hogy „*társadalmi és felekezeti egységet hirdet... Nem osztályuralomra, hanem az összes magyarok egyforma (kiemelés a Népszavában) uralmára van szükség...*” Ezt gúnyosan így kommentálta: és az emberek „*még csak el sem nevettek magukat.*”⁴²⁰

A Népszava május 23-i számának második oldalán „*Magyarok, Bethlen Istvánt az Isten küldte!*” címmel jelent meg értékelő cikk a kampánykörútról. Megírták: ezt Gömbös, a „*generálstréber*” mondta Cegléden. Úgy látták, hogy az utolsó kampányhét végén, a „*reakció és a demokrácia tábora*” vonult fel egymással szemben. Szerintük Bethlen nem mondott új dolgokat, de azoknak is „*pont az ellenkezőjét cselekszi.*” A „*keresztény szabadelvűségről*” mondott gondolatairól azt írták: humorizált Kossuth eszméivel. A Népszava egyoldalú ságát mutatja az is, hogy egyetlen szót sem írt arról, hogy Bethlen és Gömbös mit mondtak Albertirsán és Monoron a munkáskérdésről és az MSZDP-ről.⁴²¹

Visszatérve e kampánykörút értékeléséhez: Bethlen a nemzeti egység, a felekezeti- és az osztálybéke helyreállítását hirdette. Ennek célja a nemzeti függetlenség megtartása, a nemzet megerősítése és a trianoni békediktátum békés revíziója. Jól látta: e célok eléréséhez reálpolitikára, a nemzet gazdasági-társadalmi- és kulturális megerősítésére van szükség. Mint például a földreform végrehajtására, az intenzív mezőgazdasági kultúrák elterjesztésére és az importpótló iparosítás megkezdésére. Nem polgári, hanem nemzeti demokráciát ígért. Azt, hogy abban a kisgazda társadalom, azaz a gazdag- és középparasztság létszámánál fogva jelentős szerepet játszhat. Ennek eszmei megalapozására a keresztény szabadelvűséget tartotta megfelelőnek. E kampánykörút következményeit és eredményességét majd még megvizsgáljuk a Duna-Tisza közének választási eredményeinek bemutatásakor.

419 *Szózat*, 1922. V. 21, 3.

420 *Népszava*, 1922. 5. 21, 3.

421 *Népszava*, 1922. 5. 23, 2.

Láttuk, hogy miniszterelnököt e kampánykörútján Kiskunhalasig elkísérte Kállay pénzügyminiszter is. Onnan ő Jánoshalmára utazott, ahol az EP hivatalos jelöltjét dr. Marschall Ferencet, az Országos Faluszövetség igazgatóját támogatta. Az ő legkomolyabb ellenfele a Függetlenségi Kisgazda-, Földműves- és Polgári Párt jelöltje, Fenyő Miksa volt. Ő Jánoshalmán született, aki ekkor már a GYOSZ titkára volt.

Az állomáson Balku Gyula főispán, Szobovlyevics Dusán alispán, Kopeczky Emil községi főjegyző és Csincsak Mihály pártelnök üdvözölték a minisztert. Ő a népgyűlésen a kormány gazdasági programját ismertette. Vezető gondolata az volt, hogy a kormány minél több „független és erős kisegzisztenciát” akar teremteni, mert ezek képezik a konszolidációs politikának a legbiztosabb támaszait. Kitért az ellenzék azon rágalmaira is, hogy a kormány a vetésterületek akkor folyó összeírásával a mezőgazdasági termékek szabadforgalmát újabb béklyókba akarná szorítani, vagy valamiféle „új robotszolgáltatást” kívánna visszaállítani. Ezzel az ellenzék – szerinte – csak az „újjaépítés politikáját” akarja elgáncsolni. Mindezt a pénzügyminiszter a választókerület második legnagyobb községében, Mélykúton is elmondta, aztán továbbutazott Nagykanizsára, ahol – mint tudjuk – ő maga is indult a választásokon.

Mayer János földművelésügyi minisztere május 18-án Berki Gyula támogató-sára Sarkadra utazott. Onnan a berettyóújfalusi választókerületben lévő Csökmöbe ment, de 19-én berettyóújfalusi EP népgyűlésén már „fáradtság és rekedtség” miatt nem tudott maradni. Az ellenzéki sajtó viszont azt állította, hogy ott a miniszter a kevés érdeklődő miatt nem beszélt.

Május 21-én Tomcsányi igazságügy-miniszter Vácott vett részt választási népgyűlésen. Ott a kormány és az EP programjáról beszélt és dr. Krakker Kálmán egységes párti jelölt támogatására szólította fel a megjelenteket.

E napon Vass József kultuszminiszter, – aki a kormányt támogató KNEP tagja volt – dr. Mikszáth Kálmán (az író fia) és dr. Hencz Károly egységes párti jelöltek támogatására a szécsényi és a rétsági választókerületekbe látogatott. Onnan Sztranyavszky Sándor főispán és Szcitovszky Béla balassagyarmati EP jelöltje kíséretében először Nógrádverőcére utazott. Ott a „keresztény egységet és az öszszetartozás szükségességét” hirdette és elítélte a legitimisták kalandor politikáját. Erre azért volt szükség, mert a megye többsége katolikus volt és a papság hatására a legitimista Andrassy-féle jelöltek támogatása. A kultuszminiszter ezután Diósgyőrbe és Érsekvadkertre ment, ahol Bakos János kanonok, esperesplébános üdvözölte és a kerület papsága nevében támogatásáról biztosította a kormányt. A miniszter Szécsényben fejezte be kampánykörútját.⁴²² Így fejeződött be a kormánypárt országos kampánya.⁴²³

422 *Szózat*, 1922. V. 23, 4.

423 E fejezet egy része már megjelent: Sipos József: Bethlen István 1922-es kampánykörútja és eredményei a Duna-Tisza közén. *Acta Historica* Tomus CXXXIII. Szeged, 2011. 71-92.

A fővárosi választási küzdelem

Az 1922-es nemzetgyűlési választások fővárosi küzdelmeit a régebbi szakirodalom csak igen vázlatosan tárgyalja.⁴²⁴ Ezzel a kérdéssel az újabb szakirodalom sem foglalkozik érdemben.⁴²⁵ Ignác Károly legújabb monográfiája pedig már a bevezetőben rögzíti, hogy ő a választások esetében is a „*kiemelt problémákkal*” foglalkozik és kevésbé olyan kérdésekkel, mint a „*választások részletes köztörténete, vagy a pártok jelöltjeinek, mandátumainak és képviselőinek jellemzői, változásai.*”⁴²⁶ Ezért úgy véljük, hogy e fejezetben fontos bemutatni e választási kampányt és küzdelmet.

Az 1922. március 2-án kihirdetett választójogi rendelet alapján közismert lett, hogy a fővárosban és környékén „*lajstromos,*” vagyis pártlistás és titkos szavazással fogják megválasztani a nemzetgyűlési képviselőket. Budapestet három nagy választókerületre osztották: a budaira, az észak-pestire, és a dél-pestire. Negyedik választókerület az ún. Pest-környéki volt, ahová az akkor még közigazgatásilag nem a fővároshoz tartozó 22 település került. E településeken már sok munkás lakott, akik többsége a fővárosi üzemekben dolgozott. Közülük sokan voltak szakszervezeti tagok, tehát szervezett munkások és az MSZDP tagjai. Ezért erre a választókerületre joggal mondták, hogy politikailag vörös övezet.

A liberális ellenzéki pártok fontos kérdése volt, hogy együtt vagy külön-külön állítsanak-e listát? Erről a kérdéssel április elején kezdődtek meg a komolyabb tárgyalások. Az április 11-i délutáni lapok már arról írtak, hogy a Rassay által vezetett Függetlenségi Kisgazda-, Földműves- és Polgári Párt és a Vázsonyi Vilmos által vezetett Nemzeti Demokrata Párt közötti tárgyalások eredményre vezettek. Azt is tudni vélték, hogy kik lesznek a közös listák első helyezettjei, és e két párt vezetői hogyan követik egymást a listákon. Másnapra kiderült, hogy ez a hír nem igaz. Sőt! Inkább az ellentmondások nőttek a két párt tárgyalói között. A jól értesült Világ azt írta, hogy e tárgyalások nem sok kilátással kecsegtetnek és majdnem biztos, hogy „*úgy Rassayék, mint a demokraták önálló listával veszik föl a küzdelmet a budapesti kerületekben.*”⁴²⁷

Április 12-én Wolff Károly a fővárosi Keresztény Községi Párt vezetője is újabb tárgyalásokat folytatott a pártjából korábban kivált Csillery Andrással és Friedrich Istvánnal, – akik az Andrassy-Friedrich pártot képviselték – arról, hogy lehetséges-e a fővárosban olyan közös listát létrehozni, amelyen az összes keresztény

424 Serfőző Lajos: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt a parlamentben 1922-1926 Akadémiai K., Bp. 1967, 51.; L. Nagy Zsuzsa: A budapesti liberális ellenzék 1919-1944. Akadémiai K., Budapest, 1972, 56-57.; L. Nagy Zsuzsa: Bethlen liberális ellenzéke (A liberális polgári pártok 1919-1931) Akadémiai K., Bp. 1980. 52.

425 Gergely Jenő: A Keresztény Községi (Wolff) Párt (1920-1939). Gondolat – MTA-ELTE, Budapest, 2010.

426 Ignác Károly: Budapest választ. Parlamenti és törvényhatósági választások a fővárosban, 1920-1945 Napvilág Kiadó, Budapest, 2013. 9.

427 Világ, 1922. IV. 12. 2.

pártok jelöltjei együtt szerepelnének? E tárgyalások is eredménytelenül végződtek. Friedrich közölte Wolffal, hogy pártja semmilyen körülmények között „nem hajlandó egy listán menni a kormánypárt jelöltjeivel.” E tárgyalásról Friedrich még aznap este tájékoztatta pártja vezetőségét és ők is kinyilvánították: a pártban „Wolff akcióját nem tartják célravezetőnek.”

E kérdés körül április közepén azért volt nagy a bizonytalanság, mert az EP IB-a még nem döntötte el, hogy ők állítanak-e nem hivatalos önálló listát a három fővárosi kerületen, vagy a Wolff-párttal fognak össze. Ez esetben eszik az a kombináció, hogy a párt fővárosi listáját Bethlen legyen a listavezető.⁴²⁸

Az április közepére eső húsvéti ünnepek után folytatódtak a tárgyalások Rassayék és Vázsonyiék között. 20-án úgy tűnt, sikerült is megegyezniük a következőkben: A fővárosban és a környékén közös listát állítanak, és együtt veszik fel a küzdelmet. A budai kerület listavezetője Rassay lesz, az észak-pesti választókerület első öt helyén Ugron Gábor, Vázsonyi Vilmos, báró Szerényi József, Sándor Pál és Bródy Ernő szerepeltek. A dél-pesti lista élén Bárczy István és Rupert Rezső. A környékbeli lista első helyén Benedek Jánost, másodikon Méhely Kálmánt jelölték. A megkezdett tanácskozásokat másnap kívánták folytatni, ahol a további helyek betöltéséről akartak dönteni.⁴²⁹

Közben az Andrássy- Friedrich vezette legitimista párt is tárgyalásokat folytatott a Haller István által vezetett ún. kisebbségi KNEP-el, amely nem volt kormánytámogató párt. Az egyik déli lap azt írta, hogy e két keresztény ellenzéki párt vezetői már megállapodtak a fővárosi közös listában és a névsort is közölte. Válaszul a Haller-párt könyomatosa megírta: igaz ugyan, hogy a két párt már hosszabb ideje eredményes tárgyalásokat folytat a közös listáról, de a végleges megállapodásra csak 21-én kerül sor. E hírekkel egy időben az EP IB-a is közölte, hogy a főváros környéki választókerületben önálló listát állít.⁴³⁰

A Rassay-párt és a demokrata párt közötti megállapodást április 21-én kellett volna az utóbbi IB-nak ratifikálnia. Ez azonban Vázsonyi állásfoglalása miatt nem történt meg. Vázsonyi, – aki a korábbi tárgyaláson nem vett részt – különböző aggodalmainak adott hangot és ragaszkodott a demokrata párt személyi igényeinek teljes kielégítéséhez. A párt IB-nak azon tagjai, akik részt vettek a megállapodás megkötésében, – mint Ugron és Szerényi, – élesen szembehelyezkedtek Vázsonyival és követelték a megegyezés ratifikálását. Erre Vázsonyi és a vezetőség többsége nem volt hajlandó. Ezért levonták a helyzet konzekvenciáit és bejelentették: kilépnek a demokrata pártból és el is hagyták a párthelyiséget. A kerületi elnökök közül követték őket az V., a VII., és a VIII. kerület pártelnökei: Benedek Dezső, Hajdu Marcell, Bársony Elemér és Horváth Miksa. A disszidens demokraták a Lipótvárosi Társaskörben külön értekezletet tartottak, ahová meghívták Sándor Pált, Bárczy Istvánt és Rassay Károlyt is. Megbeszélték a kialakult helyzetet és elhatá-

428 *Világ*, 1922. IV. 13, 1.

429 *Világ*, 1922. IV. 21, 1.

430 *Világ*, 1922. IV. 21, 2.

rozták, hogy függetlenül a demokrata párttól a választási küzdelmet teljes egyetértésben fogják lefolytatni. Ennek formájáról végleges megállapodás nem született. A Világ tudni vélte, hogy valószínűleg egy „*liberális polgári szövetséget*” fognak létrehozni. Az is felmerült, hogy a disszidens demokraták csatlakoznak a Rassay-párthoz.

Április 21-én az MSZDP választmánya ülést tartott és elfogadott egy olyan határozatot, amely szerint a választási küzdelmet a demokratikus polgári ellenzéki pártokkal, tehát a Rassay-párttal és a Függetlenségi 48-as Kossuth Párttal a legszorosabb fegyverbarátságban fogják megvívni. Ezt az állásfoglalást érdemes szó szerint idézni, mert megmutatja, hogy az MSZDP küzdött a legkövetkezetesebben az ekkor kiépülő Bethlen rendszer ellen.

„A Magyarországi Szociáldemokrata Párt legközelebbi és legfőbb céljának Magyarország demokratizálását tekinti, mert csak az igazi, őszinte, hamisítatlan demokrácia adhatja meg a magyar nép boldogulásának lehetőségét és a régi osztályuralom, és a háború okozta roppant elsüllyedésből való kiemelkedést. Minthogy a párt meg van győződve arról, hogy Magyarország mai kormányzata nemcsak ádáz ellensége a demokráciának, aminek nap-nap után leplezetlen bizonyítékát szolgáltatja, hanem céltudatosan harcol ama demokratikus erők ellen is, amelyek ez idő szerint az ország érdekében a reakció ellen felvonulnak: minthogy a törvénytelen választójogi rendelet, az önkényes összeírás, a kormánypárt intézőbizottságának önkényeskedése, felelőtlen társadalmi egyesületek és többé-kevésbé hivatalos elemek vetnek gáncsot az eszmék szabad mérkőzésének a választási küzdelemben: minthogy kétségtelenül megállapítható, hogy a kormány minden ellenzéki választási mozgalmat és tevékenységet meg akar fojtani, a Szociáldemokrata Párt teljes erejével fog össze mindazon ellenzéki pártokkal és elemekkel, amelyeknek múltja és programja biztosíték arra nézve, hogy a demokráciának őszinte hívei és harcosai.

Ebből kiindulva a Szociáldemokrata Párt megállapodást létesített az ellenzéki pártokkal a nemzetgyűlési választásokon való együttműködésre, a választási szabadság megvédésére és a pártválasztmány ama határozatát, amely szerint a Szociáldemokrata Párt választási küzdelmét a munkásság összességének a védelme alá helyezi, kiterjeszti az egész demokratikus ellenzék választási küzdelmére és fölhívja a munkásságot, a párt tagjait, hogy e határozatnak öntudatosságuk minden komolyságával és lelkesedésük teljes erejével szerezzenek érvényt.

A megállapodás alapján a Szociáldemokrata Párt tagjai, mindazon kerületekben, amelyekben a párt nem állít önállóan jelöltet, már a főválasztásnál a demokratikus polgári pártok jelöltjeire adják le szavazatukat, viszont a demokratikus polgári pártok mindazon kerületekben, amelyekben a szociáldemokrata párt állít jelölteket, erre szavaznak. A Szociáldemokrata Párt, történelmi hivatásának megfelelően, az ország és a nép érdekében így kívánja elősegíteni a demokrácia ellen-seégeinek megtörését.”⁴³¹

431 *Világ*, 1922. IV. 22, 2. Az MSZDP állásfoglalást először közölte Serfőző: i. m.: 47-48.

Ez az állásfoglalás azt is jelentette, hogy az MSZDP vezetése már ekkor sem tartotta be a Bethlen-Peyer paktumnak azt a részét, hogy nem szövetkezik a liberális és az októbrista ellenzékkel. Ezzel keresztülhúzták a kormánynak azt a szándékát, hogy az olyan kerületekben, amelyekben szociáldemokrata és liberális polgári párti jelölt is fellép, a gyengébb párt szavazatai elkallódjanak. Az együttműködések aláírása azt a reményt is ébresztette, hogy a liberális pártok megerősödhetnek a választásokon.

Az állásfoglalás megjelenése után Rassay azt nyilatkozta: e megegyezés „*hosszabb idő óta folyó tárgyalások eredményeként jött létre.*” Azt az 1921 februárjában alakult Munkások és Polgárok Szövetsége addigi közös küzdelme folytatásának mondta. Mindig meggyőződése volt, – nyilatkozta – hogy az a politika, amelyet a kormány az „*internált és üldözött munkások helyzetének kihasználásával a munkássággal szemben folytatott, kudarcra fog végződni.*”

A Bethlen-Peyer paktumra célozva kijelentette: emberileg érthető, hogy az államhatalmat politikai célokra felhasználó kormánnyal szemben a szociáldemokrata párt vezetői „*ideiglenesen deferálni voltak kénytelenek.*” Mindenkinek tisztában kellett azonban lenni azzal, – mondta – hogy eljön az idő, amikor a „*szocialisták nem tűrik tovább a kényszerhelyzet konzekvenciáit.*” Végül reményének adott hangot, hogy ez a választási összefogás csak kezdete egy nagy küzdelemnek, amelynek eredménye: a „*mai kormányzati rendszer teljes összeomlása*” lesz.⁴³²

Április 21-én az Andrássy-Friedrich-párt és a Haller-párt vezetői is egész napos tanácskozást folytattak, amelyen megállapították a vidéki jelöltjeik névsorát és megegyeztek abban, hogy egymással szemben sehol nem állítanak ellenjelölteket. A fővárosi választókerületekben indítandó közös listában még nem tudtak megyezni, ezért az abban való megállapodást másnapra halasztották.⁴³³

A fővárosi demokratikus és liberális társadalmi körök sürgetésére küldöttség kereste fel a Rassay és a Vázsonyi-pártok vezetőségét és kérték őket, hogy újra tárgyaljanak a közös lista állításáról. Így 25-én újra összeültek e pártok vezetői. E tárgyalásokra meghívták Ugron Gábort és báró Szerényi Józsefet is. Vázsonyi kijelentette, hogy ő most is a közös lista álláspontján áll, de Ugron és Szerényi demokrata pártból való kilépése miatt revideálni kell a korábban létrejött egyezményt. Rassay azzal fogadta el ezt az álláspontot, hogy Ugron és Szerényi előzőleg is Budapesten liberális képviselők voltak, ezért függetlenül a mostani pártonkívüli helyzetükre a közös listán nyerjenek „*megfelelő*” helyet. Vázsonyi elfogadta Rassay véleményét, de azt összeegyeztetni kívánta a demokrata párt vezetőségének határozatával, hogy a pártban maradt három volt képviselőnek is olyan helyet juttassanak, amely megválasztásukat biztosítja. Rassay ez ellen nem tett észrevételt. Amikor azonban ezen elv alapján a listák összeállítása következett volna Ugron kijelentette: bármilyen megegyezésnek feltétele az, hogy Szerényi a

432 *Világ*, 1922. IV. 22, 2.

433 *Világ*, 1922. IV. 22, 2.

közös listán azt a helyet foglalja, amelyen eredetileg szerepelt. E feltételt azonban sem Vázsonyi, sem Rassay nem fogadta el, ezért Ugron és Szterényi eltávoztak az értekezletről. Ezután Vázsonyi és Rassay pártjaik nevében, az utóbbi pedig Bárczy István és Sándor Pál nevében is megállapodtak, hogy a fővárosi liberális választóközönség kívánságának megfelelően közös listával veszik fel a választási küzdelmet.⁴³⁴

Az MSZDP választmánya 25-én döntött a demokratikus ellenzéki pártokkal kötött választási együttműködésről és a jelöltállításokról. Farkas István beszélt a demokratikus ellenzékkel való együttműködés szükségességéről és annak a nyilvánosságra hozataláról. Majd a következő határozati javaslatot terjesztette a választmány elé:

Az MSZDP választmánya 1922. április 25-én megtartott jelölőgyűlésén „*foglalkozott azzal a helyzettel, amelyet a választójogról szóló 2200/1922. M. E. számú kormányrendelet 60. §-a teremtett. Ez ugyanis kimondta: a választási biztos minden kellően ellátott jelöltet elfogad, (...) kivéve, ha olyan egyénre vonatkozik, aki a jelen rendelet kihirdetését megelőzően egy évi időtartamon túl az ország területén kívül él.*⁴³⁵ *A pártválasztmány főhíborodással állapítja meg, hogy a kormány kicsinyes és komoly államférfiakhoz nem méltó módon valósággal egyénekre szabott rendeletet alkotott. Oktroj útján a pártok legegényibb önrendelkezésének és szabadságának durva megsértésével kényszeríti a pártokat, hogy a nemzetgyűlési képviselők kijelölésénél olyan férfiakat mellőzzenek, akikre nemcsak a pártoknak, hanem az országnak is – bel- és külpolitikai okokból egyaránt – igen nagy szüksége van. A pártválasztmány tiltakozik ez ellen az újabb, egyébként a mai kormányzatra teljesen jellemző kodifikációs csíny ellen: azokat az elvtársakat pedig, akik külföldön élnek és pártunkhoz tartozóknak vallják magukat, bizalmáról és ragaszkodásáról biztosítja.*”

Ez kiállítás volt az MSZDP emigrációban élő korábbi vezetői mellett, akiket a választási rendelet 60. szakasza kizárt a jelöltállításból. E határozati javaslatot a választmány minden vita nélkül elfogadta. Ez történt a pártvezetőség által elkészített jelölőlistákkal is. A párt a fővárosban és környékén is állított listát.⁴³⁶

434 *Világ*, 1922. IV. 26, 2.

435 *Budapesti Közlöny*, 1922. III. 3.

436 *Világ*, 1922. V. 26, 1-2.:

I. választókerület: 1. Peidl Gyula, 2. Baticz Gyula, 3. Kéthly Anna, 4. Pásztor Imre, 5. Katona Sámuel, 6. Spielmann János. Póttagok: 1. Özvegy Knur Pálné, 2. Mihályi Gyula, 3. Szilágyi Kis István.

II. választókerület: 1. Peyer Károly, 2. Propper Sándor, 3. Rothenstein Mór, 4. dr. Györki Imre, 5. Sütő József, 6. betöltetlen, 7. betöltetlen, 8. Deák Lajos, 9. Csillag Ferenc. Póttagok: 1. Gabnai István, 2. Horváth Pál, 3. Illés István.

III. választókerület: 1. Vanczák János, 2. Farkas István, 3. Kitejka Lajos, 4. Jászai Samu, 5. Horovitz Gábor, 6. Reisz Mór, 7. Dincsér István, 8. Pikler Emil, 9. Günther Péter, 10. dr. Berkes Jenő. Póttagok: 1. Lakatos József, 2. Zaka Imre, 3. Zöld József, 4. Somogyi Károly. Körmék: 1. Miákits Ferenc, 2. Szabó Imre, 3. Sally Endre, 4. Várnai Dániel, 5. Mihályi Ferenc. Póttagok: 1. Szekeres Sándor, 2. Osvát Gábor, 3. Kneller Győző.

Visszatérve a liberális pártok közötti vitához, ott az a helyzet alakult ki, hogy Rassayék és Vázsonyiék is külön-külön listával akartak indulni. De talán ennél is problematikusabbá tette a helyzetet, hogy a megállapodás elmaradása után Ugron és Szterényi is külön listát akartak állítani, Bárczy pedig egyáltalán nem akart részt venni a fővárosi listán. Ő már ekkor a szegedi liberálisok felkérésére elvállalta, hogy gróf Teleki Pállal szemben ott fog indulni a képviselőségért.

Az MSZDP szervezettsége és imponáló kiállása a liberális pártok mellett, illetve a kormánypárt és különösen Wolff Károly pártja sajtójának kárörvendezése a két liberális párt közötti ellentéteken és a liberális közvélemény nyomása azonban végül is az egységes lista létrehozását eredményezte. Arról többnapos újabb tárgyalások után május 2-án este egyeztek meg. Ez a következőképpen nézett ki. Budapest északi választókerülete közös listája: 1. Vázsonyi Vilmos, 2. Ugron Gábor, 3. Sándor Pál, 4. báró Szterényi József, 5. Bródy Ernő. Pest déli kerületének listája: 1. Bárczy István, 2. Rassay Károly, 3. Rupert Rezső. A budai kerületben pedig: 1. Benedek János, 2. Szilágyi Károly.

E megállapodást elsősorban a Rassay-pártja tette lehetővé azzal, hogy Rassay és Rupert hátrább kerültek a listán, illetve a budai kerület vezető helyeit átadták a demokratáknak. Ezzel a liberális pártok egységét kívánták létrehozni. A *Világ* úgy látta, hogy a közös listával helyreállították a „*liberális front lelki egységét is, azt a zavartalan atmoszférát, amely egymagában is garanciája a liberális pártok fölényes győzelmének.*” Bizonyosra vette, hogy az egység helyreállítása nemcsak a „*választások alatt, de azok után is éreztetni fogja hatását.*” E listákat a demokrata párt május 3-án kiegészítette.⁴³⁷

Közben Bethlen Genovából való hazatérése után, április 25-én a minisztertanács döntött a választások kiírásáról. Azt a hivatalos lap április 28-i száma közölte. Annak lényege az volt, hogy a választásokat nem egy napra írták ki, hanem kettőre. Május 28-án 141 mandátumról szavazhattak a választópolgárok. Köztük csak három törvényhatósági jogú városban – Hódmezővásárhely, Sopron és Szeged – terveztek titkos szavazást. A többi mandátumról pedig csak június 3-án dönthettek a választópolgárok. Tehát többségében ekkor kerültek volna sorra a titkosan szavazó törvényhatósági jogú városok, köztük a főváros és környéke is. Ezt a két szakaszban lebonyolított választást a kormányrendelet azzal magyarázta, hogy csak így tudják biztosítani a választások nyugodt lebonyolításához a megfelelő rendőri és csendőri biztosítást.⁴³⁸

Június 3-ára esett pünkösd napja. Másodikára és harmadikára esett, a vallásos zsidóság kétnapos ünnepe (Sebouth másnapja), amikor nem szabad írni. A kereszttel való jelölés szintén írásnak számít. Ez a hazai vallásos zsidóságot egyrészt megakadályozta volna állampolgári jogaik gyakorlásában, másrészt a titkos szavazásos kerületekben a szavazás kötelező volt, amely elmaradása esetén büntetést írt elő a rendelet.⁴³⁹

437 *Világ*, 1922. V. 4, 1.

438 *Világ*, 1922. IV. 26, 1.

439 *Világ*, 1922. V. 3, 2.

A zsidóság hivatalos testületei e probléma orvoslását kérték a kormánytól. Ezért annak a választások lebonyolításáért felelős szervezete az ún. Központi Választmány május 3-i értekezletén többen kérték, hogy a választások határidejét belügyminiszter lehetőleg hozza korábbra.⁴⁴⁰

Ennek eredményeként a belügyminiszter a második turnusban való szavazás napját június 1-ben adta meg.⁴⁴¹

Mint már említettük, május 7-én a miniszterelnök és kísérete tiszántúli kampánykörútján többek között Zsilinszky Endre és Dánér Béla egységes párti jelöltek érdekében is beszélt az ő választókerületükben. A korábbi fejezetben már megírtuk, hogy ez a liberális és a szociáldemokrata ellenzék is felháborította. Nemcsak őket. A Nemzeti Középpárt egy részéből alakult Nemzeti Polgári Párt, – amelyet Heinrich Ferenc nagytökés vezetett – is kifogásolta azt, hogy Bethlen Dánér Béla fajvédő politikust támogatta. Május 8-án este, e párt elnöki tanácsa állásfoglalásában tiltakozott az ellen, hogy a miniszterelnök *„támogatására sietett annak a Dánér Bélának, akinek felekezeti gyűlölségtől duzzadó beszédeit a polgárság még nem felejtette el, és akinek ügyésszé történt kinevezése is bántóan hatott. Kínosan érintette a Nemzeti Középpárt tanácsát Vass József kultuszminiszter úr azon legújabb intézkedése, amelyben megtagadta a Városi Színház több művészenek újra való szerződését, még pedig kizárólag felekezeti okokból.”* E párt vezetéséhez a belvárosi polgárság tekintélyes része védelemért fordult, mert a kormány a belváros egyik *„érdemes polgárát”* dohánytőzsdéjének második felétől kívánja megfosztani azzal, hogy egy *„üzlettársat ültetnek be fele-részes alapon a dohánytőzsdéjébe.”* A kormány ilyen magatartása – vélték – arra fogja kényszeríteni a pártot, hogy beváltsa azt, amit programjának elkészítésekor a polgárságnak ígért: *„a legélesebb ellenzéki álláspontra helyezkedik a kormánnyal szemben, ha a liberalizmus alapelvei ellen ilyen feltűnően vétkezik.”*

A budapesti liberális ellenzékot erősítette az is, hogy a fővárosi iparosság vezetői május 8-án a régi képviselőházba nagygyűlésre összehívták az iparosokat és megalakították az Országos Iparos Pártot. Azt tervezték, hogy az egyes pártokhoz tartozó iparos képviselőjelöltek kilépnek pártjukból és az Iparos Párt képviselőjelöltjeként fognak indulni. A Bittner János által ismertetett program szerint ők nem támogathatják a kormányt, amely *„milliárdokkal támogat olyan szövetkezeteket, amelyek az iparosság ellen dolgoznak.”* Példának az állam által támogatott köztisztviselők szövetkezetét említette. Ezeket a nekik súlyos terheket jelentő adójukból támogatják, pedig ezek a szövetkezetek az iparosok érdekei ellen dolgoznak.

Május 7-én a Nemzeti Demokrata Párt is megkezdte a kampányát. Újpesten Fábián Béla, a Pest-környéki demokrata lista vezetője a Kolosszeum nagytermében ezer ember előtt tartotta meg programbeszédét, ahol a környékbeli községek is nagyszámú delegációkkal képviseltették magukat. E gyűlésen részt vett és nagy

440 *Világ*, 1922. V. 4, 1.

441 *Világ*, 1922. V. 7, 1.

beszédet tartott Vázsonyi is, aki elsősorban Fábiánt ajánlotta a választóközönség figyelmébe. Az EP-ét, Janus-arcúnak nevezte: „*Kifelé, ott ahol célszerű, továbbra is hirdeti a kurzust, – mondta – másfelé pedig titkos ígéreteket tesz, hogy most, a választások idején, még együtt vannak a kurzus emberekkel, de ha majd vége lesz a választásoknak, akkor azután kezdődik egy másik irány, akkor eltöröljük a numerus clausus-t, akkor életbe lép a teljes jogegyenlőség és akkor liberális irányba haladunk.*” Joggal állította: ez a politika nem őszinte, ez méltó a miniszterelnök által követett „*detronizáló legitimizmushoz. Ők a detronizáló legitimisták, a szabadkirályválasztó republikánusok, a gyűlöletet hirdető kereszténypártiak, a nagyurak és latifundiumok tulajdonosait szolgáló kiscgazdák...*”

Vázsonyi a maguk szempontjából frappánsan karikírozta ki az EP sokszínű társadalmi és ideológiai összetételét, de ez inkább volt politikai karikatúra, mint pontos jellemzés. Ugyanezt tette a Nemzeti Polgári Párttal, amelyet – szerinte – a kormány talált ki, hogy legyen segédcsapata. (Ebben részben igaza volt.) Ezt azzal bizonyította, hogy az első programpontja úgy szól, hogy „*szabadelvű ellenzékikkel nem hajlandó semmiféle közösséget vállalni. Ez a párt azt mondja, hogy ő sem nem kormánypárti, sem nem ellenzéki s plakátjain azt hirdeti, hogy nem megy sem jobbra, sem balra, hanem az arany középutat választja.*” Naiv ember az, – mondta – aki azt hiszi, hogy középúton van az igazság. Úgy látta, el kell jönni a kijózanodásnak. Ezt persze csak akkor érhetik el, ha a keresztény és zsidó kispolgárok összefognak. „*Legyen szervezett polgárság a szervezett munkásság mellett, s akkor meghódíthatjuk ezt a szegény, megcsonkított Magyarországot...*” Minderre azért van szükség, – mondta – mert csak így lehet ismét „*nagy, szabad, boldog, nemzeti és demokrata Magyarország.*”

7-én az MSZDP is választási népgyűléseket tartott a Pest-környéki választókerületben. Újpesten, Rákospalotán és Pestszentlőrincen Miákits Ferenc, Várnai Dániel és Mihályi Ferenc tartották meg programbeszédeiket. A párt budapesti ajánlási íveinek aláírása nagy apparátussal folyt. Ugyanis választókerületenként öt-ötezer aláírást kellett összegyűjteni, hogy a pártok listáit elfogadják.⁴⁴²

A Nemzeti Polgári Párt egyébként a Budapest-környéki választókerületben is állított listát.⁴⁴³ Ezen Skovádi Imre, Semsey Aladár, Patay András, Németi Béla és Tolnay Kornél szerepeltek. Ez utóbbi egyébként – mint láttuk – Debrecen II. választókerületében is indult a párt jelöltjeként.

Május 10-én a keresztény egység táborának ferencvárosi szervezete választói népgyűlést tartott, ahol Wolff Károly a fővárosi községi párt elnöke is beszédet mondott.⁴⁴⁴

Az egyesült nemzeti demokrata és szabadelvű párt május 15-én a Lipótvárosi Demokrata-Körben (Koháry u. 4. sz.) választói gyűlést tartott, amelyen Vázsonyi, Rassay, Sándor Pál és Bródy Ernő is beszéltek.⁴⁴⁵

442 *Világ*, 1922. V. 9, 1-2.

443 *Világ*, 1922. V. 8.

444 *Világ*, 1922. V. 11, 1.

445 *Világ*, 1922. V. 14, 2.

A Sándor Pál 15-i gyűlésen Heinrich Ferencre tett megjegyzéseire az egyik esti lap megtámadta Sándort és érthetőnek nevezte, hogy Heinrich nem akar együttműködni olyanokkal, akik csatlakoztak az őszi forradalomhoz. Erre Sándor Pál 4 pontban ismertette Heinrichnek, mint a Kereskedelmi Kamara elnökségi tagjának a forradalomhoz való csatlakozását. Szerényi azzal utasította vissza a Nemzeti Polgári Párt támadásait, hogy a forradalmak idején, amikor ők harcoltak a „*bennünket elnyeléssel fenyegető árral szemben a liberalizmusért és demokráciáért,*” ezek az urak elbújtak. Kijelentette: Heinrich-féle pártnak egyetlen elítélő szava sincs a jogrend és a közszabadság megsértése ellen.

A Heinrich-párt 18-án tartott népgyűlést a VI. kerületben, ahol megjelent Heinrich Ferenc is és ott válaszolt Sándor Pál vádjaira, amelyeket vagy alaptalanak, vagy téves információnak tulajdonított. Sándor Pál azon vádjára, hogy 1919 őszén ő akadályozta meg a liberális blokk megteremtését azt válaszolta, hogy akkor Sándor akarta, hogy a polgári pártot a „*radikális oldal felé*” sodorja, ezt azonban ő „*nem tartotta célravezetőnek.*” A polgári demokratikus forradalomban való gazdasági szerepvállalását lényegében elismerte, a Bethlenéssel kötött kompromiszumról viszont nem beszélt.⁴⁴⁶

Heinrich beszédére Sándor Pál május 23-án az Egyesült Lipótvárosi Polgári Körben rendezett vacsorán válaszolt. Sándor azt hangsúlyozta, hogy amit Heinrich a dolog érdeméről mondott, az „*teljes beismerés.*” Ezt a vitát csak azért tartotta fontosnak, mert a mostani politikai küzdelemben be kell mutatni, azt, hogy „*milyen az a párt, amely ma a liberális szavazatokért száll hadba a régi liberális emberek és pártok ellen.*” Ez – szerinte – egy „*nagyon sötét fordulópontra*” jelent az utolsó évek történetében. Újra állította, hogy 1919 őszén a Polgári Párt volt az amely „*felekezeti okokból meghiúsította a liberális koncentrációt és ezzel módot adott a kurzus uralmának megalapozására.*” Ezért „*politikáját változatlanul a liberalizmus meggyalázásának és így az országra nézve kártékonynak és veszedelmesnek*” tartotta.⁴⁴⁷ (A Sándor Pál által mondottakat azért is tartom fontosnak, mert egy olyan tévhitet oszlat el, amit a történetírás is úgy interpretált, hogy 1919 őszén Nagyatádi Szabó és a Kisgazdapárt vezetése volt a liberális blokk megakadályozója.)⁴⁴⁸

A fővárosban kiéleződött választási harc szennyességét mutatja az Andrássy-Friedrich-párt antiszemita röpirata. Ennek lényege az volt, hogy józan keresztény csak a szövetkezett keresztény listájára szavazhat. Miért?

- „mert Vázsonyi listája a zsidóság listája,
- mert a Nemzeti Polgári Párt listája szintén zsidó lista és ezen felül, mert vezetője Lukács László, a sópanamista,
- mert a szociáldemokrata lista szintén zsidó lista és ezen felül jusson mindenki eszébe, hogy 'Szociális termelésből fakad a – gersli,'

446 *Világ*, 1922. V. 18, 2. és az 1922. V. 19, 2.

447 *Világ*, 1922. V. 24, 1.

448 Pölszkei Ferenc: Horthy és hatalmi rendszere 1919-1921

- mert dr. Csilléry listája a keresztényi fegyelmet bontotta meg, ezen felül Csilléry mindig megbukott, tehát bukjon meg most is,
- mert a régi Friedrich-párt 3. számú jelöltje nevét kell csak megnézni, ez a név minden indoklásnál ékeesebben beszél.⁴⁴⁹

E röplap érdekessége, hogy azt minden kommentár nélkül megjelent a liberális Világ c. napilapban, amivel – gondolom – figyelmeztetni kívánták a legitimista érzelmű zsidó polgárságot e párt durva antiszemitizmusára.

A budapesti választási mozgalomban részt vett pártok május közepe után is igen sok gyűlést tartottak. Ezek közül csak néhány érdekesebbet említünk: 21-én Kőbányán programbeszédet mondott Szabó József volt nemzetgyűlési képviselő, aki kijelentette, hogy a keresztényszocialisták azért mentek ellenzékbe, mert a „*kormány szembehelyezkedett az ő programjukkal.*” E napon a Vigadóban a kormánytámogató KNEP is gyűlést tartott.

Ott Benárd Ágoston a kormány minisztere beszédében azt is kárhoztatta, hogy „*a zsidó kommunista Oroszországban,*” most, amikor a genovai értekezleten eredményeket csikartak ki a magántulajdon és a tőke javára, egy „*szín-zsidó kapitalizmus van kialakulóban.*” Wolff Károly szerint a zsidók maguk gondoskodnak arról, hogy a „*zsidókérdés állandóan felszínen maradjon.*” A Zuglóban mondott beszédében pedig hangsúlyozta: ő és pártja „*megrendszabályozza a tőkét, de keresztény irányban.*”

A Nemzeti Polgári Párt május 21-én a Vasúti és Hajózási Klub dísztermében tartott gyűlést, ahol Désey Géza a kereskedelem szabadságáról, Maróti Fürst László pedig a polgárság túlságos megadóztatásáról beszélt.

E napon Ferencvárosban a Gratz Gusztáv által alakított Gazdaságpolitikai Párt is gyűlést tartott, ahol többek között Gratz azt állította, hogy a „*liberalizmusnak nem a keresztény szellem, hanem a balkanizmus az ellentéte.*”⁴⁵⁰

A Budapesten induló pártok mindegyike igyekezett magának minél több kisiparost megnyerni. Ezért szinte természetes volt, hogy a fővárosi kisiparosok nem tudtak egy párt mögé felsorakozni. Inkább az volt a jellemző, hogy foglalkozási ágak szerint csatlakoztak az egyes pártokhoz. Így egy részük a szövetkezett liberális és demokrata ellenzék, másik részük a Nemzeti Polgári Pártot, kisebb csoportjaik a kurzus listáit, egy jelentékeny részük pedig Gratz Gusztáv pártját támogatta. Ennek jele volt, hogy 30-án nagyszámú iparos küldöttség kereste fel és az Iparos Párt nevében támogatásáról biztosította. Gratz hosszabb beszédben válaszolt és főleg ama vád ellen tiltakozott, hogy az ő pártja a „*nagytőke szolgálatában állna.*” Hangsúlyozta: az ő pártja elsősorban a „*kisemberek pártja kíván lenni.*” Egy másik nyilatkozatában Gratz visszautasította Vázsonyi vádjait. Egyrészt, hogy ő 1921 tavaszán nem akadályozta meg a mozik elrekvirálását. (Ez elsősorban zsidó tulajdonosokat érintett!)⁴⁵¹

449 *Világ*, 1922. V. 18, 2.

450 *Világ*, 1922. V. 23, 2.

451 *Az Ujság*, 1922. V. 31, 2.

E megbeszélés folytatása az lett, hogy másnap a Kézműipari Szaksajtóközpont tiltakozott az Iparos Párt vezetőinek lépése miatt. „Az iparosság nem árucikk, – írták – amelyet eladni vagy átruházni lehet. Az Iparos Párt vezetősége jogtalanul és felhatalmazás nélkül ajánlotta fel támogatását a Gazdaságpolitikai Pártnak” – írták.⁴⁵²

Az EP vezetése a fővárosban végül is nem állított hivatalos listát. Ugyanakkor a pesti déli választókerületben Sajó Sándor összeállított egy listát, amelyet a kormánypárt listájának hirdetett. Amikor azonban az e lista aláírására buzdító plakátok megjelentek a választókerületben, a kormánypárt a „teljes érdektelenségét jelentette ki.” Állították: a párt „egyáltalán nem támogatja Sajó Sándor egyékes párti listáját.” Május 24-én a párt egyik vezetője úgy tájékoztatta a Világ újságíróját, hogy a Sajó-féle lista a pártban „igen kellemetlen benyomást keltett. A párt Wolff Károlyt támogatja a fővárosban. Sajó ellenakciójának eredménye csak a Wolff-párt esélyeinek csökkentését eredményezheti.” Ezzel a nyilatkozattal a kormánypárt fővárosi céljai még homályosabbá váltak.⁴⁵³

Május 24-én 13 órakor járt le a határideje, hogy a budapesti és a Pest-környéki választókerületek ajánlási íveit benyújtsák. Mint már írtunk róla, egy-egy ajánlási ívet e választókerületekből 5.000 kifogástalan aláírással kellett benyújtani a választási bizottságoknak. A legtöbb aláírást a szövetkezett liberális és demokrata pártok gyűjtötték, akiknek aláírási ívei például az II. (észak-pesti) választókerületben 7 kilogrammot nyomtak.

A budai (I. II. III. kerület) választókerületben minden eddig szereplő párt 5.500 és 6.800 aláírással ellátott íveket adott be. A keresztényszocialisták, a Heinrich-párt és a Nemzeti Szocialista Párt, (amelynek 2.900 aláírása volt) azonban nem teljesítették a feltételeket, ezért 24 óra haladékot kaptak.

Az észak-pesti választókerületben minden párt 6.000 fölötti aláírást adott be. A legtöbb, 16.435 aláírást a választókerületben a szövetkezett liberális és demokrata ellenzék (listavezetők: Vázsonyi, Ugron, Sándor Pál) gyűjtött össze.

A Dél-pesti választókerületben az ismertebb pártok többsége 6-9.000 közötti aláírást gyűjtött a listáira. Itt is a legtöbb aláírást, 11.600-at a szövetkezett liberális és demokrata ellenzék (listavezetők: Bárczy, Rassay, Rupert) gyűjtötte. Érdekeség, hogy az EP (listavezető Sajó Sándor) csak 5.100 aláírást tudott összegyűjteni. A Wolff-párt pedig (listavezetők: Ernst Sándor, Usetty Ferenc) 7.500-at.

A pestkörnyéki választókerületben az MSZDP 6.640 aláírást, a szövetkezett keresztény ellenzék 6.000, a szövetkezett liberális és demokrata ellenzék 6.800, az EP 9.190, a Wolff-párt 5.533, a Függetlenségi 48-as Kossuth Párt 5.400, a Magyar Nemzeti Szocialisták 5.800, és a Honvédelmi Párt 5.300 aláírást gyűjtött. A Heinrich-párt ívét pótlásra visszaadták.⁴⁵⁴

A pártok által benyújtott ajánlási ívek ellenőrzésének eredményeit május 26-án hirdették ki a választási biztosok a pártok bizalmi emberei előtt. A választási biz-

452 *Világ*, 1922. VI. 1, 2.

453 *Világ*, 1922. V. 25, 2.

454 *Világ*, 1922. V. 25, 2.

tosok elismerték, hogy a rendelkezésükre álló idő rövidege miatt fizikailag képtelenség volt minden aláírást külön elbírálni, így csak szűrőpróba szerűen ellenőrizték azokat. Ez azt eredményezte, hogy a fővárosi és környéki választókerületekben feltűnően sok párt vett részt a választásokon, köztük olyanok is, amelyeknek még töredékszavazatok révén sem lehetett reményük mandátumra. Az utolsó órákban több kisebb párt kötött egymással paktumot. Így például a pestkörnyéki választókerületben a Heinrich-párt a Honvédelmi Pártnak, a Huszár-Ernst-párt pedig a Budavári-féle pártnak, – amely lényegében az Ébredő Magyarok Egyesületének helyi szervezeteire támaszkodott, – engedett át aláírt íveket, hogy elindulhassanak a választásokon.

A budai választási biztos eredményhirdetésén a Wolff-párt bizalmi férjja jegyzőkönyvbe is vetette, hogy az ottani keresztényszocialista és Heinrich-párti ajánlásokon egész ívek vannak ugyanazon kéz által aláírva. Ezzel a panasszal élt az Andrassy-párt bizalmija is. Ennek ellenére a választási bizottság elnöke elfogadta e pártok listáját is.⁴⁵⁵ Nyilván az volt a kormány célja, hogy a keresztény ellenzéki pártok között a szavazatokat olyan mértékben megossza, hogy listájukról lehetőleg ne, vagy minél kevesebb képviselő jusson be a parlamentbe.

Az észak-pesti választókerületben egyetlen pártnak sem kellett pótolni a beadott aláírásokat, ezért ott hat pártlista mérkőzött meg a választáson.

A dél-pesti választókerületben az EP csak 2.200 aláírást tudott gyűjteni, ezért az ún. Sajó-féle listát végleg visszautasították. Így ott nyolc párt listájára lehetett szavazni.

Emlékszünk, hogy a pestkörnyéki választókerületben a választási bizottság a Heinrich-pártot utasította pótaláírások gyűjtésére, de az így sem tudott elegendő aláírást összegyűjteni. Így ott nem indulhatott a választáson. Ezért ott nyolc párt indulhatott a küzdelemben, köztük a Huszár-Ernst-párt segítségével a Budavári vezette ébredők. Ez általános feltűnést keltett. Ezért e párt vezetősége egy nyilatkozatban próbálta cáfolni ezt a koalíciót: azt állították, hogy az együttműködésre irányuló mozgalom nem a központtól, hanem „*magából a kerületből indult ki.*”⁴⁵⁶

Közben az MSZDP és a Szakszervezeti Tanács az összes ipari és kereskedelmi érdekeltséggel, illetve az összes ellenzéki liberális pártokkal megegyezett, hogy június elsején, csütörtökön a budapesti és környéki választások napján, déli 12 órától este 8-ig „*teljes munkaszünet lesz.*” Azért, hogy mindenki leszavazhasson.⁴⁵⁷

A Világ május 28-i száma egy vezércikkben és egy másikban is rámutatott, hogy az egyesült liberális és demokrata pártot a választási küzdelemben két oldalról érte támadás: a Heinrich által vezetett Nemzeti Polgári Párt és a Gratz által vezetett Gazdaságpolitikai Párt részéről. Megírták, hogy e két párt fellépésével éppen a tisztességes és a kurzus ellen következetesen küzdő régi liberális politikának okoznak károkat. „*A Heinrich-párt kívülről támogatja azt a kormányt,*”

455 *Világ*, 1922. V. 27, 2.

456 *Világ*, 1922. V. 27, 2.

457 *Világ*, 1922. V. 27, 1.

amelyet ugyanilyen pozícióból támogatnak Wolffék, akiknek legfőbb céljuk a liberális ellenzéki pártok választási kilátásainak lerontása – írták. Gratzról pedig megírták, hogy ő a Teleki kormányok idején először, mint bécsi követ, majd mint külügyminiszter képviselte a kurzust. Csak az első királylátogatás után szorították ki a kormányból, mert „*legitimista felfogása miatt szembekerült a kormány többségének álláspontjával.*” Ezért e két pártot ál-szabadelvűnek és ál-liberálisnak minősítették. Tegyük hozzá: joggal. Az egyesült liberális és demokrata pártszövetség pedig erős agitációt indított e két párt leleplezésére.⁴⁵⁸

Az utolsó napokban rámutattak, hogy az NPP Tisza István erkölcsi tőkéjét is ki akarja sajátítani: „*Tisza sírjára állva: hiszik, hogy ezzel nagyobbak lesznek*” – írta a Világ vezércikke. E lap rámutatott: éppen a kormány félhivatalos könyomatosa és az EP hivatalos lapja május 31-én felhívta a budapesti szavazókat, hogy azokban a kerületekben, amelyekben a kormánypárt „*magasabb szempontok miatt*” listát nem állított, a hozzá „*két legközelebb álló párt*” közül az egyikre: vagy Wolff Károly és Csilléri András pártjára, vagy az NPP-re adják le szavazatukat. A Világ jogosan jegyezte meg: ez a „*hivatalosan megállapított lelki rokonság, világosabban beszél minden érvnél és minden liberális nyilatkozatnál.*”

Budapesten és környékén a titkos és pártlistákra való szavazást június 1-én és 2-án tartották meg. A Világ elsejei számában, hogyan kell szavazni a listákra és figyelmeztette is az olvasóit, hogy a 600-nál kevesebb választót számláló szavazóközterekben csak elsején szavazhatnak, és hogy a nem szavazókat szigorúan megbüntetik. Úgy vélték, hogy a fővárosban és a környéken a legtöbb szavazatot a szövetkezett liberális és demokrata pártok kapják majd és aztán az MSZDP.⁴⁵⁹

458 Világ, 1922. V. 28, 1-2.

459 Világ, 1922. VI. 1, 2-3.

VII. FEJEZET:

VÁLASZTÁSOK ÉS EREDMÉNYEK

(CHAPTER VII.: THE RESULTS OF THE ELECTIONS)

Az 1922-es nemzetgyűlési választásokkal foglalkozó régebbi szakirodalom általában csak azt említi meg, hogy azokat május-júniusban tartották meg.⁴⁶⁰ Az újabb szakirodalom már így pontosította e választások időpontját: *”Az 1922. május 28-án, június 1-én, június 12-13.-án és 15.-én sorra kerülő választások és pótválasztások a 2000/922. ME. sz. választójogi rendelet és a hozzá tartozó rendeleteknek megfelelően folytak le.”*⁴⁶¹ Ezzel szemben Paksy Zoltán azt állítja, hogy e választások *„május 28. és június 1. között”* zajlottak.⁴⁶² Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században című nagysikerű szintézisének időrendi áttekintésében is ezt a két dátumot találjuk.⁴⁶³ Tehát a szakirodalom e kérdést is ellentmondásosan tárgyalja. Nincs tisztázva: mikor volt az első és mikor volt a második forduló és mikor voltak a pótválasztások? Általában e választások eredményeit is összevontan kezelik. Így nem látjuk a választások folyamatát és annak részeredményinek összegzését sem. E fejezetben e kérdésekkel foglalkozunk.

AZ ELSŐ FORDULÓ ÉS EREDMÉNYEI

Az 1922-es nemzetgyűlési választásokon a jelölteknek a választókerületük választópolgárai 10 százaléka aláírását kellett ajánlásukhoz megszerezniük, ahhoz, hogy jelöltek lehessenek. Az ajánlóíveket május 22-én, szombaton 13 óráig kellett leadni a választókerületi választási biztosnak. A választási biztosok ellenőrizték az aláírások hitelességét, kiszűrték a nem megfelelőeket. Ha azok között annyi érvénytelen aláírást találtak, hogy az aláírások száma nem felelt meg a választókerületben élő szavazópolgárok 10 százalékának, úgy azokat 24 órára visszaadhatták

460 L. Nagy Zsuzsa: A budapesti liberális ellenzék 1919-1944. Akadémiai Kiadó, Bp., 1972. 56.

461 Szabó Ágnes: A konzolidáció kezdete – 1922. In: Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998. Szerk.:Földes György, Hubai László. Második, bővített, átdolgozott kiadás. Napvilág kiadó, Bp., 1999. 101.

462 Paksy Zoltán: Választások Bethlen-módra – 1922. In: Parlamenti választások Magyarországon 1920-2010. Szerk.:Földes György, Hubai László. Harmadik, bővített, átdolgozott kiadás. Napvilág Kiadó, Bp., 2010. 104.

463 Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Bp. 1999. 589.

a jelölteknek pótlásra. Az államigazgatási bürokráciának ez volt az utolsó előtti komoly beavatkozási lehetősége a választások manipulálására, az ellenzéki jelöltek kiszorítására. Sok helyen felsőbb utasításra vagy a helyi erőviszonyok alapján a választási biztosok éltek is ezzel a lehetőséggel!

Az ajánlások manipulálása

Nézzünk néhány általánosnak mondható példát: A Rassay-párt sásdi jelöltje Köves János 1700 aláírással ellátott ajánlóívet nyújtott be a választási biztoshoz, aki azonban pontosan 701 aláírást érvénytelennek talált és ezen az alapon Köves ajánlását visszautasította, vagyis kizárta a választásból.

Korniczky Dezsővel a Rassay-párt szeghalmi képviselőjével pedig a következő történt: bár kitiltották a kerületből, de hívei mégis kellő számú aláírást gyűjtöttek össze. Az ajánlási íveket az utolsó nap 13 óráig akarták beadni a választási biztosnak. A járásbírószágon – ahol a hivatala volt – nem találták. Közölték velük, hogy ő Kardos József ügyvéd lakásán tartózkodik. Korniczky emberei odamentek, ahol szívesen fogadták őket, még el is beszélgettek velük egy ideig. Egy óra után két percig. Ekkor a választási biztos felállt és órájára nézve így szólt: – „Egy óra két perc. Lekéstek!” Az ajánlási íveket átadni szándékozók hiába hivatkoztak arra, hogy ők egy óra előtt megérkeztek, tehát jogtalanul utasítja vissza az ajánlást, a választási biztos ragaszkodott a kimondott határozathoz. E két választókerületben – mint látni fogjuk – így csak az EP jelöltjei maradtak talpon, ezért ők választás nélkül jutottak mandátumhoz.

A tiszafüredi választókerületben dr. Kollmann Dezső volt a Rassay-párt jelöltje. Gyűléseket részére a 14 község közül csak háromban engedélyeztek, a többibe be sem mehetett. Az ajánlásokat gyűjtő híveit a csendőrségre naponta beidéztek, többször őrizetbe vették és megfélemlítették. Tarnaszentmiklóson és Pélyen az aláírásokat összegyűjtött emberit a csendőrök nem engedték ki a falujukból. Az ajánlási íveket az ajánlási biztoshoz vivő tiszafüredi választópolgárokat a csendőrség Kollmann oldala mellől vitte be a laktanyába. Ennek dacára az ajánlás benyújtása mégis megtörtént, de csak 1054 aláírással. Ebből a választási biztos 383 aláírást kifogásolt és ennek pótlására 24 órát adott. A pótaláírások megkezdésekor azonban a tiszafüredi gyűjtő embereket a csendőrség egész napra őrizetbe vette, és csak este engedték haza őket. A Pestről érkező szervező emberét pedig a főszolgabíró kitoloncoltatta. A kiskörei gyűjtéssel megbízott iparosmester csak a cipőjében tudta Tiszafüredre vinni a pótaláírásokat tartalmazó íveket. Ennek dacára 300 pótaláírást gyűjtöttek, de 86 még mindig hiányzott, mert azok beérkezését a csendőrség megakadályozta. Ezért Kollmann a belügyminisztertől és a választási biztostól újabb 24 óra haladékot kért. A belügyminisztertől azonban válasz nem érkezett, a választási biztos pedig megtagadta azt. Így a választókerületben már csak két egységes párti programmal fellépő jelölt maradt: Graeffl Jenő nagybirtokos és

Mihálcsik Ignác, a tiszsaörsi bíró. Ezért Kollmann és tábora úgy döntöttek, hogy a választásokon ez utóbbira fognak szavazni.⁴⁶⁴

Az ilyen és ezekhez hasonló választási visszaéléseket május 28-án Rassay így kommentálta: „*ha a nép akarata a választások tisztaságának és a törvények uralmának védelme alatt megnyilvánulhatna, úgy a mai kormányzati rendszert elsöpörné a helyéről.*” A kormányzat ellenére mégis bejutó ellenzéki képviselők legfőbb kötelességének nevezte „*leszámolni azzal a kormánnyal, amely lehetővé tette és részben előidézte a mai teljes közjogi anarchiát. Június 16.-án a kormány tagjai nem a miniszteri bársonyszékekbe, hanem a vádlottak padjára fognak beülni.*” Öntudatosan kijelentette: az ellenzék nemcsak a kormányt és a visszaéléseket eltűrő hatóságokat, de azon képviselőket is a vádlottak padjára fogja ültetni, akik törvénytelen eszközök alkalmazásával jutottak mandátumhoz és ennek következtében „*anyagi előnyökhöz.*”

Sopronban, Klebelsberg és az Anrdássy közötti választási harc durvaságát látva Apponyi nyilatkozatot adott ki. Abben az „*egész rendszert és a belügyminisztert az alkotmány- és törvényesség egész sorával*” vádolta meg.⁴⁶⁵

Az elfogadott ajánlási íveket a választási biztosoknak továbbítaniuk kellett a belügyminisztériumba. Május 23-án, reggel 9 óráig a belügyminisztériumba 82 kerület jelölési adatai érkeztek be. A belügyminisztérium ezek publikálásával szintén manipulálta a közvéleményt. Hiszen a 82 választókerületből 14 kerületben nem lesz választás, mert csak egy jelölt ajánlását fogadták el. A 14 jelölt közül 12 az EP-hoz tartozott: Rajtuk kívül megválasztott képviselőnek volt tekinthető Czettler Jenő (Jákóhalma), és gr. Apponyi Albert (Jászberény). Az előbbi kormánytámogató függetlenek, az utóbbi pártonkívüli legitimistának számított.

Csupán az EP jelöltjei álltak egymással szemben még 13 választókerületben: Siklóson, Gyulán, Herczegfalván, Putnokon, Kunhegyesen, Abonyban, Szabadszálláson, Kaposmérőn, Nagykállón, Fehérgyarmaton, Pakson, Tolnán és Nagykaposon. Ezekkel együtt az EP-nek tehát már ekkor 25 biztosított mandátuma volt.

A 82 választókerületből az EP-nek 72-ben volt hivatalos jelöltje. Öt kerületben nem állított jelöltet: Jászberényben gr. Apponyi Alberttel, Jákóhalmán Czettler Jenővel, Szegeden I. kerületben gr. Teleki Pállal, Soroksáron Fröhvirth Mátyással és Pilisvörösváron pedig Schossel Henrikkel szemben.⁴⁶⁶

A május 28-án választó 141 választókerület közül 23-án 15 óráig 105 kerület biztosa jelentette be a belügyminisztériumnak, hogy kiknek a jelölését fogad-

464 *Világ*, 1922. V. 28, 3.

465 *Világ*, 1922. V. 28, 3.

466 *Szózat*, 1922. V. 30, 5. A következő 12 egységes párti jelölt választások nélkül jutott be a nemzetgyűlésbe: Perlaky György (Pécsvárad), Huszti István (Szalánta), Patacsí Dénés (Szentlőrinc), Temesvári Imre (Szeghalom, – láttuk hogyan!), Kovács-Nagy Sándor (Cséffa), Gömbös Gyula (Abádszalók), Nagy Emil (Jászládány), Horánszky Dezső (Törökszentmiklós, – láttuk hogyan!), Barla-Szabó József (Szigetvár), Kállay Tamás (Kemece), Mózer Ernő (Kisvárd), dr. Kószó István (Szeged III. – láttuk hogyan!).

ta el. Az EP egyhangú jelöltjeinek száma kettővel emelkedett: Nagyatádival és Hadházyval szemben a választókerületükben az ellenzéki jelöltek nem tudták a megfelelő számú aláírást összegyűjteni. (Az eddigi példák alapján valószínűsíthetjük, hogy miért!) Az addig befutott jelölések alapján a már közölt 13 kerületen kívül még a következő választókerületekben is csupán az EP jelöltjei maradtak jelöltek: Móron, Feleden, Lajosmizsén és Királyhelmeccen. Tehát az EP már ekkor 31 biztos mandátumra számíthatott. Ez óriási előny volt!

A 141 választókerületből a választási biztosok 36-ban adták vissza a jelölési ajánlásokat a hiányzó aláírások pótlására. Ezek beérkezését május 25-ére várták a belügyminisztériumba.

Május 24-én 12 óráig 127 választókerületből érkeztek be az ajánlások eredményei a belügyminisztériumba. Tehát a 28-án választó kerületekből 14 még ekkor is függőben volt. A befutó eredmények között is voltak olyan kerületek, ahol csak az EP jelöltjei maradtak talpon. Mint például a dárdai kerületben Mándy Sámuel, a sásdiban Szily Tamás – (láttuk hogyan!), a nagylakiban Urbanics Kálmán, Nyírbátorban dr. Erdőhegyi Lajos és a nagykarolyiban pedig dr. Illés Lajos. Velük együtt tehát már 19 egységes párti jelölt állt ellenjelölt nélkül. Ekkorára már 17-ra emelkedett azon kerületek száma, ahol csak egységes párti jelöltek voltak. Így tehát már a választások előtt 35 mandátuma volt biztosítva az EP-nek.⁴⁶⁷

Eredmények

A választások első napján, május 28-án, vasárnap tehát a Tiszántúl és a Duna-Tisza köze, valamint 4 dunántúli megye választott és összesen 141 választókerületben küzdöttek a jelöltek a mandátumokért. A szavazások sok helyen késő estig tartottak: e helyekről még az éjjeli órákban sem érkeztek be a belügyminisztériumba a jelentések. Ezért az EP vezetősége május 28-án este a 11:30-ig befutott jelentések alapján a következő hivatalos kommunikét adta: „*A 141 kerületben eddig megválasztottak 76 egységes párti képviselőt, 7 ellenzékit, 2 Ernst-párti képviselőt, pótválasztás lesz 21 kerületben. Nincs jelentés 35 kerületből.*” A kommuniké azt is közölte, hogy az ellenzék megoszlik: az Andrásy-Friedrich-párt: 0, a pártonkívüliek: 3, a független kisgazdák (Rassay-párt): 1, a 48-as Kossuth-párt 1, az MSZDP 1, a Nemzeti Munkáspárt: 1 mandátumot szerzett. A pótválasztásoknál az EP vezetősége még számított 15 biztos kerületre, 5 bizonytalanra és csak egy kerületet látott elveszni az ellenzék javára. Úgy vélték, hogy a 35 még eldöntetlen kerületből a pártnak 25 mandátum megszerzése lehetséges. E magabiztos számítással a 141 választókerületből 121 mandátumra számítottak, ami mintegy 85 százalékos győzelemnek felelt volna meg.⁴⁶⁸

467 *Szózat*, 1922. V. 25, 2-3.

468 *Szózat*, 1922. V. 29, 2-3.

A Szózat május 29-i, hétfői rendkívüli kiadása e részeredményeket is az EP „főlényes” győzelmének, a legitimisták „megsemmisítő” vereségének és a Rassay-párt kudarcának hirdette. Volt is ebben igazság!

Az EP vezetőségének 28-án éjszaka kiadott jelentése, majd a Szózat 29-i rendkívüli kiadása után a 30-i újságok – a belügyminisztérium összesített adatai alapján – már sokkal pontosabban tudtak beszámolni az első forduló eredményeiről. Ezek közül is kiemelkedik a Világban közölt összegzés. Ez nemcsak az új választási eredmények pártonkénti bemutatását, hanem a pártok régi mandátumainak számát, a régi és az új kerületben megválasztottak számát is megadta. Sőt! Ugyanebben a kimutatásban azt is megtaláljuk, hogy pártonként hány volt a pótválasztásra kerülő jelöltek száma a régi és az új kerületekben. Íme, ez a sok összefüggést tartalmazó kimutatás, amely azt is bizonyítja, hogy az akkori szerkesztőségekben is dolgoztak jó belpolitikai elemzők.⁴⁶⁹

	megválasztottak			pótválasztások	
	Régi mandátumok száma	Régi kerületek	Új kerületek	Régi kerületek	Új kerületek
pártok					
Kormánypárt	85	66	13	28	6
Rassay-párt	3	4	-	5	1
48-as Kiszgazda	3	1	-	4	-
Szociáldemokrata	-	2	-	6	1
Függ. Kossuth-párt	2	1	-	1	2
Nemzeti Demokrata	-	1	-	-	-
Haller-párt	4	1	-	-	1
Huszár-Ernst-párt	5	1	-	1	-
Heinrich-párt	8	-	1	4	-
Andrássy-párt	-	1	-	-	-
Kormánytámogató párton kívüli	1	2	-	-	-
Ellenzéki pártonkívüli	2	5	-	1	1
Honvédelmi párt	-	-	-	1	-
Nemzeti Munkáspárt	1	-	1	-	-
összesen:	114	85	15	51	12

E kimutatás szerint a május 28-án választott 141 kerületből még csak 135 kerület eredménye volt nyilvános. 6 kerületből még nem érkeztek be az eredmények. Ezek többsége a titkosan választó törvényhatósági városok voltak.

469 *Világ*, 1922. V. 30, 2.

E választási statisztika azt mutatja, hogy a 135 kerületből a kormánypártnak 79 mandátumot sikerült megszereznie. Pótválasztás lesz 36 kerületben, amelyekből a kormánypárt 34 helyen versenyben maradt. Ez óriási méretű túlerőt bizonyított! A Rassay-pártnak az első fordulóban 4 mandátumot sikerült szereznie és a pótválasztásokon 6 jelöltje vehetett részt. A Rassay-párt képviselőjévé választották: Létai Ernőt (Biharnagybajomban), Cserti Józsefet (Lovasberényben) és Nagy Ernőt két helyen is, a beregszászi és mezőkászonyi választókerületben. (Ez utóbbit – mint látni fogjuk – petícióval megtámadták!) Az ellenzéki 48-as kisgazdapárt 1 mandátumot szerzett és 4 jelöltje részt vehetett a pótválasztásokon. Mandátumot nyert Szakács Andor (Békés). Az MSZDP 2 mandátumot nyert és a pótválasztásokon 7 választókerületben indulhattak a jelöltjei. Az MSZDP első két mandátumát Szeder Ferenc (Békéscsaba) és Kneller Győző (Soroksár) nyerték. A Függetlenségi 48-as Kossuth-Párt egyetlen mandátumát dr. Horváth Zoltán (Kiskunfélegyháza) nyerte. Neki – mint láttuk – le kellett győznie a Bethlen által is támogatott kormánypárti jelöltet és a legitimista örgróf Pallavicinét is. A Nemzeti Demokrata Párt, - amelyet Vázsonyi vezetett, – 1 mandátumot nyert. Pakots József az egységes párti Rubinek Istvánt győzte le a monori választókerületben 560 szótöbbséggel. Pedig – mint láttuk – ezt a kormánypárt minden eszközzel meg akarta akadályozni.

Az ellenzéki Haller-párt egy mandátumot szerzett és egy jelöltje pótválasztáson versenyezhetett. Haller István pártvezér Cegléden nyerte el a kormánypárt jelöltjével szemben a mandátumot. Pedig ez utóbbit – mint láttuk – a miniszterelnök is segítette a kampányban.

A kormányt támogató KNEP (Huszár-Ernst-párt) 1 mandátumot szerzett – dr. Bozsik Pál, Gyöngyösön – és 1 jelöltje vehetett részt a pótválasztáson. Ez is igen szerény eredmény volt! A kormányt támogató Heinrich-pártnak csak a vezetője tudott nyerni a dunántúli tabi választókerületben.

Az ellenzéki Andrássy-párt szintén csak egy mandátumot tudott szerezni. A kormányt támogató párton kívüliek két mandátumot: Czettler Jenő (Jákóhalma) és báró Mirbach Antal, akit kormánypárti hivatalos jelölttel szemben választották meg Mohácson. A pártonkívüli ellenzékiek 5 mandátumot szereztek és 2 jelöltjük részt vehetett a pótválasztáson. Pártonkívüli ellenzéki képviselőnek választották gr. Apponyi Albertet (Jászberény), gr. Apponyi Antalt (Bonyhád), dr. Szilágyi Lajost (Berettyóújfalu: láttuk hogyan), dr. Strausz Istvánt (Marcali) és dr. Kiss Menyhértet (Nagyszentmiklós).

A volt szociáldemokrata Csizmadia Sándor által 1919 karácsonya előtt alapított Nemzeti Munkáspárt egyik vezetője dr. Dénes István ügyvéd egy mandátumot nyert Tótkomlóson.⁴⁷⁰

Az EP veszteségei között voltak: Tomcsányi igazságügyi miniszter és Pekár Gyula államtitkár. A pártvezetőség tagjai közül Perényi Zsigmond, – akit Nagy Ernő a tarpai választókerületben legyőzött, – Rubinek István és dr. Lipták Pál. A

470 *Világ*, 1922. V. 30, 2-3.

volt kormánypártiak közül nem kaptak mandátumot: Pásztor József, Prakatur Tamás, Lukovich Aladár, a nemzetgyűlés volt háznagya, K. Schriffert József, Szabó Balázs, Cs. Kovács István, Madarász Zsigmond, Pákozdy András, Haypál István, Bodor György és a parlament veteránja, Bernát Béla. Az EP megalakulása után belépett és már előkelő szerepet kapott politikusok közül nem kerültek be a parlamentbe: báró Papp Géza, báró Petrichevich Horváth Emil, Kállay Ubul, Ulain Ferenc, Egan Imre volt kisgazdapárti főispán, és Pálóczy Horváth István, az ÉME elnöke.

A liberális sajtó nemzetgyűlési választások alatt sokat foglalkozott azzal, hogy a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítésével abban háttérbe szorulnak majd Nagyatádi emberei, az ún. csizmás képviselők, azok, akik a párt kisgazda és agrár-demokrata jellegét adták. A választások első fordulója után a Világ így összegezte ezt a kérdést: „*felénél kevesebbre apadt a csizmások száma.*” Állította: „*ha kormánypárt nem is gáncsolta el őket, de valami különösen nem is exponálta magát értük.*” Akik az első fordulón bejutottak azoknak az „*egységes párt kisgazda jellegét kell majd reprezentálniuk.*” Ezek közé sorolta: Nagyatádit, akit a kettéosztott kerületének mindkét részében megválasztottak. (Ennek részleteit még bemutatjuk.) Nagyatádon egyhangulag, Baracson pedig dr. Ulain Ferenc visszalépése után, dr. Nagy Dezső legitimistával szemben. A csizmások közé sorolták Mayer János földművelésügyi minisztert, Könyves-Tóth Lajost, Patacsi Dénest, Kuna P. Andrást, Muszti Istvánt, Tankovics Jánost és Simon Jánost.

A végleg kimaradtak közül a legértékesebbnek tartották: Pásztor Józsefet. Kisgazdának tekintették: Kardos Noét, Pákozdy Andrást, Bencze Gábort, Cs. Kovács Istvánt, Haypál Istvánt, Bodor Györgyöt és Madarász Zsigmondot. A legérdekesebbnek azt tartották, hogy a csizmások Madarász kivételével „*mind kormánypárti jelöltekkel szemben maradtak kisebbségben.*” A kormánypárti kisgazdák közül pótválasztásra szorultak: Csontos Imre, Nagy János (tamási), Renczes János, Forgács Miklós, Szalánczy József és Javos Antal. Közülük hárman: Renczes, Szalánczy és Javos a pótválasztáson is kormánypárti ellenjelölttel állnak majd szemben. Így egyikük sem számíthatott biztosan arra, hogy a pótválasztásból győztesen kerülhet ki. Velük szemben azonban úgy látták, hogy a Kisgazdapártból már korábban diszszidált Sziráki Pál és Borgulya Pál, a 48-as kisgazdapárt jelöltjeiként a pótválasztáson is a siker reményében indulhatnak.⁴⁷¹

A választások első fordulójában szavazó titkos választókerületekben kínos eredmények születtek a kormánypártra nézve. Különösen kínos volt Klebelsberg belügyminiszter soproni veresége. Ott a belügyminiszter mellett két másik jelölt indult: gr. Andrassy a legitimisták vezetője és dr. Hebelt Ede, jogakadémiai tanár, aki az MSZDP jelöltje volt. A választások utáni napon befutó eredmények alapján még a Világ c. lap is úgy vélte, hogy a küzdelem Andrassy és gr. Klebelsberg között fog eldőlni.⁴⁷²

471 *Világ*, 1922. V. 30, 2-3.

472 *Világ*, 1922. V. 30, 1.

30-án azonban a titkos szavazatok összeszámlálása után kiderült, hogy a három jelölt közül a legtöbb szavazatot Hebelt Ede kapott: 4010-et. Andrassy 2942-öt, Klebelsberg pedig csak 2832-öt. Tehát Klebelsberg kibukott és a pótválasztáson Andrassy mérkőzhetett Hebelttel, aki a leadott szavazatok több mint 40%-át megkapta. Sopronban az volt a vélemény, hogy a pótválasztást Hebelt fogja megnyerni, mert Klebelsbergre szavazók egy része, a hivatalos nyomás megszűntével Hebelt mellé fog állni, egy másik része nem fog szavazni, és csak egy töredék szavaz majd Andrassyra.⁴⁷³

A soproni választás eredményéről értesülve Gömbös a soproniakat hálátlansággal vádolta a kormánnyal szemben, amely a várost „*megmentette az Ausztriához való csatolástól. (...) Úgy látszik, – mondta – zúrzaravos fejek zúrzaravos munkájával és a forradalom mételyével állunk szemben.*” Erre a Világ joggal jegyezte meg, hogy a titkosan szavazó városi kerületekkel, nem lehet úgy elbánni, mint a nyíltan szavazó falusi kerületekkel. (E választás részleteire még visszatérünk.)

A kormányzópartot a másik meglepetés Szegeden érte: igaz ugyan, hogy a város alsóvárosi részét és a nagy tanyavilágot magában foglaló III. kerületben – mint láttuk – Kószó István egyhangulag, azaz választás nélkül nyert. De ez csak azért történhetett meg, mert az ellenjelölt, – Tabódy Zsolt ny. ezredes, – mint láttuk, visszalépett. Valószínűleg zsarolás miatt. Ő 1919-ben, – a Tanácsköztársaság idején – a város katonai parancsnoka volt és ellene per volt folyamatban. A második kerületben azonban a helyi és egységes párti Pálffy Dániellel szemben, – aki az előző ciklusban a Kisgazdapárt jelöltjeként lett képviselő, de aztán volt a KNEP és a disszidensek tagja is – Peidl Gyulát, az MSZDP egyik ismert vezetőjét, az 1919. augusztus elején megalakult néhány napos ún. szakszervezeti kormány volt miniszterelnökét választották meg. Úgy, hogy Peidl, – betegsége miatt – egyszer sem tudott a kampány ideje alatt Szegedre utazni. Ez a győzelem azért jöhetett létre, mert a szegedi szociáldemokraták igen szervezettek voltak és választási szövetséget kötöttek a városi liberális polgársággal. Ennek értelmében a polgári liberálisok a II. kerületben Peidre szavaztak, viszont az I. kerületben a szociáldemokraták Bárczy István liberális jelöltre szavaztak. Így a II. kerületben a következő eredmény született: a leadott összesen 10.133 szavazatból, Peidl Gyula 5365, Pálffy Dániel pedig 4163 szavazatot kapott. Tehát Peidl Gyulát 1202 szótöbbséggel választották meg! 605 szavazatot érvénytelenítettek.⁴⁷⁴ Teleki Pál és Bárczy István Szeged I. választókerületi küzdelméről külön alfejezetben írunk.

Törvényteleniségek

A választások első fordulóját is végigkísérték a törvényteleniségek. Ezek első sorban a Rassay-párt jelöltjei ellen irányultak. Ezekből csupán néhányat mutatunk

473 *Világ*, 1922. V. 31, 1.

474 *Világ*, 1922. V. 31, 2.

be: A kampányban – mint már korábban ismertettük – a törvénytelenségek sorozatát Bereg megyében követék el a közigazgatási hatóságok. Ott a trianoni határok miatt csupán két választókerület, a tarpai és a vásárosnaményi maradt meg. Az elsőben Perényi, az EP egyik alelnöke, Bethlen barátja, a másodikban Tomcsányi igazságügy-miniszter, – a vezetőségéhez tartozott – indultak kormánypárti jelölteként. Velük szemben Nagy Ernő a polgári demokratikus forradalom ottani volt alispánja, a Rassay-párt jelöltjeként indult, mindkét választókerületben. Mint láttuk a beregi nép széles rétegei támogatták Nagy kampányát. Ezért a megyei urak egy állítólagos, még 1916-ban történt sikkasztás ürügyén letartóztatták, majd internálási eljárást indítottak ellene. A választás napját is fogságban töltötte. Ennek ellenére mindkét választókerületben őt választották meg képviselőnek. Május 29-én az esti lapokban, – ellenzékiekben és kormánypártiakban is – megjelent Tomcsányi és Perényi bukásának híre. Mindezt nem cáfolták meg, de a kormányhoz közel álló Magyar Országos Tudósító (továbbiakban: MOT) egy dodonai jelentést adott ki a tarpai választásokról. Ez sejteni engedte, hogy Nagy megválasztását a 2200-1922. ME sz. választási rendelet 88. szakasza értelmében a megyei választási bizottság a központi választmány elé terjesztette, amely azt meghiúsíthatja. Ez később így is történt!

Tehát a kormánypárt elismerte, hogy Nagy legyőzte Tomcsányit. Nagyot csak a győzelme után, – Rassay belügyminiszternél való interveniálását követően – engedték szabadon. A vele történtek jól mutatják, hogy a vidéki közigazgatás és az azzal szorosan összefonódott megyei, járási választási bizottságok milyen törvénytelen eszközöket használtak az ellenzéki jelöltekkel szemben. (E választás történetét érdemes lenne részletesen is feldolgozni!)

Az ellenzéki jelöltek elleni törvénytelenégeket bizonyítja dr. Polónyi Dezső megbuktatása is. Őt Csongrád városában Schandl Károly földművelésügyi államtitkár győzte le. Az államtitkár régi kerületét kettéosztották, ezért ő a kiskun-dorozsmaiban is indult, és ott is győzött. Hogyan győzött Csongrádon, ahol eredetileg Polónyinak jó esélyei voltak? Az utolsó héten az „*összes ellenzéki borkereskedőnek és kocsmárosnak üzleteit felülvizsgálták*” és megfélemlítették. Az ellenzéki iparosokat pedig feljelentették, mert „*tanoncaikat nem jelentették be az iskolába.*” E kihágási ügyek tárgyalását június elsejére tűzték ki, de a kézbesítő megmondta az érintetteknek, ha a kormánypárti jelöltre szavaznak, akkor nem lesz belőle baj. A választások napján pedig reggel 8 órára kivezényelték az összes köztisztviselőt, akiket megfenyegettek, hogy felfüggesztik az állásukból, ha nem a kormánypárti jelöltre szavaznak. Ezt tették a cselédekkel is. Az ellenzéki szavazókat 10 óráig nem hívták be szavazni, délig is csak keveset. Ezért azok egy része hazament ebédelni, két óra után pedig lezárták a szavazást. Így buktatták meg Polónyit, aki ez ellen nemcsak petícióval, de feljelentéssel is élt. A választás eredményét azonban nem változtatták meg.

Mint már láttuk Fényes László, – aki az őszirózsás forradalom kormánybiztosa volt – a pétervársári választókerületben akart indulni. E járásban, már fellépése előtt

sem engedte be a közigazgatás vezetése a Világ és a Népszava c. lapokat. Amikor pedig Fényest megakadályozták abban, hogy jelölő ívjeit a választási biztoshoz juttassa, a főszolgabíró megtiltotta a többi liberális lap terjesztését is. Ezután már Az Ujság, a Pesti Napló, Az Est, a Magyarország sem volt árusítható a kerületben. Ifjú Lengyel József 40 holdas gazdát, aki Fényes híve volt lefoglalták és ellenforradalommal való szimpátiái ellenére, mint kommunistát Zalaegerszegre internálták.⁴⁷⁵

Sorolhatnánk még a választások első fordulóján a kormány és a kormánypárt, illetve a helyi közigazgatás és a jobboldali szervezetek által az ellenzéki jelöltek ellen elkövetett törvénytelenéseket. Mindezeket az ellenzéki vezetők és újságok szóvá tették. Kijelentették: a legnagyobb törvénytelenésekkel elért mandátumokat meg fogják támadni. E megállapításokat Gömbös visszautasította. Szerinte a választási terrort az ellenzéki pártoknál kell keresni, amelyek sok helyen fékevesztett izgatást, fenyegetést és személyeket támadó terrort alkalmaztak. Az MSZDP helyi aktivistái sok helyen Kun Béla és társai visszatérését hirdették: azt, hogy a keresztényszocialistákon rettenetes bosszút állnak, a keresztény munkásokat pedig fel fogják akasztani. Vidéken pedig az agrárproletárok azzal fenyegették meg a jobb módú parasztokat, hogy ha a kormánypártra szavaznak, akkor felgyújtják a házaikat. Így azok sok helyen nem mentek szavazni. Ezért azt állította, hogy a polgárság sok helyen „*pipogya módon alávetette magát a kisebbség terrorjának.*”

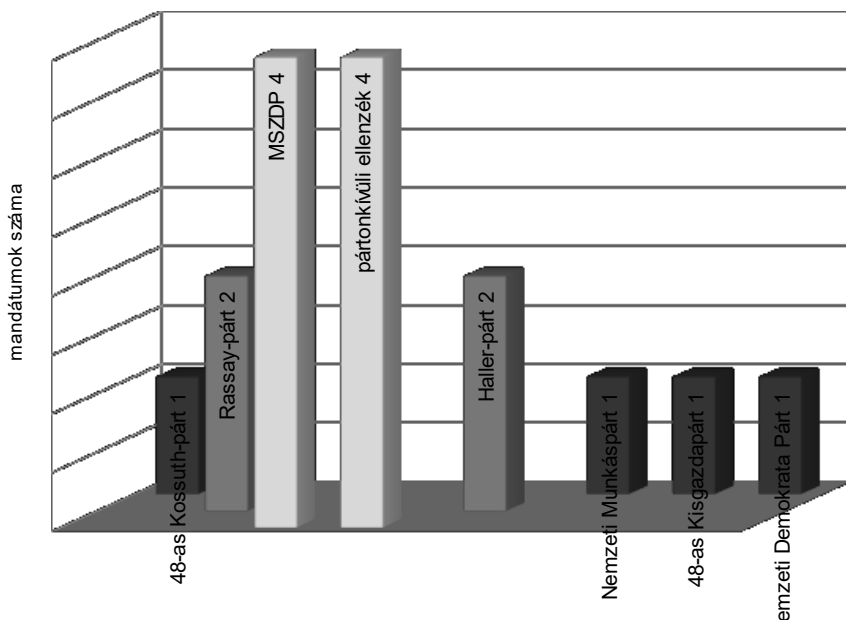
Úgy látta, hogy a zsidóság sem vonta le kellőképpen a forradalmak tanulságait. Az első forduló eredményei szerinte azt bizonyították, hogy a magyar nép többsége a „*jelenlegi rendhez és politikához akar ragaszkodni.*” Ezért a zsidóságnak azt javasolta, hogy ne helyezkedjen szembe a keresztény magyarsággal, ismerje el a „*magyarság történelmi jogait, keresse mindkettőjük érdekében a békés megoldást.*”⁴⁷⁶ Tehát Gömbös az EP nevében demagóg módon visszautasította az ellenzék választási terrorral kapcsolatos észrevételeit. Őket vádolta a választási terror alkalmazásával. Elsősorban az MSZDP aktivistáit és a nincsteleneket. A zsidóságot pedig a keresztény-nemzeti irányvonal elfogadására próbálta meg rábeszélni.

Összegezve a választások első fordulójának eredményeit Szabó Ágnes a következőket állapította meg: „*141 kerületben 86 egységes párti képviselő (61%), 1 Heinrich-párti (0,7%), 2 Ernst-párti (1,4%) jutott mandátumhoz.*” Tehát a kormánypárt és támogatói a „*89 mandátummal e fordulóban az elnyerhető mandátumok 63,1%-át kapták.*”

475 *Világ*, 1922. V. 30, 3.

476 *Szózat*, 1922. VI. 1, 5.

Az ellenzéki pártok és pártonkívüliek 16 mandátumot szereztek:

Mindezek a mandátumok 11,2%-át jelentették. Így harminchat kerületben kellett pótválasztásokat tartani. Az Andrássy-Friedrich-párt és a Honvédelmi Párt nem tudott mandátumot szerezni.⁴⁷⁷ A választások első fordulójának általános bemutatása után fontosnak tartjuk, hogy néhány érdekes egyéni választási kampányt is ismertessünk. Ilyenekre találtuk Nagyatádi Szabó, Zsilinszky Endre és Teleki Pál megválasztásának történetét.

Nagyatádi kampánya és győzelme

Mint a harmadik fejezetben láttuk március 7-én – az országban elsőként, példát mutatva a többi megyei szervezetnek – a Somogy Megyei Kisgazdapárt Kaposvárott tartotta küldötttertekezletét és képviselői jelölőgyűlését. Ott a párt volt képviselői beszámoltak az addig végzett munkájukról. A küldöttek a pártszervezetek javaslata alapján ismét felkérték őket a képviselőjelöltségre. Az ott történteket elemezve megállapítottuk: 1922 tavaszán a megyei Kisgazdapárt már és még a parasztság demokratikus tömegpártja volt. Az 1922-es Somogy megyei választásokat korábban már külön tanulmányban elemeztük.⁴⁷⁸ Ennek ide való beillesztésére – helyhiány miatt – nincs lehetőségünk. Ezért most csak Nagyatádi Somogy megyei

477 Szabó, im.: 101. Ezek az eredmények pontosak, de Szabó nem hivatkozik a forrásukra.

478 Sipos József: Nagyatádi Szabó István és az 1922-es választások Somogyban. Levéltári Évkönyv 33. Somogy megye múltjából. Szerk.: Szántó László. Kaposvár, 2002. 181-222.

kampányának fontosabb részleteit mutatjuk be. Mint e könyv korábbi fejezeteiben láttuk a parasztpolitikus március 10.-én Miskolcon, március 26-27-én Csongrád megyében, május 7-én pedig Hajdú és Bihar megyékben vett részt Bethlennel és Gömbössel az EP országos kampányában. Egyébként sokat tartózkodott Somogy megyében és ott támogatta a kisgazda képviselőjelöltek kampányát.

Ilyen tipikus eset volt, amikor április 25-én – Budapestre utazás közben – Kaposvárott tárgyalt Sárközy István főispánnal, Tankovics Jánossal, a párt megyei elnökével és Neubauer Ferenc ügyvéddel, aki 1909 óta vett részt a kisgazda mozgalomban és ekkor már a megyei kisgazdapárt Dél-Magyarország c. napilapjának a főszerkesztője volt.

Nagyatádi a fővárosból április 28-án este érkezett vissza Kaposvárra. Másnap, szombaton reggel 8 órakor már Tankovicssal népgyűlést tartottak Kaposmérőn. Ez is oka lehetett, hogy 30-án Bethlennel és Gömbössel nem utazott Egerbe. Kaposmérőn a parasztpolitikus vázolta a Kisgazdapárt 14 éves történetét. Ez „*a faluból nőtt ki – mondta – és ma már országos párttá fejlődött. Részt vesz a kormányzásban, mert az ország nehéz helyzete arra kényszerítette.*” Úgy látta, hogy amit a viszonyok megengedtek, azt megvalósították. Most az a cél, – mondta – hogy „*bevigyük a földművesekből, iparosokból és az intelligenciából (kiemelés az eredetiben – S. J.) az arra érdemeseket a nemzetgyűlésbe, mert nélkülük lehetetlen megfelelő kormányzást végezni.*” A földreformról kijelentette: ha a falu népe továbbra is mellette marad a képviselőinek, akkor azt a következő nemzetgyűlés idején végre is fogják hajtani. Ugyanezen a napon Nagyatádi és Tankovics még gyűléseket tartottak Kadarkúton, Hedrehelyen és Hencse falvakban.⁴⁷⁹

A parasztpolitikus a nagyatádi választókerületben 1908 óta minden választást megnyert. Ezért s mert a tekintélye 1922 tavaszán szinte töretlen volt, március végén még a Dél-Magyarország is joggal állította, hogy ott „*hallani sem akarnak másról, mint a külföldön is ismert eddigi képviselőjükről.*”⁴⁸⁰ A Bethlen-Klebsberg féle választójogi rendelet értelmében azonban április elején a nagyatádi választókerület is kettéválasztották. Annak déli részén, Barcs központtal létrehoztak egy új választókerületet. Lehetséges volt, hogy Nagyatádi mindkét választókerületben indul, és ha mindkettőben ő nyer, akkor a barsciban pótválasztást írnak ki, és ott indul az általa is támogatott jelölt. Mint látni fogjuk a parasztpolitikus ezt választotta. Talán azért is mert bizonyítani akarta politikai karizmáját.

Nagyatádi április végén kezdte el a kampányát a saját választókerületében. Először a pártvezetőségek tagjaival, a helyi gazdakörök, az olvasókörök és az iparoskörök vezetőivel találkozott, beszélt meg a helyzetet és a teendőket. Elsősorban a képviselői ajánlóívek kiosztásáról intézkedett, mert a két választókerületben legalább az 1.000 – 1.000 aláírást össze kellett szedni az ő embereinek is. Április 23-án azonban már Görgeteg, Lábad, Mike, Hosszúfalú és Csököly községekben,

479 *Dél-Magyarország*, 1922. IV. 30, 1.

480 *Dél-Magyarország*: 1922. III. 31, 1-2.

mint körjegyzői székhelyeken népgyűléseket is tartott. Április 30-án pedig meglátogatta Rinyakovácsi, Gige és Kisbajom községeket.⁴⁸¹

A korábbi fejezetekben láttuk, hogy május 7-e után Nagyatádi nem vett részt az országos kampányban. Nem mondott választási beszédeket, nem nyilvánított véleményt a kormánypárt választási küzdelméről. Így azt sem lehetett tudni, hogy helyesli-e azokat az eszközöket, amelyeket a kormány többségének biztosítása érdekében felhasznált. Mint láttuk a Búza Barna vagy Fényes László hozzá írt nyílt leveleire sem válaszolt. Így azt sem ismerhettük meg, hogy mit gondolt a közigazgatási hatóságok ellenzék kampányát akadályozó intézkedéseiről.

Egy esetről tudunk, amikor ő is érintve volt. Május 14-én 11 órára Wagner Gyula a nagybajomi választókerület Rassay-párti jelöltje Nagybjom községbe népgyűlés megtartását kérte és kapta meg az illetékes főszolgabírótól. Wágnert sok százan várták és virágesővel fogadták. A programbeszédét mégsem tarthatta meg, mert megérkezése után adták a kezébe Tallián alispán határozatát, hogy a népgyűlést 8-10 óráig kellett volna megtartania. Mert 11 órától az EP képviselőjelöltje, Neubauer Ferenc kapott bemutatkozási lehetőséget. Döntését az alispán azzal indokolta, hogy a Neubauer által tartandó kampánygyűlésen Nagyatádi Szabó is „beszélni óhajt, aki egyéb elfoglaltsága miatt csak a jelzett időpontban ér rá.” Az eset után a Világ megkérdezte: tudott-e Nagyatádi arról, hogy az ő személyére való hivatkozással tették lehetetlenné az ellenzéki jelölt programbeszédének elmondását? Azt is firtatták, hogy az ő kívánságára változtatták-e meg az eredeti főszolgabírói határozatot, amely a rendes ügymenet szerint fel sem kerülhetett az alispánhoz. Úgy látszik, – írta a Világ – hogy az EP elnökének sértetlenségét biztosít a funkciója. Ezt azzal magyarázták, hogy a biai választókerületben, amikor az ottani Rassay-párti képviselőjelölt, Adamasky Géza Nagyatádi politikájával akart foglalkozni egy népgyűlésen, a hatóság jelen lévő képviselője figyelmeztette, hogy az ő személyét sem lehet kritizálni.⁴⁸²

Május 14-én Nagybjomban Nagyatádi Neubauer Ferenc kampányát igyekezett sikeresebbé tenni, aki az EP hivatalos jelöltje lett. A gyűlésre szakadó esőben került sor. Mégis összegyűltek vagy 1000-1200-an. A Rassay-párt szimpatizánsai Wágnert éltették. Az ellenzékiek megnyugtatóására Nagyatádi így kezdte a beszédét: „Csak azokhoz beszélek, akik kitartottak a régi kisgazdapárt mellett. Ma, amikor sok kisgazdapárt van, – mert sokan szeretnének vezérek lenni – azt mondják, hogy elhagytam a párt programját. Akik ezt mondják, azok hazudnak.” Itt felolvasta a Rassay-párt röpiratából az erre vonatkozó állításokat és azokat igyekezett megcáfolni. E hatásos védekezés után kijelentette: „Most nem szabad szétszaggatni a magyar erőket, egyesülni kell. Ezért fogtam össze Bethlennel, mint a létező legjobbal, aki belépett a pártunkba, elfogadta programunkat, tehát nem mi csatlakoztunk hozzá.” Ezek igaz állítások voltak. Azonban láttuk, hogy

481 *Dél-Magyarország*: 1922. V. 4, 1.

482 *Világ*, 1922. V. 17, 5.

az EP-on belüli erőviszonyok már a jelöltek állításánál sem kedveztek Nagyatádi híveinek.

A parasztpolitikusnak az EP létrehozása melletti érvei között joggal szerepeltek a következők: ha nem tudunk gazdasági szerződéseket kötni a szomszédos államokkal, halasztást nyerni a jóvátételnél, külföldi hitelt nyerni, akkor „*bekövetkezik a gazdasági csőd, amely elsöpri az országot.*” Ezért „*lemondok személyi és egyes osztály-érdekekről, s amikor csak erős kormánnyal áll szóba az antant, össze kell fogni.*”

Azzal is magyarázta az EP létrehozását, hogy „*ha egy párt nőni akar, akkor a meglévő pártokból kell embereket elhódítania, (Úgy van!) tehát én nem taszítom ki a jelentkezőket.*” Vizsgálandó állítása volt, hogy „*azok akarják elsüllyeszteni pártunkat, akik különböző frakciókra bomlasztják.*(Úgy van! Le velük!) *Ellenzéki oldalon lenni könnyű, de kormányozni nehéz!*(Úgy van!)” Ő az országot akarja megmenteni, – mondta – ezért ment bele a Kisgazdapárt kibővítésébe. Végül Nagyatádi a földreform végrehajtásának nehézségeiről beszélt, az adókról, a kisiparosokról és ajánlotta jelöltnek Neubauert.⁴⁸³

Nagyatádi itt életének legfontosabb politikai döntéséről beszélt. Ezt – mint látuk – akkor és azóta is sokan, sokféleképpen magyarázták. Az ő véleményét pedig nem, vagy alig idézték. Talán érzi az olvasó, hogy a parasztpolitikus őszintén beszélt. Ezek a mondatok azt is érzékeltetik, hogy jó szónok volt: bonyolult összefüggéseket egyszerűen el tudott mondani és megértetni a parasztság tömegeivel. Május 14-én a nagybajomi szereplés után a parasztvezér még saját választókerületében Alsó- és Felsősegesden is tartott beszédeket. Nagyatádon pedig május 21-én mondta el beszámolóját és programbeszédét.

Érkezésekor a városi Kisiparos Kör tagjai fogadták és kísérték a községházához. Ott várta be az istentisztelet befejezését, amely után a községháza előtti téren gyülekeztek az őt meghallgatni kívánók. A gyűlést Karbutzky József községi bíró, a megyei Kisgazdapárt egyik „*vezető egyénisége*” nyitotta meg. Utána Kovacsics Irénke üdvözölte a parasztpolitikust és virágcsokrot nyújtott át neki. Ő megköszönte és egyórás beszédben fejtette ki programját.

Először az őt ért vádakra válaszolt: „*Tizennégy év óta működöm eredménnyel ugyanazon eszmék szolgálatában, tehát józanul gondolkodó ember nem tételezheti föl rólam, hogy most térjek el az általam hirdetett eszméktől, midőn azok a megvalósulás küszöbén vannak. Ilyen vádakkal csak politikai ellenfeleim illetnek, politikai kortesfogásból.*”

Az ország és a nemzet helyzetéről megállapította: az elveszített háború után, „*sajnos az antant-hatalmaktól függünk.*” Ezért „*sok minden rosszat jó képpel kell tőlük eltűrnünk, mert másként még rosszabb következne reánk.*” Ugyanilyen közhíven fogalmazta meg a „*tűrhetetlen*” gazdasági helyzet fő okát: „*a pénzünk elértéktelenedése, az úgynevezett valutáris különbség, ami a győző és a semleges*

483 Dél-Magyarország, 1922. V. 16, 1.

államok pénze és a mi pénzünk között mutatkozik. Ebből kifolyólag nem bírjuk megfizetni a külföldi ipari és nyersanyagok magas árát, és viszont a külföld a mi termékeinket az ő pénze értékessége következtében olcsó árért meg bírja vásárolni. (...) Ez a körülmény vonja maga után a folyton fokozódó áremelkedéseket, amelyek hazánkban a megélhetést, a ruházzkodást, a gazdasági berendezkedést, az építkezést igen megnehezítik. Ez a körülmény kényszerít bennünket termékeink külföldre szállításának korlátozására, a kiviteli tilalmak felállítására, mert ha a külfölddel teljesen szabad lenne a forgalmunk, akkor a külföld mindenünkből kifosztana bennünket, úgy, hogy itt a nép, aki nem termel, éhen pusztulna.”

Nagyatádi itt is kijelentette: „ezen a nagy bajon csak úgy segíthetünk, ha külföldi kölcsönt bírnak szerezni, ami aztán a mi pénzünk értékének felemelkedését is maga után vonja, de képessé tesz bennünket külföldi termékek beszerzésére is.”

A parasztpolitikus vallotta: a pénzügyi és gazdasági stabilizáció érdekében kereskedelmi szerződéseket kell kötnünk a külfölddel. A jóvátételi fizetési kötelezettségünket pedig el kell halasztanunk hosszabb időre. Mindezt a szomszédainkkal való háborúskodással, a Habsburgok antant akarata ellenére való visszahozatalával nem tudjuk elérni. E bajainkon csak úgy segíthetünk, ha egy erős kormányt alakítunk, amelyhez többséget kell teremteni a parlamentben is. Mert a „külföldi tőke csak úgy áll velünk szóba, ha egy olyan erős kormányunk van, amely a mai bizonytalan helyzetet meg tudja szüntetni – mondta – és a külföldnek, a külföldi tőkének nem kell attól félni, hogy nálunk bármikor felborulhat a helyzet és így veszély fenyegetheti a külföldi vállalatokat, mert nem bírjuk betartani a külfölddel kötött szerződéseket, nem tudunk állandó nyugalmat, biztonságot, védelmet nyújtani a külföldi tőkének. Amíg nekünk egy erre hívatott erős kormányzó többségünk nem lesz, addig a külföld nem bizik bennünk és addig a külföldi tőke tartózkodni fog, vagyis távol marad tőlünk.”

Ez a helyzetelemzés igaz, érthető és egyenes beszéd volt. (És mennyire ismerős ez nekünk most is, itt a XXI. század második évtizedében.) Ezért el lehet fogadni Nagyatádi Szabó azon kijelentését is, hogy „én és pártom saját népszerűségünk rovására ennek a célnak eléréséhez adtuk oda segítségünket,” (...) mert „csak így menthetjük meg az országot a csődtől...” Mindezt a parasztpolitikus „hazafias, nemzet- és ország-mentő” cselekedetnek tartotta. Mert „elébe tudjuk helyezni az ország érdekeit a pártérdeknek, és fel tudjuk áldozni a népszerűségünket a haza javára. És mindezek dacára nem adtuk és nem adunk föl pártunk programjából semmit.” Mindez – abba a nemzetközi és gazdaságpolitikai összefüggésbe ágyazva – hihető volt és most is elfogadható magyarázat Nagyatáditól. E tényezőket azonban az eddigi szakirodalom nem vette figyelembe, amikor a Kisgazdapárt kormánypárttá bővülését vizsgálta.

Mint máskor is, most is hangsúlyozta: „pártunk nem törekszik osztályuralomra, sőt programjához híven azt akarja, hogy a nemzet minden rétege képviselve legyen a törvényhozásban.” A pártprogram és a tagság fontos törekvésének mondta

a „*felekezeti béke, a felekezeti türelmesség*” ápolását. A királykérdésben most is leszögezte: a Pragmatica Sanctiót „*megszűntnek tekintem, a magyar trónt megüresedettnek tartom.*” Az elmúlt évben elért eredményként beszélt a mezőgazdasági termékek szabad forgalmának helyreállításáról, vagyonváltságról és a hadinyereség adóról. Arra törekszik, – mondta – hogy az „*adó igazságosan legyen kiróva.*” Kiállt a földreform „*becsületes végrehajtása*” mellett: elsősorban a „*nincstelének, azután a törpebirtokosok*” földigényeit elégítsék ki. E kategóriákon belül is először a „*hadiözvegyek, hadiárvák és hadirokkantak kívánságait*” vegyék figyelembe. Fontos megjegyzése volt: ha a „*földreformtörvény nem volna elég jó az igények kielégítésére,*” a választók olyan országgyűlést állítsanak össze, amely a törvényt a „*szükséghez képest fejleszteni fogja.*” Ez is bizonyítja, hogy Nagyatádban már ekkor megfogalmazódott a bürokratikus földreformtörvény demokratizálásának az igénye. Végül bejelentette: a pártprogram „*tisztességes megélhetést óhajt biztosítani*” a tisztviselőknek is.⁴⁸⁴

Nagyatádi programbeszédét őszintének tartjuk: az ország és a nép pénzügyi helyzetéről közérthetően nyilatkozott. Fontosnak véljük az erős kormánypárt és a külföldi hitelre építhető pénzügyi stabilizációs program összefüggéseinek bemutatását, az igazságos és progreszív adórendszer és a földreform végrehajtása melletti kiállását.

A parasztpolitikus beszéde május 28-án jelent meg a Magyar Falu és A Kisgazda c. hetilapjukban. Ez utóbbi fejlécén még mindig az szerepelt, hogy ő az „*Országos Kisgazda- és Földművespárt elnöke.*” E nap a választások első fordulójának napja volt, tehát a programbeszéd már alig fejthette ki országos hatását.

A Magyar Falu „*Sorsdöntő órák*” c. vezércikke állította: a választásokon a „*kisemberek s így elsősorban a kisgazda-társadalom vállaira nehezedik a súlyos felelősség, hogy szavazatával a jövő irányát kijelölje.*” Jól írták, hogy most nem a királykérdésről, a város és a falu ellentétéről van szó, hanem elsősorban arról, hogy a „*nagybirtok szervezkedik itt a kisbirtok ellen, a régi hatalmasok a kisember ellen.*”

Ezek az erők – írták – „*éppen azoktól az eredményektől akarják a gazdákat megfosztani, amit a nép vezéreinek ellenük kellett kiverekedni.*” Figyelmeztették a parasztságot: Nagyatádi Szabónak és Mayer Jánosnak köszönhetik, hogy „*a kisgazda-társadalom politikai tényező lehetett, hogy a kisgazdapárt hatalomhoz juthatott, hogy ez az ország a gazdasági demokrácia útjára léphetett...*” Ezért is kérték olvasóikat: ne kövessék a pártból kivált 48-as Kisgazdapárt vezetőit. Vegyének példát a „*legjobban szervezett párttól, a szociáldemokratáktól,*” akik „*minden elnyomás és üldözés ellenére*” egységesen küzdenek programjukért. Különbösen a párt szétforgácsolódik, ereje meggyengül és egy „*olyan visszaesés áll be, mely nemcsak a kisgazdapártot, hanem az országot is évtizedekre visszavetheti fejlődésében.*”⁴⁸⁵

484 *A Kisgazda*, 1922. V. 28, 1-2.

485 *Magyar Falu*, 1922. V. 28, 1.

E vezércikk jól látta a helyzetet és az 1922-es nemzetgyűlési választások tétjét is. Arról persze nem írt, hogy ebben a küzdelemben a vidéken bevezetett nyílt szavazás a földbirtokosoknak és az úri középosztálynak volt előnyös. Hiszen, – mint láttuk – azon keresztül jelentősen befolyásolhatták a választások eredményét.

A nagyatádi választókerületben a parasztpolitikus hívei 1700 aláírást gyűjtöttek és adtak le. Ebből 180 aláírást érvénytelennek talált a választási bizottság, így 1520 aláírás maradt. Bogyay Jenő, aki az Andrássy-Friedrich párt jelöltje volt először 770 aláírással adta be íveit, ami azonban nem volt elegendő. A választási rendelet értelmében még 24 óra állt rendelkezésére a hiányzó aláírások pótlására. Bogyay és hívei végül összesen 1046 ajánló aláírást tudtak beadni. Ezek közül a választási bizottság 345-öt érvénytelennek minősített, így Bogyaynak csak 701 érvényes aláírása maradt. Ez pedig nem volt elegendő az induláshoz, mert a nagyatádi választókerületben 986 aláírás volt a feltétele a hivatalos jelöltségnek.⁴⁸⁶

Ezért Nagyatádi – a választási törvénynek megfelelően – a nagyatádi választókerületben választás nélkül jutott mandátumhoz. A Somogyi Újság, – amely ellenzéki volt – május 28-i vezércikkében azt írta, hogy Nagyatádi a „*választási funkcionáriusoknak köszönheti az egyhangú választást.*”⁴⁸⁷ Kétségtelen, hogy ezzel a módszerrel néha élt a választási bizottság, pláne ha a főispántól erre utasítást kapott. Ebben a kérdésben az igazság kiderítése még akkor is lehetetlen lenne, ha egyszer előkerülnének és megvizsgálhatnánk Bogyay aláírási íveit.

Az új barcsi választókerületben végül is hárman küzdöttek a jelöltségért. Ott is Nagyatádinak volt a legtöbb ajánlója, Ulain Ferencnek, aki az EP fajvédő csoportjához tartozott 1450, míg Nagy Dezső Andrássy-Friedrich párti jelöltnek alig több mint 1000 ajánló aláírás volt. A választási biztosok, Nagyatádi ajánlóinak számát 1444-ben, Ulainét 1204-ben, Nagyét pedig 995-ben állapították meg. A május 28-án lebonyolított Somogy megyei választásokon végül is a barcsi választókerületben Ulain Ferenc visszalépett, így ott Nagyatádival csak Nagy Dezső állt szemben. E küzdelem a parasztpolitikus fölényes győzelmével végződött: az 5120 szavazatával szemben Nagy csak 988 szavazatot kapott.⁴⁸⁸

Tehát Nagyatádi az 1922-es választásokon Somogy megyében két mandátumot is szerzett. Azokat június 5-én Nagyatádon vette át a község polgárai és a választókerület községeiből érkezett küldöttségek előtt. Jellemző, hogy ebben a helyzetben is azokhoz szólt, akik az ő politikáját még „*ma is szélsőségesnek tartják, tudatos ferdítésekkel fölhasználnak ellenem meg nem engedett eszközöket is.*” Itt a földbirtokosokról és az úri középosztályról volt szó! Ezeknek azt ajánlotta, hogy nézzék meg a választások eredményeit. Szerinte az „*elhajlás nem jobbra történt, hanem inkább balra. És ha az a mérsékelt, becsületes irány, amelyet én és társaim képviseltünk a múlt nemzetgyűlésben, nekik szélsőségesnek látszik, és ezért minket ki akarnak szorítani az országgyűlésből, végeredményképpen nem ők kapják meg*

486 Dél-Magyarország, 1922. V. 1.

487 Somogyi Újság, 1922. V. 28, 1.

488 Dél-Magyarország, 1922. V. 30, 1.

helyeinket, hanem azok, akiket még szélsőségesebbnek állítottak.” Itt elsősorban az MSZDP sikereire gondolt.

Elmondta, az előző nemzetgyűlésben ő volt az, aki kijelentette, hogy abban a munkások nincsenek képviselve. Ezért akkor a konzervatív és jobboldali lapok támadták. Ezeknek most „*el kell tűrniük, hogy a szocialista munkásság nemcsak a saját fészkeiben jut mandátumhoz, hanem azokban a kerületekben is győz, ahol nem is mert rá számítani.*” Talán ez jó példa azoknak, akik „*engem tartanak szélsőségesnek.*” Ugyanakkor kijelentette: „*Tisztelője vagyok a mai munkásvezéreknek,*” mert „*ők nem csinálták a kommunizmust. De (...) ők mégiscsak osztálypárt, amely nyíltan hirdeti az osztályharcot és a polgári pártoknak nem lehet közömbös, saját jól felfogott érdekükben, hogy az államhatalom kinek a kezébe kerül.*”

A parasztpolitikus itt elrugaszkodott a valóságtól. Hiszen az MSZDP képviselőinek nemzetgyűlésbe kerülése nem jelentette azt, hogy az államhatalom az MSZDP kezébe kerül. Nagyatádi rámutatott: ez jó példa azoknak, akik a „*mi pártunkat, és különösen a kisgazdapártot le akarták szorítani pénzzel, vesztegetéssel, itatással, etetéssel és sok más eszközzel.*”

Tehát Nagyatádinak nem az MSZDP eredményeivel volt igazán baja, hanem azokkal a dszentri-hivatalnoki körökkel, akik az EP-en belül is a kisgazdák kiszorítására törekedtek és bizony – mint láttuk – sikeresen. Ő a polgári társadalom összefogását hiányolta. Kijelentette: ő a jövőben is arra fog törekedni, hogy „*minden értékes erőt összehozzak az országban és a haza szolgálatába állítsak. Félre kell tenni a személyi ambíciókat, össze kell fogni az ország megmentéséért. Ha mi egymást ütjük, nyugodtan nevethetnek ellenségeink.*” Hitte és remélte, hogy az ellenzéki oldalon is győzni fog a jobb belátás és a „*többség mégiscsak ki tudja vezetni az országot abból az örvényből, amelybe került.*”⁴⁸⁹

A választások második fordulója után, tehát Nagyatádi látta és szóvá is tette a pártjára, és azon belül is elsősorban az agrár-demokratákra leselkedő veszélyeket. Az adott belpolitikai erőviszonyok mellett azonban, már ő is csak a polgári társadalom összefogásában reménykedhetett.

Zsilinszky Endre képviselői jelölése: mítoszok nélkül

E témával már foglalkozott a szakirodalom. Az 1984-ben megjelent „*Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről*” c. kötetet szerkesztő Vigh Károly a bevezetőben a két mondatot írt erről. „*Először Derecskén választották meg országgyűlési képviselővé, amikor még az Egységes Párt listáján indult.*” Később így fogalmaz: „*Derecskén és hajdúföldön (Hajdúböszörmény!) sorakozott fel a parasztság Zsilinszky mögött...*”⁴⁹⁰

489 Szózat, 1922. VI. 6. 3.

490 Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről. Magvető K. Bp. 1984. Szerk.: Vigh Károly 18. és 46.

A kötetben közölt Csóré Áron: *Zsilinszky és Derecske* c. visszaemlékezéséből már többet megtudhatunk e választásról. Ő azonban megjegyezte: „*talán csak a legtekintélyesebb és legrégebb derecskei híve, a hatvanas években elhunyt Csizmadia Lajos mondhatta volna meg, hogy milyen körülmények között került Zsilinszky kapcsolatba Derecskével.*” Ugyanakkor állítja: a falu olvasóköreben „*olvasható újságokból vált ismerté Zsilinszky neve.*” És az is, hogy „*a lövészárokban már földreformmal foglalkozott...*”⁴⁹¹

Vigh Károly Bajcsy-Zsilinszky Endréről 1992-ben megjelent biográfiájában már részletesebben foglalkozott Zsilinszky képviselővé választásával. Állítja, hogy Zsilinszkynek a „*magyar nép fiaival*” I. világháborúban szövődött kapcsolatai „*folytatódtak idehaza, amikor az Egységes Párt képviselőjelöltjeként fellépett a hajdúparasztok földjén.*” Ezt így folytatja: amikor a derecskeiek az újságokból megtudták, hogy a „*képviselőjelölt már a lövészárokban is egy demokratikus földreform gondolatával foglalkozott, híveinek száma gyorsan növekedett. A választókerület azonban nem volt könnyű terep Zsilinszky számára,*” – írta – mert ellenfele a „*korábbi mandátum birtokosa, az agrárszocialista múltú Mezőfi Vilmos*” volt. Vigh szerint már ekkor Csizmadia Lajos volt a főkortese, akinek „*segítségével nem csoda, hogy jó esélyei voltak a választások előtt.*” Ezt, – mint láttuk – Csóré a visszaemlékezésében nem említette.

Vigh csak egy mondatot ír arról, hogy május 7-én „*Bethlen István pártvezér, Nagyatádi Szabó István pártelnök és Gömbös Gyula ügyvezető alelnök megjelentek Derecskén dr. Zsilinszky Endre támogatására.*” Majd azt olvashatjuk, hogy a „*választópolgárok egy része Mezőfi Vilmos, míg az egységes pártiak egy töredéke Guthy Tódor (volt közéletmezési államtitkár)*” mellé állt. Vigh azonban nem ír a választási küzdelemről. Zsilinszky programbeszédét csak röviden idézi, így sok fontos részletét kihagyja.⁴⁹²

Ez az idealizált és ellentmondásos Zsilinszky kép készített bennünket e fejezet megírására. Hogyan lett Zsilinszky Endre a derecskei választókerület képviselőjelöltje? Tényleg a derecskei parasztok jelölték? Hány ellenjelöltje volt? Hogyan támogatta Bethlen, Nagyatádi és Gömbös Zsilinszkyt? Milyen programbeszédet tartott? Milyen volt a választási küzdelem? Hogyan lett Zsilinszky képviselő? E kérdésekre keressük a válaszokat az alábbiakban.

E kérdések azért is tisztázásra várnak, mert Gyurgyák János: *Magyar fajvédők* c. 2012-ben megjelent könyvében joggal állítja: többek között megválaszolásra vár az a kérdés: „*milyen szerepet játszott Bajcsy-Zsilinszky Endre az 1920-as években a magyar fajvédő mozgalomban és pártban.*” Ő azonban nem foglalkozott Zsilinszky 1922-ben történt képviselővé választásával.⁴⁹³

491 Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről. Magvető K. Bp. 1984. Szerk.: Vigh Károly 82-83.

492 Vigh Károly: Bajcsy-Zsilinszky Endre 1886-1944. A küldetéses ember. Szépirodalmi K. Bp. 1992. 69-71.

493 Gyurgyák János: Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány. Osiris, Bp. 2012. 131

Bethlen, Nagyatádi és Gömbös Zsilinszky mellett

Mint láttuk, Vigh Károly azt állítja, hogy 1922-ben Zsilinszkyt a derecskei parasztek kérték fel jelöltjüknek, és ők sorakoztak fel mögötte. Ezzel szemben a következő történt:

Az EP április 6-án megtartott intézőbizottsági értekezletén úgy döntöttek, hogy a derecskei választókerületben Kovács J. István református papot, volt kisgazdapárti képviselőt indítják.⁴⁹⁴ Ennek közhírré tétele után egy nappal, azonban bejelentették: Kovács J. István mégsem ott fog indulni, hanem korábbi választókerületében.⁴⁹⁵ Ebben a bizonytalan helyzetben Guthy Tódor volt államtitkár, a Tisza István által vezetett volt Munkapárt tagja, szabadelvű politikus szeretett volna a választókerületben elindulni a kormánypárt hivatalos jelöltjeként. E döntést azonban a kormánypárt vezetősége áprilisban nem hozta meg. Annak ellenére, hogy a hónap végére Guthy már jelentős helyi támogatást szerzett.⁴⁹⁶

1920 januárjában, a választókerületben Guthyval szemben Dinich Viktort, a KNEP tagját választották képviselővé. (Tehát nem Mezőfi Vilmost, ahogy Vigh állítja!) Az 1922-es választásokon azonban ő már az ellenzéki Andrassy-Friedrich-párt tagjaként nem itt indult. Helyette e kerületben Farkas Áron indult, aki szintén az Andrassy-Friedrich-párt jelöltje volt. Itt indult még Mezőfi Vilmos. Ő a Szabad Szó c. hetilap tulajdonosa és a 48-as Szocialista Párt vezére volt. E pártot az 1920-as évek elején is agrárszocialista pártnak tekintették, mert továbbra is elsősorban a nincstelen- és szegényparasztek támogatták. E párt is a kiosztandó földnek magántulajdonba adását hirdette, a megkezdett földreformnál azonban radikálisabbat és demokratikusabbat követeltek.⁴⁹⁷ E választókerületben Mezőfi pártjának jelentős támogatottsága volt.

Talán ezért is, – vagyis Mezőfi esetleges parlamenti képviselővé választásának lehetetlenné tétele érdekében – Gömbös, – aki ekkor az EP ügyvezető elnökeként a választások felelőse volt – és a helyi úri középosztály, illetve a gazdagparasztek egy része 1922 április végén felvetették: Guthy helyett Zsilinszkyt kell indítani a választókerületben.

Zsilinszky az akkor nagy hatású Szózat c. fajvédő napilap főmunkatársa volt és Bethlen konszolidációs politikáját támogatta. Ezt bizonyítják a Bethlen genovai útjáról április 13-án „Bethlen – Benes” és a 22-én „A miniszterelnök hazajön,” illetve a 23-án megjelent „Keserű tapasztalat” c. nagy vezércikkek. A középső cikket jellemzően így zárta: most, hogy a miniszterelnök távol volt az országtól „*jobban éreztük, mint valaha, hogy gróf Bethlen István a nemzet hivatott vezére.*”⁴⁹⁸

494 Szózat, 1922. IV. 7, 4.

495 Szózat, 1922. IV. 8, 3.

496 Az Est, 1922. V. 9, 5.

497 Az Est, Lásd még: Magyarországi politikai pártok lexikona 1846-2010. Főszerk.: Vida István Gondolat K. Bp. 2011. E könyv „A Horthy-korszak (1919-1944)” c. fejezetében nincs szó Mezőfi pártjáról, pedig az a 20-as években, mint látjuk létezett.

498 Szózat, 1922. IV. 13, 22. és a 23, 1. vezércikkeit. Ezek elemzésétől most eltekintünk.

Ezért Gömbös javaslatát Bethlen is támogatta. Nagyatádi véleményét, – aki az EP elnöke volt – nem ismerjük. Gömbös pedig biztosra akart menni. Ezért a helyi úri középosztály és a „*tekintélyes parasztok*” képviselőinek egy részével összefogva május elejére egy választókerületi küldöttséget szerveztetett, hogy fajvédő barátja jelölésének demokratikus látszatot kölcsönözzön. E 18 tagú küldöttség május 2-án érkezett a fővárosba. Tagjai voltak: dr. Ertsey Péter kir. közjegyző, Ravazdy Barna, nyug. főszolgabíró, Bartha Ferenc főjegyző, Szász Imre monostorpályi ref. lelkész, Szőke János, a derecskei EP elnöke, továbbá Szabó Miklós, Gombos Péter, Börcsök Sándor, Mile Ferenc, Milotay Lajos, Salamon Zoltán, Szabó Béla, Molnár József gazdaemberek és még mások.⁴⁹⁹

Tehát a Szózat felsorolásában nincs benne Csizmadia Lajos Zsilinszky későbbi „*legfőbb bizalmasa*.” A delegációt pedig nem parasztemberek vezették, hanem a helyi úri középosztály hivatalnokai. E delegáció utazási- és szállásköltségeit valószínűleg az EP fizette.

A küldöttség kívánságát Ravaszdy Barna nyug. főszolgabíró mondta el. Zsilinszky a jelöltséget elfogadta. Válaszában kifejtette azokat az eszméket és elveket, amely megvalósításáért küzdött és küzdeni fog. Elmondta, Tisza István erős akaratu egyéniségét tekinti egyik példaképének. Bethlent és Nagyatádi Szabót pedig vezérének tartja. Politikai működésében a „*fajszeretet az a csillag, amely őt vezérelni fogja*.”

A küldöttség Gömbösnél is tisztelgett. Ő a delegáció kérdésére már ekkor kifejtette: az EP vezetősége a kerület hivatalos jelöltjének „*egyedül Zsilinszky Endrét tekinti*.” Ő „*olyan értékes egyénisége a magyar közéletnek és a magyar publicisztikának, akinek munkásságára nemcsak a pártnak, hanem az országnak is rendkívül nagy szüksége van*.” Ő is azok közé tartozik, akik már az elmúlt két évben megmutatták: hivatott munkásai az ország ügyének. A küldöttség lelkesen vette tudomásul Gömbös válaszát.

Este az EP klubjában a küldöttséget Zsilinszky vacsorán látta vendégül. Ott voltak még: Kozma Miklós őrnagy, – Zsilinszky barátja, – az MTI vezetője, Kuna P. András volt nemzetgyűlési parasztképviselő, aki agrárius nézeteket vallott, Ráth Sándor pártigazgató és még számos meghívott vendég. Itt Gömbös köszöntötte a megjelenteket. Ertsey Péter derecskei királyi közjegyző válaszában kifejtette: ő ugyan nem tagja a kormánypártnak, de „*ott ahol gróf Tisza István elhagyta, és ahol ezt a munkát gróf Bethlen István felvette, ott találkozni kell minden magyar embernek*.” Több felszólaló és pohárköszöntő után Kozma Miklós felsorolta Zsilinszky érdemeit.

A küldöttség kívánságára Zsilinszky is beszélt: „*Én a magyar történelemből is olyan férfiakat választottam magamnak ideálokkul, akik valóban a tettnek és a gondolatnak voltak a harcosai, nem pedig a szónak*.” Ideáljainak Mátyás királyt, Zrínyi Miklóst a költő és hadvezért, Széchenyi Istvánt és Tisza Istvánt nevezte. El-

499 Szózat, 1922. V. 3, 5. A delegáció tagjait Vigh Károly nem említi. Lásd: I. m.: 70.

mondta, hogy Gömbössel és Kozmával ott volt Szegeden az ellenforradalom megszervezésénél, amikor kitézték az „*új Magyarország új céljait*.” Ezek a remények két év után „*nem teljesültek* – legalább túlnyomó részben ezt látjuk – *úgy érzem, hogy nekem (...) a zászlót cserbenhagynom nem szabad.*”

A forradalmakra hivatkozva állította: „*a magyar faji gondolat nagyobb és szentebb dolog mindennél. (Úgy van! Úgy van!) Mindenki testvérem, aki magyar. El akarták hitetni velünk a szélső liberálisok és szocialisták, hogy az osztályézés (...) az osztályöntudat nagyobb dolog, mint a faji ézés és a nemzeti öntudat.*” Ezzel szemben hangoztatta: „*igenis a faji gondolat és öntudat a legnagyobb erő a föld hátán* – és hogy csak az a nép tud nagyvá lenni, amely igazán tudja a fajtáját becsülni. Mi eddig ezt nem tettük! – *Mi tehát a faji gondolatot tűztük ki a zászlónkra, ami egy a nemzeti és a keresztény gondolattal.*” Zsilinszky tehát a keresztény-nemzeti gondolattal egynek tekintette a faji gondolatot.

Elmondta: a forradalmak után megerősödött bennük az a tudat, hogy az „*ország gerince a földművestársadalom (Úgy van! Úgy van!) és legfőbb kincsünk a föld.*” Szerinte a háború előtt minden szellemi és vagyoni érték a fővárosba gyűlt össze és a „*vidékkel senki sem törődött.*” Ott sem kellő számú iskolát, sem kultúrközpontokat nem teremtettek. Ők ezeket akarják megvalósítani. „*Mi föl- esküdtünk az agrárzászlóra (...) arra, hogy az országot abból a veszedelmes és idegenszerű merkantilizmusból, amelybe beleszorítottak bennünket, kivezetjük és erkölcsileg és gazdaságilag*” újjáépítjük. A legfontosabb eredményüknek azt tekintette, hogy a „*faji gondolatban a nemzet meg van szervezve, (...) úgy, hogy minden destrukciót le tudunk törni.*” Fontosnak tartotta, hogy a magyar nemzet megtalálta az igazi vezéreit: Bethlent és Nagyatádit. A feladat az, hogy őket fegyelmezetten kell követni, mert „*fegyelmezetlenebb nemzetet nálunk nem mutat a történelem.*”

Ezután a küldöttség még Gömböst kívánta hallani. Szerinte az EP programjának vezérfonala a „*független nagy Magyarország.*” Ők a „*királyság eszméjének*” a hívei. A párt azonban eldöntötte, hogy ezt a kérdést addig nem bolygatja, amíg a magyar nép minden beavatkozástól mentesen nem tud dönteni a királykérdésről. Állította: a párt a választási harcban nem folytat demagóg kampányt, mint az ellenzék. Erről az eseményről a Szózat május 3-án egész oldalas cikket közölt „*A derecskei választók küldöttsége Zsilinszky Endrénél*” címmel.⁵⁰⁰ Ezzel nagy propagandát csinált Zsilinszkynek. Így nem csoda, hogy május 4-én az EP IB ülésén megalakult négytagú választási bizottság, – amelyet Bethlen, Klebelsberg, Nagyatádi és Gömbös alkottak – Zsilinszkyt fogadta el a derecskei választókerület hivatalos jelöltjének.⁵⁰¹ Sőt! A Bethlen május 7-re Hajdú és Bihar megyékbe tervezett kampánykörútját beharangozó Szózat cikk, már azt is megírta, hogy a miniszterelnök 7-én Derecskén Zsilinszky mellett fog kampánybeszédet mondani. Azért, hogy Zsilinszkyt a „*keresztény és nemzeti eszmék egyik*

500 Szózat, 1922. V. 3, 5.

501 Szózat 1922. V. 7, 4. és A Kiszgazda, 1922. V. 14, 3.

kimagasló harcosát, akinek a munkájára az országnak szüksége van, a nemzetgyűlésbe küldjék.”⁵⁰²

E tényekből megállapíthatjuk: Zsilinszky nem elsősorban a derecskei parasztok, sokkal inkább Bethlen, Gömbös és a helyi úri középosztály képviselőjelöltje volt.

Bethlen, Nagyatádi és Gömbös kampánya Zsilinszky érdekében

Mint láttuk e politikusok Zsilinszky melletti kampányról Vigh Károly csupán egyetlen mondatot írt.⁵⁰³ Holott, – mit látni fogjuk – ez döntő fontosságú volt Zsilinszky megválasztásában. Ezért mi e kampánygyűlésen történeteket részletesen bemutatjuk és elemezzük.

Bethlen és kísérete 1922. május 6-án éjszaka vonaton indult el választási körújtára Hajdú- és Bihar megyékbe. Másnap délelőtt értek Derecskére, hogy ott egy nagygyűlésen Zsilinszkyt ajánlják képviselőnek.

A virágokkal díszített derecskei állomáson Bethlent és kíséretét Ertsey Péter közjegyző, ekkor már a helyi EP elnöke, dr. Marjay Barna főszolgabíró és a csendőrparancsnok köszöntötték. A községbe lovas kocsikon mentek, előttük bandérium vágatott, a város elején „Isten hozott” felirat, a házakon nemzeti zászlók, a falakra felfestve: „Éljen Zsilinszky Endre.” Mindezt Zsilinszky készítette elő, aki már az előtte lévő napokban Derecskén tartózkodott.

A szónokok a falu főterén felállított és felvirágozott emelvényről beszéltek a néphez. Ott volt az egész falu, sőt a választókerületből is sokan. A Szózat, de Az Est c. liberális lap is több ezres tömegről írtak.

Bethlen az EP létrehozásról, a földreformról és a királykérdésről beszélt. „Azért jöttünk ide, (...) hogy a Keresztény Kisgazda Földműves és Polgári Párt zászlaját kibontsuk, és jóindulatukba ajánljuk Zsilinszky Endrét, mint az egységes párt jelöltjét, akit jól ismerünk, és nagyra becsülünk és a parlamentbe közkatonának megnyerni szeretnénk. A kisgazda társadalom vezérével Nagyatádi Szabó Istvánnal (Hosszantartó éljenzés) azért fogtam kezét, és azért akarok vele egy úton haladni, mert a nemzet képviselőjét látom benne és a kisgazda társadalom vezérért.” A helyi erőviszonyokra is célozva kijelentette: „az intelligencia akkor teljesíti feladatát a nemzet érdekében, ha a kisgazda társadalommal együtt jár, és annak érdekeit képviseli. Ez a nemzet nemcsak jogból él, hanem ennek a nemzetnek kenyérre, földre és munkára is szüksége van.”

A földreformról elmondta: „Mink ezt a törvényt tisztességgel, becsülettel fogjuk végrehajtani.” E bejelentését hallgatói éljenzéssel fogadták. A földbirtokosok megnyugtatóására azonban hozzátette: az nem lesz olyan, mint az 1919 februárjában elfogadott Buza Barna-féle radikális földreform. Akik azt megcsinálták, azok

502 Szózat 1922. V. 6. 3.

503 Vigh Károly i.m.: 71.

„csak a földbirtokos osztályt akarták tönkretenni, hogy a politikai uralmat az ipari munkásság kezébe átjátsszák. Nem akarunk olyan földreformot sem végrehajtani, amilyent a románok és szerbek csináltak.” Tehát Bethlen itt is ellenezte a széleskörű, demokratikus földreformot.

„Tudom, hogy vannak, akik járnak-kelnek ebben az országban, – mondta – és azt hirdetik, hogy ezt a törvényt nem tudjuk végrehajtani.” Ezzel – többek között – Mezőfire és pártjára is célzott!

A miniszterelnök azt is elmondta, hogy az 1921 augusztusában elfogadott ingó- és ingatlan vagyonszármazékok alapján a nagybirtokosok által leadandó mintegy 500.000 kat. holdat az igényjogosultak fogják megkapni. „Ezzel az ezer holdon felüli birtokosok kezéből kivesszük a földnek 15-20 százalékát.” Ehhez hozzátette: „Ügyelniünk kell tehát arra, hogy a végrehajtás úgy történjen, hogy a termelés ne csökkenjen, hogy olyan kezekbe kerüljön a föld, amelyek meg tudják művelni.”

Szökött még a mezőgazdasági termények szabadforgalmának és exportjának fontosságáról, amely javította a külkereskedelmi mérlegünket. Ezzel a földbirtokosokat és az árutermelő parasztságot kívánta megnyerni. Hiszen a kivitel következtében csökkent a belföldi piacon lévő árumennyiség, ami azok drágulását eredményezte. Ez pedig a parasztságok bevételeit is növelte.

A királykérdésről beszélve elítélte a két királypuccsot és annak szervezőit. „Mi nemzeti királyságot akarunk, független Magyarországot. Ettől nem tágítunk. Azért fogtunk kezét nagyatádi Szabó Istvánnal, (Éljenzés.) hogy kellő időben végre is hajtsuk ezt.” Végül újra a választók figyelmébe ajánlotta Zsilinszkyt. A miniszterelnök beszédét a tömeg csendben hallgatta végig és megéljenezték.

Utána Nagyatádi beszélt. A Kisgazdapártot azért bővítették Egységes Párttá – mondta – mert „csak így tudunk tekintélyes, belsőleg rendezett országot teremteni a külföld előtt és csak így biztosíthatjuk magunknak a külföldi hitelt és tudhatunk előnyös gazdasági szerződéseket kötni a külfölddel.” Az egyéni érdekeket alá kell rendelni az ország érdekének. A Kisgazdapárt „elvi programja” változatlan maradt, – mondta.⁵⁰⁴

Itt azonban a tömegekből már többen – valószínűleg Mezőfi támogatói – bekiabáltak: „Hol a titkosság? Hová tették a szavazati jogunkat?” Nagyatádi így folytatta: „Ha én az ország érdekében össze tudtam fogni Bethlen István gróffal, akkor önök is támogathatják a párt hivatalos jelöltjét.” Erre sokan kiáltották: „Nem kell nekünk!”

A tömeg egyik szélén Guthyt, a másikon pedig Mezőfit éltették a szimpatizánsaik. A zajban alig lehetett a parasztpolitikus hangját hallani: „Azt mondják rám, hogy eladtam a kisgazdapártot. Ez nem igaz. Pártunk ugyanaz, ami volt, csak kibővítve.” Valaki azt kiabálta felé: „Az urakkal egy tából eszik cseresznyét!” A nép között pedig mások is szónokolni kezdtek, és Zsilinszky ellenjelöltjeit éltették. Többen bekiabáltak: „Nem kell nekünk a csizmások ellensége! Minek hozták ide?” Ebben a hangzavarban Nagyatádi percekig nem tudott szóhoz jutni. Ő – a

504 Szózat, 1922. V. 9, 3-5.

liberális ellenzéki sajtó szerint – mérgében izgatott mozdulattal lekapta fejéről kalapját, összegyűrte és földhöz csapta. Egy pillanatra csend lett. Ekkor a parasztvezér emelt hangon megkérdezte a tömegtől: – „*Kisgazdapártiak maguk? Igen! – kiáltották vissza. És nem hallgatják meg a saját vezérüket! Ez nem járja!*” Még egyszer ajánlotta képviselőnek Zsilinszkyt, majd elhagyta a szószerket.

Ezután Gömbös szólt az egybegyűlteknek: az állandó bekiabálások, az ellenjelöltek éljenzése miatt ő már csak röviden tudott beszélni. Amikor Zsilinszkyt képviselőjelöltnek ajánlotta, neki is bekiabálták: „*Nekünk nem jelöltjüket! Nem kell Zsilinszky!*” Ezért Gömbös bejelentette: ő Derecskén marad és „*majd megtanítom én magukat...*” Ez – az ellenzéki sajtó szerint – fenyegetőzés volt.⁵⁰⁵

A viharos gyűlés befejezése után a miniszterelnök és kísérete – Gömbös kivételével – az állomásra hajtatott és továbbutaztak Debrecenbe. A tömeg lassan és elégedetlenkedve szétoszlott. A földmunkások és szegényparasztok, – akik a gyűlésen egy tömegben helyezkedtek el – fojtott hangon vitatták az eseményeket. A közép- és gazdagparasztok, – akik egyik része Guthy jelöltségét támogatta – már sokkal hangosabban vitatkoztak a gyűlésen történekről és vagy négy-ötszázán a Polgári Kör udvarán gyülekeztek. Amikor megtudták, hogy Gömbös a községházára ment, hogy ott tárgyaljon a Zsilinszkyt támogatók vezetőivel, akkor oda akartak menni, hogy ott is követeljék tőle Zsilinszky visszahívását. Erről azonban a mérsékeltberek lebeszéltek a tömeget. Végül egy delegáció ment Gömbösért, akit meghívtak a Körbe. Ő el is ment és a ház tornácáról intézett beszédet a parasztokhoz. Először az egység és az erős vezetés jelentőségéről beszélt, majd kijelentette, hogy Zsilinszky olyan jelölt, aki a „*párt érdekeinek a legjobban megfelel.*” Ezért mi mondtuk meg neki, hogy „*neked képviselőnek kell lenned.*” Nem lesz! – harsogta a tömeg. És már az öklüket is rázták. Fenyegetőzve kiáltottak. „*Vigyék máshová! Bosszúból hozták ide a nép ellen!*” A gyűlés végén Gömbös azt kérte a Zsilinszkyvel elégedetlenkedőktől, hogy ha „*megoszlik is a tábor, haragból, bosszúból senki se csatlakozzék Mezőfihez.*”⁵⁰⁶ Ez is mutatja, hogy a parasztság egy része még 1922-ben is elutasította a fejeződik politikát, illetve annak ismert képviselőit.

Mindezt május 9-én Az Est c. liberális napilap „*Derecskének nem kell Zsilinszky Endre*” c. nagy cikkben részletesen megírta. Jósolták, hogy a választókerületben az igazi küzdelem Guthy és Mezőfi között lesz. Már csak azért is, mert Guthynak sok híve van Derecskén, Sátádon és Tápén. Mezőfi földmunkások- és szegényparasztokból álló tábora pedig Hajdúbagas, Hosszúpályi, Monostorpályi és Vértes községekben a legerősebb. E cikk úgy látta, hogy még az ún. intelligenciának is csak kis része támogatja Zsilinszkyt. E cikk lényegét a többi liberális lap és a *Népszava* is átvette. Sőt! A Népszava a derecskei kudarcról írva azt is megemlítette,

505 A gyűlésnek ezt a részét Az Est, 1922. V. 9. 5. írta meg legrészletesebben, mert saját tudósítója ott volt az eseményeken. Lényegében ezt állította a Világ, Az Ujság és a Népszava, 1922. V. 9. száma is. Mezőfi földreform agitációjáról a Szózat így írt: „*A zsidó Mezőfi Vilmos (...) rendkívül ügyel arra, hogy földosztási bolondgombáit rá ne bizonnyithassák.*”

506 Az Est, 1922. V. 9. 5.

hogy Zsilinszkyről a választókerületben is tudják, hogy a „*kurzus legreakciósabb publicistája, akinek a cikkeit a szélsőséges militarista szellem és felekezeti gyűlölködés hatja át.*” Az ottani parasztság körében ezért is népszerűtlen, attól kezdve, hogy „*Gömbösék rá akarták tukmálni a kerületre.*”⁵⁰⁷

E híreket, a Szózat május 10-i száma hazugnak minősítette. Alcímében állította: „*Miklós-Klein Ármin*” Az Est tulajdonosa korteskedik Guthy mellett. Az előzményekről ezt írták: a „*zsidó sajtó felszisszent arra a hírre, hogy az Egységes Párt vezetősége Zsilinszkynek jelöltséget ajánlott a derecskei választókerületben.*” Mert a „*keresztény és nemzeti eszmék kemény gerincű harcosát nem szívesen látják.*” „*Még inkább kínosan érintette a zsidó-liberális táborot,*” – írták – *hogy Bethlen megtisztelte Zsilinszky közéleti munkásságát azzal, hogy elment a derecskei választókerületbe és őt a választóknak ajánlotta.*”

A Szózat e cikke a „*zsidó szennysajtó legnotóriusabb*” képviselőjének nevezte „*Miklós-Klein Ármin Az Est-jét.*” Az abban közöltekkel szemben állította: a derecskei népgyűlésen „*semmiféle botrányos jelenet, vagy tüntetés nem zajlott le.*” Megírták, hogy Guthy a kerület hivatalos jelöltje soha nem volt. Ugyanis az EP vezetőségében jól ismerték „*liberális múltját és azokat az erős szálakat, amelyek őt a liberális körökhöz kötik.*” Ezért „*többszöri kísérletezése ellenére a hivatalos jelöltséget elnyerni nem tudta.*” Ennek ellenére a választókerületben a kormánypárt hivatalos jelöltjének hirdette magát, és ezzel sikerült is a választók egy részét megnyernie. Zsilinszky fellépése azonban a kerület választóinak azt a részét, amely híve az EP-nek Guthytól elfordította. Guthy azonban a jelöléstől ennek ellenére sem akart visszalépni. Ezt azért tehette meg, – írták – mert a háttérből a liberális körök támogatták és a „*választási eszközöket is a rendelkezésére bocsátották.*” Így az EP táborra megoszlik. Ez azért sem kívánatos, mert „*Mezőfi Vilmos, aki agrár-szocialista, földosztó propagandájával veszedelmesen bolondítja a hiszékeny, legalacsonyabb néprétegeket.*”

Elismerték, hogy Nagyatádi beszédének a Zsilinszky érdemeit soroló részénél, egy kisebb csoportból éljenezték Guthyt, ami még kétszer-háromszor megismétlődött. Ez történt Gömbös beszéde alatt is, aki „*néhány tréfás megjegyzéssel intézte el*” Guthy csoportjának hangoskodását. „*Nem igaz, hogy Nagyatádi indulatában földhöz csapta a kalapját,* – írták – *nem igaz, hogy Gömbös megfenyegette volna a tüntetőket, nem igaz, hogy a választójogról bármilyen közbekiabálás esett volna.*” Az Est tudósítását Zsilinszky elleni korteskedésnek minősítették. Guthy pedig – írták – „*nem nagyon dicsekedhet azzal, hogy Klein Ármin pártfogásába került.*” Végül magabiztosan írták: a derecskei választók Zsilinszky mellé álltak. Ezt a „*zsidó-liberális körök tapasztalni fogják Zsilinszky nemzetgyűlési tevékenységéből.*”⁵⁰⁸

Mindez mutatja egyrészt az EP-on belüli fajvédő csoport, illetve a Szózat liberális körök elleni fellépését, antiszemitizmusát. Másrészt láthatóvá teszi az EP-on

507 *Népszava*, 1922. V. 9, 2.

508 *Szózat*, 1922. V. 10, 5.

belüli harcot is a liberálisok és a fajvédők között. Ez sokszor, – mint Derecskén is – a hivatalos és a nem hivatalos jelöltek közötti küzdelemben is megnyilvánult.

Egyébként Csóré Áron: *Zsilinszky és Derecske* c. visszaemlékezésében így értékelte a május 7-i kampánygyűlést: Bethlen és Nagyatádi is „nagy beszédet mondott Zsilinszky mellett. Különösen Nagyatádi gyakorolt mély benyomást rám és általában a paraszti szavazók többségére. Kiállása Zsilinszky mellett sok szavazót vett el a Mezőfi-párttól. A mi utcánk lakói is többen Zsilinszky mellé álltak.”⁵⁰⁹ Ebben valószínűleg neki volt igaza. A parasztpolitikusra – a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítése miatt elszenvedett presztízsveszteség ellenére – még mindig paraszttömegek hallgattak, elsősorban a kis- és középparasztok.

Zsilinszky kampánya

A május 7-i derecskei kampánygyűlésen az EP hivatalos és nem hivatalos jelöltjét támogatók közötti feszültségek oldására, – mint láttuk – Gömbös és Zsilinszky Derecskén maradtak. Egy kiáltványban a kormánypárt vezetősége nevében szóltak a választókerület polgáraihoz. Kérték őket, hogy Zsilinszkyt, a párt hivatalos jelöltjét támogassák. Mert úgy tapasztalták, hogy a polgárok egy része Mezőfit, a kormánypárt „egy kisebb töredéke” pedig Guthy mellett áll, aki szintén tagja a pártnak. Leszögezték: „Miatán minden hű párttagnak kötelessége az ellenzék (Mezőfi) elleni küzdelemben egységesen részt venni, (...) ezért újból felhívjuk a derecskei választókerület egységes párti polgárait, álljanak egy emberként Zsilinszky Endre mellé. Guthy Tódor párttagunkat pedig arra kérjük, vesse magát alá a pártközpont elhatározásának.”⁵¹⁰

Erre a lépésre Az Est még „Az egységes párt és a pártegység” c. kisebb cikkében reagált. Ebben rámutattak: Guthy a háború alatt közéleti államtitkár és főügyész is volt és Derecskén neki is sok híve van, ezért fellépése nem „hívatlan stréberkedés.” Ezért – írták – valószínűleg csak „személyi okokat kell a dilemma mögött keresni.” Ezzel arra céloztak, hogy Gömbös a maga emberét, Zsilinszkyt kívánta képviselővé választatni. A cikk végén megjegyezték: Nem hiszik, hogy a „nyílt levélre a központi egységesek szája íze szerint való válasz érkezik.”⁵¹¹

Ebben azonban tévedett a liberális lap. A kormánypárt nyílt levelének megjelenése után Guthy lemondott a jelöltségről. Gömbös tehát itt elérte célját. Ez – mint láttuk – részben a párton belüli és a helyi erőviszonyoktól is függött.

A miniszterelnök látogatása után a szolgabíró házkutatást rendelt el Mezőfi Vilmos pártjának – a 48-as Szocialista Pártnak – a helyi vezető embereinél: elko-bozták a párt összes nyomtatványait, a választók névjegyzékét, az aláírásokkal el-látott ajánlási íveket, sőt Mezőfi magánleveleit is. Ugyanezt a csendőrség megtette

509 Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről 83.

510 *Szózat*, 1922. 10. 3.

511 *Az Est*, 1922. V. 10. 6.

Hajdúbagason is, ahol szintén erős szervezete volt Mezőfi pártjának. Mindezeket Mezőfi közölte Kószó István belügyi államtitkárral, orvoslást azonban nem kapott.⁵¹²

A Mezőfi kampányának érdekessége, hogy támogatására Békéscsabáról ifjú Achim L. András is Derecskére utazott. Ez a politikai barátság még az 1910-es választásokra nyúlik vissza, amikor Achim és Mezőfi pártjai egyesültek. A békéscsabai Parasztpárt nevében a derecskei néphez szóló rölapján Zsilinszky Endrét apja gyilkosának nevezte. „*Vigyázzatok, – írta – be ne mocskoljátok az alföldi magyar földműves nép jó hírnevét azzal, hogy Zsilinszky Endrét bizalmatokkal megtiszteljétek.*”⁵¹³ Ezért a rölapért őt a választókerületből kiutasították. A rölapokat pedig a csendőrséggel összeszedették.

Zsilinszky május 14-én, vasárnap tartotta meg a választási beszédét Derecskén. Ezt megelőző este a Szózat szerkesztősége irodalmi és művészeti estét rendezett a derecskei Kaszinóban. Ott a – Szózat szerint – teljes számban megjelentek a „*helybéli intelligencia és a gazdatársadalom vezetői, a családtagjaikkal együtt.*” Az előadást most is Ertsey Péter Zsilinszkyt méltató beszéde nyitotta meg. Majd az akkor ismert Sztojanovits nővérek énekeltek, Grill Lola Petőfi, Arany és Kisfaludy verseket szavalt. Zsirkay János ismert fajvédő újságíró, – aki végig ott volt Zsilinszky kampánya idején és tudósította a Szózatot annak eseményeiről – egyik saját költeményét mondta el. Zilahy Kiss Jenő lelkesítő beszédet mondott szintén Zsilinszky mellett. Farkas Zoltán pedig Schöpflin Aladár egyik novelláját olvasta fel. A zongorakíséretet dr. Spur Endre látta el. Aztán hajnalig tartó táncmulatság következett.⁵¹⁴ Tehát modern kampányrendezvény volt ez a javából!

Zsilinszky programbeszédére a szomszéd falvak gazdái is besereglettek. „*Nem ígérni jöttem, ma sokkal szegényebbek vagyunk, semhogy az ilyen adsza-nesze politikának élhetnénk. Egyetlen szót sem akarok mondani, amit mindig nem vállalok, és amelyről érzem, hogy nem tudok neki megfelelni.*” – így kezdte a beszédét. Kétségtelenül szokatlan kezdés egy képviselőjelölttől. Ezt azzal folytatta, amit már a derecskei delegációnak Budapesten elmondott: „*Tisza István erkölcsi nagyságához kell visszatérnem,*” (...) Ugyanakkor kijelentette, hogy a „*régi politikát folytatni nem lehet,*” mert annak „*nagy bűnei és hibái vannak. A legfőbb hiba az volt, hogy magával a föld népével senki sem törődött.*” Ezért tüzték ki a „*keresztény, nemzeti és agrár-politika zászlaját.*” Ez szerinte a keresztény erkölcshez való visszatérést jelenti. Azt, hogy a „*vidéket nem csak gazdaságilag, hanem kulturálisan is erősíteni kell. Iskolákat kell teremtenünk, mert kultúra nélkül nincs erősödés, nincs szervezetség. Láttuk ezt a forradalmak előtt és alatt is. (...) Mi nem osztálypolitikát hirdetünk – mondta – mert láttuk a forradalmakban, hogy osztálypolitikával egy egész országot boldogítani nem lehet.*”

512 *Világ*, 1922. V. 11, 1.

513 MOL K 149-1922-10. Ezért a rölapért indíthatott házkutatást a rendőrség. Ezt támasztja alá az is, hogy e rölapot a belügyminiszteri iratanyagban találtuk. A békéscsabai Parasztpárttól a helytörténészek – egyelőre – nem tudnak semmit.

514 *Szózat*, 1922. V. 17, 8.

A keresztény, nemzeti és agrárpolitika ellenségeinek a régi liberalizmus embereit nevezte, akik *„elvesztett hatalmukat akarják visszaszerezni, és sehogy sem tudnak belenyugodni a mai állapotokba. De mi résen vagyunk, és nem engedjük, hogy ismét szóhoz jussanak.”* Ezzel Guthy Tódor és híveire is célzott.

Velük szemben a *„mi programunk a keresztény agrárreform megvalósítása.”* Annak célja közérdek, – mondta. A földreformmal *„minél több független existenciát”* akart teremteni azokból, *„akik ma még nagyon is függő helyzetben élnek és lassan földhöz juttassuk a hadirokkantak és a nincstelenek széles rétegeit.”*

Beszélt a kisbérletekről, a járadékbirtokokról, a földreform végrehajtásának pénzügyi nehézségeiről. *„Itt vannak a legnagyobb nehézségek, itt kell legtöbbet tennie a kormánynak és a nemzetgyűlésnek, – mondta – mert módot kell találnia arra, hogy az igénylők az új birtokaikat valóban meg is szerezhessék.”* Nagyatádira hivatkozva a földreform végrehajtását ígérte. Szerinte a parasztpolitikus *„nem áll meg feleúton és a teljes végrehajtást is be fogja végezni.”* Elismerte: e törvény végrehajtásánál *„szinte legyőzhetetlen akadályokkal találkozunk,”* és ennek fő okát a pénz felgyorsuló inflációjában látta.

A pénzügyi nehézségek megoldására – német példa alapján – részletesen ismertette az agrár-hitel kérdését. Kijelentette: *„A szövetkezeti és hitelszövetkezeti, továbbá az igazi takarékpénztári rendszer pontos kiépítése lesz a jövő gazdaságpolitikájának egyik legfontosabb feladata.”* Itt a Hangya és az Országos Központi Hitelszövetkezet jó példájára is hivatkozott. Úgy látta, hogy ilyen intézményekkel kell az országot behálózni. Beszélt a mezőgazdasági ipar fejlesztésének szükségességéről. Tehát Zsilinszky a földreform végrehajtását és a mezőgazdaság fejlesztését komolyan gondolta. Jól látta, hogy a nincstelenek csak az olcsó hitel alapján tudják kifizetni a kapott föld árát.

A szociálpolitika területén rengeteg pótolni valót látott, mert az elmúlt nemzetgyűlés ezen a téren *„semmit sem végzett.”* Az akkor érvényes forgalmi, a fényűzési és öröklési adókat csak ideiglenes intézkedésnek tekintette. Az új adózási rendszer szerinte *„csakis a jövedelemhez mérten: progresszív lehet.”* Ennek kimondása – mint látni fogjuk – nem tetszett az EP-ban lévő földbirtokosoknak. Zsilinszky viszont úgy gondolta, hogy csak ilyen reformokkal emelhetik ki az országot a siralmas állapotából. *„Ezt a lerongyolódott, de őszerejében bízó fajt kell felemelni és megerősíteni”* – hangoztatta.

A külpolitikai kérdéseknél foglalkozott a két királypuccsal és a szabad királyválasztás fontosságával, a független Magyarországgal. Már akkor vallotta, hogy az olasz és a lengyel nemzettel barátságban kell élnünk. Ismét hitet tett Horthy és Bethlen politikája mellett. Végül arról szólt, hogy a jó belpolitika alapja az *„egység, szervezethez, erő, erős kormányzat, mely szilárd egységes kormányzópárton nyugszik.”* Majd így összegezte programjukat: *„Intenzívebb és nemzetibb kulturális gazdaságpolitikát hirdetünk, mely csak egészséges agrárreformon, egészséges birtokmegosztáson alapszik...”*⁵¹⁵

Zsilinszky programbeszédét a Szózat május 16-án részletesen közölte. Ennek érdekessége, hogy nem beszélt a zsidókérdésről, nem tett antiszemita kijelentéseket. Még a fajvédelmi gondolat kifejtésétől is eltekintett. Megmaradt a keresztény, nemzeti és az agrárius jelszavak kifejtésénél. Miért? Valószínűleg azért, mert Derecskén és a választókerület falvaiban jelentős számú zsidó közösség élt és őket is meg akarta nyerni. Így a parasztgazdák többségének tetszését megnyerte, mert ahogy Csóré Áron visszaemlékezésében leírta „*nem népszerűség-hajhászó kortes beszédet*” mondott, hanem „*saját politikai hitvallását.*”⁵¹⁶

Talán éppen ezért a Szózat szerkesztőségének másnap mentegetőznie kellett a Zsilinszky programbeszéde miatt. Sajtóhibára hivatkoztak, amely a beszédet „*valós értelméből egészen kiforgatja.*” Különösen bántó hibák vannak – írták – a Németországra vonatkozó részekben. Állították, hogy Zsilinszky a közöltektől eltérően foglalkozott az új agrárpolitika akadályaival. Azokat három csoportba sorolta. Ezek: „*a régi liberális kapitalizmus, amely uralmát visszaszerezni szeretné, a még mindig lappangó forradalmi szellem és a szélsőséges legitimizmus.*” Ezek a gondolatok – mint látjuk – az első indoklást leszámítva nem hangoztak el Zsilinszkytól. Annál inkább a földreform végrehajtását akadályozó más okok, mindenekelőtt a pénzügyiek. Ez lehetett Bethlennek és a földbirtokosoknak fájó.

A helyreigazító cikk azt is tévedésnek minősítette, hogy Zsilinszky a fényűzési adót a forgalmi és az őrlési adóval együtt megszüntetendőnek mondta. Itt tényleg az újságíró félreértéséről lehetett szó. Hiszen a Szózat helyreigazító cikkének igaz volt, hogy az előbbi nemcsak hasznos, de „*szociális szempontokból is igazságos.*” A cikk végén a lap szerkesztősége sajnálta, hogy e sajtóhibák éppen a Szózat „*lapvezérének politikai zászlóbontásával*” kapcsolatban fordultak elő.⁵¹⁷

E helyreigazítás mutatja: Zsilinszky jobboldali antikapitalizmusa és radikalizmusa már akkor sem tetszett a konzervatív köröknek. Talán ezért is, a Szózatban már csak egy cikk jelent meg Zsilinszky kampányáról. Ebből kiderül, hogy egész héten autóval járta a választókerület falvait. Május 21-én, az utolsó kampánynapon Monostorpályi, Hajdúbagas és Sáránd községekben tartotta meg a programbeszédeit. A Szózat szerint mindhárom helyen lelkesen fogadták. A programbeszédekből már nem közöltek részleteket. A kampány befejezése után megjelenő cikk végén azonban így befolyásolták a választókat: a „*józan magyar nép nem ül fel Mezőfi Vilmos szociális mezbe burkolt politikájának.*” Bizonyosra vehető, – írták – hogy a választókerület magyarjai „*Zsilinszky személyén keresztül*” Bethlen és Nagyatádi politikáját teszik magukévá. A Szózat e számai nagy példányszámban jutottak el a választókerület falvaiba. Ezzel is segítve Zsilinszky kampányát.⁵¹⁸

516 Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről. 83.

517 Szózat, 1922. V. 18, 4.

518 Szózat, 1922. V. 23, 5.

A választási küzdelem

Miből finanszírozta Zsilinszky ezt a választási kampányt? Ez kiderül Balásházy Iván Bihar megyei főispán május 25-én Bethlennek elküldött számjeles táviratából. Ebben a választási kampányra rendelkezésére bocsátott összegek felhasználásáról tájékoztatja. A megyében elindult kormánypárti jelöltek közül már addig is Zsilinszky kapta a legtöbbet, 380.000 koronát. Aztán Fráter Pál 310.000-et, Görgey József 200.000-et, Lányi Márton 100.000-et, Erődi-Harrach Béla 30.900-at. Nagyatádi hívei, mint Berki Gyula, aki az EP egyik vezetője volt 30.000-et, Kovács Nagy Sándor, aki korábban Csongrád megye kispárti főispánja volt 25.000-et, Könyves-Tóth Lajos, aki Nagyatádi szűkebb baráti köréhez tartozott pedig csak 20.000-et. Ez utóbbit Gömbös be is karikázta és a távirat aljára odaírta: „*Könyvest jobban kellene támogatni.*” A táviratban a főispán megírta: egyéb pártcélokra kiadott még 10.000 koronát. Azt is közölte, hogy még rendelkezésére áll 1.394.000 korona. Ebből – szerinte – még 300.000 korona Zsilinszkynek kiadható lenne, a többi pénzt pedig az utolsó napokra tartja, amihez távirati utasítást kért.⁵¹⁹ E dokumentum is bizonyítja: az EP a jelöltjei kampányának finanszírozásában Bethlen és Gömbös különbséget tettek a saját és Nagyatádi hívei között. Persze az is igaz, hogy Nagyatádi híveinek itteni választókerületei kisebbek voltak és ezért kevesebb szavazójuk is volt.

E távirat azt is bizonyítja, hogy Bihar megyében a Zsilinszky kampányára a legtöbbet költötte az EP vezetése. Ebből fizették a Szózat agitációs kultúrestjét és a választási kampányt. Arra is van példa, hogy a derecskei EP Pajor nevű titkára május 17-én megpróbálta korrumpálni Farkas Ármin, Szabolcsy Gyula nevű bizalmiját: 40.000 koronát kínált neki azért, hogy Farkas már aláírt ajánlási íveit adja át neki. Mikor Szabolcsy a pénzt visszautasította, a helyi csendőrparancsnok két ajánlási ívet elvett tőle.⁵²⁰

A derecskei választókerület közigazgatási vezetői a választások előtt már nem kímélték a legitimista ellenzéki jelöltet sem. Május 19-én Marjay Barna főszolgabíró a választókerületből kitiltotta Farkas Ármint. A kerület nyolc községéből pedig a választási megbízottjait is kitiltotta, mivel állítólag „izgató röpiratokat terjesztettek”⁵²¹

E választási atrocitásokról a Szózat hallgatott. Sőt! A május 23-án „*A legitimistáknak nincsen gyökerük a derecskei választókerületben*” alcím alatt büszkén írták, hogy a legitimista jelölt nem kapta meg a törvényben előírt számú ajánlót és a választásokból kiesett.⁵²² A Farkast és bizalmi embereit ért támadások/kitoloncolásuk után ez várható volt. Ez volt a célja a közigazgatás vezetőinek.

519 MOL Miniszterelnöki iratok. 1922-es választások. 362. Először publikálta: Nemes Dezső

520 *Világ*, 1922. V. 27, 2.

521 MOL K 149-1922. 10. tétel 233. Itt községenként és név szerint fel vannak sorolva Farkas őrizetbe vett bizalmi emberei. Lásd még: *Az Ujság*, 1922. V. 21, 2.

522 *Szózat*, 1922. V. 23, 5.

Ennek ellenére Mezőfi jelölési ívét 2700-an, míg Zsilinszkyét csak 1200 választó írta alá. Az utóbbiból egyébként a választási biztos 340-et törölt.⁵²³ Ez azt jelenti, hogy e választási biztos tisztességesen végezte a munkáját. Egyébként az így lecsökkentett jelölési ív is lehetővé tette Zsilinszky indulását.

Mezőfi emberei ellen is folytatódtak a hatósági fellépések. Május 22-én az ő támogatására Derecskére érkezett az 1911 májusában, otthonában a Zsilinszky-fivérek által meggyilkolt Achim L. András felesége és 20 éves leánya. Amint a főszolgabíró érkezésükről értesült, csendőrökkel maga elé kísértette és felszólította őket, azonnal hagyják el a községet. Achimné tiltakozása ellenére feltűzött szuronyú csendőrökkel kikísértette az állomásra. Achimné és leánya zokogva tették meg ezt az utat a község szegényparasztságának sorfala között. Közben Achimné többször felkiáltott: „*Lássátok, így bánnak el velünk Achim családjával, mert védtelen nők vagyunk.*”⁵²⁴

Özv. Achimné és leánya kiutasítására valószínűleg az adta az okot, hogy velük ifjú Achim L. András újabb rölapokat juttatott el Derecskére. Ebben ismételtlen megírta: „*Hiszem, hogy tudni fogja minden becsületes derecskei választópolgár kötelességét, s nem fogja leadni szavazatát Atyám, a meggyilkolt parasztzvezér gyilkosára!*”⁵²⁵

Valószínűleg e rölapokkal volt összefüggésben az, hogy május 25-én Ertsey Péter választási elnök, (ő az, aki május 3-án felkérte Zsilinszkyt jelöltnek, aki 13-án a derecskei Kaszinóban az intelligenciának és a gazdáknak ajánlotta őt, ami nem az elfogulatlanságát bizonyítja!) plakátokon kihirdette, hogy az idegenek távozzanak a választókerület községeiből. Csak azok maradhattak, akiknek Marjay Barnabás főszolgabíró megbízhatósági igazolványt állított ki. Zsilinszky emberei természetesen kaptak ilyen igazolványokat és ők teljes erővel kampányolhattak tovább. Mezőfi emberei nem kaptak ilyen igazolványt, így őket is kitoloncolták. Mezőfinek Derecskén volt ugyan pártirodája, de így csak az ottani emberei tudták segíteni. Május 25-én – megfélemlítés céljából – rálöttek Mezőfire, aki ezért otthagya a pártirodát és Debrecenbe menekült, mert nem akarta kockáztatni az életét. Mindezt tetőzte, hogy a választást megelőző napon Mezőfi derecskei bizalmi embereit és a pártirodáján dolgozókat – mintegy 28 emberét – letartóztatták és választások lezárásig fogva is tartották őket. Így nem, vagy alig maradtak emberei, akik a szavazás napján szervezték és irányították volna a szavazóit.

Mezőfi választások után tett nyilatkozata szerint a közigazgatás vezetői összehívták a hadisegélyes asszonyokat, a rokkantakat és megmondták nekik, hogy június 1-től nem fogják megkapni a rokkant járulékaikat, ha őrás szavaznak. A zsidókat pedig iparjoguk elvesztésével fenyegették meg, ha nem szavaznak Zsilinszkyre. A kocs mák pedig éjjel-nappal nyitva voltak a választókerület minden községében. Azt is elmondta, hogy a választások napján a kerület összes községeiben gyakran

523 *Világ*, 1922. V. 27, 2.

524 *Az Ujság*, 1922. V. 27, 3.

525 MOL K 149-1922-10. tétel 238.

szétkergették az őt támogató szavazókat. Mindennek ellenére május 28-án a szavazás napján – Mezőfi szerint – körülbelül 800 szavazója volt, akik Derecskén a szavazóhelyiségek előtt egész nap várták, hogy leszavazhassanak. A csendőrök és a kivezényelt katonaság azonban nem engedték be őket a szavazó helyiségbe.⁵²⁶

Ezzel szemben a Szózat azt állította, hogy Derecskén a Mezőfi pártja „erős terrort fejtett ki, sőt óriási pénzeszegeket is latba vetett. (...) Főleg liberális oldalról korlátlan mennyiségű pénzt bocsátottak Mezőfiék rendelkezésére.” Ebből finanszírozta Achim fiának, feleségének és leányának odautaztatását is.⁵²⁷

Ezzel szemben a választások napján Derecskén járt újságíró így látta az ott történeteket: „A községháza előtti piactéren a Debrecenből kirendelt huszárokkal és gyalogosokkal körülkerített tömeg állt szótlanul. Mezőfi Vilmos hívei. Négy gépfegyver is fel volt állítva.” Az Est kiküldött tudósítójának egy szegényparaszt mondta: „Nem engedik a népet szavazni, se parasztot, se zsidót. Csak Zsilinszky Endre hívei mehetnek. De azért kitarunk. Sokakat elkergettek a szavazóhelyekről, akikről tudták, hogy Mezőfi emberei.”⁵²⁸

Csóré Áron, – aki Zsilinszky híve volt – visszaemlékezésben így írta le a választások napját: „láttam, hogy a kivezényelt huszárszázad az utcán és a piactéren vigyázta a tömeg mozdulatait. Egy huszárszakasz pedig az iskolaudvaron tartalékban helyezkedett el. Két másik szakasz pedig a kerülethez tartozó községekbe volt kihelyezve. Monostorpályiban Pongor László és Nagy Sándor állt helyt Zsilinszky Endre mellett, akikkel a képviselőjelölt egy században szolgált a fronton. Mindketten nagy népszerűségnek örvendtek a községben, ezért nem csoda, ha – kevés kivételtől eltekintve – a falu rá szavazott. Hosszúpályi, Vértes községekben is sokan megszerették, Tápén, Konyáron és Sárádon is lelkesedtek érte.”⁵²⁹

Itt kételkedünk Csóré Áron visszaemlékezésének őszinteségében. Látjuk, hogy a korabeli forrásokhoz képest elhallgatja a helyi közigazgatási vezetés által megvalósított választási erőszakot. Különösen, ami a katonaság „békés” fellépését illeti. Ugyanis, – mint láttuk – azokat a Mezőfit támogató nincstelen- és szegényparaszt választók megfélemlítésére és a választásokon való részvételük megakadályozására vezényelték a választókerületbe.

Választási eredmények

A Szózat a már említett cikkében először csak azt tette közé, hogy Mezőfi – pártja erőszakoskodása ellenére – 600 szavazattal alulmaradt Zsilinszkyvel szemben. Mezőfi vereségét a liberális lapok is elismerték, de azt a közigazgatási törvénytelenségekkel magyarázták, és nem hoztak konkrét választási adatokat. Hubai

526 *Az Ujság*, 1922. V. 30, 3. Egyébként Mezőfi kampányát nem tudtuk jobban részletezni, mert a Szabad Szó c. hetilapja a Parlamenti Könyvtárban nincs meg.

527 *Szózat*, 1922. V. 29, 4.

528 *Az Est*, 1922. V. 30, 4.

529 Kortársak Bajjesy-Zsilinszky Endréről. I. m.: 84.

László választási atlasza a következőket közli: A derecskei választókerületben volt 8292 választásra jogosult választópolgár. Közülük 5816-an szavaztak érvényesen, tehát a választásra jogosultak 70,14 százaléka. Ez a nyíltan szavazó választókerületben is alacsonynak számít! Ez is mutatja, hogy valószínűleg a megfélemlítések miatt mentek el ilyen kevesen szavazni, illetve hogy Mezőfi híveinek egy részét nem engedték szavazni. Az 5816 érvényes szavazóból 3234-en szavaztak Zsilinszkyre, tehát a szavazók 55,61%-a. Mezőfire pedig 2582-en, vagyis a szavazók 44,39%-a.⁵³⁰ Tehát Mezőfire kevesebben szavaztak, mint ahányan aláírták a jelölési ívét. Ez is a nagyfokú megfélemlítést bizonyítja. Ezért is csak elismeréssel adózhatunk a derecskei választókerület nincstelenjeinek és szegényparasztságának. Hiszen a közigazgatási megfélemlítés és a nyílt szavazás ellenére tömegesen kitarítottak eszméik és pártjuk mellett.

Tehát 1922. májusában, ilyen nagy kormánypárti és közigazgatási, illetve csendőri és katonai támogatással, illetve törvényteleniségekkel lett parlamenti képviselő a fajvédő Zsilinszky. Ennek feltárásával nem az ő későbbi életútjának érdekeit akarjuk megkérdőjelezni. Csak az eddigi memoár- és szakirodalom idealizált képe helyett a fiatal Zsilinszky politikai ideológiáját, választási programját és az 1922-es választásokat kívántuk az eddigieknél realisabban bemutatni.

Teleki kampánya és megválasztása Szegeden

E témával még nem foglalkozott érdemben a helytörténeti szakirodalom.⁵³¹ Talán ez is az oka, hogy Ablonczy Balázs nagy sikerű gróf Teleki Pál biográfiájában csak vázlatosan mutatta be Teleki 1922-es választási kampányát. Nem foglalkozott Bethlen Teleki érdekében tett kampányával és Teleki május 20-i választási gyűlésén elhangzott beszédekkel. Ezért Teleki akkori politikai tevékenységéről nem kellően rajzolt árnyalt képet.⁵³²

Előzmények

Teleki, – mint a volt szegedi ellen kormány külügyminisztere – 1919 nyarán több hónapot töltött a városban. Akkor ismerték meg a város konzervatív körei. Ők 1919 őszén felkérték, hogy legyen Szeged első választókerületének, – az a város nagykörúton belüli részét jelentette – KNEP képviselőjelöltje. Nem lett ellenjelöltje! Ezért a Friedrich-féle – általános és titkos választójogot biztosító – választójogi

530 Hubai László: Magyarország XX. századi választási atlasza 1920-2000. II. k. Választási adattár. Napvilág K. 2001. 41. Megjegyezzük, hogy Hubai Mezőfi eredményét itt az MSZDP eredményeként tünteti fel, holott az ő pártja a 48-as Szocialista Párt volt.

531 Sipos József: Az 1922-es nemzetgyűlési választások Szegeden. (Kronológia) Lásd: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 1986. 109-121.

532 Ablonczy Balázs: Teleki Pál. Osiris K., Bp. 2005. 222-223.

rendelet értelmében 1920. január 25-én kikiáltották Szeged első választókerülete nemzetgyűlési képviselőjének. A városért végzett tevékenységéről, illetve a választókerületével való kapcsolattartásáról keveset tudunk.⁵³³ Az 1922-es kampányban a liberális ellenzék helyi vezére azt állította, hogy nem ápolta a kapcsolatokat a választókerületével és szinte semmit nem tett a városért.⁵³⁴ Ebben valószínűleg igazuk is volt. Hiszen Teleki 1920. március 15- től a Simonyi-Semadam kormány külügyminisztere, július végétől pedig 1921. április 12-éig az ország miniszterelnöke volt. Az első királypuccs bel- és külpolitikai hullámai miatt lemondásra kényszerült. Ezután az ún. disszidensek csoportjához tartozott, politikailag azonban teljesen passzív volt. 1922. február 2-án, – amikor a disszidensek beléptek a Kisgazdapártba, amelynek ezzel megkezdődött az EP-vé bővítésének folyamata – Teleki nem lépett be a pártba, hanem pártonkívüli maradt. Ebben a helyzetben kellett eldöntenie, hogy indul-e az 1922-es tavaszi választásokon? A döntés meghozását nehezítette, hogy a numerus clausus törvény elfogadásától kezdve Szeged zsidósága nem támogatta Telekit. A szegedi zsidóság tehetősebb többsége pedig a nagykörúton belüli első választókerületben élt, ahol Telekinek újra lehetett indulni. Teleki helyzetét nehezítette, hogy a Bethlen-Klebsberg-féle készülő választójogi rendelet szerint Szegeden – mivel törvényhatósági jogú város volt – mindhárom választókerületben titkosan szavaztak.

Bethlen és a szegedi konzervatív körök azonban fontosnak tartották, hogy Teleki ismét képviselő legyen. Február 18-án a szegedi I. választókerület kormányt támogató csoportjai – elsősorban a Katolikus Kör és a Keresztényszocialista Párt vezetői – elhatározták, hogy a kerület képviselőjelöltségét ismét Telekinek ajánlják fel.⁵³⁵ Ennek érdekében február 22-én járt Budapesten egy szegedi küldöttség, akiket az Országos Kaszinóban fogadott. Kelemen Béla dr., volt kormánybiztosfőispán, Somogyi Szilveszter dr. polgármester és Várhelyi József pápai prelátnak felkérték Telekit, hogy ismét legyen Szeged I. választókerületében képviselőjelöltje. E küldöttség azonban Az Ujság szegedi tudósítója szerint *„kevés remény-nyel távozott a fővárosból, mert bizonyosra veszik, hogy Teleki... nem vállalja a jelöltséget.”*⁵³⁶ A február 24-én megjelenő *Szeged* c. liberális lapban azonban már azt olvashatjuk, hogy Teleki engedett a kapacitásának és kijelentette: *„bár feltett szándéka volt a politikai élettől való teljes visszavonulás, mégis változtatott elhatározásán és a felajánlott jelöltséget pártonkívüli programmal elfogadta.”*⁵³⁷ Érdekes, hogy e liberális újság másnap a *Teleki Pál* c. vezércikkében még pozitívan értékelte a tudományos és politikai tevékenységét. Sőt! A szegedi liberális polgárság egy része által korábban felkért Éber Antal országosan ismert közgazdász érdemeit elismerve, az ő visszalépését tartotta valószínűnek, mert Telekinek

533 Ablonczy: im.: 153-154.

534 *Szeged*, 1922. V. 13, 1.

535 *Szeged*, 1922. II. 19, 3.

536 *Az Ujság*, 1922. II. 23, 2.

537 *Szeged*, 1922. II. 24, 2.

„egyhangúlag és minden választási küzdelemtől menten kell ehhez a mandátumhoz jutni.”⁵³⁸

Az I. kerület liberális kereskedő polgársága – a Kereskedők Szövetsége és a Lloyd vezetősége – március 1-én megalakította a Szegedi Liberális Pártot. Kimondták: szövetséget kötöttek a szegedi MSZDP vezetőségével. Eszerint a szociáldemokraták „támogatják az I. kerületben a liberális polgárság jelöltjét, ha az a kurzus idején és annak szellemében nem folytatott aktív politikai tevékenységet.” E megállapodás értelmében amennyiben a szociáldemokraták indulnak a választásokon, és jelöltet állítanak a város II. választókerületében, akkor a liberális polgárság ott nem állít jelöltet, hanem a szegedi MSZDP jelöltjét támogatja.⁵³⁹

Másnap Aigner Károly dr. Szeged város főispánja feltűnően agresszíven nyilatkozott a liberális polgárság szervezkedéséről: azt a gyűlölet szüleményének mondta és „rosszhiszeműséggel, hazafiatlansággal vádolta az ellenzéki érzelmű polgárságot és nemzetköziséggel a szegedi zsidóságot.” Óva intette a város hazafias polgárságát: „ne hagyja magát megtéveszteni és tartsa magát távol a mestersegesen újraélesztett októbrista irányzattól.” Ennek ellenére a szegedi Függetlenségi és 48-as Párt szintén támogatásáról biztosította a szegedi Liberális Pártot.⁵⁴⁰ Március 4-én Fényes László volt országgyűlési képviselő az országos Liberális Blokk megbízásából Szegeden járt és tájékozódott a szegedi Liberális Párt helyzetéről.⁵⁴¹

E tanulmánynak nem feladata, hogy a szegedi kormánytámogató konzervatív körök Teleki érdekében kifejtett szervezési tevékenységét feltárja. Azok részletkérdéseivel most – terjedelmi korlátok miatt – nem tudunk foglalkozni.⁵⁴² Viszont fontosnak tartjuk Bethlen miniszterelnök Teleki érdekében kifejtett tevékenységét bemutatni. Egyrészt Bethlen elérte, hogy az EP IB nem állított ellenjelöltet Telekinek. Másrészt az EP vezetőivel március végén tett első kampánykörütné, amely Csongrád megyében volt, fogadta a szegedi zsidóság vezetőit, hogy Teleki mellé állítsa őket. Erre a nevezetes eseményre 1922. március 27-én este került sor a Kass Szállóban. Bethlen ott fogadta a szegedi zsidó hitközség vezetőit. Annak vezetője Biedl Samu dr. hitközségi elnök volt, tagjai Bokor Adolf és Wimmer Fülöp. A találkozón Biedl Samu üdvözölte a miniszterelnököt, majd kijelentette: „a szegedi zsidóság érzi és tudja, hogy békében is és háborúban is teljesítette az ország iránti kötelességét, sem a forradalomban, sem a proletárdiktatúra ideje alatt semmi bünt nem követek el, sőt éppen ő szenvedett legtöbbet. Éppen ezért tiszta és nyugodt lelkiismerettel megmondja, hogy kilépnek a küzdőtérre az ország javára és minden szélsőségtől mentes polgári kormányzatot kívánnak. Önérzetüket és becsületüket azonban nem áldozhatják

538 Szeged, 1922. II. 25, 1.

539 Szeged, 1922. III. 2, 2.

540 Szeged, 1922. III. 3, 3.

541 Szeged, 1922. III. 5, 2.

542 Ezekről lásd: Sipos, im.: 114-115.

fel, és nem hajlandók együttműködni azokkal, akik az ő romlásuk árán keresik az ország boldogulását.”⁵⁴³

Ez világos beszéd volt! A szegedi zsidóság nem támogatta Teleki jelöltségét. Miért? Ez a beszélgetés folytatásából kiderül: Bethlen válaszában nyomatékosan hangsúlyozta: „sohasem nézte, ki milyen vallásfelekezethez tartozik, és hogy melyik párt keretei között teljesíti hazafias kötelezettségét. Teljes társadalmi és felekezeti kibékülés a programja, de ezt csak lépésről-lépésre lehet megvalósítani és az ellentétes gondolkodású elemeket összehozni.” Eme küldöttség tagjai kijelentették, hogy Telekivel szemben, akit „faji elmélete alapján az antiszemitizmus atyjának tartanak, élesen síkra fognak szállni.”

Bethlen védelmébe vette Telekit, mondván, hogy ő „távol áll minden szélsőséges akciótól és a faji elméletet csak tudományos alapon csinálja.” Hangsúlyozta: külpolitikai szempontból fontosnak tartja Teleki részvételét a parlamentben és kérte a szegedi zsidóság támogatását. A küldöttség tagjai azonban kijelentették, hogy álláspontjuktól nem térnek el és távoztak. E nevezetes találkozón történeteket nemcsak a szegedi, hanem az országos liberális sajtó is közölte.⁵⁴⁴ Ebből a beszélgetésből tehát kiderül, hogy a szegedi zsidóság vezetői Telekit fajelmélete alapján az „antiszemitizmus atyjának” tartották. Bethlen pedig ezt nem tagadva azt tudta Teleki mentiségére felhozni, hogy a fajelméletét „csak tudományos alapon csinálja.” Ez tehát Bethlen részéről is beismerése volt Teleki antiszemitizmusának, és ezzel, illetve Teleki külpolitikai felkészültségével – nem tudta a szegedi zsidóság vezetőit meggyőzni. Ezzel az esettel „Tudományos alapon” c. vezércikkében foglalkozott Az Ujság másnapi száma. Föltette a kérdést: Vajon mennyire érdeke a magyar külpolitikának, hogy „beleszólása legyen a tudományos fajelméletnek,” – mármint Telekinek. A kormány külpolitikai elismerése feltételének a jogrend és a demokratikus viszonyok megerősítését, azon belül a „zsidókérdés valamelyes elcsendesítését” tartotta szükségesnek. Ezt ugyan a kormányok deklarálták, – írták – de nem valósították meg. Elismerték: a zsidókérdés elcsendesítése önmagában nem csökkentené a külpolitikai elszigeteltségünket, sőt a jóvátétel fizetését továbbra is megkövetelnék az országtól. Mégis megkérdezték a miniszterelnöktől: „vajon miért, hogyan tartja külpolitikailag nélkülözhetetlennek Teleki Pált, a tudományos alapon antiszemitát?” Figyelmeztették: külföldön „a magyar antiszemitizmust (...) Teleki Pál tudományos alapja sem fogja elfogadhatóbbá tenni. Ellenben külpolitikai nélkülözhetlenségébe antiszemitizmusát feltétlenül belevinné, éppen mert tudományos alapú meggyőződés.” Telekit arra tartották alkalmasnak, hogy „ittthon, antiszemitáink és fajfanatikusaink között érvényesítse igazát külpolitikai kérdésekben. Nem kívánjuk, – írták – de tény, hogy egy zsidó valamelyik miniszteri székben külpolitikailag sokkal hasznosabb lenne, mint Teleki Pál gróf – tudományos alapon.”⁵⁴⁵ Tisza István egykori lapjának, Az Ujságnak, – amely 1919

543 Szeged, 1922. III. 28. 3.

544 Az Ujság, 1922. III. 28. 3., a Világ, 1922. III. 28. 2.

545 Az Ujság, 1922. III. 29. 1.

őszétől már egy mérsékelt liberális vonalat képviselt – ebben a kérdésben kétségtelenül igaza volt. Ez újabb nagy presztízsveszteség volt Telekinek, legalábbis liberális körökben és természetesen Szegeden is.

Másnap Bethlen a Tisza szálló dísztermében tartott kampánybeszédében a királykérdésről és a nemzetközi szabad kereskedelem helyreállítása mellett az EP céljának nevezte: *„ebben az országban keresztény nemzeti demokrácia létesüljön. Szükség van arra, hogy minden társadalmi osztály, (...) részt vegyen a közügyek intézésében. Elmúlt az az idő, amikor hatalmi szóval többséget lehet teremteni. Keresztény demokráciát akarunk, mert elég volt a materialista tanokból.”* Valószínűleg a szegedi zsidóság meggyőzése miatt is kijelentette: sohasem hirdette a *„felekezeti elnyomást semmiféle téren. Én a magam részéről a jogegyenlőséget hirdettem mindig, a jogegyenlőség elvének alapján állok és fogok állni minden körülmények között.”* Végül Telekit ajánlotta a kerület képviselőjének, mint ama férfiak egyikét, aki a *„nemzetnek hasznot hoztak, akik a nemzetet méltóan képviselték.”*

A miniszterelnök felekezeti elnyomást tagadó és a jogegyenlőséget hirdető részének jelentőségét csökkentette, hogy az utána szóló Gömbös, aki ekkor az EP ügyvezető elnöke volt már a fajvédelem szükségességéről beszélt. Kijelentette: *„mi a keresztény gondolatban nem vallásfelekezeti, hanem fajvédelmi gondolatot látunk. Minden független állam öntudatos faji életet akar élni. Legkevésbé a zsidóság veheti ezt tőlünk rossz néven, mert a zsidóság fajvédelmi szempontból tökéletes életet él.”* A fajvédelmi gondolat – Gömbös szerint – *„nem jelenti az elnyomást, csak az erőviszonyok igazságos elhelyezését.”*

Ezután Mayer János földművelésügyi miniszter, parasztpolitikus, majd Kószó István belügyi államtitkár, a város III. választókerületének képviselőjelöltje és Kelemen Béla a szegedi ellenforradalmi kormány volt minisztere, kormánybiztos-főispán beszéltek. Ők is Teleki támogatását kérték az első választókerület szavazóitól.⁵⁴⁶

Az EP politikusainak Teleki jelöltsége melletti kiállása hatásos támogatás volt. Ezzel országosan és Szegeden is megkezdődött a választási kampány.

Teleki kampánya

Teleki Pál 1922. április elején utazott először Szegedre, hogy megkezdje kampányát. Ezt azonban a IV. Károly halála és az Erzsébetvárosi Liberális Egyesületben történt bombamerénylet miatt kiadott belügyminiszteri gyülekezési tilalom miatt nem tarthatta meg. Ezért a személyes kampányát csak 1922. április 20-án – szombaton – kezdhette meg. Ekkor még nem tartott gyűléseket, hanem végiglátogatta azokat az egyesületeket, amelyek támogatására számított. Dél előtt Szegedi Csónakázó Egylet csónakházában volt és ott is ebédelt. Pálfy Dániel, – aki a II.

⁵⁴⁶ *Világ*, 1922. III. 28, 4. és az *Új Barázda*, 1922. III. 28, 1-2.

választókerület kormánypárti képviselője, illetve ekkor már újra a jelöltje volt – gondoskodott a magyaros ebédről. Ez halpaprikás és sonkás kocka volt. Ebéd után Teleki a Szegedi Napló szerkesztőségébe látogatott. Ott biztosították, hogy az „*ő zászlajának harcosai*” és az ő ideáljáért, a „*független Nagy-Magyarországért*” küzdenek az ő oldalán, az ő táborában. Ezután Teleki felkereste a Szegedi Friss Újság és a Szegedi Új Nemzedék szerkesztőségét is. Aztán Nováky Árpád, a helyi MOVE elnökét fogadta. Innen a Központi Társadalmi Körbe ment, ahol Farkas István elnök üdvözölte, mint a „*jövő Nagy-Magyarország előkészítő munkását, pionírját.*”⁵⁴⁷

Ezek voltak azok a fontosabb jobboldali társadalmi szervezetek és szegedi sajtótermékek, amelyek támogatták Teleki képviselővé választását. Természetesen a szegedi katolikus egyház is minden támogatást megadott neki. Teleki ekkor egy pártvacsorán kijelentette, hogy a trianoni békeszerződés már megbukott, mert egyetlen ígéretét sem teljesítette. Azt állította, hogy „*ez a béke sokkal többet ártott a világnak, mint a háború.*” Ezt azzal indokolta, hogy a Párizsban összetákoltt békeszerződések szétroncsolták a Közép-Európában a természetes gazdasági egységeket. Ez a helyzet nem tartható fenn, ezért a helyreállításnak be kell következnie, mert a józan ész ezt nem engedheti meg. Egy másik vacsorán viszont azt is kifejtette támogatóinak, hogy „*öbenne a tudós küzd a politikussal, hogy ő hazájának jól felfogott érdekében sohasem tudta magában a tudóst háttérbe szorítani, mert érzi, hogy a tudomány művelésével többet használhat hazájának, mintha csak politikus szerepel*” – tudósított beszédéről a Szózat.⁵⁴⁸

Teleki második látogatására május 20-án, szombaton került sor. Ekkor a reggeli vonattal érkezett és Wolff Károly is elkísérte. Ő a fővárosi Egyesült Keresztény Párt vezetője volt és erősen antiszemita nézeteket vallott. Fogadására az állomáson csak a szegedi Teleki-párt Intézőbizottságának a tagjai jelentek meg. Onnan a Tisza-szállóba hajtatott, ahol a Széchenyi-téri teraszra kiülve fogyasztották el a villásreggelit. Itt, – mivel hetivásár volt – sokan látták és üdvözölték Telekit, elsősorban a szegedi hivatalnokok közül. A Szegedi Napló, amely őt támogatta, így írt erről: Telekivel a „*város közönségének legkedvesebb, legértékesebb, legdrágább fia tért vele haza.*”

A kampánygyűlés 10:30-kor kezdődött a Tisza-szálló nagytermében, amely a Szegedi Napló szerint „*zsúfolásig megtelt.*” Ezzel szemben a liberális Szeged, – amely Bárczyt támogatta – azt írta, hogy az csak „*félíg telt meg.*” Azon elsősorban a tanárok, tanítók, vasutasok és más közalkalmazottak vettek részt. A lap szerint e társadalmi csoportok bizonyos rétegei „*feltűnően nagyobb lelkesedést tanúsítottak Wolff Károly, mint jelöltjük irányában.*” A gyűlést és Telekit Kelemen Béla köszöntötte. Majd – többek között – a következőket mondta: „*Szégyenletes volna, ha éppen ebben a városban bukna el a keresztény gondolat, ha éppen itt győzne*

547 Szegedi Napló, 1922. IV. 23, 1.

548 Szózat, 1922. IV. 25, 2. Ezt először közölte: Ablonczy.: im.: 223.

az az irányzat, amely az izzó fajszeretet kiirtására irányul.” A köztisztviselőkhöz szólva elmondta: a „szegedi ébredő zsidóság lapja a Szeged a tanárokról szóló vezércikkében” rámutatott, hogy egy asztalossegéd jóval többet keres óránként, mint egy egyetemi tanár. E megjegyzését mély csend fogadta. Majd így folytatta: Kigúnyolja őket azzal, hogy az „állam leltári tárgyként kezeli a tisztviselőket. Mutassák meg tehát az urnák előtt a tisztviselők a maguk igazát.”

Kijelentette: „Főlényesen kell itt győznie a nemzeti eszmének és a keresztény valláserkölcseknek.” Majd a köztisztviselők helyzetének javítását ígérte. A „keresztény és nemzeti irányzat – mondta – nem a régi kapitalista világrendet akarja visszaállítani.” Mindezzel a szegedi köztisztviselőket és családtagjaikat igyekezett megnyerni. „Ez a világmegváltás jelszavával működő és nemzetköziséggel barátkozó irány parlamenti többséget soha nem fog szerezni ebben az országban. Mi is jogrendet akarunk, de nem nemzetközi, hanem nemzeti alapon. Mi nem akarjuk, hogy a régi kapitalista rend, a hadi- és multimilliomosok, és bankok uralma a maga csőkevényeivel megmaradjon. Mi elvi ellentéteink a liberalizmussal nemcsak a hazafiatlanságban és vallástalanságban gyökeresnek, hanem abban is, hogy nekünk nem kell a tömeguralom, és ezért nekünk nem kell az általános és titkos választójog.” Tehát Kelemen antikapitalista, antiliberalis és antidemokratikus programot és politikai irányzatot hirdetett. Összefogásra biztatta a köztisztviselőket és Teleki támogatására.

A jelenlévők Wolff bemutatását nagy ovációval fogadták. Ő kifejtette: jelenleg nemcsak Magyarországon, de az egész világon „két világnézet küzd a lelkek birtoklásáért, mert a jelenlegi állapotok tarthatatlanok.” A küzdelem a „marxi és a keresztény evangélium” között folyik. Szerinte nem az állati önzés, hanem a keresztényi szeretet fogja megváltani a világot. Elismerte, hogy a világban és itthon is elsősorban a munkások lelkéért folyik a politikai és az ideológiai küzdelem. Ezért foglalkozott a munkáskérdéssel is.

Szerinte a zsidókérdést a zsidóság vetette fel, és ők tartják napirenden. A hazai zsidóság a háború óta a „Galiciából beözönlött kazárokat, ezt a gyanús, gyűlölködő elemet nem utasította ki. Nemzeti érzésüknek fölébe kerekedett a faji összetartásuk érzése. Ez egy kompakt egységgé kovácsolta össze a régebbi idők óta köztünk élő zsidóságot ezekkel a nem kívánatos elemekkel.” Ezt a tételét – állította – Szeged példája bizonyítja legjobban. Ahol „Teleki Pál ellen mertek sorompóba lépni,” akit „óriási tudása és izzó fajszeretete emelt fel arra a polcra, ahol mindnyájunk felett áll.” Bevallotta: a zsidókérdésben „Teleki és ő nem járnak egy úton,” ő radikálisabb nézeteket vall. Szerinte Teleki a múltban a „bölcs mérséklet és belátás politikáját követte és egyre várta a hazafias zsidóság megnyilatkozását. Itt és most megkapta ezt a megnyilatkozást.” Ellenfelei azt mondják: „nem lehet Telekire szavazni, mert a magyar faj védelmében tört lándzsát. Ezek szerint csak az legyen itt a posszibilis államférfi, aki eladja nekik a lelkét?” Wolff állította: ez a „tipikus szabadkőműves szellem küzdelme a magyar faji szellemmel.” Végük kijelentette:

„nem konszolidáció kell, hanem integer Magyarország! Ha ez demagógia, akkor ezt ő vállalja, – fejezte be beszédét, amely nagy tapsot kapott.

Kószó István dr., aki a kormányban Klebelsberg mellett, belügyi államtitkár, és a III. kerület képviselőjelöltje volt – a Szegedi Napló szerint – figyelmeztette a hallgatóságot: be ne dőljenek a gyászmagyaroknak, és a gyászkeresztényeknek, akik a Bárczy-pártban vannak, mert ők a szocialista-liberális érdekeket szolgálják. „Szeged ellenforradalmi múltja lebegjen itt minden keresztény magyar lelki szemei előtt.”⁵⁴⁹

A Szeged c. lap szerint Kószó a következőket is mondta: „A zsidó politikai pártok gyász-keresztényeket keresnek és kapnak a Bárczyak, Rupertek, Rassayak személyében és uram bocsáss, hogy kimondom, egy keresztény papot is szereztek dr. Giesswein Sándor személyében. Itt Szegeden is találtak egy gyászmagyart Ottovay Károlyt (Fúj! Le vele!), hogy azt mondassák: ime nem a zsidók csinálják, hanem a keresztények. Ki kell pusztítani azt a gyomot, amely ki akarja ölni ennek a városnak a tiszta magyar érzését. Megfizetett bérencek, piszkos betyárok, akik fajukat megtagadva odaállnak a zsidó érdekek szolgálatába.” Így fejezte be Kószó államtitkár a Telekit felvezető, antiszemita és a politikai ellenfél becsületét is megrágalmazó beszédét.⁵⁵⁰

Teleki Pál így kezdte: Nehéz helyzetben van, azok után, amik itt elhangzottak. Ezzel csak a durva antiszemita megjegyzésekre célozhatott, de azokat nem utasította vissza. „Nehéz az én helyzetem, – mondta – és jobban is örülnék, ha nem választanának meg.” Kószó itt közbeszólt: „Ez lehetetlenség! Ezt az örömet nem szerezzük meg Bárczynak!” Teleki elmondta: a jelöltség elfogadásával a lelkek kiegyenlítését kívánta szolgálni. Most azért tart ki, mert „harcot kényszerítettek rá és Szeged város keresztény polgárságára. Ezért itt már nem az ő megválasztásáról van szó, hanem a becsületről.” Ez egy moralizáló és egyoldalú beállítása volt ennek a választási küzdelemnek.

Nem ígért semmit, mert ma „minden csak Európa és a világ gazdasági helyzetétől függ és attól, hogy melyik világnézet lesz majd a győzedelmes.” Kifejtette: „nem lehet reakciónak nevezni azt a harcot, amelyet az országot rontó liberalizmus ellen folytatunk.” Elismerte, hogy fiatalabb korában a Huszadik Század c. folyóiratban együttműködött a liberálisokkal és radikálisokkal, mint például Szabó Ervinnel is. A tudományos munka azonban rádöbentette, hogy „a száraz materializmus ma már túlhaladott szempont, a mai tudomány már tisztában van azzal, hogy a test mellett ott van a lélek.” Ennek a tanulmányozása alapján szűrte le azt a következtetést, hogy „csak keresztény-nemzeti alapon lehet tovább építkezni. Mérsékeltlen halad most ezen az úton, de nem kevesebb határozottsággal és el nem téríthetően. Ezt nem akarja most a választások előtt kifejtetni, mert ellenkezik az ízlésével, amikor a történeteket a „közelmúlt eseményei ékesszólóbban és érthetőbben magyarázzák.”

549 Szegedi Napló, 1922. V. 23, 1.

550 Szeged, 1922. V. 21, 5.

Ez kellően homályos és többértelmű megjegyzés volt. Nyilván nem akart tovább belemenni az antiszemitizmusának taglalásába. Azzal csak ronthatott volna helyzetén a szegedi zsidóság előtt. Hangoztatta, hogy egyébként liberalizmust akar ő is, de olyan „*liberalizmus, amely az egyenlőségen alapul és nem a kihasználáson. Az a liberalizmus, amely most levitézlett, idealizmussal kezdődött, kihasználással folytatódott és összeomlással fejeződött be.*”

Beszédének második részében részletesen foglalkozott a tisztviselők rossz anyagi helyzetével. Hangsúlyozta: a kormány pillanatnyi intézkedései is segítenek a tisztviselők szociális helyzetén, de az új nemzetgyűlésben majd törvényes intézkedésekkel teremtik meg az állandó segítséget, amivel „*mentik, ami menthető.*” És végül a tisztviselők jövőjét szolgáló szociális eljárásokkal biztosítják majd. Beszédét a Szegedi Napló szerint „*zúgó tapsvihar*” fogadta.⁵⁵¹

Mint említettük, Telekinek ezzel a beszédével és a legfontosabb és legnagyobb kampánygyűlésével nem foglalkozott Ablonczy Balázs.⁵⁵² Pedig az itt elhangzott beszédekkel együtt lehet igazán értékelni Teleki kampányát. Ennek lényegéhez tartozik Kelemen, Wolff és Kószó durva antiszemita beszédei és a liberális ellenzéki pártokat és politikusokat démonizáló kitételeik. Ebben a helyzetben miért volt szüksége ezekre a durva antiszemita politikai megnyilatkozásokra? Miért vitte magával Szegedre Wolff Károlyt – akiről tudhatta, hogy milyen beszédeket tart? Erre csak az adhat magyarázatot, hogy Wolff feladata volt a szegedi első választókerület keresztény és antiszemita beállítottságú választópolgárságának megnyerése, mert ők még Teleki antiszemitizmusától is jobbra helyezkedtek el. Ezt a célt szolgálták Kelemen és Kószó durva antiszemita kiszólásai is.

Tény, hogy Teleki nem használta az ő durva antiszemita kifejezéseiket. Erről a kérdésről taktikusan és kellően homályosan fogalmazta meg a véleményét. De. Nem adta fel nézeteit: „*csak keresztény- nemzeti alapon lehet tovább építkezni. Mérsékelten halad most ezen az úton, de nem kevesebb határozottsággal és el nem téríthetően*” – hangoztatta.

Az antiszemita beszédek és következményei

Kelemen, Wolff és Kószó antiszemita kirohanásainak következményeként május 20-án, este, amikor Bárczy István Szegedre érkezett, az állomáson nemcsak a szegedi liberális párt Ottovay Károly pártelnök által vezetett küldöttsége fogadta, hanem ott volt még 70-80 fiatalemberből álló szélsőjobboldali gárda is. Amikor Bárczy és kísérete az Indóház-térre érkezett az ellene tüntetők „*Abcug Bárczy! Le a zsidókkal!*” kiáltásokkal fogadták. A tömeg másik része éltette a politikust. A rendőrség távozásra szólította fel a zajongókat, de azok nem engedelmeskedtek. Ezért három lovas-rendőr ugrasztotta szét őket. A kocsik megindultak, a fiatalok

551 Szegedi Napló, 1922. V. 21, 1-2., Szeged, 1922. V. 21, 5.

552 Ablonczy.: im.: 223.

pedig a Boldogasszony-sugárút két oldalán szaladtak, ordítottak és köveket dobáltak a kocsik felé, de sikertelenül. A Liliom utca sarkán lévő járőr egy ideig feltartóztatta a fiatalok rohamát, így Bárczyék nyugodtan megérkeztek a Tiszaszállóhoz. Később az állomásról beérkezettekkel együtt mintegy 150 főre duzzadt tömeg újra ordítani kezdett: „*Abcug Bárczy! Éljen Teleki! Le a bűdös zsidókkal!*” A rendőrség erős kordonnal védte a szállót. Majd, – mivel a tömeg nem nyugodott meg, – Bottka Sándor főkapitány utasítást adott a tömeg szétosztatására. Itt négy lovas-rendőr ugratott a tüntetők közé, akik jajgatva és sikoltozva menekültek a korzó és a Stefánia-sétány felé. Egy idő után azonban újra gyülekezni kezdtek, amikor is több fiatalelőt állítottak. (Őket másnap Kószó belügyi államtitkár közbenjárására Bottka kiengedte! Ez is bizonyítja, hogy ebben a kérdésben a kormány emberei is milyen egyoldalúak voltak.)

A Bárczy-párt vacsoráját 21-én este rendezték meg a Tisza-szállóban. Arra autóval megérkezett még Rassay Károly és Sándor Pál, akik a liberális ellenzék országos vezetői voltak. A köszöntések után Bárczy beszédében visszautasította a kormánypárti oldalról jött „*eszközeikben a durva erőszakig, izléstelenségig*” fajult atrocitásokat. Rámutatott, hogy Szegeden még az ő jelölése előtt létrejött egy általános megállapodás a liberális, demokratikus polgárság és a szociáldemokrata párt között, amely alapján az első választókerületben az MSZDP szavazói őt, míg a második választókerületben a polgárság szavazói a szociáldemokrata Peidl Gyulát fogják támogatni a szavazáson. Ezt az együttműködést többnek tartotta, mint egy választási paktumot. Azt a választások után is fenn kell tartani, – mondta – mert az „*biztosítani fogja azt a megértést, amely a jövő gazdasági és kulturális fejlődésének alapja lesz.*” Wolffal szemben megvédte a szociáldemokrata munkásokat a hazafiatlanság vádjától. Kijelentette: „*Magyarországon minden szociáldemokrata magyar szociáldemokrata.*” Ha nálunk a munkások megtalálják a maguk becsületesebb életfeltételeit, akkor nem kell félni attól, hogy „*itt az internacionalizmus a magyar hazafiság kárára fog esni, mert a kettő épp úgy összeegyeztethető, mint a katolikus internacionalizmus, ami a hazafias érzéseket egyáltalán nem érinti.*” Peidlt a hazafias magyar munkás mintaképének nevezte, aki iránt „*egyforma bizalommal lehet minden magyar polgár és munkás.*” Ezért elsőrangú érdekének tartotta nemcsak a liberalizmus és a demokrácia győzelmének, hanem Szeged népének is, ha a választásokon Peidl Gyulát a szabadelvű polgárság támogatásával győzelemre juttatná.

Sándor Pál visszautasította Kószó azon vádját, hogy a zsidóság nem vette ki részét a háborúból. Telekinek pedig azt vetette a szemére, hogy a trianoni békeszerződés előtt az izraelitákat nagyon megdicsérte a békeaktákban, hogy „*bebizonyítsa a zsidók megalégedettségét és azt, hogy itt zsidóüldözés nincs, itthon pedig tudományos fajelméletet gyakorol a magyar zsidók ellen.*” Ezután Bárczy életútját és a főváros főpolgármestereként végzett jelentős munkáját méltatta és ajánlotta a szegediek figyelmébe.

Rassay válaszolt Kószó becsületsértő vádjaira. Leszögezte: „Magyarországon ilyen erőszakos kampány még soha nem volt. Titkos rendeletekben utasítások mentek ki ellenünk a hatóságokhoz, melyekben bennünket mint nemzetrontó elemeket akartak odaállítani.” Ugyanakkor a belügyi államtitkár „jónak látta néhányunkat fizetett bérenceknek, piszkos betyároknak nevezni.” Ezzel az államtitkári kijelentéssel összefüggésbe hozta az előző esti szélsőjobboldali fiatalok tüntetését. Kószó beszédét Rassay izgatásnak minősítette, amely „izgatásnak következménye, hogy a városban a közrend”-et megzavarták. Itt Petkow rendőrkapitány figyelmeztette a szónokot, hogy „kormányzati férfiakat bünténnyel ne vádoljon.” Erre Rassay az asztalra csapott és felindultan válaszolt: „Ha ez az úr megfizetett bérencnek és piszkos betyárnak nevezett, akkor jogom van neki válaszolni és vele szemben kritikát gyakorolni.” Végül azt mondta: „ennek a nemzetnek egyetlen talpra állítási lehetősége a konszolidáció. Becsületes demokráciát, jobbiztonságot, személyi és közbiztonságot követelünk.”⁵⁵³

Mindezt a választások előtti héten nagyarányú plakátharc egészítette ki. Az utolsó napon pedig a Teleki-pártiak már az utcák aszfaltját is propagandacélokra használták. Úton-útfélen piros betűkkel ráfestették a járdára: „Éljen Teleki, abcug Bácsy!” Ezentúl voltak olyan feliratok is, amelyek sértő kitételeket is használtak a Bácsy-pártra. Telekit támogató aktivisták még a választások napján is röplapokat osztogattak. Ebben Bácsyzt „zsidó zsoldosnak” nevezték és azt is írták, hogy aki Bácsyza szavaz az Csonka-Magyarországot akar.⁵⁵⁴ Így fejeződött be Szegeden az 1922-es nemzetgyűlési választások kampánya.

Eredmények

Május 20-án 12 óráig kellett a képviselőjelöltek ajánlási íveit leadni. Az első választókerület választási biztosának Bácsy ajánlási íveit Ottovay Károly pártelnök nyújtotta át. Abban a választókerületben az ajánlás érvényességéhez 1080 aláírás kellett, ezért a Bácsy-párt vezetője csupán 12 aláírási ívet nyújtott át a biztosnak. Ezekon összesen 1295 aláírás volt. Ami a Szeged szerint a harmadát sem tette ki a párt birtokában lévő aláírásoknak. A Teleki pártja 17 íven 1800 aláírást nyújtott be. Ezért a Szeged szerint, csak 5-6 ív maradt náluk. Így feltételezésük szerint Telekinek gyűjtött aláírások száma 2200-ra becsülhető.

A második választókerület biztosának Pálfy Dániel 13 ajánlási ívét, 1425 aláírással nyújtották át az EP helyi vezetői. Az MSZDP vezetői pedig 12 ívet, 1367 aláírással nyújtottak be.

A harmadik választókerületbe csupán Kószó István ajánlási íveit adták be: 37 ívet 2321 aláírással. Ebben a kerületben tehát Kószót egyhangúlag megválasztott képviselőnek jelentették ki a választások napján.

553 Szeged, 1922. V. 23, 1-2.

554 Világ, 1922. V. 30, 2.

A szegedi választásokat május 28-án titkosan tartották meg. Hubai László választási atlasza szerint Szeged 1-es választókerületében 10.778 választásra jogosult volt. Rész vett a választáson 10.201 fő. Tehát a választópolgárok 94,65%-a. Ebből érvénytelenül szavaztak 361-en., vagyis 3,54%. Telekire szavaztak 5.385-en, tehát a szavazók 54,73%-a. Bárczy Istvánra 4.455 polgár szavazott, ez a szavazatok 45,27%-a. Mindez – mint láttuk – elsősorban a jobboldali, keresztény, konzervatív és szélsőjobboldali, antiszemita szavazók összefogásának az eredménye lett. Ez utóbbiak Teleki mellé állítása volt a célja Kelemen, Wolff és Kószó szélsőséges antiszemitizmusának. Mindezek miatt, és a szegedi első kerületben élő nagyszámú zsidóság miatt feltételezhetjük, hogy e kerületben a zsidóságon kívül alig szavaztak Bárczyra és a liberális pártjára.

Szeged második választókerületében 10.686 volt a szavazók száma, ebből 10.133 szavazott. Tehát 533 választó nem szavazott! A 10.133 leadott szavazatból érvénytelenítettek 605-öt. Így Pálffy Dánielre 4.163-an, Peidl Gyulára 5.365 szavazat jutott. Tehát Peidl Gyula, az MSZDP országos vezetőségének tagja 1.202 szavazattal legyőzte Pálffy Dánielt a kerület korábbi képviselőjét és az EP jelöltjét. Győzelme a szociáldemokrata munkások és a liberális-demokrata polgárok összefogásának eredménye volt.⁵⁵⁵

Epilógus

A Szegeden 1922. május 28-án lebonyolított választások után a megválasztott képviselőik mandátumát Pálffy József választási elnök 31-én adta át. Ezen a rendezvényen Teleki Pál betegsége miatt nem vehetett részt. Jellemző volt a helyzetre, hogy a kampány alatt a városban megerősödött az antiszemitizmus. Ezt bizonyítja az is, hogy amikor az elnök az eredmény kihirdetése után felsorolta azokat a szavazókörczeteket, ahol a Bárczy-párt volt többségben, a következő szenvedélyes közbekiabálások hangzottak el: *”Le a zsidókkal! Vissza Palesztinába! Poloskák!”* A Világ szerint Teleki győzelmét több száz szavazattal segítették az egyetemisták és a forradalmak után a városba beköltözött erdélyi és délvidéki menekültek.⁵⁵⁶ Ezt mi is megerősíthetjük.

Teleki mandátumát Pálffy postán küldte el, egy meleg hangú levél kíséretében. Erre Teleki a következőket válaszolta: *„Nagy örömömmre szolgálna – írta levelében – ha szegedi híveimnek az a reménye, hogy az urnák lezárásával megszűnik majd az az éles ellentét, amely Szegednek a nyugalmát a választások alatt megzavarta, valóra válna. Annak idején, a felkérő küldöttség tagjai úgy informáltak, hogy a föllépésem a társadalmi békét óvna meg Szegeden.*

Nagy szomorúságomra szolgált és nem rajtam múltott, hogy a társadalmi békét megóvni nem sikerült. Nem sikerült, mert egy budapesti napilapnak személyes

⁵⁵⁵ Sipos, im.: 119. és Hubai, im.: 48.

⁵⁵⁶ Világ, 1922. VI. 1, 2.

indokból hamis információja révén sikerült a választópolgárok nagy részét félrevezetni egy interjú soha el nem mondott része és egy beszédbe belemagyarázott, talán soha el nem mondott dolgok alapján.

A választás előtt azonban cáfolatba bocsátkozni korteskedésnek tűnhetett volna föl. Be kellett látnom, hogy képviselőségem kérdése személyemről elterelődött, s az elvek és világnézetek harcává vált. És amidőn a harcot a faji kérdés fölvetésével – azt is állították, hogy én vagyok a fajteória megalapítója – egészen élére állították, akkor meg kellett mutatni, hogy a keresztény nemzeti tábor nem fél a kérdés élére állításától és a kétkedők nélkül is győzni tud. A választásnál a rend legteljesebb megőrzése és a választópolgárságnak méltóságteljes viselkedése, valamint a polgárságnak az országban sehol el nem ért számarányban való részvétele a szavazásnál Szeged első választókerülete polgárságát büszkeséggel töltheti el, mert megnyilatkozását szimbolikussá tette. Itt megvan minden előfeltétele annak, hogy a polgárság komolysággal veszi a társadalmi békét, és hogy ez önmagától helyre fog állni.”⁵⁵⁷

Ez a diplomatikusan levél újabb nehézséget okoz Teleki antiszemitizmusának megítélésénél. Ugyanis az általa említett budapesti napilapot még nem sikerült megtalálnunk. Tehát nem tudjuk idézni a vele készített interjú „soha el nem mondott része és egy beszédbe belemagyarázott, talán soha el nem mondott” dolgot. Telekinek ez a magyarázata ellentmondásos és gyenge bizonyító ereje van. Ha pedig az elvek és világnézetek harcába tett faji kérdéstről azt állítja, hogy azt a „keresztény nemzeti tábor nem félt a kérdés élére állításától,” akkor még súlyosabb a probléma. Ezért e kérdés további kutatásokat igényel.

A VÁLASZTÁSOK MÁSODIK FORDULÓJA

(The second round of the elections)

Az 1922-es nemzetgyűlési választások második fordulójára június 1-én, csütörtökön került sor, 104 választókerületben. Ebből a törvényhatósági jogú városok 14 választókerületében titkosan választottak. Ezek a következők voltak: Baja(1), Debrecen(3), Győr(2), Kecskemét(2), Komárom(1), Miskolc(2), Székesfehérvár(1) és Pécs(2). A kormány és a kormányzópárt vezetői tisztában voltak azzal, hogy e kerületekben nehezebben tudnak mandátumot szerezni. Az ellenzék viszont annál nagyobb súlyt helyezett e vidéki városokra, mert az itt elért sikerekkel akarta bizonyítani, hogy a titkos választások esetén mennyivel más eredmények születtek volna.

A választások második fordulójára 104 választókerületében a liberális és demokratikus pártok lényegesen több jelöltet tudtak állítani, mint az első forduló 141 kerületében. A párton kívüli programmal indulók között is többen voltak, akik de-

557 Szózat, 1922. VI. 8. 4. A dőlt betűkkel szedett részek a Szózatban is így vannak!

mokratikus gondolkodásúak voltak. Várható volt, hogy a választások után közülük többen a demokratikus ellenzéki pártokhoz fognak csatlakozni. Ezért a liberális ellenzéki pártok, – az első fordulóban elszenvedett vereség ellenére – nagy reményekkel várták a második fordulót. Különös érdeklődés övezte a nagykanizsai és a devecseri választókerületi eredményeket. Az első helyen, – mint tudjuk – Rassay Károly küzdött Kállay Tibor pénzügyminiszterrel. A másodikban pedig Rupert Rezső viaskodott három ellenjelöltjével. E két politikusról a Világ azt írta, hogy az elmúlt két évben ez a „*két név volt az, amely a személyes bátorságot, a halál-megvetést, az önzetlenséget, a liberalizmusért és demokráciáért való örök harcot jelentette Magyarországon.*”⁵⁵⁸

E lap azt jósolta, hogy a második választási forduló és a pótválasztásra kerültek győzelme esetén Rassay-pártja „*tekintélyes pártként fog megjelenni*” a nemzetgyűlésben. Meggyőződésük volt, hogy Jánoshalmán Fenyő Miksa, a GyOSZ igazgatója legyőzi a kormánypárti és a 48-as kisgazdapárti ellenfeleit. Drozdy Győző pedig, aki a kettéválasztott pacsai kerületében indult, a pacsiban és a kiskomáromiban is győzni fog. Az előbbiben egy Huszár-Ernst párti, az utóbbiban pedig egy kormánypárti jelöltet legyőzve.

Biztosnak látták, – bár tudták, hogy a kormánypárt és a hatóságok mindent megtesznek ellene – Nagy Ferenc, a polgári demokratikus forradalom volt közéleti miniszterének – a mezőcsáti győzelmét. Bízta Hegymegi Kiss Pál a polgári demokratikus forradalom nyug. államtitkárának Debrecen II. kerületi győzelmében. E sikerorientált szemlélet alapján voltak „*kitűnő kilátásai*” Bagossy Gézának Ónodon, ahol két egységes párti jelölttel kellett megküzdenie, Zsigmondy Gyulának Nagyoroszipban, Zsigmond Józsefnek Keszthelyen, dr. Briglevics Károlynak Zalaegerszezen, Sterk Gézának Bácsalmáson és Juhász Vinczének Nagyigmándon, akinek a kormánypárt egyik alelnöke, a kisgazda Szijj Bálint volt az ellenfele.

A demokratikus és liberális ellenzék itt vázolt reménykedése azonban csak kis részben igazolódott a választások második fordulójában. A június 1-én megtartott választásokon a Függetlenségi Kisgazda- Földműves és Polgári Pártnak csak egyetlen jelöltje győzött: Drozdy Győző. Ő is csak a kiskomáromi választókerületben, a pacsait azonban elveszítette.

Bethlen és Klebelsberg megvesztegetési kísérlete

Drozdy teljesítményének nagyságát mutatja, hogy az ő megválasztását már a tavasszal a miniszterelnök is ellenezte. Bethlen március 27-én „*igen bizalmas*” levélben fordult Klebelsberghez. Tájékoztatta: Berki Gyulától az EP vezetőségi tagjától értesült, hogy „*Drozdy megválasztását teljesen meg lehetne hiúsítani két főemberének megnyerése által, kiknél ez, a megfelelő eszközök felajánlásával nem*

558 Világ, 1922. VI. 3.

ütköznék nehézségekbe. Az egyik Karlovics János kiskanizsai birtokos, pártelnök, a másik Marton János kisgazda, kiskomáromi lakos, Drozdy fő kortese.” Kérte a belügyminisztert, hogy e két embert hívassa magához és „velük megfelelő módon” egyezzen meg arról, hogy „Drozdyt ne támogassák.”⁵⁵⁹ A miniszterelnök e levele is bizonyítja, hogy ő és Klebelsberg a megvesztegetést is választási eszköznek használták.

Drozdy választási kampányának részleteit nem ismerjük. Nem tudjuk, hogy e küzdelemben Karlovics és Marton hová álltak. A zalai modell c. korábbi alfejezetben feltárt tények alapján valószínűleg nem fogadták el a megvesztegetési ajánlatot. Ezt bizonyítja az is, hogy a Szózat május 6-i híre szerint Drozdy ellen a keresztény sajtó két vezető egyénisége, Kádár Lehel és Lendvay István pártonkívüli keresztény programmal indulnak. Az előbbi a pacsai, az utóbbi a kiskomáromi választókerületben. A fajvédő lap remélte, hogy a keresztény és nemzeti eszme két harcosának sikerülni fog „kiverni a közéletből Drozdyt, aki méltatlannak bizonyult arra, hogy az ország sorsába beleszóljon.” Egy nappal később e lap már azt állította Drozdyról, hogy ő a „zsidó destrukció keresztény rabszolgája.”⁵⁶⁰ Ilyen szégyenletes antiszemita módszereket használt a Szózat.

Helyi szinten pedig a szavazók félrevezetését is megpróbálták. Május 27-én Drozdy értesítést kapott Nagykanizsáról, hogy egy ottani nyomdában sok ezer példányban röpcédulát készíttetnek a következő szöveggel: „Tudomására hozom a pacsai és kiskomáromi választókerület választópolgárságának, hogy miután meggyőződtem arról, hogy megválasztásomra nincsen semmi kilátás, a jelöléstől visszalepek, és ez úton hívom fel a választóközöniséget arra, hogy reám ne szavazzanak.”

Drozdy feljelentést tett ismeretlen tettesek ellen a nagykanizsai rendőrkapitányságnál, a kanizsai és a pacsai főszolgabírónál. Jelentette az esetet a belügyminiszternek is. Szerinte a rendőrségnek nem kell mást tennie, mint letartóztatni azokat, akik a nyomdában a röpcédulákért jelentkeznek. Azokért azonban nem jelentkeztek, mert valószínűleg éppen a közigazgatási vezetők értesítették őket. Így a rendőrség ebben az ügyben sem tartóztatott le senkit. Drozdy viszont leutazott a kerületébe, hogy személyesen is felvilágosítsa a pacsai és a kiskomáromi választóközöniséget a készülő választási trükkről.⁵⁶¹

A Rassay-párt választási vereségei

A liberális és demokratikus ellenzék számára különösen fájdalmas volt, hogy Rassay a nagykanizsai választókerületben alul maradt Kállay pénzügyminiszterrel szemben. Ezt a Világ azzal magyarázta, hogy „Rassay választóinak egy részét elűtötték a szavazás lehetőségétől.” E lap tudósítójának telefonjelentése szerint az

559 Bethlen István titkos iratai. Szerk. Szinai Miklós és Szűcs László, Kossuth, Bp. 1972. 88.

560 Szózat, 1922. V. 6, 3. és uo.: V. 7, 4.

561 Világ, 1922. V. 28, 2.

ottani választások eredményét, már június 1-én este 10-kor kihirdették: Kállay Tibor 3147, Rassay Károly pedig 2730 szavazatot kapott. Kállayt tehát 417 szótöbbséggel Nagykanizsa képviselőjévé választották. A tudósító szerint e győzelmét a kormánypárt által kifejtett terrornak köszönhette.

Nagykanizsán a választások napján a Rassay-párt bizalmi férfitársait egymás után letartóztatták és voltak, akiket a rendőrségen megverték. Így ők nem tudták a szavazóikat beszállítani a szavazóközrözetekbe, míg Kállay emberei autókon és kocsikon vitték szavazni a választóikat. Délután pedig detektívek és rendőrök szállták meg a Szarvas Szállodát, amelyben a Rassay-párt irodája működött. Oda nem engedték fel a párt bizalmi embereit. Rassay sok munkás szavazója azért nem szavazhatott, mert a megállapodás ellenére, az összes kanizsai gyár délután is dolgozott. Kiskanizsán pedig már 14 óra előtt bezárták a szavazóközrözetet. Tehát a kettőig dolgozó munkások délután már nem szavazhattak. Így – a cikkíró szerint – legalább 4-500 munkás nem szavazhatott. Ezért a választási eredményének kihirdetése után ellenzéki tüntetések voltak a városban. A felvonulók hangosan éltették Rassayt. A Világ szerint egy csendőr egy tüntetőt „*kutyakorbáccsal megvert.*”⁵⁶²

A Rassay által vezetett Függetlenségi Kisgazda- Földműves és Polgári Pártnak a második fordulóban jelentős vesztesége volt, hogy Nagy Ferenc a polgári demokratikus forradalom volt közlélmézési miniszterét sem választották meg a mezőcsáti választókerületben. Édes István a kormánypárt jelöltje 1747, Nagy Ferenc pedig csak 1453 szavazatot kapott. A liberális lapok szerint ennek oka az volt, hogy a választások előtti napokban az ÉME emberei közül sokan Édes mellett kampányoltak. Május 31-én éjszaka pedig a választókerületi Igricziben ismeretlenek rálöttek a csendőrrjárőrrre, akik a tüzet viszonzták. Szerencsére senki sem sérült meg. A kormánypárt propagandája szerint a csendőrségre Nagy Ferenc szavazói közül lőttek. Ennél azonban sokkal hihetőbb, amit a liberális lapok állítottak, hogy az ÉME tagok által elkövetett provokáció történt. Ezt bizonyítja az is, hogy a szavazás napján Nagy kortesei közül 50-et letartóztattak. Mezőcsáton pedig „*több kortesét és bizalmi emberét*” szintén letartóztatták. Sőt! Több bizalmi emberét eltávolították a szavazóközrözetekből is, amely idő alatt az „*Édes-párt minden ellenőrzés nélkül azt tehetett, amit akart.*” Az esetről Nagy Ferencsel együtt ott volt dr. Kolmann Dezső, aki mint a párt jogtanácsosa tiltakozott a helyi hatóságok törvénytelen fellépése ellen. Erre, udvariasan, de őt is eltávolították a választókerületből, aki aztán feljelentést tett az esetről a főszolgabíró ellen az ügyvédi kamaránál.

A választások második fordulójában a Rassay-párt veszített az oly nagyon remélt ónodi választókerületben is. Itt azért gondolták, hogy nyerhet a párt jelöltje, mert a kormánypártnak két jelöltje volt és remélték, hogy így a kormánypárti szavazatok megoszlanak. Nem így történt. Menczer László 4703, Kubik Gyula 1167 és Bagossy Gyula a Rassay-párt jelöltje pedig 1859 szavazatot kapott. Így Menczer László lett a kerület parlamenti képviselője.

562 *Világ*, 1922. VI. 2, 3.

A második fordulóban nem tudott nyerni Fenyő Miksa sem a jánoshalmi választókerületben. Ott a legtöbb szavazatot Marschall Ferenc a kormánypárt jelöltje szerezte: 1640-et. Fenyő 1357 szavazattal a második helyen végzett. Míg Kiss Antal, aki a 48-as Kisgazdapárt jelöltje volt 1043 szavazatot kapott. Ezért Marschall és Fenyő között pótválasztást kellett tartani. Tehát e választókerületben a Rassay-párt és a 48-as Kisgazdapárt a május elején kötött választási együttműködése ellenére egymás ellen is indultak e párok jelöltjei. Ugyanakkor éppen az együttműködésből következett, hogy a pótválasztásokon a 48-as Kisgazdapárt támogatói Fenyőt kívánták támogatni, tehát a győzelemre esélyes maradt.

Marschall első helyezéséhez a liberális sajtó szerint az is hozzájárult, hogy Jánoshalmán a köztisztviselők azzal is fenyegették a kisiparosokat, hogy műhelyeiket bezáratják. Az uradalmak az aratórészt megvonását helyezték kilátásba a napszámosoktól, ha Fenyőre szavaznak. A választások napján a Fenyő-párti szavazóhelyeken gyülekező szavazókat a rendőrség szétkergette. A párt helyi vezetőjét letartóztatták, két küldöttjét egy csendőrrel megbotoztatták. Ferenczy Antal Fenyő-párti szavazót egy Mike nevű csendőr főhadnagy bikacsökkal megverte és még egy csendőrrel fel is pofoztatta. Az erőszakos fellépéseknél is nagyobb veszteséget okoztak Fenyőnek azzal, hogy a szavazatszedő körök elnökei a legtöbb községben már a kora délutáni órákban lezárták a szavazást. Így Fenyő szavazóit, – akik „*nagyrészt a szegényebb napszámosok voltak,*” és munka után akartak szavazni, – elűtötték a szavazás lehetőségétől. *Az Ujság* szerint Marschall az egyik gyűlésen Fenyőt személyében is támadta, amikor „*kajla orrokról beszélt.*” Vagyis a zsidó származására célzott.⁵⁶³

A devecseri választókerületben a három ellenjelöltjével szemben Rupert Rezső Rassay-párti jelölt nyerte a legtöbb szavazatot. Ezért ő a pótválasztásra a siker reményében készülődhetett.

A választások második fordulójában a liberális és demokratikus ellenzék nagy győzelme volt, hogy a veszprémi választókerületben, amely nyílt szavazással választott, Bernolák Nándor népjóléti minisztert, – aki a Huszár-Ernst által vezetett kormánytámogató KNEP egyik vezetője volt – Rainprech Antal, a vármegye 1918-1919-es volt főispánja legyőzte. Rainprech pártonkívüli, ellenzéki programmal indult. Ő az első szavazóturnusok megkezdésétől nagy többséggel vezetett. Veszprém és Várpalota mellett az e választókerülethez tartozó 9 községben is. Így este 10-kor, amikor a szavazást lezárták Rainprech kb. 1500 többséggel győzött.⁵⁶⁴

A Világ június 2-i száma a címlapján kiemelte, hogy Hegyeshalmi Lajos kereskedelemügyi miniszter „*elvesztette a szombathelyi és a győri választókerületet.*” E cikkből persze kiderült, hogy tulajdonképpen mindkét helyen pótválasztásokon fog eldőlni a mandátumok sorsa. Ugyanis Szombathelyen nagy többséggel győzött ugyan gr. Cziráky József pártonkívüli programmal, 4575 szavazattal.

563 *Az Ujság*, 1922. VI. 3, 6.

564 *Világ*, 1922. VI. 2, 2.

Hegyeshalmy 2514 szavazattal a második lett, míg Saly Endre szociáldemokrata jelölt pedig 2357 szavazattal a harmadik. Ezért az első két jelölt között majd csak pótválasztáson dőlhet el a mandátum sorsa! A győri első kerületben pedig a titkos választások miatt még nem számolták össze a szavazatokat, így a Világ csak feltételezte Hegyeshalmy bukását.⁵⁶⁵

Az ellenzék debreceni győzelmei

A választások második fordulójában az EP nagy vereséget szenvedett Debrecenben, amelynek mindhárom választókerületét elveszítette. Ez annál inkább fájó volt, mert az 1920 nyarán rendezett nemzetgyűlési választáson Debrecen református cívis polgárainak többsége az akkori kormánypártok jobboldali politikusait választották meg képviselőiknek: Bernolák Nándort, Milotay István újságíró és Pröhle Vilmost. Ezzel akkor nagy csalódást okoztak az akkori liberális ellenzéknek.

Ezzel szemben 1922. június 1-én három olyan jelöltet választottak, akik mindannyian a demokratikus ellenzékhez tartoztak. A legnagyobb meglepetésre a belvárosi első választókerületben került sor, ahol dr. Györki Imre szociáldemokrata jelölt 6254 szavazatot kapott. A fiatal dr. Városi István főtanácsos, aki az EP jelöltjeként indult, csak 2961 szavazatot kapott. Míg a harmadik jelölt, Milotay István, aki ekkor már legitimista Andrassy-párt jelöltje volt, csak 1643 szavazatot kapott. Így Györki Imrét 1650 abszolút szótöbbséggel választották meg képviselőnek.

Debrecen második választókerületében Hegymegi Kiss Pál a Rassay-párt jelöltje 410 szavazattal győzött. Az EP jelöltje Bessenyei János, – akit a Világ jogosan „*ébredő színezetűnek*” nevezett, – csak 975 szavazatot kapott. Tolnay Kornél a Nemzeti Polgári Párt jelöltjeként pedig még ennél is kevesebbet, csak 700-at. Ez óriási győzelme volt Hegymegi Kiss Pálnak.

A III. kerületben pedig, – amely lakosságának többsége a parasztsághoz tartozott – Jánossy Zoltán, – aki 1918/19-ben a Függetlenségi 48-as Párt Károlyit támogató szárnyához tartozott – 5626 szavazattal lett a kerület képviselője. Vele szemben Lengyel Zoltán, – a régi Függetlenségi és 48-as párt lehangosabb képviselője, aki a háború alatt már Tisza Istvánt támogatta, majd 1922 tavaszán belépett az EP-be, – csak 2624 szavazatot kapott. Így Jánossy 3002 szótöbbséggel lett a III. választókerület képviselője. A mandátumok átadásánál az utcán több ezres tömeg éltette az ellenzéki képviselőket.

E szép eredményeken fellelkesülve a Világ „*Debrecen választott...*” c. vezércikke úgy látta, hogy „*Debrecen most kiköszörülte a csorbát, Debrecen felébredt és kiegyenesedett, Debrecen példát adott az országnak, olyan példát, amely harogva fogja bejárni az országot városról-városra, faluról-falura és irányt jelöl a hétfői pótválasztásnak.*”⁵⁶⁶

565 *Világ*, 1922. VI 2, 1.

566 *Világ*, 1922. VI. 4, 1.

Milyenek voltak a választások második fordulója utáni erőviszonyok? Június 3-án este a belügyminisztérium hivatalos jelentése alapján a választási helyzet a következő volt: 129 kormánypárti mandátummal szemben 44 ellenzéki volt és 77 mandátum sorsa még nem dőlt el. Pártok szerint a következőképpen oszlottak meg a mandátumok: Kormánypárti mandátumok: az EP már elnyert 102 mandátumot, az EP jelöltjei között még pótválasztás lesz: 12 helyen. Huszár-Ernst-pártnak (KNEP) volt 8 mandátuma. A Heinrich-pártnak egy. A kormányt támogató páronkívülieknek volt 6 mandátuma. Ez összesen 129.⁵⁶⁷

Az ellenzéki mandátumok megoszlása: az Andrássy-Friedrich-pártnak volt 6, a Haller-pártnak 4 mandátuma. A Rassay-pártnak 5, a Batthyány-pártnak 2 mandátuma. Az MSZDP-nek 10. Az ellenzékét támogató páronkívülieknek pedig szintén 10 mandátuma. Tehát összesen 37 mandátumot szereztek az ellenzéki pártok. Ezzel szemben a napi sajtó az adatok nem végleges és az információk töredékessége miatt saját kalkulációval állt elő, amely szerint 44 mandátumhoz jutottak az ellenzéki pártok.⁵⁶⁸ Ez lényegében kétharmados kormánytámogatást jelentett. Ebben természetesen még nem voltak benne a 30 fővárosi lajstromos/pártlistás választási eredmények, illetve a vitatott beregszászi és székesfehérvári eredmények.

A Nyugat-dunántúli helyzet

1922. május 28-án tartották a választások első fordulóját. Ekkor 141 mandátum sorsáról kellett döntenie a választópolgároknak. E választókerületek döntő többségében a nyílt szavazás volt érvényben. A kormány és az Egységes Párt vezetői úgy gondolták, hogy azok többségében a kormánypárt jelöltjei jutnak mandátumhoz. Az első fordulóban azonban volt néhány választókerület, ahol titkos szavazással dönthettek a választópolgárok. Ilyen volt a soproni választókerület is.

Klebelsberg veresége Sopronban

Sopronnak – mint láttuk – 1920-tól Klebelsberg volt a képviselője. Ő 1920 nyarától az ún. disszidens képviselőcsoport egyik vezetője volt. Disszidenseknek nevezték azokat a képviselőket, akik a két nagy kormánypártból – az Országos Kisgazda- és Földműves Pártból és a KNEP-ből kiléptek. E képviselők többsége a konzervatív politikai elithez tartozott. Közülük is kiemelkedett Klebelsberg, aki

567 A fenti számadatok pontatlanok, ugyanis összességében nem 250, hanem 245 mandátum sorsáról döntöttek az 1922-es választások. Ebből a tarpai járás eredményét megsemmisítették, így összesen 244 mandátum került kiosztásra (erre lásd bővebben Hubai László: Magyarország XX. századi választási atlasza I-III., 37-38.). A napi sajtó azonban csak a másodlagos hírforrásokhoz fért hozzá, ezért közölnek rendre eltérő adatokat, azonban a pártok választási eredményeinek arányait így is jól érzékeltetik.

568 *Szózat*, 1922. VI. 4, 5.

1921. decemberétől a második Bethlen kormány belügyminisztere volt. Ő, illetve szakértői dolgozták ki az ún. Bethlen-Klebelsberg-féle választójogi rendeletet, amely a vidéken újra bevezette a nyílt szavazást.

Sopronban a belügyminiszter mellett még két másik jelölt indult: Andrásy Gyula a legitimisták vezetője és dr. Hebelt Ede egyetemi magántanár, aki az MSZDP jelöltje volt. Ő a választási kampányban személyesen nem vehetett részt, mert egy koholt vád alapján a lakását nem hagyhatta el. Ezért május 16-án nyílt levélben ismételten kérte Klebelsberget, hogy mentesítse e vád alól, mert így nem tartja igazságosnak a választási küzdelmet. Jellemző, hogy a belügyminiszter ezt nem tette meg.

E választási küzdelemben, – mint korábban már láttuk – Apponyi Albert Andrásyt támogatta. Ő a választások előtti napokban azt nyilatkozta, hogy az *„egész rendszert és a belügyminisztert az alkotmány- és törvényszegés egész sorával vádolja meg.”* Ezekről a kérdésekről majd a nemzetgyűlés előtt kényszeríteni fogják a belügyminisztert, hogy nyilatkozzon. Egyébként Apponyi nyílt leveléből, – amelyet a soproni legitimista párt plakátokon is terjesztett – a soproni polgármester a következő két kritikus mondatot törölte: *„Az egységes párt az ősi alkotmánnyal való szakítás, a jogbizonytalanság és a fegyelmezetlenség, az önkényuralom, az elnyomás, az antidemokratikus reakció és a megalázkodás rendszere. (...) A forradalmi alapra fektetett reakció és önkényuralom, vagy az ősi alkotmányra felépített jog és haladás: e kettő között van választás. Kétséges-e, hogy önök melyiket választják?”* Ez igen hatásos propaganda volt Andrásy mellett. Ezért és a választások utáni napon befutó részeredmények alapján még a Világ c. liberális lap is úgy vélte, hogy a küzdelem Andrásy és Klebelsberg között fog eldőlni.⁵⁶⁹

30-án azonban a titkos szavazatok összeszámlálása után kiderült, hogy a három jelölt közül a legtöbb szavazatot Hebelt kapott: 4010-et. Andrásy 2942-öt, Klebelsberg pedig csak 2832-öt. Tehát a belügyminiszter kibukott és a pótválasztáson Andrásy mérkőzhetett Hebelttel, aki a leadott szavazatok több mint 40%-át megkapta. Sopronban az volt a vélemény, hogy a pótválasztást Hebelt fogja megnyerni, mert Klebelsberg *„szavazóinak egy része, a hivatalos nyomás megszűntével Hebelt mellé fog állni, egy másik része nem fog szavazni, és csupán csak egy kis töredék szavaz majd Andrásyra.”*

A soproni választás eredményéről értesülve Gömbös így nyilatkozott: *„Sopron viselkedése hálátlanság azzal a kormánnyal szemben, amely Sopront megmentette az Ausztriához való csatolástól. (...) Úgy látszik, zűrzavaros fejek zűrzavaros munkájával és a forradalom métegyével állunk szemben.”* Erre a Világ joggal jegyezte meg: *a „városi kerületekkel, amelyek titkosan szavaznak, nem lehet úgy elbánni, mint a nyíltan szavazó falusi kerületekkel.”*⁵⁷⁰ Tehát, Bethlen miniszterelnök és pártvezér kampánya sem tudta meggyőzni a soproniakat, hogy a többségük Kle-

569 Népszava, 1922. V. 17, 7. Az Ujság, 1922. V. 27, 2. és a Világ, 1922. V. 30, 1.

570 Világ, 1922. V. 31, 1.

belsbergre szavazzon. A belügyminiszter veresége kínos volt az EP vezetésének. Ennek ellenére – mint tudjuk – Klebelsberg a június 16-án megalakult harmadik Bethlen kormány vallás- és közoktatási minisztere lett.

A szombathelyi küzdelem

Szombathelyen a választások második fordulóján, június 1-én tartották meg a választásokat. Mint korábban láttuk e városban a KNEP és az EP közös jelöltje Hegyeshalmy Lajos kereskedelmi miniszter indult. Fő ellenfele gr. Cziráky József volt. Ő pártunkívüli, de legitimista jelölt volt. Az MSZDP jelöltje Saly Endre volt.

A Hubai-féle választási atlasz szerint Szombathelyen volt 13462 választásra jogosult. Ebből érvényesen szavazott 9235 fő. Ez a választásra jogosultak 68,60 százaléka. Ebből gr. Czirákyra 4333-an szavaztak, vagyis a szavazók 46,93 százaléka. Hegyeshalmyra 2512-en szavaztak, tehát a szavazók 27,20 százaléka. Salyra 2390-en szavaztak, vagyis a szavazók 25,88 százaléka.⁵⁷¹

A szombathelyi legitimisták elleni küzdelemhez a kormány és az EP az MSZDP országos és helyi vezetőit is megpróbálta megnyerni. Erre jó példa a szombathelyi pótválasztás ügye, ahol, – mint láttuk – Cziráky és Hegyeshalmy küzdöttek egymással. A kormány a szombathelyi szociáldemokrata vezetők Hegyeshalmy támogatására való megnyerése és a pótválasztások levezénylése érdekében Magyar Lajos belügyminiszterei miniszteri osztályos tanácsost küldte a városba. Közte és a Miniszterelnökség egyik vezető munkatársa között június 8-án távirógepen folytatott beszélgetésből kiderült, hogy a helyi MSZDP vezetőkkel folytatott tárgyalása azért nem volt sikeres, mert „*ők Budapestről olyan utasítást kaptak, hogy ők egyik párthoz sem csatlakozhatnak.*” Magyar azt is jelezte, hogy a főispán, a polgármester, a vármegyei ügyész és az ő véleménye szerint is a helyi szociáldemokraták szavazataikkal Czirákyt fogják támogatni.

A miniszterelnökségtől azt a választ kapta, hogy Peyer Károly az MSZDP egyik vezetője „*éppen itt volt nálunk, vele a dolgot a miniszterelnök úr megbeszélte, és eszerint az ottani helyi szervezetek az itteni központtól azt az utasítást kapták, hogy a helyi viszonyok mérlegelésével vagy semlegességet tanúsítsanak, vagy Hegyeshalmyt támogassák.*” Magyar szerint a szombathelyi szociáldemokrata szavazók semlegessége esetén „eredményt semmi körülmények között” elérni nem fognak. Egyúttal kérte, hogy a miniszterelnökségről járjanak közben a belügyminisztériumnál, hogy a „*Szombathelyre szánt 150, a Vasvárra kért 100 és a Celldömölkre kért 30 csendőr haladéktalanul*” útba indítsák.

Június 9-én Hegyeshalmy kereskedelmi miniszter hozzájárulásával Magyar a szombathelyi szociáldemokrata párt két vezetőjével (Varga István elnök és Szamedli Károly vezetőségi taggal) megállapodott: „*amennyiben a tárgyalások alkalmával több ízben említett 20-24 vasúti műhelymunkás régi állapotába visszahe-*

571 Hubai, im.: 44.

lyeztetik, úgy a szóban forgó munkások aláírásával plakátok és egyéb nyomtatványok útján az egész szervezett munkásság támogatását fogják kérni Hegyeshalmy jelölt számára.” Ez alapján, ha Hegyeshalmyt a kerület képviselőjévé választják, akkor a „Potyondi közjegyzőnél letétbe helyezendő 2,700.000 korona a párt elnöksége által felvehetővé válik, mely összeg munkás kulturális célokra fordítatik.” 300.000 korona pedig e megállapodás végleges megkötésekor a „felmerülő költségek fedezésére” az elnökségnek kifizetik.

Magyary azt is jelentette, hogy a vasvári járás csendőrparancsnokát, aki nem lépett fel keményen a legitimista agitációval szemben és választási elnökök közül azokat, akik addig nem viselkedtek kifogástalanul, kicseréltette. A csendőrség pedig 10-től az utcán lesz és remélte „jó hatást fog kelteni.” Magyary újabb 1.000.000 korona kiutalását is kérte a kampányhoz. 10-én Magyary jelentette a miniszterelnökségre, hogy miután a szombathelyi MSZDP vezetőinek átadta a MÁV vezetőinek értesítését, hogy a korábban elbocsátott munkásokat visszaveszik és az esedékessé vált összeget is „lefizette” azok még azt kérték, hogy a kormány a most visszavett munkások elbocsátásuk óta elveszített illetményét is fizesse ki. Erre azonban már sem a miniszterelnök, sem a kereskedelmi miniszter nem volt hajlandó. Ezért Magyary azt válaszolta, hogy így a szombathelyi szociáldemokrata munkások támogatását nem fogja tudni biztosítani Hegyeshalmy számára.⁵⁷² Ez a történet is jól mutatja, hogy a kormány és annak vezetői milyen módszerekkel és mértékben voltak képesek beavatkozni a választásokba. Majd meglátjuk, hogy sikerrel jártak-e?

A második pótválasztáson a 17 nyíltan szavazó választókerületből 8 ellenzéki képviselőt választottak meg. Szombathelyen, – a kormány és az EP minden próbálkozása ellenére – gr. Cziráky pártonkívüli legitimista győzött 5661 szavazattal. Hegyeshalmy (Ernst-Huszár-párt) 3955 szavazatával szemben. Ezt az eredményt a Szózat úgy kommentálta, hogy a gróf a „szociáldemokraták támogatásával győzött” a kereskedelmi miniszterrel szemben. Ezzel, – mit írta – ismét bebizonyosodott az a „titkos és a közvélemény előtt gondosan eltakart összeköttetés, mely a választások alatt az aulikus és magát kereszténynek nevező Andrássy-párt és a nemzetközi szociáldemokraták között fennállott.”⁵⁷³ Holott láttuk, hogy a kormánypárt próbálta megvenni a szociáldemokraták szavazatait.

Egyébként a választási adatok részletesebb elemzése sem bizonyítja a Szózat állítását. A Hubai-féle választási atlasz szerint a szombathelyi választókörzetben 13462 választásra jogosult volt. Ebből csak 9616-an mentek el szavazni, tehát a jogosultak csupán 71,43%-a. Ez az egyik olyan választókerület, ahol a pótiszavazáson a legkevesebben vettek részt. Ezért mi azt feltételezzük, hogy a szociáldemokrata szavazók többsége nem ment el szavazni. A jobboldali szavazópolgárok pedig a legitimista- szabad királyválasztó ellentétek miatt megosztottak voltak, de

572 A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon 1921-1924. Bp. 1956. 287-288. és 294-297.

573 Szózat, 1922. VI. 13, 2.

a szombathelyiek többsége legitimista volt. Így Cziráky 5661 szavazatot kapott, ami a szavazatok 58,87 százaléka volt. Hegyeshalmy pedig – minden kormánypárti támogatás ellenére – csak 3955 szavazatot kapott, vagyis a szavazatok 41,13 százalékát.⁵⁷⁴ Tehát, Bethlen szombathelyi kampánya sem érte el célját. Hegyeshalmy kereskedelmi minisztere megbukott a választási küzdelemben.

A celldömölki, a kőszegi és a vasvári eredmények

Mint Bethlen nyugat-dunántúli kampánykörútján láttuk a celldömölki választókerületben Gyömöre György volt az EP jelöltje. Bethlen az ő kampányát segítette. Ellenfelei voltak: gr. Cziráky pártonkívüli legitimista és Mohácsi Lajos ellenzéki 48-as kisgazdapárti. Ezzel az érdekes választási küzdelemmel az országos sajtó nem foglalkozott. Ezért csak a választási eredményeket tudjuk ismertetni.

A Hubai-féle választási atlasz szerint Gyömöreyn nem segített Bethlen celldömölki kampánybeszéde, mert az első választáson kiesett. A június 1-én megtartott választáson a választókerület 18321 választásra jogosult polgára közül 12886-an szavaztak érvényesen. Ez a szavazópolgárok 70,33 százaléka volt. Ebből Gyömöreire csak 3042-en szavaztak, tehát a szavazóknak csak 23,61 százaléka. Czirákyra, 5946-an szavaztak, a szavazók 46,14 százaléka. Mohácsira 3898-an, tehát a szavazók 30,25 százaléka. Ez azt jelentette, hogy a pótválasztáson Cziráky ellenfele Mohácsi lett.⁵⁷⁵

A június 11-én megtartott pótválasztáson mindkét fél növelni tudta a rá szavazók számát. Ekkor 14383-an szavaztak érvényesen, a szavazók 78,51%-a. Tehát többen szavaztak, mint az első fordulóban. Cziráky 8283 szavazatot kapott, tehát a szavazatok 57,59%-át. 6100-an szavaztak Mohácsira, a szavazók 42,41%-a. Ez – a választókerület vallási összetétele, a katolikus túlsúly miatt – Mohácsi jó eredmények mondható.⁵⁷⁶

Ugyanakkor nem tudjuk, mi lett Mohácsi Lajos és a választókerület ellenzéki Kisgazdapártjának a sorsa? Ezért javasoljuk: a helytörténészek tárják fel az e választókerületben lezajlott 1920 és 1922-es választási küzdelmeket.

Mint láttuk Bethlen nyugat-dunántúli választási kampánykörútjának egyik állomása Kőszeg volt, hol Rakovszky Iván megválasztását szorgalmazta. A miniszterelnöknek az a törekvése sem érte el a célját. Ugyanis a június 1-én megtartott választáson Lingauer Albin legitimista politikus győzött. Ő az Andrássy-Friedrich-párt jelöltjeként indult. A kőszegi választókerületben 8555 választópolgárt írtak össze. Ebből 6812-en szavaztak érvényesen. Ez a szavazók 79,63 százaléka volt. Ebből Rakovszkyra csak 2160-an adták a voksukat, tehát a szavazóknak csak a

574 Hubai: 47.

575 Hubai:44.

576 Hubai:47. Megjegyezzük, hogy itt Mohácsi eredménye, – aki a 48-as ellenzéki kisgazdapárt egyik vezetője volt – a KNEP eredményének van feltüntetve.

31,71 százaléka. Lingauer Albinra pedig 4652-en, tehát a szavazók 68,29 százaléka.⁵⁷⁷ Ennek ellenére – mint látni fogjuk – Bethlen június 16-án Rakovszkyt kérte fel a harmadik Bethlen kormány belügyminiszterének.

Mint láttuk Bethlen a május közepén tett nyugat-dunántúli választási körútján Rum községben is kampányolt, hogy segítse Vass József vallás és közoktatási miniszter parlamentbe kerülését. Neki nem volt könnyű, mert volt párttársa, Haller István, most az ellenzéki keresztényszocialistaként állt vele szemben. És még két másik pártonkívüli jelölt is volt a választókerületben.

A június 1-én megtartott választásokon a következő eredmények születtek: A vasvári választókerületben volt 12880 választásra jogosult. Ebből 9171-en szavaztak érvényesen. Ez a választópolgárok 71,20 százaléka volt. Közülük 3284-en szavaztak Vassra, ez a szavazók 35,81 százaléka volt. Hallerre 2753-an szavaztak, tehát a szavazók 30,02 százaléka. Az egyik pártonkívüli jelöltre 1636-an szavaztak, tehát a választók 17,84 százaléka. A másik keresztény ellenzéki helyi jelöltre pedig 1498-an szavaztak, tehát a választók 16,33 százaléka.⁵⁷⁸ Így félő volt, hogy a pótválasztáson ez utóbbi keresztény ellenzéki szavazók többsége Hallert fogja támogatni.

A pótválasztásig eltelt időt Haller jobban kihasználta, mint Vass: Haller, mint ellenzéki politikus és keresztényszocialista a földreform radikálisabb és demokratikusabb végrehajtását ígérte. Gépkocsival újra bejárta a választókerületet. Még a pótválasztások előtti napokban is kampányolt. Ezt a választási törvényvényre hivatkozva a helyi közigazgatás betiltotta, Hallert pedig egy napra őrizetbe vette. Mivel május 28-án Hallert Cegléden már parlamenti képviselőnek választották, ezért a mentelmi jogára való tekintettel egy nap múlva szabadon engedték.⁵⁷⁹

A június 11-én megtartott második pótválasztáson vasvári választókerületben Haller István (Haller-párti) 628 szótöbbséggel legyőzte Vass József vallás- és oktatási minisztert, aki az Ernst vezette kormányt támogató KNEP egyik vezetője volt. E választókerületben a Hubai-féle választási atlasz szerint 12880 választásra jogosult volt. Ebből 9565-en szavaztak, a jogosultak 74,26 százaléka. Tehát a második fordulón többen vettek részt, mint az elsőt. Ebből Vass Józsefre 4056-an, tehát a választók 42,40 százaléka. Hallerre pedig 5509-en, tehát a választók 57,60 százaléka.⁵⁸⁰

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy Bethlen Nyugat-dunántúli kampánykörútja tehát nem érte el célját. Nem tudta megváltoztatni az ottani politikai erőviszonyokat. A legitimista klérus döntően befolyásolta a zömmel katolikus és mélyen vallásos emberek döntő többségét. A helyi sajtóorgánumok többsége is a legitimisták kezében voltak. A földbirtokosok többsége is királypárti volt. Ezért a nyugat-dunántúli választókerületek többségében legitimista jelöltet választottak

577 Hubai: 44.

578 Hubai: 45.

579 *Szózat*, 1922. VI. 12, 3.

580 Hubai, im.: 47. Megjegyezzük, hogy itt a Haller István választási eredménye – hibásan – az MSZDP eredményének van feltüntetve.

parlamentari képviselőnek. E téma kutatását nem tartjuk lezártnak. A téma alaposabb feltárása érdekében további helytörténeti kutatásokra van szükség. Ez a feladat már a fiatalabb kutatókra vár.

A főváros és környékének választási eredményei

A választójogi rendelet értelmében Budapest 25 választókerülete és a főváros környékének 5 kerülete június 1-én szintén titkosan szavazhatott. Nem egyéni, hanem pártlistákra, ún. lajstromos szavazólapokra. Ezért is az ellenzéki liberális pártok, és az MSZDP vezetői joggal remélték, hogy e választókerületekben több mandátumot is szerezhetnek. A Világ szerint a fővárosban a legtöbb mandátumot a szövetkezett demokrata és liberális pártok kapnak, utánuk a szociáldemokraták fognak következni.⁵⁸¹ Ebben azért is reménykedhettek, mert a fővárosban az EP nem állított listát. Viszont indultak a Wolff Károly által egyesített fővárosi keresztény pártok, a Heinrich Ferenc vezette kormánytámogató Nemzeti Polgári Párt, valamint a Gratz Gusztáv és Lukács által májusban megszervezett Gazdaságpolitikai Párt. E két utóbbi kis párt kormánytámogató szabadelvű pártnak mondta magát. A fővárosi választásokat tovább bonyolította, hogy e pártok minden választókerületben igen nagy számban állítottak párlistákat. Így várható volt, hogy e pártlisták egy része még a töredék szavazatok révén sem fog mandátumhoz jutni.

Budapest I. választókerületében, a budaiban (az I. a II. és a III. közigazgatási kerületek) 8 lista. A II. választókerületében, az ún. északi kerületben (az V. a VI. és a VII. közigazgatási kerületek) 6 lista. A III. ún. déli kerületben (a IV. a VIII. a IX. és a X. közigazgatási kerületek) 8 lista, a főváros környéki kerületekben pedig szintén 8 lista küzdött a mandátumokért.⁵⁸²

A budapesti és a főváros környéki lajstromos választókerületekben a szavazólapokkal üzhető esetleges visszaélések elkerülése és a hivatalos szavazólapok jellegének kidomborítása céljából május 31-én Bethlen aláírásával egy rendelet jelent meg. Ennek alapján a szavazatszedő bizottság elnökének, illetve alelnökének a szavazólapokat és a hozzájuk tartozó borítékokat azoknak jobb sarkát aláírásukkal és az ABC betűrend egy-egy akár nagy, akár kis betűjével, de nem az ABC betűrend sorrendjében el kellett látniuk. Erről a szavazatszedő küldöttség és a pártok oda delegált bizalmi emberei a szavazás előtt kötelesek voltak meggyőződni. Az ezek nélküli szavazólapot, vagy a hozzátartozó boríték hiánya esetén az ilyen szavazatot érvénytelennek kellett tekinteni. Azokat a szavazatszedő küldöttség jegyzőkönyvéhez kellett mellékelni.⁵⁸³ Mindez nyilván a szavazólapokkal való visszaélések megakadályozását célozta.

581 *Világ*, 1922. VI. 1, 3. *Az Ujság* húsz liberális jelölt győzelmét jósolta Budapesten. Lásd: 1922. V. 27, 2.

582 *Világ*, 1922. V. 28, 4.

583 *Világ*, 1922. VI. 1, 4.

A fővárosi választások rendőri feladatait szintén 31-én a főkapitányságon beszélt meg Marinovich Jenő főkapitány és Andrejka Károly főkapitány-helyettes, aki egyben a politikai osztály vezetője is volt. Úgy döntöttek: aznap este 6 órától a főváros egész területére „erős rendőri készséget” összpontosítanak. A detektívek a vendéglőket és a kávézókat járják sorba, hogy a tulajdonosokat a szesztilalom szigorú betartására figyelmeztessék. Június 1-én reggel 7 órától pedig a rendőri készséget mindenütt megerősítették. A 410 szavazóhelyiségben két-két rendőr vigyázott a rendre. Az ellenőrzéssel pedig 240 rendőrtisztet bíztak meg. Az utcákon állandóan nagyszámú gyalogos- és lovasrendőr-osztagok cirkáltak. A csoportosulás mindenütt tiltva volt. Sőt! A katonai laktanyákban is mindenhol erős készséget helyeztek el.⁵⁸⁴

Május 31-én a kormány félhivatalos könyomatosza és az Egységes Párt hivatalos lapja felhívta a budapesti választókat, hogy azokban a kerületekben, amelyekben a kormány „magasabb politikai okokból” nem állított listát, ott a két hozzá legközelebb álló párt egyikére: a Wolff Károly és Csilléry András pártjára, vagy a Nemzeti Polgári Pártra adják le szavazataikat.⁵⁸⁵

A budapesti és környéki választások rendben, atrocitások nélkül zajlottak le. A budapesti és környéki választókerületekben a szavazatok összeszámhlása csak június 6-án fejeződött be. A budai választókerületben volt a legkevesebb választópolgár, ezért ott végeztek először: 75.323 választásra jogosultból 68.494-en, (90,93%) szavazott le, ebből érvénytelenítettek 1.260-at (1,84%), ezért 67.234 szavazat lett érvényes. Mivel Budán hat képviselőt lehetett választani, ezért ezt a számot el kellett osztani hattal. Ennek eredménye 11.205, tehát ennyi szavazattal lehetett a listákról mandátumhoz jutni.⁵⁸⁶

Az MSZDP kapott 21.921 (32,60%), a Keresztény Egység Tábora 18.376 (27,33%), az Andrassy-Friedrich-párt 8.647 (12,86%), a szövetkezett liberálisok és demokraták 7.562 (11,25%), a Keresztényszocialista Párt 3.997 (5,94%), a Nemzeti Polgári Párt 2.625 (3,90%), a Gazdaságpolitikai Párt 2.511 (3,73%), a Függetlenségi 48-as Kossuth- párt pedig 1.595 (2,38%) szavazatot kapott.⁵⁸⁷

Tehát az utolsó három párt még ötezer szavazatot sem kapott, amennyi aláírást a listaállításhoz össze kellett gyűjteni.⁵⁸⁸ A választójogi rendelet előírásai szerint ezért az első mandátumot az MSZDP, a másodikat a Keresztény Egység Tábora, a harmadikat a legmagasabb töredékszavazata alapján az MSZDP, a negyediket az Andrassy-Friedrich-párt, az ötödiket a liberális demokraták, a hatodikat a Keresztény Egység Tábora kapta. Ezért a budai pártlistákról a következők lettek nemzetgyűlési képviselők: Az MSZDP részéről Peidl Gyula és Baticz Gyula. Peidlt azonban már Szegeden egyéni kerületben megválasztották, ezért a budai mandátumáról

584 *Világ*, 1922. VI. 2, 3.

585 *Világ*, 1922. VI. 1, 3.

586 *Világ*, 1922. VI. 7, 2.

587 Hubai, im.:50. Vessd össze: Szabó, im.: 102. Ő a szövetkezett liberális és demokrata ellenzék helyett csak a Nemzeti Demokrata Pártot említi. Ez, - mint korábban láttuk - téves adat.

588 *Az Ujság*, 1922. VI. 7, 2.

lemondott, helyére a listájukról Kéthly Anna lett képviselő. A Keresztény Egység Táborából Wolff Károly és Benárd Ágoston lettek képviselők. Az Andrassy-Friedrich pártból Andrassy Gyula, aki közben az MSZDP jelöltjével szemben Sopronban elveszítette a választásokat. A szövetkezett liberális demokraták részéről pedig Benedek János lett képviselő Budán.⁵⁸⁹

Az Észak-Pest választókerületben 134.734 választásra jogosultat írtak össze. Ebből szavazott 123.674 (91,79%) fő. (Ezért csak 8-án este fejeződött be a szavazatok összeszámlálása.) Érvénytelennek találtak 4.405 (3,56%) szavazatot. Így érvényes volt 119.269 (96,44%) szavazat. Ebből 48.070 (40,30%) szavazatot az MSZDP, 44.060-at (36,94%) az szövetkezett liberális és demokrata pártok, 12.952-et (10,86%) a Keresztény Egyesült Tábor, 7.466-ot (6,26%) az Szövetkezett Keresztény Ellenzék(Hallerék), 3.547-et (2,97%) a Keresztény Nemzeti Párt (a régi Friedrich-párt) és 3.174-et (2,66%) a Nemzeti Polgári Párt kapott.⁵⁹⁰

Ebből a választókerületből tehát az MSZDP 4 képviselőt küldhetett a parlamentbe: Peyer Károly, Popper Sándor, Rothenstein Mór és dr. Györki Imre. Amennyiben Peyer a dorogi mandátumot tartja meg, akkor Sütő József lép a helyébe. Györki pedig Debrecenben szerzett mandátumot, így Pikler Emil kerül be az észak-pesti MSZDP listáról.

Az egyesült liberális és demokrata párt 3 jelöltje lett képviselő: Vázsonyi Vilmost, Ugron Gábor és Sándor Pál. Az itteni választási eredmények miatt tehát báró Szerényi József és Bródy Ernő nem lettek nemzetgyűlési képviselők.

A Keresztény Egyesülés Táborá egy képviselőt küldhetett a parlamentbe: Csillery Andrást. A Szövetkezett Keresztény Ellenzék is egyet, Haller Istvánt. Ő viszont – mint láttuk – két egyéni választókerületben: Cegléden és Vasváron is győzött, amelyek közül az egyiket tartotta meg. Így az Észak-pesti listájukról az utána következő, Homonnay Tivadar lett a képviselőjük.⁵⁹¹

A Dél-Pest választókerületben 142.423 választásra jogosultat írtak össze. Ebből részt vett a választáson 130.606 fő (91,70%). Közülük 5.402 (4,14%) szavazatot érvénytelennek találtak. Tehát 125.204-en (95,86%) szavaztak érvényesen. Ebből a legtöbb szavazatot, 51.798-at (41,37%) az MSZDP kapott. A Keresztény Egység Táborá 22.145-öt (17,69%) a szövetkezett liberális és demokrata párt 20.808-at (16,62%). Az Andrassy-Friedrich-párt 11.297-et (9,02%), a keresztényszocialista párt 8.463-at,(6,76%) a Gazdaságpolitikai Párt 5.034-et (4,02%) a Nemzeti Polgári Párt pedig 3.674-et (2,93%), a Honvédelmi Párt 1.985-öt (1,59%) szavazatot kapott.⁵⁹²

Ezért az MSZDP-nek 4, a szövetkezett liberális és demokratáknak 2, a Keresztény Egység Táborának 2, az Andrassy-Fiedrich pártnak 1 és a keresztényszocialista

589 *Szózat*, 1922. VI. 7. 2. *Az Ujság*, 1922. VI. 7. 2.

590 Hubai, im.: 50.

591 *A Szózat*, 1922.VI. 9. 2. száma viszonylag pontos adatokat közölt. Vö. Szabó, im.: 102. Itt is a szövetkezett liberális és demokrata ellenzék helyett csak demokrata pártot említ. *Szózat*, 1922. VI. 8. 3.

592 Hubai, im.: 50., vö. Szabó, im.: 103.

pártnak is 1 mandátum jutott. A listák alapján itt jutott mandátumhoz az MSZDP-ből Vanczák János, Farkas István, Kitajka Lajos és Jászai Samu. A Keresztény Egység Táborából: Ernst Sándor és Usetty Ferenc. Mivel Ernst megnyerte az ipolyvási mandátumot és azt megtartotta, így a listáról automatikusan Buday Dezső lett képviselő. A szövetkezett liberális és demokrata párt részéről Bárczy István és Rassay Károly, az Andrássy-Friedrich-pártból a listavezető Friedrich (aki egyéniben nem tudott győzni!), a Keresztényszocialista Pártból Szabó József lett képviselő.⁵⁹³

A pestkörnyéki választókerületben 92.230 választásra jogosultat írtak össze. Közülük 83.326-t (90,35%) szavazatot számoltak össze. Ebből 2.100-at (2,52%) érvénytelennek találtak. Tehát 81.226 (97,48%) érvényes szavazatból 45.923-at (56,54%) kapott az MSZDP, az EP 10.885-öt, (13,40%) az egyesült liberális és demokrata párt 7.004-et (8,62%). Az egyesült keresztény ellenzék (SZKRE) 6.364-et (7,83%), a Keresztény Egység Tábor 6.035-öt, (7,43%), a Függetlenségi 48-as Kossuth-párt 2.154-et (2,65%), a Honvédelmi Párt 1.438-at (1,77%), a jobboldali Nemzeti Szocialista Párt pedig 1.423-at (1,75%).⁵⁹⁴

Itt lettek képviselők: az MSZDP listájáról Miákics Ferenc, Szabó Imre és Saly Endre. Az Egységes Párt listájáról Tamássy József, a szövetkezett liberális és demokraták listájáról Fábián Béla demokrata képviselő.⁵⁹⁵

Összegezve a budapesti és környéki választások eredményét a következő eredményeket kapjuk: az elnyerhető 30 mandátumból az MSZDP 13-at szerzett meg: Budán 2, Észak-Pesten 4-et, Dél-Pesten 4-et és Budapest környéken 3-at. Így a mandátumok 43,33%-át nyerte el. A második legtöbb mandátumot, hetet a szövetkezett liberális és demokrata ellenzék szerezte meg. Ez a mandátumok 23,33%-a volt. A harmadik helyen végzett a Keresztény Egyesült Tábor, ők 5 mandátumot szereztek. Ez a mandátumok 16,67%-a volt. Az Andrássy-Friedrich-párt 2 mandátumot szerzett: egyet Budán, egyet Dél-Pesten. Egy-egy mandátumot szerzett az EP (Pestkörnyéken), a Keresztényszocialista Párt (Dél-Pesten) és a Szövetkezett Keresztény Ellenzék Hubainál (Hallerék) Észak-Pesten.⁵⁹⁶

Mindez azt is jelentette, hogy a fővárosban és környékén a demokratikus ellenzék – az MSZDP, a Rassay által vezetett liberális és a Vázsonyi által vezetett demokrata pártok – kétharmados többségre tettek szert. Ez az adott belpolitikai erőviszonyok között nagyon jó eredménynek számított. A kormánytámogató Keresztény Egység Tábor öt, a Keresztény Szövetkezett Párt (Ernsték) pedig csak egy mandátumot szereztek. Az EP pestkörnyéki választókerületben szerzett egy mandátumot. Tehát a kormánytámogató pártok a megszerezhető 30 mandátumból csak hetet nyertek.

E választási eredmények ismeretében Wolff úgy látta, hogy az összefogásra képtelen keresztény pártok vereséget szenvedtek. Most is hangoztatta antiszemita

593 *Szózat*, 1922. VI. 8. 3.

594 Hubai, im.: 50.

595 *Világ*, 1922. VI. 8. 2-3.

596 Hubai, im.:50.

nézeteit: „két ellentétes világnézet vív egymással óriási küzdelmet: a kereszténység küzd a nemzetközi zsidósággal.” Ezért – mondta – a keresztény pártok közötti ellentéteket és a személyes ambíciókat félre kellett volna tenni, és egy frontban tömörülni: a „*kereszt jegyében a keresztért.*” Állította: a főváros keresztény népe az egységet akarta. Ezt bizonyította a Keresztény Egység Táborának listájára leadott szavazatok nagy száma. Hozzátette: pedig a fővárosi zsidóság mindent elkövetett, hogy a „*bolsevizmus letörése óta Magyarország fölött ragyogó keresztet újból elhomályosítsa.*” A választásokon – mondta – a háttérben a „*zsidó nagytőke is sorompóba lépett és nemcsak a zsidójellegű és zsidóbarát polgári pártokat, hanem a szociáldemokratákat is segítette.*”⁵⁹⁷

A budapesti választási eredmények sok embert megleptek. Láttuk: a liberális sajtó még a választások előtti napon is úgy értékelte a helyzetet, hogy a fővárosi választókerületekben a legnagyobb győzelmet az egyesült liberális és demokrata lista fogja aratni. Nem így lett! Hiszen a fővárosi és a környéki listán is nagy fölényrel nyert az MSZDP. Erre a helyzetre magyarázatot kerestek. Láttuk Wolff antiszemita magyarázatát. Vele szemben Klebelsberg belügyminiszter a fővárosi vereség történelmi és társadalmi okaira mutatott rá: „*Aki a főváros népességének társadalmi rétegződését és itt a vagyonnak és a jövedelemnek megoszlását ismeri, annak tisztában kellett lennie azzal, hogy a fővárosi tömegek gondolkodása ismét a szocializmus felé fog orientálódni. Budapestnek és környékének milliós népessége rövid fél évszázad alatt csődült össze: mondhatni az egyrészt Nagy-Magyarország nincstelenjeiből. A vidéki városok és a falvak gyökértelen lakosságát idecsalta, a főváros rohamos kiépülésével járt kereseti lehetőség. Csak minden ötödik ember született Budapesten. A lakosság túlnyomó többségének nincs számottevő vagyona. Tömegre a fixfizetésre utalt köz- és magánalkalmazott, aki a valuta leromlása következtében jövedelméből megélni nem tud és szükségképpen elégedetlen. Mindez a szocializmus malmára hajtotta a vizet, amelynek helyzetét még megkönnyítette a polgári pártok szétforgácsolódása.*”

A belügyminiszter szerint a keresztény pártok 10 mandátuma még elfogadható eredmény, akkor amikor a királykérdésben a katolikusok és protestánsok között is ellentéteket szítottak. A „*liberális és radikális*” pártok választóinak nagy részét azonban elcsábította az MSZDP: hiszen a 13 szociáldemokratával szemben a fővárosban és környékén csak 7 liberális és radikális képviselőt választottak meg. Jól látta, hogy a polgári liberalizmussal és radikalizmussal ugyanaz történt Budapesten, mint világszerte: „*nem tudott vonzó és ellenálló erőt kifejteni balfelé, a szociáldemokráciával szemben, amely a kisiparost, a kiskereskedőt, a kishivatalnokot és sok helyen a földmunkást is magához rántotta.*”⁵⁹⁸ Klebelsberg helyzetelemzése sok igazságot tartalmazott. Igaz azt elhallgatta, hogy a titkos szavazás meghagyása esetén részben ez történt volna a falvakban is, ha nem is ilyen arányban.

597 Szózat, 1922. VI. 8. 3.

598 Az Ujság, 1922. VI. 11. 2.

AZ ELSŐ PÓTVÁLASZTÁS

(The first by-election)

Az első pótválasztásra 1922. június 5-én, pünkösd-hétfőn került sor. A kormány pótválasztásokra való felkészülésének módját bizonyítja Bethlen május 30-án elküldött számjel-távirata az érintett főispánoknak. Ebben azonnali jelentést kért, hogy a „*pótválasztásokra elegendő anyagi eszköz áll-e rendelkezésre. Ha további támogatásra van szükség, kérem az összeg nagyságának közlését és annak megjelölését,*” hogy milyen úton lesz az eljuttatható. „*Elvárom – írta – hogy a pótválasztásokat kellő eréllyel készítsd elő, és minden lehetőet megteszel jelöltjeink győzelmére.*”⁵⁹⁹

Ez a miniszterelnök alig burkolt utasítása volt a főispánoknak, hogy pénzzel és minden közigazgatási eszközzel segítsék a kormánypárt jelöltjeit. Június 3-án elküldött számjel-távirataiban a miniszterelnök már megnevezte azokat a képviselőket, akiknek a feltétlen támogatását kérte néhány megye főispánjától. A Tolna megyei főispántól azt kérte, hogy kövessen el mindent Balogh Gyula, Örfly Imre, Tamássy József és Renczes János megválasztása érdekében. Mint láttuk Balogh a dombóvári választókerületben örgróf Pallaviczini György ellen küzdött. Ezért Bethlen a táviratában arra kérte Forster főispánt: lépjen érintkezésbe a helyi MSZDP szervezet vezetőivel, mert az MSZDP „központ ígéretet tett, hogy Dombóváron jelöltünket támogatja.” Örfly Imre Szekszárdon Sebestyényi Jenő Rassay-párti jelölt ellen küzdött, Renczes János pedig Tolnában Spolarits György ellen. Bethlen azt is megírta a megyei főispánnak, hogy „*ha az eddig adott pénz nem volna elég, még félmillió erejéig felhatalmazást adok. Az összeget helyben teremtsd elő, és azt utólag fogom megtéríteni.*”

Június 3-án a miniszterelnök hasonló tartalmú táviratot küldött a Szolnok megyei főispánnak a mezőtúri és a földvári, a Zala megyei főispánnak a zalabaksai, valamint a Pest megyei főispánnak a ráckevei és alsódabasi pótválasztás ügyében. Ugyanezen a napon Bethlen a Sopron megyei Fertsák főispánnak is hasonló tartalmú utasítást küldött, aki június 6-án a következő választ küldte a miniszterelnökségnek: „*Jelöltjeink mindhárom kerületben a lehető legmesszebbmenő támogatásban részesülnek. Szocialisták támogatnak, újabb intézkedésre nincs szükség.*”

A pótválasztásokba való közvetlen miniszterelnöki beavatkozást bizonyítja az is, hogy Darányi Kálmán győri főispán hozzá írt június 4-i érdeklődő levelére Bethlen 6.-án azt válaszolta, hogy „*Hegyeshalmy megválasztására nagy súlyt helyezek. Kérek érdekében mindent elkövetni. Erőszakos eszközök mindazonáltal mellőzendők.*”⁶⁰⁰ Ugyanis Győrben titkosan választottak.

A pótválasztásokról az EP vezetősége május 31-én egy „*A magyar társadalomhoz*” szóló nyilatkozatot adott ki. Ebben egy „*megdöbbenően veszedelmes tünet-*

599 A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon 1921-1924. Bp. 1956. 187.

600 A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon 1921-1924. Bp. 1956. 187. 292-294.

re” hívták fel a figyelmet. Akadnak, – írták – „*nagyobb számban olyan volt képviselőjelöltek, akik a választások előtt és a választások alatt azt hirdették magukról, hogy keresztény és nemzeti alapon állnak.*” Most azonban, hogy a május 28-án megtartott országos képviselőválasztásokon elbuktak, „*indokolatlan elkeseredésből fakadó bosszúszomjtól és vak gyűlölettel vezéreltetve, a polgári kisgazda- és földműves társadalomhoz tartozó volt szavazóikat és híveiket nyíltan arra biztatják, hogy a pótválasztásokon szavazatukkal a szociáldemokrata, vagy pedig a legszélsebb baloldali radikális irányzathoz tartozó képviselőjelölteket támogassanak.*”

Ez ellen a „*politikai elvakultság ellen*” az EP központja „*mint az ország érdekét védő és nemzeti egységre törekvő szervezet, emeli fel figyelmeztető, intő és tiltakozó szavát.*” Mert a magyar társadalom „*nem lehet egyes bukott képviselőjelöltek sértett hiúságának és vak gyűlöletének bosszúra törekvő nemzetrontó eszköze.*” Ebből az állásfoglalásból a liberális sajtó és ellenzéki pártvezetők arra következtettek, hogy az EP-ben „*baj van a pótválasztások körül.*”⁶⁰¹

A liberális és demokratikus ellenzék pótválasztásokkal kapcsolatos helyzetértékelései azonban egyáltalán nem váltak be. Június 5-én, tehát pünkösd hétfőn 37 választókerületben tartották meg a pótválasztásokat. Az egyikben – Sopronban, ahol titkos szavazás volt – az eredmény kihirdetése csak 7-én történt meg. A 36 nyílt szavazásos választókerületben viszont már 5-én este megszülettek az eredmények. A 36 választókerületből 32-ben az EP jelöltjei győztek. Két kerületben pártönkívüli képviselőt választottak. Ezek közül az egyik a kormányt támogatók közé számított. Tehát az ellenzéknek csak 3 kerületben sikerült mandátumot szereznie. Figyelemreméltó, hogy ezen a napon a 7 szociáldemokrata jelölt közül egyik sem tudott mandátumhoz jutni.

A Szózat elismerte: a pótválasztásokon a szociáldemokrata jelöltekre adott szavazatok száma elérte az „*alapválasztásokon nyert szociáldemokrata szavazatok számát.*” A választók azonban – írta – „*végeredményben mindenütt a szociáldemokraták ellen döntöttek.*” Ez azért történhetett meg, mert az MSZDP addig elért választási sikerei, „*fölbresztették a polgárságot lomha közönyösségéből.*” Azt is állította, hogy a „*polgárságnak eszébe jutottak a kommün kínos napjai és nem felejtette el, hogy a kommün előidézésében milyen szerep jutott a szociáldemokrata munkásságnak.*”

E propagandajellegű megállapításokkal a fajvédők lapja a közigazgatási törvénytelenségeket kívánta elfedni. E lap sajnálkozott azon, hogy sem a keresztényszocialisták, sem a Csizmadia Sándor által vezetett Nemzeti Munkáspárt nem volt képes az MSZDP riválisává felnőni. „*El kell tehát fogadnunk azt a helyzetet, – írta – hogy ez idő szerint az ipari proletariátust főképpen a szociáldemokraták képviselik.*”⁶⁰²

601 *Világ*, 1922. VI. 1. 2.

602 *Szózat*, 1922. VI. 7. 3.

Az MSZDP vidéki vereségei

Az MSZDP jelöltek első pótválasztáson való szereplésének realisabb felmérése érdekében érdemes konkrétan is megnézni e nyílt szavazásos választókerületek eredményeit. Az itt közöltek elsősorban az eddigi szakirodalomból,⁶⁰³ illetve a Szózatból, a Világból és Az Ujságból összegyűjtött adatokból állítottuk össze. Ez utóbbiak kétségtelenül egyoldalú források, mégis visszaadják a vidéki választási küzdelem antidemokratikus jellegét. Ezek az adatok megmutatják azt is, hogy a magyar agrárproletariátus és szegényparasztság tömegei – ekkor még a nyílt szavazás és minden politikai nyomás ellenére – tömegesen kiálltak az MSZDP jelöltjei mellett.

Békés megyében, a gyomai választókerületben Zeöke Antal az EP, agrár-demokrata jelöltje, – aki 1920-tól sokat küzdött a szegényparasztságért – 723 szótöbbséggel győzte le Vági István szociáldemokrata jelöltet, aki már akkor is a MÉMOSZ egyik baloldali vezetője volt. E választási küzdelem részleteit nem ismerjük. Azt viszont igen, hogy az első forduló előtt a gyomai tanonciskolában Vági programbeszéde közben a hallgatóság egy része a proletárdiktatúrát élte.⁶⁰⁴ A pótválasztások előtt Gyomán összeírták a szociáldemokrata jelöltre szavazni kívánók állatait. Arra hivatkoztak, aki rá fog szavazni, azoktól az antant – éppen akkori – követelésének kielégítésére megváltás nélkül elveszik az állataikat. Az egyik szavazókörzetet pedig már 10 órakor bezárták. Ilyen és ehhez hasonló módszerek alkalmazása mellett a következő eredmények születtek: A választókerületben 7597 választásra jogosult volt. Érvényesen szavaztak 5844-en (76,93%). E nagyarányú távolmaradás is azt mutatja, hogy a szavazók vagy megfélemlítés, vagy a szavazókörzetek korábbi bezárása miatt nem szavazhattak. Az érvényes szavazatokból 3310-en (56,64%) szavaztak Zeökére. 2534-en (43,36%) pedig Vágira.⁶⁰⁵ Tehát Zeöke tényleg csak 776 szavazattal kapott többet. Ez – az adott helyzetben – szép szociáldemokrata eredmény volt. Jól bizonyítja az MSZDP ottani beágyazottságát a kubikosok, a szegényparasztszok körében.

Az MSZDP vezetősége az orosházi választókerületben történt törvénytelenégekről így nyilatkozott: ott iparendélyek megvonásával fenyegették a szociáldemokrata jelöltre szavazókat. Majd azt terjesztették, hogy aki Csizmadia Andrára, a volt helyi Kisgazdapárt vezetőjére, az EP jelöltjére szavaz azoknak földet fognak adni. Az MSZDP több vezető tagját Szentetornyán letartóztatták. Peyer Károlyt pedig, aki ekkor már megválasztott képviselő volt, bevitték a rendőrségre, és öt évre kitiltották Orosházáról.⁶⁰⁶ Ilyen előzmények után a következő eredmény született: Orosházán 10633 választót írtak össze. Ebből 8280-an (77,87%) szavaztak érvényesen. Ebből Csizmadia András az EP jelöltje, helyi módos paraszt

603 Serfőző Lajos: MSZDP a parlamentben 1922-1926. Akadémia Kiadó. Bp. 1967. 45-73.

604 Serfőző, i.m.: 55.

605 Hubai, im.: 46.

606 *Az Ujság*, 1922. VI. 7. 3. Serfőző, im.: 57.

4726 (57,08%) szavazatával szemben Farkas István szociáldemokrata jelölt 3554 (42,92%) szavazatot kapott.⁶⁰⁷

A szarvasi kerületben az EP-ből kilépett Borgulya Pál módos paraszt, – aki az ellenzéki 48-as Kisgazdapárt jelöltjeként indult, – a pótválasztáson csak néhány száz szavazattal előzte meg Takács József szociáldemokrata agrárpolitikust. E választókerületben 13876 választójogosultat írtak össze. Ebből 11183-an (80,27%) szavaztak. Borgulya kapott 5839-et (52,42%), Takács pedig 5299-et (47,58%).⁶⁰⁸ Az MSZDP vezetősége azt nyilatkozta, hogy Szarvason is sok szociáldemokrata szavazót visszautasítottak. A pótválasztás napján a Takács segítségére oda érkező Kéthly Annát a szállodai szobájába internálták. Szeder Ferencnek pedig megtiltották, hogy kocsin menjen a szavazóközrtek ellenőrzésére.⁶⁰⁹ Serfőző Lajos már az 1966-ban megjelent könyvében feltételezte, hogy a második forduló előtt Borgulya megállapodott az egységes pártiakkal: ha rá szavaznak akkor, a győzelme után visszatér a kormánypártba.⁶¹⁰ A választások után ez történt!

Pilisvörösváron Baross János kormánytámogató pártönkíüli – a Szózat szerint – szintén csak 316 szavazattal tudta megelőzni Rády Sándor szociáldemokratát.⁶¹¹ E választókerületben 8415 választásra jogosult élt. Közülük 6479-en szavaztak érvényesen, tehát 76,99%. Barossra 3418-an (52,76%) szavaztak. Rádyra 3061-en, tehát a 47,24%.⁶¹² Serfőző itt is azt állítja, hogy Baross „átvedlett egységes pártivá.”⁶¹³ Így az itt elért MSZDP-s eredmény is jelentős volt.

Pomázi választókerülethez tartozó Budakalászon – az MSZDP vezetősége szerint – délelőtt 11 óráig nem engedték szavazni a szociáldemokrata szavazókat. Délután 4 órakor pedig, amikor még legalább 300 ember várta a szavazást, berekesztették a választást, és azt mondták a várakozóknak, hogy majd öt év múlva szavazhatnak. Így – a Szózat szerint – gróf Almássy László (a későbbi Afrika kutató!) az EP jelöltje 1627 szavazattal győzött Gonda Béla MSZDP jelölttel szemben. E választókerületben 9475 választásra jogosult élt. Közülük 6892-en (72,74%) szavaztak érvényesen. (Ez szintén nagyon alacsony részvételi arányt mutat, ami az MSZDP kritikájának igazát bizonyítja.) Almássyra 4216-an (61,17%), Gondára 2676-an (38,83%).⁶¹⁴

Az MSZDP vezetősége szerint a választások napján Vácott az állomáson sorra igazoltatták a munkáskülsejü embereket és közülük mintegy 80 főt bekísértek a rendőrségre. Váchartyánban a bizalmi embereiket kizavarták a szavazóhelyiségből. A zárórának a korai kitűzésével pedig a szavazóknak mintegy 50%-át akadályozták meg a szavazati joguk gyakorlásában. Ilyen körülmények között a Szózat

607 Hubai, im.: 46.

608 Hubai, im.: 46.

609 *Az Ujság*, 1922. VI. 7. 3.

610 Serfőző, im.: 63-64.

611 *Szózat*, 1922. VI. 7. 3.

612 Hubai, im.: 46.

613 Serfőző, im.: 63.

614 Hubai, im.: 46.

szerint a váci választókerületben Krakkal Kálmán egységes-párti jelölt szótöbbséggel győzött Bárdos Ferenc szociáldemokrata jelölt ellen.⁶¹⁵

Ehhez képest a végleges eredmények a következők: A váci választókerületben 8224 választót írtak össze. Közülük 5728-an (69,65%) szavaztak érvényesen. Ez is igen alacsony részvételi arány, ami valószínűleg a szavazók megfélemlítésével értek el. Az EP jelöltjére, Krakkal Kálmánra 3989-en (69,64%) szavaztak. Bárdos 1739 (30,36%) szavazatot kapott.⁶¹⁶ Tehát itt kétszer annyi szavazatot kapott az EP, mint az MSZDP.

Kaposvárott volt 8983 választásra jogosult. Ebből 6740-en (75,03%) érvényesen szavaztak. Gróf Hoyos Miksa egységes párti jelölt 4358 (64,66%) szavazattal győzött Sávolt János szociáldemokrata 2382 (35,34%) szavazatával szemben.⁶¹⁷

Ezek az adatok azt is megmutatják, hogy e kisvárosokban, a nyílt szavazás és a hatóságok egységes párti jelöltek támogató magatartása ellenére még több ezres tömegek – sokszor földnélküli- és szegényparasztok – szavaztak az MSZDP jelöltjeire! Ez – a vereségek ellenére – megmutatta, hogy az MSZDP-nek a vidéken is jelentős tömegtámogatottsága volt. Erre lehetett építeni a párt vidéki újjászervezését.

Sopronban az MSZDP legyőzte Andrásy Gyulát. Az igazi meglepetést azonban most is a soproni választások tartogatták. A két szavazás között az Andrásy-párt és az MSZDP között a plakátharc a végtelenségig kiéleződött. Andrásy hívei a munkásnegyedekben kommunista tartalmú röpiratokat terjesztettek. Ezekben azt állították, hogy ha „*Hébelt Ede győz, két héten belül meg fog történni Sopronnak Auszriához való csatolása.*” Más fenyegető tartalmú röplapokat is megjelentettek. Ezekről Hébelt így nyilatkozott: Sopron magyar és német polgársága „*megvetéssel fordul el ezektől a kortesfogásoktól.*” Nevetséges az osztályellentétek hangsúlyozása is, – mondta – mert az „*internálótáborok feloszlata és a kivételes hatalomról szóló törvény megszüntetése, valamint a törvénytelen alapon összeülő nemzetgyűlés feloszlata*” demokratikus követelések. A legközelebbi célunk az általános titkos választójog, pedig olyan cél, melyet „*minden más európai államban a progresszív polgárság valósított meg.*” Hébelt meghatva beszélt a hívei ragaszkodásáról: pedig ők még a párthelyiségbe is alig merészkedtek, mert tudták, hogy jelöltjük még mindig rendőri felügyelet alatt áll.

Az első forduló után Klebelsberg szavazói és a három kormánypárti helyi lap zavarban voltak és passzív módon viselkedtek. Ugyanis Klebelsberg utasítása nem adott útmutatást. Azt írta választóinak, hogy szavazzanak lelkiismeretük szerint. A soproni EP vezetősége azonban a választások előtti napokban felajánlotta Andrásynak a támogatásukat. Ennek feltételül szabták, hogy Andrásy megválasztása esetén a soproni mandátumáról lemond és a harmadik választás esetén átengedi helyét és szavazóit Klebelsbergnek.

615 *Szózat*, 1922. VI. 7, 2.

616 Hubai, im.: 46.

617 Hubai, im.: 46.

Andrássyék ezt az ajánlatot visszautasították. Ennek ellenére június 5-én olyan szövegű plakátok jelentek meg, amelyet a két párt helyi elnökei írtak alá és felszólították Sopron polgárait, hogy fogjanak össze a szociáldemokraták ellen. Ez azt jelentette, hogy az addig Klebelsbergre szavazókat felszólítják: a második fordulóban szavazzanak Andrássyra.⁶¹⁸

Így nagyon szoros lett a választások eredménye. Meglepetésre azonban e paktum ellenére a szociáldemokrata Hébelt Ede legyőzte Andrássyt. Összesen 10504 szavazatot adtak le: ebből Andrassy kapott 4912, Hébelt pedig 5080-at. Tehát az MSZDP jelöltje 168 szavazattöbbséggel Sopron nemzetgyűlési képviselője lett. Érvénytelenítettek 511 szavazatot.⁶¹⁹

A Világ szerint Andrassy csak 4910, Hébelt viszont 5081 szavazatot kapott, aki így 171 szavazattal győzte le Andrássyt. Az első választási fordulóhoz képest ez azt is jelentette, hogy Hébelt Ede mintegy ezer szavazattal kapott többet, mint akkor. E szavazókat valószínű, hogy a korábban Klebelsbergre szavazókból csábította el. Azok kétharmada azonban Andrássyra szavazott, aki még így is alulmaradt ebben a küzdelemben. Annak ellenére, hogy a Sopronban megjelenő négy újság közül három kormánypárti, egy pedig Andrassy-párti volt. Ezek az újságok az egész választási kampányban egyetlen sornyi helyet sem adtak Hébelt közleményeinek, aki egyébként az egész időszak alatt rendőri felügyelet alatt állt és a programbeszédét sem tarthatta meg.⁶²⁰

Ez a választási eredmény a fővárosban a jobboldali és legitimista körökben nagy megütközést keltett. A Szózatban ezt így interpretálták: „*Sopronban éppen úgy, mint a legtöbb városban a választók összeírását nem végezték gondosan, a választói jogosultságot nem ellenőrizték és ennek folytán ezrivel jutottak be a választói névjegyzékbe olyanok, akik a rendelet értelmében választói jogosultsággal nem bírnának, akik a szociáldemokraták szavazatait szaporították.*”

Wolff Károly pedig, aki a fővárosi Keresztény Egység Táborának vezetője volt, így reagált az MSZDP soproni győzelmére: „*ha nem fogunk össze keresztény polgárok, akkor elveszünk. Most nem meddő közjogi kérdések eldöntéséről, hanem világnézetek harcáról van szó. Nem arról van szó, hogy éljen-e Ottó. Előbb dőljön el a nagy harc: Krisztus győz-e, vagy az Antikrisztus.*”⁶²¹

De térjünk vissza még az első pótválasztások után kialakult helyzethez. Hogyan győzhetett ilyen nagy arányban az EP-árt? Hogyan látta ezt a liberális és demokratikus ellenzék?

A Világ az első pótválasztási eredmények alapján írt vezércikkében rámutatott, hogy a pótválasztások egy részénél a pótválasztás alá került ellenzéki jelölt kevesebb szavazatot kapott, mint az eredeti választáson. Megtörtént az is, – írták – hogy „*az eredeti választáson két programja szerint egymással rokon ellenzéki*

618 *Az Újság*, 1922. VI. 7. 3.

619 *Szózat*, 1922. VI. 8. 3.

620 *Világ*, 1922. VI. 8. 1.

621 *Szózat*, 1922. VI. 8. 4.

jelölt ezerrel-kétezerrel több szavazatra tett szert, mint az egységes párt jelöltje, és most mégis az egységes párt jelöltje győzött ezer vagy kétezer szavazattal.”

Állította, hogy a pótválasztásokon az EP vezeterei nem tárgyilagos érvekkel csökkentették le az ellenzéki szavazók táborát, hanem „*más és erőszakos eszközökkel.*” A pótválasztások első fordulóján – írták – a kormánypárt sok százmilliót költött a kampányra. Mint láttuk ez igaz volt!⁶²² Milyen konkrét választási események bizonyították ezt?

A kiskunhalasi választások

Jellemző eset volt a Kiskunhalason történt választás. Ezt azért is fontos részleteznünk, hogy lássuk milyen következményei voltak Bethlen május közepén tett látogatásának. Mint tudjuk ő kiállt báró Prónay György jelöltsége mellett. Vele szemben elmarasztalta Fodor Lajos Rassay-párti és Dinich Vidor keresztény ellenzéki jelölteket. A látogatása után a hatóságok Fodor Lajost a kampányban akadályozták, még a választási névjegyzéket sem adták ki neki, csak az ajánlási ívek beadása előtt egy nappal. Ennek ellenére a megfelelő számú ajánlást összegyűjtötte. Sőt, a május 28-án megtartott választáson Fodor Lajos 1861 szavazatot, Prónay 1437 és Dinich csak 533 szavazatot kapott. Fodor az abszolút többséget már ekkor azért nem tudta megszerezni, mert a hatóságok Fodor embereit megakadályozták a szavazásban. A pótválasztások előtt a Dinich-párt Schilling polgármesterrel együtt csatlakozott a Rassay-párthoz. Ekkor már Prónay érdekében megmozdult az egész hivatali apparátus. Előbb a *Halasi Értesítőt* igyekeztek rávenni, hogy az egységes párti jelöltet támogassa. Majd, különböző ígéretekkel – itt is – Fodort akarták rávenni, hogy lépjen vissza a jelöltségtől. Mivel ezek nem vezettek eredményre, ezért Fodor titkárát, Rojthy Aurélt, – aki a pártirodát vezette, – kitiltották a városból. A korábban Fodorra szavazó vasutasokat táviratilag áthelyezték. A választás napján pedig a karhatalom elzárta a városba vezető utakat és a Fodor-párti tanyasi szavazók nem tudtak szavazni. Azokat a szavazóközeteket, ahol a Fodor-pártiak voltak többségben, már 12:15-kor bezárták. A Fodor-párt kerületi irodáit a rendőrség bezáratta. A központi iroda előtt pedig rendőrség állt és a pártvezetőséget nem engedték érintkezni a szavazóival. Ezek után a kormánypárti források nem adtak ki olyan jelentést, amelyből kiderült volna a szavazatok száma. Csak azt jelentették, hogy Prónayt 400 szavazati többséggel megválasztották Fodorral szemben. A Világ magánforrásra hivatkozva az írta, hogy amíg az első választáson csak Fodorra 1861 szavazatot adtak le, addig a pótválasztáson az összes szavazatok száma nem érte el az 1600-at.

Az Ujság azt is megírta, hogy elsősorban a halasi zsidókat figyelmeztették nyomtatékosan: ne merjenek Fodor Lajosra szavazni, mert „*különítményeket küldenek a nyakukra.*” Rengeteg kormánypárti kortes volt a városban és „*beverték az el-*

622 *Világ*, 1922. VI. 7, 1.

lenzéki főemberek ablakait.” A pótválasztáskor pedig elzárták az utakat, hogy az ellenzéki választópolgárok ne juthassanak a szavazási helyiségekbe.⁶²³

A Hubai-féle választási atlasz szerint e választókerületben 5084 szavazásra jogosult volt. A pótválasztáson csak 2968-an érvényes szavazatot adtak le, a választópolgárok 58,38%-a. Ez a pótválasztó kerületek közül az egyik legalacsonyabb részvételi arány. Ennek oka pedig a választók megfélemlítése, illetve a választásokon való részvételük megakadályozása volt. Így Prónay 1708 szavazatot kapott. Ez a leszavazottak 57,55 százaléka volt. Fodor Lajosra, – akit Hubai atlasz a 48-as Kiszgazdapárt jelöltjének tekint – 1260-an (42,45%) szavaztak.⁶²⁴

A mezőtúri eset

Még egy példa a pótválasztásokon az ellenzék jelöltjeivel szemben alkalmazott erőszakos módszerekről. A Szózat híre így szól: a mezőtúri választókerületben Rácz János egységes párti jelölt szótöbbséggel győzött Vértes Vilmos István 48-as kiszgazdapárti ellen.⁶²⁵ Vértes Vilmos módosparaszt Nagyatádi hű embere, aki mivel az EP vezetősége nem jelölte, áprilisban volt agrár-demokrata képviselőtársainak egy részével együtt megalakította az ellenzéki 48-as Kiszgazdapártot. Így került szembe Rácz Jánossal. A hatóságok itt is mindent elkövettek az EP hivatalos jelöltje érdekében. Mivel mégis az a veszély állt fent, hogy Vértes Vilmos megnyeri a pótválasztást, ezért annak napjának reggelén ismeretlen személyek elsüllyesztették a Körösön átkelő peresi, fürdosi és csergetyüi kompokat és elszabadították a csónakokat is, hogy a választók ne tudjanak Mezőtúrra menni szavazni. A mezőtúri újságot a választás napján elkobozták, mert támadó cikket közölt a kormánypárt jelöltje ellen. A csendőrség a városba vezető utakon mindenkit igazoltatott, és akiről kiderült, hogy Vértesre akar szavazni, azokat visszazavarták, és azzal ijesztgették őket, hogy a városban gépfegyver várja őket. Szélsőjobboldali elemek jelentek meg a szavazóhelyiségekben és a Vértes-pártiakat inzultálták. Így lett Rácz János a kerület kormánypárti képviselője.⁶²⁶ A mezőtúri választókerületben 9846 választásra jogosultat írtak össze. Ebből 7633-an (77,52%) érvényesen szavaztak. Rácz Jánosra 4351-en (57.00%), Vértes Vilmosra 3282-en (42,56%).⁶²⁷

Rácz János mezőtúri földbirtokos, aki 1910-ben a Tisza-féle Munkapárt képviselője volt. 1920-ban nem lett képviselő. 1921 nyarán – Bethlen javaslatára –

623 *Az Újság*, 1922. VI. 7. 3.

624 Hubai: 46. Itt az is probléma, hogy még egy harmadik, pártunkívüli jelöltet is ide soroltak, ami a pótválasztáson lehetetlen. Ezek az adatok valószínűleg a kunszentmiklósi választókerülethez tartoznak, mert onnan pedig hiányzik a második jelölt.

625 *Szózat*, 1922. VI. 7. 2.

626 *Világ*, 1922. VI. 7. 2.

627 Hubai, im.: 46. Megjegyezzük, hogy a Hubai-féle atlasz Vértes Vilmost pártunkívülinek tekinti, amit a sajtó adatai nem igazolnak.

mégis az Országos Földbirtokrendező Bíróság elnöke lett. Ott a földbirtokosok érdekeit védte. Ezért a törvény végrehajtása csak igen lassan haladt.

A nagylétai választókerületben történt

Érdemes még megnézni, mit tudott produkálni a helyi közigazgatás egy volt kisgazdapárti képviselővel, aki a Kisgazdapárt liberális- agrár-demokrata szárnyához tartozott, azon belül is a liberális csoporthoz. Orbók Attila, – aki egyébként Erdélyből, Székelyföldről származott és újságíró volt – mint már említettük, nem lett az EP jelöltje. Ezért Debrecen III. választókerületében és a Bihar megyei Nagylétán indult független jelöltként. Szerinte az ottani EP és a közigazgatás május 21-étől lépett fel vele szemben törvénytörő módon. A nagylétai főszolgabíró akkor nem engedélyezte, hogy Újlétán elmondja a programbeszédét. A következő napokban már a csendőrök is akcióba léptek: házról-házra jártak és megfenyegették az embereket, hogy aki Orbókra szavaz, annak súlyos következményei lesznek. Bagaméren a csendőrök megtiltották a plakátjainak a kiragasztását. Az iparosokat behívták a főszolgabírói hivatalba, az iparendélyüket bevonták és figyelmeztették őket, csak akkor kapják vissza, ha Fráter Pálra az Egységes Párt jelöltjére szavaznak. A gazdaktól elkobozták a vadászfegyverüket, a földbirtokosok intézőihez fináncok mentek és a kormánypárt jelöltje érdekében presszionálták őket. A május 28-i választás napján 17 órakor a két kormánypárti jelölttel szemben abszolút többséggel vezetett, amikor katonaság eltávolította a még sorban álló több száz szavazóját a piactérről, hogy ne szavazhassanak. Ezután már csak azt engedték szavazni, akik a kormánypártra akartak szavazni. Orbókot pedig a csendőrök nem engedték kijönni az egyik kereskedő lakásából. Majd felszólították, hogy vagy a lakására internálják, vagy elhagyja a választókerületet. Ő az utóbbit választotta, mire a csendőrök kikísérték a falu szélére és onnan lovaskocsival ment Debrecenbe. Az EP helyi kortesei még ezután is gyűjtötték a szavazókat. Pulya Jánost kétszer verték meg a csendőrök. Először, mert nem akart Fráterre szavazni, másodszor, mert a verés ellenére Orbókra szavazott. Justyák Bélának a fejét hasították fel, Kovács Bálintot pedig véresre pofozták.⁶²⁸ Így született meg az első forduló választási eredménye: A nagylétai választókerületben 3603 választót írtak össze. Közülük az első fordulóban 2801 fő szavazott, tehát a 77,74%-a a szavazóknak. 1273-an (45,45%) Fráterre az EP hivatalos jelöltjére. A nem hivatalos jelöltre 368 (13,78%) fő szavazott. Ezt a két eredményt összeadva tehát az EP-re összesen 1659-en (59,23%) szavaztak. Orbókra pedig 1142-en (40,77%) szavazott.⁶²⁹ Ez azt jelenti, hogy ha Orbók minden állítása igaz, akkor is nagyon nehéznek látszott megnyerni a második fordulót.

628 *Világ*, 1922. VI. 2, 2.

629 Hubai im.: 41.

Orbók – saját elmondása szerint – csak május 31-én térhetett vissza a választókerületbe. Létay Ernő már megválasztott biharnagybajomi liberális képviselőt azonban nem engedték be a választókerületbe. Június 2-án pedig Kókadon egy Dávid nevű csendőr tiszthelyettes közölte Orbókkal, nem tartózkodhat a községben. Ugyanez a csendőr Czóbel Ignácné hatgyermekes hadiözvegy kocsmáját azonnal becsukatta, amikor oda Orbók bement. Álmosdon a csendőrök a zsidó imaházból vitték el két hívét. Június 4-én már bárkivel találkozott az utcán, azokat a csendőrségre idézték és megfélemlítették. Ekkor már saját hívei kérték, hogy hagyja el a választókerületét. Orbók szerint a kormánypárt a szesztilalmat is súlyosan megsértette azzal, hogy május 27-én éjjel Nagylétán a kocsmákban és az Ipartestületben nagy ivászatot rendeztek.⁶³⁰

Orbók állításait az EP egyik helyi vezetője Irsay J. István, – akit ő név szerint is említett a nyilatkozatában – próbálta cáfolni a Szózatban. Abban Kepich Aladárnak nevezte, valószínűleg zsidó származására célozva. Orbók állításainak fontosabb részét azonban nem tudta cáfolni. Legkomolyabb állítása volt, hogy Orbók kortesei a Himnusz dallamára írtak egy kortesnótát Fráter Pál ellen. Ezzel a Szózat szerint a Himnuszt gyalázták meg.⁶³¹

Ezt az esetet azért mutattuk be, mert az ilyen választási visszaélések, a közigazgatási tisztviselők és a csendőrség ehhez hasonló törvénytelenégei máshol is előfordultak az ellenzéki képviselőjelöltekkel szemben.

E törvénytörtő választási kampányban nem csoda, hogy a következő eredmények születtek: e választókerületben 3603 választásra jogosult élt. Közülük a pótválasztáson csak 2214 érvényes szavazatot adtak le. Ez a választásra jogosultaknak csupán a 61,45 százaléka volt. Ez a pótválasztáson az egyik legkevesebb szavazati arány volt. Ennél már csak a fentebb tárgyalt kiskunhalasi volt rosszabb! Fráter Györgyre 1468-an (66,31%) szavaztak. Orbók Attilára 746-an (33,69%) szavaztak.⁶³² Ez azt jelenti, hogy a pótválasztáson még az első fordulóban rá szavazók sem jutottak el a szavazóurnáig. Valószínűleg, mert megfélemlítették, vagy megakadályozták őket a szavazásban.

Értékelések

Az első pótválasztások eredményinek ismeretében a Világ úgy látta, hogy a választások kormánypárti vezetői „*kimeríthetetlen ötletességgel újabb és újabb akadályokat és árkokat vontak az ellenzéki agitáció szabadsága elé...*” Így – írta – „*csak pusztá tévedésből (...) juthatott be két ellenzéki jelölt.*” Holott – szerintük – „*az ellenzéki pártok a legtöbb kerületben a győzelem biztos reményével, (...) vették fel a harcot.*” A választók ezrei azonban nem szavazhattak le a „*pótválasztásoknál az ellenzék jelöltjeire.*”

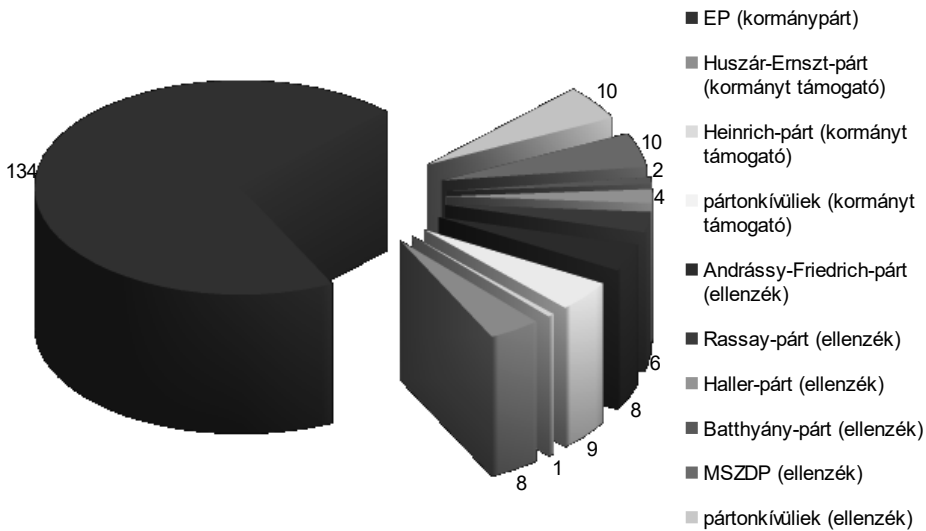
630 *Az Ujság*, 1922. VI. 7. 3.

631 *Szózat*, 1922. VI. 9. 4.

632 Hubai, im.: 46.

Elsősorban azért, – írták – mert e választókerületek ellenzéki képviselőjelöltjei nem tarthattak gyűléseket, de a meggyőzés más fegyvereivel sem lehetett megközelíteni a választókat. Ezzel, vagyis a pótválasztásokon elkövetett hatósági terrorral magyarázták, hogy az első pótválasztáson, a nyíltan szavazó választókerületekben nem nyert egyetlen Rassay-párti jelölt sem. És nem jutott mandátumhoz az MSZDP egyetlen képviselőjelöltje sem. Mindez azért történhetett meg, – írták – mert erre parancsot kapott az egész közigazgatási apparátus.⁶³³ Ebben, – mint láttuk – lényegében igazuk volt!

A június 5-én lebonyolított első pótválasztások után a következő volt a választások összesített eredménye:

Pótválasztás lesz 16 választókerületben az egységes-párti és ellenzéki között és 5 kerületben csak ellenzékiek között. Ekkor még ismeretlen volt az eredmény a budapesti, a soproni és a tarpai választókerületben. Ami összesen 32 mandátumot jelentett.⁶³⁴

Mindezek ismeretében június 7-én jelent meg a *Szózat*-ban Zsilinszky Endre: *Győzelem* c. vezércikke. Mint láttuk, ő is csak nagy kormányzati pénzekkel és törvénytelen hatósági eszközök igénybevételével tudta legyőzni ellenjelöltjét, az agrársocialista Mezőfit. A választások még nincsenek befejezve, – írta – de a „győzelmet Bethlen István és az egységes párt már elkönnyelheti, (...) mert megvan az abszolút többsége.”

633 *Világ*, 1922. VI. 9, 1.

634 *Szózat*, 1922. VI. 7, 2.

Minden morális megfontolás nélkül állította: „Nagy lelki nyugalommal néztük a választások lefolyását, mert biztosak voltunk benne, hogy annak az eszmének, amelyet az egységes párt képvisel, annak a vezéri képességnek, amely Bethlen Istvánban egyre szuggesztivebb erővel bontakozik ki, annak a nagy magyar eleven erőnek, mely az egységes pártban tömörült, meg kell szereznie a győzelmet.”

Az adatokból az új magyar törvényhozás kontúrjait három pontban foglalta össze: 1. A „puccsista legitimizmus teljesen és véglegesen megbukott,” mert a „mai alkotmányos rend teljes felborítására készültek.” 2. Szerinte az MSZDP előretérése főleg a demokrata, valójában a „szélső kapitalista s majdnem egészen zsidó radikális-liberális frakcióval szemben” történt. A „jövendő gazdasági kialakulása, – írta – az agrárius átértékelődés és egy antiliberális gazdasági rendszernek állandósulása szempontjából a szociáldemokraták előnyomulása elsősorban a gazdasági liberalizmusnak a veresége.” E megállapításnak van igazságtartalma. Mint láttuk a liberális sajtó is a liberális pártok nagyobb győzelmét várta.

Zsilinszky szerint a szociáldemokratáknak mindenekelőtt „magyaroknak kell” lenni. Nem folytathatják azt az „egész világon páratlanul álló, szinte tőkebarát színezetű szocializmust, amelyet csináltak zsidó vezérek vezetése alatt régebben, egészen magukévá tévén a Jászi-féle radikalizmusnak szélsően liberális és mindig csak a birtokos osztályt s a történelmi rétegeket gyalázó és üldöző tanait. A radikális liberalizmus és a liberális kapitalizmus csatát veszített csakúgy, és csakolyan teljesen, mint a puccszozó legitimisták.” E gondolatok jól foglalták össze az I. világháború után az országban megerősödött antiliberális tendenciákat. Ugyanakkor szerzőjük antiszemizmusa és etatizmusa is egyértelmű.

A harmadik fontos tényezőnek az új nemzetgyűlésben Zsilinszky „az erős nemzeti gondolatnak és az agrárgondolatnak hatalmas” előrenyomulását látta. „A magyar lelkiismeret lassan ébred,” – írta a cikke végén – de abban biztos volt, hogy azt már „elaltatni többé nem lehet soha.”⁶³⁵

E cikk tükrözi szerzőjének jó ítélőképességét, de egyoldalú, fajvédő hitét, romantikus, antikapitalista nézeteit és elfogultságait is.

A június 5-én lezajlott pótválasztások eredményeinek ismerete után a liberális ellenzéki újságírók már elismerték az EP nagy győzelmét. Ugyanakkor állították: annak hibrid jellege miatt és mert, „csak egész különös eszközökkel szerezhette meg a többséget” valószínűleg ugyanúgy nem fogja megérni az új választásokat, mint ahogy az első nemzetgyűlés két többségi pártja is szétfoszlott 1921-ben. E pártot „természeténél fogva átmeneti” jelenségnek minősítették, mert, – mint írták – „nincsenek meg a természetes gazdasági és szociális alapjai.”

Úgy vélték, hogy magyar fejlődéshez a legközelebb a dél-német államok vannak és ezért annak pártstruktúrájának mintájára nálunk is a következő négy nagy párt fog kialakulni: Lesz az MSZDP, amely „gyökeret fog ereszteni egyes mezőgazdasági vidékeken is.” Lesz a keresztényszocialista párt, amely elsősorban a

635 Szózat, 1922. VI. 7, 1.

városokra támaszkodik, de szintén lesznek támogatói vidéken. Lesz egy kisgazdapárt, vagy egy parasztszövetség, amely maga mögé sorakoztatja a parasztság zömét. És lesz egy polgári liberális párt, amely a társadalmi bázisától jövő nyomásnak engedve „*egységbe tömörül majd, és lemond a frakciókra tagozódás drága fényűzéséről.*” Ezért az országot koalíciók fogják kormányozni.

Ezen az alapon a liberális elemzők – saját vágyaik és érdekeik rabjaként – az EP-ét anakronizmusnak minősítették. Ezért azt állították, hogy e párt „*epizód lesz csak a magyar politikai fejlődés útján, és ez a fejlődés a négy párt rendszeréhez fog vinni, négy természetes gazdasági és szociális alapokból kisarjazott párthoz, amely majd különféle kombinációkban fogja kormányozni Magyarországot.*” Ehhez persze hozzátették: majd csak az általános és titkos választások bevezetése esetén!⁶³⁶

Ez is mutatja, hogy a liberális ellenzék milyen nehezen tudta elfogadni az EP nagy győzelmét, amelyet persze a nyílt szavazás bevezetésével és a kormányt támogató hatóságok bevetésével és sok-sok törvénytelen választási visszaéléssel tudtak csak elérni. E választási eredmények birtokában június 7-én este minisztertanácsot tartottak, ahol Klébelsberg belügyminiszter beszámolt a választások addigi eredményeiről. E minisztertanácsi értekezletről nem adtak ki hivatalos jelentést, ezért annak részleteiről nem tudunk beszámolni. A minisztertanácsi jegyzőkönyvekben viszont nincs ilyen anyag. Valószínűleg nem készül jegyzőkönyv.

A sajtó arról értesült, hogy a kormány tagjai „*megelégedéssel vették tudomásul a belügyminiszter jelentését.*” E hírhez a Világ epésen hozzátette: a belügyminiszter valószínűleg nem emelte ki a titkos választások eredményét és annak jelentőségét, hogy mint belügyminiszter, a „*közigazgatási hatóságok legfőbb ura és irányítója, nem tudott magának mandátumot szerezni.*”

Azt is megírta, hogy nem lehetett teljes az öröme Tomcsányi igazságügyi- és Bernolák népjóléti minisztereknek sem, mert ők sem lettek a kormánypárt megválasztott képviselői. A lap azt is jól valószínűsítette, hogy a beszámoló alatt Vass kultuszminiszter és Hegyeshalmy kereskedelmi miniszter is ideges lehetett, akiknek mandátuma a 11-én megtartandó második pótválasztások eredményeitől függött.

Június 7-én összeült az ellenzéki pártok képviselőiből még április elején alakult Jog- és Szabadságvédő Pártközi Bizottság is. Az ülésen Apponyi elnökölt. Ott voltak még: Ugron Gábor, Beniczky Ödön, Rassay Károly, Polónyi Dezső, Szilágyi Lajos, Kutkafalvy Miklós és Huszár Elemér. Az ülésen először a székelyhidi, a kápolnai, a zurányi és a nagyfüredi választókerületekben előfordult választási visszaéléseket tárgyalták meg. Bemutattak egy röplapot, amelyet Magyaróvárott az ÉME terjesztett Giesswein Sándor ellen, akit „*nemzetközi szociáldemokratának*” neveztek a röplapon, és durva hangon támadták személyét is.

Ismertettek egy olyan jegyzőkönyvet is, amelyben kb. 110 MÁV altiszt igazolta, hogy Juhász Lajos győrszentiváni MÁV állomásfőnök figyelmeztette őket arra

636 Világ, 1922. VI. 8. 2.

a parancsra, hogy „mindenkinek kötelessége az egységes párti jelöltre szavazni. (A győrszentiváni választókerületben Sokorópátkai Szabó István az EP egyik alelnöke, parasztpolitikus volt a jelölt.)

A Jogvédő Bizottság értekezletéről kiadott állásfoglalása kimondta: „*a megsértett jogrendet minden törvényes eszközzel, tehát úgy a petíció beadásával, mint a bünvádi eljárások folyamatba tételével helyreállítani, (...) állampolgári kötelesség.*” Ezt segítő leírták, hogyan lehet a kisebbségben maradt volt képviselőjelölteknek e petíciókat szakszerűen megírni.⁶³⁷

A Jogvédő Iroda értekezletére meghívták az MSZDP vezetőit is, ők azonban valami miatt nem vettek részt azon. Ezt a másnapi Szózat meg is írta, abban reménykedve, hogy ez azt jelezte: az MSZDP nem híve a további ellenzéki együttműködésnek. Úgy látszik, hogy a szociáldemokraták a maguk „*külön útján fognak járni és reméljük, hogy ez az út a megfontolt komoly és céltudatos építőmunka felé vezet.*”⁶³⁸

A MÁSODIK PÓTVÁLASZTÁS

(The second by-election)

Június 11-én vasárnap 23, többségében dunántúli választókerületben tartották meg a pótválasztásokat. Ezekből csak a balatonfürediben álltak egységes párti jelöltek egymással szemben: Héjj Imre és Cséry Ernő. Ott az előző napok kampánya következtében a harc úgy kiéleződött, hogy egy antiszemita zavargásban tisztázatlan körülmények között a két korteskedő csoport közötti lövöldözésben meghalt a Héjj-párt egyik fiatal vezetője és testvére is megsebesült. Ezen kívül az EP képviselőjelöltjei még 7 választókerületben küzdöttek a mandátumért: Báró Korányi Frigyes Komáromban Deák Lajos szociáldemokratával, Hajós Kálmán Zalabaksán Sztankovszky Imre pártonkívülivel, Marschall Ferenc Jánoshalmán Fenyő Miksa Rassay-pártival, Sokorópátkai Szabó István Győrszentmártonban Szmrecsányi György Andrassy-pártival, Szijj Bálint Nagyigimádon Gerencsér István Haller-pártival, Rupprecht Olivér Csepregen Haller József Haller-pártival és Iklódy-Szabó János Nagyvázsonyban Zsigmond Gyula Rassay-pártival mérköztek. Ezek az egységes párti képviselőjelöltek a Szózat szerint „*valamennyien a siker biztos reményében veszik fel a küzdelmet.*”

A kormányt támogató pártok tagjai közül – mint már láttuk – Hegyeshalmy Lajos Huszár-párti Győr I. választókerületében Németh Károly Heinrich-párti jelölttel, Győr II. választókerületében Boros Alánnal szemben Miakits Ferenc szociáldemokrata jelölt küzdött, Szombathelyen pedig gr. Cziráky József Andrassy-párti jelölttel mérköztek. Vass József kultuszminiszter, (Huszár-párti) Vasvárott Haller Istvánal, (Haller-párti) került szembe. Turi Béla Huszár-párti, Lakó Imre

637 *Világ*, 1922. VI. 8. 2.

638 *Szózat*, 1922. VI. 8. 3.

Rassay-párti jelölttel Alsólendván jutott pótválasztásba. Németh Vince (Huszár-párti) Somorján Fórika János Andrassy-pártival mérkőzött.

Kormányt támogató pártonkívüli programmal küzdött a mandátumért dr. Farkas Tibor egyetemi magántanár is, akinek Zalaegerszezen Briglevics Károly Rassay-párti, a polgári demokratikus forradalom volt megyei kormánybiztosa volt az ellenjelöltje.

A kormányt támogatta Oberhammer Antal, aki Pécs I. választókerületében Hammerli Imre Rassay-pártival mérkőzött. Miskolc I. választókerületében Szentpály István volt polgármester (Heinrich-párti) Huska Vilmos demokrata ellenjelölttel mérkőzött. Sopronlővőn Eötvös Lajos kormánytámogató pártonkívüli gr. Zichy János (Zichy-párti), Sopron környékén pedig Östör József, szintén kormánypárti jelölt, Blasek Vilmos (Andrassy-párti) jelölttel küzdött.

Ellenzéki jelöltek álltak egymással szemben a következő kerületekben: Győr II. választókerületében, ahol Boros Alán (Haller-párti) és Miakits Ferenc (MSZDP), Székesfehérvárott, ahol gr. Károlyi József (ptkv.) és Süttő József (MSZDP), Óriszentpéteren, ahol Markó István (Andrassy-párti) és Beck Lajos (Rassay-párti), Devecserben, ahol Tauffer Gábor (Andrassy-párti) és Rupert Rezső (Rassay-párti), Celldömölkön, ahol Mohácsi Lajos (Herczeg-párti) és gr. Cziráky György (Andrassy-párti) álltak egymással szemben. Ezen utóbbiak közül gr. Károlyi Józsefet és Boros Alánt az EP is támogatta. Az MSZDP jelöltjei ellen az EP helyi szervezetei minden polgári párttal hajlandók voltak összefogni. Ez történt Komáromban is.⁶³⁹

A szociáldemokraták elleni polgári összefogas lényegét és módszerét jól mutatja, a győri polgári pártok együttes választási felhívása: „*A vörös rém újból felütötte a fejét. A forradalmi szociáldemokrácia jelvényei újra megjelentek az utcán. Az 1918. októberi és 1919. márciusi jelenségek elő-tünetei hullámoztak végig Győr utcáin. A széthúzás, a terror, az emberek vaksága sok szavazatot juttatott nekik és ettől vérszemet kapva újra maguknak akarják lefoglalni az utcát, már előre hangosan hirdetik győzelmüket. Győr II. kerületének a hazához hű polgárai és munkásai: akarjátok-e újra a proletárdiktatúrát fehér pénzzel, koplalással, akasztófával, vagy akartok-e békés fejlődést? (...) Győznünk kell és győzni fogunk, nem felejtettük még el a Kun Bélákat és Szamuelyket!*”⁶⁴⁰ Ez az alaptalan és uszító hangnem – mint látni fogjuk – megette a hatását.

Ugyanakkor – mint már láttuk a dombóvári példát – a kormány az Andrassy-párti jelöltek legyőzése érdekében szerette volna elérni az MSZDP vezetésénél, hogy a helyi szociáldemokrata szervezetek – ahol nem volt MSZDP jelölt – az EP jelöltjeire szavazzanak. Az EP kampánystábja és Bethlen a második pótválasztáson is sok törvénytelenséget és atrocitást követett el az ellenzéki jelöltekkel és a választópolgárokkal szemben. Nézzünk néhány jellemző példát.

639 *Szózat*, 1922. VI. 11, 3.

640 *Szózat*, 1922. VI. 10, 3.

Fenyő Miksa visszaléptetése

Az EP és az azt támogató közigazgatás, illetve csendőrség ennél a pótválasztásnál is kíméletlen volt a Rassay-párti jelöltekkel szemben is. Különösen a jánoshalmi választókerületben fellépő Fenyő Miksa kortesei ellen léptek fel nagy erővel.

Ennek egyrészt az volt az oka, hogy a 48-as Kisgazda- Földműves- és Polgári Párt helyi szervezete betartotta korábbi ígérését: június 6-án megjelent röplapján Kiss Antal, – aki, mint láttuk e párt jelöltje volt – felszólította a választóit, hogy a „*pótválasztáson a testvérpárt jelöltjét, dr. Fenyő Miksát szavazatunkkal támogassuk.*”⁶⁴¹ Másrészt mindenképpen meg akarták buktatni Fenyőt és Marschallt mandátumhoz juttatni. Ezért az elrendelt népgyűlési tilalmat a kormánypárti jelölt semmibe vette, a választók etetése-itatása általános volt. A hercegi uradalomban dolgozó gazdasági cselédek a kedvezmények megvonásával és elbocsátással fenyegették meg, ha Fenyőre szavaznak. A választási elnök, Draskovics Jenő, a Buoncompagni hercegi uradalom intézője pedig kijelentette: Marschall támogatására ébredő magyarokat fog Jánoshalmára hozatni. A Fenyő-párt vezető embereit letartóztatták és átkísérték Szekszárdra.

A törvénytelen hatósági fellépések következő jele volt, hogy június 7-én Hegyemegi Kiss Pált, – aki már Debrecen megválasztott képviselője volt – és Fenyő támogatására utazott Jánoshalmára, az állomáson csendőrök várták. Nem engedték a vonatból kiszállni és arra kényszerítették, hogy tovább utazzon Baja felé. Tették ezt akkor, amikor a Marschall támogatására már több kormánypárti képviselő volt a választókerületben. Ez ellen a módszer ellen Rassay a belügyminiszternél tiltakozott, aki az ügy kivizsgálását ígerte.⁶⁴²

A liberális sajtó szerint, Hegyemegit azért nem eresztették be a választókerületbe, mert a kormánypárt vezetői nem akarták, hogy tudomást szerezhessen „*bizonyos Jánoshalmán történő dolgokról.*” A Hegyemegi fogadására az állomásra kiment Fenyő emberére például ráfogták: szidta a csendőrséget, ezért letartóztatták. Fenyő másik jánoshalmi bizalmi emberét, Csiszár András cséplőgép tulajdonost, – mivel a közigazgatási vezetők figyelmeztetése ellenére is kirtartott Fenyő mellett – bevitték a csendőrségre, ahol megverték és a főbíró rendőri felügyelet alá helyeztette. Ugyanakkor Mélykúton letartóztatták a helyi Fenyő-párt három vezetőségi tagját.

Fenyő a belügyminiszterhez fordult, emberei szabadon bocsájtását kérte. Klebelsberg telefonon érdeklődött a főispántól, aki 9-i táviratában jelentette: „*Szűcs Ferenc, Király Kálmán és Kiss Péter mélykúti lakosok (..) több rendbeli izgatás és életveszélyes fenyegetések miatt vannak letartóztatva, – a nyomozást a csendőrség ma fejezi be – további eljárás az ügyesség döntésétől függ.*”

A 9-én a BM-ből hozzá érkezett táviratra azt is jelentette a főispán, hogy Csiszár András letartóztatva nem volt, – jelenleg is szabadon van, ellene eljárás folyamatban

641 MOL K 149. BM 1922. 120 cs. 10 tétel. Bács-Kiskun vm. 28.

642 *Világ*, 1922. VI. 8, 3.

nincs – azonban „nevezett rendőri felügyelet alatt álló személy.” Ez azt jelentette, hogy Csiszárral megtörtént, amit Fenyő állított. A főispán még ugyanebben a táviratban jelentette, hogy Kothencz Ferenc ugyanazért van letartóztatva, a nyomozást szintén aznap fejezték be. Azt is előre jelezte, hogy Fenyő neki tett panasza szerint sógorát „*Schoenffer József mélykúti lakost a csendőrség letartóztatta.*” Erről az ügyről a vármegyei csendőrparancsnokság azt jelentette a főispánnak, hogy a nevezett személy „*8-án a vonaton elkövetett izgatás miatt lett letartóztatva.*” Kihallgatása után szabadon bocsátották, de „*izgatásért az ügyészség feljelentette.*”⁶⁴³

E főispáni jelentés azt bizonyítja, hogy a liberális sajtó és a Fenyő által elmondott panaszok igazak voltak. Hiszen a főispán nem cáfolta Fenyő embereinek letartóztatását és az őket ért fizikai bántalmazásokat. Itt tartottak az események június 9-én, két nappal a pótválasztások előtt.

A választások előtti napokban pedig Jánoshalmán és Borotán a botozások is napirenden voltak. Június 9-én Jánoshalmán váratlanul kiszállt a járási pénzügyi bizottság és a korábban Fenyőre szavazó kereskedőktől és iparosoktól „*forgalmi adóellenőrzés címén*” elvitték a pénztárkönyveiket. Persze megsúgták nekik: akik 11-én majd Marschallra szavaznak, azok másnap már visszakapják azokat. Fenyő ebben az ügyben is panasszal élt Kállay pénzügyminiszternél, aki azonnal intézkedett is, de azt a választások előtt már végrehajtani nem lehetett. 10-én pedig Fenyő jánoshalmi embereiből már több mint 10 főt beidéztek, azon a címen, hogy jugoszláv dinár és dollárosztogatással megvesztegették a választókat.

Ugyanakkor Fenyő jánoshalmi emberei táviratozták Pestre: kidobolták, hogy a pótválasztások napján az EP szavazói a községházán, az óvoda és az iskola udvarán gyülekezzenek, a Fenyő-pártiak pedig az e helyiségek előtti tereken. Ezzel együtt kihirdették: az utcákon csoportosulni tilos. Megírták, hogy Marschall titkára veri a Fenyő-párt elfogott embereit.⁶⁴⁴

Az ellenzéki sajtóban megjelent hírekkel szemben a kormánypárti Magyar Országos Tudósító (továbbiakban: MOT) a következő jelentést kapta Jánoshalmáról: a június elsején megtartott első választáskor 800 mélykúti Marschall-választó közül csak 280 mert leszavazni, mert a felizgatott tömeg az EP híveit házaik felgyűjtásával fenyegette meg. A párt jánoshalmi titkárát botokkal kergették meg.

A csendőrség elfogott öt embert, – írta a MOT közleménye – akik „*konyhakésszel és revolverkkel voltak fölfegyverkezve.*” Állította, hogy feketelistájukon a jánoshalmi EP vezetői szerepeltek, akiket „*el akarnak tenni a láb alól.*” Ezek az elemek – írta – az egész választókerületben oly „*nagyfokú terrort fejtenek ki, hogy az egységes pártiak kénytelenek minduntalan a hatóság védelmét kérni.*”

A Fenyő-pártiak azzal izgatnak, – írta – hogy újra bevezetik a rekvirálásokat és állami robotmunkára kell majd menni a férfiaknak. Azt is állították, hogy az

643 MOL K 149. BM 1922. 120 cs. 10. tétel. Bács-Kiskun vm. 14.

644 *Világ*, 1922. VI. 9. 2.

egész választókerületet „előzönlötte mindenféle gyanús kommunista és rovott múltú egyén, akik mind a szegényebb sorsúakat izgatják” az urak ellen. Ezt Nagy Pál is megteszi, mert az EP-ét „úri pártnak nevezik.” Fenyő kortesei nagyon sok szavazót pénzzel vesznek meg. A sörgyárosok megüzenték a kocsmárosoknak, hogy Fenyőre szavazzanak, mert különben nem kapnak sört.

Ezeket az egyoldalúan eltorzított híreket, – amelyeket valószínűleg a helyi hatóságok produkáltak, éppen az általuk elkövetett választási visszaélések leplezésére, – a június 9-i Szózat már ezzel a címmel adta közre: „Fenyő Miksa pártja kommunista jellegű izgatást űz Jánoshalmán.”⁶⁴⁵

Fenyő a választások után így látta a pótválasztás előtti helyzetét: Mélykúton a többség „mellém állt, Jánoshalmán pedig az én táboromba sorakoztak az összes kisebb gazdák és az egész földműves-szegénység.” Szerinte az első fordulóban kibukott Kiss Antal 48-as kisgazdapárti jelölt szavazóival, „körülbelül nyolcszáz szavazattöbbséggel kellett volna győzőm.” Elismerete: emberei az egyik este megkergettek egy kormánypárti kortest. Azután két bizalmi emberét, akikkel azon az estén együtt volt, és bizonyította alibijüket, gyilkosság vádjával letartóztatták. Más kortesét zsarolás címén vették őrizetbe. „Az egész utolsó hét már nem választási küzdelem volt, – mondta – hanem elkeseredett kilincselés az elfogott emberek kiszabadítása érdekében.” Beszélt a miniszterelnökkel, a belügyminiszterrel, az országos főkapitánnyal, a bajai főispánnal. „Mindez nem használt semmit – mondta – sőt ellenkezőleg, a kormánypárti klikkeket még erősebb atrocitásokra” készítette.

Fenyő választások utáni nyilatkozata szerint a „csendőrség, a katonaság, a dektívek és a kirendelt ébredő csoportok valóságos harci fronttá változtatták át” a választókerületet. Már akkor felvetődött benne: szabad-e neki annyira akarnia a mandátumot, hogy azért „mások biztonságát, testi épségét, családi boldogságát kockára” tegye? 10-én, amikor segítségére a választókerületbe érkezett Rassay Károly, Drozdy Győző és Létay Ernő, – már megválasztott ellenzéki képviselők, – és őket „a csendőrség szuronyos kordonnal körülvette” és eltávolította a választókerületből, és látta, hogy így az atrocitásokról nem lesz, aki hitelesen beszámoljon a nyilvánosságnak, akkor megírta a visszalépő levelét s elküldte Rác Károly járásbíróhoz. Fenyő szerint ő volt az egyedüli, aki a helyi hivatalos közegek közül korektül viselkedett vele szemben.⁶⁴⁶

A jánoshalmi „győzelem.” c. írásban Fenyő azt nyilatkozta, hogy az első forduló után, – amikor kiderült, hogy az őt támogató 48-as Kisgazdapárttal együtt jelentős többségük van – a kormánypárt részéről azonnal megindult a „leghallatlanabb terror.” Mélykúton pártja vezető embereit lefogták és minden kísérlete a hatóságoknál és a kormánynál, hogy őket kiszabadítsa, hiábavaló volt. Akikkel találkozott azokat beidézték és megfenyegették. Jánoshalmán pedig először a pártja elnökét idézték be és helyezték rendőri felügyelet alá, arra hivatkozva, hogy

645 Szózat, 1922. VI. 9, 4.

646 Az Ujság, 1922. VI. 13, 3-4.

volt vörös katonákkal cimborál. Amikor a fenyegetések ellenére is kitartott Fenyő mellett, akkor a csendőrségen félig süketre pofozták. Június 10-én már tízesével idézték be a korábban Fenyőre szavazókat. Ezért azon hívei, akiknek volt tanyájuk menekülve hagyták el Jánoshalmát. Akik nem tudták elhagyni Jánoshalmát, azok kénytelenek voltak meghallgatni a „*legkülönbözőbb terrorisztikus üzeneteket.*” Egyrészt a csendőrségtől, másrészt az oda küldött ébredőktől, és a detektívektől is. 10-én délután bizalmasan közölték Fenyővel, hogy a másnapi választáson az ébredők provokálni fogják a választóit. Ha azok az izgatott hangulatban válaszolni próbálnak a „*csendőrség fegyveres erővel fog közbelépni, mert a kerület a „csendőrség és a katonaság által meg volt szállva.*”

Rassay, Drozdy és Létay eltávolítása után, mivel nem akarta kitenni a választóit a másnapi választás „*könnyen véressé válható esetlegességeinek,*” megírta visszalépő levelét és elhagyta a választókerületet.⁶⁴⁷

A Világban megjelent Fenyő nyilatkozatról a belügyminiszter kérte a bajai főispánt, hogy „*haladéktalanul tegyen jelentést.*” Ebben a jánoshalmi járás főszolgabírója 3 oldalas kézzel írt jelentésében cáfolta az abban írt állításokat. Elismerte ugyan, hogy június 9-én, amikor Rassayt, Drozdyt és Hegymegit a csendőrség szuronyok feltűzésével kiutasították a választókerületből. Ezt azért tették, – írta – mert e politikusok megjelenése „*közbiztonsági szempontból nem kívánatos. Itt ugyanis nagyon sok a volt kommunista, akik most is titokban izgatnak, és a népet bolondítják.*” Cinikusan megjegyezte: „*Ami az ébredőkről és a csendőrökről szól, csak Fenyő Miksa fantáziájának szüleménye. Azt nem írhatta, hogy biztosan megbukott volna, mert a Kiss-féle választók nem akartak zsidóra szavazni, hanem átmentek az egységes pártba.*” Mindezt persze június 16-án írta meg a belügyminiszternek.⁶⁴⁸ A főszolgabírói levél a közigazgatási vezetők cinizmusa mellett megmutatja a hivatalnoki kar antiszemitizmusát is. Bár lehetséges, hogy az ellenzéki Kisgazdapárt szavazóinak egy részét az EP vissza tudta hódítani.

Fenyő visszalépéséről – a választási eredmények bejelentése után – a Szózat azt írta: Fenyő nyílt levele „*általános derűtséget keltett.*” Az EP hívei körében, – tehetjük mi hozzá. A jól értesült Szózat azt is megírta, amit a fajvédők és a kormányzat Fenyő fő bűnének tekintett: „*Fenyő Miksáról egyébként köztudomású, hogy egyik megalapítója a bécsi emigránsok Jövő című lapjának, mely a magyarok gyalázásával és denuncálásával tette magát hírhedtté.*”⁶⁴⁹

Mindez nem volt elég. A Szózat másnapi száma még közölte a „*Jánoshalmán nem történt hatósági visszaélés*” c. cikkben a jánoshalmi EP IB-nak tiltakozását, amely a liberális lapokban megjelent cikkeket és nyilatkozatokat tendenciózusnak nevezte. Azokkal szemben azt állította, hogy a képviselők „*szorosabb értelemben vett letartóztatásáról szó sem volt.* Csupán az történt, hogy a helyi csendőrparancsnok a felizgatott néptömegekre való hivatkozással figyelmeztette a képviselőket, amennyiben nem

647 *Világ*, 1922. VI. 13. 2.

648 MOL K 149. BM 1922. 120 cs. 10. tétel Bács-Kiskun vm. 17.

649 *Szózat*, 1922. VI. 13. 3.

tudják megígérni, hogy csak a legszükségesebb területre lokalizálják a mozgásukat, testi épségükért a felelősséget nem vállalják, és ezért tanácsolták nekik, hogy távozzanak a kerületből. A Mélykúton letartóztatott öt emberből hárman életveszélyesen megfenyegették az ottani hitelszövetkezet vezetőjét, a másik két személy pedig jómódú parasztokat fenyegetett meg azzal, hogy ha az Egységes Párt jelöltjére szavaznak, akkor házaikat felgyújtják. E nyilatkozat tagadta azt, hogy a közigazgatás pressziót gyakorolt volna. Egyetlen népgyűlést és plakátot nem tiltottak be, pedig azokon a „legféltelenebb izgatás folyt a fennálló állami és társadalmi rend ellen.”⁶⁵⁰ E nyilatkozatra Rassay azt mondta, hogy a csendőrség őket a „legbrutálisabb módon” utasította ki a jánoshalmi kerületből. Fenyő pedig rámutatott, hogy a nyilatkozat olyanokról szól, amit ők nem állítottak, csak azért, hogy nem kelljen a „fenyegetések, botozások, letartóztatások, finánc és főbírói esetekkel foglalkoznia.”⁶⁵¹

E nyilatkozatháború jól mutatja az EP kampánystábja és a közigazgatás által elkövetett törvénytelenégeket és választási atrocitásokat. Ha ezt meg merték tenni Fenyő Miksával, a GYOSZ országosan ismert titkárával, elképzelhetjük mit csináltak a kevésbé ismert és sajtóbefolyással nem rendelkező ellenzéki jelöltekkel.

A bethleni beavatkozás

Bethlen második pótválasztásokba való közvetlen beavatkozására is van példa. Június 6-án a veszprémi főispánnak a következő táviratot intézte. A „pótválasztáson kérek mindent elkövetni Rupert ellen. (...) E célból lépjél érintkezésbe Jankovich Bésán Endrével.” A miniszterelnöknek még arra is volt figyelme, hogy a június 5-i első pótválasztáson a veszprémi választókerületben a csendőrség alezredes parancsnokát leváltassa, mert úgy értesült, hogy ő „Rainprechtel szemben elnéző volt, miért is a parancsnoklással Oláh százados bízandó meg.”⁶⁵²

Egyébként a veszprémi főispánnak Jankovich Bésán Endrével való kapcsolatfelvételének az lett az eredménye, hogy a második forduló előtti napokban a Veszprém megyei EP paktumot kötött a keresztény ellenzékkel. Ennek lényege az volt, hogy az EP a devecseri választókerületben Tauffer Gábort támogatták, viszont a keresztény ellenzékiek Nagyvázsönyban Iklódy-Szabó Jánost, csak azért, hogy megbuktassák a Rassay-párti jelölteket. E megállapodás része volt az is, hogy a választások előtti napokban a devecseri és a nagyvázsönyi választókerületbe is budapesti ébredők érkeztek. Feladatuk volt, hogy megfélemlítsék a Rassay-párti szavazókat és azok szervezőit. Az egyik községben letartóztattak 8 parasztot, akik Rupert bizalmi férfiai voltak. Rupert és Rainprech már megválasztott veszprémi ellenzéki képviselő erélyes fellépésére azonban elengedték őket.⁶⁵³

650 *Szózat*, 1922. VI. 14. 4.

651 *Világ*, 1922. VI. 14. 3.

652 A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon 1921-1924. Bp. 1956. 294.

653 *Az Ujság*, 1922. VI. 13. 2.

A nagyvázsonyi választókerületben az EP kortesei eddig is azzal agitáltak Zsigmond Gyula ellen, hogy ő kommunista volt. E napokban pedig Budapestről feladva ilyen tartalmú levél érkezett a nagyvázsonyi választópolgárokhoz. A „*szocialista-kommunista központi bizottság vezetősége*” aláírású levélben arról tájékoztatták a választókat, hogy „*Zsigmond Gyula (...) eszménk titkos híve.*”

Ezt a lejárató levelet a Világ így kommentálta: a nagyvázsonyi kerület választói nem fognak felülni ennek az átlátszó trükknek, mert ott „*mindenki tudja, hogy Zsigmond Gyula volt az egyetlen tagja a veszprémi állami rendőrségnek, aki a kommunizmus kitörése után otthagyta hivatalát és külföldre menekült.*”⁶⁵⁴

Ez persze nem volt ilyen egyszerű. Mint látni fogjuk ez az ellenpropaganda hatásos lett és elérte célját. Azt is megcsinálták, hogy ezt a kompromittáló levelet Zsigmond választóinak a választások napján kézbesítette a postás, és akik kapták ezt a levelet, azokat a csendőrség azonnal letartóztatta, akik így nem tudtak leszavazni a jelöltjükre.⁶⁵⁵

Június 7-én Vasvárott Haller István – Cegléden már megválasztott képviselő – választói népgyűlését is betiltotta a helyi csendőrség. És amikor Haller ellenszegült a hatósági intézkedésnek és indulatosan viselkedett, akkor a csendőrség előállította. A belügyminiszter intézkedésére szabadon engedték, az eljárást azonban megindították ellene és a nemzetgyűlés leendő elnökségétől a kiadatását kérték. Ennek ellenére Haller és kortesei a választások előtti napon is autókkal jártak be a választókerület falvait és olyan röpcédulákat szórtak szét a lakosság között, melyekben az egyik kormánytámogató képviselő szerint az „*adók teljes eltörlését ígérték és földosztó, valamint hasonló tilos és a demagógia határát messze túllépő ígéreteket tettek.*”⁶⁵⁶

Hogyan lett képviselő gróf Ráday Gedeon?

A megvesztegetés és a megfélemlítés egyik eklatáns példája a nagykőrösi választáson történt: ott, – mint ezt Bethlen Duna-Tisza választási körútjánál már bemutatuk – gróf Ráday Gedeon, az első Bethlen-kormány belügyminisztere indult az EP színeiben. Érdekében már március 27-én Bethlen bizalmas levélben kérte Ravasz Lászlót – aki 1921-től a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke volt: „*találd meg a módját annak, hogy Bakó visszalépjön.*” Ezt a miniszterelnöki kérést Ravasz püspök Kiss Zsigmond kecskeméti református espereshez továbbította. Ő május 12-én Bethlenhez írt levelében közölte: Ravasz megbízásából tárgyalta Bakó Józseffel, aki érvei ellen felhozta pártjának személye melletti kitarását. Bakó csak akkor volt hajlandó lemondani a nagykőrösi jelöltségről, ha Bethlen „*számára más kerületben hivatalos jelöltséget és (...) támogatást biztosít.*”

654 *Világ*, 1922. VI. 11, 2.

655 *Világ*, 1922. VI. 13, 2.

656 *Világ*, 1922. VI. 13, 3.

Kiss levele szerint Bakó azt is megemlítette, hogy az ő visszalépése esetén a pénzügyminisztérium nyomására talán visszalépésre lehetne bírni Pólya Antal nagykőrösi születésű, kecskeméti pénzügyigazgatósági tisztviselőt, mint harmadik jelöltet, akinek szintén jelentékeny pártja van, s aki „*állítólag szintén úgy nyilatkozott, hogy Rádayval szemben csak azért tartja a jelöltséget, mert már ügyis van ellenjelöltje Bakó személyében.*”⁶⁵⁷

E levélben leírtak azonban nem realizálódtak. Így az első választási fordulóban a következő eredmények születtek: Ráday 2425, Pólya 2097 szavazatot kapott, míg Bakó kisebbségben maradt. Ezért Ráday és Pólya, a Honvédelmi Párt jelöltje kerültek be a pótválasztásra. Pólya esélyeit megnövelte, hogy közte és Bakó között megegyezés született: pótválasztás esetén kölcsönösen támogatják egymást. Pólya egyébként nagykőrösi parasztcsaládból származott, ami erősítette helyzetét és kilátását. Már az 1920-as nemzetgyűlési választásokon fellépett, amikor is izgatás címén letartóztatták. Ezért nem kerülhetett be a nemzetgyűlésbe. Talán ezért is volt a nagykőrösiek meglepetése óriási, amikor a pótválasztások előtti napokban Pólya plakátokon tudatta a választóközönséggel, hogy a „*város nyugalma érdekében*” visszalép a jelöltségtől.⁶⁵⁸ Ezért Rádayt a pótválasztáson megválasztott képviselőnek jelentették ki.⁶⁵⁹

Pólya Antal azonban nem kapta meg jutalmát. Ez kiderül a Bethlen március 27-én írt leveléhez csatolt mellékletekből. Kállay Tibor pénzügyminiszter július 18-án Bethlenhez írt levelében közölte, hogy Pólya pénzügyi tanácsosi kinevezésére július 5-én tett felterjesztését a kormányzó elutasította.⁶⁶⁰

Hogyan lett képviselő Sokorópátkai Szabó István és Sziij Bálint?

Mint láttuk a második pótválasztáson dőlt el az EP két parasztpolitikusa, – Sokorópátkai Szabó István és Sziij Bálint – mandátumának a sorsa is. Az előbbi a györszentmártoni választókerületben küzdött Szmrecsányi György Andrassy-párti legitimista politikussal. Mindketten katolikusok voltak. A választókerület szavazóinak döntő többsége is katolikus volt. Ezért Sokorópátkai Szabó és az őt támogatók a függetlenségi eszmét is bevetették a küzdelembe. Az első fordulóban már kiesett Markos Gyula, aki a fővárosban megjelenő Herkó Péter c. satirikus vicclap szerkesztője volt. A második pótválasztáson már a parasztpolitikus támogatására szólította fel híveit. Röpirata szerint az szavazzon Szmrecsányira, aki „*meg akarja tagadni Kossuth Lajos szentséges szellemét, aki meg akarja gyalázni Rákóczi Ferenc emlékét, aki be akarja mocskolni a tizenhárom aradi vértanú emlékét, (...) Mert Szmrecsányi György úr, az osztrák császárság fizetett bérszolgája, aki azért kardoskodott Ottó királysága mellett, hogy amíg az megnő, 8-10 évig, addig a*

657 Bethlen István titkos iratai. Az iratokat sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a magyarázatokat írta: Szinai Miklós és Szücs László. Kossuth Könyvkiadó, 1972. 86.

658 *Világ*, 1922. VI. 4. 4.

659 *Világ*, 1922. VI. 7. 2.

660 Bethlen István titkos iratai. 87.

*legitimista urak szabadon lophassanak, rabolhassanak a vérrel szerzett magyar haza legszentebb kincseiből.*⁶⁶¹

Sziji Bálint agrár-demokrata parasztképviselő, aki az EP egyik alelnöke is volt – mint láttuk – szintén a második pótválasztáson szerezhette mandátumot. Az EP-en belül kialakult erőviszonyokra jellemző, hogy június 2-án Bethlenhez írt levelében ő is a segítségét kérte. Ebben leírta: azért került pótválasztásra, mert a „*kisbéri állami ménesbirtok gazdatisztjei és minden rendű és rangú alkalmazottai – vagy 400-an lehetnek – mind Gerencsérre szavaztak. Sőt, a gazdatisztok ellenem oly féktelen agitációt fejtettek ki, hogy még a község lakosaiból is sokat eltántorítottak.*” Egyéb ellene irányuló agitációk felsorolása után még megemlítette, hogy a „*bábolnai állami ménesbirtokon élő választópolgárok bár 180-an rám szavaztak, de 95-en az ellenfélre.*”

Megírta, hogy a kisbéri állami ménesbirtok gazdatisztjeinek és igazgatójának terrorja miatt „*több százan nem mertek leszavazni, akik különben rám szavaztak volna. Így az ottani 1000-en felüli szavazatból csak 44-et kaptam.*” Ezért kérte Bethlentől, hogy a „*kormányhatalmat*” állítsa mellé, akkor a pótválasztáson biztos a győzelme.⁶⁶² A miniszterelnök, vagy az EP választási apparátus ezt valószínűleg megtette.

A legitimisták elleni fellépés

A legitimisták elleni küzdelemhez a kormány és az EP az MSZDP országos és helyi vezetőit is megpróbálta megnyerni. Erre jó példa a szombathelyi pótválasztás ügye, ahol, – mint láttuk – Cziráky és Hegyeshalmy Lajos küzdöttek egymással. A kormány a szombathelyi szociáldemokrata vezetők Hegyeshalmy melletti kiállításra való megnyerése érdekében oda küldte Magyar Lajos belügyminiszteri miniszteri osztályos tanácsost. Közte és a Miniszterelnökség egyik vezető munkatársa között június 8-án távirógépen folytatott beszélgetésből kiderült, hogy a helyi MSZDP vezetőkkel folytatott tárgyalása azért nem volt sikeres, mert „*ők Budapestről olyan utasítást kaptak, hogy ők egyik párthoz sem csatlakozhatnak.*” Magyar azt is jelezte, hogy a főispán, a polgármester, a vármegyei ügyész és az ő véleménye szerint is a helyi szociáldemokraták szavazataikkal Czirákyt fogják támogatni.

A második pótválasztás eredményei

Ezt június 11-én, vasárnap rendezték. A városokban, ahol titkos volt a szavazás 12-én estig lehetett szavazni. Ekkor – mint már említettük – 23 választókerületben rendeztek pótválasztásokat. Ezek közül először nézzük a 17 nyílt szavazásos

661 *Világ*, 1922. VI. 11. 2.

662 A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon 1921-1924. Bp. 1956. 287-288.

választókerületek eredményeit. Ebből csak 6 helyen győztek az EP jelöltjei. János-halmán Marschall Ferencet egyhangúlag választották meg, mert – mint láttuk – a választási terror miatt Fenyő Miksa visszalépett. A liberális lapok a jánoshalmi választókerületben elharapódzott terrort azzal magyarázták, hogy Marschall Gömbös barátja volt, ezért mindenáron győznie kellett.⁶⁶³

A győrszentmártoni kerületben Sokorópátkait 143 szavazattöbbséggel választották meg – láttuk milyen kampány után – az Andrassy-párti legitimista Szmrecsányival szemben. A nagyigmándi választókerületben Szijj Bálint parasztpolitikust Gerencsér István Andrassy-párti jelölttel szemben 1543 szótöbbséggel választották meg. Ez meggyőző többség volt. Tehát a „*kormányhatalom*” Szijj mellé állt!

A nagyvázsonyi választókerületben Iklódy-Szabó Jánost, az Egységes Párt jelöltjét 140 szótöbbséggel választották meg Zsigmondy Gyula Rassay-pártival szemben. Láttuk milyen eszközökkel és a keresztény ellenzéki pártokkal kötött megállapodással.

Balatonfüreden Héjj Imrét, az EP hivatalos jelöltjét 837 szavazattöbbséggel választották meg képviselőnek Cséry Ernő egységes-pártival szemben. Láttuk, hogy az ottani atrocitásoknak halálos áldozata is lett!

A zalabaksai választókerületben pedig Hajós Kálmánt az EP jelöltjét 2848 szavazattal képviselővé választották Sztankovszky Imre pártonkívülivel szemben, aki 2499 szavazatot kapott.

A Szózat az Ernszt-Huszár párti Németh Vince somorjai győzelmét is az EP-hez sorolta, aki 1589 szavazattal nyerte el a képviselőségét Főrika János Haller-párti jelölt 914 szavazatával szemben.

A kormányt támogató pártonkívülinek számították a Sopron-környéki választókerületben Östör József pártonkívüli képviselőt, akit 100 szavazattöbbséggel választottak meg a keresztény ellenzéki Blazsek Vilmoossal szemben.

Ide sorolták a zalaegerszegi választókerületben megválasztott Farkas Tibort is, akit 700 szavazattöbbséggel választottak meg a Rassay-párti Briglevics Károly ellen. Így tehát a megválasztott kormánypártiak száma összesen kilenc volt.⁶⁶⁴

A 17 nyíltan szavazó választókerületből 8 ellenzéki képviselőt választottak meg. Szombathelyen, – a kormány és az EP minden próbálkozása ellenére – Cziráky József (Andrassy-Friedrich-párt) győzött 5661 szavazattal. Hegyeshalmy Lajos (Ernszt- és EP) 3955 szavazatával szemben. Ezt az eredményt a Szózat úgy kommentálta, hogy a gróf a „*szociáldemokraták támogatásával győzött*” a kereskedelmi miniszterrel szemben. Ezzel, – mit írta – ismét bebizonyosodott az a „*titkos és a közvélemény előtt gondosan eltakart összeköttetés, mely a választások alatt az aulikus és magát kereszténynek nevező Andrassy-párt és a nemzetközi szociáldemokraták között fennállott.*”⁶⁶⁵ Holott láttuk, hogy a kormánypárt próbálta megvenni a szociáldemokraták szavazatait.

663 *Világ*, 1922. VI. 13. 2.

664 E választókerületek pontos eredményeit lásd: Hubai: 43-45.

665 *Szózat*, 1922. VI. 13. 2.

A Sopron megyei csepregi választókerületben a *Szózat* szerint Haller József (Haller-párti) 150 szótöbbséggel győzött Rupprecht Olivér egységes párti jelölttel szemben. E választókerületben 10747 szavazásra jogosult volt. Közülük 8759-en szavaztak, tehát választásra jogosultak 81,50%-a. Ebből 4299-en, tehát a 49,08% Rupprechtre, 4460-an, tehát 50,92% Haller Józsefre.

A Sopron megyéhez tartozó lövői választókerületben gr. Zichy János ellenzéki pártonkívüli programmal győzött Eötvös Lajos pártonkívüli ellen. E választókerületben 8399 választásra jogosult volt. Közülük 7013-an szavaztak, tehát a választásra jogosultak 83,50%-a. Ebből gr. Zichyre 3993-an, tehát a választásra jogosultak 56,94%-a. Eötvösre 3020-an szavaztak, tehát a választók 43,06%-a.⁶⁶⁶

E pótválasztáson a Rassay Károly által vezetett Függetlenségi- Kisgazda- Földmíves és Polgári Párt csak egy mandátumot szerzett. A devecseri választókerületben, – Bethlen beavatkozása és az EP minden választási atrocitása ellenére – a parasztság többsége kitartott Rupert Rezső mellett és Tauffer Gáborral Andrassy-párti jelölttel szemben – a *Világ* szerint – 800 szótöbbséggel újra képviselőjüké választották. A devecseri választókerületben 10660 választásra jogosult volt. Közülük 8013-an szavaztak, tehát a szavazásra jogosultak 75,17%-a. Ez is mutatja azt a választási terrort, amit korábban már megírtunk. Ebből Rupertre szavaztak 4378-an, tehát a szavazók 54,64%-a. Taufferre szavaztak 3635-en, tehát a szavazók 45,36%-a.⁶⁶⁷

Ez Rupert és a Rassay-párt nagy győzelme és Bethlen személyes veresége is volt. Erre büszke is volt liberális sajtó. Például a *Világ* így írt róla: „*A devecseri körzetre, a veszprémi fiskálisra szüksége van minden pártnak, mert minden pártnak szüksége van egy olyan példára, amely megmutatja milyen az igazi politikus, milyen legyen az a férfi, aki vállalja a nehéz felelősséget embertársai sorsának intézéséért. Rupert Rezsőnek, az igazság, az erkölcs, az emberszeretet keresztes lovagjának nem szabad hiányoznia az új nemzetgyűlésből.*”⁶⁶⁸

Az alsólendvai, illetve a lenti választókerületben a *Szózat* szerint a Rassay-párti Lakó Imre nyert 60 szótöbbséggel, a kormánytámogató Ernst-párti Turi Bélával szemben.⁶⁶⁹ A *Világ* Lakó Bélát említ és pártonkívülinek írta.⁶⁷⁰ A Hubai-féle választási atlaszban a Zala megyei Lenti választókörzetben 5351 szavazásra jogosultat említ, amelyből 4072-en szavaztak, tehát a választásra jogosultak 76,10%-a. Lakóra 2386-an szavaztak, tehát a szavazásra jogosultak 58,60%-a. Túrira pedig, a KNEP jelöltjére csak 1686-an, vagyis a szavazóknak csak a 41,40%-a. A Hubai-féle atlasz Lakót pártonkívülinek tekinti.⁶⁷¹ Tehát, ezt a kérdést még tisztázni kell. Már csak azért is, mert a *Szózat* vele együtt a Rassay-párt mandátumainak számát 9-nek írta meg.⁶⁷²

666 Hubai: 46.

667 Hubai: 47.

668 *Világ*, 1922. VI. 11, 1.

669 *Szózat*, 1922. VI. 13, 2.

670 *Világ*, 1922. VI. 11, 1.

671 Hubai: 47.

672 *Szózat*, 1922. VI. 13, 2.

A Vas megyei őriszentpéteri választókerületben a Szózat szerint Kossuth-párti Beck Lajos „szótöbbséggel” győzött Markó István Andrassy-Friedrich-pártival szemben.⁶⁷³ A Világ „pártonkívüli 48-as”-nak minősítette Beck Lajost. Ebben a választókerületben 5285 választópolgár volt. Ebből 4548 érvényesen szavazott, tehát a szavazók 86,05%-a. Közülük 2213-an szavaztak, azaz a szavazók 48,66%-a Markóra. A Hubai-féle választási atlasz szerint Beck pártonkívüli volt, akire 2335-en, azaz 51,34% szavazott.⁶⁷⁴

Mint már megírtuk a június 11-én megtartott második pótválasztáson hat titkos választókerületben tartottak újra választásokat. Ezek eredményének összeszámlálásával azonban csak 13-ára lettek kész.

Győr első választókerületében, – mint már említettük Hegyeshalmy Lajos kereskedelmi miniszter (KNEP) küzdött Németh Károly a Nemzeti Polgári Párt jelöltjével szemben. Itt az 5326 választásra jogosult közül a Szózat szerint 5081-en szavaztak. Ebből érvényes volt 5046 szavazat. Hegyeshalmy kapott 2542 szavazatot. (50.38%). Németh pedig 2504-et. (49,62%)

A második kerületben, Boros Alán (Haller-párt) mérkőzött Miakits Ferenc szociáldemokrata jelölttel. Itt 10730-an voltak választásra jogosultak. Ez – mint látjuk – több mint duplája az első választókerület választásra jogosultjainak. Ez is mutatja a választókerületek közötti nagy aránytalanságokat. Közülük 10221-en szavaztak. Érvényesen 10055-en. Ebből Miakits 5198 szavazatot, azaz 51,70%-ot kapott. Boros pedig 4857-et, azaz 48,30%-ot.⁶⁷⁵

Székesfehérvárott, ahol gr. Károlyi József keresztény pártonkívüli mérkőzött meg Sütő József szociáldemokrata jelölttel. A győzelem biztosítása érdekében Károlyi-pártja kérte a helyi EP támogatását. Ők a következőket követelték Károlyi Józseftől: 1. jelentse ki, hogy az EP megbontására nem törekszik. 2. hogy nem forszírozza a királykérdés erőszakos úton való megoldását. 3. hogy a földreform becsületes végrehajtása és a progresszív adórendszer megvalósítása elé nem gördít akadályokat. 4. hogy a mindenkori programja az integer keresztény Magyarország lesz. 5. hogy a helybeli (Paulovits) által vezetett EP-ét és annak vezéreit ért támadásokért elégtételt szorgalmaz. E követeléseket Károlyi aláírta. Így a helyi EP vezetése felszólította híveit, hogy a pótválasztáson Károlyira szavazzanak.⁶⁷⁶ Így a következő eredmény született: Itt 12535 választásra jogosultból 11797-en szavaztak érvényesen. Ebből 7098-an (60,17%) gr. Károlyira. 4699-en (39,83%) pedig Sütőre.⁶⁷⁷

Pécsett, az első választókerületben Oberhammer Antal (kormánytámogató ptkv.) és Hammerli Imre (Rassay-párti) között folyt a küzdelem. Ennek részleteiről semmit nem tudunk. Itt 5724 választásra jogosult volt. A szavazáson 5237 szavazatot

673 Szózat, 1922. VI. 13, 2.

674 Hubai: 47.

675 Hubai: 47.

676 Szózat, 1922. VI. 10, 3.

677 Hubai: 49. Itt az atlasz hiányossági miatt nem adjuk meg a választáson részt vettek és az érvényesen szavazók százalékos arányát. Lásd még a Szózat, 1922. VI. 13, 2.

adtak le. Ez a választásra jogosultak 91,49 százaléka volt. Tehát csak 487-en nem szavaztak. Érvényes szavazat volt 5048 (97,08%). Érvénytelen volt 153 szavazat, ami 2,92%-nak felelt meg. Ebből Hammerli 1665 szavazatot kapott (32,75%). Oberhammer pedig 3419-et, ami a szavazatok 67,25%-a volt.⁶⁷⁸

Miskolcon első választókerületében a pótválasztáson a mandátumért Szentpály István – a kormányt támogató Heinrich Ferenc nagytőkés által vezetett Nemzeti Polgári Párt jelöltje – és Huska Vilmos, a Nemzeti Demokrata Párt jelöltje között folyt. Az utóbbi támogatására korábban már volt a városban Apponyi Albert is. A Nemzeti Polgári Párt eddig csak egyetlen mandátumot tudott szerezni: a dunántúli tabi választókerületben választották meg Heinrichet. Ezért Miskolcon hallatlan erőfeszítéseket tettek Szentpály megválasztása érdekében. A választások előtti héten a városba utazott Székely Ferenc, a pesti zsidó hitközség volt elnöke, hogy a miskolci zsidóságot Szentpályi támogatására megnyerje. A Világ megírta, hogy Szentpályt Székelyen kívül a legerőteljesebben az Ébredő Magyarok Egyesületének helyi lapja, a *Magyar Jövő* támogatja. Ez a lap naponta dicsérte Székelyt és a magyar zsidóság példaképének nevezte. Székely Miskolcon magához kérte az ortodox zsidóság képviselőit, és állítólag szavukat vette, hogy Szentpályra fognak szavazni. A *Magyar Jövő* ezt is örömmel üdvözölte, mert ezzel Székely a miskolci ortodox zsidóságot a kormány jelöltje mellé állította. A miskolci ébredők és a pesti zsidó hitközség volt elnökének együttműködését csak a városban tartózkodó Vázsonyi Vilmos, Benedek János, Pakots József és Fábíán Béla megválasztott demokrata párti képviselők ellenagitációja zavarta meg. Ez a példa is mutatja a magyar zsidóság megosztottságát.⁶⁷⁹

E nagy küzdelmet tükrözik a választási eredmények is. A Szózat szerint a város hét szavazókerületében a pártok erős agitációjának hatására az esti záróráig összesen 6100-an szavaztak le. Vagyis csak 17-el kevesebben, mint a főválasztáskor.⁶⁸⁰ A Hubai-féle választási atlasz szerint a miskolci első választókerületben 7179 választásra jogosultat írtak össze. Ebből a választáson részt vettek 6082-en (84,72%). Érvényes volt 5963 szavazat (98,04%). Érvénytelen 119 szavazat (1,96%). E szavazatokból Szentpály 3.023-at (50,70%) kapott. Huska pedig 2.940-et (49,30%) kapott. Tehát Miskolc első választókerületének képviselője a kormánypárti Szentpály lett.⁶⁸¹

Komáromban a pótválasztáson báró Korányi Frigyes egységes párti jelölt küzdött Deák Ferenc szociáldemokratával. Itt is, mint Székesfehérvárott paktum jött létre a polgári pártok között a szociáldemokrata jelölt ellen. E szerint dr. Szviezsényi Zoltán korábbi szavazói a pótválasztáson Korányira fognak szavazni. 11-én éjszaka csak az első szavazókör szavazatainak összeszámlálásával végeztek. Az ott leadott 840 szavazatból 554-en Korányira, 286-an Deákra szavaztak. Ebből Korányi győzelmére következtettek.⁶⁸² Joggal!

678 Hubai: 49.

679 *Világ*, 1922. VI. 13. 2.

680 *Szózat*, 1922. VI. 14. 2.

681 Hubai: 49.

682 *Az Ujság*, 1922. VI. 13. 2. *Szózat*, 1922. VI. 13. 3.

A Hubai-féle választási atlasz szerint Komáromban csak 1682 szavazásra jogosult volt. Ebből 1609-en (95,66%) részt vettek a választáson. Érvényes volt 1593 (99,01%) szavazat. Tehát csak 16 volt érvénytelen. Korányi 1036 (64,39%) szavazatot kapott. Deák pedig 557-et (34,97%).⁶⁸³

A választások országos eredményei

Az 1922-es nemzetgyűlési választások összesített eredményeit a szintézisek nem vagy csak nagy vonalakban adják meg. *Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században* c. könyvében csupán egyetlen adattal jelzi az EP 1922-es győzelmét: az „összes mandátum 58%-át” nyerte az új kormánypárt.⁶⁸⁴

Ormos Mária: Magyarország története a két világháború között c. könyve már több adatot tartalmaz: „Az 1922. május 28-június 11. között lebonyolított választásokon – írja – 245 helyből az Egységes Párt 143, az MSZDP 25, a KNEP 20 mandátumot szerzett. A keresztény politikai mozgalom súlyos vereséget szenvedett. Ennek egyik oka abban állt, hogy a királylátogatás után a KNEP szétszakadt, a másik, hogy szélesebb választóközönség számára rokonszenves új programot nem tudott kidolgozni. A többi hely a kisebb pártok és a pártonkívüliek között oszlott meg.”⁶⁸⁵

Itt két probléma van. Egyrészt, hogy – mint láttuk – a KNEP 20 mandátuma nem felel meg a valóságnak. Másrészt, hogy a KNEP nem kétfelé, hanem – mint láttuk – háromfelé szakadt. Először 1922. január elején Andrássy és csoportja lépett ki és egyesültek Friedrich pártjával. Ők a választásokon 12 mandátumot szereztek. A kormányt támogató KNEP, amelyet Huszár Károly és Ernst Sándor vezetett 15 mandátumot szerzett. Az ellenzéki KNEP pedig, (akiket a volt keresztényszocialisták alkottak) – amelyet Haller István vezetett – 8 mandátumot kapott.

Szabó Ágnes: A konszolidáció kezdete – 1922. c. tanulmányában összegzőként ez áll: „A 245 tagú országgyűlés a politikai pártállását tekintve 166 kormányt támogató, 76 ellenzéki, három közömbös párton kívüli képviselőből állott. A mandátumok pártok szerinti megoszlása: Egységes Párt 140, Huszár- Ernst-párt 15, Heinrich-párt 2, kormányt támogató pártonkívüli 9, Friedrich-Andrássy-párt 12, Haller-párt 8, Rassay-párt 8, Batthyányi-párt 2, Vázsonyi-párt 4, ellenzéki pártonkívüli 17, MSZDP 25, „közömbös” pártonkívüli 3.”⁶⁸⁶

Paksy Zoltán: Választások Bethlen módra – 1922 c. legújabb tanulmánya már a Hubai László: *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920-2000* c. könyv választási adataira alapján jól szerkesztett táblázatokban összegzi az országos és a budapesti választási eredményeket. Az ő pártokra vonatkozó mandátumszámai megegyeznek Szabó adataival. Persze e táblázatokban is vannak hibák. Például az

683 Hubai: 49.

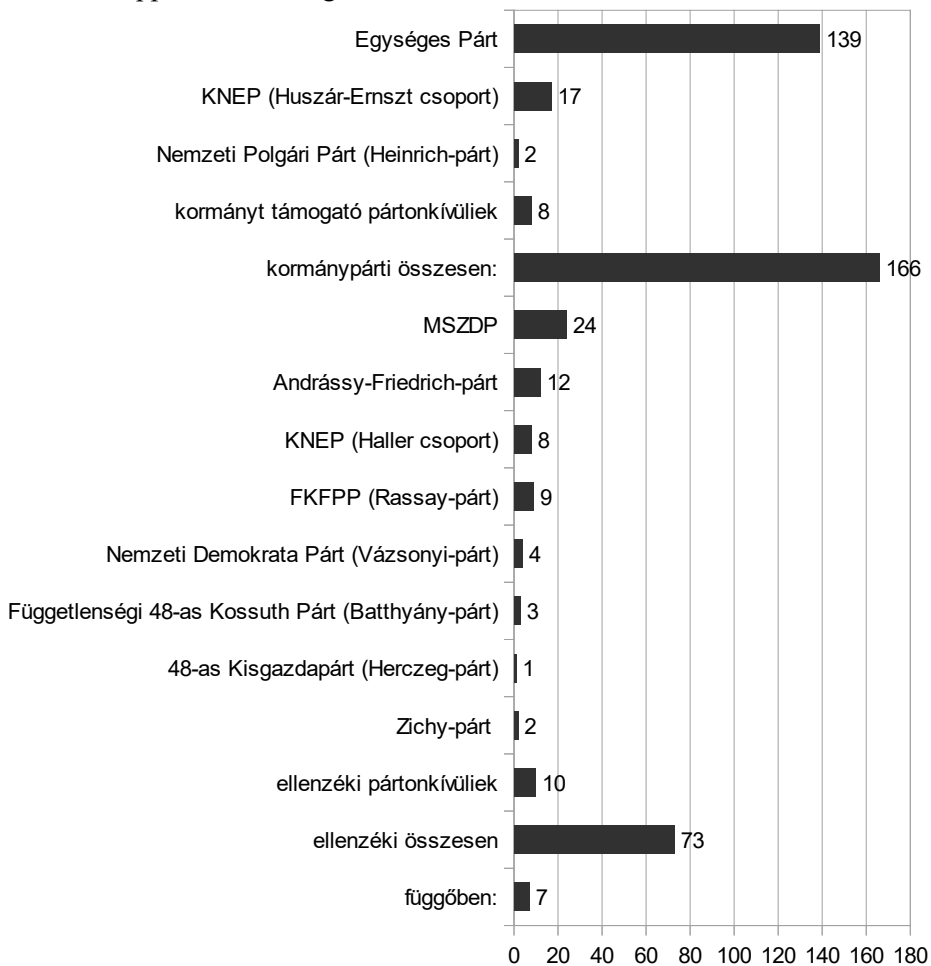
684 Romsics, im.: 224.

685 Ormos im.: 103-104.

686 Szabó, im.: 104.

1. táblázatban még szerepel a 48-as Kisgazdapárt, amely ott 1 mandátumot szerzett. E párt már nem található a parlamenti mandátumok pártok szerinti megoszlását bemutató táblázatban. A magyarázat az, hogy a 48-as Kisgazdapárt szarvasi jelöltje, Borgulya Pál a győzelem után visszalépett az Egységes Pártba. Szabó és Paksy adatai között a lényeges különbség, hogy az utóbbi csak pártonkívüliekről ír, és azok számát 28-ban adja meg.⁶⁸⁷ Mint a korabeli sajtóösszegzésekből látni fogjuk a Szabó Ágnes által kormánytámogató és az ellenzéki pártonkívüli képviselők kategóriájának használatával pontosabban vázolhatjuk a kormánypártok és az ellenzék közötti erőviszonyokat.

A június 11-12-én megrendezett pótválasztások után a Szózat a következő összesített eredményekről számolt be.⁶⁸⁸ A nemzetgyűlés 245 mandátuma akkor a következőképpen oszlott meg:

687 Paksy, im.: 104-107.

688 *Szózat*, 1922. VI. 14, 2.

A 7 függőben lévő mandátumon a második pótválasztáson a titkosan szavazó városi választókerületek akkor még be nem érkeztek eredményeket értették. E statisztika kihagyta a Magyarországi Munkáspárt (Dénes István) mandátumát.

A Szózat, 1922. június 15-i száma már azt írta, hogy az Egységes Párt és a kormánytámogató pártok és pártonkívüliek 167 mandátumot szereztek. Ez az eredmény úgy jött ki, hogy ekkor az Egységes Pártnak 139, a KNEP kormánytámogató csoportjának 12, a Budapesten indult Keresztény Egység Tábornak (Wolff-párt) 4, a Nemzeti Polgári Pártnak (Heinrich-párt) 2, és a kormánytámogató pártonkívüliek 10 mandátumot szereztek.

A Szózat összeállítása szerint az ellenzéki pártok összesen 77 mandátumot szereztek. Ebből az MSZDP 25, a Keresztény Kisgazda- és Földműves Párt (Andrássy-Friedrich) 12, a Függetlenségi Kisgazda- Földműves és Polgári Párt (Rassay) 9, a KNEP ellenzéki része (Haller-párt) 8, a Nemzeti Demokrata Párt (Vázsonyi-párt) 6, a Zichy-párt 5, a Függetlenségi- 48-as Kossuth Párt (Batthyányi-párt) 2, a 48-as Kisgazdapárt (Herczeg-párt) 1, és a pártonkívüli ellenzékiek 8-at. Ez összesen 244 mandátum. Ekkor még hiányzott a beregszászi választókerületben megismétlendő választások eredménye. Ezért a Szózat szerint a kormánypárt, a kormányt támogató pártok és pártonkívüliek a nemzetgyűlési mandátumok „*több mint kétharmad részét*” megszerezték. Ez igaz volt! Ezért is írtuk, hogy Szabó Ágnes adatai figyelemre méltóak! Ezért is lett e könyv címe: „*A bethleni kétharmad.*”

A Szózat szerint ez azt is jelentette, hogy az ország választópolgársága „*túlnyomó nagy többséggel a keresztény irányzat mellett nyilatkozott meg.*” Ezt nemcsak az Egységes Párt és a többségi KNEP minden képviselőjére, hanem a Keresztény Egység Táborára, az Andrássy-párt és kormánytámogató pártonkívüli képviselőkre is értették. Így az ő számításaik szerint a keresztény alapon álló képviselők száma 199 volt. Szerintük a keresztény eszmét nem tekintették politikájuk alapjának az MSZDP, a Vázsonyi-párt, a Rassay-párt és a 48-as Kisgazdapárt képviselői. Ők összesen 45-en voltak.⁶⁸⁹

Ezzel szemben a liberális pártok és lapok azt állították, hogy ezt az óriási kormánytöbbséget csak az újból bevezetett vidéki nyílt szavazásnak, a kormánypárt és a közigazgatás, illetve az ÉME és a MOVE által elkövetett törvénytelenések sokaságának köszönhetik. Erre a Szózat azt válaszolta, hogy a titkosan szavazó városi körzetekben is 15 mandátumot szerzett a kormánypárt, illetve a kormányt támogató jelöltek. Velük szemben pedig az ellenzék e titkosan szavazó városokban is csak 14 képviselőt tudott megválasztani. Ez az eredmény – írták – a „*kormány részére teljesen kielégítő, az ellenzékre pedig egyenesen lesújtó.*”

A Szózat 1922. június 17-i számának vezércikkében *Zsilinszky Endre: A mérleg* c. cikkében a választások mérlegét vontta meg. Korábbi cikkéhez képest nem írt sok újat. Elismerte, hogy a szociáldemokraták az ő várakozásukkal ellentétben kétszer annyian kerültek be a parlamentbe. A szociáldemokrata képviselőkről

689 Szózat, 1922. VI. 15, 5.

megállapította, hogy lényegében a „*párt jobbszárnyából kerültek a Házba.*” Ezért remélte, hogy a párt parlamenti frakciója „*kevésbé lesz szélsőséges, mint sajtójuk és kevésbé lesz szélsőséges a különböző radikális-liberális csoportoknál.*”

Szerinte a liberálisok abban reménykedtek, hogy a volt nemzetgyűlés agrárius vonásai el fognak halványulni. Ez – írta – nem teljesült. Sőt! Az EP-ton belül – bár a volt kispapok közül többen kiestek, „*talán több, is mint helyes.*” Bekerült azonban a pártba „*egypár nagyon kiváló gazdasági és elsősorban agrárius szakember.*” Ezért a volt Kispapokpárt megmaradt képviselőinek csak arra kell majd vigyázniuk, – írta – hogy az EP-rt „*valóban le ne térjen az agrárius gazdasági tájékozódás útjáról.*”

Zsilinszky szerint a liberálisok másik reménye az volt, hogy az új nemzetgyűlésben a „*keresztény célkitűzés fog elhalványulni.*” Ebben is csalódtak, csak nem vallják be. Mert ha az Egységes Párt „*agrárius többsége kétharmadnyi,*” akkor a nemzetgyűlés „*határozottan keresztény alapon álló többsége négyötödni.*” Ezen az alapon remélte, hogy a kormánnyal még a keresztény ellenzék is együtt fog működni. Ehhez be kell lássák, – írta – hogy a szélső legitimizmus irányvonala megbukott. Ezért már az ország sorsát nem befolyásolhatják. Szerinte az Egységes Párt a „*Wolff-Ernst-Huszár-csoportokkal együtt nemcsak az agráreszmének, hanem a szociális haladásnak és a keresztény uralmi akaratnak és erőnek is olyan sziklavára, amelyet bevenni nem fog az ellenzék.*”⁶⁹⁰

A választások pontos eredményét azért sem lehetett még felmérni, mert a dupla mandátumok tulajdonosai csak a nemzetgyűlési igazolás után voltak kötelesek nyilatkozni, hogy melyik mandátumukat tartják meg. De az már akkor látszott, hogy öt választókerületben lesz időközi választás: Barcson, Hódmezővásárhely II. kerületben, Kiskundorozsmán, Nyíregyházán és Vasvárott.⁶⁹¹

A beregszászi választókerületbe június 15-re ismételten kiírt választást pedig újra elhalasztották. Báró Perényi ugyanis visszalépett. Így a mandátumot a Rassay-párti Nagy Ernőnek kellett volna átadni. Ennek elkerülése érdekében – kommunista agitációra hivatkozva – az egész Bereg megyei választási bizottság lemondott.⁶⁹² Természetesen ez is a közigazgatás törvénytelen lépése volt! Mint láttuk ez jellemző volt az egész választási kampányra és a kormánypárti győzelem kieroszakolására.

Tehát az új nemzetgyűlés összeülésekor még nem volt végleges a választások eredménye. Az csak az e kerületekben lebonyolított nyári választások után vált véglegessé. Ezekkel itt már nem tudunk foglalkozni. Ezért fogadjuk el a Hubai-féle választási atlaszra támaszkodó Paksy tanulmányban közölt adatokat: az Egységes Pártnak 140, az azt támogató KNEP-nek (a Huszár-Ernst-csoportnak) 15, a kormányt támogató Nemzeti Polgári Pártnak (Heinrich-párt) 2, a fővárosi Keresztény Egység Táborának 4, és a kormánytámogató pártokkivülieknek 10

690 *Szózat*, 1922. VI. 17, 1.

691 *Szózat*, 1922. VI. 17, 5.

692 *Szózat*, 1922. VI. 18, 1.

mandátuma volt. Tehát a kormánytámogató pártok és pártonkívüliek összesen 171 mandátumot szereztek. Ez azt jelentette, hogy az Egységes Párt és szövetségesei megszerezték a parlamenti mandátumok kétharmadát. Ezt nevezzük mi a „bethleni kétharmad”-nak!

Vita a leendő kormány orientációjáról

Erről a kérdésről már a választások második fordulója után megkezdődött a vita a sajtóban. Az Ujság június 3-ai számának vezércikke már az „*Új kormánypolitika*” c. jelent meg. A választások eredményétől függetlenül – írták – a Tanácsköztársaság után kialakult keresztény politika megbukott. Elismerték: a választások előtt az Egységes Pártot is elkerülhetetlen volt a keresztény jelzővel ellátni, de a választások után az lemondhat erről a jelzőről. Eszerint a kormánynak „*többsége van, de politikája nincs. Azt a kétkulacsosságot, amely eddig tartotta, nem folytathatja. Liberális szólam kíséretében a reakciós kormányzás lehetetlen immár. Lehetetlenné teszi az ellenzék, és lehetetlenné teszi a kormánypárt is.*” Azt állították, hogy az új nemzetgyűlésnek „*liberális többsége van.*” Ha a pártkereteket szétszabdalnák, és a természetes elhelyezkedést lehetővé tennék, akkor – szerintük – létre lehetne hozni egy többségi liberális kormánypártot. Ebben az esetben még egy új Bethlen kormányt is el tudtak képzelni, mert az „*őszintén liberális Bethlen épp úgy maga mellé paktálhatja a liberális ellenzék, ahogy magára dühítette.*” Ezért – írták – szívesebben látnák Bethlen „*kettős malma közül a liberális malom járatását.*”⁶⁹³ E cikk a volt Tisza-féle Munkapárt mérsékelt liberális politikai csoportja óhajait, illetve befolyásolási szándékát jelenítette meg. A választásokon legitimitást szerzett pártok, főleg az EP kereteit megbontani azonban életveszélyes politikai műtét lett volna.

Az Ujság értékelésével szemben állt *Zsilinszky Endre: Győzelem* c. vezércikke, amely június 7-én jelent meg a Szózatban. A választások még nincsenek befejezve, – írta – de a „*győzelmet Bethlen István és az egységes párt már elkönnyvelheti, (...) mert megvan az abszolút többsége.*”

„*Nagy lelki nyugalommal néztük a választások lefolyását, – írta – mert biztosak voltunk benne, hogy annak az eszmének, amelyet az egységes párt képvisel, annak a vezéri képességnek, amely Bethlen Istvánban egyre szuggesztívebb erővel bontakozik ki, annak a nagy magyar eleven erőnek, mely az egységes pártban tömörült, meg kell szereznie a győzelmet.*” Zsilinszky e fennkölt szavakat minden morális megfontolás nélkül használta: Ő, aki – mint láttuk, – csak kormányzati és hatósági eszközök, illetve erőszak igénybevételével tudta legyőzni ellenjelöltjét, az agrár-szocialista Mezőfi Vilmost.

Az addigi adatokból az új magyar törvényhozás kontúrjait három pontban foglalta össze: 1. A „*puccsista legitimizmus teljesen és véglegesen megbukott,*” mert

693 *Az Ujság*, 1922. VI. 3, 1.

a „mai alkotmányos rend teljes felborítására készültek.” 2. Szerinte az MSZDP előretörése főleg a demokrata, valójában a „szélső kapitalista s majdnem egészen zsidó radikális-liberális frakcióval szemben” történt. A „jövendő gazdasági kialakulása, – írta – az agrárius átértékelődés és egy antiliberális gazdasági rendszernek állandósulása szempontjából a szociáldemokraták előnyomulása elsősorban a gazdasági liberalizmusnak a veresége.” A mai időkben – írta – a szociáldemokratáknak mindenekelőtt „magyaroknak kell” lenni. Nem folytathatják azt az „egész világon páratlanul álló, szinte tökebarát színezetű szocializmust, amelyet csináltak zsidó vezérek vezetése alatt régebben, egészen magukévá tévén a Jászi-féle radikalizmusnak szélsően liberális és mindig csak a birtokos osztályt s a történelmi rétegeket gyalázó és üldöző tanait. A radikális liberalizmus és a liberális kapitalizmus csatát veszített csakúgy, és csakolyan teljesen, mint a puccsozó legitimisták.”

Zsilinszkyvel szemben a Népszava június 8-i számában megjelent vezércikk, kritizálta a kormányt és a keresztény politikát. E cikk azzal magyarázta az MSZDP választási sikerét, hogy annak szavazói nem kizárólag munkások voltak, hanem kispolgárok is, mert a keresztény kurzus eddigi uralma nagyon megnövelte a nyomorgók számát. Az ipart és a kereskedelmet elsorvasztották, a kultúra forrásait eliszaposították, világhírű művelőit tehetségtelen senkik kedvéért kiüldözték. A meddő kurzus helyett termékeny államéletre vágyik a magyar társadalom – írták – és ez a vágy sorakoztatta fel az MSZDP mögé a nem szociáldemokrata társadalmi csoportokat. Ettől a kormány megijedt és jobboldal felé sandít, hogy ellensúlyozza a szociáldemokrácia előretörését.⁶⁹⁴

E bátor cikkekre a Szózat válaszolt. „A Népszava és a kormányorientáció” című vezércikkben arról írtak, hogy az MSZDP-nek a nemzetgyűlésbe való bevonulásától a magyar közgondolkodás a „demagógia és agitáció hangjának elejtését, a komoly polémia és kritika fegyvereinek használatát várta. A pártsajtó azonban mintha lehűtené várakozásunkat harci eszközeivel.” Majd hosszan fejtegette, hogy nem a kurzus, hanem a forradalmak „méhében született a trianoni béke.” Az vette el „termelő szántóinkat, érccel és erdővel gazdag hegyeinket, munkahelyeinket, gyárainkat, városainkat.”

A Népszava demagóg vádjaival szemben – írták – „fehéren áll a keresztény politika és a kormányzat. (...) Egyetlen igaz érték nem hullott az emigráció szemétkosarába, idehaza pedig a fajvédelem nagy gondolatának nevében életre nőtt egy új, erőteljes sajtó, eltűntek a régi zsaroló orgánusok, ...” Ezért – írták – nem vállalhatják az „ország gazdasági dekomponálásának, a szociális nyomorúság előidézésének vádját. Azért azok a felelősök, akik előkészítői voltak Trianonnak.”

„A börtön, a deportálás, a titkos rendőr, a kényszer, az üldözés vádjával nem foglalkozunk” – írták. Arra – szerintük – rácsfol az MSZDP 25 mandátuma. Egyébként pedig a kormányzat „sem jobbra, sem balra nem orientálódik. Megy

694 Népszava, 1922. VI. 8. 1.

egyenesen a maga célja felé:” mert „maga mögött tudja az ország erőinek javát.”⁶⁹⁵

Ennek ellenére a Népszava június 9-i számában még bátrabb vezércikk jelent meg a „Kivételes rendeletek – kivételes hatalom” címen. Ebben rámutattak, hogy az 1912. évi LXIII. törvénycikk korlátlan hatalmat biztosított a kormánynak a háború idejére. Erre a törvényre támaszkodva a háborús kormányok megszámlálhatatlan sokaságú rendeletet alkottak, amelyet a háborúval magyaráltak. Ezt az eszközt és módszert fokozott mértékben vették igénybe az ellenforradalmi kormányok és e kivételes törvényekre, és rendeletekre támaszkodva fosztották ki a „birtoktalan” osztályokat és „teremtették meg az ellenforradalmi rémuralmat.” Joggal állapították meg, hogy az ún. „gyorsított” törvénykezés, amelyet a közemberek véstörvény-széknek neveztek: az internálás, a rendőri felügyelet, az esküdtbíróóság szüneteltetése, a cenzúra, a munkásbiztosítási önkormányzat szüneteltetése, a közszabadságok elkobzása, az állampolgári jogok felrúgása, általában: a törvények uralmának erőszakos fölforgatása, mind, mind a háborús kivételes törvényre épült. Mindez rengeteg szenvedés, „tengernyi vér- és könnyözön forrásává vált.” Rámutattak: a békeszerződés megkötése után egy évvel e törvényeknek és rendeleteknek meg kellett volna szünniük, de azt az első Bethlen-kormány 1922. július 16-ig meghosszabbította a nemzetgyűléssel. Ezért is kifogásolták, hogy a kormány a sok ezer kormányrendeletből, azokban a napokban csak 2.500-at helyezett hatályon kívül. Ez nem fogja kielégíteni a közvélemény várakozását, – írták. Sőt! Ha csak ezt teszi a kormány, akkor „szembe fogja magával találni az egész országot.”

Tehát a Népszava a kivételes törvények, és az azokhoz kapcsolódó kivételes rendeletek teljes eltörlését sürgette. Ezek közül is *elsősorban a numerus clausus, a titkos alakulatok, a zsúfolt börtönök, az internálótáborok, a telefon-, a távirat- és levélcenzúra eltörlését követelték.* Arra is hivatkozva, hogy „modern, szabad kultúrállamot kell teremteni a rendőrállammá süllyesztett Magyarországból!”⁶⁹⁶

E vezércikke miatt a soros sajtóügyész indítványozta a vizsgálóbírónál a lap elkobzását. Ez utóbbi elrendelte a lap összes példányának elkobzását, mert az úgy-mond „szélsőséges hangon (...) támadta a fennálló törvényeket és lázított a társadalmi rend ellen.”⁶⁹⁷

A Szózat „Wertheimkassza és kalapács” c. vezércikke megállapította: a Népszava „hű maradt múltjához, forradalmasító tevékenységéhez.” Újra megírta: nem ezt a hangot várták az MSZDP parlamenti párttá válásától, hanem a polgári közgondolkodás is „egy komoly, szélesben megalapozott szociális programot, nagy népjóléti kérdések fölvetését” várta, amelyben a „legszélsőségesebb érzelmi és politikai ellentétek dacára is egy közös alkotó munka alapjai megszületnek.”

E cikk állította: a nemzetgyűlésbe bekerült MSZDP „nem hozott politikai koncepciót, nem hozott új stílust, nem hozott semmi alkalmazkodó belátást.” Ezért

695 Szózat, 1922. VI. 9, 1-2.

696 Népszava, 1922. VI. 9, 1.

697 Szózat, 1922. VI. 10, 3.

szerintük az MSZDP-nek, mint parlamenti pártnak „nem az alkotás, hanem a támadás fog karaktert szabni. Nem a tömegnyomor enyhítése, az égető munkásproblémák fölvetése a fontos, hanem a magyar állami rend ellen való hadüzenet. Nem a tömegjólét emelése lendíti hadsoraikat, hanem a numerus clausus megszüntetésének vágya.”

E cikk azt is írta, hogy ezzel a politikájával az MSZDP szembekerül saját programjával és a marxista ideológiájával. Ugyanis e követelésekkel „a zsidó plutokrácia harci” törekvései és politikai felvonulása mellé került. „A zsidó Wertheimkassza rohamtámadását a kalapács támogatja” – írták. „Támogatja pedig, úgy látszik, egy idegen fajiság titkos egysége és szolidaritása nevében, mely a magyar államgondolat lezúzásával akar impériumot verni a keresztény politikai gondolat romjain.” Íme, a fajvédők egyik klasszikus antiszemita vádjá a munkáspártokkal szemben: a zsidó származású munkásvezetők faji alapon titkos szövetségben vannak a zsidó tőkéssekkel. Ezért és nem a munkásság érdekeiért küzdenek.

A cikk végén így összegezték véleményüket: az MSZDP-től „nem a forradalmi radikalizmus kiegészítését, az idegen faji szempontok szolgálatát, a szentesített törvények destrúálását, hanem tömegpolitikai szempontok erőteljes kihangsúlyozását várta mindenki, de várta elsősorban a rájuk szavazó tömeg, amelyet a forradalom mocsárterületébe szédíteni akarni nemcsak bűn, hanem – hazaárulás.”⁶⁹⁸

E durva támadás és már a hazaárulás vádját is megfogalmazó cikk ellenére a Népszava a június 10-i „A kivételes törvények és rendeletek” vezércikkében is ezzel a kérdéssel foglalkozott. Igaz, visszafogottabban, mint az előző napon. Megírták: ezen állapotokra való rámutatást állampolgári kötelességük volt megtenni. Ezért egyrészt elkobozták az előző napi Népszavát. Másrészt a „denunciálás, rágalmozás és vádaskodás sarát dobják” feléjük az ellenségeik. Az ilyen támadások – írták – a „páni félelmet mutatják inkább, mint az igazságot, vagy jogszerűséget.”⁶⁹⁹

Az új nemzetgyűlést 1922. június 18-án Horthy Miklós kormányzó nyitotta meg. A Szózat Zsilinszky Endre: Megnyíló kapuk előtt c. vezércikkében foglalkozott az új nemzetgyűlés feladataival. Ezt egyfajta lezárásának is tekinthetjük a kormány orientációjáról folytatott vitának.

„Le kell zárunk a három év óta folyó szakadatlan gyűlölködést és marakodást” – írta. Kötelességünk a „belső egység megeremítése és az új Magyarország szerves felépítése.” Kell, hogy mindannyian érezzük a „történelmi felelősség rettenetes súlyát.”

Az első feladatok között említette a már meghozott földreform-törvény végrehajtását: „Merészen és minden kicsinyeskedést félretéve és minél előbb végre kell hajtani ezt a törvényt s ezzel megnyitunk az újtát a nagy, szerves reformoknak, melyek nélkül itt megújult és jobb életet teremteni nem lehet. Az agrárius gaz-

698 Szózat, 1922. VI. 10, 1-2.

699 Népszava, 1922. VI. 10, 1-2.

daságpolitika, a szociálpolitika és a nevelésügy nagy reformjai még mind hátra vannak...” Új utakat kell találnunk! – írta. „Szeretnünk, felemelnünk és erősítenünk kell a szegény, megnyomorodott, a politika által oly végzetesen elhanyagolt magyar népet minden rétegében és minden egyes emberében.”⁷⁰⁰

A megalakítandó kormány politikai orientációját befolyásolni próbáló sajtóvita után nézzük meg hogyan történt az új Bethlen kormány megalakítása.

A Nagyatádi-csoport elégedetlensége

Ezt a témát már érintette a szakirodalom. *Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában* c. nagy sikerű könyvében a választási eredmények legfontosabb adatai után ezt olvashatjuk: „A kormánypártnak kényelmes többsége volt a parlamentben. Az igazi változást azonban nem ez jelentette. Ez a párt képviselői összetételének gyökeres megváltozásában állt. Az igazi kisgazdák, a csizmások jó-részt kimaradtak, már csak hírmondók voltak a nemzetgyűlésben. A helyüket bir-tokosok, főispánok, magas rangú tisztviselők, Bethlen hívei foglalták el. Mellettük kisebbségként voltak jelen a Gömbös-csoport radikális jobboldali képviselői, va-lamint a maradék hiteles kisgazdák.”⁷⁰¹ Paksy Zoltán: *Választások Bethlen-módra – 1922 c.* tanulmányában szintén megemlíti ezt a problémát: „A kisgazdák kiszorítását a politikai hatalomból leginkább a 'csizmás', azaz a paraszti származású képviselők megfogyatkozása jelezte. Ez a párton belül nagy elégedetlenséget kel-tett.”⁷⁰² Így volt-e? Tényleg csak hírmondónak maradt néhány parasztképviselő? Valóban teljesen kiszorították őket a politikai hatalomból? Az alábbiakban e kér-désekre keressük a válaszokat.

Mint láttuk már a május 28-án lebonyolított választások után kiderült, hogy több parasztképviselőt, – aki személy szerint is kötődött Nagyatádihoz – nem választot-tak meg. Annak ellenére, hogy ők voltak az EP vezetőségének a hivatalos jelöltjei, sok választóközvetben nem őket, hanem a párt programjával induló, de nem hiva-talos jelölteket választották meg. Láttuk sok esetben éppen Bethlen, Klebelsberg és Gömbös politikai machinációi miatt, vagy a megyei, illetve járási úri középosztály támogatásával. Mint láttuk a parasztság képviselőinek, az ún. „csizmásoknak” urak általi kiszorításra utalt Nagyatádi május 21-én elmondott beszéde is.

Az első választási forduló eredményeinek ismeretében, de még a második for-duló előtt *A Kisgazda* c. hetilap egy vezércikke már elismerte, hogy „bizonyos szorongó aggodalommal nézünk a magyar nemzetgyűlés működése elé.”⁷⁰³

E hetilap a június 11-i vezércikke már nyíltan hangot adott a Nagyatádi-csoport elégedetlenségének: „Mi kisgazdák nem titkolhatjuk elégedetlenségünket,” mert

700 *Szózat*, 1922. VI. 18, 1.

701 Ormos, im.:104.

702 Paksy.: 108.

703 *A Kisgazda*, 1922. VI. 4, 1.

a mi óriási táborunk „nem lesz kellő módon képviselve saját kebeléből választott képviselőkkel a nemzetgyűlésben.” Ennek okát abban látta, hogy az ún. „csizmás kispazda képviselők közül sokan kimaradtak. Új ember pedig alig egy-kettő jutott be közülük.” „Valami titkos kezek működését látjuk a háttérben, – írták – melyek direkt a csizmás képviselők kiszorításán dolgoztak.”⁷⁰⁴

A visszaesés fő okának azonban a kispazdák, – a kis- és középparasztság – szervezetlenségét és nemtörődömségét nevezte e cikk. A volt parasztképviselők újbóli megválasztását – írta – a választójogi rendelet azon hiányossága is akadályozta, hogy a „vidéki nyílt választásoknál nem mondta ki a szavazás kötelezőségét.”

Állította: ahol „csizmás képviselőjelölt volt, ott egy-egy kerületben ezrekre megy azok száma, akik vagy nemtörődömségből nem szavaztak, vagy elkéstek a szavazásról.” Ugyanis „a tág jogkörrel rendelkező választási biztosok” sok választókerületben a meghirdetettnél hamarabb zárták be a szavazóközeteket. Ezzel rámutattak az egyik leggyakrabban előforduló törvénytelenségre.

Öntudatosan kijelentették: „látjuk és tudjuk mi történt velünk, és még nagyon korán nevetnek azok, akik azt hiszik, hogy sikerült nekik a parasztot úgy falhoz állítani, hogy arról nem is tud semmit.”

Úgy vélték: a csizmás képviselők nélkül a nemzet „többségét képező kispazda- és földmunkásnép jogos érdekeit sem megvédeni, sem előmozdítani nem fogja tudni a nemzetgyűlés.” Azt is látták, hogy elsősorban az új egységes párti képviselők voltak azok, akik „nemcsak meggátolták a csizmások nagyobb számban való” nemzetgyűlésbe kerülését, hanem ők voltak azok, akik „kiszorították a régi csizmás képviselők nagy részét is” a törvényhozásból.

Az agrár-demokrata parasztképviselők kiszorításáért tehát nem a Bethlennel kötött kompromiszumot kárhoztatták, hanem azokat a tömegeket, akik nem mentek el szavazni, vagy akik „rosszul éltek” szavazati jogukkal. E vezércikk szerint így ők lettek saját maguk és „osztályuk legnagyobb ellenségei.”⁷⁰⁵ Ez csak részben volt őszinte szembenézés a történetek lényegével: arról nem írtak, hogy mindez elsősorban a vidéken bevezetett nyílt szavazásból és a közigazgatás parasztoikat megfélemlítő gyakorlatából következett.

A Kispazdának ez a száma már megírta, hogy a június 1-i második választási fordulóban a következő 9 „kispazda” lett képviselő: Zeőke Antal (Gyoma), F. Szabó Géza (Bia), Hír György (Hercegfalva), Csontos Imre (Karcag), Forgács Miklós (Megyaszó), Neubauer Ferenc (Somogynagybajom), Csizmadia András, (Orosháza), Nagy János (Tamási) és Renczes János (Tolna). E 9 „kispazda” képviselőből 3 volt új képviselő: F. Szabó Géza, Neubauer Ferenc és Csizmadia András.⁷⁰⁶ Közülük Neubauer ügyvéd volt Kaposvárott, de 1909-től kezdve támogatta a Kispazdapártot. E példával is érzékeltetjük, hogy a „kispazda” jelzővel nem csak a parasztképviselőket illették, hanem azokat, akik Nagyatádi csoportjához tartoztak.

704 Ezt a részt közölte Paksy, i.m.: 108.

705 *A Kispazda*, 1922. VI. 11, 1.

706 *A Kispazda*, 1922. VI. 11, 1.

A május 28-án lebonyolított első fordulóban megválasztott agrárdemokrata képviselőkkel együtt – saját számításaink szerint – az EP-en belül mintegy 30-35 főt számlált a Nagyatádi és politikáját támogató csoport.

A választások eredményeként az EP-en belül megváltozott erőviszonyok ellenére Nagyatádi és csoportja továbbra sem adta fel programját. A Magyar Falu 1922. június 11-i „*Győzött a kisgazda-program*” c. vezércikke állította: mivel a kormánypárt programja a Kisgazdapárt programját vette át, ezért annak feladata azt végrehajtani. „*A kormánynak kötelessége, – irták – hogy azt a többséget, melyet a kisgazdapárt programjával sikerült magának megszereznie, olyan törvények megalkotására használja, mely a kisgazdapárt programjának szellemében, annak megvalósítását van hivatva előmozdítani. (...) A kisgazdaprogram az ország gazdasági életének fejlődésében egy újabb fokozatot jelent és pedig a hűbéri nagybirtokrendszerrel ellentétben, a gazdasági demokráciát, az előjogok helyett az emberi és gazdasági egyenlőséget, az erők szabad kifejtését, a munka, a szorgalom, a tehetség szabad érvényesülését, megbecsülését és boldogulását.*”

E követelések lényegében polgári demokratikusak voltak. Ez Nagyatádi és csoportja elveik melletti kitartását jelezte. Szerintük az újonnan megválasztott képviselők kötelessége, hogy a kisgazdapárt programját megvalósítsák. E cikk így fejeződött be: a parasztpolitikusoknak „*óriási felelősség, milliók érdekeinek terhe fekszik a vállukon, de nagy-hatalmat ad nekik milliók bizalma és szeretete.*”⁷⁰⁷

A Kisgazda június 18-i „*Egy kis szemrehányás*” c. vezércikke már elismerte: Nagyatádinak „*sok jó és hűséges katonája elbukott*” a képviselőválasztásokon. Ők a „*magyar népnek is hűséges szolgálói voltak.*” Ezáltal a parasztság – írta – „*saját maga zárta be maga előtt azoknak az ajtóknak egy részét, amelyeken keresztül az ő boldogulása felé lehetett volna haladni, az ő jogait lehetett hathatósabban védeni és az ő érdekeit lehetett munkálni.*”

Ennek ellenére a kárörvendőknek öntudatosan üzenték: „*a kisgazdapárt nem semmisült meg. Nem fog megsemmisülni még akkor sem, ha egy-egy magyar vármegyében csak három-négy józanul gondolkodó kisgazda maradt is.*”

Témánk szempontjából fontos állítása a cikknek, hogy a „*Kisgazdapárt, mely ma az egységes pártban van, de saját programja alapján áll, ha megfogyott is a lefolyt küzdelemben, de meg nem törött és meg nem törik.*”

Tehát e cikk már nem azt állította, hogy győzött a Kisgazdapárt programja, hanem csak azt, hogy a Kisgazdapárt az EP-ben van és saját programja alapján áll! Ez fontos pontosítás volt! Nagyatádiék relatív önállósághoz való ragaszkodását bizonyítja.

A cikk vitába szállt azokkal a paraszti tömegekkel, akik a választási küzdelemben elfordultak tőlük, mert az elmúlt két év nem eredményeket, hanem csak magas adóztatást hozott. Több példával bizonyította, hogy ez nem igaz. A háború előttihez képest – írta – kevesebbet adóztak a 10-15 kat. holdas parasztnak. Így volt ez a föld- és a boradóval is. Az adót a parasztság – írta – az inflálódó korona miatt

707 Magyar Falu, 1922. VI. 11, 1.

érzi soknak. Rámutatott, hogy az 1921 augusztusában elfogadott progresszív vagyonszármazékosítást is a Kisgazdapárt vívta ki, amely kedvező a szegény- és kisparasztságnak. Az eredmények között említette a községi szeszfőzdek létesítésének lehetőségét, a magánhasználatra való dohánytermesztést, a mezőgazdasági termények rekvirálásának és ármaximálásának 1921 nyarától való megszüntetését. E cikk is azzal fejeződik be, hogy a Kisgazdapárttól elfordult paraszttömegek saját maguk alatt vágják a fát, mikor „*saját véreit segíti kiszorítani a nemzetgyűlésből.*”⁷⁰⁸

A Világ szerint az EP Nagyatádi-csoportjának mintegy 20 képviselőjelöltjét nem választották meg. Nagyatádi hívei szerint ennek elsődleges oka az volt, hogy a jelölteknek elmaradt a központi pártvezetés kellő támogatása. Ezért elsősorban Gömböst hibáztatták. Hangoztatták, hogy ezért a párt június 17-re tervezett első frakcióértekezletén élesen el fogják marasztalni Gömböst és a párt „*hivatalos választási apparátusát.*”⁷⁰⁹

E hírt a másnapi Szózat „*Nincs ellentét Gömbös és a régi kisgazdák között*” c. cikke rágalomnak minősítette. Gömbös „*politikai pályájának kezdetétől fogva – írta – a kisgazda-társadalommal való kooperáció, szoros együttműködés szükségességét hirdette.*” A Világ e hazugsággal a „*demokratikus és agrárgondolat*” képviselői közé igyekszik éket verni. Ez nem fog sikerülni, – írta – mert ezt meg hiúsítja az a bizalmas barátság, mely Nagyatádit és Gömböst összefűzi.⁷¹⁰

A Nagyatádi-csoport elégedetlenségét a két hetilapjukban megjelent és általunk idézett cikkek jól dokumentálják. A Gömbössel és az általa vezetett választási apparátussal szembeni elégedetlenségük is tény volt. Ennek ellenére az EP képviselőcsoportjának június 17-én megtartott értekezletén a nagyatádisták nem támadták Gömböst. Ugyanis – mint látni fogjuk – Bethlennek a kormányalakítási tárgyalásoknál e feszültségeket sikerült háttérbe szorítania.

A kormány megalakítása

Az EP nagy győzelme ellenére júniusban az ország pénzügyi helyzete tovább romlott. Az iparcikkek és az élelmiszerek árai napról-napra emelkedtek. Az infláció felgyorsult. Ez a munkások és a fix fizetésű társadalmi rétegek körében nyugtalanságot eredményezett. A drágulási hullámban azt tartották a különösnek, hogy a korona árfolyama hónapok óta nem változott Zürichben, azt továbbra is 0,60 svájci franc-on jegyezték. Ebből arra következtettek, hogy a korona belső vásárló értékének romlása kezdődött el. Tudták, hogy ezt a belső értéktelenedést rövid idő múlva a külföldi is követni fogja. Ezt a gazdasági életet fenyegető viharnek tekintették. Ilyen gazdasági és pénzügyi helyzetben kezdte meg Bethlen a kormányalakítási tárgyalásait. E témával a szakirodalom még nem foglalkozott.

708 *A Kisgazda*, 1922. VI. 18, 1-2.

709 *Világ*, 1922. VI. 14, 3.

710 *Szózat*, 1922. VI. 15, 6.

Bethlen tárgyalásai

E tárgyalások politikai előzményének tekinthetjük a választások első fordulója után azt a hírt, hogy a Tisza által vezetett volt munkapártiak külön szervezkednek az EP-ben. Azért, hogy a „*kormánypolitikát a liberális vizek felé tereljék.*” Formális megbeszéléseket még nem tartottak, de „*lelki kényszernek érzik, hogy Tisza István szavának érvényt szerezzenek*” a pártban. Mintegy 40 régi politikus akciójáról volt szó, akikhez a megválasztott képviselők közül is csatlakozni fognak. Közvetlen célnak tekintették, hogy Gömbös kezéből kiragadják a hatalmat, és minél előbb kiszorítsák a hatalomból. Ezek a politikusok „*esküdt ellenségei az ébredő-reakciós politikának.*” Azt vallják, hogy „*elég volt a mellékkormányokból.*” Egy kormánya legyen az országnak, de az legyen ura a belpolitikai helyzetnek.

E konzervatív-liberális politikusok vezérüknek Bethlent szerették volna megnyerni. Ennek ára – Az Újság szerint – az, hogy a miniszterelnöknek „*függetlenítenie kell magát*” Gömböstől és társaitól, szakítania kell az „*antiliberális irányzat exponeenseivel.*” E csoport az új nemzetgyűlés elnökének Gaál Gasztont kívánta, mert ő liberális és olyan egyéniség, akinek a „*tárgyilagosságában az ellenzék is megbízik.*” Alelnökjelöltjük Scitovszky Béla volt, ha június elsején sikerül elnyernie a mandátumot. Háznagynak Kállay Tamást szerették volna megnyerni. Velük szemben Gömbösöknek más jelöltjeik voltak. Ők például Petry Pált óhajtották háznagynak.⁷¹¹

Bethlen a második forduló eredményeinek megismerése után kezdte el kormányalakítási tárgyalásait. Ezek titkosan folytak: sem Bethlen, sem az érintettek nem nyilatkoztak. Az Újság június 3-i száma – kitűnő forrásra hivatkozva – azt közölte, hogy nagy változás előtt van a kormány. Valószínűnek tartotta: Bethlenen kívül csak Kállay pénzügyminiszter és Belitska Sándor honvédelmi miniszter maradnak meg a helyükön. Ez a hír, – mint látni fogjuk – majdnem pontosnak bizonyult. Az viszont nem, hogy Gömbös lehet az új belügyminiszter.⁷¹²

A másnapi Világ már a kormány rekonstrukciója címmel közölte, hogy a hírek szerint az EP győzelme miatt a „*mai koalíciós kormányzás átadja helyét a pártkormányoknak.*” Tehát a kormány miniszterei és államtitkárai csak az EP tagjaiból fognak állni. A kormánytámogató KNEP tagjaiból nem lesz miniszter és államtitkár.

Klebensberg nem marad belügyminiszter, ő a kultusztárcát veszi át. Ráday Geodeon belügyminiszter, államtitkára Gömbös lehet. Az a hír is tartotta magát, hogy Gömbös lesz a belügyminiszter. Hegyeshalmy kereskedelmi miniszter helyébe pedig Lers Vilmos lép. Tudni vélték, hogy június 2-án Gömbös a belügyminisztert és a főispánjait tette felelőssé azért, hogy sok választóközvetben a nem hivatalos Egységes párti jelöltek támogatatták.⁷¹³

A kormány tagjai június 7-én este minisztertanácsot tartottak, ahol Klebensberg belügyminiszter beszámolt a választások addigi eredményéről. Az értekez-

711 *Az Újság*, 1922. VI. 3, 2.

712 *Az Újság*, 1922. VI. 3, 1.

713 *Világ*, 1922. VI. 4, 3.

letről nem adtak ki hivatalos jelentést. Ez a minisztertanácsi jegyzőkönyv pedig hiányzik, vagy el sem készítették. A Szózat úgy tudta: a belügyminiszter szerint a nemzetgyűlésben az EP-nak kétharmados többsége van biztosítva.⁷¹⁴

Ezért a Világ szerint Gömbös kijelentette: a kormánynak a jobboldal felé kell orientálnia.⁷¹⁵ Erre Gömbös a neki tulajdonított nyilatkozatot apokrifnek jelentette ki. „*Orientációm nem szoktam változtatgatni sem balra, sem jobbra. Egy orientációm van és ez a párt-vezérhez igazodik.*” E nyilatkozat jelzi Bethlen és a Gömbös közötti alá-fölérendeltségi viszonyt.

A Szózat ismertette a Párizsban megjelenő *Le Temps* c. lap Egységes Párt győzelméről írt cikkét. Ez azt bizonyítja, – írták – hogy a „*nemzet többsége helyesli a kormány bölcs és mérsékelt politikáját.*” *Dicsérték a miniszterelnök kampányát, amely „nem a pártpolitikát, hanem a nemzeti egység frontját akarja megalkotni.*” Így az „*osztályok kibékítése nem marad üres jelszó*” – írta a tekintélyes francia újság.⁷¹⁶

A Szózat még június 10-én is állította: nincs alapja a kormány rekonstrukciójáról szóló híreknek. Viszont elismerte: 9-én Bethlen megbeszéléseket folytatott Gaál Gasztonnal a nemzetgyűlés volt elnökével. Ezen az új nemzetgyűlés megnyitásának formáságairól tárgyaltak. Az EP-ben tényként kezelték: újra Gaál lesz a nemzetgyűlés elnöke.

A liberális lapok közölték: június 8-án este a miniszterelnökségen bizalmas tanácskozások voltak. A Szózat szerint akkor a miniszterelnök estélyt adott. Vendégül látta Horthy Miklós kormányzót és nejét, József királyi herceget és családját, Albrecht királyi herceget, az összes Budapesten tartózkodó külföldi követeket, Kállay Tibor pénzügyminisztert, Klebelsberget, Gömböst és másokat.⁷¹⁷ E fogadáson a kormányalakítással kapcsolatos bizalmas megbeszélések is folyhattak. Ezekről valószínűleg a követjelentésekben találunk majd anyagokat a jövő kutatói.

E bizalmas tanácskozásokon Gömbös küzdött a kormányzati hatalom egy részének megszerzéséért. Az Újság határozottan állította: a Gömbös- és a Wolff-csoport Klebelsberget ki akarták szorítani az új kormányból. Szerintük a belügyminiszter „*vörös posztó az ellenzék szemében.*” Ez igaz volt! Állították: lényegesen enyhülne az ellenzék új kormány elleni fellépése, ha ő kimaradna az új kabinetből. Erre Az Újság így reagált: ezt Gömbösök azért hangoztatják, hogy ők, akik a választási kampányban a „*háttérből irányították az ellenzék kiirtását*” elkerüljék a felelősségre vonást. Itt nem „*személyi harcról, hanem elvek összeütközéséről van szó.*” Ha Gömbös maradna felül, – írták – az a volt munkapárti politikusok „*háttérbe való szorítását*” jelentené, és az EP-én belül jelentős szerep jutna az ÉME-nek. Azt is megírta, hogy Klebelsberg azért is távozik a belügyminisztérium éléről, mert nem akarja vállalni a felelősséget azokért a törvénytelenlégekért, amelyek

714 *Szózat*, 1922. VI. 9, 5.

715 *Világ*, 1922. VI. 8, 2.

716 *Szózat*, 1922. VI. 8, 4.

717 *Szózat*, 1922. VI. 10, 3.

a választásokon történtek. Ő egy percig sem akar szerepelni „*Gömbös hátvédjeként.*”⁷¹⁸

Klebensberg június 12-én a Sopron vármegye c lapnak a soproni választási eredményekről, – ahol ő Andrássytól és Hebelttől is vereséget szenvedett – nyilatkozva már bejelentette: „*A belügyminiszteri tárcától megválok, miután a küldetésemet és a feladatomat a választói rendelet megalkotásával befejezetnek, elvégzettnek tekintem.*” Ő tehát küldetésének tekintette az akkori Európában már példátlan vidéki nyílt szavazási rendszer újbóli bevezetését, amely aztán 1938-ig fennállt. Talán a tudata mélyén érezte a felelősségét is, mert így fejezte be a nyilatkozatát: „*Elég volt nekem a rendőrminiszterségből. A kultuszminiszteri tárca vezetését fogom átvenni.*”⁷¹⁹ Tehát, Bethlen és a volt munkapárti politikusok – minden kritika és intrika ellenére – ragaszkodtak Klebensberghez.

Bethlen május 7-i Hajdú és Bihar megyei kampánykörútja után – mint láttuk – Nagyatádi Szabó nem vett részt a miniszterelnök további választási körútjain. Azután csak Somogy megyében, illetve saját két választókerületében kampányolt. Több alkalommal is betegeskedett. Nyilván megviselték a volt parasztképviselő barátai vereségei, és ahogyan azok történtek. Mindezek miatt csak június 12-én érkezett Budapestre. Másnap tárgyalt Mayer Jánossal és elégedetlenkedő híveivel. E tanácskozások után maga kereste fel a miniszterelnökségen Bethlent, akivel hosszabb ideig tanácskoztak.⁷²⁰

Ennek tartalmára csak a kisgazdapárti sajtóban megjelent cikkekből következtethetünk. A Magyar Falu c. hetilap június 18-i számában megjelent „*Legyen vége a komédiának*” c. vezércikk szerint Nagyatádi és Mayer mindig is azon a véleményen voltak, hogy az „*országot csak az összes polgárainak vállvetett munkája mentheti meg a végpusztulástól.*” Ez különösen érvényes ebben a válságos pénzügyi helyzetben. A gazdasági katasztrófa elhárítása elsősorban a „*mezőgazdasági termelés teljes erejű beindításától és fokozásától függ.*” A parasztság sikere a „*város lakosságának a boldogulása is*” – írták. De ha a parasztságra az „*összes többi társadalmi osztály terheit ráarakják, és ezek eltartását ránézve kötelezővé teszik,*” akkor elégedetlenség gyülemlik fel bennük.

Úgy vélték, hogy az elmúlt években a parasztság az „*intézményes elnyomás béklyóitól megszabadult, ne akarjon senki újabb elnyomást társadalmi úton rendszerezíteni és a jobbságát modern formában visszaállítani.*”

Ezért az új nemzetgyűlés első feladatának tartották olyan törvények meghozatalát, amelyek biztosítják a parasztságot arról, hogy „*amit termel, az az övé és ne éljen örökös bizonytalanságban affelől, hogy megfeszített munkájának eredménye minden pillanatban semmivé válhat.*” Ezért legyen vége a komédiának, – írták – mert különben a „*nép haragja fogja elsöpörni*” a komédiázókat.⁷²¹

718 *Az Ujság*, 1922. VI. 14. 3. és uo. 1922. VI. 15. 1.

719 *Világ*, 1922. VI. 14. 3.

720 *Szózat*, 1922. VI. 14. 2.

721 *Magyar Falu*, 1922. VI. 18. 1.

Miről van itt szó? Arról, hogy voltak, akik az ország nehéz gazdasági és pénzügyi helyzetében újra javasolták a mezőgazdasági termények rekvirálásának bevezetését, azaz egy bizonyos mennyiségnek államilag megszabott felvásárlását. Azért, hogy az ún. ellátatlanokat, el tudják látni a szabadforgalomban vásárolhatónál olcsóbban. Ezt a törekvést képviselte az MSZDP. A Népszava naponta adott hírt a kenyér, az alapvető élelmiszerek gyors drágulásáról és a bérből-fizetésből élőket sújtó inflációról és a szegénység terjedéséről. E nyomás alatt a mezőgazdasági termékek rekvirálásának újbóli bevezetését látta szükségesnek ún. Közélelmezési Tanács, amelynek vezetője gróf Hadik János volt. Erre jó példa volt a gabonaforgalom újbóli korlátozását javasló és már a minisztertanács előtt lévő rendelet. Nagyatádi és csoportja e tervek ellen élesen tiltakozott és ezzel az áruteremelő parasztság érdekeit védte.

Június 14-én Bethlen Mayerrel is tárgyalt, aki 1921. december elejétől a második Bethlen kormány földművelésügyi minisztere volt. A Világ szerint azért, mert még nem dönt el, hogy ő vagy Nagyatádi lesz-e a földművelésügyi miniszter. Erre az EP félhivatalos közleményéből következtek, amely az előző nap még azt közölte, hogy Nagyatádi marad a párt elnöke és Gömbös pedig az ügyvezetője. Ezzel „*óhajtják hidegre tenni*” – írták. Egyébként úgy jellemezték a helyzetet, hogy „*Nagyatádi Nagyatádit, Mayer Mayert akarja a földművelésügyi minisztérium élén látni.*” Ugyanakkor a Bethlennel való tárgyalásokon mindketten ragaszkodtak Kószó belügyi államtitkárságához.⁷²²

Erre azért is igényt tartottak, mert közben Bethlen – a volt munkapárti politikusokkal egyeztetve – Rakovszky Ivánt kérte fel új belügyminiszternek. Ő 1910-ben került be a parlamentbe és Tisza István leghűségesebb hívei közé tartozott. A régi országgyűlésben ő terjesztette be a konzervatív közigazgatási reformot, amit az akkori Kisgazdapárt elfogadhatatlannak tartott. Ő volt az, aki 1921. augusztus végén a vármegyék kongresszusán élesen támadta a Kisgazdapárt demokratikus közigazgatási reformterveit. Ezek miatt a *Világ* úgy vélte, hogy belügyminiszterisége „*nyílt hadüzenetet jelent*” Nagyatádiéknak.

Hegyeshalmy Lajos nehezen megszerzett győri mandátuma nem volt elég ahhoz, hogy továbbra is kereskedelmi miniszter maradjon. Ugyanis pártja, a KNEP csak 12 mandátumot szerzett a választásokon. Ezért Bethlen június 14-én már báró Lers Vilmostal tárgyalt, aki – korábban - szintén a Munkapárt politikusa volt. Megállapodásra azonban nem jutottak, mert aznap este az EP-ben Scitovszky Tibort is emlegették, mint Hegyeshalmy utódját.

A kormánytámogató KNEP meggyengülésével magyarázható az is, hogy, Vass Józsefnek át kellett adni a vallás- és közoktatási minisztériumot Klebelsbergnek. Neki és pártjának meg kellett elégednie a népjóléti tárcával. Államtitkára báró Petrichevich Horváth Emil maradt. Tehát a harmadik Bethlen kormány nem csak az EP-kormány volt, mert a miniszterelnök újra koalíciós kormányt hozott létre.

722 *Világ*, 1922. VI. 15, 1.

Bethlen Tomcsányi igazságügyi minisztert, – aki mint láttuk – elveszítette a vásárosnaményi választásokat – is lecsérélte. Valószínűleg nem csak a választási veresége miatt. Tomcsányit – a Bethlen iránti szervilizmusa miatt – a liberális lapok mindig is támadták. A választási kampányban például azzal, hogy az 1918 novemberében – az akkori Igazságügyi Minisztériumban – ő készített el egy szakértői anyagot. Ebben azt állította, hogy a belgrádi katonai konvenció megkötésére szükség van. Ez még a jobboldal szemében is diszkreditálta Tomcsányit.

Az sem volt véletlen, hogy a politikai elit lapja a *Pester Lloyd* június 8-i száma újra felvetette az 1919 novemberében a Duna-Tisza közén történt szörnyű rablógyilkosságok ügyét. Konkrétan azt, hogy annak börtönben ülő elkövetői hogyan kaphattak a választások előtt amnesztiát? E lap azt is megírta, hogy az „*elkövetett többrendbeli rablógyilkosságok tetteseinek szabaddalbra helyezését*” Tomcsányi rendelte el. Ezt a Horthy Miklós kormányzó által a második királypuccs után, 1921. november 3-án elrendelt amnesztia alapján tette. A *Pester Lloyd* azonban felhívta Tomcsányi figyelmét a rendelet utolsó előtti bekezdésére. Eszerint olyan személyek „*akiknél a büntett oka nyereszkeségi vágy volt*” közkegyelemben nem részesülhetnek. Az igazságügyi miniszter az MTI-nek még magabiztosan így nyilatkozott: „*teljesen tudatában van állásából folyó felelősségének, úgy politikai, mint jogi vonatkozásban egyaránt.*” E témát a liberális lapok mellett a Népszava is felkarolta. Tomcsányi menthetetlen volt! Lehetséges, hogy az adott belpolitikai szituációban a volt munkapárti politikusok Bethlen tudtával, így buktatták meg. Ennek következtében 14-én a sajtó még csak azt tudta, hogy a miniszterelnök a bírói kar egyik tagját szeretné megnyerni igazságügyi miniszternek.⁷²³

Június 16-án Bethlen kormányalakítási tárgyalásai befejeződtek. Új, harmadik kormányának tagjai lettek: belügyminiszter: Rakovszky Iván, pénzügyminiszter: Kállay Tibor, kereskedelmi miniszter: Walkó Lajos, külügyminiszter: gróf Bánffy Miklós, vallás- és közoktatási miniszter: gróf Klebelsberg Kunó, igazságügyi miniszter: Daruváry Géza, földművelésügyi miniszter: Nagyatádi Szabó István, honvédelmi miniszter: Belitska Sándor, népjóléti miniszter: Vass József, közéleti-minister: Térffy Béla.

A harmadik Bethlen-kormányban négy új tagja volt: Rakovszky, Walkó, Daruváry és Nagyatádi Szabó. A 11 tagú kormány jellemzője, hogy közülük nyolcan nem voltak tagjai a parlamentnek: Rakovszky, Walkó, Bánffy, Klebelsberg, Vass, Daruváry, Belitska és Térffy. Ezért ők elsősorban nem az Egységes Párttól, hanem a miniszterelnöktől függtek. Ennél is fontosabb, hogy az új kormány tizenegy tagja közül Nagyatádi kivételével mindenki tagja volt a Tisza-féle Munkapártnak.

Daruváry Géza 1866-ban született. Jogi tanulmányait Budapesten és Lipcsében végezte. Rövid ügyvédeskedés után külügyi szolgálatba lépett. Európa több városában volt konzul, majd főkonzul, aztán a kabinetirodán dolgozott. 1910-ben kine-

723 *Világ*, 1922. VI. 9. 4.

vezték a kabinetiroda főnökévé. Így Ferenc József uralkodásának végéig minden királyi kézirat az ő kezén ment keresztül. Ezért jól ismerte az akkori magyar belpolitikai viszonyokat. Báró Szerényi József akkori kereskedelmi miniszter kinevezéskor azt állította róla, hogy „*egyénisége bizalomgerjesztő, karaktere azonban a zárkózottság.*”⁷²⁴ Bethlennek éppen ilyen igazságügyi miniszterre volt szüksége.

Mint láttuk Hegyeshalmy kereskedelmi miniszter helyére végül is Walkó Lajos került. Ő fiatalságát bankszolgálatban töltötte. Ezért feltételezték, hogy miniszter-ré történő kinevezését a nagybankok ajánlásának köszönhetette. A Világ fontosnak tartotta kiemelni: elődjéhez képest már az is jelentős haladás lenne, ha ezután a minisztériumban érvényesülnének azok a reális elvek, az az elasztikus mozgékony-ság, amelyek a fővárosi nagybankok vezetését jellemezték.

A Szózat viszont azt emelte ki, hogy Walkó legutóbb a külügyminisztériumban volt a gazdasági ügyek vezetője, azt megelőzően pedig a pénzügyminisztérium államtitkára, 1918 szeptemberében pedig Wekerle Sándor miniszterelnök jobb keze. Egyike volt azoknak, akik Magyarországot a trianoni tárgyalásokon képviselték. Azóta részt vett a római, a párizsi és a bécsi gazdasági tárgyalásokon.⁷²⁵

A liberális lapok az új belügyminisztert is pozitívan jellemezték. „Olyan politikai iskolából érkezett, – írták – amely tiszteletben tartotta a hivatali hierarchiát. A szolgabíró nem ismerte el fölöttes hatóságnak a miniszterrel szemben. A „*társadalmi egyesületeknek nem adta meg a területenkívüliség jogkörét az országban, és nem engedte meg azt, hogy a közigazgatás gépezetében minden kéreleknek, minden csavarnak külön politikája legyen.*” Ha ezen elveket Rakovszky át tudja ültetni a gyakorlatba, – írták – már akkor is nagyot fog előbbre lépni a konszolidáció.

Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszterről pedig joggal állították, hogy „*másként tér vissza oda, mint ahogy elment.*” Korábban ő, mint politikai vezér lett miniszter, háta mögött a jelentős Kiszgazdapárttal. Most pedig, mint szakminiszter tér vissza, jelentős politikai támasz nélkül.⁷²⁶

A kormány újjáalakításával Bethlen megvalósította régi tervét: annak tagjait elsősorban a volt Munkapárt konzervatív-liberális tapasztalt politikusaiból állította össze. E kormányt politikailag Bethlen és Nagyatádi Szabó reprezentálták: annak politikai színezetét ők képviselték és így a várható politikai támadásokat is nekik kellett feltartóztatniuk.

Az új miniszterek kiválasztása az EP jobbszélén erős tiltakozást váltott ki. Wolff Károly és hívei még 15-én is élesen támadták Rakovszkyt és tiltakoztak Klebelsberg vallás- és közoktatási minisztersége ellen is.

Nagyatádi és Mayer kérésével szemben Bethlen és Rakovszky ragaszkodtak Kósó belügyi államtitkár menesztéséhez. Ezért a volt Kiszgazdapárt újkonzervatív csoportja helyette Schandl Károly volt földművelésügyi államtitkárt javasolta.

724 *Világ*, 1922. VI. 17. 1.

725 *Szózat*, 1922. VI. 17. 2.

726 *Az Ujság*, 1922. VI. 17. 1.

Schandl helyére pedig Ivády Bélát szorgalmazták. Gömbös fajvédő csoportja Peckár Gyula közoktatási államtitkár helyére Petry Pált javasolta.

Bethlen június 16-án este megjelent az EP Eszterházy-utcai székházában. Üdvözölte a párt tagjait, majd Kószó Istvánnal vonult vissza hosszabb megbeszélésre. Ezután Kószó lemondott a belügyi államtitkárságról. Egyébként a kormány megalkotása előtt más államtitkárok kinevezésében sem tudtak véglegesen dönteni.

Az új kormány kinevezése a hivatalos lap június 17-i számában jelent meg. Másnap – vasárnap – a kormány tagjai letették a hivatali esküt Horthy Miklós kormányzó kezébe. Aztán Horthy először az új minisztereket fogadta, majd a távozó miniszterek búcsúkihallgatása következett.⁷²⁷

A 8 Órai Újság, – amelynek irányvonala a volt munkapárti politikusokhoz állt közel – megállapította: az új kormányt az „*egyéni értékek és elvi egység tekintetében magasabb színvonalra emelte a rekonstrukciót. Az ország bizalommal üdvözli ezt az átalakulást.*”⁷²⁸

A kormány liberálisabb személyi összetételének örülő ellenzéket Rassay figyelmeztette: a személycserék nem jogosítják fel őket „*egy demokratikus és liberális haladás reményére.*” A kormány támaszai között még ott vannak azok az erők, amelyek az addigi kurzust is támogatták és a választásokon is olyan atrocitásokat csináltak, amelyek a „*jog és a demokrácia*” megtagadását jelentik.⁷²⁹

Az Újság szerint Bethlen új kormányát az EP három nagy erőcsoportjára építette fel: az első a Nagyatádi Szabó által irányított volt kisgazdapártiak csoportja. Őket a falu, illetve a parasztság politikai képviselőinek tartotta. A parasztpolitikus mellé olyan államtitkárt jósolt, aki a „*miniszter helyett gondolkodik, (...) mint egy ellenőre lenne, (...) egyúttal ellensúlyozója a különböző érdekeltségek részéről várható törekvéseknek.*” Tehát e cikk a volt Kisgazdapárt liberális- agrárdemokrata és újkonzervatív-agrárius szárnyát egy érdekcsoportnak tekintette.

E cikk az EP másik bázisának a „*régi politikusok frakcióját,*” vagyis a volt munkapártiakat és a disszidenseket tekintette. Ide sorolták az új belügyminisztert és államtitkárát, a pénzügy- az igazságügyi és a vallás- és oktatási minisztereket.

A helyzetelemző cikk szerint Bethlen harmadik bázisának a „*Gömbös-Wolff-Huszár-Ernst csoportot*” szemelte ki. E csoport mellett az ébredők egy „*mellékpillért*” jelenthetnek. Ez a csoport a „*keresztény jelszavak felé*” fogja szorítani a kormányzati politikát. Ők lesznek az EP-én belüli liberálisok ellenfelei. Őket Vass József képviselte a kormányban. Bethlen még egy parlamenti alelnökséget is ígért nekik. A cikk úgy vélte, hogy az EP-én belüli erőviszonyok miatt a miniszterelnök nem adhat „*határozottabb irányt a kormányzati politikának.*” Hiszen csak kompromiszumokkal tudta/tudja összetartani e különböző politikai nézetű csoportokat.⁷³⁰

727 Szózat, 1922. VI. 17, 2.

728 8 Órai Újság, 1922. VI. 18, 1.

729 Világ, 1922. VI. 18, 1.

730 Az Újság, 1922. VI. 14, 3.

E gondolatok lényegében jól összegzik a választások után kialakult kormánypárti erőviszonyokat és Bethlen kompromiszumos megoldási lépéseit. Ezek is bizonyítják Bethlen kiváló politikusi képességeit.

Az új kormány bemutatkozása az Egységes Pártban

1922. június 17-én az új kormány bemutatkozott a Keresztény Kisgazda- Földműves és Polgári Párt parlamenti képviselői előtt. A kormány részéről ott voltak: Bethlen, Klebelsberg, Kállay, Rakovszky, Walkó, Daruváry és Nagyatádi Szabó. Ő – mint az EP elnöke üdvözölte a megválasztott képviselőket. Hangsúlyozta: a pártnak abszolút többsége van, ezért kötelessége az „*országot a rettenetesen súlyos*” időkben vezetni. „*Sok a bajunk és rettenetesen nagyok. Megélhetésünk és általában gazdasági életünk oly rettenetes viszonyok között van, amilyenek közt még sohasem volt ebben az országban. A nép százezrei nyomorognak, és a megélhetésük sincs biztosítva. Ez rettenetes helyzet. (...) nemcsak a fixfizetéses osztályoknak a megélhetése ütközik nehézségekbe, hanem az őstermelő mezőmunkások sem kapnak munkát...*” Ebben a gazdasági helyzetben mindenki kötelessége, – mondta – hogy e rettenetes helyzet javítására, a „*megélhetés biztosítására*” összefogjon. Remélte, hogy ezt a munkát az ellenzék is támogatni fogja.

Bethlen így kezdte beszédét: Mi elvekkkel mentünk a választóközönség elé, „*politikai, társadalmi és felekezetek közötti egységet*” hirdettünk. Csak a nemzeti egység megteremtésével és csakis a „*polgári munka, a polgári rend révén*” lehet ezt az országot kivezetni abból a süllyedésből, amelybe beletaszították. „*Mi nem a népnek a szenvedélyére apelláltunk, – mondta – hanem a népet megnyugtatni akartuk. Nem izgattunk társadalmi osztályt társadalmi osztály ellen.*” Visszautasította az ellenzék vádjait, hogy az EP „*erőszakos eszközökkel*” érte el a választási győzelmét. Akik ezt mondják, azok „*optikai csalódásba esnek.*” Tagadta, hogy a „*közhatóságoknak a rend fenntartása érdekében tett intézkedései*” az ellenzék ellen irányultak volna. Sőt! Cinikusan kijelentette: „*Sajnos, a tett intézkedések (...) nem voltak elegendők. (Úgy van! Úgy van!), hogy egyik-másik esetben a közrendet megóvják.*”

Bethlen úgy vélte: a legitimista és a liberális ellenzékkel szemben is a „*nemzet nekünk adott igazat. (...) A jogrendnek és a szabadságjogoknak őrei egyedül mi vagyunk. A jogrendnek és a szabadságnak feltétele, hogy elsősorban mindenki, a társadalmi rétegek, a felekezetek és a hatóságok is minden körülmények között kötelességüket teljesítsék.*”

A választási eredményekre hivatkozva állította: „*Az ország a hatalmat a mi kezünkbe adta. A hatalommal élni nemcsak jog, de kötelesség is.*” Ők a felesleges és az oktalan küzdelmet nem fogják felidézni, – mondta – de ha az ellenzék rájuk kényszeríti azt, akkor „*ezt a harcot meg kell vívnunk és meg is fogjuk vívni.*” Ezt azonban az ország érdekében fogják tenni. Figyelmeztette a párt képviselőit, hogy az ellenzékiek „*meg fogják próbálni a sorainkat megbontani az intrika és a csábí-*

tás fegyvereivel.” Ezért három dolgot kért a képviselőktől: bizalmat, őszinteséget és pártfegyelmet.

A konkrét parlamenti teendőkről kijelentette: „*Mindenekelőtt az indemnitást kell biztosítanunk, mert hiszen a kormánynak felhatalmazása június végén lejár.*” Ezért a költségvetésről még előtte kell a nemzetgyűlésnek szavaznia. Ha az ellenzék miatt az ország törvényes rendjét biztosítani nem tudják, – mondta – akkor a „*házzsabályokat módosítjuk és az 1913. évi házzsabályok érvényre emelésével a parlamenti rendet helyreállítjuk.*” Ez a háború előtt elfogadott kivételes házzsabályok bevezetésével való fenyegetést jelentette, amely az ellenzék parlamenti lehetőségeit korlátozta volna.

Az új kormány programjáról Bethlen csak általánosságokban beszélt. Jellemző volt rá, hogy az indemnitás elfogadása után, – de még a nyári szünet előtt – tervezte a főrendiház reformjának elfogadását is. Úgy vélte szükséges, hogy az egykamarás rendszerről áttérjenek a kétkamarásra: „*természetesen az ósdi főrendiház demokratikus*” reformjával. Rövid nyári szünet után a pénzügyi reformok elfogadását tervezte, amelyekkel biztosítani lehet az államháztartás egyensúlyát, a korona további inflálódásának csökkentését. Ezután kerülne sor a közgazdasági, szociális, közigazgatási és egyéb reformokra. E törvényjavaslatok elkészültek és ígérte, hogy azokat idejében fogják a párt elé terjeszteni.⁷³¹ Tehát, Bethlen az EP értekezletén a kormány terveiről csak nagy vonalakban számolt be. Lényegében nem adott egy koncepciózus programot, illetve kerülte a konkrétumokat.

A pártól viszont – valószínűleg a kiszagdzák megnyugtatóására is – kijelentette: annak erős szervezettel kell rendelkeznie. Ezért meg kell szervezni a párt központját és magát a pártot, vidéken és a parlamentben is. Szerinte ez teszi a pártot alkalmassá egyrészt arra, hogy „*megvívja a parlamenti harcot,*” másrészt, hogy elvégezze azt a munkát, amely rá vár.⁷³² E nyilatkozat azt mutatja, hogy Bethlen még ekkor is *szervezett tömegpártban* gondolkodott.

Ezután a pártértekezlet új pártvezetőséget választott: Nagyatádi Szabó helyett, – aki mint láttuk földművelésügyi miniszter lett – Mayert választotta meg a párt új elnökének. Társelnökök lettek: Kenéz Béla és Ráday Gedeon. Alelnökök: Sokorópátkai Szabó István, Bottlik József, Szijj Bálint, Gömbös Gyula, Lers Vilmos, Lévay Mihály és Nagy Emil. Az első négy alelnök a volt Kiszagdzapárt újkonzervatív-agrárius, a liberális-agrárdemokrata és a fajvédő csoportjait képviselték. Az utolsó három alelnök pedig a volt disszidenseket és munkapártiakat. Gömbös a párt ügyvezető alelnöke maradt. Elhatározták, hogy a párt Intéző Bizottságát csak a parlamenti szakbizottságok után választják meg.

E pártértekezlet 21 tagú vitarendező bizottságot is választott, ami addig csak az ellenzékben lévő pártoknál volt szokás. Ez lesz az a testület, amely a párt parla-

731 *Világ*, 1922. VI. 18, 1.

732 *Világ*, 1922. VI. 18, 3.

menti vitákon való részvételét szervezte meg. A tagfelvételi bizottság elnöke: Fáy Gyula lett. Tagjai: Almásy László, gróf Teleki Tibor, Rencses János, Hadházy Zsigmond. Az elnök a volt disszidenseket, a következő két tag a volt munkapártiakat, az utóbbi kettő a kisgazdákat képviselték.

A vezetőségválasztás után Mayer köszönte meg a bizalmat. Kijelentette: „*Nem szabad egyoldalú politikát folytatni. Nem szabad megfélemlkezni arról, hogy feladatunk minden társadalmi osztályról gondoskodni. Szociális és józan irányú reformokkal kell enyhíteni a szenvedő tömegeket.*”⁷³³ E gondolatok kapcsolódtak Nagyatádi Szabó beszédéhez és mutatják, hogy az EP-ben maradt agrárdemokrata csoport és annak vezetői továbbra is fontos feladatnak tartották a szociális feszültségek enyhítését.

Az értekezlet – Bethlen előterjesztése alapján – elfogadta a parlamenti tisztségek elosztását is: házelnöknek Gaál Gasztont, alelnöknek Scitovszky Bélát jelölte. Ő az utolsó országgyűlés volt munkapárti alelnöke volt. A másik alelnöki helyet fenntartották a koalíciós partner KNEP-nek (Ernst-Huszár-párt).

A nemzetgyűlés jegyzőivé jelölték: Petrovics Györgyöt, Forgács Miklóst, Bodó Györgyöt, Héjj Imrét és Perlaky Györgyöt. Egy-egy helyet fenntartottak az Ernst-Huszár-párt, az MSZDP és a polgári ellenzék számára. A háznagyi tisztségre Karafiáth Jenőt jelölték, majd határoztak a nemzetgyűlési bizottságok megalakításáról.⁷³⁴

Tehát megállapíthatjuk, hogy az EP új vezetősége lényegében megfelelt a választások után kialakult párton belüli erőviszonyoknak. Annak, hogy a volt munkapárti, disszidens és újkonzervatív-agrárius csoportok megerősödtek, a liberális-agrár-demokrata és a fajvédő csoportok pedig meggyengültek. Ezt bizonyítja az is, hogy az EP egyik társelnöke az a gróf Ráday lett, akit 1921-es belügyminisztersége alatt a Kisgazdapárt agrár-demokratái gyakran támadtak. Az előző nemzetgyűlés két alelnökét: Kenéz Bélát és a Bottlik Józsefet nem jelölték erre a posztra, de – mint láttuk – Kenéz a párt egyik társelnökévé, liberális Bottlikot pedig az egyik alelnökévé választották. A fajvédő csoport meggyengülését mutatja, hogy a kormányátalakítás előtti hírek ellenére Gömbösből nem lett sem belügyminiszter, sem államtitkár, hanem maradt a párt ügyvezető alelnöke.

Bethlen jórészt a volt munkapárti, illetve a disszidens politikusokból állította össze a harmadik kormányát. Mint láttuk ők ellenezték Gömbös kormányba kerülését is. Ők az *újkonzervatív szabadelvűségű-liberalizmust* képviselték és ezen elvek alapján kívánták konszolidálni a rendszert. Ez felelt meg a magyar uralkodó osztályok (nagybirtokosok és tőkések), az úri középosztály, a gazdag- és középparasztság, illetve a politikai elit érdekeinek. Ezen bonyolult és sokszor egymásnak feszülő érdekek ütköztetésének és a lehetséges kompromiszumok kimunkálásának egyik legfontosabb terepe lett az EP. Abban a rendszer belső ellentmondásai,

733 *Szózat*, 1922. VI. 18, 3-4.

734 *Szózat*, 1922. VI. 18, 3-4.

– mint politikai alternatívák – megütközhetnek egymással és az erőviszonyoknak megfelelően módosulhattak. E véleményünket támasztja alá az első nemzetgyűlés által elfogadott törvények: mint például az 1920.-ik évi I. vagy az 1920. évi XVII-es, de az 1920. évi XXXVI. évi, illetve az 1921. évi XLVII. évi törvények is.

VIII. FEJEZET:

A VÁLASZTÁSOK EREDMÉNYEINEK ÉRTÉKELÉSE (CHAPTER VIII.: THE EVALUATION OF THE ELECTIONS)

A választások rendszerváltás utáni szakirodalmi feldolgozásaira jellemző, hogy az értékelésekben a választásokat befolyásoló tényezők közül nem kap kellő hangsúlyt sem a nyílt választás vidéken történő újbóli bevezetése, sem a választást övező közigazgatási törvénytelenségek sora. Szabó Ágnes a választások első fordulójának eredményeit úgy értékeli, mintha azok tiszta választásokon jöttek volna létre. A kormánypárt győzelmének okát elsősorban a keresztény-nemzeti eszme népszerűsítésének sikerében és a szavazás „*jól átgondolt, előkészített és megszervezett*” lebonyolításában jelölte meg.⁷³⁵ Paksy Zoltán tanulmányában megelégszik azzal, hogy a reális várakozásoknak megfelelőnek értékeli a végeredményt.⁷³⁶

Talán az eddigi alap kutatások hiányosságainak is a következménye, hogy a szintézisek nem foglalkoznak az 1922-es nemzetgyűlési választások eredményeinek ismertetésénél a kormányzati és közigazgatási törvénytelenségekkel. Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában* c. szintézisében a választási eredmények legfontosabb adatai után ezt olvashatjuk: „*A kormánypártnak kényelmes többsége volt a parlamentben. (...) Úgy tűnt, hogy vége az 'átmenetnek', és létrejött a konzervatív magyar csoda: a fortélyos, ám most már lényegében erőszakmentesen előállított szilárd konzervatív állam.*”⁷³⁷

E megállapítást azért idéztük, mivel jól kifejezi, hogy a rendszerváltás utáni munkákban inkább a „Bethlen-módra” lebonyolított 1922-es választások elismerése dominál, és nem a rendszer és a módszer kritikája. E művekben elmaradt annak bemutatása, hogy e választási eredményt Bethlenék nem csak a nyílt szavazás ismételt bevezetésével tudták elérni. Hanem – mint láttuk – igen sok választókerületben a választójogi rendelet be nem tartásával, az ellenzéki jelöltek és szavazók megfélemlítésével, félrevezetésével, törvénytelenségek és a közigazgatási erők alkalmazásával. Tehát megállapíthatjuk: az 1922-es nemzetgyűlési választások an-

735 Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998. Szerk.: Földes György, Hubai László. Második, bővített, átdolgozott kiadás. Napvilág K. Bp. 1999. 101. és a 103.

736 Paksy.: 104.

737 Ormos, i.m.:104.

tidemokratikusak voltak! Ezt a tényt számtalan eset bemutatásával bizonyítottuk. Amikor tehát a bethleni konszolidációt dicsérik, akkor hangsúlyozni kell, hogy annak politikai alapjait – az EP-ét nem demokratikus választásokon hozták létre.

Éppen ezért nem értünk egyet Ormos Mária megállapításával, miszerint a „konzervatív magyar csoda” létrejötte „lényegében erőszakmentesen” valósult volna meg. Ugyanakkor ez az értékelés, a szerző szakmai tekintélyének köszönhetően is, hozzájárult ahhoz, hogy az e témával foglalkozó tanulmányokban és szintézisekben a „Bethlen-módrá” lebonyolított választások konszolidációban játszott szerepének elismerése váljon dominánssá, és háttérbe szoruljon az általa irányított folyamat antidemokratikus módszereinek kritikája. A „konzervatív magyar csoda”, a „szilárd magyar állam” létrehozásának pozitív értékelése mellett sem kerülhető meg, hogy ennek megvalósítása a vidéki nyílt választás visszavezetése mellett sok választókerületben a választójogi rendelet be nem tartásával, az ellenzéki jelöltek és szavazók megfélemlítésével, választásokból való kizárásával, félrevezetésével, törvénytelen séggekkel és közigazgatási, csendőri, rendőri és katonai erőszak alkalmazásával történt.

A választási eredmények tükrében meg kell vizsgálni a létrejövő kormánypárt szociológiai összetételének alakulását. Meg kell vizsgálni, hogy ezáltal közelebb juthatunk e annak eldöntéséhez, hogy milyen társadalmi osztályok, rétegek és csoportok érdekeit képviselte ez a párt? Illetve azonosítható e, hogy milyen átrendeződés ment végbe a belső erőviszonyok alakulásában. A szakirodalom általános megállapítása szerint az 1922-es választás egyik következménye, hogy az 1920-22-es nemzetgyűléshez képest csökkent a paraszti származású képviselők aránya.⁷³⁸

Az első témával foglalkozó országos dokumentumok közül kiemelkedik Kozma Miklós, az MTI vezetőjének a választások után, június 15-én írt helyzetjelentése, amely valószínűleg a kormány tagjainak készült. Ebben az áll, hogy „A kormánypárt nívója a múlt Nemzetgyűléshez képest határozottan emelkedett... A párt 38 kisbirtokosa megcáfolja azok véleményét, akik azt hitték, hogy a mostani választásokon a kispaszta parasztképviselők nem fognak bejutni.”⁷³⁹ E mondathoz a kötet szerkesztői a következő lábjegyzetet fűzték: „Az MTI által kiadott 1922-es parlamenti almanach foglalkozási statisztikája szerint a képviselők között 20 „kisbirtokos” volt s ezek közül 19 egységes párti. Kozma jelentésében ez megkét-szereződött. Nyilván a „kisbirtokosok” közé sorolta az ügyvédek stb. is.”⁷⁴⁰ A Kozma-jelentéshez csatolt statisztikai kimutatás így adja meg e kategóriát: „Kisbirtokos (paraszt) 38” Ez egyértelműen mutatja, hogy Kozma a kisbirtokos jelzőn a parasztképviselőket értette. Ezt bizonyítja az is, hogy az ügyvéd képviselők számát külön adta meg, amely 25 fő volt. Emellett Kozma helyzetjelentése szerint az EP-nek 14 nagybirtokos és 11 középbirtokos képviselője is volt, eszerint az új

738 Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest, 2003. 225-226.

739 A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon 1921-1924. Iratok az ellenforradalom történetéhez II. kötet. 298.

740 Uo.

pártnak összesen 25 földbirtokos képviselője kellett legyen.⁷⁴¹ Látható, hogy már az akkor keletkezett forrásokban is belső ellentmondások feszültek, amelyeket a történeti feldolgozások nem oldottak fel, jellemzően átvették és még tovább is bonyolították azokat.

A korábbi szakirodalom megpróbálta a politikai erőviszonyok alakulását a képviselők társadalmi háttérében történt változással összehangolni, kísérletet téve arra, hogy az EP-n belüli frakciókat, és erőviszonyaikat a foglalkozási statisztika alapján állapítsa meg. Sipos Péter a foglalkozás és a vagyoni helyzet alapján a „csizmások” számát 16 főben állapította meg (13 fő régi és 3 új) az új pártban. A párt belső politikai viszonyainak megrajzolásakor azonnal kiderül, hogy a foglalkoztatási szerkezet vizsgálata nem alkalmas a politikai erőviszonyok megállapítására. Az egyes csoportok ugyanis nem kizárólag egy-egy társadalmi rétegből kerültek ki. E megközelítés pontatlanságának és bizonytalanságának érzékeltetésére idézünk néhány megállapítást. Nagyatádi Szabó háterszágára vonatkozóan megjegyzi a szerző, hogy „*tábora az Egységes Pártban mindössze kb. 20-22-re tehető, ebből kb. 10-12 paraszt.*” az újkonzervatív-agrárius csoportot a volt kiskgazdapártból a „*zömmel földbirtokosok és agrárius vezetők kiegészülve kb. 20 földbirtokossal, az agrárius színezetű ún. Örfyy-Schandl-csoportot alkották [...] magva kb. 15 főnyi volt.*” Legjellemzőbb vonásként azt emeli ki a szerző, hogy „*jelentős számban, kb. 20 fővel megjelentek a régi munkapárti politikusok*” és „*kb. 15 fővel kerültek be kifejezetten Bethlen személyes hívei. [...] bethlenista csoportnak számottevő tőkés kapcsolatai is voltak*”.⁷⁴² Ezzel a kimutatással két alapvető probléma is felmerül: Egyrészt a foglalkozási adatokra épült Kozma jelentése támaszkodik, másrészt nem a választások után kialakult politikai állásfoglalások alapján megalakult csoportokat és frakciókat mutatja be. Ehhez persze meg kellene vizsgálni az EP választások utáni parlamenti működését, és a törvényhozásban végzett munkáját. Szerintünk csak így lehet majd az eddigieknél pontosabban feltárni e pártnak politikai összetételét. E könyvben erre még nem vállalkoztunk.

Az EP belső erőviszonyainak alakulásával kapcsolatban Paksy rámutat, hogy a kiskgazdák kiszorítása a politikai hatalomból leginkább a „csizmás”, azaz a paraszti származású képviselők megfogyatkozásában mutatkozott meg, amely elégedetlenséget váltott ki a párton belül.⁷⁴³ A foglalkozás szerinti vizsgálat problémája, hogy a pártok frakciói nem csak a foglalkozásuk szerint szerveződtek. Természetesen az EP sem. A Kiskgazdapárt agrárdemokrata szárnyának sem csak a „csizmások” voltak tagjai. Láttuk, – értelmiségi tagjai is voltak. Ez volt a jellemző az EP-én belüli frakciókra is. Tehát az újkonzervatív-agrárius szárnynak sem csak földbirtokosok voltak tagjai, hanem „csizmás” kiskgazdák is, mint például Sokorópátkai Szabó István.

741 A fasiszta rendszer kiépítése és a népyomor Magyarországon 1921-1924. Íratok az ellenforradalom történetéhez II. kötet. 300.

742 Sipos Péter: A magyar ellenforradalmi rendszer kormánypártjairól. = A faszizmus ideológiájáról. Kossuth K. 1983. 214-233. Lásd: 224-225.

743 Paksy.: 108.

Az erőviszonyok változásaira fontos kérdésként tekintett a korabeli politikai-és publicisztikai irodalom is. A kor szereplőinek is az egyik problémafelvetése arra vonatkozott, hogy az EP képviselőjelöltjei közül miért nem jutottak nagy számban mandátumhoz a volt agrár-demokrata parasztképviselők? E kérdés megválaszolása csak akkor lesz lehetséges, ha célzott kutatásokkal feltárjuk: milyen volt az ő választási kampányuk, hogyan zajlott a választási küzdelmük, voltak-e velük szembeni választási atrocitások. Ennek kutatása a fiatal kutatókra váró feladat.

Az 1922-es választáson kialakult és kb. 140 mandátummal rendelkező kormányzópárt politikai összetételének, a választások eredményeként kialakult belső erőviszonyoknak a feltérképezésére a legközelebbi és legpontosabb forrásaink továbbra is a napi sajtó általi elemzések. A legitimista *Magyarság* az Egységes Párt összetételét „szivárványnak” látta, tudósításában megpróbálta beazonosítani az egyes árnyalatokat a hozzájuk tartozó politikusok felsorolásával.⁷⁴⁴ Az egyes árnyalatokhoz tartozók számából következtetni lehet az egyes erőcsoportok ciklus eleji politikai súlyára. További kutatásokkal úgy véljük jobban beazonosíthatóvá válhat a belső erőviszonyok változása, és a ciklus alatti változások segítségével még pontosabban feltárható a konszolidáció politikai háttérjének változása.

A *Magyarság* cikke alapján csak egy rövid bemutatásra vállalkozunk, a részletesebb elemzés már túlfeszíteni vizsgálódásunk keretét. Az EP szélsőjobboldali szárnyán a Gömbös Gyula vezette „intranszignens keresztények és királyválasztók”, a későbbi fajvédők csoportja állt 8 képviselővel.⁷⁴⁵ A régi Kisgazdapárt „mérsékelt” csoportja 17 taggal rendelkezett, vezetőjük Gaál Gaszton volt, a *Magyarság* megjegyzése szerint egy részük már „királyválasztó, más része még legitimista” meggyőződésű.⁷⁴⁶ A „mérsékelt csizmások” 8 fős csoportját Mayer János és sokorópátkai Szabó István vezette,⁷⁴⁷ hozzájuk csatlakozott a régi disszidensek 5 tagja,⁷⁴⁸ a királykérdésben ők is megoszlottak voltak. A lap szerint liberális színézete volt a régi függetlenségiek 6 fős csoportjának.⁷⁴⁹ A régi keresztény pártot csak Szabó Zoltán képviselte. A volt munkapárti csoportnak 41 tagja volt, a cikk írója valószínűnek tartotta, hogy ez a csoport a még teljesen ismeretlen politikai múlttal rendelkező 24 egységes párti képviselőből növekedni fog.⁷⁵⁰ A munkapárti csoporton belüli két csoportot különböztettek meg, az egyiket 10 fő alkotta,

744 *Magyarság*, 1922. június 19. 6.

745 Endre Zsigmond, Hír György, Horánszky Dezső, Mokcsay Zsigmond, Viczián István, Zsilinszky Endre, Zsitvay Tibor.

746 Bodó János, Errődi-Harrach Tihamér, Héjj Imre, Herman Miksa, Iklódy-Szabó János, Janka Károly, Mozer Ernő, Örfly Imre, Perlaky György, Schandl Károly, Szabóky Jenő, Széchenyi Viktor gróf, Temesváry Imre, Vasady-Balogh György.

747 Kuna P. András, Muszti István, Nagy János (tamási), Patacsi Dénes, Renczes János és Simon János.

748 Kenéz Béla, Karafiáth Jenő, Fay Gyula, Mikovényi Jenő, Nagy János (egri).

749 Fráter Pál, Koszó István, Meskó Zoltán, Platthy György, Putnoky Móric, Szakács József.

750 A cikk írója Klebelsberg politikai sikerének nevezte a volt munkapárti csoport megerősödését.

őket a „kevésbé liberális” jelzővel illette a lap.⁷⁵¹ Az „egészen liberális” nagyobb csoportba 30 fő tartozott, közülük többen a liberális Heinrich-párttal kacérkodtak, többségük pedig a királykérdésben Gömbösékkel ellenkező álláspontot vallott.⁷⁵²

A lap alapján tehát 6, ha a volt munkapártiakon belüli eltérést is figyelembe vesszük, akkor 7 különböző frakciót azonosított a lap. Úgy véljük, hogy mind a társadalmi csoportok, mind a politikai elképzelések tekintetében kijelenthető, hogy a Kisgazdapárt Egységes Párttá való kibővítésével egy olyan kompromisszumos forma alakult ki, amely különböző politikai csoportok gyűjtőpártjává tudott válni. Az új politikai forma nemcsak országos szinteken, de helyileg is biztosította a birtokos parasztság országos-megyei-járási-helyi politikai képviselőit és érdekérvényesítő lehetőségét. Ezért mi az Egységes Pártot nem csak a „*nagybirtokosok, a nagypolgárság és az úri középosztály egyensúlyán nyugvó*” kormányzópártnak, de a birtokos parasztság politikai képviselőit is tekintjük.⁷⁵³

Véleményünk szerint a Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt, tehát a kormányzópárt részben parasztpárt is maradt. Éppen ez a lényege a Kisgazdapárt kibővítésének, hogy a párt neve, programja és társadalmi bázisa is megmaradt. Így válhatott kormányzópárttá, persze annak minden szokásos következményével. Leginkább azzal, hogy a parasztság mellett más társadalmi rétegek *gyűjtőpártja* is lett. Köztük a legbefolyásosabbak az uralkodó elit azon körei lettek, akik elfogadták az addig kialakult alkotmányosságot. A korábbi szakirodalmi megállapításokkal szemben úgy gondoljuk, hogy az EP létrejötte nem jelentette azt, hogy a birtokos parasztság önálló politikai képviselt nélkül maradt volna. Éppen ezért mi L. Nagy Zsuzsa azon véleményével sem értünk egyet, miszerint az „*önálló kisgazdapárt megszűnése azt is jelentette, hogy 1930.-ig nem volt saját politikai szervezete a gazdatársadalomnak, miközben a szomszédos országokban a parasztság és kisgazdapártok jelentős szerepet játszottak.*”⁷⁵⁴ A kormányzópárton belül a Nagyatádi-csoport, az újkonzervatív- agráriusok, és Gömbös-fajvédő csoportja is képviselték a parasztság érdekeit is. Éppen a Kisgazdapárt kibővítése, mint forma, és annak így kialakult gyűjtőpárti jellege adta az EP erejét.

Ez a széles szövetségi politika és a vidéki nyílt szavazás biztosította a 20-as évek gazdasági- társadalmi- és politikai konszolidációjának háttérét. Egyetér-

751 Bessenyei Zénó, Ivády Béla, Nagy Emil, Patay Tibor, Pekár Gyula, Petry Pál, gr. Ráday Gedeon, gr. Szapáry Lajos és gr. Teleki Tibor.

752 Almásy László, Bartos Andor, Bíró Pál, Bugyi Antal, Dréhr Imre, Erdőhegyi Lajos, Fekete Lajos, Görgy István, Graefe Jenő, Hajós Kálmán, Halász Móric, Hedry Lőrinc, Hoyos Miksa gr. Illés József, Kaas Albert báró, Kállay Tamás, Krakker Kálmán, Lers Vilmos, Lévy Mihály, Lukács György, Maillot Nándor báró, Mándy Samú, Melczér László, Podmaniczky Endre, Scitovszky Béla, Szily Tamás, Szomjas Gusztáv, Szuhányi Ferenc, Urbán Péter báró és Urbanits Kálmán.

753 Nem tartozik közvetlenül a tárgyunkhoz, de úgy véljük, hogy Nagyatádi Szabó István 1924. november 1.-én bekövetkező halálával a parasztság olyan vezetőt veszített, amelynek pótlását nem tudta megoldani.

754 L. Nagy Zsuzsa: Magyarország története 1918-1945. Egyetemi jegyzet. 2. bővített kiadás, Debrecen, 1995. 100.

tünk Hirata Takeshi megállapításával: a Kisgazdapárt kormányzópárttá bővítése – a „Bethlen féle konszolidáció, egyik legfontosabb lépésének tekinthető, – politikailag azt jelentette, hogy a parasztság a nagybirtokosokkal szövetkezve elzárkózott a munkásság elől.” Kérdésére, hogy „vajon ennek oka az agrár-elit ideológiai hegemoniája volt-e”⁷⁵⁵ – az általunk feltárt új forrásanyagok elemzése alapján igennel válaszolhatunk. A magyar nagybirtokrendszer a századfordulótól kezdve olyan erős érdekvédelmet épített ki, hogy a forradalmak megrázkódtatásai után is képes volt döntően befolyásolni a folyamatokat.⁷⁵⁶ Az érdekvédő szervezetek többsége az újkonzervatív-agrárius ideológia alapján állt. Ezt az ideológiát az 1918. december elején létrehozott Országos Földműves Párt képviselte, a párt vezetője 1919 augusztusától az agrárius Rubinek Gyula lett. Az Országos Kisgazdapárt és az Országos Földműves Párt fúziójára 1919. november 29-én került sor. A Kisgazda- és Földműves Pártban az újkonzervatív-agrárius szárny végig megőrizte pozícióját, önálló sajtója az Új Barázda c. napilap volt. Alapvetően e szárnyat erősítette Gömbös fajvédő csoportja is, akik szintén rendelkeztek önálló sajtóval, a Szózat c. napilappal. E szárny egyértelműen Bethlen törekvéseit támogatta, és bázisként szolgált a létrejövő EP ideológiai képének alakításában. Az EP-hez csatlakozó nagybirtokosokkal és a volt munkapártiakkal együtt az 1922-es választásokon az újkonzervatív-agráriusok többségbe kerültek, akikkel Nagyatádi agrárdemokrata csoportjának ezután az EP-n belül kellett küzdenie.

E kötetben a Kisgazdapárt Egységes Párttá bővítésének folyamatát tártuk fel. Ez – mint láttuk – a párt 1922. január 25-én elfogadott állásfoglalásával kezdődött. Ebben kimondták, hogy a Kisgazdapárt programjának – különösen a földreformtörvény becsületes végrehajtásának – változatlan fenntartásával, az alkotmányosság helyreállításáról szóló 1920. évi I. és a kormányzói jogkört kiterjesztéséről szóló 1920. évi XVII., illetve a Habsburg-ház detronizálását kimondó 1921. évi XLVII. tc.-ben lefektetett „alkotmányos jogrend” alapján vette fel nevébe a „polgári” jelzőt. Tehát csak az e törvényeket és a párt programját elfogadókat hívta táborába. A detronizációs törvény felvétele a feltételek közé kizárta a legitimisták pártba való belépését. Ezt a fontos feltételrendszert egyetlen témánkkal foglalkozó tanulmány, vagy szintézis sem említi. Pedig nélkülözhetetlen a probléma megértése szempontjából.

E fontos állásfoglalásban nem volt szó az általános és titkos választójogról, a főrendiház reformjáról és a közigazgatás demokratizálásáról. Tehát a politikai rendszer és a társadalom demokratizálásáról. Ezek eldöntését – mint láttuk – a további politikai küzdelmekre bízták. Ez volt tehát a nagy kompromisszum, amit Bethlen a Kisgazdapárt vezetésével kötött. Az Egységes Párt létrehozásának formája pedig a Kisgazdapárt nevének és szervezeti kereteinek a kibővítése volt. Az

755 Hirata 60.

756 A nagy- és középbirtokosok legfontosabb érdekvédő szervezetei voltak: az OMGE és a Magyar Gazdaszövetség és a helyi Gazdakörök, illetve a termelő-értékesítési- és fogyasztási szövetkezeteket egy jelentős része is.

alkufolyamat persze folytatódott: 1922. február 2-án Bethlen és a disszidensek egyénileg léptek be a Kisgazdapártba. Bethlen felszólítására február közepén ezt tették az addig parlamenten kívüli Nemzeti Középpárt és a Magyar Rendpárt, majd március 2-án a Függetlenségi és 48-as Párt politikusi is.

Közben Klebelsberg benyújtotta a nemzetgyűlésnek a választójogi törvényjavaslatot, amely a vidéken újra bevezetendő nyílt szavazást tartalmazta. Nagyatádi és hívei tudták, hogy azt a parlament többsége nem fogja elfogadni. Ezért bíztak abban, hogy végül a titkos szavazás kerül be a törvénybe. Bethlen és Klebelsberg és az ellenzék taktikázása miatt ez nem történt meg. Ezt a küzdelmet tehát Nagyatádiék elveszítették. Miért nem rúgták fel az addigi megállapodásokat?

Mint láttuk, február 2-a után Bethlen és Klebelsberg megkezdték a főispánok lecserélését, a csendőrség és a rendőrség megerősítését. Február 23-án megválasztották az EP vezetőségét, ezért ezt tekintjük a párt megalakulása időpontjának. A párt vezetőségébe még az addigi politikai erőviszonyok alapján kerültek be a pártban lévő frakciók emberei. Bethlen gazdasági engedményekkel, – mint például a külföldre történő állatkiviteli kvóták emelése, stb... – nyugtatták a volt Kisgazdapárt képviselőit és a mögöttük lévő gazdasági érdekképviseleteket. A volt kisgazdapárti főispánok felmentését és pártvezetőség jelöltállítás gyakorlatát az agrár-demokraták ellenük irányuló lépésnek tekintették. Ezért március 10-én országos értekezleten tiltakoztak ezek ellen és követelték, hogy a volt Kisgazdapárt demokratikus programja legyen az EP programja. Ezt Bethlen a március 11-én a Miskolcon elmondott kampánybeszédében bejelentette.

Nagyatádi és Bethlen között elvi vita is zajlott: 1921 karácsonyán adott nyilatkozatában a parasztpolitikus kijelentette: „Magyarországon a kormányzásnak egyetlen lehető formája: a polgári demokrácia.” Bethlen februárban, az EP értekezletein, majd Miskolcon „nemzeti demokráciáról” beszél. Viszont március 10-én kisgazdapártiak értekezlete „nemzeti agrárdemokráciát” követelt. Ezzel Nagyatádi – mint láttuk – egyetértett. Másnap viszont Miskolcon a Bethlen által újra megfogalmazott „nemzeti demokráciát” is elfogadhatónak tartotta. Március végén, Szegeden Bethlen már „keresztény nemzeti demokráciát” ígért, illetve így pontosította véleményét. Ezek a fogalmak is jól mutatják, hogy ebben a fontos kérdésben is Nagyatádi kényszerült nagyobb kompromisszumokra. Mindez – később – háttással volt a kialakuló autoriter rendszer jellegére. E folyamatok feltárása azonban még további alapkutatásokat igényel, amely már a fiatal kutatók feladata lehet.

A rendszer jellege

C. A. Macartney alapmunkájában az Egységes Párt működéséről szólva megállapította, hogy a párton belül rugalmas és pragmatikus irányzatok működtek, amelyeknek köszönhetően sikerrel tudta felszívni a feltörekvő politikusokat. A párt gyűjtőpártként tudott működni, e gyűjtőjelleg (inclusiveness) pedig kiegyensúlyoz-

ta a kormányzópart leválthatatlanságából adódó kizárólagosságát (exclusiveness). Macartney a párt működésének két elemét emelte ki, az egyik szerint erőteljesen érvényesült Bethlen egyszemélyi befolyása, mivel a pártvezér kénye-kedve szerint jelölhette ki a jelölteket. Másrészt a rendszer a párt és a közigazgatás közötti szoros együttműködésre támaszkodott. A pártvezéri és a miniszterelnöki pozíció egy kézben való összefonódásával Macartney szerint Bethlen teljes egyeduralommal rendelkezett.

Hirata Takeshi szerint „*a konszolidációs rendszert hegemonikus pártrendszerrel rendelkező tekintélyuralmi rendszernek nevezhetjük*”, amelynek lényege, hogy a vidéki nyílt szavazás és a választásokba való közigazgatási beavatkozás miatt a kormányzati váltógazdaságra nem volt meg a lehetőség. Az Egységes Párt a konszolidációs rendszer érdekütköztető eleme volt, és mint ilyen meghatározó volt a rendszer működésében. Ugyanakkor Takeshi kiemeli, hogy „*az érdekek artikulációjának egymást átfedő, összefüggéstelen csatornái voltak, s hiányzott az érdekek aggregációjának intézményesített mechanizmusa a párton belül.*”⁷⁵⁷

A rendszerváltás utáni magyar szakirodalom jellemzően e két fentebb összegzett elemzéshez hasonló következtetésre jutott. Püski Levente meghatározása szerint a „*bethleni berendezkedés parlamentáris – autokrata, vagy – pontosabban – autoriter vonásokat is felmutató, hegemonisztikus pártrendszerű parlamentarizmusként jellemezhető.*”⁷⁵⁸ Romsics Ignác szerint a konszolidáció jellegére meghatározó volt Bethlen gondolkodásmódja, amely a tömegdemokráciával szemben az „*irányított demokrácia*”, „*konzervatív demokrácia*” elképzelését állította, a kiépülő rendszer korlátozott, autoriter elemeket is tartalmazó polgári parlamentarizmus volt.⁷⁵⁹ Az utóbbi időszakban Turbucz Dávid tett kísérletet a rendszer jellegének meghatározására. Szerinte a kialakuló „*politikai rendszer – kormányváltáson túlmutató 'rendszeren belüli rendszerváltásnak' köszönhetően – működését tekintve – a rendszerbe épített konzervatív stabilizátorok miatt – autoriter (antidemokratikus) jellegű volt.*” Tanulmánya végén így összegezte véleményét: „*a 20-as évek politikai rendszerét ...egy alapvetően – de nem kizárólagosan – konzervatív mentalitású, parlamentáris intézményrendszeren alapuló (parlamentáris elemeket felmutató), korlátozottan versengő (pragmatikus) hegemonisztikus pártrendszerű autoriter rendszernek (a dahli koncepció alapján zárt hegemoniának) tekinthetjük.*”⁷⁶⁰

A rangos történészek és politológusok által a rendszerről írt rövid jellemzések is bizonyítják témánk fontosságát. Azt is látjuk, hogy e szerzők egyre differenciáltabb véleményeket fogalmaznak meg a korszakról. A politikatudomány elméleti és

757 Hirata Takeshi: A bethleni konszolidáció jellege a nemzetközi szakirodalom tükrében. Valóság. 1993/11. 54-66.

758 Püski Levente: A Horthy-rendszer(1919-1945) Pannonica Kiadó, 2006.

759 Romsics Ignác 2003. 223, 235.

760 Turbucz Dávid: A politikai rendszer jellege a Horthy-korszak első tíz évében. Múltunk 2017/228-257.

módszertani eredményeit is felhasználva, új fogalmakat és új kérdéseket fedeznek fel. Ez fontos! Problémának tartom, hogy a politológusok egy része nem végez alapkutatásokat. Új forrásbázis nélkül pedig nem érdemes új tanulmányokat írni.

Ezért én más utat- és módszert választottam. Úgy gondoltam, hogy a pártok – köztük a Kiszgazdapárt és az Egységes Párt - története és a bethleni konszolidáció története még nincs alaposan feldolgozva. Ezért évtizedek óta új alapkutatásokat végeztem. Az így összegyűjtött gazdag forrásanyagra támaszkodva írtam meg tanulmányaimat és ezt a könyvemet. Így sok az eredeti idézet, mert vissza akartam adni a korszak politikai stílusát és hangulatát. A választási kampány idején történt atrocitásokat, az urak és a parasztok politikai elképzeléseit és céljait. Bemutatni a „híres-hírhedt Bethlen–Nagyatádi kézfogás” politikai jelentőségét, illetve társadalmi következményeit. A Kiszgazdapárt kormányzópárttá bővítése ugyanis egy folyamatban – a választási kampányban – történt meg. Ez látszólag demokratikus versenyben valósult meg. Láttuk, csak látszólag. Ez az anyaggyűjtés lehetővé teszi, hogy szinte napról-napra kövessük az eseményeket, a nyilvánosság előtt szereplő vezető politikusok tevékenységét.

A FEJEZETEK ÖSSZEFOGLALÓI ANGOLUL (*THE SUMMARIES OF THE CHAPTERS IN ENGLISH*)

Chapter 1 Summary

In February 1922 Prime Minister Count István Bethlen and the president of the Smallholders' Party (Kisgazdapárt), István Nagyatádi Szabó founded the Unity Party (Egységes Párt). This party, called "The party of lords and peasants" in one of the headlines of the *Népszava*, gained absolute majority in the 1922 general elections. Thus, it became the governing party of Bethlen's system of consolidation. What is more, it can also be claimed that as a result of this compromise, on the basis of the fundamentals laid down then, the Hungarian political elite could govern the country adapting to the winding internal and foreign affairs in the interwar period, mostly without major turmoil until the spring of 1944, the country's German occupation.

Neither historians of the interwar and the state socialist periods, nor the history writing after the system change examined the circumstances of the establishment of the Unity Party in detail. However, it has always been an intriguing topic for historians so far who agreed that the establishment of the UP was one of the constituent elements of Bethlen's consolidation. Because of the lack of fundamental empirical research, nevertheless, synthesising historians arrived at different conclusions with regard to the person of Bethlen, the entry of the dissident group into the Smallholders' Party, as well as the date of the establishment of the Unity Party and its form. The history of the UP thus needs to be further researched: little is known about the struggle of the UP's liberal-agrarian democratic branch, the so-called Nagyatádi fraction, for the execution of the agrarian reform. In addition to this, barely anything is known about their relation to the loans of the League of Nations, to tariff and financial issues, etc. Therefore, contemporary historical research is more familiar with particular questions than with the programme and working mechanism of the governing party. These robust research objectives will only be tackled by new generations of historians nonetheless.

Chapter 2 Summary

The second chapter of the manuscript, entitled “The Unity Party and the preparations for the 1922 general elections”, primarily sets out to discuss the internal affairs of the country in particular, and it also looks at the preparations for the general elections. Furthermore, the chapter explores the critical economic and financial situation of the country, the wide-scale replacement of high-sheriffs initiated by Bethlen and the Minister of Internal Affairs, Kunó Klebelsberg, the extension of the staff of civil service authorities, the reinforcement of the police staff, and the improvement of their social status. At the same time, this chapter also investigates the political agenda of the dynamic changes of the political field with regard to the preparations for the general elections; moreover, it scrutinises the critical financial situation of the country, the reinforcement of the apparatus of the new high-sheriffs, the questions of the UP’s organisation, the controversial issues within the party, and the contestations over candidatures. Among these issues, the chapter examines the meeting of the Smallholders’ Party on 10 March separately, which formulated the party’s political and social demands in a memorandum. The political history analysis points out in particular that the declaration of the meeting of the Smallholders’ Party in March 1922 was the initial act of the general election strife, which created a unified and complex set of meanings connecting contemporary political discourse and the election campaign.

The sequence of election campaign tours is investigated separately. First, the consequences of the tours in Miskolc and in Csongrád County, organised by the political circles led by István Nagyatádi Szabó and István Bethlen, are examined. Miskolc hosted the first joint programme speech of the two politicians. The detailed analysis of these tours sheds light on the compromising feature of their struggle. Bethlen accepted that the programme of the UP should be built on the programme of the former Smallholders’ Party. However, he did not speak about agrarian democracy, but national democracy. Nagyatádi added that he and his party never wanted to realise any class-based policy, but intended to cooperate with the “intelligence”, while not abandoning his programme. The struggles in relation to the programme and candidature continued nonetheless.

One of the important stages of this was the joint campaign tour and speeches of Bethlen, Nagyatádi, János Mayer, Minister of Agriculture, and Gyula Gömbös in Csongrád County in late March 1922. In Hódmezővásárhely Bethlen expounded the agrarian programme of the UP, which outlined a democratic agrarian policy and envisioned an almost entirely autarchic husbandry and Garden-Hungary. With these promises he disarmed the so-far dissatisfied ex-leaders of the smallholders in the Transtisza (Tiszántúl). In addition to this, Bethlen entered into negotiations with the leaders of the synagogue and asked them to support Pál Teleki, who ran for the post of the first electoral district as an independent candidate. However, the

Israelite leaders refused to comply referring to Teleki's anti-Semitic views.

The exploration and analysis of the vast amount of data seem to reinforce one of the important generalisations of Hirata Takeshi. He claims that the "Unity Party was not a pseudo-institution, but one of the substantial elements of colliding interests in the system of consolidation". This particularly applies to the examined period. Although in March 1922 the members of the gentry and the middle class started to join the party on a local level, too, but the masses of smallholders represented a considerable force in the UP even at that time. The democratic organisational force of the former Smallholders' Party is shown by the national meeting of discontented electoral candidates on 10 March and their memorandum addressed to Bethlen. This did not only lead to the official nomination of the majority of agrarian-democratic candidates, but also brought about the promise of the honest execution of the agrarian reform, the assurance of refunding lands over 1000 cadastral acres, further state provisions for the poor who had not been not provided yet and the creation of public works for the unemployed agrarian labourers.

Chapter 3 Summary

As has been pointed out, the leadership of the Unity Party started to prepare for the general elections in early March 1922. Bethlen and Klebelsberg exempted the non-preferable high-sheriffs, including those who supported agrarian democrats, too, and replaced them with newly elected officeholders, who were their most trusted confidants. In addition to this, they reinforced the apparatus of ministries (especially the Ministry of Internal Affairs), counties and districts which were loyal to them, first and foremost, the police and the constabulary. Because of the high prices of food the incomes of smallholder and landowner producers increased significantly.

The leadership of the UP began to set up candidatures. As a result of the exemption of high-sheriffs favouring the former Smallholders' Party, the delaying of the acceptance of the democratic programme of the latter party and the candidacy of the representatives belonging to the group of agrarian democrats, the agrarian democratic branch of the party rebelled. They invited the former representatives, county-level presidents and secretaries of the Smallholders' Party to a national meeting on 10 March. They demanded that the democratic programme of the former Smallholders' Party be the new electoral programme of the UP. Their further demands included the reinstatement of their former high-sheriffs into their positions or their acceptance as candidates, the re-entering of all former Smallholders' Party representative into the candidacy, the ceasing of coalition government, the one-party governing, and the establishment of the "*party government*", too. This was in short called the programme of the "*national agrarian democracy*".

This movement seriously threatened the UP's chances of winning. Therefore, in the first campaign rally in Miskolc on 11 March, Bethlen was forced to accept the

programme of the smallholders which was more democratic than his own views. As opposed to those who called for “*national agrarian democracy*”, he was talking about the creation of “*national democracy*”. According to him, the leaders of the latter were the “*intelligence*”: the traditional aristocracy, the gentry and the middle class. Bethlen also promised to extend civil and political rights, and at the same time, he denied that the UP’s policy was class-based. In contrast, he emphasised national unity, and as he claimed, “*we have to eliminate class differences*” after Trianon.

This concept was considered acceptable by Nagyatádi who declared that “the original programme of the Smallholders’ Party still stands entirely valid”. He also added that national democracy is not threatened by the expansion of the Smallholders’ Party. On the basis of the Bethlen-Nagyatádi compromise, Gömbös stated that he was willing to carry out the mandates only received from Bethlen and Nagyatádi. What is more, the official candidates of the party were made to sign a declaration that they accept the programme of the party and the most important constitutional laws. The exempted high-sheriffs, as has been pointed out above, gained official electoral candidatures. The coalition government, however, was preserved by Bethlen. Agrarian democrats were not allowed to take posts in the ranks and file of either the secretariat of the Prime Minister or the Ministry of Internal Affairs.

For this reason, among the agrarian democrats discontent was still quite considerable. Relying on smallholder organisations of the countryside, they demanded 31 additional electoral districts and insisted that the Prime Minister expound his economic, primarily agricultural programme in public. Bethlen complied with this behest on 26 March in Hódmezővásárhely and there he promised the honest enactment of the land reform, urged peasants to produce surplus and emphasised the improvement of professional agricultural education and training. He stated in his speech that “*we have to cover the country with a network of model farms*”. In addition to this, Bethlen also pledged to democratise agricultural unions representing farmers’ interests. Besides the development of tillage and stock farming, he regarded it important to improve horticulture, vegetable and fruit production as well as their processing in Hungary, namely the development of canning industry. Therefore, Bethlen basically promised to realise the programme of Garden-Hungary, the agrarian programme of the Smallholders’ Party. Furthermore, he agreed that some discontented rural organisations nominate their own candidates. In this way Bethlen could demobilize the strongest Transtisza organisations of the smallholders. The others continued to fight for the right to nominate their own candidates and for maintaining their social basis.

Chapter 4 Summary

Chapter Four focuses on the investigation of the electoral campaign in May. The first subsection looks at the governing party's campaign, while the second at the campaign of the opposition. Additionally, the second subsection scrutinises the atrocities and administrative abuses the opposition had to suffer. This is followed by the examination of the May campaign tour of Bethlen, Nagyatádi and Gömbös in Hajdú and Bihar Counties. In this subsection, the efforts made in favour of Bajcsy-Zsilinszky are analysed in particular. Moreover, the speech Bethlen delivered in Debrecen is also studied, as it neatly summarises the country's foreign political situation after the Treaty of Trianon and the most important objectives.

Furthermore, the chapter investigates the Prime Minister's tour in Western Transdanubia in May. His speeches criticised primarily the "Charlists" (followers of Habsburg Charles, the late King of Hungary) and the policy and campaign of the legitimists: Bethlen defended the Act of Dethronisation and refused those charges of Gyula Andrassy, the leader of the legitimists, that the government gave the order to shoot at the king in late October 1921 and was responsible for the king's death. In Sopron, he stood up for Klebelsberg who had to compete with Andrassy and a social democratic privatdocent of a law academy. It is interesting that Bethlen was talking about the importance of solving educational and cultural problems. Klebelsberg promised to create a more humane civil administration.

The next subchapter looks at some examples of unlawful acts perpetrated against the opposition and its media, on the basis of which Bethlen's and Klebelsberg's personal responsibility can be ascertained. Then, the section examines the two-day campaign tour of Bethlen and Gömbös in May in the Danube-Tisza Interfluve. The changes of political contents surfacing in the electoral period and the impact of the delivered speeches on the electoral struggle are also analysed. On the one hand, in his grand speech, the Prime Minister refused that view of the far right that liberal politics will "yield Jewish hegemony". On the other hand, he claimed that "liberalism is intended to promote the leading role of Christian Hungarian society in economic and every field with all the means the state and the society could offer". Therefore, as he continued, "this nation needs Christian liberalism".

Chapter 5 Summary

Consequently, the 1922 electoral programme of the Unity Party was mostly built upon the liberal-agrarian-democratic programme points of the Smallholders' Party which were democratised and accepted in the autumn of 1921. The UP was compelled to adopt some points of the programme of the opposition '48ers Smallholders' Party established on 11 April 1922 in order to lessen the popularity of the latter. As the executive president of the party, Gömbös organised the sup-

plementing of the programme of the late Smallholders' Party with the approval and consent of the party directorate and in due accordance with expert politicians' recommendations in mid-April 1922. These modifications aimed at reorganising Hungary after the Great War and the revolutions on a "*Christian and national basis*". However, it has been pointed out that in his centrally edited leaflet, Tankovics did not refer to this at all. Therefore, this passage could not signify the anti-Semitic part of the programme. Nonetheless, on the whole the party programme enabled the racist group of the UP to proclaim their anti-Semitic views.

This programme could not be called conservative either: it was rather a peculiar mix of the liberal-agrarian democratic and neoconservative-agrarian programme points of the Smallholders' Party. As compared to the national programme, Tankovics's leaflet was more liberal and democratic, which proves that the liberal-agrarian democratic branch of the party did not abandon its own programme.

It can be claimed that the 1922 electoral programme of the UP sought answers to the problems of wide layers of the society and the country. Among these points, the majority of the issues were economic and social ones, which preoccupied people the most: the programme envisaged the expedite execution of land reform, the allotment of sites for housing, giving aid to war cripples, widows and orphans, and the improvement of general social conditions. Furthermore, this programme promised national cooperation spanning across social classes, peace, labour and bread. These points suited the interests of not only the upper and middle classes as well as the well-off groups of farmers, but also of poor peasants and paupers, and certain groups of artisans and Jews. Thus, many citizens from these social groups voted for this programme. This also contributed to the victory of the UP in the 1922 general election! However, the decisive factor was the introduction of the open ballot system and the interventions of the government, the civil service, the gendarmerie and the police. Accordingly, this was an antidemocratic electoral victory.

The research into this topic cannot be considered a closed file: unfolding the truth may only be done via further, wide-scale research. On the basis of the Tankovics leaflet, it needs to be uncovered whether the other official candidates of the UP campaigned with these programme points too, or only the agrarian democrats did so. Also, it is an important question what kinds of leaflets the racist candidates of the UP, such as Gömbös or his then friend, Endre Zsilinszky, used during their campaign. In addition to this, further research needs to clarify what sorts of leaflets the non-official candidates of the UP campaigned with, like, for example, Count Miklós Somssich. Consequently, many aspects of this theme invite young researchers, who will hopefully enrich the future research of this topic with novel insights.

Chapter 6 Summary

The book's sixth chapter ('Elections and results') offers an interpretation of the events directly preceding the elections in an arrangement different from the previous literature. The 'first round' on May 28 is treated separately, then the 'second' on June 1-2 is examined, and finally the first and second by-elections on June 5 and 11 are investigated.

The series of unlawful acts committed when accepting the recommendation sheets of opposition candidates are presented. It is proven that some of these abuses were perpetrated in compliance with the direct instructions of Bethlen, Klebelsberg, or Gömbös. Besides the authorities, most of the atrocities committed against the opposition were carried out by the Ébredő Magyarok Egyesülete (Association of Awakening Hungarians) and the Magyar Országos Véderő Egylet (Hungarian National Defence Association), as well as by their incensed members. The election results of Hajdú and Békés Counties as well as the Danube-Tisza Interfluve are investigated separately, and especially those constituencies are examined where the Prime Minister personally campaigned. The campaigns and electoral victories of Nagyatádi Szabó, Count Teleki and Bajcsy-Zsilinszky are shown in this section, too. These "well-borings" are considered examples which should be expanded by further local history research of similar depth.

The second subchapter entitled '*The second round of the elections*' explores Bethlen and Klebelsberg's attempt at bribery, the causes of the defeat of the Rassay Party and the victories of the democratic opposition in Debrecen. In a separate section the subchapter looks at the elections and their results in Western Transdanubia. The victory of the MSZDP (Social Democratic Party of Hungary) over Andrassy in Sopron and the legitimist victory over one of the ministers in Szombathely are also looked at. Then, the election results of the capital city and its outskirts are investigated in a separate subchapter: the good results brought about by the great victory of the MSZDP.

Furthermore, a distinct subsection is dedicated to the examination of the first by-election on June 5. The causes of the MSZDP's defeat in the elections in the countryside are investigated. This was a result of not only the open ballot system, but also the corruption of the local administration and the authorities. For example, in Nagykőrös Count Gedeon Ráday, the former Minister of Internal Affairs, could be elected a representative only by means of corruption on the part the Bethlen government. Moreover, the subsection offers additional instances of the local authorities' bullying!

In the subchapter entitled '*The second by-elections*' the case of Miksa Fenyő is examined, who was the executive director of the GYOSZ (National Association of Industrialists) and ran for the constituency of Mélykút (where he had been born) as the candidate of the Rassay Party. He was forced to step down a day before the

elections due to the bullying of the civil administration and organisations of the political right. In the concluding part of the last chapter, the national election results are analysed. As a closing section of the last chapter, the general elections results are summarized. It is shown how the national daily newspapers and the economic and political interest groups behind them endeavoured to influence the policy line of the future government. Afterwards, the causes of the dissatisfaction of the Nagyatádi-group and Bethlen's tactics to disarm them are investigated. Bethlen's negotiations to form a new government as well as the new members of the government are discussed. In addition to this, Bethlen's brief political programme presented in front of the parliamentary group of the Unity Party is investigated; then, the composition of the coalition serving as a basis for Bethlen's third government is looked at. The subsection problematizes the heterogeneous social composition of the UP's parliamentary group and the system's authoritarian nature. These questions evidently aim at initiating further scholarly debate.

Chapter 7 Summary

Chapter 7, titled 'Elections and results', interprets the events directly preceding the elections. However, this is presented in a thematic ordering that differs from its earlier treatment in the literature. The chapter discusses the 'first round' organised on May 28, the 'second' on 1-2 June and the first and second by-elections on 5 and 11 June in a separate subsection.

The first subchapter scrutinizes the series of unlawful acts committed when accepting the recommendation sheets of opposition candidates. After introducing the aggregate election results as per parties, this section also looks at the election abuses. It is proven that some of these abuses were perpetrated in compliance with the direct instructions of Bethlen, Klebelsberg, or Gömbös. Besides the authorities, most of the atrocities committed against the democratic opposition were carried out by the ÉME (Association of Awakening Hungarians) and the MOVE (Hungarian National Defence Association), as well as by their incensed members. At the end of this subsection the election results of Hajdú and Békés Counties as well as the Danube-Tisza Interfluve are investigated separately, and especially those constituencies are examined where the Prime Minister personally campaigned. The campaigns and electoral victories of Nagyatádi Szabó, Count Teleki and Bajcsy-Zsilinszky are shown in this section, too. These "well-borings" are considered examples which should be expanded by further local history research of similar depth.

The second subchapter entitled 'The second round of the elections' explores Bethlen and Klebelsberg's attempt at bribery, the causes of the defeat of the Rassay Party and the victories of the democratic opposition in Debrecen. In a separate section the subchapter looks at the elections and their results in Western Transdanubia. The victory of the MSZDP (Social Democratic Party of Hungary) over Andrassy

in Sopron, the legitimist victory over one of the ministers in Szombathely, and the results of Celldömölk, Kőszeg, and Vasvár are analysed. Then, the election results of the capital city and its outskirts are investigated in a separate subchapter: the good results brought about by the cooperation of the MSZDP and the liberals.

Furthermore, a distinct subsection is dedicated to the examination of the first by-election on 5 June: the causes of the MSZDP's defeat in the elections in the countryside. This was a result of not only the open ballot system, but primarily the forceful interventions of the local administration and the authorities. The events of the Kiskunhalas, Mezőtúr, and Nagyléta constituencies offer good examples for these interventions. In addition to this, in Nagykőrös Count Gedeon Ráday, former Minister of Internal Affairs, could be elected a representative only by means of corruption on the part the Bethlen government.

In the subchapter entitled 'The second by-elections' it is shown that Miksa Fenyő, who was the executive director of the GYOSZ (National Association of Industrialists) and ran for the constituency of Mélykút as the candidate of the Rassay Party, was forced to step down a day before the elections due to the bullying of the civil administration and far-right organisations. In the concluding part of the last chapter, the national election results are analysed. This section also introduces the interpretation of the results in contemporary press. This was already closely related to influencing the future government's line of policy. Afterwards, the causes of the dissatisfaction of the Nagyatádi-group and Bethlen's tactics to disarm them are investigated.

Bethlen's negotiations to form a new government are discussed as well as the new members of the government, their political biographies and their debut in the Unity Party. In addition to this, Bethlen's evaluation of their victory and his brief political programme for the future is also examined. However, the question still arises: why did not the Prime Minister give a governmental programme and when did he provide it eventually? It may be interesting to know which of his electoral promises he kept. At the end of the book it is concluded that contrary to the large-scale victory of the UP, the then formed third Bethlen government was still a coalition government, since it included the representatives of the Labour Party and the Smallholders' Party, as well as besides the agrarians, it involved József Vass, one of the leaders of the weakened KNEP (Christian National Union Party).

Chapter 8 Summary

As a closing to the last chapter, the results of the general elections are examined. Here, interpretations offered by the contemporary press are also investigated. This was closely related to influencing the line of policy of the future government. Then, the causes of the dissatisfaction of the Nagyatádi group are scrutinised as well as Bethlen's tactics to neutralise them.

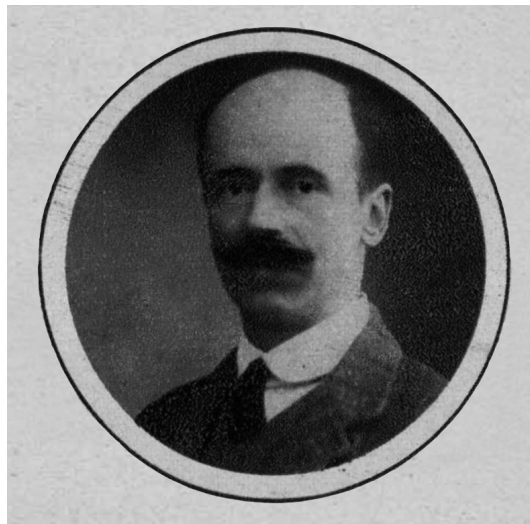
Bethlen's negotiations to form a new government are discussed as well as the new members of the government, their political biographies and their debut in the Unity Party. In addition to this, Bethlen's evaluation of their victory and his brief political programme for the future is also examined. However, the question still arises: why did not the Prime Minister give a governmental programme and when did he provide it eventually? It may be interesting to know which of his electoral promises he kept. At the end of the book it is concluded that contrary to the large-scale victory of the UP, the then formed third Bethlen government was still a coalition government, since it included the representatives of the Labour Party and the Smallholders' Party, as well as besides the agrarians, it involved József Vass, one of the leaders of the weakened KNEP (Christian National Union Party).

Debating the views of those historians who acknowledge the two-thirds victory of Bethlen, I point out the antidemocratic nature of the 1922 general election over and over again. I show that the conservative-authoritarian character of the consolidation was brought about by the methods employed by Bethlen, Klebelsberg and Gömbös during the election. In my view, this resulting characteristic of the political system hindered the development of a more modern Hungarian society. That is why Gyula Szekfű described contemporary society as a neo-Baroque society already in that period.

KÉPMELLÉKLET

1922. január 4-én este, a Kisgazdapárt vacsoráján gróf Bethlen István miniszterelnök bejelentette: ő és barátai egyesülni kívánnak a párttal.
(Tolnai Világlapja, 1922. január 11.)

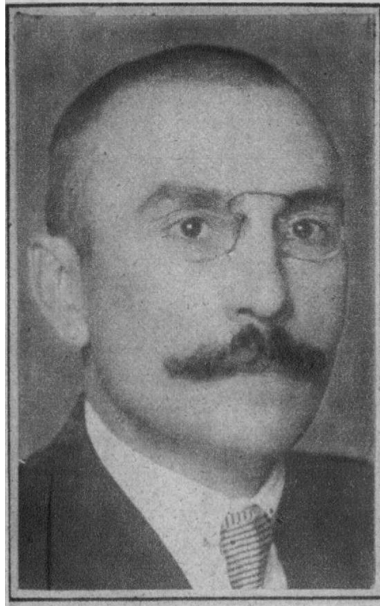
Gróf Bethlen István miniszterelnök
(Tolnai Világlapja, 1922. január 18.)

Nagyatádi Szabó István a Kisgazdapárt elnöke 1921-1922-ben.
(Tolnai Világlapja, 1922. január 18.)

Gömbös Gyula, az Egységes Párt egyik alelnöke és kampányfőnöke 1922-ben.
(Tolnai Világlapja, 1922. február 1.)

Gaál Gaszton, a Kisgazdapárt egyik vezetője, a Ház elnöke.
(Tolnai Világlapja, 1922. február 1.)

Rubinek Gyula, konzervatív agrárpolitikus,
az Egységes Párt egyik szellemi atyja.
(Tolnai Világlapja, 1922. január 18.)

Bethlen István miniszterelnök, az Egységes Párt országos kampánynyitó gyűlésén (március 11.) beszél Miskolcon, a Korona Szálló udvarán. Mellette ülnek: Bottlik József, Rubinek István, Nagyatádi Szabó István, Gömbös Gyula. (Érdekes Újság, 1922. március 17.)

A kecskeméti 48-as kör március 15-én megvendégelte az utolsó kecskeméti 48-as honvédet, Batka Gáspárt (x). Képen: Pekár Gyula államtitkár (1), Zsitvay Tibor volt főispán, leendő nemzetgyűlési képviselő, (2), Fáy István (3), Héjjas Mihály (4), Csósz József, a 48-as kör és az alsókerületi egységpárt elnöke. (Érdekes Újság, 1922. március 22.)

Bethlen István beszél Hódmezővásárhelyen március 25-én.
(Érdekes Újság, 1922. március 31.)

Nagyatádi Szabó István beszél Hódmezővásárhelyen március 25-én.
(Érdekes Újság, 1922. március 31.)

Bethlen István Szegeden az egyetemi ifjak Bocskay internátusának megnyitására
március 26-án.
(Érdekes Újság, 1922. március 31.)

Bethlen István miniszterelnököt fogadják a Mindszenti vasútállomáson
március 26-án.
(Érdekes Újság, 1922. március 31.)

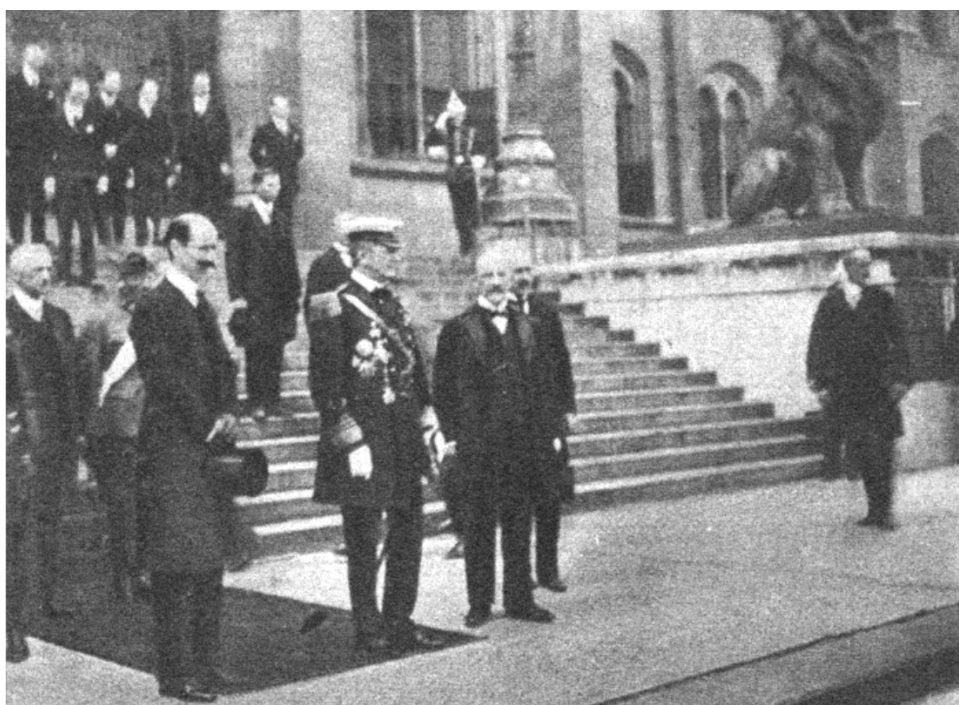
Bethlen István Egerben a városháza erkélyéről beszél a Dobó-téren összegyűlt tömeghez, 1922. április 30.
(Tolnai Világlapja, 1922. május 6.)

Derecskén Bethlen István szónokol 1922. május 7-én.
A képen balról jobbra: Gömbös Gyula, Zsilinszky Endre (Bethlen mögött),
jobbszélen Nagyatádi Szabó István

Bethlen István Egerbe utazott a Heves megyei Keresztény Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt gyűlésére. Képen: 1. Maczky Emil Borsod megyei főispán, 2. Gömbös Gyula, 3. Bethlen István, 4. Babarczy György Heves megyei főispán. (Tolnai Világlapja, 1922. május 10.)

Horthy Miklós kormányzó Bethlen István miniszterelnökkel és Lukovich Aladár háznaggyal a nemzetgyűlés megnyitását követően június 16-án. (Érdekes Újság, 1922. június 22.)

Derecskei nép!

Tizenegy éve annak, hogy a reakció sötét lo-
vagjai saját házában megölték az alföldi földmives
nép vezérét, az alföldi földmives-mozgalom megszervezőjét és irányítóját: Áchim L. András.

Aki ezt a műveletet végrehajtotta, az nem más,
mint Zsilinszky Endre képviselőjelölt.

**Vigyázzatok, ne ne mocskoljátok
az alföldi magyar földmives nép jó hir-
nevét azzal, hogy Zsilinszky Endrét
bizalmatokkal megtiszteljétek.**

Földmives magyarok! Áchim L. András sirjá-
ból üzen e válságos napokban! Tekintsetek a csabai
sir felé, amit Zsilinszky Endre ásott meg. Ne feled-
jétek el a halottan is harcos Áchim L. András. Az
Alföld földmives népe lélekzetvisszafojtva figyel rátok!

A békéscsabai Paraszt-párt nevében:

ifjú Áchim L. András

K 149-1922-10
MAGYAR
HITTÖRTELEMI INTÉZET

Gesmey és Társai, Csaba.

336

Ifj. Áchim L. András röplapja Zsilinszky Endre ellen agitál

Kiadta: Belvedere Meridionale
www.belvedere.hu
Felelős kiadó: Dr. Jancsák Csaba
Nyomda: s-Paw Bt.